

His pulcris disciplinis

HIS PULCRIS DISCIPLINIS

A Gerhardus Tudományos Diákköri Konferencia helyezést elért előadásai

Tanulmánykötet

Szeged, 2017

His pulcris disciplinis
A Gerhardus Tudományos Diákköri Konferencia helyezést elért előadásai

Főszerkesztő:

KOZMA GÁBOR

Szerkesztőbizottság:

HAMVAS ENDRE ÁDÁM

HORVÁTH GÁBOR

Szerkesztőségi titkár:

FORRAI SZILVIA

A tanulmányokat lektorálták:

BIRHER NÁNDOR, FEST SAROLTA, HAMVAS ENDRE ÁDÁM, HORVÁTH ENDRE, HORVÁTH
GÁBOR, KOCSI GYÖRGY, PETŐ BÁLINT, PETRÓCZI ERZSÉBET, SERFŐZŐ LEVENTE

Címlap:

A Szegedi Dóm Szent Gellért és Szent Imre oltára, részlet;
Szent Imre üdvözli Boldog Mór apátot Pannonhalmán
Foerk Ernő tervei alapján kivitelezte: Krasznai-Krausz Lajos
A fotót készítette: Kisházi Gábor

Borítóterv: Kiss Bea

© Gerhardus Kiadó 2017

Kiadó:

Gerhardus Kiadó 2017

Felelős kiadó: Dr. Kozma Gábor rektor

A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.

Nyomdai munkák:

A-Színvonal 2000 Kft. 6722 Szeged, Honvéd tér 5/B

Felelős vezető: Arday Zsolt

ISBN 978 615 5256 32 5

TARTALOM

Előszó.....	7
BIBLIKUS TUDOMÁNYOK SZEKCIÓ	
Damásdi Péter Házasságfelfogás, és annak változásai Tóbit könyvének tükrében.....	9
Dicső Melinda Királyportré – Ezékiás.....	35
Simon Mátyás „Ott megjelent neki az Úr angyala...”.....	69
Weiner Zoltán Isten eleve elrendelése Péter és Júdás leveleiben.....	101
PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI SZEKCIÓ	
Dékány Erika Ilona A megküzdés és a stressz a pedagógus életpályamodell bevezetése kapcsán.....	119
Ihászné Almási Csilla Nevelőkkel szembeni etikai elvárások: szülők kontra pedagógusok.....	151
Mészáros Inez és Veres Jenifer Óvodáskorú gyermekek testi és motoros teljesítményének összehasonlító vizsgálata.....	177
Virág Ádám Keresztény roma szakkollégiumok hallgatóinak iskolai mobilitás vizsgálata.....	211
SZISZTEMATIKUS, PASZTORÁLIS ÉS GYAKORLATI TEOLÓGIA SZEKCIÓ	
Homoki Gyula „Ige és Lélek, egyház és világ” A Református Világszövetség által kezdemenyezett református – püünkösdi felekezetközi párbeszéd-sorozat első fordulójának (1996-2000) feldolgozása.....	219
Iovanovici Afrodita A megtérés, mint a cigány integráció egyik alternatívája.....	259
Kovács Zoltán A probabilista vita.....	285
Prém Alexandra Strukturális és egyéni felszabadítás Leonardo Boff teológiájában.....	299

TÁRSADALOMTUDOMÁNY SZEKCIÓ

Báró-Farkas Csaba László és Báró-Farkas Margit Chiara
A cigányságot érintő jogi szabályozás a 20. század második felében 335

Nagy Erika
Elmagányosodás a társadalomban és a családban –
mélyinterjúk a Ráckeresztúri Drogherapiás Otthonban 361

ELŐSZÓ

Jelen kötet a Gál Ferenc Főiskolán 2017. február 23-24-én hagyományteremtő céllal megrendezett Gerhardus Tudományos Diákköri Konferencián elhangzott, helyezést elért, illetve különdíjat nyert dolgozatokat tartalmazza. Mindazonáltal a konferencia szervezőbizottságának nevében is állíthatjuk, hogy meggyőződésünk: a most közrebocsátandó kötet – a *His pulcris disciplinis* – a konferencián elhangzott többi előadás anyagát tartalmazó *Lux verissima* című gyűjteménnyel együtt alkot szoros egységet és fejezi ki nemcsak főiskolánk, hanem az egész rendezvény küldetését és szellemiségét.

A kötetben található tanulmányok változatos témaköröket ölelnek fel, ugyanakkor egyetlen cél felé konvergálva mutatják meg a hallgatók és felkészítő oktatóiknak a keresztény értékek, egyszerűsmind a magyar és egyetemes kultúra ápolása és előmozdítása iránt mutatott elhivatottságát; a tanulmányokat olvasva az olvasó maga is meggyőződhet arról, hogy az értekezések szerzői olyan ifjú hallgatók, akik nemcsak ezen értékek mellett kötelezik el magukat, hanem magas szintű tudományos műveket alkotnak meg. Örömről szolgál, hogy e kötet közrebocsátásával is abbéli reményünket fejezhetjük ki, hogy kezdeményezésünk nem marad pusztán kezdeményezés, hanem a Gerhardus konferencia keretei között a jövőben is vendégül láthatjuk mind a hazai, mind a külföldi területek keresztény felsőoktatási intézményeinek legtehetségesebb hallgatóit.

A konferencián meghirdetett szekciók és jelen válogatás is mutatja, hogy a keresztény értékeken alapuló tudományos szemlélet alatt nem pusztán a biblikus, vagy pasztorális jellegű tudományokat értjük. A konferencia előtt közzétett felhívásban világossá kívántuk tenni, hogy küldetésünknek tartjuk, hogy e sajátos szemlélet megjelenjen egyéb tudományterületeken is; éppen ezért nem zárkoztunk el attól (sőt inkább biztattuk a hallgatókat), hogy a lehető legtöbb területen (pedagógia, pszichológia, filozófia, etika) mutassák fel az értékalapú oktatás és kutatás lehetőségét. A választott cím is ezt a törekvésünket fejezi ki. Szent Gellért *Deliberatio*-ja erről így szól: „... egy tanulatlan ember se mondhasza: nem tudom, ki teremtett, hiszen nem ismerem a betűt, okulásul adta az eget a nyelvten, a Földet az ékesszólás, a Napot, Holdat és csillagokat a dialektika, a többit pedig a többi tudományok helyett, hogy ezen szép »tudományok« révén minden teremtmény felismerje az ő teremtőjét.” Jelen válogatás bizonyosság arra, hogy ez a szándékunk szerencsésen meg is valósult. Bízunk abban, hogy ez a kötet csak az első abban a sorban, amely a Gerhardus Tudományos Diákköri Konferencia révén tovább fogja örökíteni Szent Gellért örökségét, sőt meg is fogja eleveníteni, és alkotó módon újra élővé teszi majd azt.

a Szerkesztők

A HÁZASSÁGFELFOGÁS ÉS ANNAK VÁLTOZÁSAI TÓBIT KÖNYVÉNEK TÜKRÉBEN

1. BEVEZETÉS

Az utóbbi évszázadban, de különösen az utóbbi évtizedekben Európában sokat változtak a párkapcsolatokkal, azon belül is a házassággal szembeni társadalmi elvárások. A házasság célját is sokan, sokféleképpen határozzák meg, mint ahogy a házasság ma már korántsem az együttélés és a gyermekvállalás egyetlen legitimnek tekintett formája.

A keresztyén egyházak felfogása ezen a téren alapvetően konzervatív, bár felekezeti nem egységes. Mi a házasság keresztyén alapokon meghatározható célja? Mik vallási szempontból a házassági együttélés alapvető jogi, formai és erkölcsi kritériumai? Mik a házasság és/vagy az együttélés egyéb formáinak a maradandó, örök erkölcsi alapjai? A változó társadalmi környezetben ezekre a kérdésekre minden nemzedéknek meg kell adnia a maga feleletét.

Természetesen jelen dolgozat nem vállalkozhat arra, hogy ezt a komplex kérdéskört egészében vizsgálat alá vonja. A cél az, hogy a házasságról szóló keresztyén tanítás bibliai, mindenekelőtt ószövetségi gyökereit megvizsgálja, s azt összehasonlítsa egy deuterokanonikus könyv, Tóbit könyvének házasságról alkotott elképzeléseivel. Ennek az összehasonlításnak a segítségével azt szeretném szemléltetni, hogy a házasságkötés folyamata, illetve a házassággal szemben támasztott társadalmi és vallási elvárások már az ószövetségi, majd az azt követő intertestamentális időszakban is folyamatosan változtak: a kezdetben csupán „polgári aktusnak” tekintett házasságkötés egyre kötöttebb szertartási keretet kapott, melynek során menetébe újabb és újabb elemek kerültek. Mindeközben az Ószövetség kései időszakára a házasság intézménye egyre inkább szakrális jelleget öltött, ami magával hozta a házassági hűség és a házaselet tisztasága iránti igény felerősödését, valamint a házassági kapcsolat személyesebbé válását.

E változások kimutatásával egyrészt a házasságról szóló keresztyén elvárások maradandó értékeinek vallástörténeti, illetve teológiai gyökereit szeretném felmutatni. Másrészt a változások demonstrálásával szeretném előmozdítani a kérdés teológiai felülvizsgálatát, amennyiben a valóban örök elemek és a társadalmi környezettől befolyásolt, illetve befolyásolható külsőségek megkülönböztetésének fontosságára szeretnék rávilágítani.

2. HÁZASSÁG AZ ÓSZÖVETSÉGBEN

2.1. Teremtés

A Szentírás kezdetén, az 1Móz 1–2-ben két helyen is találkozunk a házassággal, illetve annak eredetmítoszával, melyre a mai keresztény etika is jelentős mértékben építi rá a házasságról vallott nézeteit. Habár ebben a szakaszban két teremtéstörténet olvasható, ezek kiegészítik, és nem érvénytelenítik egymást. Az első verzió egy átfogó képet ad a teremtésről, alapvető tanítást adva az embernek a világban betöltött szerepéről és az ember Istennel való kapcsolatáról, míg a második sokkal részletesebben ír az ember teremtéséről, valamint a nemek egymás közötti kapcsolatáról.

Az 1Móz 1,27–28-ban ezt olvashatjuk: „Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket. Azután megáldotta őket Isten, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá! Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a szárazföldön mozgó minden élőlényen!”¹ Tehát elmondhatjuk, hogy az isteni kezdeményezés után az isteni rendeltetést is megkapja az ember: a már megteremtett párt a föld benépesítésére és a föld gondozására utasítja, illetve az áldásban rejlő felhatalmazással az ehhez szükséges erővel ruházza fel.²

Az 1Móz 2,24 tekinthető a házasság Szentírásán belüli első megjelenésének: „Ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és ezért lesznek egy testté.” Az Újszövetség különböző szakaszai (Mt 19,5; Ef 5,31; Mk 10,7–8) idézik ezt a részt, ami azt mutatja, hogy ez a vers már a Jézus korabeli zsidóság számára is meghatározó volt a házasság szempontjából. Az *‘azab* (‘elhagyni’) kifejezés elsősorban a férfire vonatkozik, de ezzel együtt jár a nő elválása is a családjától. Ezt követi az új, saját család alapítása.³ Ez abban is látszik, hogy a héberben a *báná’h* (‘házat építeni’) kifejezés azt is jelenti, hogy ‘családot alapítani’.⁴ Tehát ha egy ifjú megházasodott, ahhoz hozzátartozott, hogy külön, saját építésű lakásba költözött (Jób 1,4.13.18; 2Sám 13,7–8).⁵

A „lesznek egy testté” kifejezést sokan kifejezetten a szexualitásra értik. Ez érthető, és a szakaszból is következően a keresztény etika a mai napig kiáll a mellett, hogy a szexualitás megélése a házasságban helyes. Azonban az egy testté való lét nem korlátozódik csak a szexualitásra. Ezt is jelenti, de ennél többet is: megjelenik benne a lelki és érzelmi egységre való utalás is.⁶ Isten eleve így vezeti fel a nő megteremtését: „nem jó az embernek egyedül lenni, alkotok hozzáillő segítőtársat” (1Móz 2,18), Ádám Évára való csodálkozása pedig így hangzott: „ez most már csontomból való csont, testemből való test.” (1Móz 2,23). Tehát Ádám felismeri Isten teremtésében és ajándékában, Évában azt, amire Isten szánta: a segítőtársat, aki belőle vétetett, azaz vele „egylényegű”, vele szorosan összetartozik. Ezt az összetartozás a nyelvi örökség is megőrizte. Bár a magyar nyelvben ezt csak az „asszonyember” kifejezéssel tudjuk visszaadni, a héber *‘is* (‘férfi’) és *‘issáh* (‘nő’) szavak jól szemléltetik ezt: a *‘nő’* szó a héberben a *‘férfi’* nőnemű végződésellátott alakja. Tehát már ebben a két szóban is meglátszik férfi és nő egyenlősége a teremtésben.⁷ Ugyanezt húzza alá a *ke’negdó* ‘hozzáillő’ kifejezés az 1Móz 2,18-ban. A héber kifejezés „... annyit jelent, mint aki egyenrangúan néz vele szemben, kifejezi a két fél egyenrangúságát, és a két fél kapcsolatának erkölcsi és szélesebb életterületre való vonatkozását. Az utódoknak való életadás ebbe a keretbe illeszkedik bele, ami azt is jelenti, hogy a házasságban az életadás csak ebben a keretben („segítő-társ”) lesz igazán emberi és szellemi cselekedet.”⁸

A bűneset egyik következménye, hogy a férfi és a nő közötti elfogulatlanság, meghittség, bizalom és teljes őszinteség is sérül. Ahogy a történet mondja: „észrevették, hogy meztelenek” (1Móz 3,7). Ami korábban természetes volt, hirtelen megváltozik: a meghittség mellett megjelenik a széthúzás, az egymástól való eltávolodás, a bizalom mellett a bizalmatlanság, az

1 Itt és a folytatásban a kanonikus bibliai könyvekből vett idézeteket a Magyar Bibliatársulati Alapítvány gondozásában megjelent, Revideált Újfordítású Biblia (2014) fordításában közöljük.

2 Scott: Erkölcsi döntések (2015) 295.

3 Uo.

4 Koehler–Baumgartner: Lexicon Veteris Testamenti Libros (1958) 133.

5 Bartha: Ószövetség népe (1998) 12.

6 Scott: Erkölcsi döntések (2015) 295–296.

7 Tóth: Mózes első könyve (Genezis), in: Bartha, T.: Jubileumi Kommentár (1995) 142–143.

8 Rózsa: Házasság, (2011) 3.

őszinteség mellett a gondolatok és tettek rejtegetése. Ez bizonyos mértékben előrevetíti a későbbi párkapcsolati és szexuális problémákat, melyekkel az emberi világnak szembe kell néznie.⁹

2.2. A házasságtörés folyamata

2.2.1. Mit kell szem előtt tartania egy nőnek?

Nem találhatunk olyan egyértelmű utasításokat vagy történetet arról, hogy mit kell szem előtt tartania egy nőnek a házasság során. Ugyanakkor vannak bizonyos törvények és irányultságok az Ószövetségben, amelyeket meg kell említeni. Először is arról számolok be, hogy miként van jelen az Ószövetségben a poligámia és monogámia gondolata. Majd rátérek egy szintén gyakran előforduló témára: az endogámiára. Végül a levirátus kötelezettségét mutatom be.

2.2.1.1. Poligámia és monogámia

A teremtéstörténeti elbeszélésekből első pillantásra a házasság monogám természetére következtethetnénk. Egy sor egyéb kijelentést találunk az ószövetségi hagyományban, amely úgy beszél a házasságról, mintha az monogám lenne (pl. 2Móz 20,17; Péld 12,4 stb.). Ugyanakkor az Ószövetség számos részlete tanúskodik arról, hogy az Ószövetségben a házasság poligám, azaz többnejű.¹⁰ Jákób például egy testvérpárt vesz el feleségül (1Móz 29,21–30), Ézsauak pedig három felesége is van (1Móz 26,34; 28,9; 36,1–5).¹¹ Összességében elmondható, hogy a pátriárkák korában teljesen természetes volt a többnejűség, semmilyen negatív ítélet nem kapcsolódik hozzá.

A bírák és a királyok korában hasonló a házasság helyzete: Gedeonnak, Dávidnak, Salomonnak (stb.) több felesége volt. A királyokkal kapcsolatban azonban megfogalmazódik egy teológiai értékítélet is: egy királynak nem a házasságok által megnyert szövetségekre kell támaszkodnia, hanem egyedül Istenre, s így a feleségeinek a számát észszerű határokon belül kell tartania (5Móz 17,17).¹²

Habár a bigámiát az 5Móz 21,15 sk versei is elismerik, hozzá kell még tenni néhány fontos megjegyzést. Az ószövetségi törvények szerint egy férfi több joggal rendelkezett a szexualitás terén. Továbbá a történetek tanúsága szerint, az ókori hagyománynak megfelelően, ha valakinek meddő felesége volt, de a szolgálójától gyermeke született, akkor a szolgáló másodfeleségének, a gyermek pedig törvényes gyermekének számított, hiszen ő volt az, aki a család vérvonalát tovább tudta vinni. Ezt látjuk megvalósulni Ábrahám (1Móz 16), majd Jákób (1Móz 29–30) esetében is. Ugyanakkor ebben az utóbbi két történetben azt is láthatjuk, hogy a többnejűség az esetek zömében sok konfliktussal járhatott, hiszen a feleség, a mellékfeleségek vagy az ágyasok szinte törvénytelenül kezdtek el rivalizálni egymással.¹³

Összességben tehát elmondható, hogy az ószövetségi hagyomány nem kötelezi el magát a monogámia mellett, de a monogámiára való irányulás megtalálható a bibliai hagyományban. Számos bibliai szereplő esetében csak egyetlen feleségről tudunk (így pl. Izsák és József), vagy a többnejűség a már említett meddőség miatt vállalt kényszerű megoldás (1Sám 1). Az ósatyáknál (lásd főleg Izsák és Rebeka; Jákób és Lea kapcsolatát), a későbbi bölcsességirodalomhoz tartozó könyvekben és az *Énekek énekében* is már szó van a házasság előtt fellángoló szerelemről, majd

9 Weber: *Erkölcsteológia* (2001) 307.

10 Rózsa: *Házasság* (2011) 4.

11 Bartha: *Ószövetség népe* (1998) 13.

12 Scott: *Erkölcsei döntések* (2015) 297; Bartha: *Ószövetség népe* (1998) 13.

13 Bartha: *Ószövetség népe* (1998) 13.

a házastársak közötti szeretetről, odaadásról, amiben a szerelmi alapú házasság elterjedését, indirekt módon pedig a monogám tendenciák felerősödését látjuk megvalósulni.¹⁴

2.2.1.2. *Endogámia és levirátus*

Az endogámia egy adott társadalmi csoporton, kaszton vagy rangon belüli egyének közötti házasság.¹⁵ Ennek jelei megmutatkoznak az Ószövetségben. Ami számunkra jelenleg releváns, az Ábrahám példája: elküldi szolgáját, hogy a saját családjából származó feleséget keressen Izsáknak (1Móz 24,4). Hasonlóan később Izsák is a rokonához küldi fiát, Jákóbot (1Móz 28,2), Sámson apja pedig sajnálkozik, amiért fia nem saját nemzetiségéhez tartozót akar elvenni (Bír 14,3). Továbbá több olyan ószövetségi történetet találunk, melyek elutasítóak az idegen asszonyokkal való házassal kapcsolatban (4Móz 25; Ezsd 9-10), a kánaáni népekkel kapcsolatban pedig a Törvény ezt a későbbiekben határozottan meg is tiltja (5Móz 7,3-4). Mindezekből látszik, hogy az ószövetségi korban a zsidók számára fontos volt, hogy saját népükön belül házasodjanak.¹⁶

A más népekkel való házasság tiltása többször, többféle indokkal jelenik meg. A kivonulás során az endogámia hangsúlyozása elsősorban azért fontos, hogy Izrael népének bálványimádását – mely sokszor az idegen asszonyokkal való házasságokat okozott – megakadályozza. (2Móz 34,16). A Deuteronomium megtiltja a házasságot hét meghatározott néppel (5Móz 7,1-3), Ezsdrás pedig kiterjesztette a tiltást minden idegen asszonyra, hiszen a „szent mag” megmaradása ekkor az ő számukra mindennél fontosabb (Ezsd 9,2).¹⁷ Az endogámia gyakorlásának gazdasági okait is láthatjuk. Annak érdekében kell törzsön belül házasodni, hogy a vagyon ne kerüljön más törzshöz vagy más néphez (4Móz 27; 36).¹⁸

Ez persze nem jelenti, hogy kizárólagos lett volna a népen belüli házasság, hiszen számos bibliai szereplő esetében tudunk idegen származású feleségről (Ábrahám: 1Móz 25,1-4; Mózes: 2Móz 2,21; Dávid: 2Sám 3,3; Salamon: 1Kir 11,1), a törvények pedig egy ideig még elnézőek voltak ezen a téren (vö. 5Móz 21,10kk). Mindezek ellenére azt látjuk, hogy az Ószövetségben minden olyan esetben, ahol felmerül az etnikai beolvadás veszélye a kisebbségben lévő ősatyák vagy a zsidóság számára, nagyon hangsúlyosan jelenik meg a rokonságba való házasság gondolata. A babiloni fogság, illetve a zsidó diaszpóra kialakulásának korától (Kr. e. 5-3. század) aztán az endogámia egyre jobban előtérbe kerül.¹⁹

A hajadon maradt vagy megözvegyült nők az izraeli társadalomban nem voltak képesek gondoskodni magukról. A törvény ezért kimondja a sógorházasság vagy más néven a levirátus intézményét. Az 5Móz 25,5-10 előírja, hogy ha egy férfi utód nélkül hal meg, férfitestvére vegye el a feleségét. Így kívántak gondoskodni az özvegyen maradt nőkről, és arról, hogy az első férj vérvonala fennmaradjon, hiszen az ebből az új házasságból született gyermek jogilag a meghalt, első férjnek a fia.

Támár története tanulságos lehet számunkra. Júda elsőszülött fia, Hér meghal anélkül, hogy felesége, Támár gyermeket szült volna neki. Hér testvére, Ónán azonban nem volt hajlandó teljesíteni a liverátus által rá szabott kötelességét, ezért Isten megöli őt (1Móz 38). Ez a történet évszázadokon át emlékeztette a zsidóságot arra, hogy a levirátus intézménye mennyire fontos. Ruth története (Ruth könyve) szintén tanulságos lehet számunkra. Itt azt látjuk, hogy a levirátus

14 Rózsa: Házasság (2011) 4; Bartha: Ószövetség népe (1998) 13.

15 Xeravits-Zsengellér: Tobit/Tóbiás Könyve (2005) 101.

16 Bartha: Ószövetség népe (1998) 16.

17 Xeravits-Zsengellér: Tobit/Tóbiás Könyve (2005) 47.

18 I.m. 119.

19 Bartha: Ószövetség népe (1998) 16.

összekapcsolódik a *gó'él*, azaz 'a legközelebbi rokon' intézményével. A törvény értelmében a megözvegyült Ruth legközelebbi férfi rokonának kellett volna az öröklött földet megvásárolnia, hogy családban maradjon az érték. Azonban ezzel együtt Ruthot is el kellett volna vennie. De mivel a közös gyermekük a meghalt férj gyermekének számított volna, ő ezt nem vállalta. Így vehette el végül Bóáz Ruthot, aki csak távolabbi rokona volt.²⁰

2.2.2. Eljegyzés

A párválasztás az ószövetségi korban alapjában véve nem az érintettek kölcsönös szimpátiája alapján történt: általában a vőlegény apja indította meg a házassági folyamatot, és egyezett meg a menyasszony apjával, többek között a *móhar* összegében is (1Móz 24; 34,4.6; 38,6; 1Sám 18). Ezt a „lánycérést” az eljegyzés követte. Persze, voltak kivételek: Izmaelnek az anyja, Hágár választ feleséget (1Móz 21,21), Sámson magának szemel ki egy nőt (bár végül itt is a szülők rendezik el az eljegyzést; Bír 14). Továbbá arra is volt példa, hogy a nő kezdeményez: Mikál, Saul lánya feleszeret Dávidba, de végül itt is Saul az, aki kézbe veszi az eljegyzés részleteit (1Sám 18).²¹

A házasság fizetség ellenében jött létre: a leendő férjnek „mátkapénzt”, héberül *móhart* kellett fizetnie leendő apósának (1Móz 34,12; 2Móz 22,16; 1Sám 18, 25). Azonban ez nem volt egy meghatározott összeg, hanem mindig a menyasszony apja szabta meg. Ezt alátámasztja Dina és Sikem esete, ahol Sikem kijelenti, hogy „*Kérjetelek tőlem bármekkora mátkapénzt és ajándékot, megadom*” (1Móz 34,12). Ez arra utal, hogy minden esetben különböző mértékű volt az összeg.²² Ugyanakkor az 1Móz 29,15–30-ben látható, hogy Jákóbnak nem pénzt kellett adnia, hanem le kellett dolgoznia felesége(i) árát Lábánnál. Hasonlóan Saul is katonai szolgáltatást kér Dávidtól „mátkapénzként” (1Sám 18,25). Ugyanakkor a *móhar* nem jelentette a menyasszony megvásárlását, hiszen a feleség nem válik tulajdonává vagy rabszolgájává a férjének.²³ Ahogy David Miller fogalmazott: „a *móhar* kompenzáció a család számára a veszteségért, ami a lány távozásával éri őket, aki, mint munkás, gazdasági tényezőként is részt vállal a család életéből. A ház körüli köteleességeken – mint főzés és takarítás – kívül egy nő tudta gondozni a nyáját, tudott vizet húzni a kútból vagy búzát gyűjteni (1Móz 24,11–16; 29,6.9; 1Sám 9,11; Ruth 2,2).”²⁴

Az 5Móz 20,7 és 22,23–27 arra utal, hogy eltelt egy bizonyos idő az eljegyzés és az esküvő napja között,²⁵ ami alatt a házassági hűséget már szigorúan meg kellett tartani, hiszen, ha a menyegző napján derült ki a menyasszonyról, hogy nem érintetlen, akkor a város férfiainak meg kellett kövezniük (5Móz 22,13–21). Továbbá az *Énekek Éneke* a házasság előtti időszakra jellemzően önmegtartóztatásra int. Az udvarlás idején a vágyakat kordában kell tartani. A szexuális kapcsolatra ennek a könyvnek a tanúsága szerint is csak a házassági ceremónia (3,6–7.11) után kerülhetett sor.²⁶

2.2.3. Házassági szerződés és hozomány

A tudósok vitatkoznak azon, hogy az Ószövetség korában a házassági szerződés használt volt-e. Azt biztosan megállapíthatjuk, hogy sehol az Ószövetségben nem találkozunk házassági szerződéssel, bár vannak, akik felfedezni vélik a nyomait. Az 5Móz 24,1–3 szerint, aki el akar

20 Scott: *Erkölcsei döntések* (2015) 297; Bartha: *Ószövetség népe* (1998) 19–20.

21 Bartha: *Ószövetség népe* (1998) 14–16.

22 Miller: *Marriage* (2011) 96.

23 Bartha: *Ószövetség népe* (1998) 14.

24 Miller: *Marriage* (2011) 98.

25 I.m. 117.

26 Scott: *Erkölcsei döntések* (2015) 299.

válni, az „írjon válólevelet”. Louis Epstein szerint valószínűleg ebből az következik, hogy a házasság megkötésekor is írtak egy szerződést. Ugyanakkor arra a kérdésre nem válaszol, hogy akkor miért nem jelenik meg az Ószövetség (egyéb) könyveiben. Bár egyesek szerint ez egyszerű véletlennek köszönhető.²⁷

Továbbá a Mal 2,14-ben ezt olvashatjuk: „*az Úr a tanúja annak, hogy hűtlen lettél ahhoz, akit ifjúkorodban feleségül vettél, pedig ő a társad, a feleséged, akivel szövetség köt össze.*” Ez az ige arra engedhet következtetni, hogy Malakiás korában létezhetett írásbeli házassági szerződés férj és feleség között, hiszen megjelenik a házasság szövetséggé váló értelmezése. Azonban Arndt Meinholdt arról ír, hogy ez a szerződés nem írásban volt, hanem egy szóbeli megállapodás lehetett, melyet ünnepélyes elköteleződés követett.²⁸

Az Ószövetség korából tehát nem maradt ránk palesztinai zsidó házassági szerződés, Egyiptom és Mezopotámia területén azonban már annál inkább. Ezért csatlakozok ahhoz a nézethez, mely azt mondja, hogy a házassági szerződés valószínűleg zsidóságon kívüli szokás, melyet elsőként a diaszpórában élő zsidóság vett át.²⁹ Ahogy Joseph Fitzmyer írja: „habár nincs említés az Ószövetségben házassági szerződésről, annak használata egy elterjedt szokás volt az ókori Közel Keleten. ... A Kr. e. 5. században Elephantinében Egyiptomban élő zsidók (lásd: 3.3.3. Keletkezési hely) gyakran alkalmaztak arám szerződéseket.”³⁰

A hozományról szintén keveset tudunk meg az Ószövetség lapjairól. Lábán például egy-egy női szolgálat ad lányainak Jákóbbal való esküvőjükör (1Móz 29,24,29). Káléb ajándéka lányának talán szintén hozományt jelent (Józs 15). Kevés helyen jelenik meg, de valószínű, hogy a zsidóságban jelen volt, és csak akkor volt szükséges megemlíteni, amikor valamilyen szempontból különleges volt.³¹

2.2.4. Házasságkötés és nászéjszaka

Az Ószövetségben a házasságkötés tisztán polgári aktus, mely nincs vallási rítussal szentesítve. A házasság ünnepséggel volt összekötve. A vőlegény valószínűleg diadémmal volt felékszerezve (Énekek 3,11; Ézs 61,10), és barátai kísérték a menyasszony házához. Ugyanúgy a menyasszony is barátnői kíséretében és szép ruhákban, ékszerekkel felöltözve érkezett az esküvőre (Zsolt 45,14–16).³²

Házassági szertartás leírásával nem találkozhatunk az Ószövetségben, így nem is tudhatjuk, hogy volt-e ilyen az ószövetségi időben. Arról tehetünk esetleg említést, hogy némely mondatok a házassággal kapcsolatos szövegekben fogadalomszerű szövegeknek tűnnek, melyet a felek mondhattak ki a ceremónián. A Hós 2,4-ben ezt olvassuk: „*ő nem a feleségem, és én sem vagyok a férje.*” Ez talán az esküvőn elhangzott fogadalom ellentéte. Tehát talán ez hangozhatott el: „*ő az én feleségem, és én az ő férje vagyok.*” Ezt látszik alátámasztani egy Elephantinében megtalált házassági szerződés szövege: „*ő az én feleségem, és én az ő férje, a mai naptól fogva mindörökké.*” Mivel az írott szerződésen is megtalálható, valószínű, hogy szóban is ez hangozhatott el.³³

A Mal 2,14-ben ezt olvashatjuk: *az Úr a tanúja annak, hogy hűtlen lettél ahhoz, akit ifjúkorodban feleségül vettél, pedig ő a társad, a feleséged, akivel szövetség köt össze.* Ez az ige itt is releváns lehet: a „tanú” kifejezés arra utalhat, hogy az esküvői szertartáson részt vett egy

27 Idézi: Miller: Marriage (2011) 105–106.

28 Meinhold: Maleachi (2006) 218.

29 Miller: Marriage (2011) 105-106.

30 Fitzmyer: Tobit (2003) 235.

31 Miller: Marriage (2011) 106–108.

32 Bartha: Ószövetség népe (1998) 17–18.

33 Miller: Marriage (2011) 118–119.

tanú. Itt ez egy speciális helyzet: nem egy ember, hanem maga az Isten a tanú, és sajnos nem a házasságkötés tanúja, hanem a hűtlenségéé. Az igehely azonban arra enged következtetni, hogy a „tanú” nem csak Isten lehetett.³⁴

A nászéjszaka a lakodalom első éjszakája volt (1Móz 29,23). Bár ez is elég ritkán van megemlítve, ám, ahol előkerül, ott sem olvasunk arról, hogy az Isten felé való elköteleződés összekapcsolódna a nászéjszakával.

2.2.5. Esküvői lakoma és utazás a vőlegény házához

Az esküvői lakomát általában a vőlegény házában tartották, bár különleges okból előfordult, hogy a lány szüleinél (1Móz 29; Bír 14). A lakoma hét vagy tizennégy napig tartott (Bír 14; 1Móz 29,27).³⁵

Az utazás a vőlegény házához leginkább Izsák és Rebeka házassága esetében jelenik meg: Rebeka messziről érkezik, majd elfátyolozva ér oda Izsák elé, aki bevezeti őt a hajlékába (1Móz 24,63-67). Az Énekek 3,6-7 díszes bevonulásról ír, mint ahogy a 45. zsoltár is a menyasszony bevezetését írja le a vőlegény házába, ami ott, királyi menyegző révén, a királyi palota (Zsolt 45,10-15).

2.3. Isten szerepe a házasságban

Az ószövetségi törvények a házasságot tekintik a szexualitás legitim jogi keretének. A hetedik – „Ne paráználkodj!” – parancsolat (2Móz 20,14) tiltotta a férfi számára a házasságtörést és a nő számára a házassági kereteken kívül megélt bármiféle szexualitást.³⁶ Az Ószövetség ugyanakkor a házasság meglévő keretein belül a szexualitás megélését pozitív dolognak tekinti. A Péld 5,18-ban ezt olvashatjuk: „örülj ifjúkorodban elvett feleségednek”, a Préd 9,7-9 pedig ezt írja: „Azért edd csak örömmel kenyeredet, és idd jókedvvel borodat, mert mindig az volt Isten jóakarata, hogy ezt tedd! ... Élvezd az életet feleségeddel együtt, akit szeretsz, mulandó életed minden napján, amelyet Isten adott neked a nap alatt.” Az Énekek Éneke szexuálisan túlfűtött fejezetei szintén azt sugallják, hogy a szexualitás Isten adománya, amit hálással kell fogadni, és örömmel élni vele.

Ahogy azt a teremtéstörténetben is láthatjuk, Isten az, aki létrehozta az első házasságot. Az Ószövetség szerint tehát Isten akarata a házasság. Ám ezt nem csak a házasság intézményéről általában, hanem – úgy tűnik – számos konkrét pár egymásra találásáról is vallja az Ószövetség. Az 1Móz 24 szerint Ábrahám elküldi Eliézert, a szolgáját, hogy találjon feleséget fiának. „Az ÚR, az ég Istene [...] elküldi majd angyalát előtted, hogy onnan hozhass feleséget a fiadnak.” (1Móz 24,7). Eliézer Istentől jelet kér, majd Isten olyan csodásan intézi az eseményeket, hogy az olvasó számára világos lesz az üzenet: Isten akaratából Rebeka lesz Izsák felesége, és mindez Isten háttérbeli munkája. A történetben a hangsúly kétségtelenül a rokon leány megtalálásán van: Ábrahám ahhoz kéri Isten támogatását, hogy fiának az elfeledett rokonai közül való feleséget lellessen – ám az, hogy Izsák és Rebeka között a szerelem is fellobban majd (1Móz 24,67), egyben azt is mutatja, hogy a leendő pár boldogsága is szerepet játszott az isteni gondviselésben.

Az Ószövetségben többször is megjelenik, hogy az ifjú házasságokat megáldják, és ebben is

34 Meinhold: Maleachi (2006) 217.

35 Bartha: Ószövetség népe (1998) 17-18.

36 Az Ószövetségben több helyen is megjelenik az Isten és népe viszonyának leírására a vőlegény és menyasszony metaforája, illetve allegóriája (lásd pl. Hós 2,18-3,3; Jer 2,2; Ez 16,7kk; Ézs 1,21-26; 62,5; Ézs 50,1; Ézs 54,6; 62,4kk). Ehhez a képhez kapcsolódva az Ószövetség a bálványimádást, azaz mint Istentől való elpártolást, mint az Isten és Izrael „házasságát” megtörő cselekedetet, azaz „paráznaságot” mutatja be, lásd a fentebb említett igehelyeket, lásd Weber: Erkölcsteológia (2001) 296-297.

szerepet kap Isten. Ilyen például, ahogy Rebekát elbocsátja a családja: „Megáldották Rebekát, és ezt mondták neki: Húgunk, legyen utódaid száma ezerszer tízezer!” (1Móz 24,60). Ruth könyvében a város vénei áldását olvashatjuk: „A kapuban levő egész nép ezt mondta a vénekkel együtt: Tanúk vagyunk! Adja az ÚR, hogy ez az asszony, aki a házádba megy, olyan legyen, mint Ráhel és Lea, akik ketten építették föl Izráel házáat. Gyarapodjál Efrátában, legyen híres a neved Betlehemben!” (Ruth 4,11). Mindkét igehely mutatja, hogy az áldás elsősorban a termékenységre vonatkozott: az ismerősök mindenekelőtt sok gyermeket kívánnak a házaspárnak, s ehhez kéri Isten támogatását. Ennek felelnek meg azok a tudósítások, amelyek kifejezetten Isten áldásaként mutatják be a gyermekek érkezését. Több helyen nagyon erőteljesen jelenik meg ez a gondolat. Isten az, aki megáldja Sárát, és így megszülethet Izsák (1Móz 21,1), majd megáldja Rebekát (1Móz 25,21); majd Ráhelt, (1Móz 30,22), és így tovább. Más helyeken is egyértelműen megjelenik: Isten megáldja gyermekekkel az ő választottait (Ruth 4,13; 1Sám 1).³⁷

Különleges és egyedi a Mal 2,14 esete. Ezen a helyen ezt olvashatjuk: „az Úr a tanúja annak, hogy hűtlen lettél ahhoz, akit ifjúkorodban feleségül vettél, pedig ő a társad, a feleséged, akivel szövetség köt össze.” Úgy tűnik, hogy Malakiás számára a házasság Isten előtt kötött szövetség, ahol Isten a tanú: Ő az, aki előtt a pár – minden bizonnyal a mátkapénz átadásakor, a fentebb említett ünnepélyes formula elmondásával – elkötelezi magát az együttélésre, s ami miatt a házasságot a férj könnyelműen nem is mondhatja fel (lásd 2,16).³⁸ Ily módon a házasság már nem csupán két ember gazdasági szövetsége és nem is csak polgári jogi aktus, hanem Isten előtt megkötött szövetség, amely fölött maga Isten őrökdi, s melynek megszegését (a 2,15 utalása szerint talán a gyermekáldás megtagadásával) Ő szankcionálja. A házasság ezzel – Malakiás könyvében – immár szakrális jelleget ölt.

3. TÓBIT KÖNYVE

3.1. Általános bevezetés

Tóbit könyve a *Deuterokanonikus könyvek* közé tartozik. A Deuterokanonikus könyvek az az iratcsoport, mely a Héber Biblia és a Septuaginta kánonjának különbségéből adódik. Az utóbbi, tehát a Septuaginta, majd az erre alapuló Vulgata, és így a mai napig a katolikus bibliafordítások a héber kánon könyvein túl az alábbi könyveket is tartalmazza: Tóbit, Judit, a Bölcsesség könyve, Jeremiás levele, 1-2 Makkabeusok, Dániel és Eszter könyvének kiegészítései, Sírak fia könyve, Bárúk könyve. Ezek a könyvek az úgynevezett intertestamentális korban keletkeztek, mely körülbelül a Kr. e. 3. századtól a Kr. u. 2. századig tartott.³⁹

Tóbit könyve eredetileg a „Tóbit elbeszéléseinek könyve” címet viseli, mely elnevezés a héber *széfer dibré tobít* fordítása. Ugyanakkor az elbeszélői forma miatt a könyvhöz jobban illene a „Tóbit tettei” cím. A Vulgátában egyszerűen csak a „Tóbiás könyve” címet viseli, a protestáns fordítások a „Tóbit könyve” címet használják.⁴⁰

A Vulgata Tóbit könyvét Judit és Eszter könyvével együtt a történeti könyvek közé sorolja, ezt a rendet követi a Szent István Társulat kiadásában megjelent katolikus Biblia-kiadás is. A görög kéziratok ugyanakkor nem egységesek, mert néhány kéziratban a három művet a történeti

37 Miller: Marriage (2011) 135–136.

38 Rudolph: Haggai – Sacharja – Maleachi (1976) 273–274. Ez a „hűségküvel” megerősített házassági szövetség a politikai hűbéreskü analógiájára képzelet el, amit, az Ez 17,16 szerint, szintén a szövetséghez tanúul megidézett isten szankcionál.

39 Xeravits-Zsengellér: Szövetségek erőterében (2004) 1-2. /5

40 Soggin: Bevezetés (1999) 451.

könyvek között találjuk, míg másokban a bölcsességirodalom könyvei után következnek.⁴¹

Magyarul két különböző fordításban érhető el Tóbit könyve. A katolikus fordítás a Szent István Társulat által kiadott Szentírásban érhető el.⁴² Protestáns fordításban pedig a *Deuterokanonikus bibliai könyvek* címen található meg.⁴³ Dolgozatomban a Tóbit könyvből való idézeteket a protestáns fordításban közlöm.

3.2. A történet rövid összefoglalása

Tóbit a történet szerint Naftali törzséből származik. Még megérte Izrael kettészakadását, majd Ninivébe deportálták Salmaneszer uralkodása alatt. Tóbit igaz, kegyes életet élt már Izraelben is, és a fogságban is megmarad a kegyes élet gyakorlásában. Salmaneszer uralkodása alatt a király kegyeibe kerül, és jólétben élhet. Ekkor nagybátyjánál, Gabáélnál 10 talentum ezüstöt helyez letétbe. Az új király, Szanhérib azonban üldözni kezdi Tóbitot, mert ő eltemeti a király parancsára legyilkolt zsidókat. Nemsokára azonban újra királyváltás következett be, és Asszarhaddón kerül a trónra. Ő maga mellé veszi Akhikárt, Tóbit unokaöccsét, akit kinevez a pénzügyeinek őrévé, és akinek köszönhetően Tóbit visszatérhet Ninivébe. (1,1–22)

Tóbit továbbra is eltemeti a halottakat, és egyik alkalom után, a tisztasági törvények értelmében nem mehet be a házba. Ekkor a szabad ég alatt alszik, és madarak ürülete kerül a szemébe, így megvakul. Teljesen elveszti életkedvét, kiszolgáltatottá válik. Felesége, Anna szövési munkákkal tartja el a családot, Tóbit pedig nyomorúságában az Úrhoz kiált imádságban. (2,1–3,6)

Az elbeszélés fonala Ekbatánában, Médiában folytatódik, Raguélnak, Tóbit rokonának lányával, Sárával. Mint kiderül róla, már hét férje volt, de mind meghalt a nászéjszakán, mert egy Azmodeus nevű démon megölte őket. Sára mások gyalázkodása miatt elszomorodik, és Tóbithoz hasonlóan meg akar halni. Ugyanakkor keserűségében ő is Istenhez kiált. Isten meghallgatja mindkettőjük imádságát, és elküldi Rafael angyalt, hogy segítsen rajtuk. (3,7–17)

Tóbit magához hívja fiát, Tóbiást, és egy hosszú búcsúbeszédet mond el neki. Elküldi a pénzért, melyet Gabáélnál hagyott. Apja tanácsára Tóbiás nem egyedül megy, hanem keres magának útítársat. Isten angyala, Rafael emberi alakban, Azarjá néven mutatkozik be neki, és felajánlja segítségét. (4–5)

A Tigris-folyóban Tóbiást a tisztálkodás közben megtámadja egy hal, majd Rafael tanácsára megfogja, és a partra viszi. Majd szintén Rafael tanácsára magához veszi a hal epéjét, szívét és máját, mivel azokkal, ahogy Rafaeltől megtudja, meg lehet gyógyítani a vakságot, és demont lehet kiűzni az emberből. (6,1–9)

Rafael útközben elmondja Tóbiásnak, hogy mi is történt Sárával, és emlékezteti kötelességére, hogy jog szerint neki kell feleségül vennie. Ugyanakkor elmondja neki, hogy a hal szívét és máját elfüstölögtetve el fogja űzni a demont, ezért nem kell félnie. (6,10–18)

Amikor megérkeznek, Raguél, Sára apja szeretettel fogadja őket, és mikor Tóbiás megkéri a lánya kezét, áldását adja rájuk. A házassági szerződés és rövid ceremónia után a két ifjú félre vonul, majd a nászéjszaka előtt elfüstölögteti a hal szívét és máját, így Azmodeus elmenekül Egyiptom felső részébe, ahol Rafael megköti. Tóbiás és Sára ezután imádsággal kezdi meg közös életét. Raguél nem bízik azonban az ügy sikerében, ezért megássa Tóbiás sírját, hogy titokban el tudja temetni, ha esetleg meghalna. Amikor reggel meglátják, hogy épségben vannak az ifjak, gyorsan megülik a lakodalmat. (7–8) A lakodalom alatt Tóbiás elküldi Rafaelt, hogy

41 Rózsa: Őszövetség keletkezése, II. (2002) 488.

42 Biblia, Szent István Társulat, Budapest, 1987.

43 Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján, Magyar Bibliatársulat, Budapest, 2004.

hozza el apja megtakarított pénzét Gabáéltól, aki sikeresen teljesíti a kérést, és Gabáélt is elhívja a lakodalomba. (9)

Anna, Tóbást anyja teljesen elvesztette a hitét abban, hogy valaha újra látja fiát. Ugyanakkor Tóbiás és Sára útnak indul Ninivébe, miután Raguél és felesége, Edna megáldja őket. (10) Hazaérve Tóbiás bekeni apja szeméit a hal epéjével, így az csodás módon meggyógyul. A nagy örömet csak tetézte Tóbiás házassága, és újra megülték a lakodalmat, ahova meghívták Akhikárt és Nábádót, az unokaöccsét is. (11)

Mikor elmúlnak a lakodalom napjai, Tóbit Rafaelnek akarja adni a talentumok felét a segítségért cserébe. Rafael azonban felfedi kilétét, és elmondja, hogy Isten küldte őt, hogy megszabadítsa Tóbitot és Sárát. Ezután eltűnik szemük elől. (12) Tóbit hálaadó imádságban az Urat magasztalja. Fontos motívum az imádságában a templom és Jeruzsálem dicsérete. (13) A történet lezárása elmondja, hogy Tóbit 112 évet élt meg. Halála előtt újból tanácsokkal látta el fiát, aki halála után követte azokat. Tóbiás Ekbatánában töltötte élete hátralévő részét. (14)

3.3. Keletkezési kérdések

3.3.1. Szövegváltozatok és eredeti nyelv

Tóbit könyve szír, latin és görög nyelven maradt ránk. Ezek közül legfontosabb a görög, mert ezen a nyelven olvashatjuk a legrégebbi verzióban, és a többi fordítás erre vezethető vissza.⁴⁴

Három különálló görög szövegváltozatot ismerünk. A leghosszabbat közülük a Sínai Kódexben találjuk (R-S), és erőteljesen érződik rajta a szemita hatás. Ez a változat az alapja a szír, a kopt, az etióp és az örmény újrafordításnak.⁴⁵ A második, rövidebb változatot a Vatikáni és az Alexandriai Kódex képviseli (R-V). Ebben a szövegben kevesebb az elbeszélő rész az előbb említettéknél. A harmadik, töredékes változat az előző kettőn alapszik, és három minusculus kódex tartalmazza (R-C).⁴⁶ „Az R-S és az R-V közötti verbális hasonlóság azt sugallja, hogy a görög leírást az egyik a másiktól kölcsönözte, ugyanakkor az R-S-ben érzékelhető szemita hatás alapján feltételezhetjük, hogy az R-V nem más, mint az R-S köznyelvi görögre történő leegyszerűsítése.” A kutatók között azonban nincs egyetértés, hogy melyik keletkezett először.⁴⁷

A keletkezési sorrend meghatározza, hogy mit gondolunk a könyv eredeti nyelvének kérdéséről. Amennyiben az R-S keletkezett hamarabb, a szemita jellemzők miatt arra lehet következtetni, hogy a könyv eredetileg héber vagy arám nyelven íródott. Ezt támasztják alá a görög változat belső jellemzői, a helyesírás, a nyelvtan, a szóhasználat és qumráni töredékek is. Természetesen arra is gondolhatnánk, hogy a szórványzsidoság egy tagja írta Tóbit könyvét szemitizáló görög nyelven, és ezeket a stílusjegyeket választotta, hogy általuk fokozza az írás súlyát. Elfogadhatóbbnak tűnik azonban, hogy héber vagy arám nyelven íródott, és többé-kevésbé szó szerinti fordítással van dolgunk.⁴⁸

3.3.2. Keletkezési idő

A mű cselekményének idejére több utalás van a könyvön belül. Ám a szerző a felhasznált adatokat olyan nyilvánvaló pontatlanságokkal szövi bele a történetbe, hogy egyértelmű, nem hiteles történeti beszámolóval van dolgunk. Jó példa erre Tóbit és Tóbiás életkora. Tóbit a történet szerint megérte Júda és Izrael Kr. e. 931-es kettészakadását (1,4), majd Ninivébe hurcolták (Kr. e.

44 Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 488.

45 Soggin: Bevezetés (1999) 451.

46 Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 488.

47 Nowel: Tóbiás (2002) 871

48 Soggin: Bevezetés (1999) 455.

734) (1,2; 1,10), fia pedig csak Ninive pusztulása után (Kr. e. 612) hal meg (14,15). Könnyű belátni, hogy több mint 300 évig nem tarthatott apa és fia élete. Másik példa erre, hogy a történetben három asszír uralkodó: Salmanasszer (1,2), Szanherib (1,15), Asszarhaddon (1,21–22), illetve Küaxarész méd király is megjelenik (14,15). Ez akár azt sugallhatná, hogy milyen jól ismerte a szerző a kort és az uralkodókat. Ugyanakkor kronológiai zavart tapasztalhatunk: Salmanasszer utódaiként Szanheribet említi, míg tudjuk, hogy közöttük II. Szargon uralkodott.⁴⁹

Tóbiás könyvének keletkezési idejére csak következtetni lehet. Tóbit könyve megemlíti Ámósz (2,6) és Náhúm (14,4) könyvét. Ámósz könyvének redakciója legkorábban Izrael pusztulása (722) után, tehát a Kr. e. 7. században ment végbe.⁵⁰ Náhúm könyve valószínűleg Ninve bukása előtt, tehát Kr. e. 612 előtt keletkezett.⁵¹ Tóbit könyve ezért legkorábban a Kr. e. 6. században keletkezhetett. Ugyanakkor Kr. e. 100 és a Kr. u. 50 között keletkezett qumráni tekercsek is tartalmazzák Tóbit könyvét,⁵² tehát ekkorra már biztosan létezett.⁵³ Tartalma, Tóbiás jámborságának, vallásos magatartásának jellemzése, tanító-buzdító beállítottsága és kifejezésmódja a Kr. e. 3-2. századi bölcsességi irodalommal rokon. Azt láthatjuk, hogy szakirodalmi konszenzus van azzal kapcsolatban, hogy Kr. e. 200 körül keletkezhetett. Szerzője ismeretlen.⁵⁴

3.3.3. Keletkezési hely

Ami a könyv keletkezési helyét illeti, nincsenek egyértelmű bizonyítékok.⁵⁵ Egyik lehetőség, hogy Palesztinában íródott. Tóbit beszámol arról, hogy még a száműzetés előtt hogyan áldozott a jeruzsálemi templomban, továbbá a 13. fejezetben lévő éneke ismét a Templomról, az Új Templomról szól. Ez azonban nem elég érv amellet, hogy itt keletkezett volna a könyv. A mű elsődleges üzenete egyértelműen a diaszpóra-zsidóságnak szól, és a történet is Mezopotámiában játszódik.⁵⁶

Ami Asszíriát és Perzsiát, tehát Mezopotámia térségét illeti, már meggyőzőbb érvek szólnak mellette. A történet itt, Ninive, Ráges és Ekbatána térségében játszódik, továbbá a démon, Asmodeus neve is perzsa eredetű. Azonban a könyv hemzseg a földrajzi pontatlanságoktól. A szerző szerint Ráges hegyek között, Ekbatána pedig síkság vidéken fekszik, s köztük kétnapi járás az út. A valóságban viszont Ekbatána fekszik magasabban, és a két város mintegy 300 km-re fekszik egymástól, így Nagy Sándornak is tíz napjába került megtennie ezt az utat.⁵⁷ Továbbá Ninive a Tigris folyó keleti partján fekszik, Ekbatána pedig ettől még keletebbre. Tehát a Tóbitnak és Rafaelnek nem kellett a Tigris folyó felé mennie, így ott nem támadhatta meg őket a hal.⁵⁸ Mindezeket összevetve megállapíthatjuk: Tóbit könyvének írója nem ismerte elég pontosan Mezopotámia térségét ahhoz, hogy onnan származhasson.⁵⁹

Egy másik lehetőség, hogy a mű a zsidó diaszpóra egy másik fontos helyszínén, Egyiptomban keletkezett. Több kapcsolódási pont is van ugyanis Tóbit könyve és az egyik egyiptomi zsidó

49 Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 491–493.

50 I.m. 52.

51 I.m. 137–139.

52 Fröhlich: Qumráni szövegek (2000) 247–248.

53 Ruzsiczky: Tóbiás (2009) 125–126; Miller: Marriage (2011) 11.

54 Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 491–493; Schnügel-Straumann: Tobit (2000) 39.

55 Nowell: Tobit (1999) 977.

56 Miller: Marriage (2011) 14.

57 I.m. 13.

58 Nowell: Tobit (1999) 1028–1029.

59 Miller: Marriage (2011) 13, a kutatástörténet részletezéséhez lásd ugyanitt.

kolóniában, az elephantinei közösségben keletkezett, Kr. e. 5. századi papiruszok között. Ezek között a papiruszok között megtalálták Akhikár történetének arám fordítását. Továbbá találtak egy házassági szerződést is, mely nagyon hasonlít Raguél szavaira Sára és Tóbiás esküvőjén. Tóbit könyvének egy másik lehetséges forrása, az egyiptomi Khons története szintén egyiptomi (lásd: 3.3.4.3. fejezetben). Ám két ellenérv is van az egyiptomi keletkezéssel kapcsolatban. Egyrészt kicsi az esélye, hogy egy (feltételezhetően eredetileg) arám nyelven írt, Mezopotámiában játszódó történet Egyiptomban keletkezzen. Másrészt a történetben azt olvassuk, hogy amikor a hal szaga kiűzi a démont, az Felső-Egyiptomba menekül (8,3); márpedig a történet olvasása során ez az olvasók számára egy távoli helynek tűnik.⁶⁰

Ezekből az látszik, hogy nem vonhatunk le végső következtetést ebben a kérdésben. Nincs tudományos konszenzus. Azonban személy szerint azokkal értek egyet, akik szerint a könyv Egyiptomban keletkezett. Feltételezésem szerint Egyiptomban, azon belül pedig Elephantinében íródott.⁶¹ Tóbit könyvét tudatos szerkesztésű, elsősorban tanító célzattal írt novellának tartom (lásd 4.3.: A műfaj meghatározása). Tóbit könyvének egy részét egyszerű mesének is tekinthetjük, ami valószínűleg hosszú szóbeli hagyományozás után került leírásra.⁶² De meseszerű jellege miatt nem lett volna szükség konkrét helyszínek megemlítésére. Tehát a helyek és topográfiai helyszínek elsősorban teológiai célt szolgálnak.⁶³

A szerző tudatosan saját országától távoli diaszpórát választott történetének helyszínéül. Ezzel pedig saját diaszpóra-zsidóságának a következőt akarta üzeni: „Látjátok, mi történik egy másik diaszpórában!” Ez elsősorban azt az érzetet keltette, hogy nem is róluk szól. Azonban, mikor a szellem elmenekül Felső-Egyiptomba – tehát éppen arra a területre, ahol Elephantine is fekszik –, minden elephantinei zsidó számára világosság vált: „Ez a történet most már nem csak a mezopotámiai diaszpórára vonatkozik, hanem ránk is. Most már rajtunk áll a dolog: az átkot okozó szellem már itt van közöttünk. Igaz, hogy a történet szerint meg lett kötözve, de hát a legtöbb történetben minden gonosz kiszabadul egyszer, és újra támad. Ugyanakkor, ha mi is hasonlóan engedelmesekek leszünk, és Istenhez kiáltunk, történetünk vége hasonló lesz: megszabadulás és népünk helyreállítása.”

Ezt az elméletet továbbá alátámasztja, hogy csak Elephantinében találtak zsidó házassági szerződéseket, sem Palesztina, sem Mezopotámia területén nem. „Habár nincs említés az Ószövetségben házassági szerződésről, annak használata egy elterjedt szokás volt az ókori Közel-Keleten. [...] A Kr. e. 5. században Elephantinében, Egyiptomban élő zsidók gyakran alkalmaztak arám szerződéseket.”⁶⁴ Ezért úgy gondolom, hogy észszerű összekapcsolni Tóbit könyvét és Elephantinét.⁶⁵

Ez természetesen hipotézis. Számomra azonban ez fogadható el leginkább, hiszen ezzel az érvrendszerrel magyarázatot nyer a legfőbb probléma: a kronológiai és földrajzi pontatlanságok. Hiszen egy egyiptomi szerzőtől nem várhatjuk el Mezopotámia történelmének és földrajzának pontos ismeretét. Ezt még alátámasztja az az érv is, hogy a történetben szereplő városok

60 Nowell: Tobit (1999) 977.

61 Xeravits–Zsengellér: Tobit/Tóbiás Könyve (2005) 162.

62 Ezt elsősorban a rengeteg ránk maradt különböző szövegváltozat is alátámasztja. Továbbá ez azt is mutatja, hogy nem feltétlen volt egy lejegyzője a történetnek: többször, többféleképpen jegyezheték le, kis különbségekkel.

63 Xeravits–Zsengellér: Tobit/Tóbiás Könyve (2005) 158.

64 Fitzmeyer: Tobit (2003) 235.

65 Miller: Marriage (2011) 24.

(Ninive, Média, Ráges, Ekbatána) kifejezetten a legismertebb és legnagyobb városok voltak. Egy elephantinei író valószínűleg csak ezeket a városokat ismerhette Mezopotámiából.

3.3.4. *Lehetséges források*

Tóbit könyvének több előzményét, forrását is feltételezik a kutatók.

3.3.4.1. *Akhikár története*

Tóbit könyvének egyik fő forrása Akhikár története, melyet az *Akhikár bölcsessége* című műben olvashatunk, és több különböző verzióban maradt ránk. A történet szerint a bölcs Akhikár Asszarhaddón és Szanhérib király kancellárja volt. Örökbe fogadja unokaöccsét, Nádábot, akit minden bölcsességre megtanít, és az állami vezetésben is örökösévé teszi. A hálátlan Nádáb azonban nevelőapját megvádolja a király előtt, aki így halálra ítéli Akhikárt. Akhikár a börtönben meggyőzi a hóhért ártatlanságáról, aki így mást végez ki helyette, és a királynak azt hazudja, hogy teljesítette feladatát. Akhikár a saját háza alatt egy barlangban húzza meg magát, ameddig a király ki nem fejt az egyiptomi királlyal való konfliktusa miatt az óhaját, hogy bárcsak élne Akhikár. Ekkor ő ismét megjelenik, és a király segítségére siet, ezért visszakérül Asszarhaddón kegyeibe. A király, miután értesül Nádáb árulásáról, kivégezteti.⁶⁶

Akhikár történetét egy Kr. e. 5. századi elephantinei papiruszon találták meg. Ebből látszik, hogy Tóbit könyvénel régebbi könyvről van szó. Nem zsidó keletkezésű mű. Ennek ellenére érdekes dolog, hogy Akhikár többször is szerepel Tóbit könyvében (1,21; 2,10; 11,19; 14,10), sőt a könyvben Akhikárt Tóbit unokaöccseként láthatjuk. E konkrét említés miatt a zsidó hagyományon kívüli Akhikár Tóbit történetébe bekerül, így ezen a kerülőúton keresztül a nem zsidó Akhikár története betagozódik a zsidó nép történetébe.⁶⁷

3.3.4.2. *„Hálás halott” története*

Egyik másik forrás lehetett a „Hálás halott története”, mely az ókorból több helyen, több verzióban maradt ránk. Ezeknek alapsémája, hogy egy gazdag ember eltemet egy halottat, és kifizeti adósságát. Később élete nehézségei közepette a halott mellé szegődik, megsegíti, és így az élete újra egyenesbe kerül. Ez az alapséma aztán különböző mesés elemekkel bővíthet: van, hogy a hősnek sárkányokkal kell megbirkóznia a királykisasszony kegyeiért, van, hogy rablókkal gyűlik meg a baja, máskor egy elátkozott nőt akar feleségül venni, és a nászéjszakán kígyókkal kell megküzdenie.⁶⁸ Cicero is leír egy hasonló történetet: egy ember eltemet egy halottat, és az visszatérve figyelmezteti, hogy ne szálljon hajóra, így megmenti a haláltól.⁶⁹

Elég könnyű észrevenni a hasonlóságot: Tóbit a király tilalma ellenére is halottakat temet el, aminek végül meglesz a jutalma. Lényeges különbség azonban, hogy Tóbit könyvében nem a halott hálálja meg az eltemetést, hanem Isten, illetve az ő egyik angyala, Rafael.⁷⁰ Van azonban egy motívum, ami eléggé elgondolkodtató. Tóbit családfájában megtaláljuk a Rafael nevet (1,1). A történet jelenlegi verziójában egyértelmű, hogy Rafael, Tóbit ükapja nem azonos a Tóbitnak gyógyulást szerző Rafaellel, ám számomra elképzelhető, hogy a történet kialakulásának egy korábbi fázisában Rafael még mint „hálás halott” volt jelen.

3.3.4.3. *„Az átkozott nő” motívuma*

A megszállott, majd megszabadított nő motívuma is több helyen megjelent az ókori

66 Gross: Tobit – Judit (1994) 8; Nowell: Tobit (1999) 979–980.

67 Gross: Tobit – Judit (1994) 8–9.

68 Otzen: Tobit (2002) 8–9; Gross: Tobit – Judit (1994) 10.

69 Glasson: Source of Tobit (1959) 275–277.

70 Uo.

irodalomban. Az egyiptomi Khons története lehet a motívum egyik forrása. Ez a történet egy nőről szól, akit megszáll egy démon, és Théba istene elküldi Khonst, aki megszabadítja a nőt.⁷¹ Ez a motívum egy görög legendában is megjelenik, mégpedig Admetus legendájában. A történet szerint Admetus beleszeret Alcestisbe, akinek apja, Pelias egy vaddisznó és egy oroszlán elejtését kéri a lány kezéért cserébe. Admetus segítségére siet Apolló, aki emberi alakban mellette szolgál, és elejti számára a két állatot. Így megtörténhet a frigyre lépés. Azonban, mivel Admetus nem áldozott Artemisznak, Apolló nővérének, az istennő megátkozza a férfit és a nászéjszakáját. Apollón ugyanakkor ismét a segítségére siet, és meggyőzi a Moirákat, hogy ne kelljen a fiataloknak meghalniuk.⁷²

A hasonlóság nagyon jól látszik: a transzcendens emberi alakban való megjelenése, illetve a nászéjszakán az átoktól való megszabadítás mindkét történet fő eleme. Érdekes motívum még, hogy Apolló a gyógyítás istene a görög mitológiában, Rafael neve pedig azt jelenti, hogy „Isten gyógyít”.⁷³

3.4. A műfaj meghatározása

Tóbit könyve műfajára több különböző meghatározást is adnak a kutatók: midrás, tanító-elbeszélés, legenda, mese, novella, (történelmi) regény.⁷⁴ Irene Nowell szerint Tóbit könyve leginkább egy zsidó románcként írható le.⁷⁵ Ennek a jellegzetességei: veszélyes utazás, az emberi szenvedés, a hős megdicsőülése. A veszélyes utazás együtt jár különböző kalandokkal: a hős sokszor azért indul, hogy megmentse a hercegnőt, és elnyerje szívét; vagy kincset keres. A románcban visszatérő elem a sárkányokkal, tengeri szörnyekkel való megbirkózás. Miután a hős túljut a halált szimbolizáló lények legyőzésén, a legyőzött szörny sokszor a hős vagy a körülötte élők számára a gyógyulás forrásává válik. A hős tettei sokszor csodás eseményekkel járnak. A történet végére a hős szerepe megváltozik, és ebbe a szerepbe sokszor valamilyen rituálé során kerül bele (pl. esküvő, királlyá koronázás, megjutalmazás). Ezek a jellegzetességek megfigyelhetők Tóbit könyvében is, ezért érthető ez a műfaji meghatározás is Tóbit könyvére.⁷⁶

Am a több szálon futó cselekménye alapján a könyv műfaja leginkább novellának nevezhető. A szerző a beszédes nevet viselő főszereplők⁷⁷ példáján keresztül mindenekelőtt tanítani, nevelni akarja az olvasóit,⁷⁸ példát mutatva a Kr. e. 3. századi, diaszpórában élő zsidóság számára arról, hogy érdemes megmaradni a Tóra tanítása mellett idegen környezetben is, vállalva érte akár a hátratételt, a nehézségeket is, tehát tömören: hogyan kell és lehet Isten akarata szerint, pogány környezetben is kegyes, istenfélő életet élni. Ezért leghelyesebb tanító célzattal írt / didaktikus

71 Uo.

72 Uo.

73 Nowell: Tobit (1999) 992.

74 Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 491–493.

75 Nowell: Tobit (1999) 978.

76 I.m. 1026.

77 Fontosnak tartom megjegyezni, hogy bizonyos nevek nagyon beszédesek. Tóbit és Tóbiás neve azt jelenti, hogy „Isten az én jóm”. Továbbá Rafael neve azt jelenti, hogy „Isten gyógyít”. Ez talán arra utal, hogy a nevek is teológiai jelentéssel bírnak, semmint, hogy viselik valós történelmi személyek lettek volna.

78 Soggin: Bevezetés (1999) 454.

novellának tekintenünk Tóbit könyvét,⁷⁹ melyben megtalálhatóak az imádság (3,2–6.11–15; 8,5–8.15–17; 11,14–15; 13,1–18), a bölcsesség-beszéd (4,3–21; 12,6–10; 14,3–11), valamint a mese, a legenda,⁸⁰ a regény és a románc⁸¹ elemei.

Fontosnak tartom tehát még egyszer leszögezni: Tóbit könyvét tanítói szándékkal írt novellának tartom. Egyértelmű, hogy voltak rá hatással korabeli művek. De csatlakozom Francis Glasson felvetéséhez, aki ezt írja a már említett Admetus legendája (lásd: 3.3.4.3. fejezetben) ismertetése után: „Tegyük fel, hogy egy zsidó ember meglátta a görög legendát, és átfordította a saját kultúrájára. Ebben az esetben egyértelműen Tóbit könyve lett a végeredmény. A különböző elemek párhuzamba állíthatóak, és tökéletesen megfeleltethetők egymásnak. Nem állítja, hogy biztosan így történt, de egy érthető, hihető, és tudományosan is elfogadható feltételezése a könyv keletkezésének. Hogy volt-e történeti magva, és ha igen, mennyi benne a történetileg hitelesnek mondható rész, azt nem lehet megállapítani.”⁸²

4. HÁZASSÁG TÓBIT KÖNYVÉBEN

4.1. Bevezetés

Tóbit könyvében három házasságot láthatunk: Tóbit és Anna, Raguél és Edna, Tóbiás és Sára házasságát. A legtöbbet azonban az utóbbiról tudunk meg. Részletes leírást kapunk a házasság létrejöttéről, és arról, hogy az egészben mi Isten szerepe. Tehát elsősorban erre a két témára fogok koncentrálni.

4.2. A házasságkötés folyamata

Tóbiás és Sára esetében a házasság menete röviden így alakult: mikor megérkezett, Tóbiás határozottan bejelentette házassági igényét, és kérte Raguélt, hogy adja hozzá lányát. Raguél bele is egyezik, rögtön házassági szerződést írnak, majd megtörténik a nászéjszaka. Mikor következő nap látják, hogy a friss házasok egészségesek, és túléltek az éjszakát, a házasságkötést egy 14 napos lakomával ünneplik meg. Raguél bőséges hozományt ad lányának. Ezután pedig hazatérnek Ninivébe, Tóbit és Sára otthonába, ahol ismét megülik a lakodalmat.

Habár a történet sok hasonlóságot mutat az Ószövetségben látott szokásokkal, sok mindenben el is tér azoktól. Ezért a házasság menetének különböző szakaszait fogom a következőkben megvizsgálni.⁸³

4.2.1. Mit kell szem előtt tartania egy vőlegénynek?

4.2.1.1. Poligámia és monogámia

A történetben nem kerül elő élesen ez a kérdés, de magában ez is nagyon beszédes: Tóbit könyvében szóba sem kerül a poligámia lehetősége. A műben minden házasság egy férfi és egy nő között kötött (1,9; 7,13; 7,2). Tehát azt lehet mondani, hogy az ószövetségi kor összetett képét Kr. e. 200 körülre – legalábbis a szerző hazájában – a monogámia általánossá válása váltja fel.

4.2.1.2. Endogámia és levirátus

Tóbit könyvben több helyen nagyon egyértelműen megjelenik az endogámia. Tóbit úgy mutatkozik be, hogy „családunkból származó feleséget vettem” (1,9). Sára, Tóbithez hasonlóan

79 Miller: Marriage (2011) 27–29; Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 491–493.

80 Ruzsiczky: Tóbiás (2009) 125–126

81 Nowell: Tobit (1999) 978.

82 Glasson: Source of Tobit (1959) 275–277.

83 Miller: Marriage (2011) 92.

imájában hangsúlyozza, hogy eddigi házasságai alatt mindig szem előtt tartotta a rokonságon belül való házasságot (3,14–15). Tóbit tanítóbeszédében arra utasítja Tóbiást, hogy ő is saját törzsébe tartozó nőt vegyen feleségül (4,12–13). Rafael, mikor Tóbiásnak Sáráról beszél, külön kiemeli, hogy Sára ideális számára, mert ő a legközelebbi hozzátartozója (6,12–13). Majd Tóbiás és Raguél is megerősíti a rokoni szálak fontosságát. (7,9–11).

Az endogámia ilyen erős hangsúlyozását a szerző nyilván azért tartotta szükségesnek, hogy a zsidó nép megőrizze a diaszpórában is az identitását. A mű szerint az endogámia az a külső keret, amelyen belül egy fiatal pár, egyfajta „mennyei házasságszerzéssel”, megtalálhatja a boldogságát: Tóbiás és Sára tökéletesen összeillik, ők egyenesen egymásnak lettek teremtve; Isten pedig csodás módon köti össze az egymástól távoli szálakat. De mindez azt üzeni az olvasónak: a házasság csak akkor lehet helyes és Isten által is megáldott, ha az az endogámia szellemében köttetik.⁸⁴

A Tóbit 6,13-ban ezt mondja Rafael Tóbiásnak: Raguél „*nem tagadhatja meg őt (Sárát) tőled, és nem jegyezheti el mással, különben halált érdemel Mózes könyvének rendelése szerint.*” Elsőre egyértelműnek tűnik, hogy „Mózes könyvének rendelése” a levirátus törvényére utal, és Tóbiásnak, mint a meghalt férj rokonának kötelessége elvenni a hétszer is megözvegyült Sárát. Ezt az is alátámasztja, hogy bár az 5Móz 25,5–10 elsősorban a meghalt férj testvéreinek teszi kötelességévé a levirátust, Ruth könyvében már azt láthatjuk, hogy a távolabbi rokonokra is kiterjedhet ez az előírás. Azonban az 5Móz 25,5–10 nem beszél halálbüntetésről a levirátus elmulasztása esetén. Mások szerint ezért ez a szakasz sokkal inkább az endogámiára vonatkozik: emellett szól, hogy a nem zsidókkal való házasságot – ahogy láttuk – valóban több helyütt tiltja a Törvény, és ennek a rendelkezésnek a megszegése a Törvény szerint valóban halálbüntetéssel járhat. Az egész történet kontextusa alapján is valószínűbb, hogy itt az endogámia kerül inkább az előtérbe, mint a levirátus gondolata.⁸⁵

4.2.2. Eljegyzés

Az eljegyzés és az jegyességi időszak teljes hiányát láthatjuk Tóbiás és Sára kapcsolatában. Ez teljesen szemben áll az Ószövetség vonatkozó szakaszaival (1Móz 24; 34,4.6; 38,6; 1Sám 18), de a történet egyáltalán nem bátorítja az olvasót arra, hogy ő is hasonlóan ehhez, elhagyja ezt a szokást. Ez egy nagyon kivételes alkalom, amikor nincs idő egyezkedni, megegyezni: Tóbiásnak sietős útja van, Raguél pedig nem szeretné, hogy bárki tudomást szerezzen a dolgról, hisz fél, hogy ez a házassági kísérlet is a völgyéni halálával fog végződni.⁸⁶

A történetből első ránézésre hiányzik az eljegyzésre jellemző egyezkedés a *móhar* körül. Habár ennek hiányát is értelmezhetnénk úgy, hogy Raguél nem akar kérni semmit Tóbiástól, hiszen nem akarja ezzel terhelni, örül, hogy a sok sikertelen próbálkozás után végre van még egy remény lányának a házasságra. Továbbá a történet szerint Raguél vagyos ember: szolgálai vannak, akik elkészítik az ételt, és a ház körüli feladatokat ellátják (8,13.19). Így nem volt szüksége a kompenzációra. Azonban fontos még azt hozzátenni, hogy ahogy Jákób és Dávid

84 Xeravits–Zsengellér: *Tobit/Tóbiás Könyve* (2005) 110–111.

85 I.m. 108. John Collins szerint mindenesetre a „Mózes törvénye/könyve” kifejezés nem feltétlenül egy adott ószövetségi szakaszra utal: „megfigyelhetünk egy elterjedt tendenciát, ... hogy úgy értsék „Mózes törvényét”, mint ami valamivel nagyobb terjedelmű, mint ami a Tórában megíratott, és nagyjából megegyezik a „normatív zsidó hagyománnyal” (idézi: Xeravits–Zsengellér: *Tobit/Tóbiás Könyve* /2005/ 51). Ebből a szempontból Tóbit könyvének írójának számára nem okozott gondot a törvények kisméretű kiszélesítése, így ebben a szakaszban akár a levirátus, akár az endogámiára való utalás is helyes értelmezés lehet.

86 Miller: *Marriage* (2011) 102.

esetében láttuk (2.2.2. Eljegyzés), a *móhar* sokszor egy hősi cselekedet vagy valamilyen tett is lehet. Ennek értelmében Tóbiás bátorsága, hogy hajlandó saját magát veszélynek kitenni, beszámítható neki, mint *móhar*. Ez azonban csak a hallgató számára válik világossá, ha rendelkezik az adott háttérinformációkkal. Raguél nem adja jelét annak, hogy elfogadná Tóbit bátorságát *móharnak*, így szigorúan nézve a *móhar* fizetése hiányzik a történetből.⁸⁷

Az öszövetégi szokással ellentétben a szülői kezdeményezés és egyezkedés is hiányzik. Az igaz, hogy Raguél intézi lányának a dolgokat, azonban abban a vőlegény szülei nem vesznek részt. Ez érthető is: nem is tudnak a házassági tervről, és messze is vannak. Továbbá azzal, hogy egy közeli rokont vesz el, beteljesíti apja korábbi kívánságát. Ezzel a történet azt jelzi, hogy – habár nincs ott Tóbit – a házasság mégis az ő akarata szerint történik.⁸⁸

Itt többszörösen is érvényesül a történet tanítójellege: sokkal fontosabb az, ami meg van említve, sőt amit külön kiemel a történet, mint az, ami esetleg különbözik a megszokottól. A történet tanulsága szerint sokkal fontosabb, hogy Mózes törvénye szerint köttetik a házasság, mint hogy különböző társadalmi szokások részletezésébe esnénk.⁸⁹

4.2.3. Házassági szerződés és hozomány

Mivel az Öszövetiség nem sokat árul el nekünk a házassági szerződésről és hozományról, nem árt, ha megvizsgálunk néhány Biblián kívüli forrást. Mind az Elephantinében, mind a Mezopotámiában talált házassági szerződések elsősorban a hozomány pontos leírásáról szóltak. Ezen kívül megjelenik bennük a válás vagy megcsalás esetén fizetendő pénzösszeg, vagy a *móhar* összege. Ugyanakkor a történetben ezekről nem esik szó. Pontosabban elég homályosan fogalmaz a szöveg, és nem esik szó a szerződés tartalmáról.⁹⁰

A történetben az a tény, hogy Raguél ad hozományt, ráadásul a fele vagyonát (8,21), arra látszik utalni, hogy ez már a házassági szerződésben is megjelent. Ugyanakkor a történet csak később említi, ezért nyitott kérdés marad, hogy mit tartalmazott a szerződés.

Moore és Miller egyetért abban, hogy itt a narrátor nem akar felesleges dolgokra időt pazarolni, ezért ugorja át a szerződés részleteit. Hiszen közvetlenül a történet csúcspontja előtt vagyunk: vajon Tóbiásnak sikerülni fog elűzni a démonot? A szerző nem akarja húzni az időt, és így esetlegesen elveszíteni a hallgató érdeklődését. Továbbá ezzel is azt szeretné üzenni, hogy maga a házasság sokkal fontosabb, mint a vagyoni kérdésekről való hosszas tanácskozás. A házassági szerződés elsődleges funkciója így az, hogy megmutassa, hogy Tóbiás és Sára házassága törvényes és Istennek tetsző (6,13; 7,11–13).⁹¹

4.2.4. Esküvői szertartás/ összeadási formulák

Az egyéb apró részletek szintén kimaradnak a történetből: sem diadém nem jelenik meg, sem díszes kíséret, sem barátok, sem ékszerek, sem fátyol. Újból meg kell, hogy említsük: a szerzőnek nem szándéka részletes leírást adni, továbbá a kivételes, egyedi házasságkötésben az ilyen részletek nem fontosak.⁹²

Ha nem is annyira egyértelműen, de Raguél szavaiban megjelenik egyfajta összeadó formula. Ahogy a 7,12 írja: „*Megkapod őt Mózes könyvének rendelkezése szerint, mert az ég is úgy döntött, hogy te kapd meg. Gondoskodj húgodról mostantól fogva. Testvére vagy, ő pedig a húgod. Te kapod*

87 I.m. 102–103.

88 I.m. 104.

89 I.m. 102–103.

90 I.m. 108–110.

91 I.m. 110–112.

92 I.m. 119–120.

meg a mai naptól mindörökre.” Bár a különbség szembetűnik: nem a házasulandó felek ejtik ki a szavakat, mégis kísértetiesen hasonlít a már többször említett házassági szerződés szövegére: „*Te vagy a feleségem, és én a te férjed a mai naptól fogva, mindörökké.*” Az első felében a mondatnak ugyanakkor a ’fivér’ és ’nővér’ szavakat látjuk megjelenni, melyet még többször olvashatunk Tóbit könyvében (5,22; 7,9.12; 8,4.7.; 10,6). Ez a motívum David Miller szerint a házasság monogám jelét kívánja alátámasztani. A ’fivér’ és ’nővér’ egyébként is általános terminusok a fogság utáni kor irodalmában (lásd Énekek 4,9–10.12; 5,1–2), de megjelenik számos apokrif iratban is (lásd az arám nyelvű Genesis Apokryphon, 1Q20 ii 9,13).⁹³ A mondat második fele ugyanakkor szintén előfordul Raguél szavaiban és az elephantinei házassági szerződésben is: „*mai naptól fogva mindörökké*”.⁹⁴

Raguél a már említett szavai után, úgy tűnik, egy másik szokást is alkalmaz. „*Raguél szólt Sárának, a leányának, és odament hozzá, és kezét megfogva hozzáadta őt, és ezt mondta: Gondoskodj róla a törvény szerint, neked adom feleségül a Mózes könyvében leírt rendelkezés szerint. Vezesd őt apádhoz egészségben, és a menny Istene kísérelje utatokat békeségben.*” (7,13) A már említett áldás megismétlésével átnyújtja lányát Tóbiásnak. Ez egy olyan szokás, ahol az édesapa kifejezi, hogy átadja a hatalmat, a felelősséget, és mostantól vejére bízva a lányát. Erre utaló történetet nem találhatunk az Ószövetségben, tehát ez a motívum is egyedi Tóbit könyvében.⁹⁵

4.2.5. A nászéjszaka

Az esküvői szertartás után következett a nászéjszaka. Az Ószövetségben erre is találhatunk néhány példát (1Móz 29,23). A nászéjszaka a lakodalom első napjának estéjén volt, itt is ezt láthatjuk.

A nászéjszaka különlegessége, hogy a házasság elhálása előtt Tóbiás és Sára imádkozik, melyben nagy szerepe van Istennek és az Istenre való utaltságnak (lásd később: 4.3. Isten szerepe a házasságban).

A házasság elhálásával kapcsolatban is találhatunk az Ószövetségben utalásokat, bár sokszor ezekben az esetekben elég homályos a fogalmazás (Ruth 3,9; Énekek 4; 1Móz 29,23). Tóbit könyve sem említi konkrétan, hanem csak ennyit mond: „*és éjszaka aludtak*” (8,9). Azonban az előkészületekből és az egész kontextusból arra lehet következtetni, hogy akár meg is teheték. Hiszen mi másért készítette volna elő Edna olyan figyelmesen a szobát és lányát.⁹⁶ Továbbá Sára korábbi férjei mind a nászéjszakán haltak meg, közvetlenül a házasság elhálása előtt. Tehát a történetnek akkor van logikai értelme, ha Tóbiás és Sára elhálta a házasságot, mintegy bebizonyítva, hogy Tóbiásnak nem esett baja.⁹⁷

4.2.6. Esküvői lakoma és utazás a vőlegény/ ifjú férj otthonába

A következő lépés a házasság menetében az esküvői lakoma. Akárcsak az ószövetségi gyakorlatban (Bír 14,10.12.17; 1Móz 29), itt hét, majd még egyszer hét napig tartott. A tizennégy napig tartó lakodalom egyrészt mutatja Raguél gazdagságát, másrészt a mérhetetlen boldogságnak köszönhető. Raguél annyira örül a sikeres házasságnak, hogy két hétre marasztalja

93 Xeravits–Zsengellér: Tobit/Tóbiás Könyve (2005) 89.

94 Miller: Marriage (2011) 120–121. Ez a jelentős hasonlóság erős érvnek tűnik amellett, hogy ez a motívum ugyanabból a kultúrából ered, és így alátámasztja azt az elképzelésemet is, mi szerint Tóbit könyve Egyiptomban, azon belül Elefantinében keletkezett.

95 Miller: Marriage (2011) 122–123.

96 I.m. 123.

97 Fitzmyer: Tobit (2003) 246–247.

Tóbiást (8,19–20). Amikor Tóbiás és Sára hazatér Ninivébe, ott is megünnepelik még egy hétnapos lakodalommal a házasságukat. Ennek a dupla lakodalomnak is praktikus okai voltak: Tóbit és Anna nem lehetett ott a távolság miatt az elsők, ezért újra, velük is megünnepeli azt az ifjú pár. Így ez a szakasz sem lesz az olvasó számára különös: hasonlóan korábbi motívumokhoz, ez is a kivételes esetnek köszönhető, és nem követendő cselekedet.⁹⁸

Mint Rebeka Izsákhöz való érkezésekor (1Móz 24,63–67), itt is megjelenik a vőlegény házához való érkezés. A történet nem írja, hogy Sára el lenne fátyolozva, mint Rebeka volt. Továbbá nagy díszes bevonulást sem említ, mint az Énekek 3,6–7 vagy a Zsolt 45. A történet itt inkább a hazatérésre összpontosít: Tóbiás szüleinek mérhetetlen öröme, valamint Tóbit szemének meggyógyulására. Egyértelmű, hogy az ifjak biztonsága fontosabb, mint bármilyen esetleges szokás részletezése a menyasszonynak a vőlegény házához való hazatérésével kapcsolatban.⁹⁹

4.3. Isten szerepe a házasságban

Isten több ponton is összefüggésbe kerül a házassággal Tóbit könyvében. Elsősorban ő az, aki csodás módon összehozza a két felet: így Tóbit könyvében Isten akarata a házasság. Továbbá Isten az, aki áldást biztosít, amelynek örülhetnek a fiatalok. Továbbá Tóbit imádságában Istenre bízva a házasságot, ezzel példát mutatva minden olvasónak, hogy mitől lesz sikeres a házasság.

4.3.1. Isten akarata és Isten áldása

Az, hogy Tóbiás és Sára házassága Istentől ered, többféleképpen is megfogalmazódik a műben. A történetvezetés egyértelművé teszi: Isten a „házasságtervező”. Annak érdekében, hogy házasságuk megtörténhessen, elküldi Rafael, aki folyamatosan tanácsokkal látja el Tóbiást. Először is, hogy a hal melyik részét tegye el, és hogy azok miért is lesznek fontosak. (6,8–9.17). Majd a nászéjszakán is ő segít a démon legyőzésében. Végül soron Rafael az, aki segít véghezvinni Isten akaratát. Isten nem csak egyszerűen egymásnak teremtette Tóbiást és Sárát (6,13; 7,12), de csodás módon mindent megtesz azért, hogy házasságra lépésük megtörténhessen.¹⁰⁰

Ebből a szempontból a Tóbiás és Sára frigye nagyban hasonlít Izsák és Rebeka házasságára. Az Isten csodálatos házasságtervezése mindkét műben megjelenik. Ezen kívül pedig sok hasonlóság mutatható ki.¹⁰¹ Csak hogy néhányat említsünk: nem zsidó asszonnyal való házasság megtiltása (1Móz 24,3 – Tób 4,12–13); küldött, vagy küldöttek hosszú utazása (1Móz 24 – Tób 6); a menyasszony közeli hozzátartozó (1Móz 24,15 – Tób 6,11; 7,2); az étkezés előtt el akarják végezni, amiért jöttek (1Móz 24,33 – Tób 7,12). A hasonlóság szembeűnő, de nem lehet azt mondani, hogy teljes másolat lenne.¹⁰² Azonban elég szembeűnő ahhoz, hogy kijelenthessük, ahogy Ádám és Éva történetét (Tób 8,6), úgy minden bizonnyal Izsák és Rebeka történetét is ismerhette Tóbit könyvének szerzője. A szerző ezzel hozzákapcsolja Tóbit könyvét az Ószövetségből ismert, Izraelen kívül megtörtént történetekhez, amiknek Tóbit könyvével egyébként is vannak hasonlóságai (Jákób és Lábán, József története; Jób története; Mózes története). Továbbá ezekkel együtt azt tanítja, hogy Isten és Izrael kapcsolata áthidalja a határokat. Az ókori istenekkel ellentétben Isten nincs konkrét helyszínhez kötve.¹⁰³ Ellenkezőleg: Isten mindenütt jelen van, és mindenütt megsegíti az

98 Miller: Marriage (2011) 125–129.

99 I.m. 129.

100 Miller: Marriage (2011) 152–158; és Xeravits–Zsengellér: Tobit/Tóbiás Könyve (2005) 111.

101 David Miller ezt részletesen kifejti, lásd Miller: Marriage (2011) 145–146.

102 Természetesen vannak különbségek is: például, hogy Sára nem szólal meg a beszélgetés alatt, míg Rebeka aktívan részt vesz abban, vagy hogy Tóbiás vőlegényként sokkal nagyobb szerepet játszik az eseményekben, mint Izsák.

103 Az 1Kir 20 egy példatörténet az ókori ember istenfelfogásáról. Azt gondolták, hogy az istenség egy adott terület ura. Először síkságon, majd hegyvidéken is legyőzi Izrael az ellenséget, bebizonyítva ezzel,

általá választottakat, leginkább pedig az ő népét. Jelen helyzetben ez a „mindenütt” megegyezik a diaszpórával.¹⁰⁴

Raguél szavaiban is szerepel Isten: *„Megkapod őt Mózes könyvének rendelkezése szerint, mert az ég is úgy döntött, hogy te kapd meg.”* (7,12) Az Isten akarata nem csak a cselekményvezetés útján üzen az olvasónak, hanem így nyíltan kimondja: Tóbiás és Sára Isten akaratából illik egymáshoz. Továbbá Raguél áldást mond az ifjakra: *„A menny Istene kísérje utatokat békességben.”* (7,13). Ahogy azt láttuk, az Ószövetségben is megáldják az ifjú házasságokat (1Móz 24,60; Ruth 4,11), tehát ebben nem kell különlegességet látnunk. Még egy dolgot fontosnak látok itt megemlíteni: Tóbiás és Sára imája (8,5–8) Istenre bízva a házasságot. Ebben a három motívumban azt láthatjuk, hogy a házasságkötés szorosán összekapcsolódik az egyéni vallásossággal, és így vallásos színezetet is ölt.¹⁰⁵

Isten Tóbit könyvében is megjelenik úgy, hogy gyermekekkel áldja meg az általa választottakat. Bár nem olyan erőteljesen jelenik meg, mint az Ószövetségben, de a történet végén érezhetjük ezt a motívumot: Tóbit így szól Tóbiáshoz: *„Gyermekeim, vedd fiaidat”* (14,3). A házasság és Tóbiás imájának beteljesülését láthatjuk itt: Isten gyermekekkel áldotta meg kapcsolatukat. Sára, aki korábban nem szülhetett, most gyermekeknek örvendhet. Ebben is az ígéretek beteljesedését, az isteni rend helyreállítását láthatjuk.

4.3.2. Tóbiás és Sára imája

Ha Isten szerepét vizsgáljuk Tóbiás és Sára házasságában, a kettejük imájára részletesebben is szükséges kitérnünk. Mivel itt a szöveget alaposabban szükséges elemeznünk, lássuk a könyv vonatkozó szakaszát: *„Áldott vagy, atyáink Istene, és áldott a te neved mindörökké! Áldjanak téged a mennyek, és minden teremtményeid mindörökké! Te teremtetted Ádámot, és te teremtetted neki segítőtársul és támaszul Évát, a feleségét. Kettejüktől lett az emberi mag. Te mondtad: nem jó az embernek egyedül, alkossunk neki hozzáálló segítőtársat. És most Uram, nem paráznaságból veszem el hűgomat, hanem igazán. Parancsold, hogy irgalmat nyerjek, és együtt öregedjek meg veled. És együtt mondták: ámen, ámen.”* (8,5–8).

Már rögtön az imádság első szakaszában bekapcsolódik Tóbiás az ósatyák történetébe, hiszen így nevezi Isten: *„atyáink Istene”*. Az Ószövetségből jól ismert kifejezés minden olvasó számára nyilvánvalóvá teszi: Tóbiás önmagát Ábrahám, Izsák és Jákób leszármazottjának tekinti, és ezzel bekapcsolódik Izrael üdvtervébe. Már ezzel is előre vetíti a történet végkicsengését: az ígéretek beteljesülését (Gyógyulások, Új Jeruzsálem, Ninive pusztulása). Tóbiás tovább folytatva a teremtést idézi: *„Áldjanak téged a mennyek, és minden teremtményeid mindörökké!”*¹⁰⁶

Azonban nem áll meg itt az idézéssel: szóról szóra idézi Éva teremtésének történetét: *„nem jó az embernek egyedül, alkossunk neki hozzáálló segítőtársat”* (1Móz 2,18). Bár látszólag ez csupán tényszerű megállapítás, több jelentése is van. Egyrészt a mondat felidézi Isten tettét: hogyan alapozta meg Ádám és Éva kapcsolatán át a házasságot. A dicsérő funkció mellett ugyanakkor ez egyben kérés is: Tóbiás abban a reményben utal itt az első emberpárra, hogy Isten velük is olyan kegyelmes lesz, és őket is hasonlóan meg fogja áldani. Továbbá érezzük a párhuzamot: ahogy Isten Évát adta segítőtársul Ádámnak, úgy Tóbiás mondatában kijelenti, hogy felfedezte: számára Sára ez a megfelelő, hozzá rendelt segítőtárs. Mindezt pedig alátámasztják Rafael szavai: *„öröktől fogva neked szánták”* (6,18); és Raguél hasonló kijelentése: *„az ég is úgy döntött,*

hogy az ő Istenük nem csak az egyik vagy másik helyen úr (lásd főleg 1Kir 20,28).

104 Miller: Marriage (2011) 145–147.

105 I.m. 121–122; Bartha: Ószövetség népe (1998) 17–18.

106 Miller: Marriage (2011) 141.

hogy te kapd meg” (7,12). Tehát Tóbiás felismeri Sára ajándék voltát, és látja beteljesülni Isten akaratát a házasságában.¹⁰⁷

Tóbiás így folytatja: „*Én most nem paráznaságból veszem el húgomat, hanem igazán.*” Ezzel mintegy igazolni szeretné kegyességét Isten előtt. Az imádságnak ez a részlete csak úgy értelmezhető, hogy Tóbit könyvének zsidósága már nem nézte gyanakvás nélkül a házasságot: felmerül annak a lehetősége, hogy a házasság történhet rossz szándékból is.¹⁰⁸ Ez a rossz szándék pedig nem más, mint a „paráznaság”, azaz az egyén szexuális vágyainak az öncélú kielégítése. Tóbit könyvének zsidósága számára a szexualitás már nem a teremtető Isten adománya, amely – a házassági keretek között megélve – az öröm egyik lehetséges, legitim forrása, hanem bűnös hajlam, aminek kiélését egyedül a szaporodás isteni parancsa legitimálja. Így lehet valaki parázna akkor is, ha csak törvényes házastársával folytat szexuális kapcsolatot. Tóbiás imája azt üzeni az olvasónak, hogy a házasság nem lehet öncél: túl kell mutatnia az egyén szexuális igényein, és a házastársaknak fel kell ismerniük, hogy a házasság egy magasabb közösségi, isteni eredetű célt szolgál.

Tóbiás nemes szándékait ugyanakkor azért is említi, hogy kérését előkészítse. Tóbiás azért hivatkozik arra, hogy tiszta szándékok vezérlik, hogy Isten hallgassa meg kérését, és kímélje meg az életét, illetve Sárát immár segítse el a sikeres házassághoz: „*Parancsold, hogy irgalmat nyerjek, és együtt öregedjek meg vele.*” Az Ószövetségben a megöregedés, az idős kor megérése szintén Isten áldása (1Móz 24,1; Bír 8,32; 1Krón 29,28; Dán 13,50).¹⁰⁹

Mindez, az egész imádság mintaként áll az olvasó előtt, főleg a házasodni készülők előtt: a házasság csak akkor lehet sikeres, ha Tóbiáshoz és Sárához hasonlóan közös imádsággal kezdődik.¹¹⁰

5. VAN-E, LEHET-E MA IS ÉRVÉNYES ÜZENETE EGY ÓKORI KÖNYVNEK?

5.1. A könyv főbb üzenetei

A könyv legfontosabb üzenete a következő: ha egy zsidó minden helyzetben Istenhez és a Tórához hű marad – akár üldöztetések között is –, illetve Istennel és a néppel hű kapcsolatot ápol, valamint minden keserűségében Istenhez folyamodik, akkor Isten mindig megmenti őt a szükséghelyzetekben. Ez az ismert bibliai sémát követi: az ember szükséghelyzetben van – Istenhez kiált – Isten megsegíti.¹¹¹ A könyv egyértelmű célja az építés és a bátorítás: mindig, minden körülmény között azt kell cselekedni, ami kedves Istennek, mert senki sem szegyenül meg, aki Benne bíz.

A történet a jól ismert kérdést járja körül, amit Jóbnál is látunk: miért szenved az igaz ember? Annak ellenére, hogy Tóbit tisztességesen élt, elvesztette szeme világát, és már az életről is lemondott. A felesége a fejére is olvassa: „*Mire mentél az alamizsnáddal és jótéteményeddel? Csak rád kell nézni, és meglátszik, mennyit értek.*”¹¹² (2,14) Teljes elesettségében mégis az Úrhoz kiált. Sára hasonlóképpen: kétségbeesve, és ő is az életről lemondva lép az Úr elé. Ahelyett, hogy öngyilkos lenne, és szegényt hozna a családjára, Tóbit inkább Istenre bízta sorsának eldöntését.

107 I.m. 141–143.

108 Weber: *Erkölcsteológia* (2001) 304.

109 Miller: *Marriage* (2011) 143.

110 I.m. 144.

111 Gross: *Tobit – Judit* (1994) 7.

112 Itt: *Biblia, Szent István Társulat*, (1987)

Ez az egész történet számunkra is ezt üzeni: lehet az élet bármennyire is nehéz, Istennek mindig van rá hatalma, hogy bármilyen helyzetből kimentsen bennünket.¹¹³

A történetben ez nem csak ígéretnek marad meg, hanem több szinten is megjelenik az ígéret beteljesülése. Elsősorban a történetvezetésben. Rafael így felelt Tóbiásnak: „A szívet és a májat füstölögtesd el a férfi vagy nő asszony előtt, akin démon vagy gonosz lélek rontása van, és elmenekül tőle minden rontás, és nem lesz rajta soha többé. Az epével pedig be kell kenni az embernek a szemét, ha pikkelyek keletkeztek rajta, rá kell fújni a pikkelyekre, és meggyógyul a szeme.” (6,8–9) Az olvasó így előre várja, hogy ez a két esemény megtörténjen. Nem is kell csalódnia: a 8,2–3-ban a démontól való megszabadulás, a 11,11–13-ban pedig Tóbit szemének meggyógyulása történik meg. Továbbá a 14,4-ben említést láthatunk Náhum prófécijára. Tóbit utolsó búcsúbeszédében arról beszél, hogy minden meglesz abból, amit Náhum prófétált Ninivéről. Ennek a beteljesülését láthatjuk a 14,15-ben: Tóbiás „mielőtt meghalt, látta és hallotta Ninive pusztulását”.

Tóbiás és Sára házassága is ehhez a motívumhoz kapcsolódik. Hiszen, ahogy korábban már említettem,¹¹⁴ Tóbiás és Sára házassága bekapcsolódik Izrael üdvtörténetébe, azzal, hogy Tóbit „Ábrahám, Izsák és Jákób Istenének” szólítja az Urat. Továbbá a nászéjszakai imádságból érthetővé válik, hogy a házasság harmóniában van Isten tervével, vagyis a házassággal Isten terve valósul meg az emberre nézve.¹¹⁵

Így a műben nagyon erőteljesen megjelenik az ígéret beteljesülésének motívuma: ahogy a történetben ezek az elemek mind azt mutatták, hogy Isten terve válik valóra, ugyanúgy lesz ez érvényes az egész népre is. Még akkor is, ha Isten azzal büntette népét, hogy diaszpórában kell élniük, nem kívánja az ő népének pusztulását. Sőt, ellenkezőleg: Isten, ahogy a múltban, úgy a jövőben is meg fogja tartani az ígéreteit. Izrael egész népe haza fog térni a száműzetésből, felépítik az Új Jeruzsálemet és az Új Templomot. Tóbit könyvének végkicsengése ily módon eszkatológikus távlatokkal bír.

Mindez az üzenet nem csak implicit módon jelenik meg a történetben. Tóbit így fogalmaz búcsúbeszédében: „Mert tudom, és hiszem, hogy beteljesedik és meglesz minden, amit Isten mondott, és nem esik el egyetlen szó sem beszédeiből. Testvéreink, akik Izrael földjén vannak, mind szétszóratnak [...] de ismét megkönyörül rajtuk Isten, és visszahozza őket Izrael földjére, és ismét felépítik a hajlékot...” (14,4–5).

Az üzenet célja érthető, ha megvizsgáljuk, mikor is keletkezett: a Kr. e. 2. századi diaszpórában érthető, hogy a hellenizálódó zsidóságban megjelenik az ellenpólus: a hűségre és a Tóra melletti kitartásra való buzdítás. Tóbit könyvében is ez az üzenet ölt testet. Nagy hangsúlyt kap a könyvben a templomhoz való hűség (1,4; 13,10–11; 14,5); a táplálkozási és tisztasági előírások betartására való buzdítás (1,11); a Tóra törvényeinek betartása, főként erkölcsi értelemben és vonatkozásban; a halottaknak járó végtisztesség megadása, illetve az Úrhoz való, alázattal teli odafordulás.¹¹⁶ Tehát azt is mondhatjuk, hogy Tóbit könyvének témája az idegen közegben való helytállás, vagyis a nemzeti identitás megőrzése. Ilyen értelemben pedig egy, a 21. századi ember számára is érthető és releváns üzenetet közöl. Külföldön, más kultúrában élve a hagyományokhoz, saját nemzeti identitáshoz való ragaszkodás mindennél fontosabb kell, hogy legyen.

113 Nagy: Tóbit könyve (1995) 622.

114 Lásd 4.3.2. Tóbiás és Sára imája

115 Miller: Marriage (2011) 144.

116 Soggin: Bevezetés (1999) 455–456.

5.2. A házasságról – összefoglalás és személyes reflexió

Összességében Tóbit könyvében a házasság menete az Ószövetségben látható mintához hasonlóan jelenik meg. Az eljegyzés, a hozomány, az esküvői összeadó formulák, a nászéjszaka, az esküvői lakoma, valamint az utazás a vőlegény házához mind részei az Ószövetség és Tóbit könyve házasságfelfogásának. Ezekben csak apró eltéréseket tapasztalhatunk, például, hogy az eljegyzés és a jegyességi időszak teljes hiányát láthatjuk, vagy hogy a szülői kezdeményezés és egyezkedés is hiányzik. Ugyanakkor, mint ahogy azt már bemutattam, ezek az esetek Tóbiás és Sára egyedi körülmények között létrejövő házasságában nem jelentenek problémát vagy összeütközést az ószövetségi felfogással. Az olvasó számára érthetővé válik, hogy krízishelyzetben a házasság menetének bizonyos lépéseitől el lehet tekinteni.

A legfőbb különbség két motívum megjelenésében van. Tóbit könyvében a házassági szerződés és a menyasszony átnyújtása a vőlegénynek olyan elemek, amiknek nem találunk párhuzamot az Ószövetségben. Mivel az ókorból származó házassági szerződést nem találtak Izrael, csak Egyiptom és Mezopotámia területén, arra a következtetésre kell, hogy jussunk, hogy ezek olyan elemek, amelyek a zsidóságon kívülről származnak, melyeket átvettek, és beépítették saját gyakorlatukba.

Isten szerepe a házasságkötésben az Ószövetség és Tóbit könyvének gyakorlatában szintén nagyon hasonlóan jelenik meg. Isten akarata a házasság, ő a kezdeményező, aki viszontagságok közepette bár, de összehozza a férfit és nőt, emellett ő az, aki gyermekekkel áldja meg a házasságokat. Isten az, aki megadja a férfi és nő helyét, illetve szerepét a világban, így a megházasuló ember – tudatosan vagy a nélkül – mindig az Isten akaratát teljesíti be, így találhatja meg helyét és szerepét a világban.

Isten szerepével kapcsolatban két lényeges különbséget szeretnék kiemelni. Tóbiás és Sára imája (Tób 8,5–8) Istenre bízva a házasságot. Az imádságot az Isten magasztalásával kezdi, majd visszautalnak az ősatyákra és az első emberpár teremtésére. Ezzel kifejezik szoros összekapcsolódásukat a zsidó hagyománnyal, és megerősítik, hogy a házasság értelmét és célját az Isten által megteremtett rendben látják. A hamis házassági szándék gyanúját (paráznaság) határozottan visszautasítják, ezzel is alátámasztva, hogy a házasság többet jelent az egyén szexuális vágyainak beteljesülésénél. Azonban itt megjelenik már az a gondolat is, hogy a paráznaság még a házasságon belül is lehetséges, ami az Ószövetségben elsősorban a házasságon kívüli szexualitásra vonatkozik.

Az imádság zárásában Isten áldását kéri házasságukra. A házasságkötés így szorosan összekapcsolódik az egyéni vallásossággal, így vallásos színezetet is ölt. Az Ószövetségben a házasságkötés pusztán polgári aktus, és csak néhol jelenik meg hasonló, vallásos színezetű értelmezése. Ebből arra következtettek, hogy a házasság vallási értelmezése fejlődés eredménye. Míg a korábbi történeti könyvek többnyire polgári aktusként, gazdasági szerződésként mutatják be a házasságot, addig a későbbi bibliai könyvekben megjelenik egy árnyalt, vallásos értelmezés. Mózes 5 könyve korábban keletkezett, mint Tóbit könyve, a jahvista forrás a Kr. e. 10. században,¹¹⁷ az elohista forrás pedig a Kr. e. 8. században¹¹⁸ Ugyanakkor a dolgozatomban említett könyvek később: Malakiás könyve, mely a házassági szerződés említésével vallásosabb házasságfelfogást mutat, a Kr. e. 5. században¹¹⁹ keletkezett, a házasságon belüli szexualitást hangsúlyozó, szintén a házasságot vallásosan is értelmező *Énekek Éneke* Kr. e. 3. században keletkezhetett.¹²⁰ A sorban

117 Rózsa: Ószövetség keletkezése, I. (2002) 270.

118 I.m. 261.

119 Rózsa: Ószövetség keletkezése, II. (2002) 292.

120 I.m. 398.

a következő lépés: Tóbit könyve, mely a Kr. e. 2. században keletkezhetett. Ha ilyen kontextusban nézem Tóbit könyvét és annak házasságfelfogását, akkor könnyen arra a következtetésre jutok: a bibliai korban a házasságfelfogás a zsidóságon belül az évszázadok alatt folyton változott, és egyre vallásosabb színezetet öltött. Isten sokkal inkább részévé vált a házasságnak, és a kegyes ember életét mér nem csak gazdasági vagy egyéni szexuális igények határozzák meg, hanem az Isten akarata, mely a házasságra is kiterjed. Mindez segít nekünk megértenünk az Újszövetségben megjelenő házasságfelfogást, néhol talán házasságellenes megjegyzéseket (pl.: 1Kor 7,1: Jobb férfinak asszonyt nem érinteni). Továbbá segít számunkra jobban megérteni, hogy hogyan fejlődött ki a keresztény etika házasságértelmezése.

A házassággal kapcsolatban felmerült bennem az a kérdés, hogy vajon mit jelent ez az egész ma számunkra? Hiszen a 21. századi ember strukturálisan nem úgy köt házasságot, ahogy azt a Biblia vagy Tóbit könyvének zsidósága tette, sőt, mint ahogy bemutattam, ez a kép is változik, és a zsidóságon kívüli elemeket vesz be magába. Ugyanakkor felmerül a kérdés: ha a házasság létrejötté koronként és társadalmanként változik, s azok által meghatározott, akkor mi az, ami számunkra, 21. századi keresztényeknek is releváns kell, hogy maradjon? Úgy gondolom, erre a dolgozatomban egy kielégítő választ ad: Isten szerepe és jelenléte, illetve az Isten által meghatározott, teremtésben is megmutatkozó cél kell, hogy definiálja ma is a keresztény házasságot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források:

Biblia, Szent István Társulat, Budapest, 1987.

Biblia, Magyar Bibliatársulat, Budapest, 2003.

Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1998.

Szaktmunkák:

BARTHA T.: *Az Ószövetség népe*, A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szegedi Vallásánár Tanszékének Tanulmányfüzetei, 16. Szeged, 1998.

FITZMYER, J.: *Tobit*, Kiadó, Berlin–New York, 2003.

FRÖHLICH I.: *Qumránai szövegek magyarul*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Szent István Társulat, Piliscsaba–Budapest, 2000.

GLASSON, T. F.: „*The main source of Tobit*”. *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft (ZAW)* 71, 1959, 275–277

GROSS, H.: *Tobit–Judith, Die Neue Echter Bibel. Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitübersetzung. Band, 19*, Echter Verlag, Würzburg, 1994.

KOEHLER, L.–BAUMGARTNER, W.: *Lexikon in veteris testamenti libros*, E. J. Brill, Leiden, 1958.

MEINHOLD, A.: *Maleachi*, Neukirchener Verlag, Neukirchen, 2006.

MILLER, D. G.: *Marriage in the book of Tobit*, De Gruyter, New York, 2011.

NAGY A.: *Tóbit könyve*, in: Bartha T. (szerk.): *Keresztény Bibliai Lexikon. II. kötet*, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1995, 621–622.

NOWELL, I. O.S.B.: *The Book of Tobit*, in: *The New Interpreter's of the Bible (Commentary). Volume III*, Abingdon Press, Nashville, 1999, 975–1071.

NOWEL, I. – CRAVEN, T. – DUMM, D.: *Tóbiás könyve, Judit könyve, Eszter könyve*, in: Thorday A. (főszerk.): *Jeromos bibliakommentár. I. kötet: Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002, 871–876.

OTZEN, B.: *Tobit and Judith*, Sheffield Academic Press, London–New York, 2002.

RAE, S.: *Erkölcsei döntések. Bevezetés az etikába*, Harmat, Budapest, 2015.

RÓZSA H.: *Az Ószövetség keletkezése. Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és*

- hagyománytörténetébe. I–II. kötet.* Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 2002.
- RÓZSA H.: *Házasság és család a bibliai hagyományban*, Szent István Társulat, Budapest, 2011. elérhető itt:
<http://szit.katolikus.hu/feltoltes/Rozsa%20Huba%20eloadas.pdf>,
utolsó lekérés: 2017.01.09. 12:15.
- RUDOLPH, W.: *Haggai – Saharja – Maleachi*, Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, Gütersloh, 1976.
- RUZSICZKY É.: Tóbiás, in: Diós I. (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XIV. kötet*, Szent István Társulat, Budapest, 2009, 125–126.
- SCHNÜGEL-STRAUMANN, H.: *Tobit*, Verlag Herder, Breggau–Basel–Wien, 2000.
- SOGGIN, A.: *Bevezetés az Ószövetségbe*, Kálvin János Kiadó, Budapest, 1999.
- TÓTH K.: Mózes első könyve (Genezis), in: BARTHA T. (főszerk.): *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, VII. Budapesti Zsinat, 1995, Budapest, 139–183.
- WEBER, H.: *Speciális erkölcssteológia*, Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- XERAVITS G. – ZSENGELLÉR J.: *Szövetségek erőterében. A deuterokanonikus irodalom alapvető kérdései* (Deuterocanonica I.), L'Harmattan, Budapest, 2004.
- XERAVITS G. – ZSENGELLÉR J.: *Tobit/Tóbiás Könyve. Szöveg – Hagyomány – Teológia* (Deuterocanonica II.), L'Harmattan, Budapest, 2005.
- ZSENGELLÉR J.: *Hagyomány és előzmény. Intertestamentális tanulmányok* (Simeon könyvek 4), Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa, 2004.

Damásdi Péter
teológia-lelkész, osztatlan, III. évfolyam
Debreceni Református Hittudományi Egyetem

KIRÁLYPORTRÉ – EZÉKIÁS

1. BEVEZETÉS

Az Ószövetség iránti érdeklődésemből adódóan egy olyan témában szerettem volna kutatást kezdeni, amelyben egy kiemelkedő személyt és korának különlegességeit vizsgálhatom. Ezen dolgozat tárgyát így Júda egyik legnagyobb formátumú uralkodója, Ezékiás király képezi. Hogy miért esett rá a választás? A déli országrész azon kevés királya közé tartozik – a kettőből az egyik –, akit a Szentírás pozitív megítélésű uralkodóként említ: „Azt tette, amit helyesnek lát az Úr” (2Kí 18,3a), majd a 18,3b-ben Dávidhoz hasonlítja (Tussay 1995, 422.), amely párhuzam nem minden királynak adatott meg. Ezékiás, a reformer király – találkozhatunk oly gyakran ezzel a megjelöléssel is. Miben volt reformer, mihez kellettek a reformok? Nyilvánvaló, hogy előáll egy olyan történelmi szituáció, ahol ezeknek a reformoknak megvolt a helye, ideje. Ezékiás regnálása – talán nem csupán elfogultságból mondom – izgalmas és jelentős korszak, hiszen időközben Izrael királysága megszűnik létezni, Júda királysága pedig egyedül marad az asszír fenyegetéssel szembenézve, és félve, nehogy ugyanaz a sors teljeseadjék be rajta, amely az északiak vesztét okozta. Elengedhetetlen tehát annak a kornak a vizsgálata, amelyben a király tevékenykedett, ha átfogó képet szeretnénk róla adni. Az Ezékiás-elbeszélések több könyvben is megjelennek a Bibliában: 2Kí 18-20; 2Kí 29-32; Ézs 36-39, ugyanakkor ennek az időszaknak a pontosabb megismerését lehetővé teszik Biblián kívüli források is.

Különösen vonzó volt a kutatás archeológiai vonatkozása, hiszen rendkívül gazdag, határozott irányvonalakat kínálnak a kapcsolódó leletek, elméletek, ezzel is segítve a tájékozódásomat. Olyannyira izgalmasnak véltem a munka ezen részét, hogy dolgozatomban egyik biztos vázát is az archeológiai aspektusok fogják képezni. Céljaim között szerepel, hogy olyan összefüggéseket találjak politikájában, amely által jobban megérthetővé válik Ezékiás király jelentősége Júdában és a nemzetközi szinten is. Vizsgálni kívánom intézkedéseinek kiváltó okát és annak hatását akár a társadalomra, akár a gazdaságra vonatkozóan. Szeretnék a Biblia által festett pozitív királykép és a neki tulajdonított tettek realitásával foglalkozni, vagy egyes esetekben rávilágítani arra, hogy cselekedeteit nem mindig az Isten iránti buzgóság vezérelte, illetve arra, hogy egyes események, dolgok valójában nem is illeszthetőek uralkodásának idejére. A téma igen gazdag, ezért igyekszem a leglényegesebb és legérdekesebb momentumokat megragadni, ezek valószínűségét és hatását közelebbről is bemutatni.

1.1 A kutatás módszere

Munkám a vonatkozó bibliai szakaszok (2Kí 18-20, 2Kí 29-32, Ézs 36-39) alapos tanulmányozásával kezdődött 2015 októberében. Itt szeretném megjegyezni, hogy dolgozatomban mindvégig az Új Fordítású Revideált Biblia (2014) szerint idézek. Mivel időben elég távol vagyunk témám korától, ezért ebből adódóan szekunder és terciér forrásokat gyűjtöttem és vizsgáltam annak érdekében, hogy ez a tanulmány megszülethessen. A bibliográfiából egyértelműen kiderül, hogy miből dolgoztam, ezért itt csak címszavakat szeretnék említeni, kiemelve a legjelentősebb forrásokat. Amint a bevezetésben említettem, a régészeti feltárások eredményei, leletei fontos szerepet játszanak ebben a munkában, ezért az ezekkel kapcsolatos tanulmányokat, elemzéseket beépíttem a megfelelő helyre. Így fogok utalni reliefekre, asszír évkönyvekre,

júdai feljegyzésekre és más tárgyi leletekre egyaránt. Ugyanígy a kortörténeti tanulmányok, bibliakommentárok is kihagyhatatlanok voltak a részletes ismertetés érdekében. A száraz felsorolás folytatása helyett azonban úgy gondolom, beszéljenek maguk a források és az ezekből összeállt dolgozatom.

2. EZÉKIÁS, JÚDA EGYIK LEGKIEMELKEDŐBB KIRÁLYA

Ezékiás, más néven Hiszkija nevének jelentése: „Jahve az én erősségem”. Héberül és görögül pedig így találhatjuk meg nevét: הִצְקִיָּאֵל , Ἐζεκίας. (Maclean 1962, 598.) Ezékiás Júda tizenharmadik királya volt, aki Áház és Abi, Zekarjá lányának fiaként lett naggyá. Uralkodásának datálás igen vitatott kérdés – mellyel egy külön részben mélyrehatóbban is foglalkozom –, így most csupán a *2Kir 18,2* alapján annyit kívánok megjegyezni, hogy huszonöt éves korában lépett trónra, és huszonkilenc évig uralkodott Jeruzsálemben. Kiderül róla, hogy istentelen apja után, ő az Úr útján járt, és az, hogy milyen kultuszi intézkedéseket tett annak érdekében, hogy a bálványimádó népet visszatérítse az Úr útjára. Trónra lépésekor az asszír fenyegetés nem elhanyagolható tényező, mindez valójában egész uralkodását végigkíséri, Szanhérib pusztítását korának Júdája, de még a főváros is igencsak megsínyli. (Robinson 1976, 165.) A támadás azonban nem véletlenül jött. Ezékiás fellázadt az asszírok ellen, s ennek a lázadásnak a hátterében a különböző politikai szövetségek célja is alaposan benne volt. Júda asszír vazallusi státuszával és a titkon formálódó lázadás résztvevőivel a későbbiekben foglalkozom. Amikor a veszély már érezhetően elkerülhetetlen volt, a király akkorra számos előkészületet tett, amely egy esetleges ostrom során a javukat szolgálja, az asszír hadsereg helyzetét pedig rontja. A felkészülésről a Krónikák második könyvében olvashatunk: *„Amikor látta Ezékiás, hogy Szanhérib megérkezett, és Jeruzsálemet is meg akarja támadni, vezető embereivel és vitézeivel úgy határozott, hogy betömik a városon kívül levő forrásokat. Azok támogatták őt: nagy sokaság gyűlt össze, és betömtek minden forrást és patakot, amely azon a földön folyt, mert ezt gondolták: Miért találják meg AsszírIA királyai ezt a sok vizet, ha ideérnek? Majd minden erejével azon volt, hogy kijavíttassa az egész várfalat, ahol csak sérült volt; megnagyobbította az őrtornyokat, építtetett kívül egy másik várfalat, és megerősíttette a Milló-erődöt Dávid városában. Sok gerelyt és pajzsot is csináltatott.”* (32,2-5) A Biblián kívüli források, régészeti eredmények segítségével igyekszem mindezen előkészületeket górcső alá venni, és kísérletet tenni arra, hogy bizonyítékokat hozzak a felkészülésre, vagy épp cáfoljam a bibliai leírást. Így kell szót ejtenünk a vízellátásért mai napig felelős Siloah-csatornáról, valamint az lmlk edényekről, hogy néhányat említsek a feltárások anyagaiból. Ezékiás betegsége a bibliai szövegben ugyan az elbeszélések végén található, de érvekkel kívánom magyarázni azt is, hogy miért gondolja úgy a kutatók többsége, hogy ez a betegség, valamint a babiloni követek látogatása mindenképp meg kell, hogy előzze az asszír hadjáratot. A betegségből való felgyógyulás és Jeruzsálem csodálatos megszabadulása is párhuzamba állítható egy bizonyos teológiai séma alapján (Freedman 1992, 483.). Nem szabad elfeledkeznünk Ézsaiás próféta szerepéről sem, aki – mint Ezékiás kortársa – többször felbukkan az eseményekben. Ezékiás király országát igencsak megviselte az asszír Szanhérib támadása, pusztítása. A hadjárat előzményei, lefolyása és következményei jelentős hatással alakítják az ezékiási portrét. A virágzó júdai gazdaság vonzó préda volt a kereskedelmi útvonalak, a Sefela kedvező természetföldrajzi viszonyai miatt az asszírok számára, mindez jelentős mértékben hatott a támadás mikéntjére. Az ország, melyet Ezékiásnak uralkodása vége felé kormányoznia kellett, romokban hevert. A gazdasági és társadalmi folyamatok tehát szintén hangsúlyosak a királyportréban, következményeikkel együtt. Láthatjuk, mennyire színes és eseményekben gazdag uralkodású királyról beszélnek majd a következő oldalakon. A felsorolt témák túl részletes kifejtésére nincs lehetőség, de célom, hogy minél érthetőbben és világosabban tudjam átadni az uralkodáshoz tartozó, azt meghatározó

eseményeket, amelyek – feltehetően, vagy éppen talán nem is – Ezékiás király idejében zajlottak le a Kr. e. 8. század Júdájában, illetve annak fővárosában, Jeruzsálemben.

2.1. A bibliai beszámolók

A Bibliában megtalálható Ezékiás-történetekből (2Kir 18-20, 2Krón 29-32, Ézs 36-39) uralkodásának legjelentősebb momentumai derülnek ki. A már említett három szakasz igyekszik a király életének legfontosabb tetteit, asszírelles politikai stratégiáját, kultuszi intézkedését, betegségét és abból való gyógyulását, valamint a babiloniakkal való kapcsolatba kerülését bemutatni. Mielőtt még ezeknek a szakaszoknak az ismertetését megkezdeném, fontosnak vélem megemlíteni, hol jelenik meg más helyeken Ezékiás neve. A Szentírás több ponton hivatkozik erre a júdai királyra. A nemzetségtáblázatokban való megjelenésére itt most – egy kivétellel – nem térnek ki. A *Péld 25,1*-ben úgy találkozunk vele, hogy az ő emberei gyűjtötték össze Salamon ott található példabeszédeit. Ha a prófétai könyveket vesszük szemügyre, nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy kik azok, akik Ezékiás király idejében prófétáltak: *Jer 26, 18-20*-ban megjelenik a móresti Mikeás, akit nem ölt meg Ezékiás, hiába prófétált borzalmas jövődőről, ugyanígy megtalálhatjuk az Ezékiás korára való hivatkozást a *Mik 1,1*-ben. *Hóseás könyvének 1. fejezetének 1. versében* is megjelenik a király neve. A *Zof 1,1*-ben Zofóniás próféta felmenői között szerepel Ezékiás neve. Bár egyes egzegéták vitatják, hogy valóban Ezékiásról, Júda királyáról van-e szó, mégis lehetséges, hogy Zofóniás próféta Ezékiás leszármazottja. Az egyetlen nemzetségtáblázat, amelyet megemlítek, az Újszövetségben található: Jézus nemzetségtáblázatában is találkozhatunk Ezékiás nevével, méghozzá a *Mt 1, 9-10*-ben. Még a deuterokanonikus *Jézus, Sirák fia* könyve is beszél a királyról (48,19-29), mint aki megerősítette a várost, vízgyűjtőt épített, és az ő idejében vonult fel Szanhérib, valamint elmondja, hogy az asszírokat hogyan győzte le az Úr angyala. A szerző Dávidhoz hasonlítja, és beszámol arról is, hogy Isten meghoszábbította a király életét.

Az egyes könyvek fejezetenkénti tartalmáról az *1. sz. mellékletben* adok tájékozódási lehetőséget. Ha csak ezeket a fejezetcímeket vetjük össze, már ebből is kiderülnek az átfedések az elbeszélések között. Világos, hogy a Királyok második könyvének és Ézsaiás próféta könyvének esetében az események nagy része párhuzamosan mindkét helyen megegyezik, persze vannak egyedi szakaszok is: például *Ézs 38,10-20*: Ezékiás betegségéből való fölgyógyulása után mondott hálaéneke csak itt található meg, a krónikás pedig lényegében csak említést tesz a király betegségéről és csodás gyógyulásáról, de különösebben nem részletezi. A babiloni követek látogatását pedig a 2Krón szerkesztője szerint még csak nem is találhatjuk meg az elbeszélésben. A Krónikás számára más volt a lényeg. Amint azt már munkám bevezetőjében is írtam: a király deuteronomista értékelése a legjobbat mondja Ezékiásról, melynek oka a bálványimádás ellen való határozott fellépése. (Domján 1995, 457.) A Krónikák második könyve uralkodásának ezen momentumára helyezi a hangsúlyt, így tehát képet kaphatunk Ezékiás kultuszi intézkedéseiről: uralkodásának első évének első hónapjában hogyan nyitja ki, majd tisztítja meg a templomot, hogyan rombolja le a bálványimádással kapcsolatos kultuszi jellemzőket, miként állítja szolgálatba a papokat és a lévítákat. De csak ebben a könyvben olvashatunk például a páska és a kovásztalan kenyerek ünnepének megünnepléséről.

A Királyok második könyvében, valamint Ézsaiás prófétánál leginkább Szanhérib, asszír uralkodóval való hadakozás mozzanataival találkozhatunk, a kultusz megtisztításáról vajmi kevés szó esik. A Lákisban tartózkodó asszír király utal Lákis ostromára, annak katasztrófális végkimeneteléről tudhatunk a feljegyzésekből, reliefekből. A fenyegetőző és közeledő asszír haderő Jeruzsálem alá is megérkezik, Ezékiásnak intézkedéseket kell tennie. Minden bizonnyal a Kr. e. 701-es ostromra kell, hogy itt gondoljunk. Azzal kapcsolatban, hogy Szanhérib hányszor

is vonult fel Ezékiás ellen, megoszlanak a vélemények, több teória is van (lásd: Goldberg (1999) tanulmánya; Soggin 1984, 237.).

Ezékiás kultuszi intézkedéseinek realitásával, azok politikai indíttatásával a következő nagy fejezetben részletesen fogok foglalkozni. A Királyok könyvében és az Ézsaiásnál látott asszír konfrontációnak is szintén egy külön fejezetet szentelek, amelyben mélységében megpróbálom feltárni a problémákat a régészeti eredmények és a különböző tanulmányok segítségével. Úgy gondolom, hogy a főbb ezékiási cselekményekről már nagyvonalakban beszéltem, így tehát már belekezdhetek a részletes királyportré ismertetésébe.

2.2. Datálási nehézségek, származás

Induljunk a legelejéről, tegyünk egy kísérletet Ezékiás korban való elhelyezésére, származásának levezetésére. Hogy miért mondom azt, hogy tegyünk kísérletet? A válasz nem olyan bonyolult, de mindennek logikus és elfogadható levezetése már közel sem egyszerű feladat, és nem is szolgálhatok teljesen biztos, kőbe vésett évszámokkal és tényekkel, hiszen a mai napig nem egységes a kutatók nézőpontja ezen a téren, mint ahogy sok más ezékiási momentummal kapcsolatban sem.

Ha Ezékiás nevével találkozunk – legyen az egy lexikon szócikke, egy tanulmány bevezető sorai –, azonnal datálási problémával találjuk szemben magunkat: általában vagy két uralkodási dátumot, vagy pedig egy datálást találunk, csak éppen kérdőjellel a végén. De hogy teljes legyen a zavar, ezek az évszámok több variációban fordulnak elő, hiszen ahány kutató, majdnem annyi feltevés az uralkodás behatárolását tekintve is. A 1-2Kir anyagát tekintve visszatérő és komoly problémát jelent a kronológia: a datálások akár évtizedeket is csúsznak, valamint a koréngeni időszakok szintén újabb csavart hoznak ezekbe a beszámolókbá. (Hodossy-Takács 2015, 56.)

Mindezek tudatában vizsgálhatjuk a 2Kir 18. fejezetében található kronológiai tényeket. A fejezet második verésben azt találjuk, hogy *Ezékiás huszonöt éves korában kezdett uralkodni, uralkodása pedig huszonkilenc évig tartott*. Az időben való elhelyezés érdekében a Királyok könyvében jól ismert tendencia az, hogy ha Júda királyáról van szó, akkor az aktuális izráeli király évében is elhelyezi az uralkodás kezdetének időpontját, és ugyanígy működik fordítva is. (lásd 2Kir 14,1; 2Kir 3,1) Így van ez Ezékiás esetében is, aki az izráeli Hóséának, *Élá fiának harmadik évében kezd uralkodni*. (2Kir 18,1) A 2Kir 18,9-10-ben ezt olvashatjuk: *„Ezékiás király negyedik évében, amely Hóséának, Élá fiának, Izráel királyának hetedik éve volt, Salmaneszer, Asszíria királya Samária ellen vonult, és ostrom alá vette. El is foglalta három év múlva, Ezékiás hatodik évében; tehát Hóséának, Izráel királyának a kilencedik évében esett el Samária.*” A fejezetben megtalálható utolsó datálási támpont pedig Szanhérib Júda városai ellen indított támadásához kötődik a kilencedik versben, amely azt mondja, mindez *Ezékiás király tizennegyedik esztendejében* történt. Ezekhez a pontokhoz már csak évszámokat kell rendelnünk, és tisztán láthatnánk, de ebben az esetben még ezek a dátumok is csupán csak viszonylagosak lehetnek.

Hósea harmadik éve tehát Ezékiás uralkodásának a kezdete. Ennek az izráeli királynak az uralkodásának a végpontja viszonylag jól behatárolható, hiszen azt találjuk a 2Kir 17,6-ban, hogy a király kilencedik évében foglalta el az asszír király Samáriát és vitte fogságba Izráelt. A széles körben elfogadott nézet szerint ez az időpont Kr. e. 722-re eshetett, ezek szerint tehát 729-re tehető Ezékiás uralkodásának kezdete, és ez azt feltételeznél a huszonkilenc éves uralkodásból, hogy Kr. e. 700-ig volt király. (Nagy 2007, 178-179.) Ezékiás tizennegyedik évére teszi a híradás a Szanhérib-féle hadjáratot, amelyet leginkább a Kr. e. 701-es esztendőre szokták datálni. (Davis 1980, 308.) Ha a Kr. e. 722-es év Ezékiás hatodik éve, akkor láthatjuk, hogy a 701-es dátummal ezek a megállapítások már nem hozhatóak össze, mivel a 701-es év már megközelí-

tőleg a 28. éve lenne Ezékiásnak az első datálási szempont szerint. Íme, tehát az első buktató az első néhány vers egybevetése után. (Miller-Hayes 2003, 334.)

Ha továbbra is Ezékiás király tizennegyedik évének tartjuk a Kr. e. 701-es évet, akkor Albright és mások feltételezése szerint Ezékiás első évének 715-t kell vegyük. Az Anchor Bible Dictionary és a Harper's Bible Dictionarary vonatkozó Ezékiás szócikkeiben ugyanezt a 715-ös uralkodás kezdetet találjuk, és a 687-es esztendő az uralkodás vége. Ézsaiás könyve 36. fejezetének 1. versében is ugyanez a tizennegyedik év szerepel Szanhérib felvonulásának megjelölésére, itt azonban ismeretlen okból nem tesz említést a szerző az asszíroknak való jóvátétel kifizetéséről, mint a 2Kir-ban. Ilyen helyzetben továbbra is bizonytalanságban vagyunk, és veszélyes lenne csupán egy adatra támaszkodni, főleg akkor, ha ez az adat másokkal ellentétben áll. (Jenkins 1976, 285.) Ha a 687-es záró évszám meg is marad, sok helyen kezdésként a 716-ot találhatjuk megjelölve, pl. Jubileumi Kommentár, The International Bible Standard Bible Encyclopedia, The New Bible Dictionary. Azt tudjuk, hogy Asszíriában mindig a trónra lépést követő újévünneptől számolták a király első évét, így nem volt átfedésben a régi és az új király uralkodásának ideje, azt nem tudjuk, hogy Júda esetében mindez hogyan is működhetett, de az bizonyos, hogy ebben a helyzetben is sokat segíthetne nekünk a datálás pontosítását illetően. (Hodossy-Takács 2015, 57.)

Van tehát egy 729-700-as, valamint egy 716/715-687-es lehetséges uralkodás-meghatározás, de még nem beszéltem arról az eshetőségről, mely szintén megzavarhatja a datálást: ez a korégenszi időszak. Vajon itt nem lehet erre példa? Ezen a ponton lép be Áház, Ezékiás elődje a képbe. Szándékosan nem mondom azt, hogy az apja, de erre hamarosan visszatérek a származásnál.

Több forrás is azt feltételezi, hogy Ezékiás Áház társuralkodójaként már Kr. e. 729-ben jelen volt, majd 715-től vált önálló uralkodóvá. (Douglas 1992, 524.; Chapman 1932, 161.) Azonban ez a 729-es dátum is elég kevés támogatóra talált, leginkább a 727-726-os évszám a gyakoribb, ha a 720-as évekre tesszük a kezdetet. (Achtemeier 1996, 420.) De ahogyan Ezékiás datálása problémás, ugyanúgy Áház uralkodásának behatárolásával kapcsolatban is több feltételezés létezik. J. B. Payne tanulmányában Áház lehetséges uralkodási dátumaival kapcsolatosan vizsgálja Ezékiás trónra kerülését. (Payne 1969) Az első dátum 743-728, amely szerint Ezékiás 726-ban kerülhetett hatalomra, így tehát 697-ig uralkodhatott. Mind Áházzal, mind Ezékiással kapcsolatosan kritikával illeti ezt a datálást Payne. Ha ragaszkodunk hozzá, hogy ekkor 25 éves volt Ezékiás király, abból az következik, hogy 751 táján született, amikor apja, Áház kb. 11-12 éves lehetett. J. McHugh azonban azt javasolja, hogy nem 25, hanem 15 éves volt Ezékiás, amikor uralkodni kezdett, ő tehát hibát vél felfedezni a kormeghatározásban. Ezen datálás egyik másik gyengesége a Szanhérib-féle hadjárat és Ezékiás tizennegyedik évének való összeegyeztetése, amire már fentebb is hivatkoztam. A második dátum Áház uralkodására: 735-719, amely feltételez társuralkodási időszakot is Ezékiással, 719-től átveszi tehát a hatalmat, majd eszerint Áház 715-ös halála után lesz egyedüli király. Ehhez illeszthető azonban legjobban az a bizonyos tizennegyedik év, de Samária eleste már nem passzolna. Ez a dátum szintén problémás. A harmadik lehetőség, amit Payne vizsgál, az, hogy Áház 731-715 közt uralkodott.

McHugh 732-716 közé teszi az áházi regnálást, és ebből következőleg Ezékiás hatalomra kerülését a 716/15-ös évre, uralkodásának első évét pedig 715/14-re becsüli. (McHugh 1964, 19.) Ha a szír-efraimi támadás Áház első évében történt (732/731), és ha az ézsaiási Immánuel-jövendölést (*Ézs 7,14*) Ezékiásra érthetjük, az azt jelenti, hogy Ezékiás 731 vagy kora 730-ban születhetett, ezért mondja McHugh, hogy tizenöt évesen kerülhetett inkább trónra a király, mintsem huszonöt.

Ezek alapján létezik egy Kr. e. 727/26-697-es és egy Kr. e. 716/715-687-es ezékiási uralkodási datálás, ha nagyon röviden össze szeretnénk foglalni a becsléseket támogatottságukat figyelembe véve.

Meglátásom szerint a felmerülő dátumok és a bibliai elbeszélések összehangolására, valamint a kor viszonyaihoz mérten nem elképzelhetetlen a társuralkodói időszak Ezékiás uralkodását tekintve. Ha így szemléljük a történéseket, jobb eséllyel illeszthetjük ezeket a szálakat Ezékiás király portréjába. Ezek alapján úgy tekinthetünk uralkodására, amely két szakaszra osztható: egy korégensire és egy önálló uralkodásra.

Látható tehát, hogy mennyire nehéz a dolgunk a datálással, hiszen minden dátummal akadnak problémák: hol összefolynak az események, hol ütköznek a bibliai elbeszélés szövegével, hol pedig lehetetlennek bizonyulnak. A témában való mélyebb elmélyülés egyre csak zavarossá teszi a képet, ugyanakkor nem mondhatunk ki egyetlen dátumot sem teljes bizonyossággal. A kronológiai kérdéssel foglalkozó írások véleményem szerint elég vegyesek, hiszen találkozom olyannal, amely – talán óvatosságból – ki sem tér a kérdésre. Arra is akadt példa, hogy mindössze egy dátumot közöl, vagy zárójelben megjelöl egy lehetséges másikat is, de csak az egyikre fűzi fel az események láncát, illetve a kizárólag datálással foglalkozó tanulmányok alternatívákat közölnek – persze annak kritikai részletességével –, azonban az összegzésben is csak egy óriási kérdőjel marad. A kérdőjelből ezekből kiindulva én sem tudok pontot varázsolni. Dolgozatom nem is erre irányul, hanem csupán a probléma, illetve a lehetséges dátumvariációk bemutatására.

A származással kapcsolatosan a jól ismert geneológiai formulával találkozhatunk 2Kir és a 2Kron esetében, amikor bemutatásra kerül az új király. A 2Kir 18,1-ből kiderül, hogy Ezékiás király apja Áház, valamint már Áház uralkodásának a végén (2Kir 16,20), az ő fiaként említi a szerző Ezékiás nevét, aki követte apját a trónon. A Krónikáknál annyi az eltérés, hogy csak Áház halálánál hozza Ezékiás nevét (2Kron 28,27), Ezékiás bemutatásánál pedig nem kerül említésre Áház mint apja, csak anyja Abijjá, Zekarjá leányának neve (2Kron 29,1).

Robb Andrew Young monográfiájában (2012) egy meglepő állítással rukkol elő, miszerint Ezékiásnak nem az apja, hanem inkább a testvére lehet Áház király. A kutatás során nem nagyon talákoztam hasonló állítással, így ez külön érdekességként hatott. Így tehát a szerző is egy kevésbé elfogadott nézet szerint magyarázza ezt a hipotézist. Egyik alapja az, hogy Áház meglehetősen fiatalon – azaz 11 évesen – lett volna apuka. Akkor miért nevezi őt mégis az apjának, ha valójában testvérek lennének? Nem ismeretlen mindez a Közel-Keleten, ahol vannak példák arra, hogy testvéri utódlás esetén is fiaként jelölik meg a trónörökösöt. A háborúk és járványok idején ritka volt, hogy apáról fiúra szálljon a trón, de így mégis fenntartható volt a jogfolytonosság – példa van erre az asszíroknál is, ahol tizenegy generáció egymásutániségével találkozhatunk egy bizonyos királylistában. Lehetséges tehát, hogy Ezékiás Jótám fia volt, akit később a meggyilkolt Maaszéjával együtt Áház király fiának tulajdonítottak? Young megemlíti még azt az eshetőséget is, hogy maga Áház is Jótám testvére volt, így pedig mindketten az 52 évig uralkodó Azarjá (Uzzijjá) fiai lehetnek, akiről tudjuk, hogy mikor poklos lett, akkor fia, Jótám állt a palota élén, azaz társuralkodói korszakról beszélhetünk. (2Kron 26,21) Nem tudni biztosat, mindenesetre érdekesnek találtam ezeket a feltételezéseket Ezékiás elődeivel kapcsolatosan.

2.3. Júda helyzete Ezékiás idején

Miután korban sikerült elhelyeznem Ezékiást, rá kell térnem a kor viszonyaira, amelyek meghatározták Júda helyzetét uralkodása előtt és uralkodása alatt egyaránt. Nem térhetünk rá uralkodásának lényegi eseményeire, amíg a Kr. e. 8. századi Júda külpolitikai viszonyait nem

tisztáztam, hiszen később majd láthatjuk, mennyire átszövi az ezékiási hétköznapiak minden területét az asszírokkal való viszony, majd az asszír ostromok egyaránt. Leginkább azokat a történeteket szeretném ismertetni, amelyek bemutatják a térségben az asszír dominanciáját, Júdát, mint vazallust, illetve a környező hatalmakkal való viszonyt, szövetségeket, amelyek együtt léptek fel az elnyomó asszír nagyhatalom ellen. Tekintsük ezt a részt egyfajta „ugródeszkának”, amelyről később belevethetjük magunkat Ezékiás király uralkodásának mély vizébe.

A kor legnagyobb ellenséges hatalma tehát Asszíria. A Kr. e. 7. és 8. században jelentős hatást gyakorolt az ősi Délnyugat-Ázsia népeire, köztük Izraelre és Egyiptomra egyaránt. Az asszírrok nem voltak ez alatt az időszak alatt mindig erejük teljében, ezért általában ilyenkor kezdeményeztek felkeléseket ellenük a megszállt vagy még csak veszélyben forgó népek, hogy visszanyerhessék függetlenségüket. Amikor azonban igen csak megállíthatatlannak tűntek, akkor a különböző kis népek kényszerítve voltak arra, hogy adózzanak, szolgálják ki Asszíriát (Hinson 1990 122), ezt a kegyetlen zsarnokot. „Asszíria III. Tukulti-apil-Éssara (745-727) trónra kerülésével válik Izrael történetének kulcsszereplőjévé.” (Karasszon 2009, 115.)

„Ezékiás Júda történetének egy kritikus időpontjában kerül trónra.” (Maclean 1962, 598.) Hogy miért kritikus? Nos, ha az előzményeket áttekintjük, érthetővé válik. III. Tukulti-apil-Éssara (a bibliai Tiglat-pilészer) uralkodása alatt létrejön az Izrael és Arám vezette asszírrelles szövetség, mely szír-efraimi háború néven ismert. A júdai királyt, Jótámat is szeretették volna soraik közt tudni, azonban ő visszautasította a szövetséget, majd időközben elhalálozott. (Bright 1993, 263.) Örököse, Áház szintén nem folytatott asszírrelles politikát, éppen ezért „indított háborút Recín, Arám királya meg Pekah, Remaljá fia, Izrael királya Jeruzsálem ellen, és körülzárták Áházat, de nem tudták legyőzni.” (2Kir 16,5) „Mindenesetre a júdai királynak megvolt a maga jó okai erre, hiszen láthatta, amint III. Tiglat-Pilészer először 740-ben Észak-Szíriát rohanja le, majd 738-ban Hamátot semmisíti meg, 734-ben pedig Filiszteát foglalja el, így teljesen ura a via marisnak.” (Karasszon 2009, 22.) Áház inkább Asszíriától kér segítséget (2Kir 16, 7-9), meghódol az asszír uralkodó előtt, aki 732-ben le is győzte Damaszkuszt, és a négy asszír provincia egyikévé tette. (Hinson 1990, 128.) „Hasonló sors várt Izraelre is a 722-721-es évben, hiszen V. Salmaneszer és II. Sargon által végképp az asszírrok kezére került, lakosságát fogságba hurcolták, idegeneket telepítettek helyükre”. (Cunliffe 2009 749) Ezután is történtek kísérletek az asszír fennhatóság elleni cselekvésre (Nagy 2007 182), hiszen ebben az időben lép színre Babilon, mivel V. Salmaneszer halála után, Merodak-Baladán megszerezte a babiloni trónt 721-ben, és 11 évig elismert király volt. (Davis 1980, 493.)

Áház uralkodása alatt Júdát komolyan meggyengítette a szír-efraimi háború, illetve az edómiak és a filiszteusok támadásai. (Maclean 1962, 598.) Herbert Donner három lépcsőt különböztet meg az asszír dominancia rendszerében, és ebből kiindulva Júda akkor lépett be az asszír vazallusi státusz első szakaszába, amikor Áház segítséget kért Tiglat-Pilészertől. Ebben a szakaszban a vazallus köteles megfizetni az éves adót, illetve embereket biztosítani az asszír hadseregnek. (Swanson 2001, 467.) Ebben a helyzetben Ezékiás, Áház király fia az, akinek eleget kell tennie asszír vazallusként kötelességeinek. Júda tekintélyes része reformot kívánt, politikai és vallási téren is, hiszen el akarták kerülni azt, hogy Izrael sorsára jussanak. Amíg azonban Asszíria hűbéresei voltak, gyökeres változás nem nagyon jöhetett szóba, hiszen a kultusszal való szakítás már nyílt lázadásnak számít, nemhogy az adófizetés megtagadása. (Bright 1993, 269.) Időközben az északi országrész eleste után menekültek érkeznek Júdába, az akkor már asszír vazallus Júdába. A menekültek beáramlásával létrejött helyzet kedvezett mind a gazdasági, mind a demográfiai növekedésnek. „Ez a prosperitás azonban nem tartott sokáig, csupán Kr. e. 705-ig, amikor Ezékiás kezdeményezett más vazallus államokkal, Egyiptom támogatását” maguk mögött tudva. (Balentine 2015, 546.)

Ezékiás már akkor tervezte az asszír fennhatóságtól való elszakadást, amikor király lett, azonban várt a megfelelő pillanatra. Egyiptomban megerősödött a vezetés (Hinson 1990, 130.), Pianhi etióp király megalapította a huszonötödik dinasztiát, és 710/9-ig a teljes Egyiptom felett ő gyakorolta a hatalmát. (Bright 1993, 270.) Ezen felbátorodva a kis palesztinai hűbéres államok lázadásba kezdtek: 713-ban Asdód fellázadt, melyben segítségére voltak más filiszteus város-államok, valamint Edóm és Móáb is. Júdat is hívták, hogy csatlakozzon, de Ézsaiás mindezt ellenezte (*Ézs 14: 29-32*) (Hogehaven 1990, 351-352.), Ezékiás pedig valószínűleg emiatt nem csatlakozott a Sargon (II. Sarrukín) (721-705) elleni lázadáshoz, aki ebben az időben nem is támogatta Júdat. A lázadásban részt vevőket Asszíria többször is legyőzte, Asdód ekkor lett asszír tartomány, miközben az egyiptomiaknak pedig nem sikerült rajtuk segíteni. (Hinson 1990, 130.) II. Sarrukín halálát követően, amikor fia, Szanhérib (Szín-ahhé-eriba) (704-681) került a trónra, a birodalomban több helyen is felkelés tört ki (Miller-Hayes 2003, 337.). Ekkor (703) ismét magához ragadja a trónt Merodak-Baladán, de most csak pár hónapig (6-9) volt képes uralkodni az asszírokkal szemben (Davis 1980, 493.), ugyanakkor ebben az időben is aktívan dolgozott azon, hogy erősítse az asszírrelenes tevékenységet, így feltehetően ekkor küldött követeket Ezékiás királyhoz is. (*2Kír 20,14; Ézs 39, 3-7*) (Aharoni 2011, 166.) Ezékiás pedig ideálisnak látta a pillanatot, hogy megtagadja az adófizetést, és előkészítse az ország függetlenedését. (Bright 1993, 273.) Ekkor győzi le a filiszteusokat, és szerzi vissza a területeket Ezékiás egészen Gázáig. Nyilván ez idő alatt leváltotta azokat a királyokat, akik asszír-hú politikát folytatnak, és helyükre inkább a saját kedvére való uralkodókat tett. Példa erre az ekróni Padi király esete. (Aharoni 2011, 166.) Tehát, akik nem akartak részt venni az asszírrelenes lázadásban, azokat fegyverrel kényszerítették. Az ekróniak támogatták Ezékiást, így válhatták le Padit, és vitte fogolyként Jeruzsálembe Ezékiás, ebből kiderül, hogy ő volt a lázadás vezére. (Nagy 2007, 182.) Ezékiás számít arra, hogy az asszírok ezért megtámadják majd (Hinson 1990, 131.), de ő már a lázadás kezdete előtt előkészületeket tervez az asszírok ellen, melyeket meg is valósít Asszíria utolsó nyugati hadjárata (712) és Sarrukín halála (705) közötti időszakban. (Miller-Hayes 2003, 337.) Miként készült Júda uralkodója a várható asszír fellépésre, mely cseppet sem lesz csupán baráti figyelmeztetés? A következő nagy fejezetben erre a kérdésre próbálok meg válaszokat adni, vagy éppen mítoszokat ledönteni erről a jámbor és istenfélő királyról, akinek minden cselekedetét az Isten ügye miatti buzgóság vezérelte, vagy mégsem?

3. EZÉKIÁSI REFORMOK: FELKÉSZÜLÉS EGY KÖZELGŐ ASSZÍR OSTROMRA

Ha bárhol felmerül Ezékiás király neve, akkor ott bizonyára elhangzik, hogy uralkodása alatt az Isten útján járt, és mennyire pozitív király volt ő Júda történetében. Miből adódik ez a kedvező megítélés? A válaszra könnyedén rájöhettünk azokból a bibliai elbeszélésekből, amelyek Ezékiás király kultuszreformjait méltatják. Ugyanakkor az uralkodó nem csak a kultusz tekintetében tett intézkedéseket, hanem a királyságon belül is építkezéseket folytatott, megerősített épületeket, valamint a gazdaságot is igyekezett megfontoltan koordinálni. Békeidőben is nagyon fontosak az ilyen tettek, de még fontosabbak és tudatosabbak akkor, ha az ország vezetője a lehető legstabilabb állapotban szeretné tudni felségterületét egy lehetséges veszély esetén. Ennek a fejezetnek a fő témáját tehát a reformok adják, amelyeket megvizsgálok a kultusz tekintetében, valamint a támadásra való készülés szempontjából. Annak érdekében, hogy jobban átlássuk, a kettő mennyire függ össze, és hogy tényleg mindezt a fejlődést Ezékiásnak tulajdoníthatjuk-e, segítséggül hívjuk a régészeti feltárások anyagait is.

3.1. Vallási színezetű reformok és történeti megbízhatóságuk

Ezékiás kultuszi intézkedéseiről először a 2Kir 18,4-ben olvashatunk ekképpen: „Meggzúntette az áldozóhalmokat, összezúzta a szent oszlopokat, és kivágta a szent fákat. Darabokra törette a rézkígyót is, amelyet Mózes készített, mert Izrael fiai mindaddig tömjéneztek neki. Ezt a kígyót Nehustánnak nevezték.” Ugyanebben a fejezetben, a 22. versben is utal Ezékiás kultuszcentralizációjára az asszír kincstárnok¹, amikor a jeruzsálemi népnek tolmácsolja az asszír király üzenetét: „Vagy ezt mondjátok nekem: Istenünkben, az Úrban bízunk?! De hiszen az ő áldozóhalmait és oltárait szüntette meg Ezékiás! Júdának és Jeruzsálemnek pedig megparancsolta: Csak ez előtt az oltár előtt borulhattok le, itt, Jeruzsálemben!”

A kultusz megtisztításának ezen lépése már Ezékiásnál is a jahvisztikus monoteizmus korai szakaszát jelezheti. (Balentine 2015, 424.) Az áldozóhalmok, szent oszlopok és fák állítása és az ott történő áldozás már Izrael bünei között is ott volt. (2Kir 17,9-12) Az áldozóhalom (héb. *bámáh*) a kultuszi helyet jelöli Izraelnél és a környező népeknél (móábiak, ammóniak). Az áldozóhalmokon folyhatott tiszta istentisztelet, de a környező népektől átvehették a bálványimádó kultuszokat is. „A régészeti anyag szerint 1–2 m magas, néhányszor tíz m² területű, faragatlan kőből épített sík felületű tömör építmény, melyre lépcső vezetett föl.” (Bartha 2004, „áldozóhalom”) A vaskor 2. Júdájának és Samáriájának régészeti maradványai (Albright 1956, 128-142.) alapján megállapítható, hogy épület tartalmazott tároló- és étkezőhelyiséget egyaránt. Az oltár két-fajta lehetett: vagy füstölő, vagy állat áldozati oltár. (Fried 2002, 443-444.) Mindezeket azért tartottam lényegesnek ismertetni, hogy láthassuk, rendes építményt vagy gyakran akár sátrat (Bartha, 2004, „áldozóhalom”) rejt magában az áldozóhalom kifejezés, és nem pedig valamilyen természeti képződményt.

Ha a 4. verset összevetjük a bálványimádás kiirtásával kapcsolatos deuteronomiumi törvénnyel (5Móz 7,5: „oltáraitok romboljátok le, szent oszlopaikat törjétek össze, szent fáikat vágjátok ki, istenszobraikat pedig égessétek el!”), akkor feltűnhet, hogy ebbe a parancsba illeszkedik mindez. (Na’aman 1995, 181.) Ebből az okból vitatják többen is a 2Kir 18,4; 22 kultuszi intézkedéseinek valóságát, köztük maga Na’aman is. Karasszon professzor azonban megjegyzi, hogy ebből nem következik szükségszerűen az, hogy hiteltelen lenne a leírás. (Karasszon 2009, 122.)

A deuteronomiumi anyag nagy része az északi országrész bukása után került Jeruzsálembe. Többféle lehetőséget hoz Bartha Tibor arra, hogyan is kapcsolódhatott össze az ezékiási reform és a törvény. Lehet, hogy a reform ezáltal lett megerősítve? Vagy ebben az időben kapcsolhatták össze a reformot az északról származó hagyományokkal? Ugyanakkor lehet, hogy a reform nem is utalt abban az időben egy létező törvényre, mint ahogyan az már Jósias esetében történik. A reformot magyarázhatja az aktuális politikai helyzet is. (Bartha 1998, 194.) Érdekeség, hogy a rézkígyóval a pusztai vándorlás óta először itt találkozunk újra. Ekkor használták először és utoljára tudomásunk szerint. (Rossier 2005, 254.) Azonban a 4. vers azt sugallja, mintha ez is hosszabb ideje a kultusz részét képezte volna, de akkor miért nem emlegeti gyakrabban a deuteronomista történeti mű, mint ahogyan teszi a többi elítélendő bálvánnyal kapcsolatban? (Swanson 2001, 463.) Hiába vitatják sokan az ezékiási reformok hitelességét, a legtöbben közülük Nehustán megsemmisítését elfogadják. (Freedman 1992, 191.) Felmerül a kérdés, hogy tényleg istenszoborrá vált az idők folyamán? Lowell K. Handy is rákérdez, hogy vajon milyen istenséget hivatott ez a rézkígyó ábrázolni? Összehasonlításként felhossa Jósias reformját, ahol konkrétan meg vannak nevezve, hogy milyen istenek bálványszobrai törette össze. (Handy 1988, 115.) Ebben az esetben azonban nem tudunk meg konkrétumokat. A kígyó eredetére nézve is számos

1 Személyéről készült tanulmány: Sivan, G. (2015): The siege of Jerusalem Part II The enigmatic rabshakeh, *Jewish Bible Quarterly* (Online), 43 no 3 Jul - Sep 2015, 163-171.

találgatás van. Swanson tanulmányában hivatkozik például H.-J. Fabry cikkére, aki hat lehetséges eredetet említ: mózesi, dávidi, egyiptomi, babiloni, kánaáni, valamint föníciai. (Swanson 2001, 463.) Kristin Swanson doktori disszertációjában értekezik arról, hogy Palesztinában is találtak ilyen kígyó alakú bronzfigurákat, amelyek leginkább a bronzkor végére, a vaskor elejére tehetőek, így tehát nem Ezékiás korával kapcsolatosak. (Swanson 1999, 122-126.) A kígyó-kép a kánaáni termékenység kultuszokban használatos, melyek Ashera istennőre vonatkozhatnak. „*A jebúsziai által valószínűleg Jeruzsálemben a pre-izraelita kultuszgyakorlathoz tartoztak, mely később összekapcsolódott Izrael korai történetével, azon belül Mózzessel*” (Robinson 1976, 166.), így Egyiptommal, ahol királyi jelképként tűnik fel a kígyó.

Akkor milyen kultuszi gyakorlat lehetett valójában az, amelyet Ezékiás megszüntetett, vagy talán csak korlátozott? H. H. Rowley szerint az asszírok vazallusaikra rákényszerítették, hogy ismerjék el az asszír istenek, így Áház is kultikus módosításait asszír mintára végezhetette el. Ezékiás tehát ezektől tisztítja meg a kultuszt, ami ezáltal lázadásnak tekinthető. (Rowley 1962, 425.) Áház azonban nem asszír oltárt készíttetett el (Freedman 1992, 191.), hanem damaszkuszi mintára hivatkozik a *2Kí 16:10-18*. Young munkájában a reformok egy fejezetének tárgyalását azzal kezdi, hogy leírja, korábban volt az a nézet uralkodó, miszerint az asszír istenek imádata elleni lázadást kell értenünk a reformok alatt. „*Ma már széles körben elfogadottá vált az a nézet, hogy az asszírok nem írták elő az Assur-kultusz gyakorlását a teljes mértékben ellenőrzött államokban sem, nemhogy az olyan autonóm vazallus államban, mint Júda volt.*” (Young 2012, 109.) A kutatás jelenlegi állása szerint tehát nem asszír kultusszal van dolgunk. Véleményem és az átvizsgált szakirodalom többsége szerint leginkább kánaáni kultusz gyakorlása állhatott a háttérben. Ha csak a törvénytől indulunk el, az is a kánaáni kultusz elemeire való hivatkozással szövegezett.

Akkor mégis miért tér ki a reformokra az asszír kincstárnok, milyen mértékben volt ez számukra kedvezőtlen? R. H. Lowery szerint ezeken a vidéki áldozóhalmokon zajlott a tized begyűjtése, és a reform következtében az asszírok bevétele csökkenni kezdett. (Lowery 1991, 151.) Így a kultuszhelyek megszűnésével többé az ottani adószedés sem volt lehetséges. A lokális kultuszhelyeken szedték az asszír adót, míg a központi kultuszhelyen a király és az állam számára történő adózás folyt, de persze a kettős adóztatás lehetőségét ez esetben mindenki visszautasítja – mondja Karasszon (2009, 123.). Valószínűleg tehát ez az adócsökkenés állhat a háttérben az asszír kincstárnok elégedetlenségének.

A Krónikák második könyvében az uralkodó vallási intézkedései még részletesebben kerülnek bemutatásra. Ezékiás ebben a könyvben négy fejezetet kapott csakúgy, mint Jósáfát, aki szintén pozitív megítélésű júdai uralkodó volt. (Domján 1995, 457.) A kultikus reformok a 29.-től 31,19-ig vannak tárgyalva (lásd: *1. sz. melléklet*), így terjedelmesebben, mint a nagy reformer, Jósiás reformjai. (Bartha 1998, 15.) Ezékiás vallási reformjainak tekintetében a Krónikáknál olvashatunk a templom megtisztításáról és az istentisztelet helyreállításáról, a páska megünnepléséről, valamint a papokról és a lévítákról való gondoskodásról a tized elrendelése által. Feltűnik még, hogy itt egész Izrael részt vesz a szent oszlopok, szent fák, áldozóhalmok és oltárok megsemmisítésében. Egyes kutatók azt javasolják, hogy a király kultuszi intézkedései a 2Kí és a 2Kírn kombinálásával rekonstruálhatók, mivel a 2Kí leírását mintegy megerősíti és kiegészíti a Krónikás szerinti elbeszélés. (Na'aman 1995, 180.) A Krónikák könyvének történeti megbízhatósága azonban nagyon sokáig vita tárgyát képezte a kutatók között, ebből adódóan az ezékiási reformok sem nyertek feltétlen elfogadást. Moriarty tanulmányában rámutat arra, hogy nem a történeti megbízhatóság a kérdés, hiszen a könyv körülbelül a Kr. e. 400-as évek tájékán keletkezhetett azzal a céllal, hogy a jelenre nézve példát mutasson a múlt eseményeiből merítve. (Moriarty 1965, 401.) Hitre akarja tanítani a fogságból visszatért népet, fontos számára

a theokrácia megvalósulása a királyság történetében, ezért előszeretettel foglalkozik a templommal, kultusszal, lévítákkal egyaránt. (Domján 1995, 432.) Meglátásom szerint ezért a példaadás miatt kaphat itt nagy szerepet Ezékiás király kultuszi törekvése, még ha nem is pontosan így következett be a reform, annak képét színésszé és kidolgozottá kellett, hogy tegye a szerző, mivel mindez teológiai mondandóját erősen meghatározta. (A 2Kir-ban található elbeszélés inkább politikailag hangsúlyos.)

Ezékiás uralkodásának első hivatalos lépése a templom megtisztítása volt, amely már az elbeszélés első verseiben meghatározza a Krónikás véleményét a királyról, miszerint ő a "jó király kategóriába" sorolható, aki azonnal véget vet a múlt istentelenségeinek és népét a jó irányba tereli, még hozzá Jahve útjára. Mintegy második Dávid, Ezékiás a lévítákat és a papokat is szigorú rend szerint osztotta be a szolgálatra. A Krónikás az uralkodót Dávid egyenes ági leszármazottjának tekinti, hiszen ősatyjaként említi, hogy Dávidhoz hasonlóan úgy cselekedett, ahogyan az Úr jónak látta. (2Krón 29,2) Igyekezett helyreállítani a kapcsolatot Jahve és az emberek között, ennek igazolására sorakoztatja fel a szerző Ezékiás vallási tetteit. (Moriarty 1965, 401.)

Miután összegyűjtötte a papokat és a lévítákat, segítségükkel megtisztította a szent helyet, és annak istentiszteleti rendjét is, már minden készen állt arra, hogy megünnepelhesse a népet a pászkát, melynek különösen fontos teológiai jelentősége van. Ezékiás az egész nemzetet hívja az ünnepre, északiakat és délieket egyaránt. A páska teológiai víziója Izrael újraegyesülése – legalább eszmeileg – az ünnepen való részvétel által, még akkor is, ha az északiak közül sokan visszautasították a meghívást, de azért néhányan mégis részt vettek a jeruzsálemi ünnepségen. E miatt az egység miatt is emlékeztethet itt Ezékiás Salamonra (Finkelstein – Silberman 2006, 275.), hiszen az ő idejében ünnepelt utójára együtt az egész nép, valamint zajlott le hasonlóképpen az ünnep, ahogyan arra a szöveg hivatkozik (2Krón 30,26). Sokan vitatják az ezékiási páska hitelességét arra alapozva, hogy az egész a jósiási páska átvétele, vagy csupán egy koholmány. (Moriarty 1965, 404.) Illetve találkozhatunk még olyan nézettel is, amely szerint mindez nem mehetett végbe Ezékiás idején, hiszen a Királyok könyvében található tudósítás erről nem számol be, csak a Krónikás (Handy 1988, 112.), valamint éppen a 2Krón 35,18-ban olvashatjuk ezt: „Nem tartottak ehhez hasonló pászkát Izráelben Sámuel próféta ideje óta. Izráel királyai közül senki sem tartott olyan pászkát, amelyet Jósiás tartott...” Young monográfiája is hosszabb részt szentel a két páskaünnep közötti különbségek és hasonlóságok vizsgálatának, amely végén megállapítja, hogy nem észszerű az a következtetés, miszerint a jósiási páska szolgált volna alapul az Ezékiásnak tulajdonított ünnep leírásánál. (Young 2012, 222.) Különlegessége az északiak részvétele, valamint az, hogy nem az előírt időben, hanem a második hónapban került megrendezésre az ünnep, így egyesek ezért is tartják ugyanúgy eredetinek az ezékiási pászkát is. S. Talmon azért is fogadja el történetileg hitelesnek az eseményt, mivel szerinte az ország kettészakadása után politikai okokból módosították a naptáron Jeroboám ideje alatt, így északon egy hónappal későbbre estek a sátoros ünnepek, amelyek jobban összhangban álltak az északi mezőgazdasági feltételekkel, de így Jeruzsálemtől is elszeparálta a tíz törzset az ünnepek tekintetében is. (Rosenbaum 1979, 39-40.)

A páska után egész Izrael kivonul, hogy megsemmisítse Júdában, Benjáminban, Efraimban és Manassében az idegen kultuszhoz kapcsolódó elemeket. A reformok kiterjedt voltának kérdése túlnő ezen a dolgon, így csak azt szeretném megállapítani ezekből a tettekből, hogy a kultusz egyértelműen Jeruzsálem-központúvá vált. Vannak olyanok is, akik amellet foglalnak állást, hogy ezáltal történt meg az északiak és a déliek egyesülése vallási szempontból, és így szimbolizálja a kizárólagos kultuszi hely, Jeruzsálem a nemzet egységét, amilyen egység uralkodott még Dávid és Salamon idején is. (Nicholson 1963, 384.) Személy szerint nem kívánok ennek az eszményképnek túl sok történelmi hitelt adni, ideának mindenestre szép. Sokkal inkább el-

képzeltetőknek tartom azt, hogy a kultuszcentralizációval Jeruzsálemtől akarták függővé tenni a népet politikailag és vallásilag egyaránt, s mindez gazdaságilag is igen gyümölcsöző lehetett a főváros számára. (Miller – Hayes 2003, 341.)

Handy szerint a centralizáció már a közelgő asszír fenyegetéssel függött össze, azért záratta be a vidéki kultuszhelyeket, hogy az értékes dolgokat Jeruzsálembé vigye, és egy esetleges támadáskor azok ne az asszírok kezébe kerüljenek. Vagy mivel az uralkodó készült az asszírokkal való összecsapásra, készülhetett jóvátétel fizetésére is, amit ebből kívánt fedezni, hogy elkerülje a teljes pusztulást. (Handy 1988, 114.)

A vidéki áldozóhelyek megszüntetésével az adószedés mellett az ott tevékenykedő kultuszi személyzet megélhetése is bajba került. Az adó befizetése ezután szintén Jeruzsálembé helyeződött át. (Röthlin – le Roux 2013, 5-6.) Véleményem szerint ezeket a lévítákat és papokat gyűjtötte össze újra Ezékiás immár Jeruzsálemben, majd biztosította ellátásukat is a tized bevezetése által. Mindenesetre jelentős erőt képviselhetek, akiket nem foszthatott meg megélhetésüktől, mivel az uralkodónak szüksége volt a támogatásra, amelyet valószínűleg meg is kapott, hiszen „*hűségesen felsorakoztak mögötte Szanhérib támadásakor, máskülönben nem utalhatott volna ezekre az emberekre is évkönyvében*” (ANET:288). (Borowski 1995, 150.)

Láthatjuk tehát, hogy milyen színesek és összetettek az Ezékiásnak tulajdonított reformok.

3.2. Régészeti bizonyítékok a kultusz centralizációval kapcsolatosan

(Arad, Beersheba, Lákis)

Ebben a részben arra keresek meggyőző válaszokat, hogy vajon mennyi valósulhatott meg ténylegesen az ezékiási kultusz reformokból? Mire következtethetünk a feltárások során előke-
rült leletekből? Ehhez segítségül három helyszín ásatásának eredményeit szeretném ismertetni a számunkra fontos szempontok szerint. (2. sz. melléklet)

Arad

Az erődítmény északnyugati sarkánál volt található a templomi szentély, melynek bejáratánál kettő, mészkőből készült füstölő oltár állt. Az udvar központjában volt az oltár, mely téglából és faragatlan kövekből épült. Ez az áldozati oltár nem szarvas oltár volt, de áldozati jellegéből adódóan megtalálhatóak rajta az áldozat vért elvezető csatornák is. Az udvaron padokat, valamint tárolóhelyiségeket is találhattak a feltárók. Ez a komplexum megegyezik a bibliai áldozóhalom leírásával. (Fried 2002, 445.) Itt Aharoni végzett ásatásokat, aki szerint az udvaron lévő oltárt a 8. század végén (Stratum VIII) bontották le az ezékiási kultusz reform során, míg a szentély a 7. század végén szűnt meg (Stratum VII) Jósiás ideje alatt. (Finkelstein-Silberman 2006, 270.) Mindebből Aharoni azt a következtetést vonta le, hogy Ezékiás idején csupán az áldozás volt tiltott, és majd csak Jósiás király korában került teljesen eltörlésre a Jeruzsálemben kívüli istentisztelet minden formája. (Na'aman 1995, 185.) Érdekes tehát, hogy míg az oltárt lerombolták, addig a füstölő oltárok szentsége ugyanúgy megmaradt a 7. század végéig. (Borowski 1995, 151.) Aharoni halála után az aradi csapat tagjai publikációjukban már az oltár és a szentély pusztulását is a 8. század végére datálták (Stratum VIII), ellentétben Aharonival. (Na'aman 1995, 185.) Így tehát körülbelül Ezékiás idejére tették, amit azonban Ussishkin megtámadott, azt állítva, hogy a szentély a Stratum VIII pusztulása után épült fel, majd a teljes erődítménnyel együtt a Stratum VI végén pusztult el. Megállapítása szerint tehát semmi köze nincs sem az ezékiási, sem a jósiási kultusz centralizációhoz. (Finkelstein – Silberman 2006, 270.) Araddal kapcsolatban még Herzog nevét és álláspontját kell még említenem, aki úgy vélte, hogy templom a Stratum X idején épült, és az egész komplexum egyszerre pusztult el. Mindezeket a Stratum VIII idején épült falak alatt találták meg, tehát kb. a Stratum IX idejéig használhatták a létesítményt, mely

nem épült újjá. (Fried 2002, 446.) A falak, padlók és a talált kerámiák pedig mind a Stratum VIII-hoz kötődnek, a 8., de inkább a 7. századhoz. (Finkelstein – Silberman 2006, 270.) Az oltárt már rétegek borították, amikor két tárolóhelyiséget építettek, valószínűleg már nem kultuszi célból, hanem sokkal inkább a felkészéshez kapcsolódó tartalékok számára. (Borowski 1995, 151.) Mindezek alapján Herzog is Ezékiás késő 8. századi kultusz reformjának bizonyítékaként tekint Aradra. (Finkelstein – Silberman 2006, 270.)

Beersheba

1973-ban végeztek Beershebában ásásokat, ahol Yohanan Aharoni szintén feltáróként tevékenykedett. A helyszín azért különleges, mivel egy négyszarvas oltár maradványait találták meg egy raktárház falába beágyazva, amelyet a 8. századra datáltak, így Aharoni ezt a leletet is az ezékiási reformokkal hozta kapcsolatba. (Borowski 1995, 150.) Nadav Na'aman azonban tanulmányában több kifogást is felhoz Aharoni állításával szemben, majd ki is mondja, hogy az lesz a legjobb, ha a beershebai oltár problematikáját nem soroljuk az Ezékiás vallási reformjai közé. (Na'aman 1995, 186-187.) Meglátásom szerint érvei nem teljesen meggyőzők, ezektől függetlenül is végbemehetett a reform. A feltárók szerint az oltár körülbelül a Stratum III idején készült, vagy valamennyivel előtte, a lerombolását pedig a Stratum II idejére teszik. A raktárépület javítását, így a kövek odakerülésének időpontját ugyancsak a Stratum II-re datálják. Ennek a rétegnek a pusztulását egy tűzvésznek tulajdonítják, amit leginkább Szanhéribhez társítanak, megközelítőleg Kr. e. 701-re becsülve. (Fried 2002, 447.) Aharoni a megtalált leletekben bizonyítottan látta a bibliai ezékiási reformok leírását, mivel az általa feltételezett szentélyt és a benne található oltárt lerombolták a centralizáció miatt, de az ebből származó köveket újrahasznosították a raktár falában (Finkelstein – Silberman 2006, 271), melyet Ezékiás a lázadásra készülve építhetett, ahogyan erről az építkezéstről a Szentírásban is olvashatunk (2Krón 32,28a). Yadin a megsemmisítést a jósiási reformokhoz kapcsolja, azonban ez megcáfolható a beershebai Stratum II és a lákisi Stratum III között felfedezhető hasonlóságokkal (kerámiák), amelyek pusztulását szintén Kr. e. 701-re datálják a régészek. (Borowski 1995, 151.) Érdekes még megemlítenünk azt, hogy „*Arad esetében a szentélykomplexum részei viszonylag épen voltak eltemetve a rétegek alatt, Beershebában pedig minden darabjaira szedve, illetve szétszóródva a világi környezetben.*” (Edelman 2008, 421.) Véleményem szerint Beersheba példáját egyszerűbb beilleszteni Ezékiás reformjaiba azért is, mert itt tényleg aktívabb emberi beavatkozást is tapasztalok, mely tükrözhetné a (sokszor túlzottan idealizált) reformot is.

Lákis

Lákis esetében már nincs annyi adatunk, mint az előző két helynél, azonban itt is megemlítek néhány részletet. Tell ed-Duweirt Júda déli részén a legtöbb kutató a bibliai Lákissal azonosítja. (Borowski 1995, 152.) A lákisi falak mentén találtak egy szélesebb szobát, benne egy kőoltárt és kultikus edényeket, így ezt júdai szentélynek azonosították, ami egy komplexumot alkot a közeli áldozóhalommal. (Young 2012, 97.) Aharoni és mások javaslata szerint a szentély körülbelül a Kr. e. késő 10. században pusztult el, és került így a rétegek alá, amely Lákis esetében a Stratum V idejére esik. Az áldozóhalom azonban megmaradhatott a használatban egészen a Stratum IV-III koráig. (Na'aman 1995, 188.; Finkelstein – Silberman 2006, 272.) A szentély falaival, padlózatával és a kultikus tárgyakkal kapcsolatban próbálják meg Ezékiás királyt kapcsolatba hozni úgy, hogy ezeknek a rétegeit az ő korára datálják (Stratum III), mindez azonban erősen hipotetikus, és a datálás is sok esetben megkérdőjelezhető. (Young 2012, 98.) A szentély pusztulását Sesonk fáraó idejére datálják, amit, valljuk be, elég nehéz lenne kapcsolatba hozni Ezékiással. (Fried 2002, 444.) A kutatók között sokáig vita volt, de mára már egyetértenek abban, hogy a lákisi Stratum III pusztulását Kr. e. 701-re, Szanhérib hadjáratának idejére datálják

az anyagi kultúra segítségével, így Lákis ezen rétege hozható kapcsolatba Ezékiással. (Borowski 1995, 152.) Hogy mégis mi hozza kapcsolatba Ezékiást a lákisi kultusszal? Az a relief, amely Szanhérib ninivei palotájában megörökíti Lákis ostromát. Ezen látható, ahogy az asszír katonák szállítják el Lákisból a zsákmányt. A második és harmadik katona kezében pedig bronzfüstölők láthatók, mindebből arra következtethetnénk, hogy Lákis aktív kultuszi központként működhetett Szanhérib pusztításáig. (Fried 2002, 445.) Ez támogatja azt a korábban már említett elképzelést, miszerint Ezékiás csupán az áldozást tiltotta be, a füstölő oltárok használata azonban továbbra is megmaradt. (Borowski 1995, 152.) Lákis esetében tehát elég homályosak az adataink, láthatjuk, hogy mennyire nehéz kapcsolatba hozni az ezékiási reformokat az itt végbemenő történésekkel, pusztulásokkal, hiszen Ezékiás idejére nem nagyon datálható gyökeres kultuszi változás, hanem leginkább a város pusztulása. Személyes véleményem szerint Lákist Ezékiás szempontjából leginkább a Szanhérib vezetete ostrom miatt tarthatjuk fontosnak, legkevésbé sem az itt végbemenő reformjai által.

3.3. Siloah-csatorna

Most tekintsük át azt az ezékiási intézkedést (3. sz. melléklet), amellyel Jeruzsálem vízellátásának biztosítását szeretne volna megoldani a király a közelgő ostrom esetére. A vízvezeték megépítéséről a 2Kir 20,20 is megemlékezik, ám egy olyan forrásra utal (Júda királyainak történetéről szóló könyv), amelyet sajnos már nem áll módunkban elolvasni.² Nagy nehézség volt békeidőben, ostrom esetén pedig még inkább a vízellátás biztosítása. „A téli időszak esőinek vizét a lakosság a házak mellé telepített ciszternában raktározta el, ameddig lehetett. Ez a készlet azonban nyilván csak a teljes felhasználás töredékét fedezhette csupán.” (Kőszeghy 2006, 92.) A másik lehetőség a forrásvíz fogyasztása, amely egészségesebb is volt. A források azonban ritkán fakadnak tellek tetején, valamint az egyes városok közvetlen közelében nem voltak források (pl. Samária). (Hodossy-Takács 2003, 314.) A Délkeleti-dombtól keletre, a Kidrón-völgy oldalában, a város falától nem messze elhelyezkedő Gihón-forrás volt Jeruzsálem vízellátásának központja. „Ide jártak naponta vízért az asszonyok, s ha ez a forrás nem létezett volna, Jeruzsálem sem válhatott volna városá.” Jeruzsálem a Kr. e. 8. század végén fejlődő város volt, mindezt az északi országrész elárasztó asszír invázióinak köszönhette. E mellett a kedvező hatás mellett a kedvezőtlen politikai helyzet szülte a Siloah-csatorna megépítésének gondolatát és kivitelezését. (Kőszeghy 2006, 92.) Ebből adódóan „Ezékiás egyik leghíresebb vállalkozása lett az a csatorna, amely a Gihón-forrástól szállította a vizet a Dávid városáig.” (Paton 1907, 168.)

Háborús helyzetben a vizet a falakon belül kellett tartalékolni, hiszen a kinti készletekhez való hozzájutás lehetetlen volt. Nem csupán az ellenségtől való félelem miatt nem lehetett kimenni vízért, hanem azért sem, mert a korabeli hadviselés szabályai szerint el kellett zárni a vízellőhelyeket az ellenség elől. A 2Kron 32,3 is arról ír, hogy Ezékiás vezető embereivel arról dönt, betömik a városon kívüli forrásokat. Szín-ahhé-eriba azonban nem csak itt találkozott először ilyen ellehetetlenített forrással, hanem nyolcadik hadjárata során, amikor Musezib-Marduk babiloni uralkodóval kerül szembe; akkor is megjegyzi a Taylor-prizma V. kolumnájának 49. sora: „Elfoglalván itatóhelyem útját, fegyvereiket élezték.”³ (Kőszeghy 2008, 207.)

Minden körülmények között szükség volt a város vízellátásának biztosítására, ostrom esetén éppen úgy, mint a megnövekedett lakossági igényeket szem előtt tartva. (Kőszeghy 2006, 92.)

2 A 2Kir és a 2Kron alapján egy érdekes tanulmány született a közelmúltban Ezékiás csatornájáról: Hom, M. K. (2016): Where Art Thou, O Hezekiah's Tunnel? A Biblical Scholar Considers the Archaeological and Biblical Evidence concerning the Waterworks in 2 Chronicles 32:3-4, 30 and 2 Kings 20:20. *Journal of Biblical Literature*. 2016, Vol. 135 Issue 3, 493-503.

3 Komoróczy Géza fordítása

„Megdöbrentő mérnöki és hidrogeológiai ismeretekről árulkodik a hácóri vagy megiddói rendszer; Jeruzsálem vízellátása azonban minden ismert ilyen jellegű vállalkozást felülmúl: mintegy 600 méter hosszán vezették föld alatti csatornán a Gihón forrás vizét Jeruzsálem védett részébe.” (Hodossy-Takács 2003, 314.) Ezékiás kanyargós alagutat építtetett, amely végül a város falain belül elhelyezkedő ciszternához érkezik meg, más néven a Siloah tavához. A király mérnökei kiváló munkát végeztek, ami kiderül az alagút minimális lejtéséből is. (Kőszeghy 2014, 196-197.) Ez a csatorna biztosította a folyamatos vízellátást a Dávid óvárosa (Ofel) alatt fekvő Gihón-forrástól Jeruzsálem falai alatt be, egészen a városba, a hegy nyugati részére is. (Miller – Hayes 2003, 338.; Matthews 2002, 82.) Ez volt a küldött víz – mert a forrás küldte –, héberül a Siloah, amely a *slh* = küldeni igegyökből származik. (Bartha 2004, 482.) A Gihón-forrás közvetlen közelébe le lehetett jutni a városból egy csigalépcsővel járható aknán, melyet felfedezőjéről, Charles Warrenről Warren-aknának neveztek el. (Kőszeghy 2008, 207.)

A csatorna szűk méretei miatt – melyet a későbbiekben részletezni fogok – minden bizonynyal egyszerre csak egy munkás dolgozhatott a vágaton. „Az eredmény egy olyan alagút lett, amelyben egy mai átlagos magasságú ember éppen elfér magasság és szélesség tekintetében is.” (Kőszeghy 2006, 93.) Két csapat dolgozott, az egyik délről, a másik pedig északról, követve a kanyargós utat és a geológiai hibákat, majd egy helyen összetalálkozhattak. (Matthews 2002, 82.) Erről az összetalálkozásról szól a Siloah-felirat.

3.4. Siloah-felirat

Először álljon itt a felirat Kőszeghy Miklós fordításában (Kőszeghy 2003, 97-98.):

1. [...] Az áttörés. És ez az áttörés története.
2. Amidőn [...]a fejszét egymás felé, amikor még három könyöknyi (távolságot) kellett átfúrni, meghallotta az egyik a másik
3. kiáltását, mert repedés támadt a sziklában jobbfelől és balfelől. És az áttörés
4. napján a fejszések elérték egymást, fejsze a fejszére csapott. És megindult
5. a víz a forrásból a ciszterna felé 1200 könyök (hosszúságú úton). Száz
6. könyök volt a szikla magassága a fejszések feje fölött.

A monumentális héber felirat⁴ (3. sz. melléklet) a csatorna déli végébe volt bevésve, amely emlékeztet a csatornaépítés jelentős mozzanatára, s amely paleográfaiilag támogatja a 8. századra való datálást (Young 2012, 49), azaz éppen Ezékiás korára keltezhető. A feliratot 1880-ban találta meg az alagútban néhány arra csavargó arab gyerek. Miután kiderült, milyen értékes leletről van szó, műkincsrablók vésték ki a Siloah-feliratot a helyéről. A szöveg eközben több darabra tört el, az eset kiderült, így a feliratot a hatóság lefoglalta, Isztambulba került, ahol a mai napig megtalálható. (Kőszeghy 2003, 98.)

A felirat valószínűleg egy több darabból álló kompozíció részeként készült, ám a további részek nem készültek el. „Az alagútban három olyan előkészített, simára csiszolt felületet találtak, amelyek nagyon hasonlítottak a Siloah-felirat elkészítéséhez használatos felirat helyére.” (Kőszeghy 2006, 93.) Az alagút pontos adatai is világosan kiolvashatóak a feliratból: az 1200 könyök majdnem pontosan megfelel az alagút mai hosszának, ami 533 méter, hasonlóan a 100 könyök nagyjából megfelel a 48 méter mélységnek. Az alagút S-formájú, 40-60 cm széles, és magassága 1,45 és 5 méter között van. (Bartha 2004, 482.)

4 Bővebb kitekintés: Norin, S. (1998): The Age of the Siloam Inscription and Hezekiah's Tunnel, *Vetus Testamentum*, Vol. 48, Fasc.

1838-ban Edward Robinson amerikai Palesztina-kutató volt az első, aki a kelet-jeruzsálemi Kidrón-völgyből a Siloam-medencéhez vezető föld alatti utat feltérképezte. (Nagy 2010, 16.)

3.5. LMLK

A Szanhérib által vezetett invázióra való felkészülés része volt az, hogy Ezékiás olyan tárolóedényeket gyártatott, amelyek fogantyúja az lmlk (azaz: a királyé, a királyhoz tartozó) felirattal volt lepecsételve (3. sz. melléklet). A tudósok között is vita tárgyát képezik ezen edények. Egyesek a katonai szervezetekkel hozzák kapcsolatba, melyek az asszír támadásnak igyekeztek ellenállni. Mások a királyi birtokok termékeivel hozzák összefüggésbe, különösen is az olívaolaj és a bor tárolására használhatták ezeket az edényeket. (King – Stager 2001, 247.) Nadav Na'aman részletesen is foglalkozik a témával, melyben ő is megemlíti a királyi birtokok szerepét, illetve még kiemeli az adó begyűjtésének ezen módját. (Na'aman 1986, 14.,16.) Újabb vizsgálatok kimutatták, hogy ezek az edények olyan, meg nem erősített helyeken is megtalálhatóak voltak, amely városokat nem ostromoltak és nem romboltak le az asszírok. Ezek a tárolókorsók nem egyediek sem típus, sem minőség, sem funkció tekintetében, hiszen gyökereik megtalálhatóak korábbi időszakokban is. (Matthews 2002, 82.)

Számos júdai ásatáson kerültek elő nagy tárolókorsókon található különleges pecsétlenyomatok. A felfedezett több száz darab szinte mind júdai területről származik, s három fő típusra oszthatók. Két típus négyszárnyú skarabeuszt vagy egyéb bogárszerű szimbólumot ábrázol, az egyik stilizáltabb formában. A harmadik típusú pecséten kétszárnyú napkorong látható. A lenyomatok nem több mint két tucat pecsétről származnak. A lenyomatos korsók nagyméretű, négyfogantyús edények. (Miller – Hayes 2003, 388.) A tárolóedények az agyag vizsgálata alapján feltehetően ugyanott készülhettek. Na'aman azt feltételezi, hogy a tárolókorsók két királyi fazekasnál készülhettek, amelyek közül az egyik műhely északon, Jeruzsálem környékén helyezkedhetett el. Minderre a pecsétlenyomatok típusa alapján következtet. (Na'aman 1979, 80.) A régészek értelmezése szerint az Ezékiás korára datálható edényeket az évente befolyó terményadó gyűjtésére használták a király számára. (Nagy 2010, 16.)

A tárolóedényekben összegyűjtött dolgokat négy körzeti központba küldték, ahol tárolták, újra elosztották, adminisztrációs, illetve katonai célokra felhasználták őket. Na'aman szerint összefügg a védelmi rendszer és az elosztás útvonala, tehát az lmlk pecsétlenyomatú edényeknek igenis köze van a védekezésre való felkészüléshez. (Na'aman 1986, 16.) A központok a következők voltak, amely helységmegjelölések a korsókon is szerepeltek: Szóko (Seféla), Cíf (Negev), Hebrón (Déli-dombság), mmst (= kormányzat, azaz Jeruzsálem) pedig az északi Júdai-dombságé. Ha a régészeti leletek ezen értelmezésének helyességét feltételezzük, akkor mindez arra utal, hogy Ezékiás igen jól szervezett közigazgatási rendszert hozott létre, melyeknek fő célja a nemzeti célokra használható termények hatékony szétosztása és tárolása volt. (Miller–Hayes 2003, 338-339.) Mindezeket egybevetve megállapítható, hogy az lmlk tárolókorsók Ezékiás gazdasági és kereskedelmi reformintézkedéseinek is részét képezték, nem csupán az asszír támadásra való felkészülésben voltak jelentősek. (Matthews 2002, 82.)

4. EGY LÁZADÁS KÖVETKEZMÉNYE,

AVAGY SZANHÉRIB HADJÁRATA JÚDA ELLEN

Az utolsó nagy fejezettel érünk annak az ívnek a csúcsára, amelyet dolgozatom előző fejezeteinek gondolatmenete megrajzolt. Ezékiás fellázad az asszír iga ellen, és egyúttal a nemzetközi szinten is az asszírrelles lázadás vezető emberévé válik. (Tadmor 2010, 548.) Ezékiás a babiloniak és az egyiptomiak támogatásában (Maclean 1962, 599.) bízva kezdett nyilvánosan is lázadásba, de tudva azt, hogy mindennek következményei lesznek, erre igyekezett is felkészíteni

királyságát. (Finkelstein – Silberman 2001, 265.) Az asszírok részéről Kr. e. 701-ben megérkezett a megtorlás válasza Júdába is. A katonai beavatkozásról mind a Szentírás (2Kir 18-19; 2Kron 32; Ézs 36-37), mind pedig az asszírok évkönyvei (ANET, 287-288), Szanhérib prizmái és ninivei palotájának reliefsjei is képet adnak. (Rasmussen 2010, 167.)

Szin-ahhé-eriba (Szanhérib) „*harmadik hadjárata három, jól elkülöníthető fázisból állt: az asszírok először a föníciai, majd a filiszteus városok ellen vonultak, míg végül Júdát támadták meg.*” (Kalla 2004, 28.) A föníciai partvidék leigázását Szidóonnal kezdte, melynek királya, Luli el is menekült, helyére az asszírbarát Etobaált állították. Mindezeket látva Ezékiás sok szövetségese (Asdód, Ammon, Móáb, Edóm stb.) ekkor sietett kifizetni az asszíroknak az adót. (Aharoni 2011, 122.) Szanhérib ezután több várost foglalt el, ezek közül kettőt említenek meg: Bét-Dágon, Joppé. Majd Ezékiás városai felé vette az irányt: Ekrón, Elteke, Timna, Lákis, Azéka. (Miller – Hayes 2003, 343.) Évkönyvében azt állítja, hogy 46 fallal körülvett várost sikerült elfoglalnia hadjárata során. (ANET, 288.)

Az asszír király a területek elfoglalásával – Lákis elestével bezárólag – egyre közelebb jutott a végső célhoz, a megerősített Jeruzsálemhez. A 2Kir 18,14-ből az derül ki, hogy az asszírok még Lákist ostromolhatták, amikor Ezékiás üzenetet küld, melyben – látva az óriási túlerőt – kéri, hogy vonuljanak vissza, inkább vállalja követeléseiket, mint hogy Jeruzsálem is asszír kézre kerüljön. Az asszír királyi feliratokból kiderül, hogy Ezékiásra rótták ki a valaha volt legnagyobb sarcot, mint az kiderül Bär felméréséből. Csak Tírus és Arpad fizetett magasabb sarcot II. Tiglat-Pilesernek. (Röthlin – le Roux 2013, 2.) Ugyanakkor érdekes összevetnünk a bibliai jóvátétel (300 talentum ezüst és 30 talentum arany) összegét Szanhérib annálesz-részletével, melyben nem 300, hanem 800 talentum ezüst szerepel. (Sivan 2015, 88.) Ha egy pillanatra a pozitív, istenfélő királyképre gondolunk, akkor megdöbbentő olvasnunk a 15. és 16. verseket, melyben azt találjuk, hogy a király még az Úr házában található minden ezüstöt és aranyat is odaadott az asszír királynak, annak érdekében, hogy megmeneküljenek. Ezek a versek „*lényegesen realiztikusabb és kedvezőtlenebb képet festenek Ezékiásról, hiszen nem Istenben, hanem saját vagyonában kereste a menedéket.*” (Kustár 1997, 67.)

Ami még Szanhérib Ezékiás elleni invázióját illeti, felmerül a kérdés a hadjáratok számát illetően: egy vagy két hadjáratról beszélhetünk? Az a feltételezés, hogy Szanhérib kétszer indított hadjáratot Júda ellen, G. Rawlinson által került be a köztudatba. Az asszirológusok és egyiptológusok előnyben részesítik az egy hadjárat elméletet, mivel csak egyet említ Szanhérib ismert annálesze. W. F. Albright és tanítványai által nyert jelentős támogatást a két hadjárat elmélet a bibliai tudósok közt, de Albright halála után támogatottsága fogyatkozott. (Shea 1985 401) „*Általában úgy tartják, hogy a 2Kir 18,17-19,9a.36kk tartalmazza az első, a 2Kir 19,9b-35 pedig a második hadjárat eseményeit.*” A vélemények azonban ebben is megoszlanak, mivel J. Bright szerint a 2Kir 18,17-19,37 egységes, Szanhérib második hadjáratát pedig az Ézs 36-37 tartalmazza. „*A 2Kir 18,13-16 és a 18,17-19,37 kapcsolata esetében arról van szó, hogy a 2Kir 18,13-16 összefoglalóan tudósít Szanhérib hadjáratáról, a 2Kir 18,17-19,37 pedig a hadjárat egyes részleteiről számol be.*” Ézsaiásnál viszont teljesen hiányzik a 2Kir 18,14-16, így Bright erre építi a 2. hadjáratot kapcsolatos feltevést. (Nagy 2007, 116.)

A tudósítások csoportosításán kívül maga a szöveg is több problémát vethet fel, amely a két hadjárat elméletet erősíthetné. Az egyik legjellegzetesebb Tirháká, etióp király felbukkanása⁵ a 2Kir 19,9-ben és Ézs 37,9-ben egyaránt. Ha Szanhérib hadjáratát Kr. e. 701-re datáljuk, akkor

5 Tirhaka megjelenésével bővebben foglalkozik: Langdon, S. (1903): Evidence for an Advance on Egypt by Sennacherib in the Campaign of 701-700 B. C., *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 24 (1903), 265-274

nehezen illeszthető a képbe a Tirháká vezette haderő, hiszen ő majd csak Kr. e. 690-ben lesz király (Goldberg 1999, 361), így a második hadjáratot a Kr. e. 680-as évekre datálják (Millard 1985, 65-66), leginkább Kr. e. 689 és 686 közé teszik. (Maclean 1962, 600.)

„Kitchen azonban felhívta a figyelmet a lehetőségre, hogy Tirhákának a két versben retrospektív adományozták a király címet. A titulus a megírás időpontjában tükrözte státuszát, és nem az asszír hadjárat idején. Kitchen ennek igazolását Szín-ahhé-eriba meggyilkolásának említésében látja, feltehetőleg joggal, amely a hadjárat eseményeihez van kötve, de biztosan 681-ben, 20 évvel Jeruzsálem ostrom után történt. Ettől függetlenül Taharka⁶ említésének lehet történeti értéke. Kús királya két kawai sztéléjén beszámol arról, hogy még herceg korában unokabátyja, Sebitko északra hívta egy sereggel. A szöveghelyeket, bár konkrét utalás nem szerepel bennük, általában 701 eseményeihez szokták kötni. Amennyiben ez a feltevés helytálló, akkor nem kizárható az sem, hogy a 2Kír 19:9 az eleteki csatát közvetlenül megelőző állapotot írja le, amelyből az is következhet, hogy Eltekénél Tirháká vezette az egyesített egyiptomi-kusita sereget.” (Erdős 2014, 207.)

Véleményem szerint a két hadjárat elmélet inkább látszik hipotetikusnak, mint történetileg hitelesnek, hiszen nem nagyon találunk dokumentumokat, amelyek alátámasztanák a második hadjáratról szóló feltételezést. A rétegtani vizsgálatok is azt erősítik meg, hogy a korszakban csak egy pusztulási réteg figyelhető meg. (Young 2012 68) Ha a nagy király, Szanhérib hadjáratait tekintjük, Kr. e. 689-ben lerombolta Babilónt, és ezután már nem találunk újabb, a nevéhez köthető katonai megmozdulást. Talán beállt a béke? Kimerültek a háborúhoz szükséges források, vagy már nem tudta elhagyni udvarát az elit babilónpárti tagjai miatt? (Kalla 2004, 29., Erdős 2014, 162.) Számomra mindezek azt erősítik meg, hogy a feltételezett Kr. e. 680-as években nem lehetett még egy Júda elleni invázió.

A következő részekben arra irányítom rá a figyelmet, hogy milyen részleteket tudhatunk meg a különböző dokumentumokból Szanhérib Júda elleni hadjárataról.

4.1. Lákis ostroma

A Kr. e. 8. században Lákis Jeruzsálem után a második legfontosabb város volt Júdában, hiszen mint regionális központ működött a Sefelá vidéken. Masszívan megerősített település volt kormányzati raktárokkal, istállókkal (Na‘aman 1995, 193.), mely egyfajta gazdasági centrumként funkcionált. Mindez megmagyarázza azt, hogy miért is támadták Szanhérib csapatai Lákist, hiszen az volt a céljuk, hogy minél nagyobb csapást mérjenek a lázadók gazdasági erőforrásaira. (Finkelstein – Silberman 2001, 268.) Ha a korabeli térképekre tekintünk, feltűnik, hogy a kereskedelmi útvonalakat tekintve a hódítóknak kulcsfontosságú Lákis elfoglalása, hiszen a további területek megszálláshoz mindez elengedhetetlen. (Laato 1995, 224.) Jeruzsálemhez Lákis kb. 40 km távolságra fekszik, mintegy utolsó végvárként védte Ezékiás fővárosát abban a helyzetben, amikor a júdai városok nagy része már elesett. A bibliai elbeszélés is több **ízben említi Lákist** (2Kír 18,14;17), Szanhérib valószínűleg ekkor harcol Lákis ellen, innen üzen küldöttségével Ezékiásnak is.⁷ A 2Kír 19,8-ban pedig már azt találjuk, hogy az asszír király elvontult Lákisból, Libná ellen hadakozik.

A fő asszír támadás Lákis falainak délnyugati sarkára koncentráldott. Itt állították fel ostrom rámpájukat is, amelyről ostromgépeik támadhatták a falat. Ennek a nevezetes rámpának a pontos méreteiről (70-75 m széles és 50-60 m hosszú) is tudunk, hiszen ezt tárták fel a legkoráb-

6 „Taharka Tirháká néven szerepel a Bibliában. Bár mindegyik esetben egy torzult alakkal találkozunk, mégis felismerhető a teljes név leírására törekvő igény, és így maga a név is.” (Letöltve: http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2013/03/2007_3_erdos.pdf)

7 Részletes tanulmány az elhangzott beszédről: Walsh, J. T. (2011): The Rab Šāqēh between Rhetoric and Redaction, *Journal of Biblical Literature*, Vol. 130, No. 2 (SUMMER 2011), 263-279.

ban (Tell el-Duwer), illetve ez az egyetlen ismert asszír ostromrámpa. (Master 2013, 71-72.) A város védői, amikor ezt észrevették, a városfalon belül készítettek a földből egy 120 méter hosszú ellenrámpt, amely második védelmi vonalként funkcionált. A leletekből arra lehet következtetni, hogy ez volt a legvéresebb harcok helyszíne (850 db nyílhegy, pikkelypáncél-darabok, paritytyakövek, kőgolyók – Nagy 2010, 19.). A lákisi emberek nyilakkal, kövekkel, égő fáklyákkal próbálták kétségbeesetten védeni a várost szemben a félelmetes asszír faltörő kosokkal, íjászokkal, lándzsásokkal. (King – Stager 2001, 250.) A faltörő kosok vasfejükkel képesek voltak beékelődni a kövek közé, így a mozgással a környező köveket is meg lehetett lazítani. Arra is fel voltak készülve, hogy gépüket megvédjék a támadástól, így ezt megfelelően dobozszerű építménnyel vették körül. Az asszírok először a 9. században vetették be a faltörő kosokat. (Lawrence 2014, 95.) Az asszírokkal szembeni védelem hiábavalónak bizonyult, a város elesett. A pszichológiai hadviselés részeként az asszírok az ellenséges katonákat családjuk előtt megkínózták. Ezekről az emberekről lehúzták a bőrt. Míg a foglyok vonultak ki a városból, egyeseket lándzsával szurkáltak. (Bible-Archaeology) A várost kifosztják, porig égetik. A katasztrófális végkimenetelt megerősíti az, hogy „*a hegy nyugati oldalán pedig egy Kr. e. 8. századi tömegsírt tártak fel, amely kb. 1500 holttestet tartalmazott – férfiak, nők és gyermekek holttestét.*” (Finkelstein – Silberman 2001, 270.)

4.2. Régészeti bizonyítékok (asszír évkönyvek, Taylor-prizma, lákisi reliefek)

Arról, hogy tényleg hadban állt Ezékiás az asszírokkal, nem csak a Biblia, hanem Biblián kívüli források is beszámolnak, például az asszír évkönyvek (ANET, 287-288.), és Szanhérib híres agyagprizmája, a Taylor-prizma, illetve a lákisi reliefek. (4. sz. melléklet) Az annáleszek leírásából rengeteg plusz információval gazdagodunk, mindezt az asszírok nézőpontjából. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy az ókorban a hadjáratokról, a zsákmányokról született leírásokban gyakran túlzó méretekkkel szembesül az érdeklődő. Úgy vélem, nincs ez másként Szanhérib feljegyzéseinek esetében sem.

A hatszögletű, ékírásos Taylor-prizma Szanhérib Kr. e. 701-es hadjáratának állomásairól, győzelmeiről és zsákmányáról számol be. Keletkezésének ideje kb. Kr. e. 689-re tehető. Az erősen propagandisztikus jellegű 487 soros írásra 1830-ban bukkan rá Bagdad brit kormányzója, Taylor ezredes Ninive romjai között. A 37,5 cm magas, barna, üreges agyagprizma a londoni British Museumban tekinthető meg. (Nagy 2010, 19.) A lázadó királyságok ellen vezetett expedíció Júda területén 46 fallal körülvett várost foglalt el. Ezékiást külön kiemeli: úgy zárta be Jeruzsálembé, mint madarat a kalitkába. (Douglas 1992, 525.) Szanhérib évkönyvéből továbbá kiderül, hogy 200 150 főt hurcolt fogságba, fiatalokat és időseket, férfiakat és nőket, lovakat, öszvéreket, szamarakat, marhákat stb. Végezetül pedig az ezékiási, hatalmas értékű jóvátétellel zár, melyből kiderül, hogy a júdai uralkodó elefántcsont tárgyakat, lányait, palotája nőit és énekeseit is elküldte az asszír uralkodónak. (ANET, 288.)

Lákis ostromát és elfoglalását a lákisi reliefekből jobban megismerhetjük. (Webb 2001, 170.) Az esemény minden bizonnyal Szanhérib uralkodásának egyik csúcspontja lehetett, hiszen a dombormű ninivei palotájának tróntermét ékesítette. (Aharoni 2011, 168.; Edelman 2008, 94.) „*A palota feltárója Henry Layard volt, a reliefek jelenleg a londoni British Múzeumban találhatóak. A dombormű bal széle hiányos, összesen 27 méter hosszú. Az ékírásos felirat pedig megjelöli Lákis városát.*” (Master 2013, 72.) A reliefeken megjelennek az ostrom szakaszai: ahogyan az asszírok ostromgépeikkel támadják a várost, miközben a védők fáklyával próbálják felgyújtani a hadigépeket. A város elbukik, a foglyokkal és zsákmánnyal megrakott szekerekkel viszik el a túlélőket. A záró jelenet az adófizetés momentumára. (Gray 1963, 612.) Az 1840-ben felfedezett dombormű hitelességét egyesek megkérdőjelezték, öncélú propagandának bélyegez-

ték. Az események azonban a Kr. e. 701-es jeleneteket mutatják, a topográfiát, de még a város növényzetét is pontosan ábrázolja. Az ásátások megerősítik a hitelességet. Az 1930-as brit, és 1970-es Ussishkin-féle ásátások pedig feltárták az ábrázolt asszír ostromsáncot is. (Finkelstein – Silberman 2001, 268-270.) A lákisi reliefek történeti értéke tehát vitathatatlan.

4.3. Jeruzsálem megmenekül

Jeruzsálem megmenekül, de hogyan? Szanhérib serege nem tudja bevenni a támadás alatt? Esetleg nem is került sor ostromra? Vajon mi történhetett? Lákissal ellentétben Jeruzsálem ostromával kapcsolatosan nincsen túl sok információnk. A bibliai beszámolók alapján arról tudhatunk, hogy Szanhérib követeket küldött Ezékiáshoz, akik által megadásra szólította fel a királyt (2Kir 18,17kk; Ézs 36,2-21; 37,10-13), de Júda uralkodója nem adta meg magát, sem a főváros lakói. Tudunk a már fentebb említett jóvátétel megfizetéséről is (2Kir 18,14-16), de felmerül a kérdés: akkor miért is ostromolná meg Szanhérib Jeruzsálemet, ha egyszer már megkapta a jóvátételt? Nem volt elégedett vele, vagy feldühítette, hogy nem adják át Jeruzsálemet? Mindenestre ostromba kezdett. (Laato 1995, 218.)

Jeruzsálem ostromának kérdése a kutatók között is vita tárgyát képezi: vannak, akiknek meggyőződésük, hogy az asszír haditechnika és harcmodor megmutatkozott a jeruzsálemi ostrom során (Benjamin Mazar, Miller és Hayes). Természetesen ennek ellenkezője mellett is többen érvelnek (Gallagher, Tadmor, Rainey és Notley), akik szerint nem feltételezhető hadi cselekmény, csupán körülvették az asszírok a várost, egyfajta blokád alá helyezték (Geyer 1971, 605.), céljuk pedig az volt, hogy a lakosság éhen pusztuljon. A rekonstrukciókból onnan tudunk következtetni egy lehetséges ostromra, ha a város környéke is elpusztul: a hadseregnek szüksége van élelemre, a lovaknak takarmány kell, mindez egy huzamosabb időn át tartó hadi cselekmény esetén nyomot hagy a környéken. Ám a rekonstrukciókból az derül ki, hogy a vidéken nincs ilyen jellegű pusztítás. (Faust 2008, 183-185.) Young is a rekonstrukció alapján mondja ki azt, hogy a város valójában nem volt ostromolva. (Young 2012, 81.) Ussishkin azt állítja, van rá bizonyíték, hogy az asszírok az északi városrészben táboroztak. Ez nem mond ellent sem az ostrom-, sem a blokád-teóriának. Szanhérib annálészében is azt mondja Ezékiásról, hogy bezárta Jeruzsálembe, mint madarat a ketrecbe. Mindezekből egy passzív blokádra is gondolhatunk, amely nem áll szemben a bibliai leírással sem. (Telfer 2011, 15.)

Úgy vélem, ha a történeti rekonstrukciók alapján nem is mutathatunk ki pontos adatokat Jeruzsálem ostromáról, teológiai szempontból annál is inkább jelentős az asszír nyomás alól való felszabadulás mondandója, és azt hiszem, az elbeszélésnek valójában ez lehet a célja. Ezékiás, amint megkapja az asszír követektől a levelet, egyből az Úr házába megy, ahol imádságában kifejezi Jahvéba vetett hitét, aki nem bálvány – mint a felsorolt leigázott népek istenei –, hanem ő képes segíteni, megszabadíthatja népét a nyomorgató ellenségtől. (Robinson 1976, 185.) Fontos szerepet játszik Ézsaiás próféta, akin keresztül az Úr az ő szavát közvetíti a kilátástalanságban lévő júdai uralkodó számára. Ézsaiás az, aki mindvégig ellenezte a király Egyiptommal való szövetségét, és intette Ezékiást, hogy egyedül csak az Úrban bízson. A helyzet súlyos volt, de az istenfélő király tudta, hogy bízhat Urában, Ézsaiásban, valamint az imádság erejében (Ézs 37,1-13). (Webb 2001, 172.) Ezékiás imádsága nem marad válasz nélkül, Ézsaiás próféta három nagyobb üzenetet közöl vele. Először ítéletet jövendöl Szanhérib ellen, aki győzelmeit Istentől kapta, de elbizakodottsága miatt meg fog fizetni. Másodsor Ezékiás is biztatást kap országa jövendőjéről, hiszen a föld újra teremni fog, új élet fog fakadni. A harmadik – és talán abban a pillanatban a legfontosabb – üzenet: Szanhérib nem fogja elfoglalni Jeruzsálemet, hiszen a város az Úr védelme alatt áll. (Webb 2001, 176-177.) Nem hiába vonatkoztatják Ézsaiás Immánuel-jövendölését Ezékiásra, hiszen a szabadulás jele volt annak, hogy Isten velük van.

(Young 2012, 187.) Az Isten iránti engedelmisség, a benne való bizalom tehát a legelkeserítőbb helyzetben sem hiábavaló, az Úr előre elkészíti népe számára a megmenekülés útját, jelen esetben Jeruzsálem megmenekülését.

Az Úr angyala egy éjszaka alatt 185 000 embert vágott le az asszír táborból, és ezután Szanhérib hazatért Ninivébe, ahol később rajta is beteljesedett a jövendölés, hiszen saját fiai ölték őt meg. (2Kir 19, 35-37; Ézs 37, 36-38) Mindez azonban csak a hadjárat után húsz évvel később történt meg. (Kriveljov 1969, 109.) „Amikor az asszírok a város tönkretétele nélkül távoztak, az emberek úgy értékelték az eseményeket, mint bizonyíték arra nézve, hogy az Úr mindig megvédi a Sion szent hegyét.” (Balentine 2015, 472.) Isten háza Jeruzsálemben van, így, míg a templom áll, nem engedi, hogy a város elessen. (Robinson 1976, 189.; Hjelm 2001, 669.) Ez a meggyőződés Jeremiás korában terjed el igen erősen. (Lawrence 2014, 92.)

Vajon mit takarhat az, hogy az Úr angyala ekkora öldöklést végzett az asszír táborban? Hérodotosz megemlíti az Egyiptom történetéről szóló leírásában, hogy Szanhérib hadserege egy titokzatos vereséget szenvedett el Pelusiumnál. Ez a legenda rokonítható a jeruzsálemi eseményekkel. Hérodotosz egereket említ (Laato 1988, 268-270.), amelyek megrágták az asszír hadsereg tegezeit és ijait, az egerek pedig a hagyomány szerint pestist terjesztettek. (Konkel 2006, 603.) A zsidók történetében Josephus Flavius (Feldman 1992, 609.) is azt mondja, hogy a vereséget a seregben kitört pestis okozta. (Nagy 2010, 18.) Az asszír sereg továbbá nem maradhatott az ostrom helyszínén, Szanhérib visszavonulót fújt. Mivel Ezékiás megfizette a rá kirótt adót, és a főváros sem került elfoglalásra, Júda királya a trónján maradhatott. (Laato 1998, 299-300.)

Kőszeghy Miklós felvet a megmeneküléssel kapcsolatos kérdéseket, melyeket dolgozatomban jómagam is megemlítek: talán rokoni szálak fűzték Ezékiást Szanhéribhez, és ezért élték túl a hadjáratot? Vagy Szanhérib csupán az erőviszonyokkal szembesítette a lázadó uralkodót, megelégedve a blokáddal? Esetleg járvány tört ki a táborban? (Kőszeghy 2006, 93.) Érdekes elgondolkodnunk valamennyi alternatíván, de egy bizonyos: Ezékiás király alatt nem került asszír kézre Jeruzsálem.

Látszólag mindez felelteti azt, hogy AsszírIA mekkora területet foglalt el, milyen kicsinyre zsugorodott Júda királysága. Feltételezhető, hogy ameddig az asszír hadjárat tartott, nagyon sokan menekültek a védelem érdekében Jeruzsálemba a környező településekről, de amint elvonult a veszély, visszatértek. Az már csak külön érdekesség és kutatási téma, hogy az északról érkező menekültek milyen mértékben hatottak Júdára Szanhérib előtt. A 8. századi kedvező gazdasági folyamatoknak Kr. e. 701 után leáldozott. (Na'aman 2007, 48.) A Sefela vidéke hosszú évtizedeken keresztül viselte Szanhérib hadjáratának következményeit: egyharmadára csökkent a települések száma, a beépített terület, illetve mezőgazdaságilag is szegényebbek lettek, nem csak az elhurcolt foglyokat tekintve. (Karasszon 2009, 121.; Finkelstein – Silberman 2001, 269-270.)

Gondoljunk vissza a legelejére, miért lázadt fel Ezékiás? Függetlenedni szeretett volna. Mit látunk a hadjárat végén? Ezékiás Júdája ugyanúgy asszír vazallus marad. Terhei ezután sokkal súlyosabbak, veszteségeiről nem is beszélve. Mit sem ért a szervezkedés, majd a későbbi lázadás? Nézzhetjük így is. Azonban vitathatatlanok azok az intézkedések, építkezések, amelyeket Júda egyik legkiemelkedőbb királya végrehajtott ebben az időszakban.

4.4. Ezékiás betegsége és gyógyulása – előzmény és baljós jövendölés

Az utolsó alrészhez – és egyben a bibliai elbeszélés záró momentumához – érkezünk. Ez pedig nem más, mint Ezékiás betegsége, abból való gyógyulása és a babiloni követek látogatása. Mindhárom szorosan összefügg. A 2Kir 20 és Ézs 37-38. fejezete ad számunkra erről részletes képet, a 2Krón 32,24-26 csupán csak említés szintjén hozza, valamint a babiloni követek látoga-

tásáról nem számol be, mindez azonban nem véletlen. A Krónikás szerkesztői elvét az vezérelte, hogy a lehető legpozitívabb képet adhasson az istenfélő Ezékiásról. Hogy is kaphatna itt helyet az, hogy babiloni követekkel találkozik, sőt megmutatja minden vagyont pont e nemzet delegáltjainak Júda királya – az Úr prófétájának nemtetszése ellenére.

Dolgozatomnak nem feladata a könyvek mögötti szövegtörténeti hátteret, illetve a könyvek megírásának indíttatását vizsgálni⁸, azonban érdekes lehet kitérni Ezékiás betegségének elhelyezkedésére az elbeszélésekben. Ha az időrendi sorrendhez hű szeretett volna maradni a szerző, akkor nem a hadjárat után helyezte volna el ezt a történetet. (Robinson 1976, 192.) Ezzel olyan érzésünk támad, mintha a király életének a vége felé közeledve, az asszíroktól való megmenekülés után lesz beteg Ezékiás. A tudósok többsége ebben az esetben is kronológiai problémát vél felfedezni. Ha csak a szövegből indulunk ki, ott is azt olvassuk a betegségből való gyógyulás ígreténél az *Ézs* 38,6-ban, hogy meg fogja az Úr szabadítani Ezékiást és a várost is az asszír király kezéből. Már ez is arra enged következtetni, hogy a király betegsége megelőzi Jeruzsálem megszabadítását. (Young 2012, 134.)

Ha megelőzi, akkor mikorra datálható? Az ígret szerint nem hal meg a beteg király, hanem még tizenöt évet kap az Úr jóvoltából. Ha arra gondolunk, hogy a király huszonkilenc esztendeig uralkodik, és a tizennegyedik évéhez köthető a Kr. e. 701-es asszír hadjárat, akkor többen is megemlítik lehetséges időpontként a Kr. e. 701-et. (Gray 1963, 163.; Robinson 1976, 192.; Bromiley 1982, 704.) Itt jönnek a képbe a babiloni követek. Amikor Júda helyzetét ismertettem az első fejezetben, kitértem a formálódó asszírelles szövetségekre, valamint arra, hogy az egyik legnagyobb szervező a babiloni Merodak-Baladán volt. Személy szerint is azt gyanítom, hogy a betegség utáni látogatásnak ehhez lehet köze, így valószínűbb, hogy Kr. e. 701. előtt volt beteg a király, akit meglátogattak a babiloniak. A követek így körülbelül vagy 714-710 között érkezhettek (Gray 1963, 163.; Davis 1980, 304.), vagy pedig közvetlenül néhány évvel a hadjáratot megelőzően, kb. Kr. e. 703-ban. (Aharoni 2011, 166.; Nagy 2007, 182.)

Ezékiás betegségéből való gyógyulása szintén olyan isteni közbeavatkozást mutat be, amilyen Jeruzsálem megszabadulásánál is történt. A helyzet itt is reménytelennek látszott, hiszen Ézsaiás próféta arról tájékoztatta a beteg királyt, hogy meg fog halni. Ezékiás ekkor is imádságban⁹ fordult az Úrhoz, aki nem hagyta magára betegségében, hanem ígretet kapott a gyógyulás felől, amelyet egy különleges jel (*Ézs* 37,7-8) is megerősít számára. (Lockyer 1997, 479-480.) Felmerül a kérdés, vajon milyen betegségtől szenvedhetett a király? Az *Ézs* 38,21-ben kelevény, fekély megnevezéssel illetik a problémát. A masszoréta szöveg itt a *s'hín* szót használja, amely a *sahan* (forró, begyulladt) szóból eredeztethető. Ez a fajta bőrbetegség jelenik meg a *2Móz* 9-ben az egyiptomi hatodik csapásként, illetve *Jób* 2-ben Jóbót is ilyen betegség nyomorította meg. (Konkel 2006, 601.) Ezékiás betegsége tehát valamilyen tályog vagy kelés lehetett, ami az ókorban halállal is végződhetett. Azt találjuk, hogy préselt fűgét tettek rá borogatásként, így a király meggyógyult. Plinius és Dioscorides is utal írásaiban arra, hogy használták borogatásként a fűgét. A rabbik azonban úgy hitték, ebben az esetben árt a fűge, így isteni csodának bizonyult a gyógyulás. Egészségügyi szakértők is megerősítik, hogy a cukoroldatok kitisztítják az ilyen jellegű sebes elváltozásokat. (Webb 2001, 179., 181.) Párhuzamba állítható a király betegsége és

8 Lásd bővebben: Kasher, R. (2001): The Sitz im Buch of the story of Hezekiah's illness and cure (II Reg 20,1-11; Isa 38,1-22), *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 113 no 1 2001, 41-55.

9 Imádságát exegetikailag és a különböző interpretációkat figyelembe véve vizsgálja a következő tanulmány: Rothstein, D. (2016): Hezekiah's Prayer and Childlessness: Variant Forms of a Tradition, as Reflected in LXX, Josephus, and Rabbinic Sources, *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*. Jun2016, Vol. 128 Issue 2, 267-283

a város szorongatott volta, mindkettőre a halál vár, ha Isten nem lép közbe. Ezékiás gyógyulása több a király életénél, hiszen *Ézs 6,8* itt „összeköti a gyógyulást a város megszabadulásával, annak gyógyulásával”. (Freedman 1992, 483.)

Ha megelőzi az asszír hadjáratot, miért nem ezzel kezdődik az elbeszélés? Itt érkezünk meg a babiloni delegáció szerepének kérdésköréhez.

„Fontos szerepe van ezen a helyen a követek látogatásának, mivel a babiloniak érkezése egyúttal sejteti a küszöbön álló babiloni fogságot is. Az asszír időszak eseményeitől átvezet a babiloni korszak eseményeihez a *2Kí 24-25-höz*, amikor Kr. e. 596-ban a babiloniak kifosztják a palotát és a királyi házat fogságba viszik.” (Kustár 1997, 67.) Ekkor fog beteljesülni Ézsaiás próféta jóvondélése is (*2Kí 20,17*), miszerint elviszik majd mindazt Babilóniába, amiket Ezékiás a követeknek megmutatott. Júda most még elkerülte az északi országrész végzetes sorsát, de végzete elől nem térhet majd ki.

5. ÖSSZEZÉS

Hosszú, de annál tartalmasabb munka végéhez érkeztem, ám mindez közel sem tekinthető a témában való kutatás befejezésének. A momentumok, amelyeket ez a dolgozat most csak felvilágított, rengeteg érdekességet tartogatnak még. Néhol nehéz volt határt szabni a mondandónak, hiszen ahogy részleteiben közelebb kerültem egy-egy jelenséghez, annál többet tudtam volna arról írni. Témám izgalmasságát fokozta, hogy az Ige iránti érdeklődésemet ötvözhettem a történelem, a kortörténet iránti rajongásommal, jelen esetben a Kr. e. 8. századi ókori kelet viszonyaival. Dolgozatom egy júdai és egy asszír uralkodó szembenállásának előzményeiből, következményeiből született meg, hiszen a vizsgált események, jelenségek többsége ebből fakad.

Ha most újra áttekintem a kész dolgozatot, akkor több gondolat fogalmazódik meg bennem. A Szentírásban szereplő júdai királyok között Ezékiás nem csak azért kulcsfigura, mivelhogy ő egyfajta „etalon” Izrael történetének uralkodói között, hanem azért is, mert korának részletes vizsgálata után számos dolog társítható hozzá, még akkor is, ha nagyon sok helyen a kutatók csak homályban tapogatnak. A kor vizsgálata nem lehet tökéletes, amint az kiderült, hiszen több ponton is problémát szülnek a kronológiai diszkrpanciák. Azonban vannak olyan régészeti leletek, melyek egyértelműen a király regnálásához köthetők, pl. Siloah-csatorna, LMLK pecsétek. Az archeológusok ma sem pihennek, ezt mutatja egy 2015-ös ezékiási pecsétlenyomat felfedezése is.

A reformáció 500. emlékévében azt gondolom, hogy releváns Ezékiás reformjainak tanulmányozása. Ha párhuzamot szeretnék vonni, akkor kiemelhetjük, hogy a reformoknak mindkét esetben az volt a céljuk, hogy visszavigyenek az alaphoz, levágják azokat a sallangokat, amelyek már régen nem az egy igaz Istent szolgálták. Ezékiás reformjainak ugyan tudjuk, hogy nem csak ilyen indíttatásai voltak, hanem a lázadás, a felkészülés céljait is szolgálták, de ezeknek kultúrszi vonatkozása vitathatatlan. Bátran említeném meg őt, ha a Szentírásból kell példát hozni reformtevékenységre.

Teológiai szempontú megállapításaim közé legerősebben az utolsó két alrész mondandóját tudom sorolni: az Isten szabadítását, amely, azt hiszem, végigvonul az egész ezékiási életművön. A lázadás azért tört ki, hogy Júda felszabaduljon, függetlenedjen. A reformok mind az önállósodást voltak hivatottak szolgálni. Az emberi igyekezet azonban az Isten szabadítása nélkül kevés lett volna. Asszírzia kezéből még megmenekültek, a király betegségéből még felépült. A mindvégig a színfalak mögött munkálkodó Isten a legkritikusabb pillanatban azonban már beavatkozott.

Ha még egy érdekességet kellene említenem, akkor azt emelném ki, hogy mennyire gazdag Ezékiás kora a Biblián kívüli forrásokat tekintve. Tény, hogy a Szentírásban több fejezetet talál-

hatunk róla, de lenyűgözött, hogy – akár az asszír részről, akár a júdai részről nézzük – számos forrás említi a király nevét, a hozzá fűződő eseményeket. Mindezekből kaphatunk egy bővebb képet Júda fogság előtti egyik utolsó uralkodójáról.

Összegzésként megállapíthatom, hogy a király portréjának több szempontú vizsgálata vihet közelebb a valósághoz. Nem mondhatjuk ki egyetlen nézőpontról sem, hogy hibátlanul mutatja meg számunkra Ezékiást. Mindegyikben van vagy egy kis idealizálás, vagy éppen mindent elutasító kritikus szemlélet. A lényeg talán ezek szintézisében van, amely a homályos foltokból adódóan így sem lehet teljes. Mindenesetre feltételeznünk kell egy történelmi magot, és ehhez kell a lehető legközelebb kerülni a további vizsgálatok során.

Dicső Melinda
teológia-lelkész, osztatlan, III. évfolyam
Debreceni Református Hittudományi Egyetem

IRODALOMJEGYZÉK

- Achtemeier, P. J. (ed.): The HarperCollins Bible dictionary, San Francisco, Harper, 1996.
- Aharoni, Y. et al.: The carta Bible, Jerusalem, Carta, 2011.
- Albright, W. F.: The Archaeology of Palestine, Baltimore, Penguin Books Inc., 1956.
- Balentine, S. E. (ed.): Jerusalem (Zion), in: The Oxford encyclopedia of the Bible and theology, 1. vol., Abr-Jus. , New York, Oxford University Press, 2015, 37-48.
- Bartha T.: Az Ószövetség népe, Szeged, DRHE Szegedi Vallásstanári Tanszéknek tanulmányi füzetei, 1998.
- Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon I-II, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004.
- BIBLE-ARCHAEOLOGY: Lachish, http://www.bible-archaeology.info/bible_city_lachish.htm (letöltve: 2017. 01. 09.)
- Biblia: Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése: magyarázó jegyzetekkel, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2010.
- Borowski, O.: Hezekiah's Reforms and the Revolt against Assyria, *Biblical Archaeologist*, 58 no 3 Sep (1995), 148-155.
- Bright, J.: Izráel története, Budapest, Kálvin János Kiadó, 1993.
- Bromiley, G. W. et al (eds): Hezekiah, in: The International Standard Bible Encyclopedia, 2.vol., E-J. Grand Rapids, Michigan, William B. Eerdmans, 1982, 703-705.
- Chapman, W. J.: Palestinian chronological data 750–700 b.c., in their relation to the events recorded in the assyrian canon, *Hebrew Union College Annual*, Vol. 8/9 (1931-32), Hebrew Union College - Jewish Institute of Religion, 151-168
- Coogan, M. D. (ed.): The Oxford encyclopedia of the books of the Bible, New York, Oxford University Press, 2011.
- Cunliffe, B. W. et al.: The Oxford Handbook of Archaeology, New York, Oxford University Press, 2009.
- Davis, J. D.: Hezekiah, in: *Davis Dictionary of the Bible*, Nashville, Broadman Press, 1980, 307-308.
- Deuterokanonikus bibliai könyvek a Septuaginta alapján, Budapest, Kálvin Kiadó, 2004
- Domján J.: A Krónika második könyvének magyarázata, In: Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata, I. kötet, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995.
- Douglas, J. D. (ed.): Hezekiah, in: *New Bible dictionary*, Leicester, Inter-Varsity Press; Wheaton, Tyndale House Publishers, 1992.
- Edelman, D.: Hezekiah's alleged cultic centralization, *Journal for the Study of the Old Testament*, 32 no 4 Jun (2008), 395-434.
- Edelman, D.: What if we had no accounts of Sennacherib's third campaign or the palace reliefs depicting his capture of Lachish?, *Biblical Interpretation* 8, 1-2 (2000) 88-103, 2008.
- Erdős G. Z.: Az el kurrui fejedelemség és a 25. dinasztia egyiptomi, valamint nemzetközi kontextusa (doktori disszertáció). Budapest, ELTE BTK, Egyiptológia, 2014.
- Faust, A.: Settlement and demography in seventh-century Judah and the extent and intensity of Sennacherib's campaign, *Palestine Exploration Quarterly*, 140,3 (2008), 168-194.
- Feldman, L. H.: Josephus's portrait of Hezekiah, *Journal of Biblical Literature*, 111 no 4 Wint (1992), 597-610.
- Finkelstein, I. – Silberman, N. A.: Temple and dynasty: Hezekiah, the remaking of Judah and the rise of the pan-Israelite ideology, *Journal for the Study of the Old Testament*, 30 no 3 Mar (2006), 259-285.
- Finkelstein, I. – Silberman, N. A.: Biblia es régészet: az ókori Izrael történelmenek két arca, [Debrecen], Gold Book, 2001.

- Freedman, D. N. (ed.): Isaiah, Book of, in: *The Anchor Bible dictionary*, Vol. 3: H-J., New York, Doubleday, 1992, 189-193.
- Fried, L. S.: The High Places (Bāmôt) and the Reforms of Hezekiah and Josiah: An Archaeological Investigation, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 122, No. 3 (Jul. – Sep., 2002), 437-465.
- Geyer, J. B.: 2 Kings XVIII 14-16 and the Annals of Sennacherib, *Vetus Testamentum*, Vol. 21, Fasc. 5 (Dec., 1971), 604-606.
- Goldberg, J.: Two Assyrian Campaigns against Hezekiah and Later Eighth Century Biblical Chronology, *Biblica*, 80 no 3 (1999), 360-390.
- Gray, J.: *I and II Kings: A Commentary (The Old Testament library)*, Philadelphia, The Westminster Press, 1963.
- Handy, L. K.: Hezekiah's unlikely reform, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 100 no 1 (1988), 111-115.
- Hinson, D. F.: *History of Israel: Old Testament Introduction 1.*, London, SPCK, 1990.
- Hjelm, I.: The Hezekiah Narrative as a Foundation Myth for Jerusalem's Rise to Sovereignty, *Islamic Studies*, Vol. 40, No. 3/4, Jerusalem, Special Issue (Autumn-Winter 2001), 661-674.
- Hodossy-Takács E.: Források és óizraeli mindennapok. *Aetas* 18:(3-4), (2003), 312-317.
- Hodossy-Takács E.: Néhány magyarázati elv a Királyok két könyvének kommentárjához. *Studia Debreceni Teológiai Tanulmányok* 2015/2, (2015), Debrecen, 56-57.
- Hogehaven, J.: The Prophet Isaiah and Judaeon Foreign Policy under Ahaz and Hezekiah, *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 49, No. 4 (Oct., 1990), 351-354.
- Hom, M. K.: Where Art Thou, O Hezekiah's Tunnel? A Biblical Scholar Considers the Archaeological and Biblical Evidence concerning the Waterworks in 2 Chronicles 32:3-4, 30 and 2 Kings 20:20., *Journal of Biblical Literature*, (2016), Vol. 135 Issue 3, 493-503.
- Jenkins, A. K.: Hezekiah's fourteenth year: a new interpretation of 2 Kings 18:13-19:37, *Vetus Testamentum*, 26 no 3 Jul (1976), 284-298.
- Kalla G.: Az asszír királyi propaganda II. - Szín-ahhé-eriba és kora, *Ókor: Folyóirat az antik kultúráról* (2004) 4. szám, 24-29.
- Karasszon D.: Ésaiás könyvének magyarázata, in: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata, II. kötet*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1995.
- Karasszon I.: *Izrael története. A kezdetektől Bar-Kochbáig*. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2009.
- Kasher, R.: The Sitz im Buch of the story of Hezekiah's illness and cure (II Reg 20,1-11; Isa 38,1-22), *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 113 no 1 (2001), 41-55.
- King, P. J. – Stager, L. E.: *Life in biblical Israel*, Louisville, Westminster John Knox Press, 2001.
- Konkel, A. H.: *1 & 2 Kings*, Grand Rapids, Zondervan, 2006.
- Kőszeghy M.: *Cseréplevelek: héber feliratok a fogság előtti Palesztinából*, Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2003.
- Kőszeghy M.: Fény az alagút végén. Hizqiyya és Manasse, avagy Júda válaszáton. *Ókor: folyóirat az antik kultúráról*, (2006), 91-95.
- Kőszeghy M.: A felső ciszterna vízvezetékénél. *Theológiai szemle* (51. évf.) 4. sz., (2008), 205-211.
- Kőszeghy M.: *Föld alatti Izrael: Az Ószövetség világának anyagi kultúrája*, Budapest, Sapientia Főiskola: L'Harmattan, 2014.
- Kriveljov, I. A.: *Ásatások a „bibliai” országokban*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1969.
- Kustár Z.: Az Ezékiás-történetek szerepe a Királyok, és Ésaiás próféta könyvében, *Theológiai szemle*, (1997), 40. évf. 2. sz., 66-71.

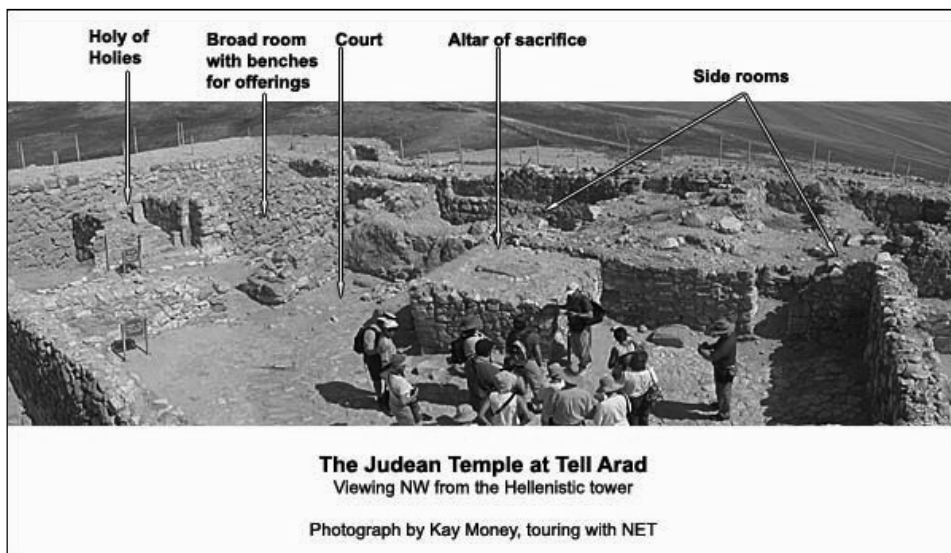
- Laato, A.: Who is Immanuel? : The rise and the foundering of Isaiah's Messianic expectations, Abo, Abo Akademis Förlag, 1988.
- Laato, A.: Assyrian Propaganda and the Falsification of History in the Royal Inscriptions of Sennacherib, *Vetus Testamentum*, Vol. 45, Fasc. 2 (Apr., 1995), 198-226.
- Langdon, S.: Evidence for an Advance on Egypt by Sennacherib in the Campaign of 701-700 B. C., *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 24 (1903), 265-274.
- Lawrence, P.: Bibliai keziatlasz, Budapest, Kalvin Janos Kiado, 2014.
- Lockyer, H. (ed.): Hezekiah, in: *Illustrated dictionary of the Bible*, Nashville, Thomas Nelson Publ., 1997, 479-480.
- Lowery, R. H.: *The Reforming Kings: Cults and Society in First Temple Judah*, JSOTS 120; 1991, Sheffield: Sheffield Academic Press
- Maclean, H. B.: Hezekiah, in: *Buttrick, G. A. (ed.): The interpreter's dictionary of the Bible: An illustrated encyclopedia*, 2. vol., E-J. Nashville-New York, Abingdon Press, 1962, 598-600.
- Master, D. M.: *The Oxford encyclopedia of the Bible and archaeology*, 2. vol., Jer – Wri, New York, Oxford University Press, 2013.
- Matthews, V. H.: *A brief history of Ancient Israel*, Louisville, Kentucky; London, John Knox Press, 2002.
- McHugh, J.: Date of Hezekiah's birth, *Vetus Testamentum*, 14 no 4 Oct (1964), 446-453.
- Millard, A. R.: Sennacherib's attack on Hezekiah, *Tyndale Bulletin*, 36 (1985), 61-77.
- Miller, J. M. -Hayes, J. H.: *Az ókori Izráel és Júda története*, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2003.
- Miller, M. S. – Miller, J. L.: *Harper's Bible dictionary*, 7. ed. New York, Harper & Row The , 1961.
- Moriarty, F. L.: Chronicler's account of Hezekiah's reform, *The Catholic Biblical Quarterly*, 27 no 4 Oct (1965), 399-406.
- Na'aman, N.: Sennacherib's Campaign to Judah and the Date of the lmlk Stamps, *Vetus Testamentum*, Vol. 29, Fasc. 1 (Jan., 1979), 61-86.
- Na'aman, N.: Hezekiah's Fortified Cities and the LMLK Stamps, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, No. 261 (Feb., 1986), 5-21.
- Na'aman, N.: The Debated Historicity of Hezekiah's Reform in the Light of Historical and Archaeological Research, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 107 no 2 (1995), 179-195.
- Na'aman, N.: When and How Did Jerusalem Become a Great City? The Rise of Jerusalem as Judah's Premier City in the Eighth--Seventh Centuries B.C.E., *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*. Aug (2007), Issue 347, 21-56.
- Nagy A. M.: *Izrael története*, Sárospatak, Sárospataki Református Teológiai Akadémia, 2007.
- Nagy V.: „...mint kaliba az uborkaföldön” (Ésa 1,8): Sénakherib támadása Júda ellen i. e. 701-ben, Ezékiás királysága (i. e. 715?-686?) idején, *Sola Scriptura*, 12. évf. 4. sz., 16., (2010), 13-20.
- Nicholson, E.: The Centralisation of the Cult in Deuteronomy, *Vetus Testamentum*, Vol. 13, Fasc. 4 (Oct., 1963), Brill, 380-389.
- NIV archaeological study Bible: an illustrated walk through biblical history and culture: new international version, Grand Rapids, Mich., Zondervan, [c2005].
- Norin, S.: The Age of the Siloam Inscription and Hezekiah's Tunnel, *Vetus Testamentum*, Vol. 48, (1998)
- Paton, L. B.: Jerusalem in Bible Times: IX. Jerusalem under Hezekiah and Manasseh, *The Biblical World*, Vol. 30, No. 3 (Sep., 1907), 162+167-178
- Payne, J. B.: The Relationship of the Reign of Ahaz to the Accession of Hezekiah, *Bibliotheca Sacra* 126:501 (Jan 1969), 40-52.

- Pritchard, J. B. (ed.) : *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton - New Jersey, Princeton University Press, 1969.
- Rasmussen, C. G.: *Zondervan atlas of the Bible*, Grand Rapids, Mich., Zondervan, 2010.
- Robinson, J.: *The second book of Kings*, (The Cambridge Bible Commentary), Cambridge; London, Cambridge University Press, 1976.
- Rosenbaum, J.: Hezekiah's reform and the Deuteronomistic tradition, *Harvard Theological Review*, 72 no 1 - 2 Jan - Apr (1979), 23-43.
- Rosenbaum, J.: Hezekiah, in: Freedman, D. N. (ed.): *The Anchor Bible dictionary*, Vol. 3: H-J., New York, Doubleday, 1992, 189-193.
- Rossier, H.: *Királyok első könyvének magyarázata; Királyok második könyvének magyarázata*, Dillenburg, GBV; Budapest, Evangéliumi Kiadó és Iratmisszió, 2005..
- Rothstein, D.: Hezekiah's Prayer and Childlessness: Variant Forms of a Tradition, as Reflected in LXX, Josephus, and Rabbinic Sources, *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft*. Jun (2016), Vol. 128 Issue 2, 267-283.
- Rowley, H. H.: Hezekiah's Reform and Rebellion, *BJRL* 44 (1962) 395-431,
- Röthlin, Gail A. – le Roux, Magdel: Hezekiah and the Assyrian tribute, *Verbum et Ecclesia*, (2013), Vol. 34 Issue 2, 1-8.
- Shea, W. H.: Sennacherib's Second Palestinian Campaign, *Journal of Biblical Literature*, Vol. 104, No. 3 (Sep., 1985), 401-418.
- Sivan, G.: siege of Jerusalem: Part I: Assyria the world power, *Jewish Bible Quarterly (Online)*, 43 no 2 Apr – Jun (2015), 83-93.
- Sivan, G.: The siege of Jerusalem: Part II: The enigmatic rabshakeh, *Jewish Bible Quarterly (Online)*, 43 no 3 Jul – Sep (2015), 163-171.
- Soggin, J. A.: *A history of Israel: From the beginnings to the Bar Kochba Revolt*, London, SCM Press Ltd, 1984.
- Swanson, K. A.: Hezekiah's Reform and the Bronze Serpent (Ph.D. diss., Vanderbilt University, (1999), 122-26.
- Swanson, K. A.: A reassessment of Hezekiah's reform in light of jar handles and iconographic evidence, *The Catholic Biblical Quarterly*, 64 no 3 Jul (2002), 460-469.
- Tadmor, N. *1 and 2 Kings in: Michael D. Coogan (ed.): The Oxford encyclopedia of the books of the Bible*, 1. vol., Acts - LXX., New York, Oxford University Press, 2010
- Telfer, C. K.: Toward a historical reconstruction of Sennacherib's invasion of Judah in 701 B.C: with special attention to the Hezekiah-narratives of Isaiah 36-39, *Mid-America Journal of Theology*, 22 (2011), 7-17.
- Tussay J.: *Királyok második könyvének magyarázata*, in: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*, I. kötet. Budapest, Kálvin Kiadó, 1995.
- Új Fordítású Revideált Biblia, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014.
- Walsh, J. T.: The Rab Šāqēh between Rhetoric and Redaction, *Journal of Biblical Literature*, Vol. 130, No. 2 (SUMMER 2011), 263-279.
- Webb, B.: *Ézsaiás könyve: sasszárnyakon*, Budapest, Harmat Kiadó, 2001
- Young, R. A.: *Hezekiah in History and Tradition*, Leiden, Boston, Brill, 2012

MELLÉKLETEK

- 1.sz. melléklet – Az Ezékiás-elbeszélések a Bibliában
- 2Kir 18-20
- 18,1-12: Ezékiás uralkodása Júdában
- 18,13-37: Szanhérib megtámadja Jeruzsálemet
- 19,1-7: Ezékiás követeket küld Ézsaiáshoz
- 19,8-19: Szanhérib újabb felhívása, Ezékiás imádsága
- 19,20-31: Ézsaiás biztató üzenete
- 19,32-37: Jeruzsálem megszabadul
- 20,1-11: Ezékiás betegsége és gyógyulása
- 20,12-21: Babiloni követek Ezékiásnál
- 2Krón 29-32
- 29,1-2: Ezékiás trónra lépése
- 29,3-19: Ezékiás megtisztítja az istentiszteletet
- 29,20-36: Áldozati ünnep a megtisztított templomban
- 30,1-20: Ezékiás meghirdeti a páskaünnepet
- 30,21-27: A kovásztalan kenyerek ünnepe
- 31,1-19: Ezékiás gondoskodik a papokról és a lévítákról
- 31,20-21: Ezékiás dicsérete
- 32,1-23: Az Úr megmenti Ezékiást az asszír Szanhérib kezéből
- 32,24-31: Ezékiás betegsége és gyógyulása
- 32,32-33: Ezékiás halála
- Ézs 36-39
- 36,1-22: Szanhérib hadjárata Jeruzsálem ellen
- 37,1-7: Ezékiás követeket küld Ézsaiáshoz
- 37,8-20: Szanhérib újabb felhívása, Ezékiás imádsága
- 37,21-32: Ézsaiás biztató üzenete
- 37,33-38: Jeruzsálem megszabadul
- 38,1-22: Ezékiás gyógyulása és hálaéneke
- 39,1-8: Babiloni követek Ezékiásnál

I. SZ. MELLÉKLET – VALLÁSI REFORMOK RÉGÉSZETI LELETEI

Tell Arad.

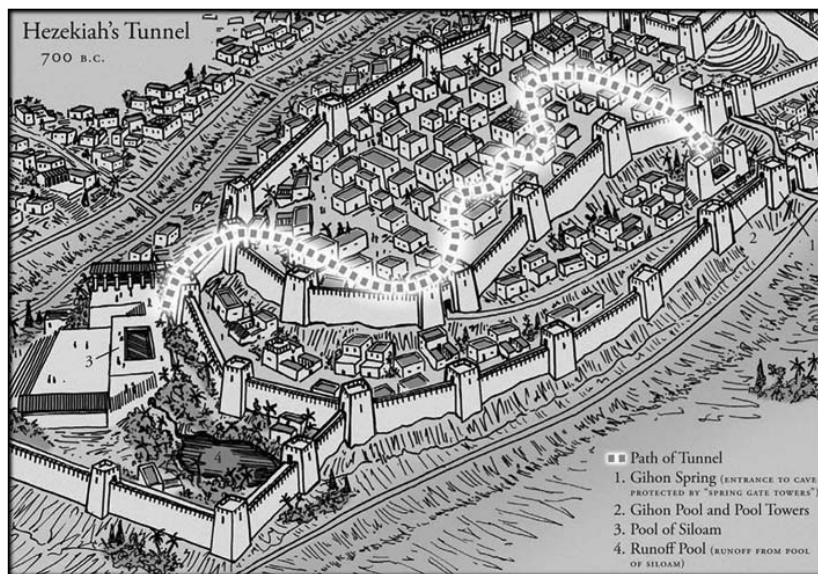
Forrás: <http://www.netours.com/content/view/141/26/1/1/> (letöltve: 2017. 01. 11.)

Beersheba – szarvas oltár.

Forrás: http://ebibletools.com/israel/beersheba/DCP_1404.html (letöltve: 2017. 01. 11.)

2. SZ. MELLÉKLET – SILOAH-CSATORNA, SILOAH-FELIRAT, LMLK

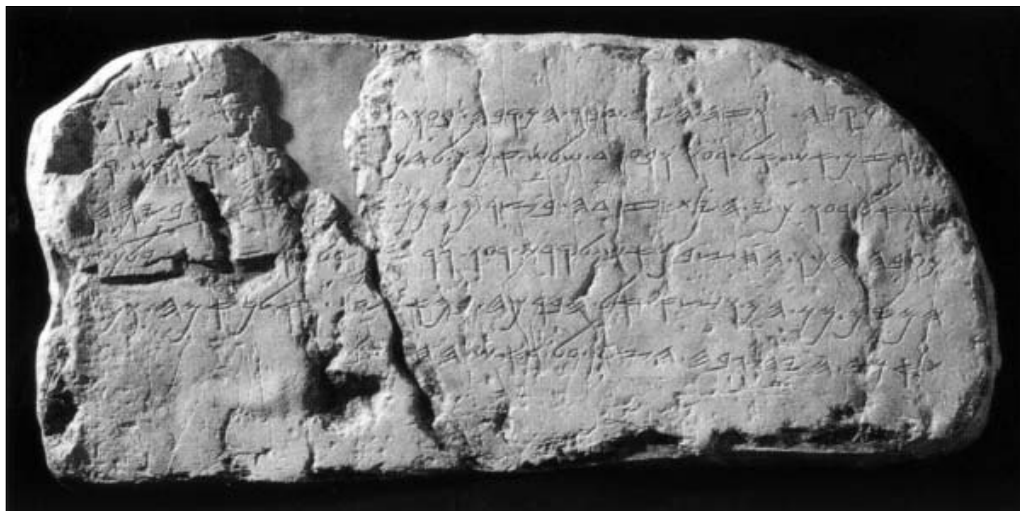
Ezékiás csatornája. Forrás: <http://biblicalisraelstours.com/2013/08/the-debate-over-hezekiahs-tunnel/> (letöltve: 2017. 01. 11.)

A Siloah-csatorna napjainkban.

Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/185914290846575514/> (2017. 01. 11.)

3. SZ. MELLÉKLET – SZANHÉRIB HADJÁRATÁNAK RÉGÉSZETI BIZONYÍTÉKAI

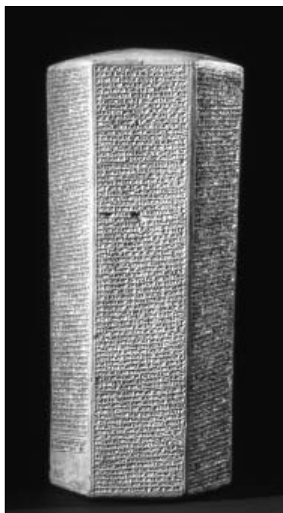

Siloah-felirat.

Forrás: <http://www.bibleistrue.com/qna/pqna21.htm> (letöltve: 2017. 01. 11.)

LMLK pecsétlenyomat. *Forrás: <https://www.sciencedaily.com/releases/2015/12/151202132519.htm> (2017. 01. 11.)*

Taylor-prizma.

Forrás: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=418652001&objectid=295077 (2017. 01. 11.)

Lákisi relief-részlet. *Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lachish_Relief,_British_Museum_14.jpg (2017. 01. 11.)*

„OTT MEGJELENT NEKI AZ ÚR ANGYALA...” –
ANGYALKÉPZETEK
AZ ÓSZÖVETSÉG TÖRTÉNETI KÖNYVEIBEN

ELŐSZÓ

A dolgozatban a héber és görög szavakat, amikor azok először szerepelnek a szövegben, átírással is közöljük. A településneveket, ókori személyneveket, terminológiákat, illetve a bibliai könyvek neveit és azoknak rövidítéseit a protestáns teológiában használtak szerint közöljük, ezalól egyedül a Pentateuchos könyvei képeznek kivételt, ahol a tudományos szóhasználatot tekintettük mérvadónak. A dolgozatban először a téma aktualitását fejtjük ki, majd foglalkozunk az angyal kifejezés jelentésével, s feltérképezzük a kifejezés bibliai előfordulását. Az így kapott eredményeket figyelembe véve vizsgáljuk meg a Pentateuchos és a Deuteronomista Történeti Mű angyaltörténeteit, azonban csak az angyalokkal kapcsolatos adatokra fókuszálunk. Majd az így kapott adatokat összehasonlítva megállapítjuk, hogy milyen angyalképzetek szerepelnek a Pentateuchos és a Deuteronomista Történeti Mű könyveiben. Végezetül pedig összegezzük a kutatás eredményeit.

1. BEVEZETÉS

Angyalokkal szinte minden nap találkozunk valamilyen formában. Ez az állítás elsőre kissé merészen hangzik, pedig közel sem az. Mert ahhoz, hogy ezekkel a titokzatos lényekkel találkozzunk, elég csak bekapcsolnunk a televíziót, és böngészniük a csatornák kínálata között, vagy a könyvesboltok kínálatát átfutnunk, és nagy valószínűséggel találunk olyan műalkotást, amelyben szerepelnek ezek a titokzatos lények. De parkokban és temetőekben is nagy gyakorisággal találkozunk szárnyas lényeket ábrázoló szobrokkal, s a festőművészek fantáziáját is megmozgatta a téma az évszázadok során.

Joggal merülhet fel bennünk a kérdés: miért jelenik meg egyre több könyv, egyre hangzatosabb és elvontabb címekkel ebben a témában? Nos, kínálat csak ott van, ahol van kereslet! Márpedig az angyalok igenis érdeklik a posztmodern kor emberét. A modernizmust, melyet áthatott a racionalizmus, a tudományban való hit, felváltotta a posztmodern szemlélet, ami teret enged újfent a misztikus témáknak, az okkultizmusnak és az irracionális elképzeléseknek, azaz az egészen más kategóriájának. A szociológiai magyarázat szerint az angyalok ebbe a kategóriába tökéletesen beleillenek, s a kulturális változással együtt járó trendként definiálja a jelenség okát. A pszichológiai magyarázat pedig az emberek vigasztalás és biztonságérzet utáni vágyakozásában látja az angyalokban való hit posztmodernkori megjelenését.¹ Az angyalokban való hit szubjektív okai mellett azonban meg kell említenünk az objektív okot is, mely hit abból fakad, hogy Isten kinyilatkoztatta a Bibliában az angyalok létezését.² Az angyalokban való hit sajátos-

1 Néhány felmérés a témával kapcsolatban: Iancu, L.: Vallás Magyarfaluban: néprajzi vizsgálat. Budapest, L'Harmattan, 2013. 90–94., továbbá <http://www.gallup.com/poll/193271/americans-believe-god.aspx>; <http://mek.oszk.hu/00600/00654/html/felm.htm>

2 Kreeft, P. J.: Angyalok és démonok – Mit tudhatunk róluk? Budapest, Szent István Társulat, 2010. 12.

sága, hogy a szubjektív okból fakadó hit nem feltétlenül jár együtt a keresztyén istenhittel vagy a keresztyén közösség megélésével, míg az objektív okból fakadó angyalhit pont ebből ered, azonban nem feltétele az istenhittel. Az emberek angyalokban való hitét (vagy hitetlenségét) és az angyalokról szóló ismeretét pedig nagyban befolyásolják a műalkotásokban található angyalképzetek, melyek nem feltétlenül bibliai alapokon nyugszanak, hanem többnyire a fantázia szüleményei. Különösen veszélyes ez azért, mert sokszor jobban rögzül egy filmbéli ábrázolás vagy viselkedésmotívum az angyalokról, mint a Bibliában leírt történetek tartalma. Sőt nagy általánosságban elmondható, hogy a bibliai történetek is a posztmodernkori ábrázolások „szemüvegén” keresztül értelmeződnek. Az angyalok ráadásul a posztmodern műalkotásoknak egy olyan színes társaságában helyezkednek el, melynek rajtuk kívüli tagjai: vámpírok, vérfarkasok, szellemek, tündérek, varázslók és démonok. Emellett megemlítendő, hogy az angyal kifejezés a köznyelvben leginkább metaforikus értelemben használatos: A „Milyen kis angyal vagy!” az édesanyák gyakran használt jelmondata, ilyenkor a kifejezés jelentése: aranyos, szép, hibátlan, tiszta, „szent”.³

Egy angyalképzetekkel gazdagon átitatott világban szükséges beszélni az angyalokról, a református teológia sajátos színezetét, azaz a *Sola Scriptura* elvét használva. Fontos, hogy mindazt a tudást, ami a Szentírásban található az angyalokról, határozottan és egyértelműen tudjuk képviselni az angyalok iránt érdeklődők számára.

A kutatás célja, hogy feltárja az Ószövetség történeti könyveiben jelen lévő különböző angyalképzeteket, ezáltal segítve az angyalok szerepének, lényegének és jelentőségének megértését. Vagyis az olyan kérdések megválaszolásának segítése a cél, melyek mindig is foglalkoztatták az embereket: Kik az angyalok? Hogy néznek ki? Egyáltalán van-e testük? Mikor jelennek meg? Ezen kérdések helyes megválaszolásához pedig feltétlenül tisztán kell látnunk a Bibliában található angyaltörténetek mondanivalóját. Azaz tisztáznunk kell, mit mond az Ószövetség az angyalokról. Mi a történetek eredeti üzenete? Megtalálható-e többféle angyalértelmezés is az Ószövetségben? Ha igen, akkor azok milyen viszonyban állnak egymással?

2. KIK VAGY MIK AZ ANGYALOK?

A tudományos lexikonokban található angyalokkal kapcsolatos szócikkek és az igényesebb angyalokról szóló könyvek általában két csoportra oszlanak aszerint, ahogyan meghatározzák az angyal fogalmát.

Az egyik csoportra az a jellemző, hogy az angyal kifejezést egyfajta gyűjtőnévnek tekinti, eredetére nem igazán tér ki, s számos kifejezést felsorol, melyekről annyi bizonyos, hogy nem természetes személyt jelölnek (bár az sem biztos, hogy mennyei lényeket). S bár ezek között megemlítik ugyan a héber מַלְאָךְ (*mal'ák*) ('követ, küldött') kifejezést is, mégsem tulajdonítanak neki túlságosan nagy szerepet, pedig az összes felsorolt szó közül a legtöbbször szerepel az Ószövetségben, s az angyaltörténetekben szereplő megjelölések ezzel a szóval kapcsolatosak. Általában ezek az írások egyik fontos eleme, hogy az angyali hierarchia mellett érveljenek (ez a módszer valószínűleg dogmatikai szempontokon alapul).⁴

Míg a másik megközelítés módszerére az a jellemző, hogy az angyal szó eredetével foglalkozik elsősorban – vagy az ókori Közel-Kelettel, de utána mindenképpen erre tér rá –, tehát arra keresi a választ, hogy milyen nyelvből ered a szó, s milyen jelentése van a Bibliában.⁵ Mivel ezt

3 Westermann, C.: Isten angyalainak nincs szárnyuk. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1999. 39–41.

4 Newsom, C. A.: Angels. In: Freedman, D. N. (ed.): The Anchor Bible Dictionary. New York – London – Toronto et al., Doubleday, 1992. 248–253.

5 Krauss, H.: Az angyalok – Hagyomány és értelmezés. Budapest, Corvina Kiadó Kft., 2005. 12–17.;

a megközelítést nem korlátozzák dogmatikai szempontok (tehát nincs egy olyan cél – egy előre meghatározott jelentéstartam –, amihez feltétlenül el kell jutni, vagy amihez tartani kell magunkat), hanem szabad kritikai vizsgálódást eredményez, ezért a kutatásunk is eszerint épül fel.

2.1. Az angyal szó eredete, jelentése

A magyar angyal szavunk latin közvetítéssel a görög ἄγγελος (*angelosz*) szóból származik. Héber megfelelője leginkább a מַלְאָךְ, melyről bizonyos, hogy nem héber vagy akkád eredetű, hanem valószínűleg az ugariti vagy a délsémi (arab, etióp) nyelvek *l'k* 'küldeni' gyökéből származik. Maga a *l'k* igei formában nem található meg a bibliai héber nyelvben, de a Biblián kívüli irodalomban elég gyakori kifejezés. Valószínűleg a héber *hlk* 'menni' ige is ebből a gyökből ered. A *l'k* ige az ugariti nyelvben használatos a diplomáciai levelezésekben, gazdasággal kapcsolatos szövegekben, valamint istenek közötti kommunikációban. Előfordul ezekben a szövegekben, hogy a *l'k* ige vonzata egy *'m* prepozíció (*'mk*). Vagy amikor az istenek követeket küldenek egymáshoz, akkor a *ml'akm* főnév is megjelenik, mely a héber מַלְאָךְ szónak felel meg.⁶

A מַלְאָךְ szó az Ószövetségben 213 alkalommal fordul elő. Jelentése 'követ (hírnök), küldött'. A követ jelentést alátámasztják azok az igék, amelyekkel együtt a מַלְאָךְ megjelenik: שלח (*slh*) 'küldeni' (56 esetben), אמר (*'mr*) 'mondani' (29 esetben), בא (*bw*) 'jönni' (16 esetben), דבר (*dbr*) 'beszélni' (11 esetben), הלך (*hlk*) 'menni' (9 esetben), שב (*swb*) 'visszatérni' (6 esetben).⁷

Itt érdemes néhány szót ejteni a שלח igéről. Mint említettük, a bibliai héberben nincs jelen a *l'k* gyök igei formában, az igei jelentéstartalmát leggyakrabban a שלח 'küldeni' gyök tölti be. Erre a legnagyobb bizonyíték az, hogy amikor a מַלְאָךְ főnév tárgyként szerepel, igéje legtöbbször a שלח.⁸

2.2. Minden angyal követ, de nem minden követ angyal (?)

A מַלְאָךְ kifejezés egyaránt használatos emberi és mennyei követek megnevezésére is. Azt könnyű belátnunk, hogy ha egy földi halandó küld követet, akkor természetes személyt kell értenünk a fogalom alatt. Egyes magyarázók szerint a követ menesztése mindenütt királyi funkció előtt áll előtűnk.⁹

S való igaz, hogy az emberi értelemben vett követet legtöbbször királyok vagy más népi vezetők menesztik. Az utóbbi csoportba sorolhatók a bírák, így Jefe azon esete is ide tartozik, amikor követeket küldött Ammón fiaihoz (Bír 11,12). A papi tradíció előszeretettel ábrázolja Mózes személyét királyi funkcióban,¹⁰ de Jákób is, amikor követeket küld Ézsauhoz (Gen 32,4),

Karasszon, I.: Ég és föld között: a Küldött. In: Xeravits, G. – Tamási, B. – Szabó, X. (szerk.): Angyalok az ókortól Szent Tamásig. Budapest, Sapientia Főiskola – L'Harmattan, 2011. 9–10.; Koltai, K.: Angyalok az Ószövetségben. In: Xeravits, G. – Tamási, B. – Szabó, X. (szerk.): Angyalok az ókortól Szent Tamásig. Budapest, Sapientia Főiskola – L'Harmattan, 2011. 19–22.; Heijne, C. Von: Angels. In: Balentine, S. E. (ed.): The Oxford encyclopedia of the Bible and theology. New York, Oxford University Press, 2015. 20–21.; Berlejung, A. – Meier, S. – DiTommaso, L. et al: Angels and Angel-Like Beings. In: EBR. 1 kötet. (2009), 1167–1168.; Bamberger, B. J. – Guttman, J. – Marmorstein, A. et al: Angels and angelology. In: Skolnik, F. (ed.): Encyclopedia Judaica. Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007, 150–161.; Görg, M. – Wischmeyer, O. – Sparn, W. et al.: Angels. In: RPP. 1. kötet. 2007, 222–223.

6 Freedman-Willoughby – Ringgren – Fabry: mal'ák. In: *TDOT*. 8. kötet. (1997), 310; Karasszon: Küldött, 9; Koltai: Angyalok, 19.

7 Freedman-Willoughby – Ringgren – Fabry: mal'ák. 310; Karasszon: Küldött, 10–11.

8 Karasszon: Küldött, 11.

9 Uo.

10 Uo.

már tekintélyes vagyonnal rendelkező „*dinasztia alapító sejk*”,¹¹ azonban arra is találunk példát, hogy Elizeus próféta küld követet Naámánhoz (2Kir 5,10). Inkább arról lehet szó, hogy a valamilyen tekintélyes – de nem feltétlenül politikai – címet viselő egyének kiváltsága lehetett a követ küldése. Egyébként is, egy királyokról szóló könyvben természetes, hogy a legtöbbször a királyok élnek a követ küldésének lehetőségével. Azonban Elizeus nem volt sem király, sem katonai vezető vagy anyagilag befolyásos ember, de mint aki prófétai tekintéllyel rendelkezett, a prófétatanítványok szolgálhattak a számára követként.

De mi egy követ dolga pontosan? A követ nem csak egyszerűen üzenetet visz és hoz, hanem megbízója képviselője, aki küldője akarata szerint jár el. Postai hasonlattal élve, nem csak az a feladata, hogy egy levelet (üzenetet) eljuttasson a feladótól a címzetthez, hanem egyben ő maga a levél, sőt a feladó is! Egy követ teljes egészében képviseli a királyát, olyannyira, hogy az üzenetet is egyes szám első személyben adja át (1Kir 20,2kk). A követek általában diplomáciai feladatokat hajtanak végre, de vannak olyan textusok, melyek arra utalnak, hogy aktívabb, cselekvő tevékenységeket is végeznek. Saul követei kémként funkcionálnak, amikor Dávidot szemmel tartják (1Sám 19). Sőt emellett feladatuk még Dávid foglyul ejtése is.¹² Érdemes figyelembe venni itt, hogy ezek a követek ténylegesen követként is funkcionálnak, hiszen Míkallal beszéltek. Ezt támasztja alá az ehhez hasonló Józs 6,17, ahol a Jerikóban kémkedőket a Józs 2,1 és Józs 6,22–23-tól eltérően már nem kémeknek (מִקְלָרִים [*m^eragg^elím*]),¹³ hanem követeknek nevezi, a 6,25 pedig mindkét kifejezést tartalmazza. Ezek feltehetőleg későbbi kiegészítések, amelyek igyekeznek magyarázni a történetet, s az előző történethez hasonlóan a kémek itt is beszéltek valakivel (Ráhábbal), és információkat vittek annak, aki elküldte őket (Józsuanak). A Gen 42-t és az 1Sal 26,4-et leszámítva ez az alak csak a Jerikó elfoglalásának történetében szerepel, tehát ennek a szakasznak a sajátos részét képezi a kifejezés *Pi'él* alakban. Igei formában a Bír 18-ban áll még előttünk, máshol nem jellemző. A רוּת (*twr*) ige használatos még a kémkedés leírására, ez azonban a követtel együttesen soha nem fordul elő. Jellegzetesen a Num 13–14 fejezetekben szerepel. Itt tényleges kémlelésről van szó. A 2Kir 7,15-ben szereplő követek éppenséggel nem beszélnek senkivel, hanem megnézik, hogy mi történt az ellenséges asszírok táborával. Ezt figyelembe véve a követ megjelölés a 1Sám 19-ben és a 2Kir 15-ben némi többletet tartalmaz; olyan személyekről van itt szó, akik a király ügyében „jártak” el. Lehetséges, hogy a királyság korában a követek feladatköre bővült bizonyos katonai-politikai feladatokkal, felderítőként és rendfenntartóként is funkcionálhattak.

Ha azonban isteni követről van szó az Ószövetségben, akkor általában két kifejezés használatos: a מַלְאֲכֵי הַיְהוָה (*mal'ak jhwh*) és a מַלְאֲכֵי יְהוָה (*mal'ak 'elohím*). A מַלְאֲכֵי önmagában állva is jelölhet mennyei követet, azonban ez a szövegkörnyezetből mindig kiderül, mert vagy az Úr beszél az Ő követéről, vagy a מַלְאֲכֵי egy olyan szövegben szerepel, amiben az Isten nevével együtt álló megnevezés jelen van. A mennyei követet Isten küldi el, egy Istentől származó üzenettel. Azonban nem feltétlenül transzcendens személyt kell értenünk alatta.¹⁴

A Hag 1,13 például magát Hageust nevezi az Úr követének (מַלְאֲכֵי הַיְהוָה), a Hag 1,3 azonban prófétának (נָבִיא [*nábí'*]) nevezi. A próféták alapvetően Isten által küldött követek, akik arra kapnak megbízást, hogy hirdessék Isten üzenetét. Amikor az Úr megbízza Jeremiás prófétát, hogy menjen el, ahova csak küldi, és hirdesse, amit csak parancsol (Jer 1,7), akkor három ki-

11 Uo.

12 Vladár, G.: Követ. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 87.; Karasszon: Küldött, 12–13.

13 A לָגַר מִלְגָּרִים (*rgl*) ige 'Qal: vándorolni, Pi'él: kémkedni' Pi'él participium többes absolutus alakja.

14 Freedman-Willoughby – Ringgren – Fabry: mal'ák, 315.; Karasszon: Küldött, 14.

fejezést is olvashatunk egy mondaton belül, amik a מַלְאָךְ kifejezés gyakori kísérői (רַב, חַלֵּשׁ, רַב־חַלֵּשׁ). Az Ézs 44,26-ban a מַלְאָכִים (*mal'ákím*) a Zsoltárok könyvétől eltérően nem angyalokat jelöl, hanem prófétákat. A versben található gondolatrim szerint a próféta azért Isten követe, mert beszéde megegyezik az Úr akaratával. Az Ez 30,9-ben pedig nem királyi követeket jelent a מַלְאָכִים, hanem prófétákat, akiket azért küld ki az Úr, hogy ítéletet hirdessenek Egyiptom fölött. Ezek az igehelyek a fogság alatt vagy közvetlenül utána születtek, s minden bizonnyal a fogság előtti szóhasználatot tükrözik. A jóval később keletkezett 2Krón 36,16 מַלְאָכֵי הַיְהוָה (*mal'aké há^hlóhím*) kifejezésén is prófétákat kell értenünk, itt a szövegből egyértelműen kiderül, hogy prófétákról van szó, maga a szöveg is annak nevezi Isten küldöttéit. A textus azért érdekes, mert ebben a formában csak itt jelenik meg ez a kifejezés az Ószövetségben, s minden más esetben a מַלְאָכֵי הַיְהוָה szókapcsolat transzcendens személyt jelöl. Malakiás próféta nevééről kell még itt szót ejtenünk. Ez az utolsó prófétai könyv, azonban a próféciái soha nem hangoztak el szóban, hanem eredetileg is könyvnek készült a mű. A Mal 1,1 a könyv szerzőjének Malakiást nevezi meg. Itt a מַלְאָכִים (*mal'ákí*) kifejezés található, amely lehet személynév. Értelmezhető úgy, mint a מַלְאָךְ egyes szám első személyű szuffixummal ellátva, ebben az esetben a jelentése „Az én követem”. De úgy is, mint a מַלְאָכֵי הַיְהוָה (*mal^hkijjá*) rövidített formája. Ha kifejezés egy köznévvé lenne, ami egy prófétára utal, akkor a מַלְאָכִים kifejezésnek egyes szám harmadik személyű szuffixummal kellene állnia.¹⁵ Van, aki szerint a név arra utal, hogy a követ elsődleges jelentése ekkor már a 'próféta' volt.¹⁶

A próféták mellett a papokat is többször illeti az Ószövetség az 'Isten követei' jelzővel. A Mal 2,7 azt mondja a papról (כֹּהֵן [*kóhén*]), hogy ő a Seregek Urának követe. A Mal 2,6–7 nem csak azt jelzi, hogy a papra használatos a követ kifejezés, de a papot úgy mutatja be, mint aki az Úr követe. A tórát tanítja, tanításában kevesebb a prófétai szó, a nép tanítást vár tőle. A pap Istenhez nagyon közel álló személy, és sokakat megtérített a bűnből. S ahogyan a követ, úgy a pap sem a saját üzenetét adja át. Mint követ kézbesíti az üzenetet, mint pap pedig megőrzi és továbbadja. A Préd 5,5 is követnek nevezi a papot, ám itt nem beszél a papról, hanem csak megemlíti. Ez a szakasz a hagyományos Isten-tisztelet fontosságát hangsúlyozza az új kegyességi irányzatokkal (feltehetőleg a farizeizmussal és az apokaliptikával) szemben. A szerző hangsúlyozza, hogy az ember okvetlenül teljesítse a fogadalmát. Annál, hogy a kimondott fogadalmat nem teljesíti, még az is jobb, ha nem tesz fogadalmat. Aki nem tesz eleget a kötelezettségének, az bűnt követ el, kifogásokat pedig ne mondjon a követnek, azaz az áldozatot végző papnak (esetleg templomi szolgálonak).¹⁷

Nagy kérdés a tudomány számára, hogy a מַלְאָךְ jelentett-e a babiloni fogság előtt szupranaturális személyt, vagy csak természetes személyre vonatkozott? Ha csak természetes személyre vonatkozott, akkor a fogság utáni korban alakult ki a kifejezés transzcendens mennyei követekre való alkalmazása. Azonban ez kissé erőltetett állításnak tűnik. Ugyanis az ugariti nyelvben a *l'k* gyök ugyanúgy jelöl embert, mint mennyei lényt. Másfelől jahvista és elohista forrásokban már alaptól fellelhető a kifejezés transzcendens mennyei követekre való alkalmazása, s meg is lehet különböztetni ezeket egymástól. Az pedig nehezen elképzelhető, hogy a fogság utáni korban külön ügyeltek volna arra, hogy az elohista részekben a מַלְאָכֵי הַיְהוָה, a jahvista szakaszokban pedig a מַלְאָכֵי הַיְהוָה szerepeljen. A valószínűbb az lehet, hogy a fogság utáni korban a prófétákra való alkalmazása általános lett, majd később a papokra is használatossá vált a kifejezés, akik

15 Freedman-Willoughby – Ringgren – Fabry: *mal'ák*, 315–316.; Karasszon: *Küldött*, 14–15.

16 Karasszon: *Küldött*, 15.

17 Freedman-Willoughby – Ringgren – Fabry: *mal'ák*, 31–317.; Karasszon: *Küldött*, 15.; Koltai: *Angyalok*, 19–20.

isteni követként funkcionáltak. Transzcendens mennyei követet, azaz angyalt azonban csak ott kell érteni alatta, ahol az a szövegből egyértelműen kiderül.¹⁸

Az Úr/Isten angyala (מַלְאָכִי, מַלְאָכֵי) sok esetben egy olyan transzcendens mennyei lény, aki az Istentől kapott üzenetet közvetíti az emberek felé, vagy az Ő akarata szerint jár el. A bibliai történetekben, amikor megjelenik az Úr angyala valakinek, az illető nem tudja, hogy akivel beszél, az nem ember. Azonban, amikor átadják az üzenetet az angyalok a címzettnek, akkor azok felismerik bennük a transzcendens mennyei lényt. Majd ezután az angyalok, amilyen gyorsan megjelentek, legalább olyan gyorsan el is tűnnek. Az emberi követektől elkülönülően ők nem visznek vissza választ az Úrhoz. Azonban sokak szerint az Úr angyala nem önálló lény, hanem az isteni hatalom kivetülése, Istennek az ember felé forduló oldala, az angyallal találkozás élményekor maga Isten lép kapcsolatba az emberrel, szó és testi érintés által. Ezt arra alapozzák, hogy az 'Úr' és az 'Úr angyala' kifejezések néhány történetben helyettesítik egymást (Ex 3,2; Bír 6). Mások szerint ez azért van, mert a szövegek korábbi változatában csak az 'Isten' megjelenés szerepelt, és csak a későbbi redaktorok munkája lenne a szövegekben az Úr angyalának megjelenése.¹⁹ Ez a megközelítés azonban magával vonja a kérdést, hogy miért van akkor mégis számos textus az Ószövetségben, amikor az Isten közvetlenül beszél az emberekkel (gondoljunk itt Ábrahámra és Mózesre)? Valószínűbb az, hogy ezekben a történetekben már eleve szerepeltek az angyalok, és feltehetőleg ezek a történetek különböző tradíciókhoz kapcsolódnak, éppen ezért említi meg mindig a szöveg, hogy hol jelent meg az angyal (pl. A Gen 18; Bír 6: Mamré tölgyesében). Továbbá ezek az angyaljelenségek mindig egy fontos eseményt előznek meg.

Az Úr angyala azonban nem csak üzenetet kézbesít, hanem cselekszik is. Feladatai közé tartozik például Izrael népének a pusztában kísérése (Ex 23,20), és Illés táplálása a sivatagban (1Kir 19,5). De nem csak védelmez, hanem ő a büntetés végrehajtója is, ha kell, akkor Izrael számára is – így például Dávid napjaiban a népszámlálás megbüntetése alkalmával (2Sám24,16–17). Az ellenség elpusztítójaként pedig a 2Kir 19,35-ben látjuk, amikor elpusztítja az asszír sereget. Az Úr angyala azonban sohasem cselekszik Isten akaratán kívül, mindig azt hajtja végre, ami a feladata; ahogyan a földi követeknél láttuk, az Úr angyala is úgy azonosul a küldőjük üzenetével.²⁰ Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem lehet transzcendens létező, bár Isten akaratától nem független, de nem tekinthető feltétlenül Isten földi megjelenési formájának.

Végezetül tegyük fel újra a kérdést: minden angyal követ, de nem minden követ angyal? Ha az angyal kifejezést az Ószövetség szóhasználata szerint alkalmazzuk, azaz azt a mennyei lényt értjük alatta, aki az Urat képviselve cselekszik, akkor igen. Ha azonban mennyei lények gyűjtőnévként tekintünk a kifejezésre, akkor nem. Mert ebben az esetben az Úr angyala csak egy a számos mennyei lény közül, akik közül csak ő funkcionál követként.

A fentiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy az ószövetségi מַלְאָךְ ('küldött, követ') kifejezés egyaránt jelölhet immanens emberi személyt és transzcendens mennyei lényt. Ez a kettősség akkor is fennáll, ha a követ elküldője maga az Úr. Az is világosan látszik, hogy a transzcendens מַלְאָךְ feladata a földi követekhez hasonlóan az Úr képviselése, akaratának közlése, illetve végrehajtása. Ebben az értelemben tehát igenlő választ adhatunk kiinduló kérdésünkre: az ószövetségi angyalok (transzcendens מַלְאָךְ) mindegyike követ, de nem minden követ (מַלְאָךְ) transzcendens angyali lény.

Az Ószövetség azonban más transzcendens mennyei lényeket is ismer, melyek a köztudatban szintén angyalként szerepelnek, a követ-funkciójuk azonban külön vizsgálendő. A kerubok,

18 Karasszon: Küldött, 16–17.; Koltai: Angyalok, 19–20.

19 Krauss: Angyalok 12–17.; Koltai: Angyalok, 20–22.

20 Koltai: Angyalok, 24–25.

szerafok és egyéb természetfeletti lények meghatározásának, értelmezésének a problémája pontosan ebből a dilemmából adódik.

2.3. Angyal-e a kerub és a szeráf?

Az Ószövetség szóhasználata a מַלְאָךְ kifejezést csakis arra a mennyei lényre használja, amely az Úr akarata szerint járt el, és sehol nem ért a מַלְאָךְ alatt kerubokat (כְּרֻב [k^rúb]), sem szeráfokat (שְׂרָפִים, שְׂרָפִים [száráf, sz^ráfim]) vagy bármiféle más mennyei lényt. A bibliafordítások is az ószövetségi szóhasználatnak megfelelően csak az Úr מַלְאָךְ-ját fordítják angyalnak. Azonban a köznyelv és a közgondolkodás az angyal kifejezést fogalomként, gyűjtőnévként használja, s minden olyan mennyei lényt érthet alatta, amelyről a Bibliában olvasunk.²¹ Éppen ezért lehet félrevezető ez a szóhasználat, s eredményezheti azt, hogy egy szárnyakkal rendelkező mennyei lényre asszociáljon valaki, amikor az Úr angyaláról olvas. De vélhetőleg ez okozza azt a képzavart is, ami a művészetekben is megfigyelhető, hogy az emberekhez érkező Úr angyala szárnyakkal rendelkezik. Szárnyas lények nem funkcionálnak az Ószövetségben hírnökként. Ebből a kettősségből ered az a következtetés is, hogy az angyaloknak van szárnyuk, csak el tudják rejtetni azokat, ha akarják, vagy az, hogy alakváltók.

Az Ószövetségben a mennyei lényekre nincs gyűjtőnév. A Vulgata a מַלְאָךְ kifejezést ott, ahol mennyei lényt értett alatta, az *angelous* szóval fordította, az emberi követeket pedig a *nuntius*-szal. Majd a mennyei lényekre az angelológia az *angelous* kifejezést kezdte el alkalmazni, ez alatt értették a kerubokat és a szeráfokat, s fokozatosan kialakult a mennyei lények hierarchiája, mely kilenc angyali kart különböztet meg.²² Istenhez legközelebb a szeráfok állnak, majd utánuk következnek egyre távolodó sorrendben a kerubok, trónusok, uralkodók, erők, hatalmasságok, fejedelemségek, arkangyalok és végül az angyalok. Az Ószövetségben azonban nem figyelhető meg a mennyei lények hierarchiája.²³

A kerubok feladata elsődlegesen az őrzés, a Gen 3,24 szerint ők őrzik az élet fájához vezető utat. Ezékiel látomásában szárnyas lények, négy arccal és négy kézzel, akik Isten trónjának hordozói (Ez 10); költői szövegekben Isten a kerubokon ülve repül (Zsolt 18,11). Műalkotásokban díszítőelemként van jelen. A szövetség ládáját kerubok díszítik (2Móz25), a szentek szentjét elváltató kárpitokba kerubok voltak beleszőve (2Móz 26,31), a salamoni templomban ajtószárnyak faragott díszítőelemei, a szentek szentjében pedig arannyal bevont kerubszobrok álltak (1Kir6,23–35). A szó eredetére többféle elméletet találunk. Az egyik szerint a כְּרֻב (k^rúb) hangátvétellel a כִּרְבָּ (k^rkúb) 'szekér' kifejezésből ered, ezt tanúsítanak azok a passzusok, ahol a két szó együtt található (Zsolt 18,11; 104,3). A másik feltételezés szerint az arám *karób* 'szántani' kifejezés az alapja, mivel az Ez 1,10-ben megjelenő lények bal felől lévő arca ökor alakú, amely állatot szántásra használták. A legvalószínűbbnek az exegeták az akkád *karibu* (a *karabu* 'imádkozik' ige főnévi alakja) kifejezésből való származást vélik. Az akkád nyelvben egy olyan közbenjárót jelölnek ezzel a szóval, aki az emberek imáit közvetíti az istenek felé, bár ilyen szerepet nem teljesítenek a kerubok az Ószövetségben.²⁴

A szeráfok Isten trónja előtt álló, arccal, kézzel és lábbal rendelkező, hatszárnyú lények (Ézs 6,2). Elnevezése a szrf 'égni' gyökből származik, mely a Num 21,6–9-ben és a Deut 8,15-ben

21 Meier, S. A.: Angel I. In: Toom, K. van der – Becking, B. – Horst, P. W. van der (ed.): Dictionary of Deities and Demons in the Bible. Leiden – Boston – Köln, Brill, 1999. 47.; Heijne: Angels, 20–21.

22 Az egyházatyák véleményét az angyalokkal kapcsolatban bővebben lásd: Daniélou, J.: Az angyalok és küldetésük az egyházatyák szerint. Budapest, JEL Könyvkiadó, 2015. 15–159.

23 Plešu, A.: Angyalok. Kolozsvár, Koinónia, 2006. 264–267.; Heijne: Angels, 20–21.

24 Czani, P.: Kerubok. In: Bartha, T. (szerk.): Keresztény Bibliai Lexikon. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 33.

tüzes kígyót jelent, ezért egyesek arra a következtetésre jutottak, hogy kígyószerű lényeket kell bennük keresni.²⁵

A kerubokon és szeráfokon kívül olvashatunk még istenfiakról (בְּנֵי הַיְהוָה [b^{né}há^lóhím]) a Gen 6,2-ben, mennyei seregekről (צְבָאֵי שָׁמַיִם [c^sbá hassámajim]) az 1Kir 22,19-ben, a 1Kir 22,21–23 a mennyei sereg egyik tagját léleknek (רוּחַ [rúah]) nevezi, az Ez 1,15-ben pedig érdekes kereket (אֲפָנִים [’ófan]) említ meg. Azonban ezekről a lényekről, valamint szerepükről meglehetősen kevés információval rendelkezünk.²⁶

A kutatók szerint az istenfiak és az Úr angyalai eredetileg a politeizmus istenhitének szerves részét képezték. Hasonlóan más közel-keleti vallásokhoz, Istennek voltak fiai, az angyalok pedig kisebb istenek voltak, akik az istenek közötti, valamint az istenek és emberek közötti kommunikációt segítették. A monoteizmus felé vezető úton az egyenrangú istenek felé emelkedett יהוה (jhw) , s az ő mennyei tanácsában vagy mennyei seregében kapott helyet a többi Isten. Majd a monoteizmusban csak a mennyei küldöttek maradtak meg, a hírvívő istenek átalakultak Isten által teremtett lényekké, akik Isten akaratán kívül mást nem tehetnek.²⁷

A kutatás következő szakaszában már csak a מַלְאָכִים kifejezéssel foglalkozunk, s az angyal fogalmat is csak az ószövetségi szóhasználat szerint használjuk, kizárólag a transzcendens mennyei követek megjelölésére.

2.4. Angyalok a statisztikák világában

Ahhoz, hogy a מַלְאָכִים kifejezés használatáról árnyaltabb képet kapjunk, fel kell térképeznünk a bibliai előfordulását, valamint meg kell határozni, hogy természetes személyt jelöl-e az adott helyen a kifejezés, vagy mennyei lényt. A jelentéstartam eldöntéséhez figyelembe vettük a Biblia 2014-es Revideált Új Fordítását (továbbiakban: RÚF), valamint a revideált Károli (1908) és a Szent István Társulat 2015-ös bibliakiadását is (továbbiakban: SZIT). Mielőtt azonban számba vennénk a מַלְאָכִים főnév különböző értelmű előfordulásait, meg kell említenünk pár passzust, melyeknek értelmezése igencsak nehézkes.

Ilyen a Zsolt 78,49 és a Zsolt 104,4. Az utóbbiban az Úr a „szeleket tette köveit” (Zsolt 104,4). Itt ugyanis nem egyértelmű, hogy mennyei kövekről van szó, esetleg emberi kövekről mintázott hasonlatról, vagy ha a Zsolt 104,3 gondolatának folytatását véljük a 104,4 alatt, akkor a Zsolt 18,10 sk értelmében kerubokról.²⁸ Azonban, ha az egész zsoltár fényében tekintünk a 104. versre, akkor a teremtő és a teremtett dolgokat megzabolázó, azokon uralkodó Istent látjuk, amint a szeleken is uralkodik, s azok, mint a követek a királyuknak, engedelmeskednek neki, oda mennek (ott fújnak), ahova az Úr küldi őket. A szelekből tehát nem lesznek mennyei lények, de mivel az Isten uralkodik a természeti erőkön, a szelek megcselekszik Isten akaratát, úgy, ahogyan a követek is a saját királyuk parancsa szerint járnak el. Itt tehát az emberi értelem dominál.

A Zsolt 78,40–51 elég sajátosan tárgyalja az egyiptomi tíz csapást. A 49. versben például arról olvasunk, hogy az Úr „rájuk zúdította izzó haragját... és a pusztító angyalok seregét”. Itt a עַר (ra) héber szó többes absolutus alakja áll, melynek jelentése: ’rossz, gonosz’. A Károli-fordítás ezt így is adja vissza, „gonosz angyaloknak” fordítva a מַלְאָכֵי יְגֵרָה (mal’aké rái’em) kifejezést. A SZIT azonban „megfelelkezik” a מַלְאָכִים szóról, és egyszerűen csak „ártalom tömegét” fordít. Érdemes

25 Haag, H.: Szeráf. In: uő. (szerk.): Bibliai Lexikon. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 1706.; Koltai: Angyalok, 28–29.

26 Az istenfiakról bővebben lásd: Doedens, J.: Sons of God in Genesis 6:1–4. Debrecen, Kapitális Printing House, 2013. 89–302.; Krauss: Angyalok 25–30.

27 Heijne: Angels, 21–22.; Berlejung – Meier – DiTommaso: Angels, 1167–1168.

28 Karasszon, D.: A Zsoltárok könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998. 615.

megfigyelünk Kálvin gondolatait a témával kapcsolatban, aki megemlíti, hogy egyesek úgy vélik, itt az elvetett angyalokról van szó, s Isten az ő közreműködésükkel zúdítja ki haragját. Szerinte azonban valószínűbb, hogy a zoltáríró a tevékenységük miatt nevezi gonosznak az angyalokat.²⁹ A RÚF ezt az értelmet adja vissza a 'pusztító' szóval, amely nem idegen az angyaloktól, gondolhatunk itt a 2Sám 24-ben szereplő angyalra, aki a népet vágta, vagy a 2Kir 19,35-re, amelyben az ÚR angyala az asszír tábor 185 000 emberével végzett, bár ezeken a helyeken az 'Úr angyala' kifejezés a használatos. Ibn Ezra azt feltételezi, hogy a kifejezés Mózeset és Áront jelenti, akik a gonoszság hírvivői voltak a fáraó számára.³⁰ Annyi bizonyos, hogy nem feltétlenül kell angyalt értenünk a szóhasználaton, sőt, ha a Zsolt 104,4 következtetése helytálló, akkor annak alapján magukat a csapásokat is nevezheti a szöveg az ÚR küldöttjeinek. Ebben az esetben a fordítás a következő: „az elbocsátásnak a gonosz követeit”. Ebben az értelemben, itt a *תְּהִלָּה* (*mislaha*) kifejezés nem küldöttséget, hanem elbocsátást jelentene a Préd 8,8-hoz hasonlóan.

A Péld 16,14-gyel kapcsolatban pedig meg kell említenünk a Halál angyalát. A kánaáni mitológiában ugyanis a halál istenített alak, aki Baálnak az ellentéte. Mivel Baálnak van két követe, ezért feltételezhető, hogy a halálnak is volt két követe, s ennek a mitológiának lenne a jele a Péld 16,14-ben szereplő *מַלְאָכֵי תִּמְנָה* (*mal'aké mávet*) kifejezés, melyben a mostani többes forma valójában egy régi dualis volt. Ebben az esetben a halál megszemélyesített, azonban itt valószínűleg nem ténylegesen a megszemélyesített Halál követeiről (vagy követéről, ahogyan a RÚF fordítja) van szó, hanem egy metaforáról, amelyben a király haragja a halál követeként van megjelenítve. A király haragja, mint a követ jelzi a követet küldő szándékát, amelynek jelentése körülbelül annyi, hogy aki feldühíti a királyt, az könnyedén az életével fizet érte. A vers második fele is ezt az értelmet erősíti meg, mert „a bölcs ember kiengeszteli” a király haragját.³¹

A Halál angyalaival kapcsolatban egyébként elmondható, hogy nem igazolt a jelenlétük az Ószövetségben. Azonban néhányan a *מִיִּתִים* (*m^emitím*) (Jób 33,22) kifejezés alatt a halál angyalait értik, ugyanis a Jób 33,23-ben szereplő *מַלְאָכֵי מֵלִיץ* (*mal'ak mélic*) kifejezést 'magyarázó angyal' a Septuaginta ἄγγελοι θανάτηφοροι-nak (*angeloí thanatéphoroi*) fordítja, azaz halálhozó angyalnak. A Targum-Jób számos alkalommal megemlíti a Halál angyalát, azonban ennél az igehelynél pont nem utal rá. A Halál angyala minden bizonnyal a Biblia utáni irodalom terméke.³²

Végezetül a Mal 3,1-et kell még megemlítenünk, ahol azért nehéz meghatározni a kifejezés jelentését, mert nem derül ki egyértelműen, hogy természetes személyről vagy mennyei követről van szó. Ebben a versben kétszer is szerepel a *מַלְאָכֵי* kifejezés. Vizsgáljuk meg elsőnek az utóbbit, a *מַלְאָכֵי תִּרְבֵּה* (*mal'ak habb^erit*) „szövetség követe” kifejezést. A szakasz megértése szempontjából is lényeges az, hogy miként kell értelmeznünk itt ezt a szóösszetételt. Az értelmezés nehézségét az adja, hogy a *מַלְאָכֵי* elején egy *ו* (*waw*) kötőszó áll, ami funkcióját tekintve lehet összekötő és szembeállító jellegű is. Jelen esetben az előbbi a helytálló, ezért 'és' értelemben fordítandó (így hozza a SZIT és a Károli is).³³ Azonban a RÚF a gondolatrímet is felismerve „az Úr, aki után vágyódtok” és a „szövetség követe, akit kívántok” között, következetesen egy személyt ért az Úr (*há'ádón*) és szövetség követe alatt, így a zavaró 'és' szót mellőzi.³⁴

29 Calvin, J.: Commentary on Psalms Volume 3. digitális kiadvány, elérhető: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom10.pdf>, letöltés: 2017. 01. 10., 227.

30 Uo.

31 Seow, C. L. – Diamond, E. – Callander, Jr., D. E. et al.: Angel of Death. In: EBR. 1 köt. (2009), 1154.

32 Uo.

33 Tóth K.: A héber nyelvtan elemi szabályai. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2010. 21.

34 Ugyanúgy egy személyt ért alatta Módis László és Kálvin János is, lásd: Módis, L.: Malakiás könyvé-

A Mal 3,1-ben szereplő két מִלְאָךְ kifejezés a kutatások alapján úgy tűnik, hogy külön szerzőtől ered, a Mal 3,1b–4-et gondolják későbbi eredetűnek.³⁵ A Mal 3,1a-ban a מִלְאָךְ szó ebben a szövegkörnyezetben áll előttünk: וְנִפְלְרָה־הַגִּבּוֹר יִכְאֶלֶם תַּלְשׁ יִגְבֵּה (hin³ni sóléah mal'áki úfinná-derek l³fánáj), azaz „én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat”. Érdekes és figyelemfelkeltő, hogy az Ex 23,20 szóhasználata különösen sok egyezést mutat: וְנִפְלְרָה־הַגִּבּוֹר יִכְאֶלֶם תַּלְשׁ יִגְבֵּה, וְנִפְלְרָה־הַגִּבּוֹר יִכְאֶלֶם תַּלְשׁ יִגְבֵּה, וְנִפְלְרָה־הַגִּבּוֹר יִכְאֶלֶם תַּלְשׁ יִגְבֵּה (hin³ni sóléah mal'ák l³fánéká lismórká baddárek), „Íme, én angyalt küldök előtted, hogy megőrizzen az úton”. Mivel nyelvi kapcsolat áll fent Malakiás és a Tóra között, ezért joggal feltételezhető, hogy ez a nagyfokú egyezés aligha véletlen, bár az is igaz, hogy a nyelvi kapcsolat még nem feltétlenül eredményezi a kifejezés értelmének átvételét is. Az Ex 23,20 által említett angyal elküldését az Úr közvetlenül a szövetség megkötése előtt (Ex 24) ígéri meg, akinek feladata elvezetni a népet az Ígért földjére. Ez alapján lehetséges, hogy az írástudó, aki a 3,1b–4-et megfogalmazta, erre az angyalra gondolva alkotta meg a 'szövetség angyala' kifejezést, a leírt képek alapján minden bizonnyal nem hétköznapi embert ért alatta.³⁶

Azonban, az irodalomkritika módszerével megvizsgálva a Mal 2,17–3,5-öt, azt láthatjuk, hogy a szakasz két részre osztható aszerint, hogy a Mal 3,1a; 3,5 egyes szám első személyben, míg a Mal 2,17; 3,1b–4 egyes szám harmadik személyben van megfogalmazva. Eredetileg a későbbi kiegészítésként keletkezett, egyes szám harmadik személyű alak léteztetett, s a szövetség követe a dávidi királyság helyreállítójára utalna. Majd egy még későbbi redaktor adta hozzá a Mal 3,1a; 3,5 értelmező megjegyzéseket a szöveghez, akkor, amikor az angyalok újra előtérbe kerültek (Kr. e. 220–200), s a 'szövetség követe' alatt az Ex 23,20-at értette. Ez alapján a Mal 3,1b emberi követet jelöl, míg a Mal 3,1a az Úr angyalát.

Mint említettük, az Ószövetségben a מִלְאָךְ kifejezés (minden formáját figyelembe véve) összesen 213 alkalommal fordul elő, ugyanakkor a könyvekben az előfordulása nem egységesen oszlik meg. Nézzük most meg ezt az eloszlást közelebbről. A könyveket nem egyesével, hanem könyvcsoportban vizsgáltuk, többnyire szerzői körük szerint osztottuk be azokat. Így külön csoportot képez a Pentateuchos, a Deuteronomista Történeti Mű (továbbiakban: DeutTM), a Krónikás Történeti Mű (továbbiakban: KrónTM), valamint a Zsoltárok könyve és a Bölcsesség-irodalom (továbbiakban: Bölcsességirodalom), illetve a Prófétaikönyvek. A két utóbbi csoport némileg vitatható. Az utóbbi széles időintervallumot közöl, van benne fogság előtti és fogság után keletkezett alkotás is, de amire hivatott, arra tökéletes: a próféták és tanítványi köreik szóhasználatának reprezentálására. A Bölcsességirodalom könyvei (Jób, Zsolt, Péld, Préd) is hasonló elv alapján képeznek egy egységet.

A מִלְאָךְ kifejezés a Pentateuchosban (Gen: 17; Ex: 6; Lev: 0; Num: 15; Deut: 1) 39 alkalommal fordul elő; 32 esetben angyal jelentéssel bír, 7 esetben pedig küldött értelemben használatos. A DeutTM könyvekben (Józs: 3; Bírák: 31; 1Sám: 19; 2Sám: 18; 1Kir.: 9; 2Kir.:20) 100 alkalommal; ebből 35-ször fordul elő angyal értelemben, míg emberi követre már 65 esetben vonatkozik, ami a kialakuló Izráel, majd a királyság korában nem meglepő, mert a követek a diplomáciai kapcsolatok szerves részét képezik. A Krónikás Történeti Műben (1Krón: 12; 2Krón: 5; Neh:

nek magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998. 930.; Calvin, J.: Commentary on Malachi. Digitális kiadvány, elérhető: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom30.pdf>, letöltés: 2017. 01. 10., 574–575. Kálvin továbbá megjegyzi, hogy az 'ádón' kifejezés legtöbbször a közbenjáróra használatos. Ő úgy véli, hogy ez a kifejezés Krisztusra vonatkozik, mások szerint magára az Úrra. Továbbá Kálvin szerint a vers elején álló mal'ák Keresztelő Jánosra utal, az evangéliumok értelmezése alapján, bár sokan megpróbálták magával Malakiással is egyeztetni, kevés sikerrel, lásd: Calvin: Malachi 574–575.

35 Rózsa H.: Az Ószövetség keletkezése – Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe. 2. köt. Budapest, Szent István Társulat, 1999. 294.

36 Uo.

1) 18 alkalommal. 10-szer angyal értelemben, míg 8 esetben emberre alkalmazva fordul elő. A Bölcsességirodalomban (Jób: 3; Zsolt: 8; Péld: 3; Préd:1) 15-ször; ebből 8 angyal, 4 pedig ember értelemben található, valamint 3-szor metaforikus használatú. A Prófétáknál 41-szer fordul elő a kifejezés; ebből 24 angyal jelentésű, 17 emberi követre utal. Bár ezt az adatot egy kicsit árnyalja Zakariás könyve, akinél 20 alkalommal fordul elő a kifejezés, mind angyal értelemben. Zakariás könyve nélkül azt látjuk, hogy a profétáknál 21 esetből 17 alkalommal emberi követre utal a kifejezés, míg angyalra csak 4 alkalommal.³⁷ A מַלְאָכִים kifejezés 213 előfordulásából 109 angyal értelmű, 101 pedig emberi követre vonatkozik³⁸ (1. diagram); ez alapján természetesen azt gondolhatnánk, hogy a kifejezés használata teljesen kiegyenlített, és legalább annyi eséllyel vonatkozhat természetes személyre, mint mennyei transzcendens lényre.

De figyeljük meg, hogy hogyan oszlik meg a kifejezés jelentése annak fényében, hogy egyes vagy többes számú alakban áll (2. diagram). A מַלְאָכִים kifejezés 123 egyes számú alakjából 101 angyal jelentésű, míg 22-szer embert jelöl. A 90 többes számú alakjából pedig 79 embert jelöl, míg csak 8 használatos angyali értelemben. Itt már éles különbséget figyelhetünk meg. Ugyanis az Ószövetség a מַלְאָכִים kifejezés egyes számú alakját általában angyal értelemben használja, emberi követre ritkán. Itt érdemes megfigyelni a Pentateuchos és a DeutTM szóhasználatát (1. táblázat). Ugyanis az előbbiben nem jelenik meg a מַלְאָכִים egyes számban immanens követekre történő alkalmazása, az majd csak a királyság korától használatos. A מַלְאָכִים kifejezés többes számú alakjának emberi követekre való alkalmazása általános, ebben nincs különbség a Pentateuchos és a DeutTM szóhasználatában. Többes számban angyalokra használva a Bölcsességirodalomban fordul elő, valamint a Genézis könyvében 4 alkalommal: Ábrahám és Jákób történeteiben. A מַלְאָכִים kifejezés előfordulása azonban elég változatos, használatos önmagában (absolutus formában) állva is, de a הוֹדֵה vagy az אֱלֹהֵי הַיְהוָה istennévvel együtt állva is (constructus formában).

A מַלְאָכִים kifejezés istennév nélkül 131-szer fordul elő az Ószövetségben. A Pentateuchosban (Gen: 7; Ex: 4; Num: 4; Deut: 1) 16 alkalommal; 9 esetben angyal jelentéssel bír, 7 esetben pedig küldött értelemben. A DeutTM könyvekben (Józs: 3; Bír: 9; 1Sám: 18; 2Sám: 14; 1Kir: 8; 2Kir:18) 70 alkalommal; ebből 5-ször fordul elő angyal értelemben, míg emberi követre már 65 esetben vonatkozik. A KrónTM-ben (1Krón: 7; 2Krón: 4; Neh: 1) 12 alkalommal. 5-ször angyal értelemben, míg 7 esetben emberre alkalmazva fordul elő. A Bölcsességirodalomban (Jób: 2; Zsolt: 5; Péld: 3; Préd:1) 11-szer; ebből 4 angyal, 4 pedig ember értelemben található, továbbá 3-szor metaforikus értelemben használatos. A Prófétáknál 22-szer fordul elő a kifejezés, angyal értelemben 7-szer (ebből 4 Zakariásnál), 15-ször pedig ember jelentéstartalommal bír. Tehát angyal értelemben összesen 30-szor fordul elő, míg emberi követként 101 esetben. A DeutTM könyvei nélkül azonban a számok sokkal kiegyenlítettebbek (angyal: 25 és emberi követ: 36). Érdekességként megfigyelhető, hogy a Bölcsességirodalomban, amikor istennév nélkül áll a מַלְאָכִים, egyes számban emberi követet jelent, míg többes számban inkább angyalokra vonatkozik. A Pentateuchos szóhasználatának ez pont az ellentétje, míg a DeutTM valahol a kettő között helyezhető el (3. diagram). A מַלְאָכִים egyes számban használva a Pentateuchosban angyalt jelöl, immanens követre nem is használatos egyes számban, a többes szám azonban két esetet leszámítva (a Gen 19-ben, Sodoma és Gomora elpusztításánál) csak az emberi követre használatos. A DeutTM-ben a leggyakoribb a többes szám alkalmazása az emberi követekre, de az egyes számú alak is használatos az emberi követre. Angyal értelemben nem használatos már többes szám-

37 Zakariásról és a magyarázó angyalról bővebben lásd: Karasszon: Küldött: 15–17.; Rózsa H.: Bevezetés az Ószövetség könyveibe. Budapest, Szent István Társulat, 2016. 616–629.

38 Emellett még a Bölcsességirodalom háromszor metaforikus értelemben használja a מַלְאָכִים kifejezés többes számú alakját. A későbbiekben erre csak indokolt esetben hívjuk fel a figyelmet.

ban, csakis kizárólag az egyes számú alakban. A Bölcsességirodalom szóhasználata viszont szinte teljesen ellentétje a Pentateuchos szóhasználatának. Angyalt egyes számban nem jelöl, csak többes számban, a követ értelmet viszont a מַלְאָךְ egyes számú alakja jelenti. A két többes számú jelentés sem konkrétan emberi követre vonatkozik, hanem metaforaként értelmezhető.

Most vizsgáljuk meg a מַלְאָךְ kifejezést a הוהי és az מִיְהוָה szavakkal összefüggésben. A מַלְאָךְ הוהי 'Úr angyala' és a מַלְאָךְ מִיְהוָה 'Isten angyala' kifejezés 70 alkalommal fordul elő az Ószövetségben. A Pentateuchosban (Gen: 10; Ex: 2; Num: 11; Deut: 0) 23 alkalommal; mindig angyal jelentésű, ebből két esetben többes számban áll. A DeutTM könyveiben (Józs: 0; Bír: 22; 1Sám: 1; 2Sám: 4; 1Kir: 1; 2Kir:2) 30 alkalommal; mindig angyal értelemben és egyes számú alakban. A KrónTM-ben (1Krón: 5; 2Krón: 1; Neh: 0) 6 alkalommal. 5-ször angyal értelemben, míg 1 esetben emberre alkalmazva fordul elő, s ez többes számban áll. A Bölcsességirodalomban (Jób: 0; Zsolt: 3; Péld: 0; Préd:0) 3-szor; ebből minden alkalommal angyal jelentéssel bír, s egyes számban áll. A PrófétaKnál 8-szor fordul elő a kifejezés, angyal értelemben 6-szor (ebből 5 Zakariásnál), 2 esetben emberi követ jelentéssel bír. Tehát megfigyelhető az, hogy a Pentateuchos és a DeutTM, valamint a Bölcsességirodalom nem használja ember értelemben a מַלְאָךְ הוהי/מִיְהוָה kifejezést, a Krónikáknál azonban ez előfordul. A próféta könyvekkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az egyetlen hely, ahol angyal értelemben előfordul a kifejezés (Zakariást leszámítva), az Ézs 37,36, amely a 2Kir 19 elbeszélését vette át, s nem Ézsaiástól ered. Tehát a szóhasználat leginkább a Pentateuchosra és a DeutTM-re jellemző (4. diagram).

Vizsgáljuk meg a Pentateuchos és a DeutTM szóhasználatát közelebbről. A מַלְאָךְ הוהי és a מַלְאָךְ מִיְהוָה kifejezés 53 alkalommal fordul elő, minden esetben angyal jelentéssel. 41 esetben a מַלְאָךְ הוהי a használatos. A Pentateuchosban 18-szor fordul elő, a DeutTM-ben 23-szor. A kifejezés csak egyes számban fordul elő. A מַלְאָךְ מִיְהוָה kifejezés 13 esetben fordul elő, többféle alakban, leggyakrabban 8 esetben מַלְאָךְ מִיְהוָה (*mal'ak há'lóhím*) formában, amiben a מַלְאָךְ egyes hímnemű constructus-ban áll, az מִיְהוָה előtt pedig egy határozott névelő szerepel. De névelő nélkül, מַלְאָךְ מִיְהוָה (*mal'ak 'lóhím*) formában is előfordul egyszer-ször mindkét könyvcsoportban, illetve többes számban, מַלְאָךְ יְהוָה (*mal'aké 'lóhím*) formában a Genézisben. Mi lehet ennek az oka? Minden bizonnyal a jahvista és az elohista forrás különböző megjelölése az általuk használt istennévvel függ össze. Azonban a 1–2Sám-ban háromszor is előfordul a kifejezés מִיְהוָה formában, s a Bírak könyvében is találkozunk vele. Tehát a probléma nem ilyen egyszerű. A legtöbben úgy vélik, hogy az elohista forrás angyalábrázolása és a jahvistáé éppúgy különbözik egymástól, mint az istenábrázolásuk, eszerint az elohista angyal távoli, éppen, hogy lekiált az égből, de nem érintkezik az emberrel, mint a jahvistáé. De ez sem teljesen igaz, mert a Jákób-történetekben olvashatunk Istennek olyan angyalairól (מִיְהוָה יְבָרְכֶם), akik szembejöttek Jákóbbal az úton. Elképzelhető azonban, hogy többféle angyalképzet létezett, amelyek egymás mellett éltek egyidejűleg, vagy egymásra is hatással voltak. A következő fejezetben ezt a feltételezést szemünk előtt tartva fogjuk megvizsgálni a szövegeket.

3. A PENTATEUCHOS ÉS A DEUTERONOMISTA

TÖRTÉNETI MŰ ANGYALTÖRTÉNETEINEK VIZSGÁLATA

A következő fejezetben a Pentateuchos és a DeutTM angyaltörténeteit vesszük górcső alá. A szakaszokat kifejezetten az angyalokkal kapcsolatban vizsgáljuk meg, keressük eredeti jelentését, előállítását, illetve, hogy milyen tradíciók találhatóak meg bennük. A Pentateuchos és a DeuTM előállításairól alkotott vélemények ismertetése nem képezi a kutatás részét, azonban

ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a legtöbb esetben M. Noth elméleteit, valamint az ő tanítványainak a korrigálásait tekintettük mérvadónak.³⁹

3.1. A Pentateuchos angyaltörténetei

3.1.1. Gen 16,1–16: Az Úr angyala, aki ígéretet hoz Izmael születéséről

Ábrahám felesége, Száraj nem szült gyereket férjének. Ókori közel-keleti szokás szerint, ha egy asszonynak nem sikerül gyermeket szülnie, megtehetette azt, hogy egyik szolgáját férje ágyasává adja. Ha az fiút szült, akkor úgy tekintettek a gyermekre, mintha az a szolgáló úrnőjének gyereke lenne. Mikor Hágár teherbe esett, különbnek tartotta magát úrnőjénél, Száraj pedig olyan rosszul bánt vele, hogy Hágár elfutott előle. Ekkor talált rá az Úr angyala a pusztában, a forrásnál, mely a Súrba vezető út mentén van, majd „kikérdezte” Hágárt, hogy honnan jön, s hová megy, erre a kérdésre pedig Hágár őszintén válaszol. Ezután három igevers is úgy kezdődik, hogy „Ezt mondta neki az Úr angyala...” Minden bizonnyal a 9. és 10. igevers későbbi eredetű, s tovább értelmezik a szöveget. A 11-12. költői formában áll, valószínűleg ez a régebbi. Ebben az angyal olyan információt közöl, amit Hágár nem mondott el. Tudja, hogy Hágár terhes. Már ez is egy jelzés Hágár felé, hogy nem akárkivel beszél. Az angyal közli vele, hogy fiút fog szülni, akit nevezzen el Izmaelnek (יִזְמָאֵל [Jismá'él]), ami azt jelenti, hogy „Isten meghallgat” – utalva Hágár helyzetére. Ezután Hágár a látás Istenének (אֱלֹהֵי יְרֹחֵי) nevezi az Urat, mert láthatta azt, aki őt meglátta (nyomorúságában). A 14. vers szerint ezért nevezik azt a kútat Lahajrói-kútnak (אֵי תַלְרֵי לַחַיִּי [b'ér lahaj ró'i]), aminek jelentése „az Élő, aki engem lát”.⁴⁰

A Lahajrói-kút vélhetőleg egy kultuszhely, a történet pedig ehhez kapcsolódó tradíció. Egyesek szerint elképzelhető, hogy egy helyi istenség neve a אֱלֹהֵי יְרֹחֵי. A kút az Izsákkal kapcsolatos hagyományanyagban szerepel még (Gen 24,62; 25,11). A kút helye nem ismert, annyit tudni róla, hogy a Súrba vezető út mentén található, valahol Kádes és Bered között. Kádes – vagy más néven Kádes-Barnea – oázis Palesztina déli határvidékén, a Sínai-pusztta északkeleti részén. Elnevezése a קדש (qds) 'szent' gyökkel áll összefüggésben, szentély értelmű, használatos elnevezés még rá az Én-Mispát (ítélet forrása) és a Meribá (בִּיר [rjb] 'perelni'). Ezek olyan ősi szentélyre utalnak, ahol jogszabályozás folyt. A pusztai vándorlás során fontos hely, Mirjámot is itt temették el.⁴¹

Az Úr angyala tehát itt, a Kádeshez közeli, Súrba vezető út melletti kútnál talált (מַצְיָא [mc']) rá Hágárra. Van, aki szerint ez lehetett akár egy belső hang is. Azonban a mc' ige mindig úgy használatos, hogy egy jelen lévő valami/valaki (lehet állat is, Gen 8-ban például a galamb) talál rá egy jelen lévő valamire/valakire. Hágár válasza is ezt erősíti meg, miszerint látta azt, akivel beszélt, sőt egyszerű utazónak vélte, aki szintén ezen az úton halad. A különleges inkább az benne, hogy a 13. vers szerint Hágár az Urat nevezte 'él ro'i'-nak, aki szólt hozzá, nem pedig az

39 A Pentateuchos és a Deuteronomista Történeti Mű előállításáról részletes leírást ad: Rózsa: Bevezetés az Ószövetség könyveibe, 57–250.

40 Kustár Z. (szerk.): A Pentateuchos forrásművei. Elkülönített szövegállományuk, valamint azonosításuk a Pentateuchos kanonikus formájában – M. Noth munkássága alapján. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2005. 18.; Tóth K.: Mózes öt könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998. 154–155.; Rózsa H.: A Genesis könyve II. Budapest, Szent István Társulat, 2009. 404–405.; Rad, G. Von: Genesis: A commentary. Philadelphia, Westminster Press, 1973. 191–197.

41 Czani P.: Kádes, Kádes-Barnea. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 1.; Lenkeyné, S. K.: Súr. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon, 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 500.; Börzsönyi J: Beér-Lahajrói. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 165.; Rózsa: Genézis 2, 404–405.

angyalt. A 11. vers azonban egyes szám harmadik személyben adja át az üzenetet: „hallott az Úr nyomorúságodról”. A később keletkezett 9. és 10. versek azonban egyes szám első személyben vannak megfogalmazva: „Megsokasítom a te utódaidat”. Ugyanakkor Hágár tudja, hogy az üzenet nem jöhet mástól, csak az Úrtól.

3.1.2. Gen 18–19: A három férfi és Ábrahám esete Sodomával és Gomorával

A Gen 18–19 tartalmi szempontból három részre osztható. A Gen 18,1–15 Ábrahám találkozását beszéli el három férfival, akiket vendégül lát, s ezek közül az egyiküket magának az Úrnak nevezi a szöveg. A Gen 18,16–32-ben Ábrahám Sodomáért „alkudozik” az Úrral. A Gen 19 pedig Sodoma pusztulását tartalmazza, valamint Lót megmenekülését a két angyal által. Azonban ez a három rész mégis egy egységet alkot, s bár találhatunk benne redakcionális kiegészítéseket,⁴² minden bizonnyal már a jahvista szerző is egy meglévő ősi hagyományt dolgoz fel.⁴³

A Gen 18,1–15-ben az Úr megjelenik Ábrahámnak Mamré tölgyesében. Ábrahám a nappali hőség elől a sátor bejáratába húzódott, majd, amikor fölemelte a tekintetét, látta, hogy három férfi áll előtte, eléjük futott, és a keleti ember vendégszeretetében részesítette őket, amelynek hozzá tartozó eleme volt az alázatos hívogatás, a lábmosás, valamint az étellel kínálás. A látogatók célja az, hogy tudtul adják Ábrahámnak: Sárának egy esztendő múlva fia fog születni. A Gen 16,1–16-hoz hasonlóan tehát itt is gyermekáldást közölnek a követek.⁴⁴ A három férfi kilétére az évszázadok során több megoldási kísérlet is született.⁴⁵ Vizsgálatunknak azonban nem az a célja, hogy állást foglaljon identitásuk mellett, vagy dogmatikai vitákat kezdeményezzen arról, hogy a mennyei lények ehetnek-e földi eledelt, hanem az, hogy választ találjon arra, hogy a vizsgált szöveg miért nevezi ezt a három szereplőt ilyen változatosan és titokzatosan hol férfiaknak, hol angyaloknak, hol magának az Úrnak. A szöveg ugyanis az egyiküket az Úrnak nevezi, s már a Gen 18,1 konkretizálja, hogy miről lesz szó az elbeszélésben, de ez a Gen 18,13-ban nyer teljes megbizonyosodást, ahol a szöveg szerint maga az Úr szólítja meg Ábrahámot. Addig az אֱלֹהִים ('*is*) szó többes száma használatos. A kifejezés nem csak azt jelentheti, hogy férfi vagy férj, de azt is, hogy valaki. A Gen 18,13–15 érdekessége ezen kívül, hogy a Gen 18,12-re reflektál, Sára ugyanis magában nevetett azon a kijelentésen, hogy egy esztendő múlva neki fia fog születni. Az Úr erre válaszol, bár érdekes módon nem azt mondja, hogy „Van-e valami lehetetlen a számomra (aki Úr vagyok)?”, hanem egyes szám harmadik személyben kérdez: „Van-e valami lehetetlen az Úr számára?”. Azonban az isteni hatalom megkérdőjelezhetetlen jele, hogy az Úr tudja azt, amit Sára magában gondol. S hogy Sára ezt felismeri, nem más bizonyítja, mint a reakciója, a félelem.⁴⁶

A történet helyszínéül Mamré tölgyese, amely egy Hebrón közelében található tölgyes liget. A bibliai elbeszélés szerint a terület Ábrahám szövetségeseinek, a kánaáni Mamrénak a tulajdona, akiről a nevét is kapta; a pátriárka itt tartózkodott hosszabb ideig, miután Lót különvált tőle. A Gen 13,8 szerint oltárt is épített itt az Úrnak, s Isten itt jelentette ki neki, hogy elpusztítja Sodomát és Gomorát. Az ásatások tisztázták, hogy a Hebróntól 3 km-re található Ramet el-Khalil őrzi az emléket. Az ásatások során feltártak egy 3250 m² nagyságú területet, melynek délnyugati sarkában állt a kút, attól nem messze lehetett a fa. A tradíció szerint a térség közepén

42 A szövegek kialakulásával kapcsolatos elméletről bővebben lásd: Rózsa: *Genesis* 2, 455–494.

43 Jenei P.: „Azután megjelent neki az Úr...” Ábrahám vendégeinek identitása a korai zsidó és keresztyén iratok szerint. In: Peres I. – Jenei P. (szerk.): *Az ókori keresztyén világ konferencia kötet*. Debrecen, Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012. 16–17.

44 Tóth: 1–5 Mózes, 158–159.

45 Ezekről gazdag tájékoztatást ad: Jenei: *Megjelent neki az Úr*, 16–36.

46 Rad: *Genesis*, 203–209.

állt az oltár. Az emlékhelyen találtak makkabeus kori maradványokat, de valószínűleg már évszázadokkal azelőtt is kegyhely volt.⁴⁷

A Gen 18,16–33 csak annyiban érdekes, hogy az Úron kívüli férfiak itt is meg vannak említve: a Gen 18,22 szerint a férfiak elindultak Sodoma felé. Sokkal érdekesebb az angyaltan szemszögéből a Gen 19,1–28, ahol a történet először nevezi a két férfit angyalnak, bár itt a אַנְגֵלִים Isten név nélkül áll, többes számú alakban. Lót Ábrahámhoz hasonlóan vendégül látja őket. A sodomaiai „meg akarják ismerni” Lót vendégeit, amely minden bizonnyal a szexuális megismerésre utal.⁴⁸ Lót megvédi a vendégeit, ezért a sodomaiaiak rátámadnak, az angyalok azonban közbeavatkoznak. Lótot behúzták a házba, az embereket pedig vaksággal verték meg. A Gen 19,11 erre a שַׁחֲמָה (szanvérim) ’hirtelen vakság’ kifejezést használja, amely ezen kívül csak a 2 Kir 6,18-ban fordul elő. Mind a két helyen az isteni beavatkozás által történik a tájékozódásra való képtelenség. A Gen 19,13-ban azt állítják a követek, hogy Isten azért küldte őket, hogy elpusztítsák a várost, a Gen 19,24 szerint azonban az Úr bocsát kénköves esőt Sodomára és Gomorára.⁴⁹

Mint említettük, számos nézet született már a szöveg kialakulásával kapcsolatban. Azonban tökéletesen meghatározni a szöveg előállítását aligha lehetséges, hiszen már a jahvista forrásban is szinte kész egészként áll előttünk. A háromféle elnevezés, a három férfi (Gen 18,1–13), az Úr (Gen 18,16–33), valamint az angyalok (Gen 19,1–28) azonban utalhatnak három önálló tradícióra, melyek mindegyike egy-egy transzcendenssel történő találkozással volt kapcsolatos, hagyományozásuk során, amely a Mamré tölgyesében található kultushellyel áll kapcsolatban, azonban egy egészé álltak össze. Erre utalhat az is, hogy a három férfi célja az, hogy Ábrahámot a gyermekáldásról tájékoztassa; a két angyal célja ellenben az, hogy Sodomát elpusztítsák. A két történetet összekötő kapocs pedig Ábrahám alkudozása az Úrral. Ha így szemléljük a történet előállítását, akkor nem is annyira azon van a hangsúly, hogy maga az Úr jelent meg emberi alakban, sokkal inkább az állhat a dolog háttérében, hogy a Gen 18,1–16 egy ősi angyaltradíció, melynek jellemzője, hogy a transzcendensre az אֱלֹהִים kifejezést használja, s a történetek még abban az időben állhattak össze egészé, amikor még nem igazán jelentett problémát, hogy az Istennek kedves emberek találkozhatnak az Úrral.⁵⁰

3.1.3. Gen 21,9–21: A mennyből Hágárnak kiáltó Isten angyala

Ez a szakasz a Hágárról és Izmaelről szóló Gen 16,1–16 párhuzamos elohista változata. A történet szerint Sára nevetni látta Hágár fiát, Izmaelt, ezért meggyőzte Ábrahámot, hogy kergesse el őket. Ábrahámnak Isten azt mondja, hogy tegye meg, amit a felesége kér, mert Izsák az ő utódja, de megígéri, hogy Izmaelből is nagy nép lesz. Ábrahám tehát elküldte Hágárt Izmaellel együtt, s azok Beérseba pusztájában bolyongtak. De az útra kapott tömlő víz hamar kifogyott, ezért Hágár gyermekét az egyik bokor alá tette, hogy ne lássa, amikor az meghal. De Isten meghallotta a gyermek hangját, Isten angyala pedig a mennyből kiáltott Hágárnak, s arról tanúsítja, hogy Isten meghallotta a fiú hangját, emellett ígéretet mond, mely szerint Isten nagy népet támaszt belőle. Isten pedig megnyitotta Hágár szemét, így az asszony meglátott egy forrást, megtöltötte a tömlőt, és vizet adott a gyermeknek.⁵¹

47 Nagy A.: Mamré. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 2. köt., Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 153.

48 Rózsa: Genézis2, 498.

49 Tóth: 1–5 Mózes, 158.; Rad: Genesis, 216–219.

50 Jenei: Megjelent neki az Úr, 36–37.

51 Kustár: Pentateuchos, 75.; Rad: Genesis, 232–235.

A már említett jahvista változat sok hasonlóságot mutat. Itt is Sára miatt kell elmenekülnie, itt is pusztában bolyong Hágár, itt is az Úr angyala szólítja meg, s itt is elhangzik egy üzenet. Azonban a kiváltó ok egészen más, Sára nem pusztán féltékenysége miatt űzi el Sárát, hanem gyermeke jövőjét félti. Hágár nem Kádes közelében bolyong, hanem Beérseba pusztájában; az üzenet már nem egy eljövendő gyermek születésére vonatkozik, hiszen Izmael már megszületett, hanem egy nagy nemzet születésének ígéretéről. S az angyal megnevezése sem a gyakrabban használt $\text{הַיְהוָה יְצַדִּיק אֶת אֱלֹהֵינוּ}$, hanem מִן הַשָּׁמַיִם . Az angyal sem jelenik meg, hanem az égből kiált le.⁵²

Ezzel az angyallal való „találkozás” helyszíne Beérseba (héberül: בְּעֵרְסֵבָא) pusztája. Beérseba egy város, Jeruzsálemtől 80 km-re délre, a Negeb pusztaságban, amely Simeon törzséhez tartozott a honfoglalás után. Jelentése: az „eskü kútja”, ez az elnevezés a Gen 21,31-re utal, amikor Ábrahám és Abimelek szövetséget kötött egymással. A jahvista tradíció a Gen 26,3-ban az elnevezését Izsákhhoz köti, aki Sibeának (héberül: שִׁבְעָה), azaz „hét kútnak” nevezte el a várost. Továbbá tudjuk a városról, hogy még Ámósz próféta (kb. Kr. e. 760) idejében is sokan kultikus helyként tisztelték, és ragaszkodtak az Izsák által épített oltárhoz.⁵³

Magáról Isten angyaláról csak annyit tudunk meg, hogy az égből kiáltott le Hágárhoz. A אָרַק (*qr'*) 'kiáltani' ige gyakori a héberben, azonban a Gen 22,15 is ezt az igét használja, amikor az Úr angyala ehhez a szakaszhoz hasonlóan az égből lekiáltva adja át az üzenetet. A שָׁמַיִם (*sámajim*) 'ég' szintén gyakori kifejezés, egyaránt jelenti a látható eget és használatos teológiai fogalomként is – ebben az esetben a láthatatlan eget, Isten lakóhelyét jelenti. Az Isten angyala innen kiált le.⁵⁴ Némi feszültséget okoz a szöveg egységének a kérdésében, hogy a 17. vers egyes szám harmadik személyben beszél Istenről, míg a 18. versben már egyes szám első személyben áll, s az üzenetet mintha már maga Isten mondaná. A 19. versben sem az angyal cselekszik, hanem maga az Isten.

A párhuzamos jahvista elbeszélés névadatolással zárul, itt azonban erről nem olvasunk. De az angyaltörténetek másik két kísérőeleme is hiányzik – ez azonban mindkét változatból –, az oltáráépítés és az áldozatbemutatás motívuma; ennek feltehetőleg nagyon egyszerű oka van: Hágár nő, s így nem ő a családfeje.

3.1.4. Gen 22,1–19: Az égből Ábrahámnak kiáltó Úr angyala

A szakaszban Isten próbára teszi Ábrahámot, s azt kéri tőle, hogy menjen el Mórijjá földjére, és áldozza fel a fiát, Izsákot az egyik hegyen. Ábrahám elindul, hogy Isten akaratának eleget tegyen. A harmadik napon meglátta a helyet messziről. Izsák vitte a fát, Ábrahám pedig vitte a tüzet és a kést. Izsák azonban megkérdezte apjától, hogy a tűz és a fa megvan, de az áldozatra való bárány mégis hol van? Ábrahám válasza az, hogy Isten majd gondoskodik az áldozatról. A helyen Ábrahám oltárt épített, és föltette rá Izsákot, ekkor kiáltott le az égből az Úr angyala, hogy ne nyújtsa ki a kezét a fiúra, mert már tudja, hogy istenfélő. Ábrahám ekkor meglát egy kőst a bozótba akadva, és fia helyett azt áldozza fel. Ezután elnevezte a helyet: „Az Úr gondoskodik”. Majd az Úr angyala másodszer is kiállt hozzá, s megesküszik az Úr önmagára, hogy megszorítja Ábrahám utódait.

A történet helyszíne Mórijjá (héberül: מֹרִיַּיָּה), ami a הָאָר (*r'h*) 'lát' igével hozható összefüggésbe, amely az Ószövetségben csak a 2Krón 3,1-ben szerepel, ott a templomépítésre kiszemelt helyet jelöli. Az Ószövetség a két helyet azonban nem azonosítja, azt majd csak a későbbi zsidó

52 Tóth: 1–5 Mózes, 159.

53 Börzsönyi J: Beérseba. In: Bartha, T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 165–166.; Kustár: Pentateuchos, 26.

54 Szabó B: Ég, égboltozat. In: Bartha, T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 311.

hagyomány teszi meg. Ennek alapja az, hogy a 14. versben Ábrahám a *Jahve jir'e* „*Úr hegye*” (héberül: הַרְיָהוֵה) nevet adja a helynek, ami az Ószövetség népe számára csakis a Sion hegyét jelentette. Mindazonáltal nem zárható ki Ábrahámnak Jeruzsálem területére való vándorlása, ugyanis Beérseba és Jeruzsálem között a távolság körülbelül három járóföld.⁵⁵

A szövegben a מַלְאָכֵי הַיְהוָה forma áll, ami egy elohista szövegben meglepő. M. Noth éppen ezért úgy véli, hogy eredetileg itt a מַלְאָכֵי הַיְהוָה kifejezés állhatott. S így nem egy szokatlan jahvista angyalábrázolással van dolgunk, hanem a Gen 21,9–21-ből már megismert, égből lekiáltó Isten angyalával. A vizsgált szakaszban ez az angyal másodszor is kiáltott Ábrahámnak, a Gen 22,15–18 megismételi a 12. versben elmondottakat, majd egy áldással zárul. Ez a szakasz minden bizonnyal későbbi betoldás, ugyanis a korábban már elhangzott ígéretek megismétlését tartalmazza (Gen 12,2; 15,5), a történet pedig már lezárult a névadatolással.⁵⁶ Ha a fentieket figyelembe vesszük és elfogadjuk, akkor a szöveg angyalábrázolása tökéletesen megegyezik a Gen 21,9–21-ben leírtakkal.

3.1.5. Gen 28,10–22; Gen 31,11–13; Gen 32,2–3: Isten angyalai a Jákób-történetekben

A Gen 28,10–22-ben egyaránt találunk jahvista és elohista szövegrészeket, valamint rövid kiegészítéseket. Az elohista elbeszélés szerint Jákób álmodást látott, melyben egy lépcső volt a földre állítva, a teteje az égig ért, Isten angyalai pedig azon jártak fel és le. Ezért félelem fogta el, és azt mondta a helyről, hogy az Isten háza és a menny kapuja, reggel pedig a követ, ami a feje alatt volt, fölállította szent oszlopként, majd olajat öntött a tetejére, és fogadalmat tett, mely szerint ez az oszlop Isten háza lesz, ha megőrzi őt. A jahvista elbeszélés őrzi a települések neveit. Jákób Beérsebából Hárán felé tartott, majd megállt egy helyen, ahol az éjszakát eltölthette. Itt nem szerepelnek az angyalok, azonban az Úr beszél, s kijelenti, hogy Jákóbbal lesz, azaz, amit az elohistában Jákób feltételként szab, az itt kijelentésként hangzik el. Ezután Jákób elnevezi a helyet Bételnek. Az elohistából hiányoznak a településnevek, valószínűleg eredetileg tartalmazta azokat, de ahol a szöveg különbözött, ott kiegészítésként beépítették azokat a jahvista szövegbe.⁵⁷

Bétel (héberül: בֵּית־עֵל) egy ókori város, izraeliták nevezték el a honfoglalás után, feltehetőleg a Jákób által felállított oszlop nyomán, jelentése: Isten háza. A kánaániak Lúznak (héberül: לֹד) nevezték, aminek a jelentése: mandulavessző. A város az Efraim hegyvidékén található, Jeruzsálemtől 18 km-re. A Bírák korában fontos kultuszhely, a szent sátor és szent láda egy ideig itt volt. Sámuel próféta is felkereste a helyet, hogy ott szolgáltasson igazságot (1Sám 7,16). A kettészakadás után Jeroboám Izrael királyi szentélyévé teszi.⁵⁸

A történetben egy a város közelében lévő helyen lát álmodást Jákób. Az álom az Ószövetségben gyakran a kijelentés forrása, ugyanis az álmok az antik felfogás szerint kapcsolatot teremtenek az ember és a természeti világ között. A zsidók is nagy jelentőséget tulajdonítottak az álmoknak, ugyanakkor Isten megkívánta a népetől mindig az álmokkal szembeni kritikai magatartást. Nem minden álmoknak van jelentése, de az álmodást Isten felhasználhatja a kinyilatkoztatás eszközeként. Jákób álmában egy lépcsőt lát, ami összeköti az eget a földdel. A héber a lépcsőre a סֹלֶם (*szullám*) kifejezést használja, ami az Ószövetségben máshol nem fordul elő. Ez a lépcső leginkább a mezopotámiai teraszos templomok lépcsőire emlékeztet, melyeken a papok fel-alá

55 Tóth: 1–5 Mózes, 161.; Nagy: Mórija, 229–230.

56 Kustár: Pentateuchos, 168.; Tóth: 1–5 Mózes, 161.

57 Kustár: Pentateuchos, 176–177.; Tóth: 1–5 Mózes, 165.; Rad: Genesis, 238–245.

58 Nagy A.: Bétel. In: Bartha T. (szerk.): Keresztény Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 178–179.

jártak. Valamint ezeknek a templomoknak az elnevezésében gyakran előfordult a „menny kapuja” elnevezés, s valóban úgy tekintettek rájuk, mint ami a mennyet és a földet összeköti.⁵⁹

Az elohista tradícióban az angyalok nem beszélnek Jákóbbal, azonban a történet szerint közvetítői szerepük van Isten és az ember között. A történet abból a szempontból is érdekes, hogy nem egy angyallal számol, hanem Isten több angyalával. Az angyaloknak ezen kívül nincs szerepük, minden bizonnyal Bétel elnevezésének a tradíciójáról szól a történet.

A Gen 31,11–13-ban Isten angyala álomban jelenik meg Jákóbnak, majd egyes szám első személyben adja át az üzenetet, mintha csak maga Isten szólna Jákóbbhoz. A történet Háránban játszódik, de Isten Bétel istenének jelenti ki magát, akinek Jákób az oszlopot állította fel.

A Gen 32,2–3-ban Jákób találkozott Isten angyalaival, miután továbbmegy a Gileád hegységtől, ahol táborozott (Gen 31, 21b). A leírás szűkszavú, csupán annyit tudunk meg, hogy amikor Jákób meglátta őket, akkor felismerte, hogy angyalokról van szó, ekkor azt mondta, hogy az a hely Isten tábora, s elnevezte azt Mahanajimnak, azaz „kettős tábornak”. Mahanajim (héberül: מַחַנְיָיִם) egy város a Jordán keleti oldalán, a Jabbók folyótól délre fekszik. A Józs 13,26–30 Gád és Manassé közötti határvárosként említi meg, a Józs 21,38 szerint a lévíták egyik városa, menedékvárosként funkcionált. A történetben szereplő עָנַן ’találkozni’ ige viszonylag gyakori a héberben, leginkább emberek találkozására használatos, de területek találkozását (amikor két terület összeér) is kifejezi.⁶⁰

3.1.6. Gen 32,23–33: A férfi és Jákób tusakodása

A Gen 32,23–33 Jákób és egy ismeretlen tusakodását tartalmazza. A történet helyszíne a Jabbók folyó gázlója. Jákób fél az Ézsauval való találkozástól. Családját, jószágait és minden értéktárgyát már átküldte a patakon, egyedül maradt, de egyszer csak egy férfi tusakodni kezdett vele, egészen hajnalhasadtáig. Ellenfele azonban nem bírt Jákóbbal, ezért megütötte Jákób csípőjének forgócsontját, minek hatására az kificamodott, majd azt kérte Jákóbtól, hogy bocsássa el, mert hajnalodik. Jákób addig nem engedte el, amíg az meg nem áldotta. A férfi Jákób nevét kérdezte, majd megáldotta. Jákóbnak ezentúl Izrael lesz a neve, mert küzdött Istennel és emberekkel, majd győzött. Jákób is megkérdezte a férfi nevét, azonban az nem árulta el. Majd Jákób a Jabbók gázlóját Penúélnak (héberül: פְּנִיֵּל) nevezte el, mert látta Istent színről színre, mégis életben maradt – jelentése: Isten arca. A Jabbók a Jordán keleti mellékfolyója, a honfoglalás után Gád és Manassé között határvonalként funkcionált. A történethez egy hagyomány is kapcsolódik, mely szerint azért nem eszik Izrael fiai a csípő forgócsontján lévő inat, mert Jákóbot ott ütés érte.⁶¹

A történetben a Gen 18,1–15-höz hasonlóan az אִישׁ (’ís) ’férfi, valaki’ szó szerepel, s ez a szokás is ugyanolyan titokzatos. Van, aki szerint Jákób tusakodása álomban történik, azonban ez a jahvista angalképzetre egyáltalán nem jellemző, csak az elohista Jákób-történetekben fordul elő. Erről a valakiről, aki Jákób nevét Izraelre változtatja, annyit tudhatunk bizonyosan, hogy csakis Istentől küldött lehet. A Gen 48,15–16-ban szereplő angyaltradíció, akit Jákób megváltójának nevez, vélhetőleg ezen a történeten alapszik.⁶²

59 Derecsényi I.: Álom, álmodik. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 73.; Tóth: 1–5 Mózses, 165.; Rad: Genesis, 313–318.

60 Bajusz F.: Mahanaim. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 145.

61 Nagy A.: Penúél. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 369.; Tóth K.: Jabbók. In: Bartha T. (szerk.): Keresztyén Bibliai Lexikon. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 704.; Tóth: 1–5 Mózses, 169.; Rad: Genesis, 320–326.

62 Tóth: 1–5 Mózses, 169.

3.1.7. Ex 3: A csipkebokorból Mózeshez szóló Úr anyala

Az Úr anyala megjelenik a csipkebokorban Mózesnek, mert megelégette Izráel fiainak a nyomorúságát Egyiptomban. A szabadítást Mózes által kívánja véghezvinni. Az Ex 3 tartalmaz jahvista és elohista szövegrészeket is. Noth szerint itt a jahvista csupán másodlagos. Az elohista anyagban Isten kiállt Mózeshez, erre pedig Mózes felel. Hasonlóval már találkoztunk az elohista szövegrészekben, amikor az Isten anyala kiált, s a legtöbbször a megszólított válaszol rá. A jahvista anyagban az Úr anyala csupán egyszer van megemlítve, akkor, amikor megjelenik a tűz lángjában, egy csipkebokor közepéből. Minden más esetben csak az Úr kifejezés áll, az Úr beszél, az angyalról többé nem esik szó.⁶³

Sokan gondolják az Ex 3-ról és Bír 6,11–24-ről, hogy az Ószövetségben ezek azok a szakaszok, amelyek egyértelműen bizonyítják Istennek és az Ő követének az egységét, azaz, hogy a követ nem más, mint Isten földi kivételése. Azonban találhatunk ennél sokkal kézenfekvőbb magyarázatot is. A jahvista szövegtől idegen angyalábrázolásról van itt szó, de az elohista angyalábrázolásával sem áll kapcsolatban. A מַלְאָכִי kifejezés ugyanis ritkán kapcsolatban van természeti erőkkel is, így az Ex 3,2-ben talán nem transzcendens lényt jelöl, hanem egy természeti erő által okozott jelenséget. A בִּלְבַבְתִּי (b^rlibbat és) 'tűz lángja' szóösszetétel is csak itt fordul elő az Ószövetségben. De azt a nézetet is megemlíthetjük, hogy a מַלְאָכִי csak később került bele a szövegbe egy redaktor által, hogy a történet polemikus életté kiküszöbölje. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy az elohistában nem szerepel se az angyal, se a csipkebokor, éppen ezért érdemes megvizsgálni a kifejezést. A csipkebokor héber neve: שֵׁנָה (szénah) valószínűleg összefügg a Sínai hegy שֵׁנַי (színaj) elnevezésével. Ezek szerint a jahvista történet eredeti értelme a névadatolás, mely a történetben már nem lelhető fel.⁶⁴

3.1.8. Ex 14,19: Az Izrael tábora előtt járó Isten anyala

Az Ex 14,19 történetét nem csak az elohista, de a jahvista anyag is tartalmazza. Az elohistának tudomása van Isten angyaláról, aki a tábor előtt jár. A jahvistának pedig tudomása van egy felhőoszlopról, ami a nép előtt ment. Az, hogy a két történet gyökere azonos, tagadhatatlan. A jahvista ábrázolásából következtethetünk arra, hogy az elohistában szereplő Isten anyala nem emberi külsővel bír; bár nem az égből kiált, de a többi elohista angyaltörténethez hasonlóan azonnal lehet tudni róla, hogy ő az Isten anyala, aki az isteni jelenlétet képviseli.⁶⁵

3.1.9. Ex 23,20–26; 32,30–33,3: Az angyal, aki a nép előtt jár

Ezekben a szakaszokban az Úr megígéri, hogy anyala a nép előtt fog menni az úton, s bevezeti őket a megígért földre. Az angyalról ezen kívül csak annyit közöl a szöveg, hogy az Úr neve van jelen benne, ami annyit jelent, hogy Isten segítségül hívható lényét képviseli. Ezek a szakaszok a kutatók szerint a DeutTM záradékai, tehát nem a jahvista és az elohista szövegek részét képezik. Az angyalok szerepe is más, az Ex 14,19-en kívül az angyalok a Pentateuchosban a transzcendens személyes megtapasztalásaként voltak jelen, a történetek rendre névadatolással és/vagy oltárállítással végződtek. Az Ex 14,19 az, ami Isten angyalának addig nem ismert tevékenységéről tájékoztat, talán a DeutTM angyalábrázolásának ez az alapja; a nép előtt járó angyal – aki bevezeti a népet Kánaán földjére – funkciója már nem (csak) üzenetátadás, hanem cselekvés is.⁶⁶

63 Kustár: Pentateuchos, 207.

64 Tóth: 1–5 Mózes, 188.; Noth: Exodus, 38–45.

65 Noth, M.: Exodus a commentary. Philadelphia, The Westminster Press, 1962. 114; Kustár: Pentateuchos, 220.

66 Tóth: 1–5 Mózes, 208.; Kustár: Pentateuchos, 220.,239.; Noth: Exodus, 192–195.

3.1.10. Num 22,22–35: A Bálám útjába álló Úr angyala és a számár esete

Bálám története igazán különös, s nem csak azért, mert Bálám számára megszólalt. Az Úr angyala fel akarja tartóztatni Bálám prófétát, aki elment Móáb vezető embereivel. Az Úr angyala többször is elé állt az úton, a számár észrevette őt Bálámmal, azonban a jószág gazdája megverte emiatt a számarat. Amikor harmadjára is megverte a számarat, akkor az Úr megnyitotta a számár száját, aki kérdőre vonta Bálámot. Majd az Úr Bálám szemét is megnyitotta, aki így észrevette az Úr angyalát. Az Úr angyaláról tudjuk, hogy kard van nála. Egyesek szerint éppen ezért a 2Sám 24,15–17 angyalával mutat egyezést. Mások szerint azonban nem is angyalról van szó. Annyi bizonyos, hogy a jahvista „klasszikus” angyaltörténeteivel nem azonosítható. Bár az angyal beszélgetést kezdeményez Bálámmal, Bálám számára nem az üzenetből derül ki, hogy az Úr angyalával beszél, hanem a beszélgetés előtt az Úr megnyitja a szemét. Az angyal állítása szerint, ha a számár nem tér ki előle, akkor megölte volna Bálámot. Bálám beismeri vétkét, és az angyal utasítására elmegy a férfakkal, de csak azt mondhatja, amit az angyal mond neki.⁶⁷

Ha a szövegben szereplő Úr angyalát transzcendensként értelmezzük, akkor az Úr követeként funkcionál – személyesen jeleníti meg Istent Bálám számára, ezenfelül némi többletfunkcióval is rendelkezik: kard van a kezében, amelynek használatára is kész. Az eddigi történetekhez képest annyiban is más, hogy csakis egyes szám első személyben beszél, mintha teljesen azonosulna az Istennel. Ha azonban természetes személyként szemléljük, akkor a történetben feltűnő, hogy leshelyeket keres, ahol rátámadhat Bálámra. A végét pedig értelmezhetjük úgy is, mint Bálám megfenyegetését. Három lehetősége lehetett volna Bálámot megölni, mégsem tette; ha nem a szavai szerint cselekszik, akkor ez be fog következni. De a történetben a beszélő számmal kapcsolatban a komikus él sem hallgatható el: Bálám, a pogányok nagy prófétája nem képes észrevenni az Úr angyalát, míg az oktalan állat igen. A történetből hiányzik az angyaltörténetekben gyakori névadatolás és oltárállítás.

A jahvista forrás mellett a szöveg tartalmaz elohista részeket is. Ezeket megvizsgálva azt látjuk, hogy az elohistában is megvan ez a történet, de az Úr angyala és Bálám számára nélkül. Az elohistában mindössze annyi történik, hogy Isten elküldi Bálámot a férfakkal, de csak azt mondhatja, amit Ő parancsol neki. A jahvistában ezt az Úr angyala mondja. A jahvistában talán két hagyomány összeolvadása eredményezte ennek a különös angyalnak a jelenlétét.⁶⁸

3.2. A Deuteronomista Történeti Mű angyaltörténetei

3.2.1. Józ 5,13–15: Az Úr seregének a vezére és Józsué

Józsué Gilgálból elindul Jerikóba, a város ostromára készül. Jerikó közelében meglát egy férfit. A férfitől megkérdezi, hogy közéjük tartozik-e vagy az ellenség közé? A válasz azonban meglepő: a férfi az Úr seregének a vezére, aki most érkezett. Józsué meghajtja magát, és megérdeklődí, hogy az Úrnak van-e közölnivalója a számára. A válasz az, hogy Józsué szent helyen áll, ezért le kell oldania a saruját.

Ábrahám vendégeinek és Jákób tusakodásának a történetéhez hasonlóan itt sem az *מַלְאָךְ* szó szerepel, hanem az *אִישׁ* ('*ís*). A férfi magát az Úr serege vezérének mondja, itt az angyalok seregére utal a szöveg a *צָבָא* (*cábá'*) kifejezéssel. Majd az Ex 3,5 szavai ismétlődnek meg, ahol Józsué áll, az a hely Szent, ezért le kell oldani a saruját. Ez valószínűleg utólagos szerkesztés, ami azt hangsúlyozza, hogy Józsué ugyanolyan kapcsolatban van Istennel, mint amilyenben Mózes volt. Egyes magyarázók a szöveg folytatásának vélik a Józ 6,2-7-et. De a 6,2 megszólítása

67 Karasszon: Küldött, 17.; Koltai: Angyalok, 24–25., NOTH, M.: Numbers: A commentary. Philadelphia, Westminster Press, 1968.

68 Kustár: Pentateuchos, 291–292.

általános Józsué könyvében, erre jó példa a Józs 5,2 és a Józs 5,9 is. A Józs 5,14–15 inkább önálló egységet alkot. Az נשׁ kifejezés feltehetőleg egy régi tradícióra utal, talán névadatolás is tartozhatott hozzá; a tradíció még átdolgozott formában is rövidnek mondható, ez is ősiségére utal.⁶⁹

3.2.2. *Bír 2,1–5: Az Úr anygala, mint ítéletes próféta*

Az Úr anygala fölment Gilgából Bókímba, majd ítéletet mond a nép fölött, mert bár az Úr bevitte a népet az ígéret földjére, a nép nem hallgatott a szavára. Az üzenet hallatán, amit az angyal egyes szám első személyben ad át, a nép hangos sírásban tör ki.

Gilgál (héberül: גִּלְגָּל) nevének jelentése: gördítés. A város a Jordántól nyugatra, Jerikó keleti határán feküdt. A honfoglaláskor Gilgál volt Izrael első táborhelye. Itt állította fel Józsué a Jordánból kivett 12 követ, annak emlékére, hogy az kiszárította a Jordánt a nép előtt. Gilgál fontos kultuszhely volt, tele idegen bálványokkal, amit Hóseás és Ámósz próféta is elítélt. Az angyal megjelenésének a helyét Bókímnak nevezték el, מִכְּבָּ „sírókat” jelent. A Septuaginta az Bír 2,1-nél hozzáteszi, hogy: και ἐπὶ Βαιθηλ και ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραηλ – ’és Bételbe, Izrael házához’. A Gen 35,8 szerint Debóra, Rebeka dajkája Bételben halt meg, és egy tölgyfa alá temették el, melyet a Sírátás Tölgyének (חֲרֹבַת דִּבְרָה) neveztek el. Emiatt feltételezhető, hogy a hely Bétel közelében volt.⁷⁰

Az angyal megjelenése hasonló a prófétákéhoz. Talán sokan ezért is gondolják, hogy nem transzcendens személyről van szó. De a Bír 5,23-hoz hasonlóan a deuteronomista teológiával áll kapcsolatban az angyal megjelenése, éppen ezért egyes kutatók szerint ez az angyal ugyanaz, amelyik az Ex 23,20–26 és 32,30–33,3 szerint Izrael előtt megy, hiszen ezeket a szövegrészeket szintén a deuteronomista szerkesztő kiegészítésének vélik, azonban nem feltétlenül kell ugyanarra a szerkesztőre gondolnunk. Továbbá nem hallgatható el, hogy a Bír 2,1–5 tartalmában és felépítésében nagy hasonlóságot mutat a fogság előtti próféták ígihirdetéseivel, ahogy az sem, hogy az Exodus-kiegészítések angyalképzetének a háttérében az Ex 14,19 angyalának feltételezése megalapozottabbnak tűnik.⁷¹

3.2.3. *Bír 6,11–24: Az Úr anygala és Gedeon elhívása*

Az Úr anygala leült Orfában egy cserfa alá. Gedeon éppen búzát csépel a présházban, hogy Midján elől megmentse. Az Úr anygala ekkor jelent meg neki, s kijelentette, hogy az Úr Gedeonnal van. Gedeon kétkedő kérdéseket tesz fel, mire az Úr válaszol neki. Ő maga küldi Gedeont, hogy megszabadítsa Izraelt. Gedeon jelt kér, majd arra kéri az anygalt, hogy ne távozzon el addig, amíg elé nem viszi az ajándékát. Gedeon egy kecskegidát készít, néhány kovásztalan kenyérral, s kiviszi a cserfa alá. Ekkor az Isten anygala azt mondta neki, hogy a húst tegye a sziklára a kenyérral együtt, majd öntse rá a hús levét. Gedeon így cselekedett, majd az Úr anygala a kezében lévő bottal megérintette az ételt, mire tűz csapott ki a sziklából, s megemésztette a húst és a kenyereket. Az Úr anygala pedig eltűnt Gedeon szeme elől. Az Úr azonban ezután még szólt Gedeonhoz, majd Gedeon oltárt épített az Úrnak.

69 Pressler, C.: Joshua, Judges, and Ruth. Louisville–London, Westminster John Knox Press, 2002. 41–42.; Nádas V: Józsué könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998, 282.

70 Haag, H.: Bókím. In: Uő. (szerk.): Bibliai Lexikon. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 52.; Kocsis E.: A bírák könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998. 296.; Hodossy-Takács E.: A túlélés kora – A bírák könyve magyarázata ígihirdetési vázlatokkal. Budapest, Kálvin Kiadó, 2016. 46–47.

71 Ficsor G. A.: Történelem és költészet: Debóra énekének magyarázata. Budapest, Károli Gáspár Hit tudományi Egylet, 1999. 33.

A Bír 6,11–24 történetére alapozza sok kutató azt a nézetet, hogy mivel az Úr és az Úr angyala között nem tesz különbséget a szöveg, az angyal voltaképpen Isten egyik megjelenési formája.⁷² Ugyanakkor a történetben nem csak az Úr angyala szerepel, hanem az Isten angyala megnevezés is használatos. Emellett feltűnő az is, hogy 1. az angyal leült a cserfa alá, 2. Gedon a présházban van, ott jelenik meg neki az Úr angyala, 3. azonban, miután elkészítette az ételt, a cserfához viszi. Minden bizonnyal a szöveg nem egységes, s több tradícióból épül fel. Az egyik tradíció a Gedeon által Ofrában állított oltár névadatolását örökíti meg, s itt az üzenet egyes szám harmadik személyben hangzik el; a másik pedig Gedeon elhívását tartalmazza, ami a Midján által elszenvedtek miatt történik – ebben az Úr beszél Gedeonnal. A Bír 6,20-ban az Isten angyala egy későbbi szerkesztőre utalhat, ugyanis a DeutTM-ben néhány magyarázó jellegű szöveg tartalmazza ezt a formát. Az 'Úr' és az 'Úr angyala' szavak váltakozásának a problémáját a Septuaginta fordítói úgy oldották meg, hogy az ἄγγελος kifejezést az Úr mögé írták azokon a helyeken is, ahol a szakaszból hiányzik. A Bír 6,11–24-et van, aki egységesnek véli, ebben az esetben azonban tudatosnak kell tekintenünk mindhárom megnevezés szereplését.⁷³

3.2.4. Bír 13: Az Úr angyala és Sámson születésének ígérete

Mánóah feleségének megjelent az Úr angyala, és megjövendölte, hogy bár meddő, gyermeke fog születni, aki Istennek szentelt nazír lesz. Az asszony azt mondta a férjének, hogy Isten embere jött el hozzá, akinek az alakja olyan volt, mint az Isten angyalának az alakja. Manóah az Úrhoz imádkozott, hogy Isten embere jöjjön el ismét hozzájuk. Isten meghallgatta Manóahot, Isten angyala megjelent ismét az asszonynak, aki a férjéért futott, Manóah pedig követte a feleségét. Manóah marasztalja az angyalt, egy kecskegidát akar neki készíteni, de az angyal ezt visszautasítja, azt mondja, hogy az Úrnak áldozza az égőáldozatát. Manóah a neve után is érdeklődik, de választ nem kap. Ezután elkészítette az égőáldozatot, az oltárról láng csapott fel, a füstben pedig felszállt az Úr angyala. A szöveg szerint Manóah csak ekkor tudta meg, hogy az Úr angyala volt az.

A történet szóhasználatában hasonlóságot mutat Gedeon elhívásának történetével. Itt is szó van az Úr angyaláról és az Isten angyaláról, sőt Isten emberéről is. Az אֱלֹהִים הָאֵלֹהִים ('*Is há^hlohím*') 'Isten embere' az Ószövetségben csak az az ember, akiket Isten különös szolgálatra választott. Mózeset is illeti ezzel a jelzővel a Szentírás (5Móz 33,1), de három prófétára is használatos ez a megjelölés.⁷⁴ Az angyal kétszer is eljön hozzájuk, ami szokatlan. Amikor átadja az üzenetet Manóah feleségének, nem ismeri fel az Úr angyalát, eddig erre nem volt példa. Talán ezért van szükség a második megjelenésre és a csodatételre is. A szövegben ugyanakkor az üzenetet az angyal egyes szám harmadik személyben adja át, az Urat képviseli, de nem azonos vele, őt magát nem lehet imádni, neki nem kell áldozni, nevét sem kell tudnia az embernek. Egyes magyarázók szerint az angyalnak nincs neve, noha nem ezt állítja magáról az angyal, hanem azt, hogy az ő neve: פֶּלִי' (pel'i) 'csodálatos, megfoghatatlan'. Manóah és Gedeon története rokon abban is, hogy mindkettő ételáldozattal záródik, majd az emberek félelmével, ami a transzcendenssel való találkozás élményéből fakad. A két történet hasonlósága nem véletlen. A szerkesztő azonos sémára építette fel az átvett tradíciókat.⁷⁵

⁷² Kocsis, Bírák 301.

⁷³ Soggin, J. A.: *Judges: A commentary*. Philadelphia, Westminster Press, 1981. 114–122.; Kocsis: Bírák, 301.; Hodossy-Takács: *A túlélés kora*, 78–80.

⁷⁴ Vladár G.: *Isten embere*. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 670–671.

⁷⁵ Kocsis: Bírák, 307–308; Soggin: *Judges*, 233–237; Hodossy-Takács: *A túlélés kora*, 131–133.

3.2.5. 1Sám 29,9; 2Sám 14,17–20 és 2Sám 19,28: „Mint az Istennek angyala”

Az 1Sám 29,9; 2Sám 14,17–20 és 2Sám 19,28 versek nem angyaltörténetek, mégis érdemes megemlíteni őket. Ezekben a történetek szereplői Dávid királyt Isten angyalához hasonlítják.⁷⁶ Amiatt is érdekes ezeket a helyeket figyelembe vennünk, mert talán Gedeon és Sámson történetének a megértéséhez is hozzásegíthetnek. Ez az öt igeszakasz az, ahol a DeutTM-ben megjelenik az 'Isten angyala' kifejezés. Esetleg régi tradíciók, források maradványai lehetnek, de az sem zárható ki, hogy ezek tudatosan szerepelnek a szövegben, s a szerző szándékosan használta; ha így van, akkor egy sajátos angyalképzetet rejtenek a sorok. Mindez azonban jelenleg még csak a feltételezés szintjén áll előttünk.

3.2.6. 2Sám 24,15–17: Az angyal, aki a népet vágja

Dávid bünt követ el azzal, hogy megszámolja a népet. Gád próféta egyértelművé teszi Dávid számára, hogy a büntetés elkerülhetetlen, azonban választhat három büntetés közül. Dávid a három napig tartó dögvészt választja, mert az Úr keze irgalmas, az ellenség keze pedig nem. Ezután az Úr dögvészt bocsátott a népre. Amikor az angyal Jeruzsálemet akarta elpusztítani, az Úr megállította angyalát; ekkor az Úr angyala a jebúsi Arauná szérúje mellett volt. Dávid, amikor meglátta az angyalt, amint a népet irtotta, megbánja vétkét. Gád azt mondja ezután Dávidnak, hogy állítson oltárt Arauná szérújén. Amikor Dávid bemutatta az égőáldozatot és a békeáldozatot, megszűnt a csapás Izraelben.

A történetben egy nem hagyományos Úr angyalát látunk, aki Arauná szérújén áll meg. Dávid látja is őt, mégsem érezzük, hogy emberi alakja lenne. A 16. versben, amikor az Úr bánkodik a veszedelem miatt, megállítja az angyalát. Dávid ezután bánja meg vétkét a 17. versben. Egyes írásmagyarázók a két vers felcserélését szükségesnek tartják, mert Dávid könyörgése meg kellett, hogy előzze a csapás megszüntetését. Azonban a problémát ez sem oldja meg, mert a szöveg szerint a csapás csak akkor szűnik meg, amikor Dávid áldoz az oltáron. Lehetséges, hogy két tradíciót is őriz a szöveg, az egyik dögvésszel magyarázza a csapást, a másik az Úr angyalát látja benne, aki inkább hasonlít az elohista Exodus-tradíció angyalára (Ex 14,19). Ez az angyal nem beszél, hanem cselekszik az Úr szava szerint. Érdekes tény, hogy az angyallal közli az Úr a parancsát, aki csak akkor hagyja abba a pusztítást – ez inkább arra mutat, hogy az angyalt a szöveg nem az Úr földi megjelenési formájaként ábrázolja, hanem Isten akaratának végrehajtójának, aki nem független Isten akaratától, de önálló létező.⁷⁷

3.2.7. 1Kir 19,5–8 és 2Kir 1,2–4.15: Az Úr angyala az Illés történetekben

Az 1Kir 19,5–8-ban Illésnek egy angyal kétszer is hoz enni, hogy az erőre kapjon. Ez az angyal megérinti Illést, a נָגַח (*nága*) 'érinteni, ütni' valószínűleg fizikai érintésre utal, s valószínűleg az angyal emberszerű. Illés történeteiben még egyszer előfordul az Úr angyala a 2Kir1-ben. Ahazjá király megbetegedett, ezért követeket küld egy másik isten kultusz helyéhez. Az Úr angyala Illést a követek elé küldi. A 3-4. versek tartalma megismétlődik a 6-7. versekben, ami tudatos szerkesztésre utalhat. A 15. versben Illés az angyaltól kapja ismételten az üzenetet arra nézve, hogy mit kell tennie. Mind a két történetben a döntő momentum az, hogy az angyal átadja Isten üzenetét a prófétának, ő pedig a szerint cselekszik.⁷⁸

76 Hertzberg, H. W.: I and II Samuel: A commentary. Philadelphia, Westminster Press, 1964, 223, 332–333.

77 Nagy A. K. E.: Sámuel második könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998, 374–375.

78 Tussay J.: Királyok első könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998. 398.; Tussay J.: Királyok második könyvének magyarázata. In: Jubileumi Kommentár. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1998. 405.; Gray, J.: I and II Kings: A commentary. Philadelphia, Westminster

3.2.8. 2Kir 19,35: Az ÚR angyala, aki az asszír tábornokot vágja

Ezékias király idejében ostromolták meg az asszírok Jeruzsálemet. Ezékias már szorongattatott helyzetben volt, amikor egyik napról a másikra száznyolcvanötezen haltak meg az asszír táborban, az ÚR angyala vágta le őket. A történet hasonlóságot mutat a Dávid népszámlálásakor történetekkel (2Sám24,15–17), csak most nem a népet vágja, hanem az ellenséges népet, itt az ÚR szabadításának az eszköze. A 2Sám 24,15–17 miatt gondolják továbbá sokan, hogy dögvész pusztíthatott a táborban.⁷⁹

4. ANGALKÉPZETEK AZ ÓSZÖVETSÉGBEN

Ebben a fejezetben – az előző fejezet megállapításai alapján – az angyaltörténeteket a mögötük álló angyaltradíciók alapján csoportosítjuk.

4.1. Jahvista angyalképzetek

A jahvista angyalképzetek magva a jahvista forráson belül található, jellemzőjük, hogy Istent a יהוה névvel illetik, továbbá angyalábrázolásaik nagyrészt emberszerűek. Azonban alig akad olyan történet, mely ne különbözne valamelyest a többitől.

Az 'is tradíció a מַלְאָךְ kifejezés helyett az אֱשֶׁר szó használja a követekre, ami férfit vagy valakit jelent. Anyagát képezik a Gen 18,1–15 látogatói, a Gen 32,23–33 tusakodó férfinja, és bár nem a jahvista forrás anyagát képezi, de ide sorolható a Józs 5,13–15 seregarancsnoka. Mindegyik szöveg jellemzője a titokzatosság, a szöveget olvasva vagy hallva szinte a történetek szereplőivel egyszerre tudjuk meg, hogy transzcendens személlyel találkoztak, illetve a szövegek alaprégében a követek az ÚR üzenetét egyes szám harmadik személyben adják át. Talán ezek a legősibb angyalképzetek.

A hírnök-tradíciót a Gen 16,1–14 alkotja a jahvista forrásban. Ennél jobban nem is illene rá az általános angyalmeghatározás egyik történetre sem. Az angyal megjelenik, átadja az üzenetet, majd a megszólított személy felismeri benne az anglyalt. A történet helyszíne Kádes közelében található. A település elnevezései olyan ősi szentélyre utalnak, ahol jogszabályozás folyt. Talán nem véletlen, hogy ez az angyalábrázolás hasonlít a leginkább az emberi követekre. A Gen 19 angyalai is ide sorolhatóak, bár meg kell jegyezni, ez az egyetlen jahvista angyalábrázolás, ahol egy angyalnál több van jelen. A feltehetőleg átdolgozáson átesett Bír 6,11–23 és a Bír 13 angyaltörténetei szintén ide sorolhatók, bár terjedelmük is azt sejteti, hogy a hagyományozás során többször is átdolgozáson estek át, a történetek alapját ugyanaz az angyalábrázolás képezi. A Num 22,22–35 tartalmazza Bálám történetét. Az itt megjelenő angyalképzet talán ide sorolható be a leginkább, azonban a kard a kezében figyelmeztető jel: ez az angyal már kész cselekedni, a királyság cselekvő angyalának talán ő az előhírnöke.

Az Ex 3 csipkebokorból szóló angyala egyik tradícióba se illik bele igazán, azonban attól függetlenül, hogy a szövegben az ÚR angyala eredetileg szerepelt-e vagy sem, egy önálló angyalképzetként áll előttünk az Ószövetségben. Ami bizonyos, hogy a történet eredetileg nem az Úrnak és az Ő angyalának az egységét volt hivatott alátámasztani, s amikor a מַלְאָךְ kifejezés belekerült a szövegbe, akkor a szerkesztő célja a történet polemikus élének a kiküszöbölése volt, de a későbbiekben jó táptalajként szolgálhatott ennek az angyalképzetnek.

4.2. Elohistá angyalképzetek

Az elohista szövegeken belül is többféle angyalképzet állapítható meg. Megfigyelhető egy Jákóbbal, egy kiáltó anglyallal, valamint az Exodus angyalával kapcsolatos elohista tradíció.

Press, 1963. 363–364., 630.

⁷⁹ Tussay: 2Királyok, 424.

A Jákób-tradícióhoz a következő szakaszok tartoznak datálási sorrendben: Gen 32,1–2; Gen 28,10–22; Gen 31,11–13. A Gen 32,1–2-ben Jákób látásból felismeri Isten arra járó angyalait. A tradíció nagyon rövid, vélhetőleg ez a legkorábbi. A Gen 28,10–22 is több angyalról tud, azonban ezek már nem a földön járnak, hanem álomban, ezen kívül nincs más funkciójuk. A Gen 31,11–13 már csak egy angyalról tesz említést, azonban ez az angyal már meg is szólal, Isten üzenetét egyes szám első személyben adja át. Az utóbbi kettő feltételezhetőleg Bételhez kötődik. Mindhárom történet nagyon hasonló abban, hogy az angyal azonnal felismerhető. Arra utalhatnak ezek a szövegek, hogy az északi területeken a transzcendens és az immanens között fokozatosan alakult ki egy határ, melyet még Isten angyalai sem igazán léphetnek át.

Ez a határ még élesebben megfigyelhető Istennek az égből lekiáltó angyalának tradíciójában, melynek anyagát a Gen 21,9–21 és a Gen 22,1–19 alkotja. Az angyal az üzenetet ezekben a szövegekben egyes szám első személyben adja át. Valószínűleg az elohista legkésőbbi angyalábrázolásáról van szó, ahol az Isten angyala is már csak az égből szól.

Az Ex 14,19 viszonylag keveset árul el, annyi bizonyos, hogy a tengeren való átkelés tradíciójának részét képezte az itt szereplő angyal. Isten angyala itt jelen van a néppel, a szabadulásukban tevékenyen részt vesz.

4.3. A Deuteronomista szerkesztő angyalképzete

A Bírák könyvének bevezetőjében⁸⁰ található Bír 2,1–5 minden bizonnyal a könyv szerzőjének angyalképzetét tükrözi, ahogy a Bír 5,23 is. Egyes kutatók szerint ez az angyal ugyanaz, akit az Ex 23,20–26; 32,30–33,3 megemlít, aki Izráellel volt a pusztában, aki bevitte őket az ígért földjére. Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy ez az angyalképzet a legbizonytalanabb. Az Exodus-kiegészítések angyalképzetének a háttérében az Ex 14,19 angyalának feltételezése megalapozottabbnak tűnik. Továbbá érdemes elgondolkozni azon is, hogy a Bír 2,1–5-ben szereplő angyal üzenete tartalmában és felépítésében nagy hasonlóságot mutat a fogság előtti próféták igehirdetéseivel.

4.4. A Királyság angyalképzete

Az ÚR angyala a 2Sám 24,15–17-ben 70 000 izraeli emberrel végez, a 2Kir 19,35-ben pedig 185 000 asszír levágása köthető a nevéhez. Ez az angyal csak a királyok könyvében szerepel, joggal nevezhető a királyság angyalának. Isten üzeneteit a próféták adják át a királynak, az ÚR angyala azonban cselekszik: ha kell, megbüntet, ha kell, oltalmaz.

4.5. Illés angyala

Az Illés történeteiben szereplő angyal talán a hírnök-tradíció továbbélése. Már nincs szükség oltárállításra, a próféták viszik Isten üzenetét a királyokhoz, vezetőkhöz. De a próféta kitől kapja meg az Isten üzenetét? Az 1Kir 19,5–8 és a 2Kir 1,3–4.15 szerint Illés az ÚR angyalától kapja meg az ÚR üzenetét.

5. ÖSSZEGZÉS

Az angyalképzetek az Ószövetségben igen változatosak, nincs egy konkrét tanítása az angyalokról, még a jahvista vagy az elohista forrás tanítása sem egységes. Ugyanakkor a történetek eredeti üzenetét sokszor több redakcionális réteg is takarja, a legtöbb esetben azonban az angyaltörténetek névadatolással zárulnak, a Józs 5,13–15 is eredetileg azzal zárulhatott.

A leginkább kidolgozott angyaltörténetek a Bírák könyvében találhatóak, Gedeon elhívás-története (Bír 6,11–23) és Sámson születésének ígérete (Bír 13). Mindkét történet terjedelme

80 A Bírák könyvének bevezetője adja meg a könyv értelmezésének a kulcsát.

árulkodik a hosszas hagyományozásról, de a szakaszokban található eltérő kifejezések és a történetben észrevehető törések is arra utalnak, hogy többször is átdolgozták az eredeti tradíciókat. A Bír 13 egyik redaktorának a célja részben talán az angyalok iránti tisztelet elutasítása volt. Ugyanakkor a szövegben található új teológiai felismerések ellenére is egyértelmű, hogy a történet angyalképzetének alapja azonos a Gen 16,1–14 angyalával.

A jahvista angyalképzetek angyalábrázolása emberszerű, azonban az üzenet átadása után nyomuk vész, nem tudunk róluk meg többet. Az 'ís tradíció annyiban különbözik, hogy a titokzatosság a történet elejétől a végéig megmarad. A hírnök-tradíció áll legközelebb az emberi küldöttekhez, s ha megfontoljuk, hogy a Gen 16,1–14 Kádeshez köthető, ahol jogszabályozás folyt, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy ez nem véletlen.

Az elohista angyalképzet sokkal változatosabb, az angyal ezekben a szövegekben az égből is lekiálthat, de álmokban is szólhat az emberhez, s az Exodus angyala is itt található meg. A királyság angyala és Illés angyala szintén más angyaltradíció alapul. Illés angyala vélhetően a jahvista hírnök-angyalán alapul, míg a királyság angyala talán az Exodus angyalán, s ezzel összefüggően a háttérben talán a tízcsapás pusztításának egyik értelmezése áll. A deuteronomista szerkesztő ítéletes angyala szintén sajátos jegyeket hordoz. A különböző angyaltradíciók azonban nem állnak szemben egymással, ugyanakkor teológiai fejlődés kimutatható az angyalképzetek között.

A történetekben azonban egy közös van: mindig Isten küldi az angyalt, s akarata nélkül semmit sem tehetnek. Kinézetükkel kapcsolatban sokféle leírást találunk, lehet emberszerű, lekiálthat az égből, megjelenhet álomban, szárnyakról azonban sehol sem olvasunk. Megjelenésük mindig akkor történik, amikor szükséges, sem előbb, sem utóbb. Az ember ezt nem befolyásolhatja, nem állnak az angyalok az emberek rendelkezésére, csak az Úrnak engedelmeskednek.

De mit tudunk ezekkel az ismeretekkel kezdeni a hétköznapiakban? Mivel a Biblia angyalábrázolása színes, hagyjuk rá az emberekre, hogy azt fogadjanak el belőle, és azt tegyenek hozzá, amit csak akarnak? Ez nem járható út, mert az angyalhit torzulása együtt jár az Isten-hit torzulásával is. Ami a Biblia tanításából nem igazolható, az ellen igenis fel kell szólalni. Akkor távolítsuk el a szárnyas angyalábrázolásokat? Nem feltétlenül. A szárnyak azt szimbolizálják, hogy transzcendens lényről van szó. Van azonban, akiben ez megbotránkozást kelt. Talán hangsúlyoznunk kellene, hogy az angyalokkal kapcsolatban soha nem a kinézetük fontos, mert az üzenet átadása szempontjából éppenséggel lényegtelen, hogy rendelkeznek-e szárnyakkal vagy sem. Igehirdetéseinkben azonban nem árt tisztázni a kinézetüket, így segítve annak a megértését, hogy miért az üzenetről ismerték fel az emberek az angyalokat, nem pedig valamiféle külsejükön található jellegzetességekről. Egy dolog azonban biztos, hogy az angyalok mindig arra mutatnak, aki elküldte őket: Istenre. Feladatunk, hogy ez így is maradjon.

*Simon Mátyás,
A DRHE IV. évfolyamos,
teológus-lelkész szakos hallgatója*

IRODALOMJEGYZÉK:

- BAJUSZ F.: Mahanaim. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 145.
- BAMBERGER, B. J. – GUTTMAN, J. – MARMORSTEIN, A. et al.: Angels and angelology. In: Skolnik, F. (ed.): *Encyclopedia Judaica*. Jerusalem, Keter Publishing House Ltd., 2007. 150–161.
- BERLEJUNG, A. – MEIER, S. – DITOMMASO, L. et al.: *Angels and Angel-Like Beings*. In: *EBR*. 1. köt. (2009), 1166–2010.
- Biblia Hebraica*. Stuttgart, Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, 1925.
- Biblia Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014.
- Biblia Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*. Budapest, Szent István Társulat, 2015.
- Biblia Sacra Vulgata*. Stuttgart, GBS, 1994.
- Biblica Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
- BÖRZSÖNYI J: Beér-Lahajrói. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 165.
- BÖRZSÖNYI J: Beérseba. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 165–166.
- CALVIN, J.: *Commentary on Malachi*. digitális kiadvány, elérhető: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom30.pdf>, letöltés: 2017. 01. 10.
- CALVIN, J.: *Commentary on Psalms Volume 3*. digitális kiadvány, elérhető: <https://www.ccel.org/ccel/calvin/calcom10.pdf>, letöltés: 2017. 01. 10.
- CZANIK P.: Kádés, Kádés-Barnea. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 1.
- CZANIK P.: Kerúbok. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 33.
- DANIÉLOU, J.: *Az angyalok és küldetésük az egyházatyák szerint* (eredeti címe: *Les anges et leur mission d'après les Pères de l'Église*, 1990). Budapest, JEL Könyvkiadó, 2015.
- DERECSENYI I.: Álom, álmodik. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 73.
- DOEDENS, J.: *The Sons of God in Genesis 6:1–4*. Debrecen, Kapitális Printing House, 2013.
- FICSOR G. A.: *Történelem és költészet: Debóra énekének magyarázata*. Budapest, Károli Gáspár Hittudományi Egyetem, 1999.
- FREEDMAN-WILLOUGHBY – RINGGREN – FABRY: mal'ák. In: *TDOT*. 8. köt. (1997), 308–325.
- GESENIUS, W.: *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Berlin – Göttingen – Heidelberg, Springer Verlag, 1962.
- GÖRG, M. – WISCHMEYER, O. – SPARN, W. et al.: Angels. In: *RPP*. 1. köt. 2007. 222–229.
- GRAY, J.: *I and II Kings: A commentary*. Philadelphia, Westminster Press, 1963.
- HAAG, H.: Bókím. In: *Uő*. (szerk.): *Bibliai Lexikon* (Eredeti címe: *Bibel-Lexikon*, ²1968). Budapest, Szent István Társulat, 1989. 52.
- HAAG, H.: Szeráf. In: *Uő*. (szerk.): *Bibliai Lexikon* (Eredeti címe: *Bibel-Lexikon*, ²1968). Budapest, Szent István Társulat, 1989. 1706.
- HEIJNE, C. VON: Angels. In: Balentine S. E. (ed.): *The Oxford encyclopedia of the Bible and theology*. New York, Oxford University Press, 2015, 20–24.
- HERTZBERG, H. W.: *I and II Samuel: A commentary*. Philadelphia, Westminster Press, 1964.
- HODOSSY-TAKÁCS E.: *A túlélés kora A bírák könyve magyarázata igehirdetési vázlatokkal*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2016.
- IANCU, L.: *Vallás Magyarfaluban: néprajzi vizsgálat*. Budapest, L'Harmattan, 2013.

- JENEI P.: „Azután megjelent neki az Úr...” Ábrahám vendégeinek identitása a korai zsidó- és keresztyén iratok szerint. In: Peres I. – Jenei P. (szerk.) *Az ókori keresztyén világ konferencia kötet*. Debrecen, Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012.
- KARASSZON D.: A Zsoltárok könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 541–640.
- KARASSZON I.: Ég és föld között: a Küldött. In: Xeravits G. – Tamási B. – Szabó X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*. Budapest, Sapientia Főiskola – L’Harmattan, 2011. 9–18.
- KOCSIS E.: A bírák könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 293–313.
- KOLTAI K.: Angyalok az Ószövetségben. In: Xeravits G. – Tamási B. – Szabó X. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*. Budapest, Sapientia Főiskola – L’Harmattan, 2011. 19–38.
- KRAUSS, H.: *Az angyalok Hagyomány és értelmezés* (eredeti címe: Die Engel. Überlieferung, Gestalt, Deutung, 2002). Budapest, Corvina Kiadó Kft., 2005.
- KREEFT, P. J.: *Angyalok és démonok Mit tudhatunk róluk?* (eredeti címe: Angels and demons What do we really know about them?, 1995). Budapest, Szent István Társulat, 2010.
- KUSTÁR Z. (szerk.): *A Pentateuchos forrásművei. Elkülönített szövegállományuk, valamint azonosításuk a Pentateuchos kanonikus formájában – M. Noth munkássága alapján*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2005.
- LENKEYNÉ S. K.: Súr. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 500.
- MEIER, S. A.: Angel I. In: Toom, K. van der – Becking, B. – Horst, P. W. van der (ed.): *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Leiden – Boston – Köln, Brill, 1999. 45–50.
- MÓDIS L.: Malakiás könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 928–931.
- NÁDASI V.: Józsué könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 277–292.
- NAGY A. K. E.: Sámuel második könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 352–375.
- NAGY A.: Bétel. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 178–179.
- NAGY A.: Gilgál. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 521.
- NAGY A.: Mamré. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 153.
- NAGY A.: Mórijjá. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 229–331.
- NAGY A.: Penúél. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 369.
- NEWSOM, C. A.: Angels. In: Freedman D. N. (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. New York – London – Toronto et al., Doubleday, 1992. 248–253.
- NOTH, M.: *Exodus a commentary* (Eredeti címe: Das zweite Buch Mose, Exodus, 1959). Philadelphia, The Westminster Press, 1962.
- NOTH, M.: *Numbers: A commentary*. Philadelphia, Westminster Press, 1968.
- PLEŠU, A.: *Angyalok* (eredeti címe: Despre îngerii, 2003) Kolozsvár, Koinónia, 2006.
- POLLÁK K.: *Héber-magyar teljes szótár*. Budapest, Löwy és Alkalay, 1881.
- PRESSLER, C.: *Joshua, Judges, and Ruth*. Louisville–London, Westminster John Knox Press, 2002.

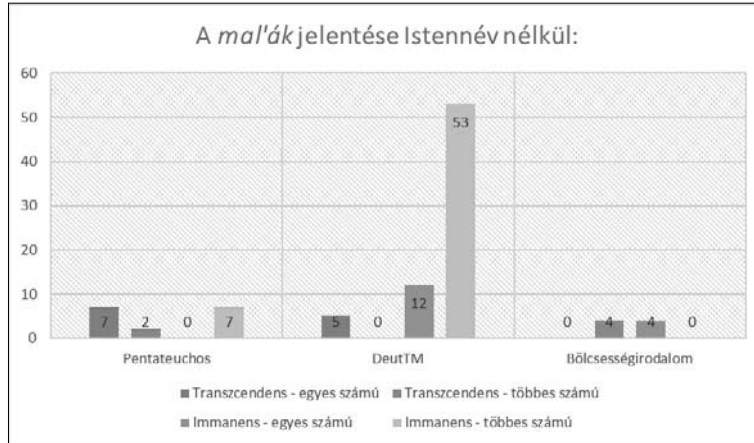
- RAD, G. VON: *Genesis: A commentary*. Philadelphia, Westminster Press, 1973.
- RÓZSA H.: *A Genesis könyve II*. Budapest, Szent István Társulat, 2009.
- RÓZSA H.: *Az Ószövetség keletkezése Bevezetés az Ószövetség könyveinek irodalom- és hagyománytörténetébe*. 2. köt. Budapest, Szent István Társulat, 1999.
- RÓZSA H.: *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*. Budapest, Szent István Társulat, 2016.
- SEOW, C. L.– DIAMOND, E. – CALLENDER, JR., D. E. et al.: Angel of Death. In: *EBR*. 1 köt. (2009), 1154–1161.
- Septuaginta*. Stuttgart, Deutsche Bibelgesellschaft, 1979.
- SOGGIN, J. A.: *Judges: A commentary*, Philadelphia, Westminster Press, 1981.
- SZABÓ B: Ég, égboltozat. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 311–312.
- Szent Biblia*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2014.
- TÓTH K.: *A héber nyelvtan elemei szabályai*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2010.
- TÓTH K.: Jabbók. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 704.
- TÓTH K.: Mózes öt könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 136–276.
- TUSSAY J.: Királyok első könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 376–403.
- TUSSAY J.: Királyok második könyvének magyarázata. In: *Jubileumi Kommentár*. Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János kiadója, 1998. 404–430.
- VLADÁR G.: Isten embere. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 1. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2000. 670–671.
- VLADÁR G.: Követ. In: Bartha T. (szerk.): *Keresztyén Bibliai Lexikon*. 2. köt. Budapest, Kálvin János Kiadó, 2004. 87.
- WESTERMANN, C.: *Isten angyalainak nincs szárnyuk* (eredeti cím: *Gottes Engel brauchen keine Flügel*, 1973). Budapest, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 1999.

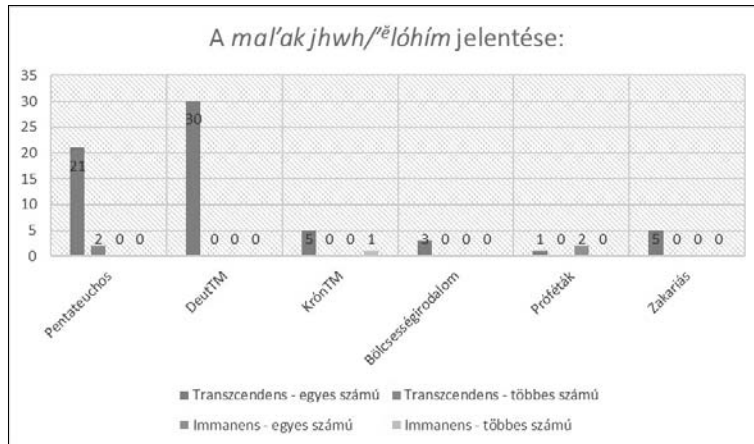
1. diagram

2. diagram

3. diagram

4. diagram

ISTEN ELEVE ELRENDELÉSE PÉTER ÉS JÚDÁS LEVELEIBEN

RÖVIDÍTÉSEK

- BECNT – Baker Exegetical Commentary on the New Testament
BNTC – Black's New Testament Commentary
BST – Bible Speaks Today
EDNT – Exegetical Dictionary of the New Testament (szerk.: Horst Balz és Gerhard Schneider)
ESV – English Standard Version
Hermeneia: A Critical & Historical Commentary on the Bible
ICC – International Critical Commentary
LXX – Septuaginta
NA28 – Nestle-Aland Novum Testamentum Graece
NIDNTT – Dictionary of New Testament Theology (szerk.: Colin Brown)
NIV – New International Version
ÓSZ – Ószövetség
PNTC – Pillar New Testament Commentary
RÚF – Revideált Új Fordítás
TDNT – Theological Dictionary of the New Testament (szerk.: Gerhard Kittel és Gerhard Friedrich)
UFO – Új Fordítás
ÚSZ – Újszövetség
VZS – *Újszövetségi görög-magyar szótár* (Varga Zsigmond)
WBC – Word Biblical Commentary
A bibliai igehelyekre a Magyar Bibliatársulat 2014-es rövidítései szerint hivatkozom.

BEVEZETÉS

1. A dolgozat célja

Dolgozatomban arra vállalkozom, hogy áttekintem az eleve elrendelés kérdéskörét Péter és Júdás leveleiben.¹ Ehhez a dolgozat első egységében azokat a görög kifejezéseket vizsgálom, amelyek jelentésükben hordozzák vagy hordozhatják az eleve elrendelés gondolatát. A kérdéskör jobb megértése érdekében ezen vizsgálatomat kiterjesztem a nemcsak Péter és Júdás leveleiben, hanem az egész ÚSZ-ben előforduló kifejezésekre is. A dolgozat második egységében az első egységben megismert péteri és júdási igehelyek exegézise következik. A vizsgált igehelyeket az alábbi csoportosításban tárgyalom: Isten eleve elrendelte a megváltást Jézus Krisztus által; Isten eleve elren-

¹ Dolgozatom valójában egy nagyobb kutatás része, melynek célja az eleve elrendeléssel kapcsolatos összes ÚSZ-i igehely áttekintése. Terjedelmi és időbeli korlátok miatt azonban ebben a tanulmányban csupán Péter és Júdás leveleivel foglalkozom. Azért választottam ezt a három rövid levelet, mert kicsiny terjedelmük ellenére meglehetősen sokszor említik Isten eleve elrendelését, és az ezzel kapcsolatos főbb ÚSZ-i gondolatok szinte mind megjelennek bennük. Sőt a kárhozatra rendelés kérdésének legfontosabb textusai ezekben a levelekben találhatóak.

delt egyeseket, hogy higgyenek Jézus Krisztusban és így üdvözüljenek; végül Isten eleve elrendelt egyeseket az örök kárhozatra.

Tételmondatom, amit e dolgozattal bizonyítani szeretnék: az a gondolat, hogy Isten eleve, azaz már a világ teremtése előtt és tőlünk, emberektől teljesen függetlenül elrendel bizonyos dolgokat, és elrendel egyes embereket bizonyos dolgokra, jelen van Péter és Júdás leveleiben. Ennek pontos részletezése az egyes igék exegézisének fog kiderülni.

2. A dolgozat határai

Dolgozatomat három irányban szeretném elhatárolni. Egyrészt írásom bibliai, nem pedig rendszeres teológiai témájú. Ezért a predestinációval kapcsolatos dogmatikai, dogmatörténeti vitákat és álláspontokat nem fogom tárgyalni. Másrészt dolgozatom az ŰSZ-et, és nem az ÓSZ-et vizsgálja. Ahol egy-egy vizsgált görög szó vagy igevers szempontjából fontos, természetesen fogok utalni ÓSZ-i szavakra és igehelyekre. Harmadrészt dolgozatom az eleve elrendelés, és nem pedig a szabad akarat kérdéskörét járja körül. Tisztában vagyok vele, hogy munkám ezáltal több irányból is hiányos. Nem említem ugyanis azokat a jelentős véleményeket és vitákat, amelyeket az évszázadok során a nagy teológusok kifejtettek. Nem tárgyalom sorban az ÓSZ-i vonatkozásokat, pedig meggyőződésem, hogy az ÓSZ legalább annyit beszél Isten eleve elrendeléséről, mint az ŰSZ. Nem beszélek az emberi szabad akarat és döntés kérdéséről, pedig véleményem szerint a Bibliában az eleve elrendeléshez hasonló súllyal vannak jelen az ember szabad döntéséről beszélő igeversék, sőt a Biblia szándékosan hagyja a kettőt egyfajta feloldhatatlan feszültségben azáltal, hogy mind a kettőt határozottan állítja.

AZ ELEVE ELRENDELÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ GÖRÖG SZAVAK VIZSGÁLATA

Az eleve elrendeléshez kapcsolódó görög szavak vizsgálata nem is olyan egyszerű. A προορίζω ige² kívül, amelynek jelentése szó szerint „előre elrendel”, a másik két legjelentősebb ige a προορίνωσκω és a προτίθημι, ezek szintén hordozhatnak hasonló jelentést. Azonban az ŰSZ-ben ezeken kívül is vannak kevésbé ismert, ritkábban előforduló görög igék, mint pl. a προβλέπω, προετοιμάζω, προγράφω, προχειρίζω, προχειροτονέω, amelyek ugyanezt a jelentést hordozzák, hordozhatják. Sőt az igazság az, hogy egy-egy ige akkor is utalhat Isten eleve elrendelésére, ha egyáltalán nem tartalmazza a προ előtagot.³ Ezért vizsgálatunkat ki kell terjesztenünk a προ előtag nélküli szavakra is, mint pl. az eddig említett igék προ nélküli alakja, valamint a κείμει, οίκονομία, τάσσω. Ezek a szavak képezik tehát a vizsgálat tárgyát, és úgy gondolom, hogy ezzel az eleve elrendeléssel kapcsolatos legtöbb igehelyet sikerül lefednünk.⁴

Módszertanilag annyit érdemes megjegyezni, hogy az egyes igék vizsgálatakor az alábbi szótárakat minden esetben használtam: TDNT, NIDNTT, EDNT, VZS. Ezeket ezért nem is tüntetem fel mindegyik igenél külön, csupán markáns vagy szó szerint átvett idézeteiket, illetve az ezektől

2 Amikor ezekben a bekezdésekben egy-egy igét említek, akkor ilyenkor beleértem az ugyanabból a gyökből képzett, de más szófajú (pl. főnév) szavakat is, vagyis gyakorlatilag egy szócsaládról beszélek. Ennek ismételt kiírása azonban nagyon nehézkessé tenné a szöveget.

3 Ld. Marshall szellemes megjegyzését, aki azt mondja, hogy ahogy a csomagolt zöldség (packaged vegetables) lényegében ugyanazt a jelentéstartalmat hordozza, mint az előre csomagolt zöldség (pre-packaged vegetables), úgy sokszor a görögben is hordozhatja egy szó az előre jelentést, anélkül, hogy προ-val kezdődne. (Marshall, I. Howard: Predestination in the New Testament. In: Pinnock, Clark H. (szerk.) Grace Unlimited. Minneapolis (Minnesota), 1975, Bethany House Publishers, 128, 142.)

4 Természetesen még ezeken felül is biztosan találhatunk olyan igeverséket az ŰSZ-ben, amelyekben anélkül, hogy az eleve elrendelés jelentését hordozó konkrét görög kifejezés előfordulna, mégis jelen van az eleve elrendelés gondolata, de ezek az exegetált igehelyek kapcsán úgyszólván említésre fognak kerülni a kommentárokból és egyéb művekből.

eltérő forrásokat jelölöm. A vizsgálat során az egyes görög szavak olyan előfordulásaira összpontosítok, ahol a cselekvés, az eleve elrendelés alanya Isten. Ahol az alany ember, azt a dolgot ezen egységében még megemlítem, a második egységben azonban már nem is tárgyalom.

(προ)ὀρίζω, ἀφορίζω

ὀρίζω. A ὀρίζω jelentése szó szerint meghatároz, elhatároz, eldönt, rögzít, kijelöl. Az ige a ὄρος (határ) és a ὄριον (terület) szavakkal hozható összefüggésbe, és a klasszikus görögben (ill. az LXX fordítói a 4Móz és Józs könyvekben) eredetileg erre is használták: megállapítani, meghatározni egy terület határait. Szophoklész, Platón és Démoszthenész írásaiban az istenek rendelnek el törvényeket, Euripidésznél emberi sorsokat is. Az ÚSZ-ben 8-szor fordul elő⁵, és egy kivétellel (ApCsel 11,29) minden esetben Isten az alanya. Isten (előre) meghatározta bizonyos történések időpontjait vagy területeit (ApCsel 17,26.31; Zsid 4,7), elrendelte Jézust mindenek bírójának (ApCsel 10,42; 17,31; Róm 1,4⁶), de ami témánk szempontjából igazán érdekes: előre elrendelte Jézus kereszthalálát (Lk 22,22; ApCsel 2,23).

ἀφορίζω. Az ἀφορίζω jelentése a klasszikus görögben és az LXX-ben is elválaszt, elkülönít. Az ÚSZ-ben 9-szer fordul elő⁷, elsődlegesen ugyanezzel a jelentéssel (Mt 13,49; 25,32; Lk 6,22; ApCsel 19,9; 2Kor 6,17; Gal 2,12). Ahol azonban arról olvasunk, hogy Isten „elkülönítette” magának Pált (ApCsel 13,2; Róm 1,1; Gal 1,15), világos, hogy ennek jelentése: kiválasztotta, elrendelte, elhívta.

προορίζω. Mint már említettük, a προορίζω jelentése gyakorlatilag szó szerint eleve/előre elrendel, eldönt, elhatároz, predestinál. Az ÚSZ-ben 6-szor fordul elő⁸, és minden esetben Isten az eleve elrendelés alanya⁹. Isten eleve elrendelte Jézus kereszthalálát (ApCsel 4,28), ez Isten titkos bölcsessége (1Kor 2,7). Az elrendelés célja, hogy a kiválasztottak hasonlók legyenek Jézus képehez (Róm 8,29) és részesüljenek Isten dicsőségében (Róm 8,30), vagy máshogy megfogalmazva: hogy Isten fiai (Ef 1,5) és örökösei (Ef 1,11) legyenek. Az eleve/előre jelentheti, hogy a világ teremtése előtt (ld. különösen Ef 1,4), vagy egyszerűen kronológiailag a szóban forgó történelmi esemény előtt (azaz már a teremtés után).

(προ)τίθημι, πρόθεσις

τίθημι. A τίθημι jelentése szó szerint helyez, azonban e lokális értelme mellett meghatároz, megállapít, kijelöl, illetve véghezvisz, megtesz értelemmel is bír. A klasszikus görögben, a LXX-ban és az ÚSZ-ben is rendkívül gyakori mindkét értelmében¹⁰. Minket most különösen is azok

5 Ezen belül is hatszor Lukácsnál: Lk 22,22; ApCsel 2,23; 10,42; 11,29; 17,26.31; Róm 1,4; Zsid 4,7.

6 A Róm 1,4 pontos értelme vitatott: „bizonyult” vagy „elrendeltetett” a helyes fordítás ezen a helyen? Schmidt szerint „elrendeltetett” az ÚSZ egyértelmű bizonyágtétele alapján (ApCsel 2,23; 17,26); ugyanígy az ApCsel 10,42; 17,31 értelme is ez, vagyis hogy Krisztus a világ teremtése előtt, öröktől fogva elrendeltetett (Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (szerk.) Theological Dictionary of the New Testament. 10 kötet. Grand Rapids (Michigan), 1964-1976, William B. Eerdmans Publishing Company, V/453.). Ezzel az állítással Schneider is egyetért, szerinte azonban az ige jelentése itt nem elrendeltetett, hanem beiktatott (installed, Balz, Horst – Schneider, Gerhard (szerk.) Exegetical Dictionary of the New Testament. 3 kötet. Grand Rapids (Michigan), 1990-1993, William B. Eerdmans Publishing, II/532.)

7 Mt 13,49; 25,32; Lk 6,22; ApCsel 13,2; 19,9; Róm 1,1; 2Kor 6,17; Gal 1,5; 2,12.

8 ApCsel 4,28; Róm 8,29.30; 1Kor 2,7; Ef 1,5.11. Az LXX-ban egyszer sem fordul elő, de ezzel a jelentéssel a ὀρίζω sem (ezt Radl említi, EDNT III/159).

9 Pontosabban Isten „keze és akarata” az alany az ApCsel 4,28-ban, és passzív alakban fordul elő az Ef 1,11-ben, de itt is egyértelmű, hogy Isten a cselekvő.

10 Az LXX legkülönbözőbb jelentésekkel költői metaforák egész sorában használja a szót, de az ÚSZ-ben is nagyon képes a Lukácsra jellemző „leteszi a térdeit”, azaz „térdre borul” (pl. Lk 22,41), vagy a Jánosra

az ŰSZ-i¹¹ igehelyek érdekelnek, ahol a τίθημι alanya Isten.¹² Isten minden örökösévé tette Jézust (Zsid 1,2), ellenségeit lába alá veti (a Zsolt 110,1-et idézi: Mt 22,44; Mk 12,36; Lk 20,42-43 (τίθημι a 43. versben); ApCsel 2,34-35 (τίθημι a 35. versben); 1Kor 15,25; Zsid 1,13; 10,13), Ábrahámot sok nép apjává tette (1Móz 17,5-öt idézi Róm 4,17), szolgáját/szolgáit pogányok világosságává teszi (Ézs 49,6-ot idézi ApCsel 13,47), lelkét adja neki (Ézs 42,1-et idézi Mt 12,18¹³), Sionba (sarok) követ tesz le (Ézs 28,16-ot idézi Róm 9,33; 1Pt 2,6¹⁴), meghatároz időket (ApCsel 1,7), elrendezi a test tagjait (1Kor 12,18), kinevezi a presbitereket (ApCsel 20,28), szolgálatra rendeli Pált hírnökül, apostolul és tanítóul (1Tim 1,12; 2,7; 2Tim 1,11), ránk bízva a békéltetés ígét (2Kor 5,19), üdvösségre rendeli a keresztyéneket (1Thessz 5,9) és kárhozatra a hitetleneket (1Pt 2,8). Isten mindenhatósága, emberektől való szuverén döntései és ezeknek véghezvitele mindegyik ígében felfedezhető. Témánk szempontjából különösen az 1Thessz 5,9; 1Pt 2,8 érdemel figyelmet, illetve a Pál elrendeléséről szóló 1Tim 1,12; 2,7; 2Tim 1,11. A τίθημι főnévi alakja (θεΐς vagy θεσμός) az ŰSZ-ben nem fordul elő.

προτίθημι. A προτίθημι jelentése a τίθημι-hez hasonlóan kettős: szó szerint valaki vagy valami elé (προ) helyez (τίθημι), átvitt értelemben szándékozik, tervez, elhatároz és kinyilvánít. Mind a klasszikus görög, mind az LXX mindkét értelemben használja az ígét és a főnevet is, azonban különösebb teológiai tartalom nélkül, az alany mindig ember. Az ŰSZ-ben az ige háromszor fordul elő¹⁵, egyszer itt is profán értelemben (Róm 1,13), kétszer azonban komoly teológiai tartalmat hordoz: Isten Jézust rendelte¹⁶ engesztelő áldozatul (Róm 3,25), és Jézusban nyilvánította ki akaratát (Ef 1,9). A πρόθεσις főnév 12-szer fordul elő az ŰSZ-ben¹⁷, háromszor egyszerű emberi szándékot jelent (ApCsel 11,23; 27,13; 2Tim 3,10), négyszer a „szent kenyerek” terminus technicus (Mt 12,4; Mk 2,26; Lk 6,4; Zsid 9,2; ahogy az LXX-ban is, pl. 2Móz 40,23), a többi öt előfordulásnak azonban komoly teológiai mondanivalója van. Egyrészt Isten örök, azaz már a világ teremtése előtt meglévő (ld. Ef 1,4) végzését Jézus Krisztusban valósította meg (Ef 3,11), másrészt a keresztyének kiválasztásának és elhívásának az alapja is Isten örök, azaz szintén a világ teremtése előtti döntése (Róm 8,28; Ef 1,11; 2Tim 1,9), ahogyan Jákób kiválasztása is az volt (Róm 9,11). Vagyis a hangsúly mindenhol arra esik, hogy ezeket a dolgokat mind Isten vitte és viszi véghez, ezekbe az embernek a legcsekélyebb beleszólása sincsen. A προτίθημι főnévi alakja (προθεσμία) az ŰSZ-ben csak a Gal 4,2-ben fordul elő, itt alanya ember.

προγινώσκω, πρόγνωσις

γινώσκω. Bár a γινώσκω (és belőle képzett szavak, pl. γινῶσις, ἐπιγινώσκω, ἐπίγνωσις) egyik ŰSZ-i előfordulásának sincs konkrét köze az eleve elrendeléshez, mégis érdemes röviden áttekintenünk főbb jelentéseit. Előfordulásuk nagyon gyakori, és jelentésük rendkívül szerteágazó

jellemző szép kifejezés: „leteszi az életét valakiért” (pl. Jn 15,13). Mindezekhez ld. Hübner tömör felsorolásait (EDNT III/356).

11 Pedig az LXX-beli előfordulások több mint egynegyedének is Isten az alanya! (TDNT VIII/154)

12 Ilyeneket főleg Lukácsnál és még inkább Pálnál találunk. Az alábbiakban Packer (Brown, Colin (szerk.) The New International Dictionary of New Testament Theology. 4 kötet. Grand Rapids (Michigan), 1975-1978, Zondervan Publishing House, I/477.) írására támaszkodunk, aki gyakorlatilag csak ezeket az igehelyeket vizsgálja. Profán előfordulásait és jelentésárnyalatait részletesen ismerteti Maurer (TDNT VIII/152-156).

13 Bár az Ézs 42,1-ben (LXX) a τίθημι helyett a δίδωμι szerepel

14 Bár az Ézs 28,16-ban (LXX) a τίθημι helyett az ἐμβάλλω szerepel.

15 Róm 1,13; 3,25; Ef 1,9.

16 Nem csupán tervezte vagy elhatározta, hanem kinyilvánította, elrendelte Jézust az engesztelés eszközeül – emellett érvel Maurer (TDNT VIII/165-166), rá hivatkozik Schneider is (EDNT III/182).

17 Mt 12,4; Mk 2,26; Lk 6,4; ApCsel 11,23; 27,13; Róm 8,28; 9,11; Ef 1,11; 3,11; 2Tim 1,9; 3,10; Zsid 9,2.

(amit egyébként a magyar ismer kifejezés meglepően jól lefed). A klasszikus görögben az alapvető érzékelést, érzékszervek (főleg a látás) általi megtapasztalást, ezeknek az információknak az értelmezését, tudássá formálódását, ezáltal a valóság ismeretét, megértését jelentették. Ezt a jelentést az LXX is átveszi, azonban ki is bővíti: mögé rakja a héber uk gyök rendkívül gazdag jelentéstartományát: ért valamihez, törődik valamivel, odafigyel valakire, bensőséges kapcsolatot létesít valakivel (akár – de nem kizárólag – szexuális értelemben), istenfélelemben, azaz engedelmisségben él (ha „Istent ismeri”), és – ami témánk szempontjából igazán fontos – néhány helyen a kiválasztás jelentésárnyalatát is hordozza (4Móz 16,5; Jer 1,5; Ám 3,2)¹⁸. Amikor az ÚSZ használja a szót, alapvetően ebből a két háttérből építkezik.¹⁹ Ami a mi szempontunkból igazán fontos, az az, hogy rámutassunk: ahogy az LXX, úgy az ÚSZ is használja a γινώσκω-t a kiválasztás jelentésárnyalatával (1Kor 8,3; 13,12; Gal 4,9; 2Tim 2,19).²⁰

προγινώσκω. A *προγινώσκω* jelentése szó szerint előre (προ) tud/ismer (γινώσκω). A főnév nagyon hamar teológiai hangsúlyt kapott, a görögöknél arra használták, amikor valaki előre megismerte az eleve elhatározott, determinált sorsát, ilyen értelemben a jövőbe látott. Az LXX-ben csak a deuterokanonikus könyvekben (SalBölcs és Judit) fordul elő. Az ige az ÚSZ-ben 5-ször fordul elő²¹, a főnév 2-szer²². Noha szó szerinti jelentése előre tud(ás), az ÚSZ-ben előforduló esetekben – ahogy az a kontextusokból is nyilvánvalóvá válik – közelebb járunk az igazsághoz, ha inkább az előzőekben látott ÓSZ-i alapon, a héber וָיָד ige jelentésmezejével értelmezzük: Isten eleve ismeri, azaz kiválasztotta, sőt egyenesen elrendelte²³ az övét. Az ApCsel 26,5 és a 2Pt 3,17 kivételével alanya mindig Isten²⁴, aki (előre) kiválasztotta a keresztyéneket (Róm 8,29; 1Pt 1,2), Izráelt (Róm 11,2) és Krisztust (ApCsel 2,23; 1Pt 1,20).

Az eleve elrendelés további szavai

Az eleve elrendelés három legfontosabb görög kifejezése után néhány kevésbé ismert, ritkábban előforduló, de azért kellően jelentős szót tárgyalunk.

18 „Amikor Isten ismer egy embert (Jer 1,5) vagy egy népet (Ám 3,2), kiválasztja őt (vö. Num16,5 LXX).” (NIDNTT II/395) Eredeti: „When God knows a person (Jer 1,5) or a people (Am3,2) he chooses or elects him (cf. Num16,5 LXX).”

19 Bultmann és mások szerint a γινώσκω ÚSZ-i használatára a klasszikus görögön és az LXX-án kívül egy harmadik tényező, a gnoszticizmus is hatással volt. Ennek megfelelően az ÚSZ-i iratok tetemes része mögött gnosztikusokkal való vitát feltételeznek. Ezt a véleményt árnyalja Colin Brown szerkesztői megjegyzésében: a gnosztikus iratok lényegesen későbbiek (2-3. század!), mint az ÚSZ. (NIDNTT II/401)

20 „Isten tudásának esetében is találunk tipikus ÓSZ-i használatot az ÚSZ-ben. Ez Isten embereket szerető, kiválasztó tudására utal (vö. 2Tim 2,19, amely a Num16,5-t idézi; a passzívok az 1Kor 8,3; 13,12; és Gal 4,9 ige helyeken.” (NIDNTT II/400; ld. még EDNT I/250, e) pont). Eredeti: „We also find typical OT usage in the NT in the case of God’s knowledge. This refers to God’s loving, electing knowledge of men (cf. 2Tim 2,19 quoting Num16,5; the passives in 1Cor8,3; 1Cor13,12; and Gal 4,9).” Varga szerint ezeken a helyeken inkább „közösséget vállal” jelentése van, bár ő is említi a másik véleményt (Varga Zsigmond: Újszövetségi görög-magyar szótár. Budapest, 1992, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 177.).

21 ApCsel 26,5; Róm 8,29; 11,2; 1Pt 1,20; 2Pt3,17.

22 ApCsel 2,23; 1Pt 1,2.

23 „Isten előre tudása azonban az Ő népének (Róm 8,29; 11,2) vagy Krisztusnak (1Pt 1,20) a kiválasztása vagy eleve elrendelése.” (TDNT I/715) Eredeti: „His foreknowledge, however, is an election or foreordination of His people (Róm 8,29; 11,2) or Christ (1Pt 1,20).”

24 Ugyan az 1Pt 1,20-ban passzív alakban áll, egyértelmű, hogy itt divinum passivumról van szó (ld. az 1Pt 1,20 exegézisét: II.A.1.).

(ἀπό)κείμαι. A κείμαι az ÚSZ-ben 24-szer²⁵ fordul elő, alapjelentése fekszik (esetleg van). Átvitt értelemben azonban a lefektet, azaz elrendel jelentéssel is bír. Isten (bár konkrétan nincs kimondva, passzív alany) rendelte el Jézus (Lk 2,34), Pál (Fil 1,16) és a keresztyének (1Thessz 3,3) feladatát. Az ἀπόκείμαι az ÚSZ-ben négyszer fordul elő²⁶, jelentése: félretesz, készen tart. Egy előfordulása különösen is izgalmas: az ember halála és az utána következő ítélet elrendelgetett (Zsid 9,27). A πρόκειμαι az ÚSZ-ben 5-ször fordul elő²⁷, jelentése: előtte van (lokális vagy temporális értelemben), vagy a κείμαι-hoz hasonlóan csak egyszerűen: van. Minden előfordulása profán értelmű.

οἰκονομία. Az οἰκονομία jelentése eredetileg a háztartás vezetése, aztán állami adminisztráció, végül mindenféle hivatali tevékenység volt. Az ÚSZ-ben kilencszer fordul elő²⁸, jelentése sáfárság, először is a klasszikus görögnek megfelelően (pl. Lk 16,1-13), másodszor metaforikus értelemben Isten szolgálatára érve (pl. 1Kor 9,17), harmadszor pedig az üdvtörténet vonatkozásában Isten üdvözítő terve (Ef 1,10; 3,9; 1Tim 1,4²⁹) – és valójában ez utóbbi az igazán érdekes számunkra. A szót „az Efézusi levélben Isten üdvtervére használják, amely el volt rejtve öröktől fogva Istenben (Ef 3,9), és most, az idők teljességében megjelent Krisztusban (Ef 1,10).”³⁰

προβλέπω. Az ÚSZ-ben egyedül a Zsid 11,40-ben fordul elő „előre gondoskodik, tervez” jelentéssel³¹, Istennel kapcsolatban.

προγράφω. A γράφω jelentése a klasszikus görögben: ír (eredetileg vés, karcol, rajzol), a γραφή jelentése: írás, ezeket az LXX is átveszi a כָּתַב fordítására. Az ÚSZ-ben nagyon gyakori (192 előfordulásával a 20. leggyakoribb ige³²), az előfordulások nagy részében az ÓSZ-ből vett idézet bevezetésére használják. A προγράφω az ÚSZ-ben 4-szer fordul elő³³, jelentése: előre megír, valaki előtt leír. Három előfordulásakor alanya(i) ember(ek), egy azonban különösen is érdekes: a gyülekezetet megzavaró istentelen vándortanítók ítélete előre megíratott (Júd 4).³⁴

(προ)ετοιμάζω. A ετοιμάζω a belőle képzett szavakkal együtt mind az LXX-ban, mind az ÚSZ-ben gyakori. Jelentése: előkészít, profán és vallásos értelemben is. Számunkra azok az előfordulások igazán érdekesek, amikor arról van szó, hogy Isten készít elő, rendel el valamit: az LXX-ban pl. a földet (Jer 28,15 LXX), magának Izráelt (2Sám 7,24) vagy saját trónját (Zsolt 102,19 LXX), az ÚSZ-ben pedig Jézus megváltó halálát (1Kor 2,9); az üdvösséget (Mt 22,4,8 par³⁵ Lk 14,17; Mt 25,34; Lk 2,30k; Jn 14,2k; Zsid 11,16; 1Pt 1,5) és a kárhozatot (Mt 25,41); az utolsó ítéletet (1Pt 4,5); a Jézus melletti helyeket a mennyben (Mt 20,23 par Mk 10,40); a hívők jó cselekedeteit (2Tim 2,21); az asszony helyét a pusztában (Jel 12,6); és a mennyei Jeruzsálemet (Jel21,2). A

25 Mt 3,10; 5,14; 28,6; Lk 2,12.16.34; 3,9; 12,19; 23,53; Jn 2,6; 19,29; 20,5.6.7.12; 21,9; 1Kor 3,11; 2Kor 3,15; Fil 1,16; 1Thessz 3,3; 1Tim 1,9; 1Jn 5,19; Jel 4,2; 21,16

26 Lk 19,20; Kol 1,5; 2Tim 4,8; Zsid 9,27

27 2Kor 8,12; Zsid 6,18; 12,1.2; Júd 1,7

28 Lk 16,2.3.4; 1Kor 9,17; Ef 1,10; 3,2.9; Kol 1,25; 1Tim 1,4

29 Az 1Tim 1,4-et Goetzmann (NIDNTT) nem említi, Michel (TDNT V/153) és Kuhli (EDNT II/500) szerint az οικονómια itt a hívő élet etikájára vonatkozik az értelmetlen mesékkal szemben.

30 NIDNTT II/255. Eredeti: „In Ephesians it is used for God’s plan of salvation, which was hidden from eternity in God (Eph3,9), and now, in the fullness of time, has been realized in Christ (Eph1,10).”

31 TDNT V/381. Eredeti: „to contemplate something in advance.”

32 EDNT I/261

33 Róm 15,4; Gal 3,1; Ef 3,3; Júd 1,4

34 Balz szerint jelentése itt egyenesen „eleve elrendeltettek” (predestined, EDNT III/154), hasonlóan az ESV fordítás is (designated). Shrenk szerint itt nincs jelen a kálvini elvettetés gondolata (eternal reprobation, TDNT I/772). Ld. Júd 4 exegézisét: II.C.2.

35 Értsd: Mt 22,4.8 és a vele párhuzamos Lk 14,17 (a továbbiakban is).

προετοιμάζω az ŰSZ-ben kétszer fordul elő³⁶, jelentése: előkészít, előre elkészít, előre elrendel. Isten előre elkészítette a kiválasztottakat (Róm 9,23) és jó cselekedeteiket (Ef 2,10).

προχειρίζω. A χειρίζω csak az Eszt 8,12 LXX-ban jelenik meg „intéz”, „igazgat” jelentéssel. A προχειρίζω jelentései: előkészít, eldönt, meghatároz, kiválaszt, kinevez. Az ŰSZ-ben 3-szor fordul elő³⁷: Pált Isten választotta ki, s tette szolgájává és tanújává (ApCsel 22,14; 26,16), illetve Jézust Isten rendelte Messiásul (ApCsel 3,20). Michaelis szerint ezek az igehelyek a pro-előtag ellenére sem szólnak Isten eleve elrendeléséről, hiszen a hangsúly azon van, Isten mire nevezte ki Pált, ill. Jézust.³⁸ Ezzel szemben, Langkammer szerint az ApCsel 3,20-ban jelen van az eleve elrendelés (és az előre kinyilatkoztatás) gondolata, ld. ApCsel 3,13.17k.21.24-26; 4,28; 10,41.³⁹

προχειροτονέω. A χειροτονέω jelentése szó szerint: felnyújtani (τονέω) a kezét (χείρ), jelentése: szavazni, megválasztani, kiválasztani, kinevezni. Az ŰSZ-ben kétszer fordul elő⁴⁰, mindkét esetben emberi választásról van szó. A προχειροτονέω csak egyszer fordul elő⁴¹, de ez annál jelentősebb: Isten előre kiválasztotta az apostolokat tanúul (ApCsel 10,41).

τάσσω. A τάσσω ige jelentései: parancsol, elrendez, elrendel, kinevez. Az ŰSZ-ben nyolcszor fordul elő⁴², ebből Isten csak háromszor alanya, ezek az igehelyek azonban nagyon jelentősek. Isten rendelt el minden hatalmat (Róm 13,1), hogy mit kell tennie Pálnak (ApCsel 22,10), és egyeseket az örök életre (ApCsel 13,48). A τάσσω-val rokon számtalan szó közül⁴³ Isten rendeléséről csak az ApCsel 17,26; Róm 13,2; 16,26; 1Tim 1,1; Tit 1,3-ban olvasunk (διαταγή, és έπιταγή; jelentésük visszaadható – legalábbis hellyel-közzel – a magyar parancs szavunkkal).

AZ ELEVE ELRENDELÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ ÚJSZÖVETSÉGI IGHELYEK VIZSGÁLATA

Dolgozatom második egységében azokat az igehelyeket fogom részletesebben megvizsgálni, ahol Péter vagy Júdás⁴⁴ eleve elrendelésről beszél, és ennek az eleve elrendelésnek az alanya, cselekvője Isten. Az igehelyeket az alábbiak szerint csoportosítottam. Elsőként veszem azokat az igehelyeket, amelyek arról beszélnek, hogy Isten eleve elrendelte a megváltást Jézus Krisztus által. Ezután következnek azok az igehelyek, amelyek arról szólnak, hogy Isten egyeseket arra rendelt, hogy hitre jussanak és így üdvözüljenek. Végül azokat az igehelyeket tárgyalom, amelyek Isten kárhozatra rendelésének kérdését vetik fel.

Mivel Péter és Júdás leveleiben nem történik utalás rájuk, a tárgyalásból két fontos csoport kimarad. Ezekkel alább nem foglalkozom, de itt szeretném őket röviden megemlíteni. Az egyik azoknak az igehelyeknek a csoportja, amelyek arról beszélnek, hogy Isten eleve elrendelt egyeseket bizonyos feladatra (pl. ApCsel 10,41; 20,28; Gal 1,15; Fil 1,16; 1Tim 1,12). A másik pedig azoké, amelyekben Isten eleve elrendelése a legkülönbözőbb dolgokra vonatkozik (pl. ApCsel 1,7; 17,26; Róm 13,1.2; Zsid 4,6-7; 9,27). Ez utóbbi csoport azért is nagyon fontos, mert megerősíti azt a gondolatot, hogy a világban történő minden eseményt Isten irányít.

36 Róm 9,23; Ef 2,10

37 Csak az ApCsel -ben: 3,20; 22,14; 26,16.

38 TDNT VI/863

39 EDNT III/186

40 ApCsel 14,23; 2Kor 18,9

41 ApCsel 10,41

42 Mt 28,16; Lk 7,8; ApCsel 13,48; 15,2; 22,10; 28,23; Róm 13,1; 1Kor 16,15.

43 Ezeket részletesen felsorolja Delling (TDNT VIII/27-48).

44 Valójában írhatnánk katolikus leveleket is, amennyiben a Zsid-et nem értjük bele, hiszen János és Jakab leveleiben az eleve elrendelés ilyen gondolata nem fordul elő. (Az έκλέγω-έκλεκτός igen, pl. Jak 2,5; 2Jn 1,1; de annak nem foglalkozunk minden előfordulásával.)

Módszertani szempontból annyit kell megemlíteni, hogy az egyes igehelyeknél az összes, a bibliográfiában az adott könyvnél szereplő kommentár megfelelő részeit használtam. A hasonló nézeteket általában csoportosítottam, ilyenkor a hivatkozásban nem soroltam fel valamennyi, a véleménnyel egyetértő kommentátort, hanem egyiküket (aki véleményem szerint a legátfogóbban mutatja be, reprezentálja az érveket) választottam ki, és a lábjegyzetben őt tüntettem fel. A szó szerinti vagy markáns véleményeket természetesen külön jelöltem.

ISTEN ELEVE ELRENDELTE A MEGVÁLTÁST JÉZUS KRISZTUS ÁLTAL

Az első csoportba azok az igék tartoznak, amelyek valamilyen módon arról beszélnek, hogy Isten eleve elrendelte Jézus Krisztust. Bár a különböző igehelyek különbözőképpen fogalmazzák ezt meg, valójában a tartalmuk ugyanaz: Isten arra rendelte Jézus Krisztust, hogy az ő kereszthalála és feltámadása által véghezvigye az öröktől eltervezett üdvösséget. Az általunk vizsgált levelekben ennek egyetlen előfordulása van.

1. 1Pt 1,20

Mivel ez az első 1Pt-i igehely, szólnom kell a szerzőség kérdéséről. A tudósok véleménye megoszlik azon, hogy valóban Péter, Jézus (egyik) legismertebb tanítványa írta-e a levelet, vagy valaki más az ő nevében (pszeudepigráf levél). Az általunk exegetált igehelyek szempontjából ennek kevés jelentősége van, mivel a szakaszok tartalmi mondanivalóját ez a kérdés nem befolyásolja; mindazonáltal én azzal a hipotézissel értek egyet, miszerint a levél írója valóban Péter volt.⁴⁵

„A 2. vers [értsd: 1Pt 1,2⁴⁶] három előjáró kifejezése a következő néhány versben további kifejtésre kerül: Isten irányító tevékenysége az 1,3-12-ben, a szentség fogalma az 1,13-17-ben, és az engedelmisség és Krisztus áldozatának a témája az 1,18-25-ben.”⁴⁷ Az 1Pt 18-21-ben⁴⁸ Péter alapvető, minden keresztyén által ismert, az ÚSZ-et átszövő teológiai igazságokat fogalmaz meg.⁴⁹ Az alábbiakat érdemes megjegyeznünk róla.

Kontextus. A 13–17. (mely világosan elkülönül az azt megelőző 12. verstől) felszólítások láncolata. Péter ezeknek a felszólításoknak az okát, alapját, elvi alátámasztását adja meg a 18–20. verssekkel.⁵⁰ A 20. vers két participiuma (προεγνωσμένου, a vers első szava, és φανερωθέντος) a 19. vers utolsó szavára, Krisztusra, és nem a bárányra (ἄμνοῦ, 19) vonatkozik.⁵¹ Ugyanígy a 21. vers első szava (τοῦς) a 20. vers utolsó szavára (ὑμᾶς) utal vissza, és onnan folytatja a gondolatmenetet – ez azonban már a hívőkről és nem Krisztusról szól, tehát témánk szempontjából érdektelen.⁵² A 20. vers tehát egyetlen, Krisztusról szóló kiegészítő, mondhatni, közbeszúrt mondat.⁵³ Ez azért

45 A kérdés tárgyalásához és álláspontom melletti érvekhez ld. Carson, D. A. – Douglas, J. Moo: An Introduction to the New Testament. 2. kiad. Grand Rapids (Michigan), 2005, Zondervan, 641-646.

46 Melynek exegézisét ld. alább: II.B.1.

47 Achtemeier, Paul J.: *1 Peter* (Hermeneia). Minneapolis (Minnesota), 1996, Fortress Press, 80. Eredeti: “The three prepositional phrases of v. 2 are further expanded in the next few verses, with God’s directive activity developed in 1,3-12, the concept of holiness in 1,13-17, and the theme of obedience and Christ’s sacrifice in 1,18-25.”

48 Görögül a 17–21. egy mondat, mondanivaló alapján azonban inkább a 18–21-et tekinthetjük egy egységnek.

49 Achtemeier 1996, 123. Hogy ez a szakasz vajon egy korabeli keresztyén himnusz volt-e, nem tudhatjuk, de számunkra nem is lényeges.

50 Michaels, J. Ramsey: *1 Peter* (WBC). Waco (Texas), 1988, Word Books, 63.

51 Achtemeier 1996, 129-130, 132.

52 Michaels 1988, 68.

53 „Krisztus leírásának azonban, melyet ez a vers tartalmaz, nem annyira az a célja, hogy további információkkal szolgáljon Krisztusról és Istennel való kapcsolatáról (bár ezt is megteszi), hanem hogy hang-

nagyon fontos, mert jelzi, hogy Péter itt olyan dologról beszél, amit nem volt szükséges tovább magyarázni, mert valószínűleg olvasói előtt is jól ismert volt. Vagyis a korai keresztyének gondolkodásában jelen volt az a gondolat, hogy Isten eleve elrendelte Krisztust a világ megváltására. A 20. vers csak a „jéghegy csúcsa”, ennek a jelen lévő meggyőződésnek parányi, de látható jele.⁵⁴

Exegézis. „A vers elsődleges szándéka... az, hogy Krisztus halálát Isten örök tervéhez kapcsolja, és így eltávolítsa a véletlen területéről.”⁵⁵ Ehhez Péter a μὲν-δὲ szerkezet segítségével egy ellentét-párt alkot: a προεγνωσμένου áll szemben a φανερωθέντος-szal, és a πρὸ καταβολῆς κόσμου az ἐσχάτου τῶν χρόνων-nal.⁵⁶ A „προεγνωσμένου a 2. vers κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ πατρός-át hívja elő, azzal a kivétellel, hogy itt az előre tudás (vagyis kiválasztás, vagy „korábbi rendeltetés valamely állapotra vagy feladatra” [Hort, 80]; ld. a 2. vers magyarázatát) Krisztusra, és nem pedig a keresztyénekre vonatkozik (vö. ἐκλεκτόν a 2,4.6-ban).”⁵⁷ A kifejezés passivum divinum, az eleve elrendelés véghezvivője tehát Isten.⁵⁸ A πρὸ καταβολῆς κόσμου jelentése a világ teremtése előtt; ilyen formában ezen kívül csak a Jn 17,24-ben (hasonló értelemmel) és az Ef 1,4-ben (szintén hasonló értelemmel, csak ott Isten kiválasztása nem Jézusra, hanem a hívőkre vonatkozik) fordul elő. A φανερωθέντος használata az egyik érv amellett, hogy a vers Krisztus preexistenciáját állítja.⁵⁹ További érvek az 1Pt 1,11, mely arról beszél, hogy Krisztus Lelke volt az, aki előre bizonyosságot tett (προμαρτύρομαι) a prófétáknak, ill. az ŰSZ egyértelmű bizonyágtétele (pl. Fil 2,6-7; Kol 1,15; Jn 1,1-2; Jn 17,24⁶⁰; ill. pl. a Kol 1,26-27 és a 2Tim 1,9-10, melyekben a φανερώω ige is szerepel). Az ἐσχάτου τῶν χρόνων egyrészt „azt a »most«-ot határozza meg (vö. Róm 16,26), ami a világ kezdete előtti idővel áll ellentétben”⁶¹, másrészt pedig az ŰSZ alapján (pl. ApCsel 2,16-18; 1Kor 10,11; Zsid 1,2; 9,26) a Krisztus megjelenésével elkezdődő és az Ő visszajövetelével befejeződő jelenlegi korszakot jelenti.⁶²

Következtetések. A vers tehát azt állítja, hogy Isten már a világ teremtése előtt, eleve kiválasztotta és elrendelte Krisztus megváltó halálát.⁶³

súlyozza, hogy mindez Isten népéért történt.” (Achteimer, 132) Eredeti: „The point of the description of Christ contained in the verse is, however, not so much to provide further information about him and his relationship to God, although it does do that, as it is to emphasize that all of this occurred for the sake of the people of God.”

54 Köszönet dr. Balla Péter professzor úrnak a meglátásáért! A „jéghegy csúcsa” kifejezés is tőle származik. Ld. a II.C.1. alatt tett hasonló megjegyzésemet is.

55 Achteimer 1996, 131. Eredeti: „The primary intent of the verse, however it originated, is to link the death of Christ to God’s eternal plan, thus removing it from the realm of the accidental.”

56 Michaels 1988, 66.

57 Michaels 1988, 66. Eredeti: „προεγνωσμένου recalls the κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ πατρός of v 2, except that here the foreknowledge (i.e., election, or „previous designation to a position or function” [Hort, 80]; see on v 2) refers to Christ rather than Christian believers (cf. ἐκλεκτόν in 2,4.6).”

58 Michaels 1988, 67; Achteimer 1996, 131.

59 Kelly, J. N. D.: The Epistles of Peter and of Jude (BNTC). London, 1969, A & C Black (Publishers) Limited, 76; Clowney, Edmund P.: The Message of 1 Peter (BST). Leicester (England), 1988, InterVarsity Press, 73n3. Az, hogy Isten eleve ismerte Krisztust, önmagában nem jelenti ezt, hiszen minket is eleve ismert (1Pt 1,2).

60 Achteimer 1996, 132. o. 106. jegyzet felsorolása.

61 Michaels 1988, 68. Eredeti: „it defines the »now« (cf. Róm 16,26) that stands in contrast to the time before the beginning of the world.”

62 Michaels 1988, 68; Achteimer 1996, 132.

63 Krisztus elrendelésének a célját a 18-19. (melynek háttérben elsősorban a Mk 10,45 állhat) határozza meg, mégpedig Isten népének a megváltásában. (Achteimer 1996, 126-127; Michaels, 66-67.)

ISTEN ELEVE ELRENDELT EGYESEKET A KRISZTUSBAN VALÓ HITRE

A második csoportba azok az igehelyek tartoznak, amelyekben Isten embereket rendel el, mégpedig üdvösségre. Itt is fontos, hogy mindez öröktől fogva történik – azaz a kiválasztás már a világ teremtése előtt megtörtént. Az általunk tárgyalt levelekben ennek is egyetlen előfordulása van.

1. 1Pt 1,2

Az 1Pt 1,1-2 egy nagyon tömör, gazdag teológiai jelentést hordozó szavakkal jól megtűzdelt levélkezdet. A következőket érdemes róla megjegyeznünk.

Kontextus. Péter a szokásos, három elemből (feladó, címzett, köszöntés) álló levélkezdetet használja.⁶⁴ Ennek második, azaz a címzettekéről szóló részét bővíti ki. „A 2. versben egy proto-trinitáriánus formába öntött (θεοῦ πατρός [2a vers], πνεύματος [2b vers], Ἰησοῦ Χριστοῦ [2c vers]) és az ἐκλεκτοῖς-t (1. vers) minősítő három (κατά, ἐν és εἰς kezdetű) előljáró kifejezés írja le a hívők (Isten általi) kiválasztásának *alapját* (2a vers), *eszközét* (2b vers) és *célját* (2c vers).⁶⁵ Bár a kommentátorok egy része szerint a kibővítés a feladóra (ἀπόστολος) vagy a feladóra *is* vonatkozik⁶⁶, én a többség véleményével értek egyet, miszerint a három megjegyzés az ἐκλεκτοῖς-hoz tartozik.⁶⁷

Exegézis. A hívők kiválasztásának alapja tehát az Atya Isten elrendelése, eszköze a Szentlélek megszentelő munkája, célja pedig a kiválasztottak megtérése. A προϋνῶσκω jelentése nem egyszerűen előre tudás, hanem kiválasztás, elrendelés.⁶⁸ A κατά jelentése szerint, vagyis az Atya Isten akarata, terve szerint⁶⁹, sőt *miatta*: „a ‘szerint’ szó (κατά) ‘okot’ vagy ‘okozatot’ is jelölhet: a hívők üdvösségre való kiválasztása Istennek az üdvösségben történő szuverén és megmentő kezdeményezése *miatt* vagy közvetlen *eredményeként* történik.”⁷⁰ Az ἐν valószínűleg nem lokális, hanem eszközi értelemben szerepel itt, tehát: a Szentlélek elkülönítése által (bár lokális értelemben is hasonlót jelentene).⁷¹ A πνεύματος minden bizonnyal a Szentlélekre, és nem emberi lélekre utal⁷², és genitivus auctoris, vagyis a ἁγιασμός szerzője a Szentlélek⁷³. A ἁγιασμός-t a kommentátorok egy része a megszentelődés, mint a megigazulás utáni, élethosszig tartó folyamatként értelmezi, azonban itt valószínűbb a megszentelés mint Istennek való elkülönítés jelentése, ami így a megtérésre utal.⁷⁴ A ὑπακοή jelentése egyfelől lehet engedelmesség, mint a hitre jutottak mindennapi engedelmsége, másfelől

64 Michaels 1988, 3-4; Williams, Martin: The Doctrine of Salvation in the First Letter of Peter. Cambridge, 2011, Cambridge University Press, 43-44.

65 Williams 2011, 52. Eredeti: „In v. 2, three prepositional phrases (beginning with κατά, ἐν, and εἰς) cast in a proto-Trinitarian framework (θεοῦ πατρός [v. 2a], πνεύματος [v. 2b], Ἰησοῦ Χριστοῦ [v. 2c]) and qualifying ἐκλεκτοῖς (v. 1), describe the basis (v. 2a), instrumentality (v. 2b), and goal (v. 2c) of the believers election (by God).”

66 Pl. Selwyn, Edward Gordon: The First Epistle to St. Peter. 2. kiad. Grand Rapids (Michigan), 1947, Baker Book House, 119.

67 Michaels 1988, 3-5.; Achtemeier 1996, 86. Ld. Williams ábráját az 1-2. versek nyelvtani struktúráiról (Williams 2011, 44).

68 Ld. I.3; Michaels 1988, 10-11. Michaels szellemesen mondja: ha csak tudást jelölne, akkor nem lenne értelme annak, hogy Isten egyeseket ismer, másokat nem – a kiválasztás, elrendelés értelemmel viszont van. 69 Achtemeier 1996, 86.

70 Williams 2011, 54. Eredeti: „Thus the words ‘according to’ (κατά) may also indicate ‘cause’ or ‘result’: the believers’ election to salvation because of or a direct result of God’s sovereign and saving initiative in salvation.”

71 Williams 2011, 54-55

72 Williams 2011, 55

73 Feldmeier, Reinhard: The First Letter of Peter. Fordította Peter H. Davids. Waco (Texas), 2008, Baylor University Press, 58

74 Az érveléshez ld. Williams 2011, 55-56.

pedig megtérés mint a hitre jutás, az evangélium elfogadása. Ez utóbbi egyáltalán nem idegen a ὑπακοή-tól, és minden bizonnyal ez a jelentése a 1Pt 1,2-ben is.⁷⁵ „Ha az ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος a megtérést a Szentlélek munkájaként írja le, az εἰς ὑπακοήν emberi döntésként, amellyel valaki elfogadja a keresztyén üzenetet és a szerint él.”⁷⁶ Ἀ Ἰησοῦ Χριστοῦ genitivus subjectivus, amely csak a ῥαντισμὸν αἵματος-ra vonatkozik.⁷⁷ A legtöbb kommentátor egyetért abban, hogy a ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ-t a legjobb a ὑπακοήν-nal párhuzamos kifejezésnek venni, amit Péter a megtérés további körülírására használ. A kifejezés hátttere az 2Móz 24,3-8 (amit a Zsid 9,18-21 is felhasznál), és a legvalószínűbb, hogy Jézus Krisztusban kötött új szövetségbe való felvételt jelenti.⁷⁸ Az εἰς jelentése minden bizonnyal célhatározói (azért, hogy)⁷⁹, nem pedig okozati (miatt)⁸⁰.

Az eleve elrendelés ideje: bár az igeszakasz inkább a jelen és jövőbeli hatását hangsúlyozza, a kiválasztás kétséget kizáróan a világ teremtése előtt történt. Erre nem csak az ŰSZ bizonyosságtétele⁸¹, de a pár verssel későbbi 1Pt 1,20 is utal. „A 2. és a 20. vers egymással összefüggő gondolatokat fejeznek ki: Isten még a világ teremtése előtt kiválasztotta mind a megváltottakat, mind azt, aki által megváltja őket.” „Isten tehát már a világ teremtése előtt ismerte a megváltás teljes menetét.”⁸² Az 1,20 időisége tehát az 1,2-re is érvényes, hiszen „Krisztuson keresztül vagyunk mi is kiválasztva...”⁸³

Következtetés. Ebben a versben Isten világ teremtése előtt meglévő eleve elrendelésének célja tehát a kiválasztottak felvétele a Jézus Krisztusban kötött új szövetségbe, vagyis a megtérés, hitre jutás, és ezáltal az üdvözülés.⁸⁴

ISTEN ELEVE ELRENDELTE EGYESEKET A KÁRHOZATRA?

Az utolsó csoport azokat az igehelyeket fogja górcső alá venni, amelyek arról szólnak, hogy Isten egyeseket kárhozatra rendelt. Ilyen igehelyből több is van Péter és Júdás leveleiben.

75 Más igehelyek, ahol az engedelmesség világosan hitet vagy megtérést jelent: ApCsel 6,7; Róm 1,5; 10,16; 15,18 (ezen a helyen a RŰF; UFO megtérést is fordít); 16,26; 2Thesz 1,8; 1Pt 1,14.22. (Michaels 1988, 11-12; Williams 2011, 58-59.)

76 Michaels 1988, 12. Eredeti: „If ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος describes conversion as the work of the Holy Spirit, εἰς ὑπακοήν describes it as a human decision to accept and live by the Christian message.”

77 Máskülönb azzal a nehézséggel kell szembenéznünk, hogy a Ἰησοῦ Χριστοῦ kifejezés egyszerre áll genitivus objectivus (a ὑπακοήν-nel kapcsolatban) és genitivus subjectivus értelemben (a αἵματος-szal kapcsolatban), ami „nyelvtani szörnnyetenség” (Achtmeier, 87 kifejezése) lenne. (Williams, 57-58.)

78 Williams 2011, 59-60.

79 Ebben az értelemben szerepel: 1Pt 1,3.4.5.7.22; 2,5.7.8.9.14.21; 3,7.9; 4,2.7. (Williams, 57.)

80 Ebben az értelemben sem 1Pt-ben (Agnew, F. H., „1 Peter 1:2: An Alternative Translation” in Catholic Biblical Quarterly 45 (1983), 70, idézi Williams 2011, 57), sem az egész ŰSZ-ben (Harris, M. J., „Prepositions and Theology in the Greek New Testament” in NIDNTT III/1187, idézi Williams 2011, 57) nem fordul elő.

81 Pl. Ef 1; Kol 1,26-27; 2Tim 1,9-10.

82 Jobs, Karen H.: 1 Peter (BECNT). Grand Rapids (Michigan), 2005, Baker Academic, 68, 119. Eredeti: „Therefore, verses 2 and 20 express correlating thoughts that even before creation God had chosen both the people who would be redeemed and the agent who would redeem them.” „Thus God knew the complete program of redemption before the foundation of the world.” Ld. még Michaels 1988, 10; Achtmeier 1996, 80; Clowney 1988, 33. o.1.jegyzet.

83 Harink, Douglas: 1 & 2 Peter (BTCB). Grand Rapids (Michigan), 2009, Brazos, 41. Eredeti: „It is through this same Christ that we ourselves are chosen and made able to put our »trust in God« (1,21).”

84 Feldmeier 2008, 57.

1. 1Pt 2,8

Az 1Pt 2,4-10 egy teológiailag nagyon gazdag szakasz, sok témát érint, és sok ŐSZ-i idézettel dolgozik. Mi most csak abból a szempontból vizsgáljuk meg a szakaszt (különösen a 6–8. verseket), hogy vajon tanítja-e azt, hogy Isten egyes embereket eleve kárhozatra rendelt.

Kontextus. A szakasz fő üzenete nem ez. Bár megfogalmazásbeli eltérések akadnak, a kommentátorok nagyjából egyetértenek abban, hogy a 1Pt 2,4-10 a Krisztusban nyert új identitásról és annak jellemzőiről szól⁸⁵. A hitetleneket (7) és engedetleneket (8) csak azért említi, hogy tőlük elhatárolódva és velük szembeállítva még jobban meghatározhassa ezt az új identitást. Ezért ne is várjuk Pétertől, hogy ezt részleteiben kifejtsse; inkább – mint az eleve elrendelésről szóló igehelyek nagy részénél – ez csak afféle futólagos említés. Azonban ez nagyon is jelentős lehet: azt jelentheti ugyanis, hogy ez a teológiai meggyőződés (melyet az alábbiakban fejtek ki részletesebben) része volt a korai keresztyének gondolkodásának. Az, hogy Péter csak egyszerűen, minden további magyarázat nélkül utal erre, ezt erősíti meg.⁸⁶

Exegézis. A kommentátorok nagyjából egyetértenek abban, hogy a οἱ (ők) a 7. versben szereplő hitetlenekre (ἀπιστοῦσιν), egészen pontosan a címzett gyülekezetek háborgatóira vonatkozik (ld. 2,12.15.18; 3,1.15-16; 4,4).⁸⁷ Ők fognak megbotlani (προσκοπτοῦσιν), mert nem engedelmeskednek (participium, ἀπειθοῦντες) az igének: a legtöbb kommentátor egyetért abban, hogy megbotlás (προσκοπτοῦσιν) az engedetlenség-hitetlenség (ἀπειθοῦντες-ἀπιστοῦσιν) következménye.⁸⁸ Az igének való engedetlenség Krisztus elutasítására vonatkozik, mert: (1) vitán felül áll, hogy a szakaszban említett (sarok)kő (2.6.7.8) Krisztus, és mert (2) úgy tűnik, Péter a λόγος (ige, 2,8; 3,1) és az εὐαγγέλιον θεοῦ (Isten evangéliuma, 4,17) kifejezéseket szinonimaként használja⁸⁹.

A τίθημι jelentése itt elrendel.⁹⁰ Az elrendelés véghezvivője Isten. Ez pusztán a 8. versből is világossá válik (divinum passivum), de tovább erősíti az is, hogy a 6. versben szintén előforduló τίθημι alanya egyértelműen Isten (hiszen az Ézs 28,16-ot idézi, ahol ez kimondásra is kerül).⁹¹

Végül a legfontosabb kérdés: mire vonatkozik az elrendelés? A kommentátorok alapvetően kétféle nézetet képviselnek. Az egyik oldal szerint a ő szigorúan csak a megbotlásra (προσκοπτοῦσιν) vonatkozik. „A vers értelme tehát az, hogy »engedetlenek, ezért megbotlanak«; »mivel engedetlenségük, Isten elrendeli megbotlásukat.« Az engedetlenségük nincs eleve elrendelve, az engedetlenségük büntetése igen.»⁹² A másik oldal szerint a ő nem csupán egy szóra, a megbotlásra, hanem az egész megelőző gondolatmenetre vonatkozik, tehát engedetlenségük éppúgy el volt rendelve, mint büntetésük.⁹³ Számomra ez az oldal meggyőzőbb. Jobes nyitva hagyja a kérdést: szerinte ez

85 Pl. Michaels 1988, 94-95. Az egyik legrészletesebb exegézist ő adja a szakaszhoz; a későbbiekben is őt fogom használni egy-egy állítás alátámasztására.

86 Köszönet dr. Balla Péter professzor úrnak a meglátásáért! Ld. a II.A.1. alatt tett hasonló megjegyzésemet is.

87 Michaels 1988, 105.

88 Michaels 1988, 106; Williams 2011, 68; Achtemeier 1996, 162.

89 Michaels 1988, 107.

90 I.2; ld. még Williams 2011, 68-69 alapos elemzését. Williamsé a legfrissebb, legalaposabb és legvilágosabb írás a szakasszal kapcsolatban, amit olvastam.

91 Michaels 1988, 107; Williams 2011, 68.

92 Bigg, Charles: *The Epistles of St. Peter and St. Jude* (ICC). New York, 1909, Charles Scribner's Sons, 133. Eredeti: „The sense, therefore, is »they disobey, and for that reason stumble«; »because they disobey, God ordains that they shall stumble. « Their disobedience is not ordained, the penalty of their disobedience is.”

93 Williams 2011, 71-72.

a vers egy *crux*⁹⁴, aminek értelmezése a magyarázó teológiai álláspontjától függ.⁹⁵ Abban viszont mindkét oldal egyetért, hogy büntetés (a megbotlás, προσκόπτουσι, 8. vers, és a megszégyenülés, κατασχυνθη, 6. vers⁹⁶) eszkatologikusan, a kárhozatra mint az evangélium elutasítóinak végzetére értendő.⁹⁷ A versben (ellentétben az 1Pt 1,2.20 versekkel) nincs szó arról, hogy Isten elrendelése a világ teremtése előtt történne.

Következtetés. A vers tehát arról beszél, hogy Isten egyeseket (akik elutasítják Krisztust) kárhozatra rendelt. Úgy érzem, hogy az ezzel ellentétes álláspontot képviselők sokszor inkább a saját Istenről alkotott elképzelésük alapján érvelnek („egy szerető Isten nem tehet ilyet!”) mintsem exegetikai érvek alapján. Mivel véleményem szerint a Biblia szándékosan egyfajta feszültségben tartja az isteni eleve elrendelés és az emberi szabad választás kérdését (mert mindkettőt határozottan állítja), számomra nem okoz gondot ennek az eredménynek az elfogadása, mivel ez a legkevésbé sem jelenti azt, hogy ezek az emberek ne saját szabad akaratukból döntenének az engedetlenség, a megkeményedés, és így a kárhozattal szemben.

2. Júd 4; 2Pt 2,3

Bár az általunk exegetált versek szempontjából sok jelentősége nincs, bevezetéstani kérdések tekintetében jómagam azzal az állásponttal értek egyet, hogy 2Pt-t Péter apostol⁹⁸, Júd-ot pedig Júdás, Jézus testvére írta⁹⁹. A 2Pt 2 és a Júd hasonlósága miatt felmerül az a kérdés is, hogy vajon melyikük használta fel a másikat saját levele megírásához. Carsons és Moo-t követve a közös szerzőség és a számunkra ismeretlen közös forrás használatának opcióját kizárva arra a következtetésre hajlok, hogy nem dönthető el, vajon Péter használta-e Júdás levelét, vagy Júdás Péter levelét.¹⁰⁰ Így egy-egy exegetikai kérdés eldöntésében sem Péter, sem Júdás elsőbbsége nem tekinthető megalapozott érveknek.

Kontextus. A Júd 3-4 a levél nyitánya, Júdás itt mondja el nekünk a levél megírásának körülményeit és célját. Eredetileg másról (közös üdvösségükről, 3. vers) akart írni, de különböző okok (τινες ἄνθρωποι, valószínűleg a gyülekezetben megjelenő, az evangéliumot tévesen megélt vándortanítók, 4) miatt ezt a rövidebb, témájában is eltérő levelet kellett megírnia.¹⁰¹ Az 5-19-ben Júdás azt a 4. versben említett tételt támasztja alá, hogy ezeknek az istentelen vándortanítóknak a jövedele és ítélete régóta megíratott, a 20-23-ban pedig a levél 3. versben említett céljára tér vissza: olvasói küzdjenek a hitért.¹⁰² A vándortanítókról, mint az eleve elrendelés tárgyairól még annyit

94 Értsd: a teológusok keresztje, egy különösen is nehezen értelmezhető vagy magyarázható bibliai igehely.

95 Jobs 2005, 155. Eredeti: „This is an exegetical crux that cannot help but be influenced by one’s theology, for the antecedent of the relative pronoun in the prepositional phrase εις ὃ (*eis ho*, to which) has been argued both ways.”

96 Péter – bár indirekt módon, de – állítja, hogy aki nem hisz Krisztusban, annak nemcsak a megbotlásban (8. vers), hanem a megszégyenülésben (6. vers) is része lesz. Ld. Michaels 1988, 107.

97 Michaels 1988, 106-107; Achtemeier 1996, 163.

98 Az érveléshez ld. pl. Szabados remek írását: Szabados Ádám: The Authorship of 2 Peter and the Question of Honesty (<http://szabadosadam.hu/divinity/wp-content/uploads/2010/09/2-Peter.pdf>, letöltés: 2016. november 14.)

99 Az érveléshez ld. pl. Carson – Moo 2005, 690-692

100 Carson – Moo 2005, 655-657

101 Csak lábjegyzetben említem, hogy egyes kommentátorok szerint nincs szó két levélről: Júdás azon fáradozott, hogy közös üdvösségükről írjon, ezért írta meg ezt a levelet. Mindkét oldalt bemutatja, és meggyőzően érvel a főszövegben említett álláspont mellett Bauckham, Richard J.: *Jude, 2 Peter* (WBC). Waco (Texas), 1983, Word Books, 29-30.

102 Bauckham 1983, 29.

érdemes megjegyeznünk, hogy a gyülekezet jól tudta, kikről van szó (a τινες használata erre utal, ld. pl. 2Kor 10,12)¹⁰³, és hogy bűnük elsősorban kicsapongó életmódjuk volt, mellyel félreértették, sőt gúnyt űztek Isten kegyelméből, és megtagadták Jézus Krisztust.¹⁰⁴

Exegézis. A προγεγραμμένοι-nak többféle értelmezése lehetséges. (i) Valaki(k)nek a szeme előtt nyilvánosan leír, lefest, megjelenít. Az ÚSZ-ben csak a Gal 3,1-ben szerepel ilyen értelemben; a πάλαι miatt itt sem valószínű, hogy ebben az értelemben állna. (ii) Korábban leír. Ez a legvalószínűbb álláspont. Az ige ekkor az 5–19-ben említett (ÓSZ-i és 1Énók-beli) próféciaakra utal.¹⁰⁵ (iii) Felír valakit egy listába, katalógusba; az 1Makk10,36-ban pontosan: hadseregbe besoroz; a római gyakorlat szerint a számkivetetteknek is volt egy külön listájuk. Ez esetben a προγράφω egy olyan mennyei listára utal, ahol az elkárhozók nevei előre fel vannak írva, pl. 1Énók 108,7 (az 1Énókból a Júd 14-15 idéz is).¹⁰⁶ Ha ez az értelmezés a helyes, akkor a Júd 4 egyértelműen arról tanít, hogy Isten egyeseket eleve kárhozatra rendelt.

A πάλαι jelentése: régóta, de hogy ez pontosan milyen régre utal, azt nehéz megmondani, akár a közelmúltra is érthető. A πάλαι „általában ezt [értsd: régóta] jelenti, de már-ként is fordítható [pl. Mk 15,44], szóval van benne rugalmasság. Júdás szavát odáig tágíthatjuk, hogy magába foglalja azt, amit „a mi Urunk Jézus Krisztus apostolai előre megmondtak.” (17. vers)¹⁰⁷, mégis visszanyúljon egészen „Énókig, aki Ádámtól számítva a hetedik volt” (14. vers).¹⁰⁸ Tehát a πάλαι utalhat a 5–19. vers ÓSZ-i és 1Énókbeli prófeciáira.

A κρίμα jelentése: ítélet, büntetés. Bár a kommentátorok egy része szerint az εις τοῦτο τὸ κρίμα kifejezés vissza, a 3. versre, vagy előre, de csak a 4. vers további részére utal, a legvalószínűbb, hogy az egész 5–19-ben leírt ÓSZ-i és 1Énók-beli ítéletekre vonatkozik.¹⁰⁹ Ezek pedig, amiket Júdás az ellenfeleire alkalmaz, kétségtelenül az utolsó ítéletre és az örök kárhozatra utalnak.¹¹⁰ „Máté evangéliumában Jézus mind a tűz [ld. 7. vers], mind a legfeketebb vagy külső sötétség [ld. 13. vers] képét az utolsó ítélet metaforájaként használja (sötétség: Mt 8,12; 22,13; 25,30; tűz: Mt 25,41).”¹¹¹

103 Bauckham 1983, 35.

104 Bauckham 1983, 38, 40.

105 Green, Gene: Jude and 2 Peter (BECNT). Grand Rapids (Michigan), 2008, Baker Academic, 58 összevonja az i. és ii. értelmezést: szerinte „Júdás nem egyszerűen azt hangsúlyozza, hogy az eretnekek végzete meg volt jövendölve, hanem azt is, hogy elrendeltetett és nyilvánosan kihirdettetett.” Eredeti: „Jude’s emphasis is not simply that the doom of the heretics was predicted, but also that it was decreed and publicly announced.”

106 Bauckham 1983, 35-36.

107 Bár Bauckham 1983, 36-37 alapján az εις τοῦτο τὸ κρίμα (és így a πάλαι προγεγραμμένοι) a tévtanítók ítéletére (5-19), és nem megjelenésükre (παρεισέδυσαν, 4) vonatkozik, így a 17-18. vers apostoli prófeciáit nem szükséges beleértelnünk.

108 Lucas, R. C. – Green, Christopher: The Message of 2 Peter & Jude. The promise of his coming (BST). Leicester (England), 1995, InterVarsity Press, 178 (a szögletes zárójel megjegyzései az enyémekek). Eredeti: „The word usually means precisely that [long ago], but can be translated ‘already’ [e.g. Mk 15,44], so it has some elasticity. ... Jude’s word could stretch to include ‘what the apostles of our Lord Jesus Christ foretold’ (verse 17), and yet still go as far back as ‘Enoch, the seventh from Adam’ (verse 14).”

109 Bauckham 1983, 36-37.

110 Bauckham 1983, 37, 63, 92, 101.

111 Davids, Peter H.: The Letters of 2 Peter and Jude (PNTC). Grand Rapids (Michigan), 2006, Eerdmans, 74 (a szögletes zárójel megjegyzései az enyémekek). Eredeti: „the images of both fire and blackest or outer darkness are used by Jesus in Matthew as metaphors for final judgment (darkness: Mt 8,12; 22,13; 25,30; fire: Mt 25,41)”

Következtetés. A kérdés az, hogy egyes személyek lettek eleve megírva erre az ítéletre, azaz a kárhozatra (a προγεγραμμένοι-nál említett iii. értelmezés), vagy csupán az ilyenek ellen szóló ítélet, a kárhozattal lett előre megírva (ii. értelmezés). Bauckhammal együtt az utóbbi, tehát a ii. értelmezés felé hajlok. A vers tehát nem tanítja azt, hogy Isten egyeseket eleve kárhozatra rendelt.

2Pt 2,3. Júd-hez hasonlóan 2Pt háttérében is a gyülekezetet megzavaró tévtanítók állhatnak. Fő tanításuk, mellyel 2Pt egésze, de főleg a 2Pt 2 hadakozik, az utolsó ítélet tagadása volt (pl. 3,3-4).¹¹² Velük szemben Péter határozottan állítja, hogy ítéletük (κρίμα) nem tétlen, és pusztulásuk (ἀπώλεια) nem alszik. A κρίμα és az ἀπώλεια megszemélyesítésével Péter a mögöttük álló Istenre mutat rá, aki mindezt véghezviszi (Zsolt 121,4).¹¹³ A levélből (főleg: 2,4.9.17; 3,7.9.16) az is világos, hogy a κρίμα az utolsó ítéletet, így az ἀπώλεια a tévtanítók kárhozatát jelenti.¹¹⁴ Ugyanakkor – a Júd 4-vel ellentétben – itt nem szerepel semmilyen szó Isten eleve elrendelésével kapcsolatban, így exegetikailag semmiképp sem bizonyítható, hogy itt egyesek eleve kárhozatra rendeléséről volna szó. Péter szándéka annyi, hogy a tévtanítókkal szemben világosan kijelentse: lesz utolsó ítélet, ahol ezek az emberek el fogják nyerni büntetésüket.

ÖSSZEFOGLALÁS

Vizsgálatunkat az eleve elrendelés görög kifejezéseivel kezdtük. Láttuk, hogy a szó szerint eleve elrendelést jelentő προορίζω-n kívül számtalan más ige is hordozhatja – ha nem kizárólagosan is, de – ezt a jelentést. Ezután a péteri és júdási igehelyeket exegetáltuk. Láthattuk, hogy Péter első levelében jelen van az a gondolat, hogy Isten előre, már a világ teremtése előtt elrendelte a megváltást Jézus által, és Őbenne ugyanígy kiválasztotta a hívőket, eleve elrendelte az ő hitre jutásukat is. A kárhozatra rendelés gondolatával kapcsolatban azt láttuk, hogy 1Pt-ben – bár nem dönthető el teljes valószínűséggel, de – jelen van ez a gondolat; bár idői kitétel, hogy ez az elrendelés mikor történt, nem szerepel. Júd és a párhuzamos 2Pt-i szakasz viszont, úgy tűnik, hogy nem az elkárhozók, csupán az ellenük szóló ítélet eleve elrendeléséről szól.

112 Bauckham 1983, 154-155. Itt, az első idézet helyén szeretném megragadni az alkalmat, hogy kijelentsem: nem értek egyet azzal a Bauckham által képviselt, egyébként nagyon eredeti nézettel, hogy a 2Pt egy nyíltan, vállaltan pszeudepigráf irat. Így természetesen azzal sem, amikor bizonyos kérdések eldöntésénél ezzel a feltételezéssel érvel. Ezt leszámítva viszont a kommentár nagyon értékes, álláspontját és érveit munkám során fel is használom.

113 Bauckham 1983, 248.

114 Bauckham 1983, 248, 249, 254, 255-256, 270, 274; 321; 334; Green 2008, 247; Davids 2006, 238; Harink 2009, 165; az ἀπώλεια egyébként máshol is egyértelműen a kárhozattal jelenti, pl. Mt 7,13; Róm 9,22 (Green, 240.)

FELHASZNÁLT IRODALOM***Bibliai szövegek***

English Standard Version (ESV). 2011, Crossway. (<https://www.bible.com/hu/bible/59/mat.1> letöltés: 2016. december 5.)

Károli Fordítás (Károli). 1908, Magyar Bibliatársulat (<https://www.bible.com/hu/bible/84/mat.1> letöltés: 2016. december 5.)

New International Version (NIV). 2011, Biblica.

(<https://www.bible.com/hu/bible/111/mat.1> letöltés: 2016. december 5.)

Novum Testamentum Graece (NA28). 28. kiadás. Stuttgart, 2014, Deutsche Bibelgesellschaft.

(<http://www.nestle-aland.com/en/read-na28-online/text/bibeltext/lesen/stelle/69/40001/49999/> letöltés: 2016. december 5.)

Revideált Új Fordítás (RÚF). 2014, Magyar Bibliatársulat.

(<https://www.bible.com/hu/bible/920/mat.1> letöltés: 2016. december 5.)

Új Fordítás (UFO). 1990, Magyar Bibliatársulat. (<https://www.bible.com/hu/bible/1239/mat.1> letöltés: 2016. december 5.)

Szótárak

Balz, Horst – Schneider, Gerhard (szerk.): Exegetical Dictionary of the New Testament. 3 kötet. Grand Rapids (Michigan), 1990-1993, William B. Eerdmans Publishing.

Brown, Colin (szerk.): The New International Dictionary of New Testament Theology. 4 kötet. Grand Rapids (Michigan), 1975-1978, Zondervan Publishing House.

Kittel, Gerhard – Friedrich, Gerhard (szerk.): Theological Dictionary of the New Testament. 10 kötet. Grand Rapids (Michigan), 1964-1976, William B. Eerdmans Publishing Company.

Louw, Johannes P. – Nida, Eugene A.: Greek-English Lexicon of the New Testament Based on Semantic Domains. 2 kötet. New York, 1988, United Bible Societies.

Varga Zsigmond: *Újszövetségi görög-magyar szótár*. Budapest, 1992, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.

Kommentárok

Achtemeier, Paul J.: 1 Peter (Hermeneia). Minneapolis (Minnesota), 1996, Fortress Press.

Bauckham, Richard J.: Jude, 2 Peter (WBC). Waco (Texas), 1983, Word Books.

Bigg, Charles: The Epistles of St. Peter and St. Jude (ICC). New York, 1909, Charles Scribner's Sons.

Clowney, Edmund P.: The Message of 1 Peter (BST). Leicester (England), 1988, InterVarsity Press.

Davids, Peter H.: The Letters of 2 Peter and Jude (PNTC). Grand Rapids (Michigan), 2006, Eerdmans.

Feldmeier, Reinhard: The First Letter of Peter. Fordította Peter H. Davids. Waco (Texas), 2008, Baylor University Press.

Green, Gene: Jude and 2 Peter (BECNT). Grand Rapids (Michigan), 2008, Baker Academic.

Harink, Douglas: 1 & 2 Peter (BTCB). Grand Rapids (Michigan), 2009, Brazos.

Hillyer, Norman: 1 and 2 Peter, Jude (NIBC). Peabody (Massachusetts), 1992, Hendrickson.

Jobs, Karen H.: 1 Peter (BECNT). Grand Rapids (Michigan), 2005, Baker Academic.

Kálvin, János: A katolikus levelek magyarázata. Fordította Szabó András. Budapest, 2013, Kálvin Kiadó.

Kelly, J. N. D.: The Epistles of Peter and of Jude (BNTC). London, 1969, A & C Black (Publishers) Limited.

Lucas, R. C. – Green, Christopher: The Message of 2 Peter & Jude. The promise of his coming (BST). Leicester (England), 1995, InterVarsity Press.

Michaels, J. Ramsey: 1 Peter (WBC). Waco (Texas), 1988, Word Books. Selwyn, Edward Gordon: The First Epistle to St. Peter. 2. kiad. Grand Rapids (Michigan), 1947, Baker Book House.

Szabados Ádám: The Authorship of 2 Peter and the Question of Honesty (<http://szabadosadam.hu/divinity/wp-content/uploads/2010/09/2-Peter.pdf>, letöltés: 2016. november 14.)

Williams, Martin: The Doctrine of Salvation in the First Letter of Peter. Cambridge, 2011, Cambridge University Press.

Bibliai bevezetőtanok, teológiák és egyéb bibliai témájú cikkek

Carson, D. A. – Douglas, J. Moo: An Introduction to the New Testament. 2. kiad. Grand Rapids (Michigan), 2005, Zondervan.

Marshall, I. Howard: Predestination in the New Testament. In Pinnock, Clark H. (szerk.) Grace Unlimited. Minneapolis (Minnesota), 1975, Bethany House Publishers, 127-143.

Weiner Zoltán
teológia-lelkész, osztatlan, V. évfolyam
Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar

STRESSZ, MEGKÜZDÉS ÉS KIÉGÉS VIZSGÁLATA A PEDAGÓGUSOK KÖRÉBEN

BEVEZETÉS

Választott témám a pedagógusok mentálhigiéniéje témakörön belül a stressz, megküzdés és kiégés vizsgálata a pedagógusok körében.

Aktualitását személyes érintettségem is adja: 2016 novemberében feltöltöttem a portfóliómat, 2017 februárjában minősítették. Huszonhét éve tartó pedagógusi munkám alatt már sok mindent megtapasztaltam a hivatás szépségeiről és árnyoldalairól. Visszatekintve, úgy látom, hogy az állandó változások ellenére a fő cél – a felnövekvő nemzedék oktatása, nevelése – megmaradt, ám a társadalmi környezet nagymértékben átalakult, és jelentős elvárásokat fogalmazott meg a pedagógustársadalommal szemben. Ezeknek az elvárásoknak nehéz megfelelni, mert ma már annyi feladatot kell ellátnia egy tanítónak, hogy mindig azt érzi, sosem jut a végére. Ehhez még jönnek a mindennapi élet terhei kinek-kinek élethelyzete, családi körülményei, magánélete szerint. Egy idő után ezek a tényezők stresszt okoznak, amellyel mindenki igyekszik valamilyen módon megbirkózni.

Ez a téma azért is időszerű, mert a pedagógus saját személyiségével is nevel, s ezért a lelki jóllét létfontosságú a tanítás-tanulás folyamatában. A kiégés és a stressz hatásait a tanárok körében több felmérés vizsgálta. Az életpályamodell bevezetése óta eltelt néhány év már elég adatot szolgáltat arra vonatkozóan, hogyan éli ezt meg a pedagógustársadalom. Vizsgálatom kitér a kiégésre, a stresszel való megküzdésre, különös tekintettel a vallás segítő hatására ebben a helyzetben. Kutatásom újszerűségét az is emeli, hogy tudomásom szerint hazai felmérések még nem vizsgálták a pedagógusok vallásos megküzdését.

Ezek a témák az utóbbi évtizedekben kerültek a kutatások keresttüzébe. A modern társadalmak egyik velejárára az egyének életuntsága, fásultsága, kiégése, amelytől egyre többen szenvednek. Ha a munka területét nézzük, minden munkakörben előfordul, ám akik emberekkel vannak kapcsolatban nap mint nap, ott még jobban oda kell figyelni az intő jelekre.

Különösen fontos a pedagógusok lelki egészsége, mert ők gyerekekkel foglalkoznak, hét közben több időt töltenek velük, mint saját szüleik. Ha a tanárt nem érdekli a munkája, akkor ez átragad a tanulókra is; ha nem készül megfelelően az órára, a gyerekek megérik; ha sokszor fáradt, ingerült, akkor ez a tanítványokra is rossz hatással lesz. Aki emberekkel, gyerekekkel foglalkozik, annak legfontosabb munkaeszköze saját személyisége, ennek egészségére fokozottan ügyelni kell, s mint minden baj, betegség során, így a kiégésnél is meghatározó a megelőzés szerepe.

A kiégés összetett jelenség, kapcsolatban áll a stresszel, a megküzdéssel, a szerepkonfliktus(ok)-kal, a külső-belső kontrollal, az önbecsüléssel, a munkahelyi elégedettséggel. Az évek során fokozatosan alakul ki, kezdeti tüneteit nem is veszi az ember komolyan, ám később testi zavarok is jelentkezhetnek. A kiégés depresszióhoz hasonló állapot, amely krónikus, fokozott igénybevétel következményeként és az önmagunkkal szemben támasztott túlzott elvárás folytán alakul ki. Ehhez társul még a munkahelyi stressz, a munkával való elégedetlenség fokozott érzése.¹

¹ Petróczi Erzsébet: *Kiégés – elkerülhetetlen?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2007, 7-8.

I. ELMÉLETI VONATKOZÁSOK

1.1 A pedagógus-életpályamodell

A 21. században az oktatáspolitikai kulcskérdéssé vált. Egy ország versenyképességét csak részben határozzák meg a GDP-ben kifejezhető gazdasági mutatók, az emberi élet minősége a kevésbé számszerűsíthető, ám hosszú távon annál inkább meghatározó humán erőforrás minőségétől, ez pedig jórészt az oktatás színvonalától függ. A „kiművelt emberfők”, a szilárd erkölccsel rendelkező emberek a jövő zálogai. A diákok iskolai teljesítményét elsősorban a pedagógusi munka minősége határozza meg. A tanulási-tanítási környezet más összetevőinek sokkal kisebb mértékben mutatható ki a tanulók eredményeire tett hatása.²

Az egyik legfontosabb oktatáspolitikai cél, hogy a pedagógushivatást a legrátermettebb, leghetesebb emberek válasszák, és a már gyakorló, eredményes pedagógusok a pályán maradjanak. Ez akkor lehetséges, ha a pedagógusszakma presztízse társadalmi szinten is növekedésnek indul. Ehhez járulhat hozzá a hosszú évek óta tervezett pedagógus-előmeneteli rendszer bevezetése. A fejlett és a fejlődő országok jelentős része már több évtizede felismerte a pedagógusmunka minőségének jelentőségét, és ennek megfelelően kidolgozta azokat a minőségbiztosítási és minősítési modelleket, amelyek segítségével az oktatás színvonalának emelését a pedagógusok egyéni szakmai fejlődésének támogatásával biztosíthatja. Eredményeik egyértelműen azt igazolják, hogy a minőségbiztosítás pozitívan befolyásolja az oktatás színvonalát és a pedagógusok életpályáját. A szakmai életutaknak világos és pontos szakaszai vannak, amelyek eléréséhez pontosan körvonalazott teljesítményeket és anyagi megbecsültséget rendeltek. Így a szakma gyakorlói hosszú távon érdekelték az életutak megtervezésében és építésében, a magasabb teljesítmények elérésében. Feltételezhető, hogy egy előmeneteli rendszer a pálya egészére ösztönzően hat a pedagógusszakma esetében is: szavatolja a munka minőségének emelését, a foglalkoztatási biztonságot, a minőséghez köthető differenciált bérezést, valamint segítheti a pedagógusok elkötelezettségét saját szakmai fejlődésük iránt. Az életpálya központi eleme a minősítési rendszer, amely szakmailag megalapozott tartalmi elemekből, módszertanból és eljárásrendből áll, garantálva a pedagógiai munka színvonalát és minőségét. A 2012/2013. év során az Oktatási Hivatal szakértői csoportja a TÁMOP 3.1.5/12 kiemelt uniós projekt keretében kidolgozta a pedagógusminősítés eszközrendszerét.³

A magyar pedagógus-előmeneteli rendszer központi eleme a pedagógusok szakmai fejlesztése, minőségi munkavégzésük elismerése lett. A minősítés során a pedagógus szakmai munkájának színvonalát és az alapfeladatokon túlmutató szakmai teljesítményét jutalmazták a különböző minősítési fokozatokba való besorolással, a fokozatokhoz rendelt fizetésemeléssel és a magasabb presztízssű szakmai feladatok ellátásához szükséges jogosultság megadásával. Az előmeneteli rendszer a hangsúlyt a pedagógusok folyamatos szakmai fejlődésére helyezi. A minősítési rendszer két központi eleme a minősítő vizsga és a minősítési eljárás. Minősítővizsgát a diploma megszerzését követő második gyakornoki év végén tesz a pedagógus a *Pedagógus I. fokozat* elnyeréséért. A többi minősítési fokozat a minősítési eljárás során érhető el. A minősítővizsga és a minősítési eljárás rendjét, annak tartalmi elemeit és módszertanát a 326/2013. (VIII. 30.) Kormányrendelet mindenkor hatályos rendelkezései szabályozzák.⁴

A pedagógusi tudást, a szakmai fejlődési szinteket, ezek értékelését nyolc kompetenciaelem

2 Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez. Negyedik, javított változat. Budapest, Oktatási Hivatal, 2016, 9-10.

3 Uo.

4 Uo.

és hatvankét indikátor méri. A kompetenciák között megtalálható a szaktárgyi tudás, a szakmai személyiség fejlesztése, a pedagógiai folyamatok, tevékenységek tervezése, a tanulás támogatása, a tanulói személyiség fejlesztése; a csoportok, közösségek fejlesztése, az értékelés, a szakmai együttműködés, az elkötelezettség a szakmai fejlődésért stb. A szakmai személyiség fejlesztése fontos tényező, sarkalatos pontja a pedagógus-életpályamodellnek.

A minősítés során *Pedagógus I.*, *Pedagógus II.*, *Mesterpedagógus*, *Kutatótanár* fokozatokat lehet elérni. Az utóbbi két fokozat elérése nem kötelező.

A minősítési eljárás részei: portfólió feltöltése, annak előzetes vizsgálata, óralátogatás, portfólióvédelem. A portfólió tartalmazza a pedagógus szakmai útját, fejlődését, vagyis a munkáját bemutató elektronikus dokumentumgyűjtemény. A portfóliónak tartalmaznia kell az alábbiakat:

- szakmai önéletrajz
- a portfólió tartalmának eredetiségéről szóló nyilatkozat
- nevelő-oktató munka alapidokumentumai (csoportprofil, tematikus terv és annak reflexiója, 4 óratervezés és azok reflexiója, hospitálási napló és reflexió, esetleírás)
- szabadon választható dokumentumok: minimum 2, maximum 5 dokumentum, pl. projekttervezés, szociometria készítése, tanórán kívüli közösségi program szervezésének és megvalósításának dokumentumai, saját jó gyakorlatok, szakmai publikációk stb.
- intézményi környezet bemutatása
- szakmai életút értékelése

A védelem az óralátogatás után történik. A pedagógus kb. 15 perces digitális bemutatásban ismerteti szakmai fejlődését és pedagógiai munkásságát, reflektál a kapott kérdésekre, szakmai beszélgetést folytat a bizottság tagjaival.

A feltöltött portfólió, a dokumentumok és a beszélgetésből szerzett információk együttesen képezik a pedagógus kompetenciák értékelésének alapját. A minősítővizsgán való megfelelést a minősítőbizottság tagjai egyenként és összesítetten a rendeletben megfogalmazott súlyozási szabályok alapján értékelik.⁵

1. 2. Stressz- munkahelyi stressz

„Ha a munka túl nagy nyomást gyakorol az egyénre, vagy ez a hatás hosszú távú – illetve a személy úgy ítéli meg, hogy képtelen ezekkel a hatásokkal sikeresen megküzdeni –, olyan specifikus mentális és fiziológiai reakciók indulnak be, melyeket összefoglaló néven stressznek nevezünk.”⁶

Dr. Selye János, a stresszelmélet megalkotója „jó”, azaz *eustressz*nek nevezte azt a stresszt, amely alkotóenergiánk fontos forrása, cselekvésre sarkall, segíti küzdelmünket, kihívás, készítés, ösztönző jellegű. A károsító hatású stressz elnevezése *distressz*, amely felőrli energiáinkat, tönkretesz kapcsolatainkat, megingatja önbizalmunkat, kiégést okoz, rombolja az egészségünket.⁷

„A stressz szakaszai: (Selye János 1976)

1. alarm reakció: A szervezet felkészül a harcra, vagy a menekülésre.
2. alkalmazkodás, ellenállás: Ha elhúzódik a stresszhatás, a szervezet védekezik, megpróbál alkalmazkodni. Ez nagyon megterhelő, idővel a tartalékenergiák is felhasználásra kerülnek.

⁵ Lásd: Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez. Negyedik, javított változat. Budapest, Oktatási Hivatal, 2016.

⁶ Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 16.

⁷ Uo. 12-13.

A magas vérnyomás állandósulhat, alvászavarok, izomfeszültség, emésztési zavarok érzékelhetők.

3. kimerülés: Elfogynak a tartalékok, és ha továbbra is fennáll a stressz, az ember megbetegszik.”⁸

A pszichológiai vagy fiziológiai reakciókat kiváltó külső ingerek a környezeti *stresszorok*. Két csoportra oszthatók:

1. Diszkrét stresszorok: ritka, de jelentős életesemények, pl. válás, családtag halála stb.
2. Folytonos stresszorok: olyan tartósan fennálló problémák, amelyek befolyásolják mindennapi életvitelünket.

További két csoportra oszthatók:

- a) intenzív hatású és tartós, ún. krónikus stresszorok, pl. munkahely elvesztésétől való tartós félelem, szerepkonfliktusból adódó feszültség
- b) váratlan, hétköznapi, kis intenzitású stresszorok, pl. vitatkozás egy családtaggal, apró bosszúság, nehéz munkahelyi feladat, munkahelyi konfliktusok.⁹

Az, hogy hogyan hatnak ránk az egyes helyzetek, függ attól, mit gondolunk róluk, milyen jelentést tulajdonítunk neki, tudjuk-e befolyásolni. Az élet sok-sok apró bosszúsága összeadódva jelentőssé válik („az utolsó csepp a pohárban”). A döntő az, hogy valaki hogyan, milyen módszerrel birkózik meg a stresszel.

„A munkahelyi stresszorok közé tartoznak:

- a feladattal kapcsolatos stresszorok,
- a munkakörnyezettel kapcsolatos stresszorok,
- a szervezetben betöltött szereppel kapcsolatos stresszorok,
- a szervezeten kívüli stresszorok (Juhász, 2002).¹⁰

„A munkaköri leírásban rögzített feladatok olykor stresszforrássá válhatnak, ide sorolhatók a mennyiségi, minőségi túl-, illetve alulterhelések, a munkafeltételek, a változások a munkában, a technológiai változásokkal való lépéstartás.”¹¹

„A munkakörnyezettel kapcsolatos stresszorok körébe sorolhatók a zaj, a megvilágítás, a túlzásfoltosság, a kellemetlen szagok, az elvonulás lehetőségének hiánya.”¹²

„A betöltött szereppel kapcsolatos stresszorok három szinten – egyéni, csoport és szervezeti szinten – ragadhatók meg. Egyéni szinten: a szerep kétértelműség, a szerepkonfliktus, a túl sok vagy túl kevés felelősség más dolgozókért, az autonómia hiánya, vagy éppen a túlzott autonómia, a karrierfejlődés, előléptetés kérdése okozhat problémákat, míg csoport szinten az összetartás hiánya, a jó munkatársi kapcsolatok hiánya, csoporton belüli konfliktusok (mobbing), felettelssel,

8 Uo. 15.

9 Uo. 15.

10 Tandari-Kovács Mariann: Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

11 Uo.

12 Uo.

beosztottal való viszony. Szervezeti szinten a szervezeti légkör, a vezetési stílusok, az ellenőrzés, a túl alacsony fizetés, az állás bizonytalansága, a technológia változásai jelenthetnek kihívást.”¹³

„A szervezeten kívüli stresszorok: családi kapcsolatok, anyagi problémák, társadalmi problémák, szerepek közötti konfliktus – családi és munkahelyi szerep összeegyeztetése, a személyes hitek, meggyőződések és a vállalati politika közti konfliktus, elidegenedés, gyakori költözés, közlekedés a munkahelyre, vidéki, városi életkörülmények. Mindezeket továbbszínezhetik a speciális rétegek stresszorai: nőként, beosztottként, vezetőként, kisebbségként, fogyatékosként egyéb stresszhatásnak is ki lehet téve az illető.”¹⁴

A stresszel való megküzdést pedagógusok esetében Dávid Imre vizsgálta 2009-ben. A kérdőívek felvétele májusban – az év végi hajrában – történt. A kérdések a megküzdési mechanizmusok, a szorongás, a kiégés jelensége és a pedagógusokat terhelő stresszorok köré csoportosultak. A feladat- és érzelmközpontú, illetve az elkerülésre irányuló módok mindegyikében a nők értek el magasabb értéket. Az elkerülésre irányuló megküzdési mód a nők által kedveltebb. A konfliktusmegoldási faktorok közül csak a céltudatos cselekvésnél volt nagyobb érték a férfiaknál, a hölgyek a többi faktornál nagyobb értéket értek el (problémaelemzés, érzelmi indíttatású cselekvés, alkalmazkodás, segítségkérés, érzelmi egyensúly keresése, visszahúzóadás). Nem volt jelentős eltérés a depressziós állapot tekintetében a nemek között. A szorongást kísérő testi tünetek erősebben jelentkeztek a nőknél. Az MBI kérdőív szerinti kiégés egyes szintjei és összesített értékei közel azonosak voltak mindkét nemnél. Ugyanez volt tapasztalható a Reménytelenség Skála kiértékelésekor. Az Éles-féle Stresszor Leltár kategóriái – diákok, tantestület, vezetőség, tanári munka, szülők, fizikai környezet – összesített értékében a nők átlaga lett magasabb. A női pedagógusok számára az iskolai élet minden területe pszichésen megterhelőbb, jelentékeny mértékű stresszforrás. A férfiak kevésbé voltak érzékenyek az iskolai élet stresszoraira.¹⁵

1.3. Krónikus stressz és kiégés

Ha a stresszhelyzetet kísérő harag, bosszúság, indulat csak átmeneti, gyorsan túltesszük magunkat rajta, akkor nincs hátrányos következménye. Ha azonban az élettani válasznak a társadalmi következmények miatt nincs szabad tere, tartós, gyakran ismétlődő, akkor a szervezetet halmozódó negatív hatás éri. Ez már a krónikus stressz (a Selye-féle distressz), mely felborítja a hormonális egyensúlyt, és betegségek kialakulását okozza. Felborul a vegetatív idegrendszer egyensúlya, fejfájás, magas vérnyomás, szívbetegség, fekélybetegség alakulhat ki, a tartós izomfeszülés pedig mozgásszervi betegségekhez vezethet. Gyengül az immunrendszer védekező képessége, az ember könnyebben kap fertőző betegséget, sőt még a rák kialakulásának valószínűsége is nő.¹⁶

„Schmidbauer 1977-ben a segítő szindróma fogalmát vezette be. Pszichoanalitikus szempontból a segítő személyiségét, a foglalkozásválasztás motivációját, valamint a segítő kliens kapcsolat buktatóit vizsgálta. Nagyon fontos, hogy megkülönböztessük a burnout (kiégés) és a segítő szindróma jelenségét. Schmidbauer szerint a Helfer-szindróma a segítő saját ingatag pszichés egyensúlyával hozható összefüggésbe, ami a szociális segítséren keresztül merev életformává alakul. A pályaválasztás motivációja az öngyógyítás. A segítő szindróma a humanisztikus pályamotiváció

13 Uo.

14 Uo.

15 Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 41–57.

16 Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 14.

sajátos alakulása, míg a kiégés fogalmát inkább a munkastresszel hozzák kapcsolatba.¹⁷

„Freundenberger a kiégés fogalmát arra a speciális szakmai viselkedésre használta, mikor az egyén fizikai és lelki erőforrásai kimerülnek: krónikus érzelmi megterhelésekre létrejövő fizikai, emocionális és mentális kimerülés, mely a reménytelenség és az alkalmatlanság érzésével társul. Az egyén feladja a céljait, negatív attitűddel viszonyul saját magához, a társas környezetéhez és a munkájához is. (Freundenberger 1975)¹⁸

A kiégés szakaszai:

A kezdeti szakaszt a lelkesedés, idealizmus jellemzi. A segítő foglalkozású szakemberek – jelen esetben a pedagógusok – túlzott elvárásokat támasztanak maguk és a gyerekek, diákok, kliensek felé. Erőn felül teljesítenek, intenzíven dolgoznak.

A második szakaszban a stagnálás vagy kiábrándulás fázisa következik, amikor nem történik az elvárásoknak megfelelő változás. Csökken a teljesítőképesség és a lelkesedés.

A harmadik szakaszban megjelenik a frusztráltság. Az egyén tartósan szembesül azzal, hogy nem tud minden helyzetet megoldani, a befektetett energia nem térül meg. Megkérdőjelezi saját hatékonyságát, értékességét.

Legvégül az apátia állapota következik, ekkor már érzelmileg teljesen elfárad az ember. Rutinszerű, gépies a munkavégzése, kerüli a kihívásokat, a legminimálisabb kapcsolatot tartja a társas környezettel.¹⁹

Hézszer munkájában a burnout szindróma alakulását 12 lépcsős folyamatként írja le:

- „1. lépcső: a bizonyítani akarástól a bizonyításkényszerig
2. lépcső: fokozott erőfeszítés
3. lépcső: A személyes igények elhanyagolása
4. lépcső: A személyes igények és a konfliktus elhanyagolása
5. lépcső: Az értékrend megváltozása
6. lépcső: A fellépő problémák tagadása
7. lépcső: Visszahúzóadás
8. lépcső: Magatartás- és viselkedésváltozás
9. lépcső: Deperszonalizáció
10. lépcső: Belső üresség
11. lépcső: Depresszió
12. lépcső: A teljes kiégettség²⁰.

A kiégés egyes szakaszaiban lehetőség van a káros folyamatok visszafordítására. Kezdetben megoldás lehet a reális elvárások kialakítása, kisebb bevonódás, távolságtartás a problémáktól, egyensúly fenntartása a munka és a magánélet között. Később az önismereti tréningek segíthetnek. A végső fázisban már alig lehet beavatkozni, ezért fontos ezen a területen is a prevenció.

„A szakirodalom szerint a kiégés kezelésébe a szakember két ponton tud beavatkozni: a munkakörülmények módosításával vagy az egyén megváltoztatásával (pl. új megküzdési stratégiák

17 Kovács Mariann: *A kiégés jelensége a kutatási eredmények tükrében*. *Lege Artis Medicinae*, 16 (11), 2006, 981–987.

18 Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 24.

19 Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 25–26.

20 Hézszer Gábor: *Miért? – Rendszerszemlélet és lelkipozíciók gyakorlata*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1996.

tanításával) (Herr, 1992; Maslach és mtsai, 2001; Petróczi, 2007; Ónody, 2001; Kovács, 2006).²¹

„A kiégés kezelésének szervezeti és egyéni kerete mellett megkülönböztethető egy harmadik segíti forma: a támogató csoport. Az önszorgító csoportokban empátiás kapcsolatok alakulnak ki, amelyeknek köszönhetően a résztvevők kevésbé érzik, hogy egyedül lennének problémáikkal. A csoportban résztvevők konstruktív kritikát, pozitív visszajelzéseket kaphatnak; a kezdők, elbizonytalanodottak tanulhatnak a tapasztaltabbaktól, lehetőség van a közös alkotó problémamegoldásra, sikeres problémamegoldó tapasztalatainkat átadhatjuk másoknak, ugyanakkor mi is fejlődhetünk (Bagdy és Telkes, 1999).²²

A kiégés tüneteinek csoportosítása:

- testi tünetek: fáradtságérzés, fejfájás, alvászavar, mozgásszervi panaszok stb.
- érzelmi tünetek: ingerlékenység, szorongás, érzelmi kiüresedés, hangulatváltozások
- mentális tünetek: figyelemproblémák, döntésképtelenség, teljesítőképeség csökkenése, gondolkodási folyamatok hatékonyságának csökkenése
- magatartásbeli tünetek: cinikusság, negatívan ítél másokat, eltávolodás a kollegáktól, felszínes kapcsolatok, elzárkózás²³

„Munkahelyi kiégésen ma olyan pszichológiai tünetcsoportot értünk, amely tartós, személyek közötti stresszkeltő tényezőkre adott válaszként értelmezhető. Ebből kiderül, hogy a munkahelyi kapcsolatokban rejlő stressztényezők mentén ragadják meg a jelenséget, az individuális és környezeti meghatározottság egyaránt megjelenik a fogalom meghatározásban.²⁴

„Akik kiégnek, azok érzelmileg kimerülnek, nem képesek tovább empátiás módon működni, vagyis a munkájuk lényegi követelményének nem képesek megfelelni. Egyre nagyobb távolságot tartanak a kliensekkel szemben, így védve magukat a kimerüléstől. Problémássá válhat a kommunikáció, sérül a kompetencia, az énhatékonyság, az önértékelés és még tovább lehetne folytatni a sort. A kiégés az egész személyiséget érinti, előbb-utóbb sérülnek társas kapcsolataik, családi kapcsolataik és megjelennek a testi tünetek, leggyakrabban a pszichoszomatikus betegségek. A megoldás sok esetben sajnos a pályaelhagyás, munkahelyváltás.²⁵

Napjainkban egyre inkább megjelenik a kiégés pozitív pszichológiai szempontú megközelítése, valamint a krízisek és traumák kapcsán a szakemberek egyre gyakrabban beszélnek a nehéz életesemények személyiségünket gazdagító hatásáról, a poszttraumás stressznövekedés lehetőségéről. Itt arról van szó, hogy egy nehéz életesemény után rövid távon a személy alacsonyabb szinten funkcionál, hosszabb távon a felépülést követően a korábnál magasabb szinten képes működni.²⁶

A kríziseknek, vagy a traumának is lehetnek pozitív hozadécai. Petróczi a kiégés elleni stratégi-

21 Tandari-Kovács Mariann: Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

22 Uo.

23 Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 24.

24 Kovács Mariann: *A kiégés jelensége a kutatási eredmények tükrében*. *Lege Artis Medicinae*, 16 (11), 2006, 981–987.

25 Tandari-Kovács Mariann: Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

26 Tanyi Zsuzsanna: *A trauma pozitív hozadéka – A poszttraumás növekedés*.

(http://www.academia.edu/10518606/A_trauma_pozit%C3%ADv_hozad%C3%A9ka_A_poszttraum%C3%A1s_n%C3%B6veked%C3%A9s, letöltés: 2017. 01. 10.)

giák kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy a kiégésnek pozitív hozadéka is lehet (Petróczi, 2007). Ezen elképzelések mögött az a feltételezés rejlik, hogy az embernek megvan a képessége arra, hogy bizonyos nehéz helyzeteket, balszerencsét pozitív feladattá alakítson át. A kiégés kezelése kapcsán a reménytelennek látszó helyzetet új, kontrollálható tevékenységgé érdemes alakítani, ebben benne rejlik a fejlődés lehetősége. A kiégés az önmagunkon való munkálkodás elindítója is lehet, átgondolásra, erőforrások számbavételére, mobilizálásra sarkallhat. Petróczi utal Pines munkásságára, aki rámutatott arra, hogy a kiégés ellen ható feltételek a következők:

- tanulás (új dolog tanulása során önmagunk fejlesztése);
- értelem és jelentés (az élet értelmének kérdése);
- többoldalúság (változatosság a rutin helyett);
- flow-élmény (a foglalkozásnak része legyen a cselekvés öröme);
- önmegvalósítás (a mindennapok átvizsgálása az önmegvalósítás szempontjából szintén kiégést kezelő hatású lehet);
- siker és teljesítmény (az ember legyen képes a saját sikerében fürdőzni) (Petróczi 2007).²⁷
- A kiégési szindróma összetevői a Maslach Burnout Inventory kérdőív szerint, amely a kiégés intézményi és egyéni tényezőit igyekezett feltárni:
- érzelmi fáradtság, kimerülés
- személytelenség a kapcsolatokban
- kétségek az elvégzett munka minőségét és a személyes hatékonyságot illetően
- mások életébe való személyes bevonódás.²⁸

A kiégés témakörében több kutatás látott napvilágot külföldön és hazánkban egyaránt. Nemcsak az oktatás, hanem a szociális szféra, egészségügy területét is górcső alá vették. Elsősorban az oktatás területét emelem ki, hiszen kutatásom a pedagógusokra irányul.

„G.E. Becker, G. Gonschorek (1994) 111 gyakorlattal rendelkező oktatót és nevelőt kérdezett meg 1988-89-ben a kiégés-szindróma lehetséges okaira vonatkozóan.”²⁹ Az okok: problematikus diákok, bürokratikus rendszer, iskola felszereltsége, eszköztára, személyes sorscapások, munkatársak körében kialakult nem megfelelő csoportklíma, tanulók szüleinek viselkedése, iskolavezetés igazságtalan és kicsinyes viselkedése.³⁰

H. Knauder a kiégés és az iskola klímájának összefüggéseit vizsgálta. A kiégett pedagógusok nem mutatnak igazi érdeklődést tanítványaik iránt, ezt a diákok átveszik, és egymás közötti kapcsolataik negatív viselkedésben nyilvánulnak meg. A pedagógus nem rugalmas, nem képes tanulói szükségleteire figyelni. A stressz, a bosszúságok, a siker bizonytalansága közvetlenül befolyásolják a kiégést.³¹

Petróczi, Fazekas, Tombác és Zimányi vizsgálatának célja a pedagógusok kiégésében szerepet játszó stresszortényezők feltérképezése volt.³² A pálya elhagyásának okait a kevés fizetéssel, az egyre csökkenő erkölcsi elismeréssel, a nagy felelősséggel, az egyre fokozódó szellemi-idegi-

27 Tandari-Kovács Mariann: *Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

28 Petróczi Erzsébet: *Kiégés – elkerülhetetlen?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2007, 57.

29 Petróczi Erzsébet: *Kiégés – elkerülhetetlen?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2007, 79.

30 Uo.

31 Uo. 82.

32 Petróczi Erzsébet – Fazekas Márta – Tombác Zsuzsanna – Zimányi Mária: A kiégés jelensége pedagógusoknál. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 1999/3. 429–441.

pszichikai megterheléssel, valamint a gyerekek viselkedésének negatív irányba való elfordulásával magyarázták. Az intézményi vezetés részéről a következő stresszortényezők találhatók: ötletek megvalósulásának hiánya, tájékoztatás hiánya, oktatásügyi változások, nem megfelelő szakemberellátottság, bürokrácia, vezetői kivételezések, támogatás hiánya a vezetők részéről, vezetők nehéz elérhetősége. A személyközi kapcsolatok terén a vezetők és munkatársak vonatkozásában a jelzésekre nem reagáló vezetés, a munkatársak közti együttműködés, illetve a kollégák közti őszinteség hiánya; az elismerés hiánya a vezetés részéről, a vezetőkkel való egyet nem értés, a személyes konfliktusok, valamint a munkatársakkal való kommunikációs problémák lettek a stresszortényezők. A diákok, a szülők, a saját család vonatkozásában a következő stresszortényezők merültek fel: a tanulók tiszteletlen magatartása, a gyerekek agresszivitása, csúnya beszéde, a saját család háttérbe szorulása, a szülőkkel való konfliktus, a hátrányos helyzetű gyerekek. A munkakörülmények, a munkamegosztás, a munkafegyelem terén a fölösleges értekezletek, a munkafegyelem hiánya, a sok adminisztráció, a munka gyakori megszakítása, a sok pluszmunka jelentette a stressz forrását. A munkakörülmények terén ható tényezők: elégtelenek a források a gyermekek igényeinek kielégítéséhez, a tárgyi feltételek hiánya, az elhanyagolt környezet és anyagellátás, illetve a zaj. A jártasság hiányából eredően, az önértékelési problémákból eredő jellemzők: a megszerzett szakmai tudás elégtelensége, a problémás gyerekek kezelése; az ismeretlen, váratlan helyzetek, a továbbképzés hiánya. További stresszortényezők: gyerekekért érzett nagy felelősség, hibátlan teljesítmény elvárása a gyerekek és a vezetés részéről; félelem attól, hogy hibát követ el. A munkahelyi problémák – mint pl. fásultság, negatív hozzáállás, rivalizálás, igazságtalan vezetés, zsúfoltság, pályakezdők elhanyagolása, csökkenő gyereklétszám, megszűnés veszélye – is stresszkeltő tényezők voltak. Az adminisztratív jutalmazásban tetten érhető stresszortényezők: alacsony fizetés, elmaradt jutalmak, a társadalmi elismerés hiánya.³³

A munkahelyi stressz egészségkárosító hatását egyre több szakirodalmi adat támasztja alá. A pedagógusok lelki egészsége és a munkahelyi stressz közti kapcsolat feltárása, valamint az énhatékonyság és a túlvállalás lelki egészségre gyakorolt hatásait vizsgálta Salavecz, Neculai és Jakab 2006-ban. Kérdőíves, keresztmetszeti vizsgálatuk 87 általános iskolai pedagógust érintett, mindegyikük nő volt.

A munkahelyi stresszt a Siegrist-féle modell keretein belül értelmezték, és az Erőfeszítés Jutalom Egyensúlytalanságának kérdőívét alkalmazták a jelenség mérésére. Az énhatékonyságot a Schwarzer-féle énhatékonyság kérdőívvel mérték. A mentális egészségi állapot felméréséhez a következő változókat tesztelték: a kiégést a Maslach-féle kiégés kérdőívvel, a depressziót Beck depresszió kérdőív rövidített változatával és a Maastricht vitális kimerültség kérdőív rövidített változatával tették mérhetővé. A vizsgálat eredményei szerint a pedagógusok lelki egészségének fontos meghatározó tényezője az erőfeszítés–jutalom egyensúlytalansága. A túlvállaló magatartás és az énhatékonyság mind a kiégés, mind a vitális kimerültség prediktorának bizonyult, viszont a depressziós tünetek egyik egyéni jellemzője sem mutatkozott szignifikáns magyarázó tényezőnek. A túlvállalás és a munkahelyi stressz közötti interakció szignifikánsnak bizonyult a vitális kimerültség tekintetében, míg az énhatékonyság a munkahelyi stressz és a kiégés kapcsolatának volt moderáló tényezője. A kutatók megállapították, hogy a különböző mentális egészségi változókra eltérő módon és mértékben hatnak a munkahelyi stressz káros hatásait is befolyásoló egyéni jellemzők.³⁴

33 Petróczi Erzsébet: *Kiégés – elkerülhetetlen?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2007, 87–94.

34 Salavecz Gyöngyvér – Neculai Krisztina – Jakab Ernő: A munkahelyi stressz és az énhatékonyság szerepe a pedagógusok mentális egészségének alakulásában. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 7. (2006) 95–109.

Egy másik, pedagógusok körében végzett kérdőíves vizsgálat (n=23 4 férfi) során Gogola István a megkérdezett pedagógusok stresszterhelését mérte a Holmes és Rahe-féle kérdőívvel. A kapott válaszok alapján minden vizsgálati személy abba a kategóriába tartozik, amely a stresszel való megbirkózás fokozott szintjére utal. A vizsgálati személyek közül a legtöbben fáradtságot, illetve reggeli kimerültséget éreznek, mely pszichoszomatikus folyamatok alapja is lehet, valamint megnehezítheti a mindennapi hatékony munkavégzést. Gogola kiemeli a kikapcsolódásra és az önmagára fordított idő kérdésekre adott válaszok kapcsán azt, hogy súlyos problémákhoz vezethet a segítő hivatásban – így a pedagóguspályán is –, ha az ember a saját igényeit elhanyagolja. A Hézser szerinti skálán a harmadik és negyedik lépcsőként találkozhattunk vele korábban. Ezen mutatókat azért is tartja aggasztóak a szerző, mivel a vizsgálat a tanévkezdés elején folyt (2009 októberében). „Látható, hogy már a tanév kezdetén tapasztalható bizonyosfokú kimerültség, illetve fokozott stresszhatás. Pozitív összefüggés mutatkozik a magas stresszpontszámok és a kiegészi skálán való előrehaladás között. Az agresszív és visszahúzódo megküzdési stílussal rendelkezők 50%-aa kiegészre hajlamos kategóriába tartozik. Ezen eredmények alátámasztják Freudenberger állítását, miszerint a veszélyeztetett kategóriába az autoriter és áldozatkész személyiségtípussal rendelkezők tartoznak. Tehát összefüggés mutatkozik a stresszel való megküzdés típusa és a kiegész fokozata között. A harmadik kérdőív a kiegész fokát méri. A válaszokból látható, hogy problémát okozhat a tanári hivatás betöltésében a szubjektív diszkomfort érzése, az esetleges testi panaszok, a pszichoszomatikustünetek, az állandó túlterhelés érzése, az időhiány, melyek mind elősegítik a kiegészi folyamat, a burnout szindróma előrehaladtát a teljes kiegészig.”³⁵

A. MEGKÜZDÉS

„A megküzdéskutatás arra irányul, hogyan lehet csökkenteni azokat a körülményeket, amelyek között a stressz megbetegít, és hogyan lehet megteremteni azokat, amelyek között a stressz a fejlődés szolgálatába állítható.”³⁶

„A megküzdés három komponense:

- a biológiai (a test és a központi idegrendszer neuroendokrin folyamatai),
- a kognitív (kiértékelés folyamata)
- tanult (szociális tanulás, tanult tehetetlenség) komponensek.”³⁷

„Kérdés, hogy vajon minden stresszre adott választ megküzdésnek kell-e tekinteni vagy sem? Amennyiben megküzdésen a célirányos és tudatos viselkedést értjük, akkornem, mert sok esetben a stresszre adott válasz nem tudatos, hanem automatikus. A megküzdés kérdőíves vizsgálata azon a feltételezésen alapul, hogy az egyén képes megmondani, hogy milyen erőfeszítéseket tesz szándékosan és tudatosan a stresszhelyzetekben.”³⁸

„Azokat a viselkedéses vagy kognitív erőfeszítéseket, amelyek segítségével az egyén képes megbirkózni a stresszkeltő eseményekkel, megküzdési stratégiáknak nevezzük.”³⁹

„A stresszor természete befolyásolja a megküzdési stratégiák választását. Veszteség esetén a

35 Gogola István: *A tanári hivatás nehézségei egy kutatás tükrében*. (http://epa.oszk.hu/01600/01626/00003/pdf/acta_beregsasiensis_EPA01626_2010_01_127-132.pdf, letöltés: 2016. 10. 22.)

36 Tandari-Kovács Mariann: *Érzelmi megterhelődés, lelki kiegész az egészségügyi dolgozók körében*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

37 Uo.

38 Uo.

39 Uo.

kevésbé érett megküzdési stratégiákat (érzelmek kimutatása, fatalizmus) használják az emberek, míg kihívás esetén az érett megküzdési stratégiákat (átgondolt cselekvés, pozitív gondolkodás, intellektuális tagadás) vetik be. A stressz kezelése hatékonyabb akkor, ha aktív, közvetlen megküzdést alkalmaz az egyén, ez alacsonyabb kiégettséggel társul, és a racionális és problémaközpontú stratégiák hosszú távú használata az idő előrehaladtával szintén alacsonyabb kiégéssel járt együtt (Carmona és mtsai, 2006). A problémaközpontú megküzdés használata megadja a lehetőséget arra, hogy az egyén megbirkózzon a szerepkonfliktus és a szerepbizonytalanság okozta stresszrel (Lewin és Sager, inpress).⁴⁰

„A megterhelés súlya különböző szempontok szerint kerül értékelésre:

- az élet meghatározó területeit (pl. munka) érintő megterheléseket súlyosabbnak érzi az ember
- az élet több területére hatást gyakorló stresszorok zavaróbbak
- minél súlyosabb az adott stresszhatás, annál erőteljesebb megküzdést vált ki
- annál megterhelőbb egy stresszor, minél egyértelműbb
- a stresszorokat különbözőnek éljük meg a befolyásolhatóságuk, kontrollálhatóságuk függvényében (Tiringer, 2007).⁴¹

Három különböző erőforrás használható a stresszel való megbirkózásra:

- Külső támogatás, szociális kapcsolathálózat
- Pszichológiai erőforrások (intelligencia, képzettség, személyiségjegyek)
- Megküzdési stratégia alkalmazása.

A megküzdési folyamat legátfogóbb megközelítése Lazarus nevéhez fűződik. Megküzdésnek nevezi a stresszhelyzet megoldását célzó alkalmazkodási próbálkozásokat, probléma-, illetve érzelemcentrikus megküzdést különböztet meg.

A problémacentrikus megoldás lényege, hogy a stressz forrását szünteti meg, vagy kikerüli azt.

Érzelemcentrikus megküzdésnél a stresszhelyzethez kapcsolódó negatív érzelmi állapot csökkentése, kiküszöbölése a cél. Akkor tekinthető igazi megküzdésnek, ha csak addig használja, amíg nem talál optimálisabb megoldást, vagy ha a stresszhelyzet nem változtatható meg. A negatív érzelmi állapot csökkentése révén könnyebbé teszi a személy számára, hogy áttérjen a problémacentrikus megküzdésre.⁴²

„Norma Haan szerint a megküzdés magában foglalja a célt, a választást, a rugalmas váltást, megmarad az objektív valóság világában, és megengedi a megfelelő érzelmek kifejezését. A megküzdés tudatos és egészséges módja a konfliktusok kezelésének.”⁴³

„A megküzdés célirányos, szándékos, akaratlagos erőfeszítés, egy olyan személy kognitív és viselkedéses erőfeszítése az alkalmazkodásra, aki úgy értékeli a helyzetét, hogy az meghaladja aktuális erőforrásait. (Oláh 2005)”⁴⁴

A megküzdés folyamatában elkülöníthető az elsődleges és a másodlagos kontroll szerepe. Az

40 Uo.

41 Uo.

42 Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014. 22.

43 Uo. 23.

44 Uo. 68.

elsődleges kontroll alatt a külső, objektív szituáció megváltoztatását értjük, másodlagos kontroll esetén a személy önmaga alakítására törekszik, belső lehetőségeinek, erőforrásainak maximális kihasználásával.⁴⁵

„A vallásosság kedvező hatását mind a testi-lelki egészségre, mind az étellel való elégedettségre számos tanulmány bizonyítja. Mára már az összefüggéseken túl a közvetítő mechanizmusok közül is ismerünk néhány lehetőséget. A vallásosság esetében a biológiai mechanizmusok közül az immunrendszer működésének fokozódása és a vérnyomás csökkenése játszik valószínűleg fontos szerepet a fizikai egészség kialakításában, míg a lelki egészséghez a gyülekezeten belüli társas kapcsolatok támogató és identitást biztosító hatása vezethet. A vallásosság étellel való elégedettséget növelő hatása – természetesen más hatások mellett – a közös vallásos elképzelések értelemteremtő voltából adódhat.”⁴⁶

„Jelentősen befolyásolhatja az összefüggések erősségét az, ahogyan a vallásosságot definiáljuk. Így például viszonylag gyenge kapcsolat mutatkozik az intézményes vallásosság, templomba járás és a pszichológiai jól-lét szintje között. Azonban, ha a vallásosságot személyes áhítatnak, lelki-ségnek definiáljuk, máris erősebb kapcsolatot találunk a példában szereplő két változó között.”⁴⁷

„A vallásosság a megterhelő élethelyzetekkel való megküzdésben fontos szerepet játszik, ugyanakkor maga a vallásosság nem redukálható a hagyományos, klasszikus felosztásba tartozó megküzdési módok egyikére sem. Tehát a vallásos megküzdés nem egyszerűen azt jelenti, hogy az egyén vallásosságát kompenzációként vagy erőforrásként használja megterhelő élethelyzetekben, hanem azt, ahogyan a rendelkezésére álló vallásos értelmezéseket a helyzet megértéséhez és az azzal való megküzdéshez használja. A pozitív és negatív vallásos megküzdés hatását számos területen kimutatták különböző klinikai mintákon. A pozitív vallásos megküzdés kedvező irányban, míg a negatív vallásos megküzdés negatív módon járul hozzá a személy pszichológiai jól-létéhez, betegségből való felépüléséhez és a krónikus betegség jelentette kihívásokhoz való alkalmazkodásához.”⁴⁸

2. A VIZSGÁLAT BEMUTATÁSA

2.1. A vizsgálat célkitűzése és a hipotézisek bemutatása

A keresztszemélyi kutatásunk célkitűzése a pedagógus életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó potenciális stresszforrások feltérképezése, a vizsgálatba bevont pedagógusok kiégettségének és megküzdési repertoárjának feltérképezése. Célunk továbbá az egyházi és az állami fenntartású intézményekben dolgozó pedagógusok fenti változók mentén történő összehasonlítása –különös tekintettel a vallásos megküzdésre.

Kutatásunk aktualitását az adja, hogy az életpályamodell bevezetése óta már eltelt annyi idő, hogy meg lehet vizsgálni, milyen változásokat hozott a pedagógusok élethelyzetében ez a rendelt.

Hipotézisek:

H1: Feltételezzük, hogy a kezdő pedagógusok kiégettebbek, mint a hosszabb ideje pályán lévők.

H2: Feltételezzük, hogy a pedagógusok a pedagógus-életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó stresszforrásokat fognak megemlíteni.

H3: Feltételezzük, hogy a pedagógusok említenek változásokat az életük különböző területén a

45 Uo.

46 Láng András: Az Istenhez való kötődés és a vallásos megküzdés szerepe az étellel való elégedettségben. In: *Orvosi Hetilap* 154. évf. 46. sz. (2013.) 1843–1847.

47 Uo.

48 Uo.

pedagógus életpályamodellhez kapcsolódóan.

H4: Feltételezzük, hogy eltérő megküzdési stratégiák jellemzik az általunk vizsgált állami és az egyházi (katolikus) intézményekben tanító kollegákat.

H5: Feltételezzük, hogy az egyházi intézményben dolgozók körében gyakoribb a vallásos hit segítségével való megküzdés.

2. A vizsgálatba bevont személyek és a mintavétel

A vizsgálatba bevont személyek óvodában, iskolában és egyéb helyeken (pl. Pedagógiai Szakszolgálat) pedagógus munkakörben dolgoznak. A mintavétel ún. hólabda-módszerrel történt, vagyis általam ismert személyeket kértem meg a kérdőívem továbbítására, majd ezek a személyek is megkértek további pedagógusokat a kérdőív kitöltésére. A lényeg a személyes ajánlás volt. A felkeresett intézmények a dél-alföldi régió egyházi és állami intézményei voltak.

A mintavétel a téli szünet előtti hétre esett, két hét állt a kérdőívek kitöltésére. Sajnos a kiadott 120 kérdőívből 64 kérdőívet kaptam vissza, azaz a válaszadási arány 53% volt. Ezekből egyet értékelhetetlenség miatt ki kellett zárni, két kérdőív hiányos kitöltéssel érkezett, de ezekből a használható adatok feldolgozásra kerültek. Nagyobb válaszadási arányban bíztam, bár elképzelhető, hogy a vizsgálat időzítése nem volt optimális: a téli szünet közelsége, az utána következő szünet elfeledtette a kitöltést annál is, aki egyébként megtette volna. A kérdőív kitöltése teljesen önkéntes és anonim volt.

3. A módszer

Vizsgálatunk egy keresztmetszeti kérdőíves vizsgálat. A kérdőíves módszert azért választottuk, mert a kiégés, a stressz és a vallásos megküzdés meglehetősen személyes témák, így talán névtelenül és önkéntesen könnyebben válaszolnak az ilyen jellegű kérdésekre a megszólított pedagógusok. A kérdőív első részében szociodemográfiai változókra kérdeztünk rá: nem, életkor – amit csoportokban adtunk meg –, a település jellege, az iskola fenntartója, a pályán eltöltött idő, az oktatás szintje. Emellett rákérdeztünk arra is, hogy elkészítette-e már a pedagógus a portfólióját. Ezt követően a pedagógus-életpályamodellre vonatkozóan hét állítást fogalmaztunk meg.⁴⁹ Az állításokat 1-től 5-ig terjedő skálán kellett értékelnie a válaszadónak, ahol 1= egyáltalán nem értek egyet, és 5= teljesen egyetértek értékek között választhatott a kérdőív kitöltője. Ezután következtek a pedagógus-életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó, olyan jellegű kérdések, amelyek a különböző területeken esetlegesen detektálható változásokra irányultak (lásd Melléklet). A kutatásunk középpontjába állított változók ezt követően kerültek lekérdezésre.

3.1 Megküzdési MódoK Kérdőív

Elsőként a megküzdés vizsgálatát végeztük el. Erre a Lazarus és Folkman által kidolgozott Megküzdési MódoK Kérdőív rövidített hazai adaptált változatát használtuk, melyet Kopp Mária munkatársaival dolgozott ki és validált.⁵⁰ A 16 tételes kérdőív nyolc kérdéssel az érzelemközpontú stratégiákat (pl.: „Egy általam nagyra tartott baráttól vagy rokontól kértem tanácsot”), további nyolc kérdéssel pedig a problémaközpontú stratégiákat (pl.: „Több különböző megoldást találtam a problémára”) teszi mérhetővé.⁵¹ A kérdőívkitöltő feladata az, hogy beleélje magát élete egyik nehéz helyzetébe (jelen esetben a pedagógus-életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó nehéz helyzetbe), majd eldöntse, hogy az ezt követő hetekben mennyire jellemezték a felsorolt megkü-

49 Sággy Krisztina: *A pedagógus életpályamoddellel kapcsolatos benyomások*. Szakdolgozat-kézirat.

50 Kopp Mária – Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot*. Budapest, Végeken Alapítvány, 1992.

51 Folkman S. – Lazarus RS: *An analysis of coping in a middle-aged community sample*. J. Health SocBehavior, 21, 1980, 219-239.

dési próbálkozások. A válaszokat egy négyfokú skálán kell jelölni, ahol 0=egyáltalán nem jellemző, 1=alig jellemző, 2=jellemző, 3=teljesen jellemző.⁵²

3.2 Vallásos Megküzdés Skála

A vallásos megküzdés mérésére a Pargament és munkatársai által kidolgozott Vallásos Megküzdés Skála rövidített változatát használtuk. A skála lehetővé teszi, hogy két dimenziót, a pozitív és negatív vallásos megküzdést mérjük; azt vizsgálja, hogy hogyan értelmezi a személy az őt ért megterhelő élethelyzetet Isten viszonylatában. „A pozitív vallásos megküzdés többek között Istenhez fordulást, Isten közelségének keresését, megnövekedett vallásos aktivitást foglal magában. A negatív vallásos megküzdés tartalmazza Isten hibáztatását az eseményért, illetve annak érzését, hogy Isten vagy a vallásos közösség elfordult a személytől.”⁵³

3.3 A Maslach-féle kiégés kérdőív

A kiégést a Maslach-féle kérdőívvel, a Maslach Burnout Inventory (MBI) segítségével mértük. A kérdőív három dimenzió mentén mér: érzelmi kimerülés, deperszonalizáció és a személyes hatékonyság csökkenése. „Az érzelmi kimerülés – a kérdőív legerősebbnek bizonyult dimenziója, a kiégés vezető tünete – arra utal, hogy a személy érzelmi erőforrásai kiapadnak, úgy érzi, nincs semmi, amit másoknak pszichés szempontból adhatna. A deperszonalizáció negatív és személytelen attitűd kialakítása a klienssel és azokkal szemben, akikkel együtt dolgozik a személy. Azt a meggyőződést is magában foglalja, hogy a többiek megérdemlik ezt a hozzáállást, és az őket ért rossz dolgokért ők a felelősek. A kérdőív harmadik dimenziója a személyes hatékonyság, teljesítmény csökkenése arra vonatkozik, hogy az egyén teljesítménye eltér attól, amit önmagától elvár és ehhez még nagyfokú negatív önértékelés is társul. Ez a rövid, 22 tételes kérdőív könnyen kitölthető, egyszerűen értékelhető, jó megbízhatósági mutatókkal rendelkezik. A MBI használatát világviszonylatban elterjedt, különösen akkor célszerű használni, mikor a kiégés mértékének meghatározásán túl, ok-okozati összefüggések feltárása a célunk, vagy a vizsgálni kívánt változók kapcsolatát szeretnénk megragadni, és fontosnak találjuk az egyes komponensek önmagukban történő vizsgálatát is.”⁵⁴

„Magas kiégettségéről tanúskodik az, ha valaki magas pontszámot ér el az érzelmi kimerülés és a személytelen bánásmód alszállakon, és alacsony pontszámot a személyes hatékonyság skálán. Átlagos mértékű kiégést jelez, ha valaki mindhárom alszállakon átlagos pontszámot ér el. Alacsony fokú kiégésről lehet beszélni akkor, ha a válaszadó az érzelmi kimerülés és a deperszonalizáció alszállakon alacsony pontszámot ér el, miközben a személyes hatékonyság alszállakon magas pontszámot.”⁵⁵

3. EREDMÉNYEK

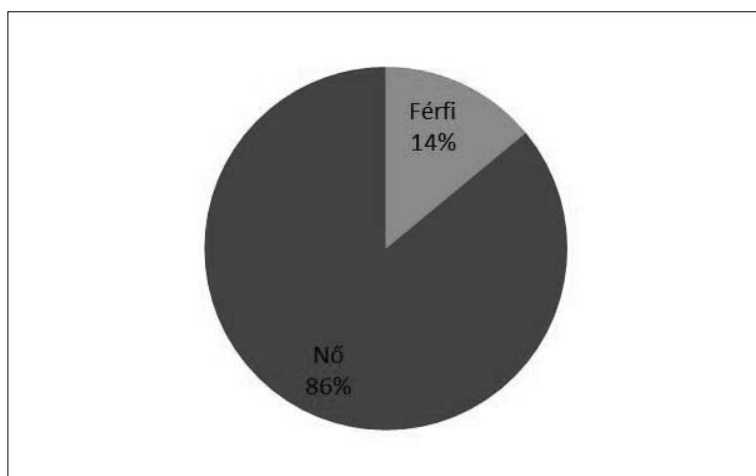
Első lépésben a vizsgálati mintátmutatjuk be. A vizsgálatban részt vevők nemek szerinti megoszlása híven tükrözi a mai magyar helyzetet: a pálya elnőiesedését (lásd 1. ábra).

52 Kopp Mária – Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot*. Végeken Alapítvány, Budapest, 1992.

53 Láng András: Az Istenhez való kötődés és a vallásos megküzdés szerepe az élettel való elégedettségben. In: *Orvosi Hetilap* 154. évf. 46. sz. (2013.) 1843–1847.

54 Kovács Mariann: *A kiégés jelensége a kutatási eredmények tükrében*. *Lege Artis Medicinae*, 16 (11), 2006, 981–987.

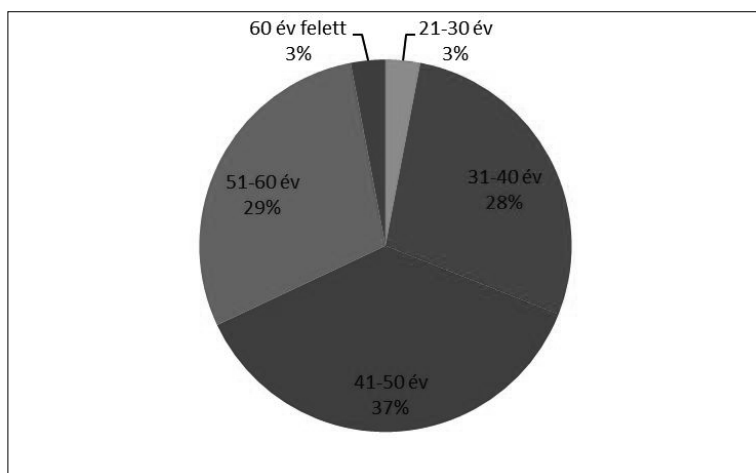
55 Tandari-Kovács Mariann: *Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

1. ábra: A kérdőívkitöltők nemi megoszlása (n= 64)

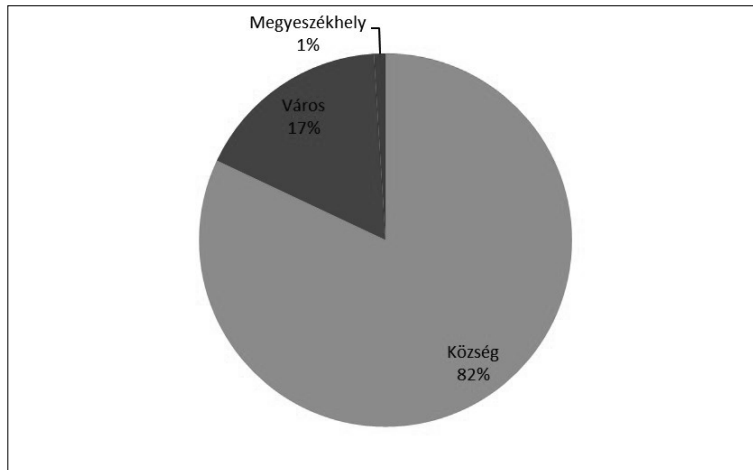
A kor szerinti megoszlás azt tükrözi, hogy a fiatal, pályakezdő pedagógusok, valamint a 60 év feletti, nyugdíj felé közeledő kollégák száma jelen vizsgálatban nagyon kevés.

A 2. ábrán látszik, hogy közel egyforma számban képviselteti magát a 31–40 éves korosztály és az 51–60 évesek korosztálya. Legtöbb válaszadónk a 41–50 éves korosztályból került ki.

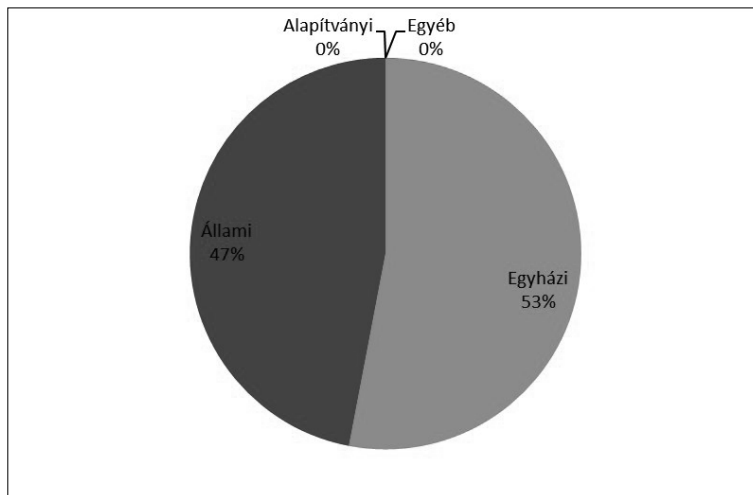
2. ábra: A minta életkori csoportok mentén megragadható leíró jellemzői (n=64)

A válaszadók 82%-a a községi iskolákból került ki. A kérdőívek kiosztásánál ügyeltem arra, hogy arányosan történjen a községi és városi iskolák megkeresése. Egy városi intézményből egyetlen kérdőív sem érkezett vissza, ezért is lett ennyire meghatározó a községben tanítók aránya.

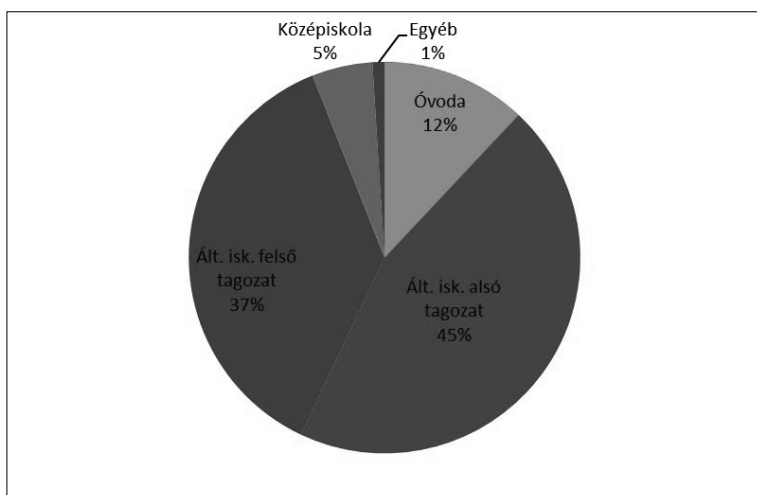
3. ábra: A megkérdezett pedagógusok települések szerinti megoszlása (n=64)

Érdekes módon viszont közel azonos arányban található a válaszadók között egyházi és állami intézményben dolgozó kolléga. Ezt a képet árnyalta volna az városi iskola, amely állami fenntartású, ám egy kérdőív sem érkezett vissza tőlük.

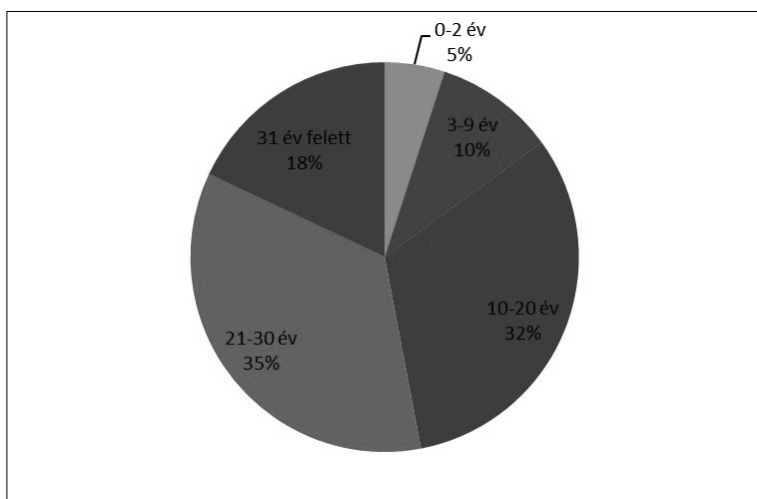
4. ábra: A vizsgálatban szereplők jellemzői az oktatási intézmény fenntartója szerint

A válaszadók többsége az általános iskolából került ki, annak is az alsó tagozatából. A kiértékelés során többen az alsó és felső tagozaton egyaránt tanítanak, ezt a tény is figyelembe vettem a százalékos eloszlás kiszámolásakor.

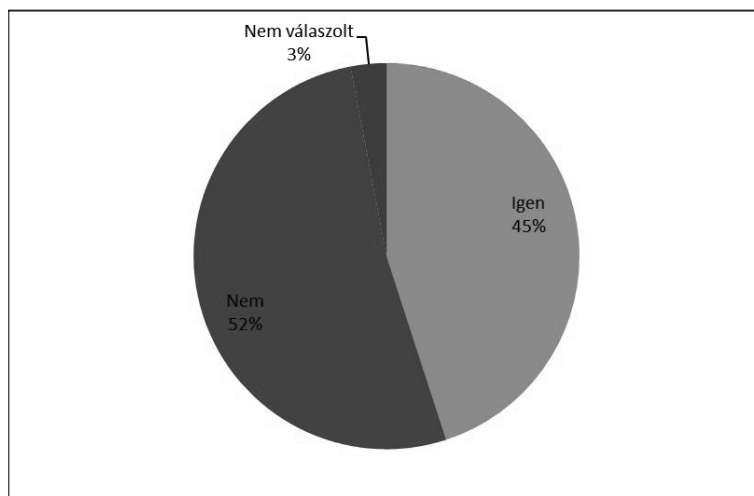
5. ábra: A minta oktatási szintek szerinti megoszlása (n=64)

A pedagógusként eltöltött idő nem mutat olyan képet, mint a kor szerinti megoszlás. Ennek is több oka lehet, amire kitérünk a *Következtetések* fejezetben.

6. ábra: A minta jellemzői a pedagógusként eltöltött idő tükrében (n=64)

A minősítési rendszerben előírt portfóliót még a válaszolók több mint fele nem készítette el.

7. ábra: A minta bemutatás az Elkészítette-e a portfólióját? kérdés tükrében (n=62)

Az eredmények bemutatását a hipotézisek vizsgálata mentén végezzük el. Az első hipotézis a kiegészés és a pályán eltöltött idő összefüggéséről szól. Az 1. táblázatban láthatók a pályáneltöltött idő alapján képzett csoportok kiegészési mutatói. A kiegészés kérdőív (MBI) alskáláira – érzelmi kimerülés, deperszonalizáció és személyes hatékonyság csökkenése – vonatkozóan átlagértékeket számoltunk ki. A 0-tól 6-ig terjedő skálán ez az érték 0 és 6 közötti szám lehet nagyságrendileg.

Pályán eltöltött idő	n=fő	Érzelmi kimerültség átlaga	Deperszonalizáció átlaga	Személyes hatékonyságcsökkenés átlaga
0-2 év	3	2,07	0,53	1,12
3-9 év	6	1,46	0,93	1,25
10-20 év	20	2,34	0,76	1,26
21-30 év	22	2,58	0,75	1,23
31 év felett	11	2,55	0,87	0,95
Nincs adat	1	0,67	0,40	0,00

1.táblázat: A kiegészés mértékének vizsgálata a pályán eltöltött idő függvényében (n=63)

A táblázatban jól látható, hogy elsősorban érzelmileg kimerültek a megkérdezett pedagógusok, legmagasabb átlagértéket a 21–30 éve pályán lévők mutatják, míg a 3–9 éve a pályán lévők tűnnek érzelmileg a legkevésbé kimerültnek. Ugyanakkor éppen ők azok, akik leginkább a deperszonalizáló attitűddel, esetleg viselkedéssel vannak jelen a többi vizsgált csoporthoz képest. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyes csoportokban vizsgálható elemszám egyenetlen eloszlása miatt ezt a kérdést a későbbiekben tovább szükséges vizsgálni. Hiszen azok, akik kevesebb mint tíz éve tanítanak, csak kilencen vannak, a mintánk csupán 14%-át teszik ki.

A második hipotézis azt feltételezi, hogy a pedagógusok a pedagógus-életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó stresszforrásokat fognak megemlíteni. A kérdőívben az

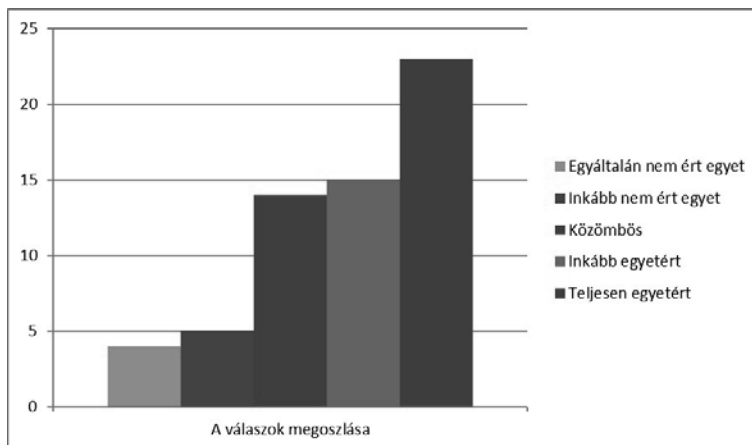
életpályamoddellel kapcsolatos állítások voltak, négy állítás az előnyökre kérdezett rá, három a stressztényezőként figyelembe vehető hátrányokra. Az értékelés 1-től 5-ig terjedő skálán történt, ahol az 1 azt jelentette, hogy „egyáltalán nem ért vele egyet”, az 5 pedig, hogy „teljes mértékben egyetért”. Az elemzés során létrehoztunk két skálát: az előnyökre utaló állításokból az életpályamodell pozitív hozadékai skálát, illetve az életpályamodell negatív hozadékai skálát, majd ezekre számoltunk átlagértékeket, melyeket a 2. táblázatban közlünk.

Pedagógus életpályamoddellel kapcsolatos állításokból képzett skálák	A kérdésekre adott válaszok átlaga 1-től 5-ig terjedő skálán (M)
Előnyöket tartalmazó megállapítások – Pozitív hozadék skála (4 tétel)	3,27
Hátrányokat tartalmazó megállapítások – Negatív hozadék skála (3 tétel)	3,86

2. számú táblázat: A pedagógus-életpályamodell pozitív és negatív hatásainak összehasonlítása (n=61)

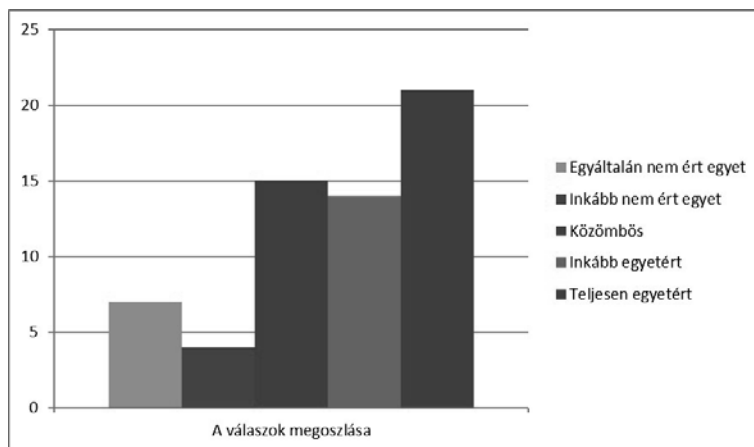
A hátrányokat tartalmazó megállapításokat vizsgáltam abból a szempontból is, ki milyen mértékben értett egyet az adott kijelentéssel. Így már árnyaltabb képet kaptunk, hányan vannak azok, akik teljes mértékben egyetértettek a megállapítással, vagy egyáltalán nem értettek vele egyet, és hányan jelöltek meg közbülső értékeket.

Az első kérdésnél az adatokból látszik, hogy a felmérésben részt vevő pedagógusok számára a pedagógus-életpályamodell megnövekedett munkaterheket jelent, hiszen a megkérdezett pedagógusok közül 23 fő teljesen egyetértett, 15 fő pedig inkább egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy „A pedagógus-életpályamodell bevezetése megnövekedett terheket jelent.” Ez a megkérdezettek (38 fő) 62%-a.

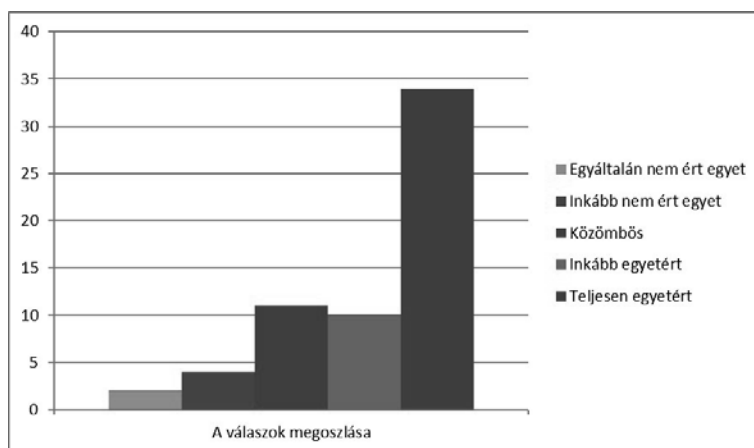
8. ábra: „A pedagógus-életpályamodell megnövekedett munkaterheket jelent”- kérdésre adott válaszok (n=61)

A második kérdésre adott válaszokból kitűnik, hogy ugyancsak jelentős többségben vannak (35 fő, 57%) azok, akiknek a pedagógus-életpályamodellel külső nyomást, stresszt okoz.

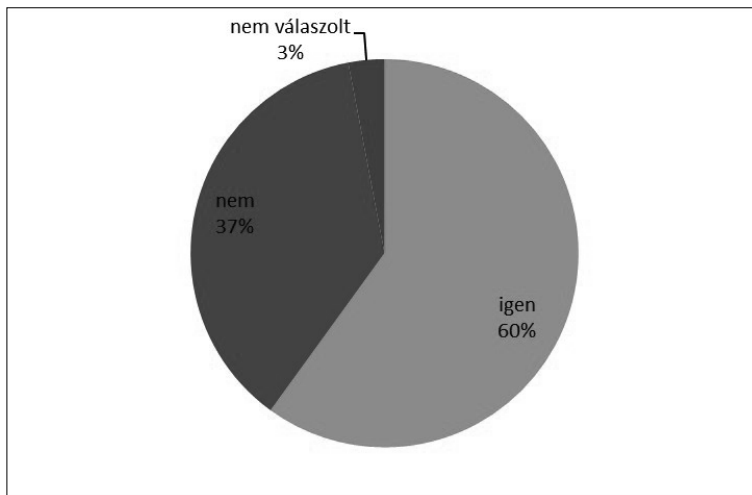
9. ábra: „A pedagógus-életpályamodellel külső nyomást, stresszt jelent számomra” – kérdéssel való egyetértés mértéke (n=61)

A harmadik kérdésre adott válaszok tükrözik leginkább a pedagógus társadalom leginkább fájó problémáját: a szabadidő jelentős csökkenését. A válaszadók 72%-a(44 fő)úgy nyilatkozott, hogy a pedagógus-életpályamodellel járó túlmunka a szabadidejéből vesz el.

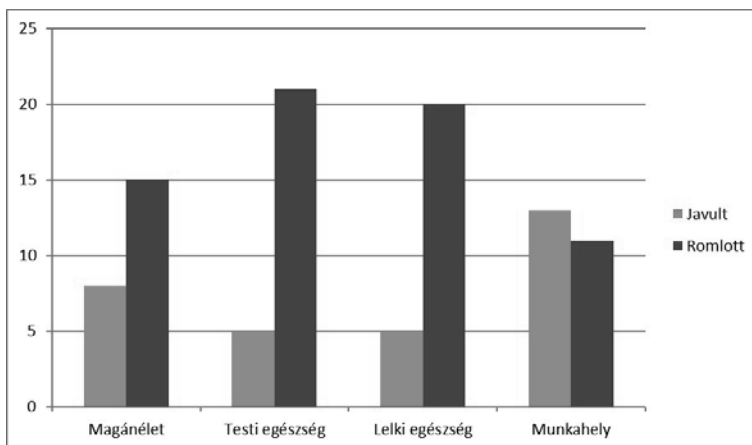
10. ábra: „A pedagógus-életpályamodellel járó túlmunka a szabadidejéből vesz el” – kérdésre adott válaszok (n=61)

A harmadik hipotézis szerint feltételezzük, hogy a pedagógusok említenek változásokat az életük különböző területén a pedagógus életpályamodellelhez kapcsolódóan. A választ, hogy okozott-e valamilyen változást az életében a pedagógus életpályamodellel bevezetése, a 11. ábra mutatja:

11. ábra: Az „Okozott-e valamilyen változást az életében az életpályamodell bevezetése?” kérdésre adott válaszok eloszlása (n=63)

Amennyiben „igen” választ adott a válaszadó, lehetősége volt megjelölni, mely területen és hogyan történt a változás – javulást vagy romlást érzelt. Több választ is megjelölhettek, volt olyan, aki csak egy területen érzékelt változást, ketten egyetlen területet sem jelöltek meg, holott igennel választottak. Az egyes területeken a pedagógusok által érzelt változásokat foglalja össze a 12. ábra.

12. ábra: A pedagógus-életpályamodell óta érzelt változások alakulása a különböző területeken (n=38)

Látható, hogy mind a magánélet, mind a testi-lelki egészség vonatkozásában lényegesen többen vannak azok a pedagógusok, akik romlást érzeltek, mint azok, akik javulásról számolnak be. Egyedül a munkahely vonatkozásában érzékelték úgy a megkérdezettek több mint fele (n=13),

hogy a pedagógus-életpályamodellel bevezetése óta pozitív irányú változások történtek, bár a különbség nem jelentős.

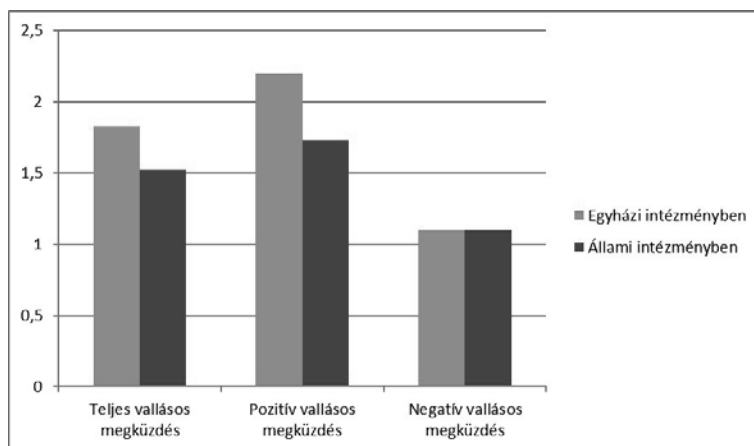
A negyedik hipotézis szerint feltételezzük, hogy eltérő megküzdési stratégiák jellemzik az általunk vizsgált állami és az egyházi (katolikus) intézményekben tanító kollegákat.

Intézmények fenntartó szerint	Problémaközpontú stratégia csoportátlaga	Érzelempözpontú stratégia csoportátlaga
Egyházi intézményekben dolgozó pedagógusok	2,44	1,63
Állami intézményekben dolgozó pedagógusok	2,58	1,65

3. táblázat: A problémaközpontú és érzelmezpontú megküzdés az egyházi és állami intézményekben dolgozó pedagógusok körében (n=62)

A kapott eredmények alapján nincs számottevő eltérés az egyházi és az állami intézményben dolgozó pedagógusok által alkalmazott problémaközpontú és érzelmezpontú megküzdési stratégiái között.

Az ötödik hipotézis szerint feltételeztük azt, hogy az egyházi intézményben dolgozók körében gyakoribb a vallásos hit segítségével való megküzdés, mint a nem egyházi intézményben dolgozóknál. Az eredményeket a 13. ábrán mutatjuk be.

13. ábra: A vallásos megküzdés csoportátlaga az egyházi és az állami intézményekben dolgozó pedagógusok körében (n=60)

Az eredmények alapján igazolható, hogy a pozitív vallásos megküzdés az egyházi intézményekben dolgozó pedagógusok esetében nagyobb szerepet játszik. A negatív vallásos megküzdés mindkét csoportban azonos volt.

4. KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásunkban több nő vett részt, mint férfi. Ez nem meglepő, hiszen a pálya erőteljesen elnőiesedett. Kíváncsinos lenne több férfi kollégát látni a tanítás területén több okból is: a családok nagyarányú felbomlása miatt nincs a gyermek számára férfimodell. Ugyanis az esetek többségé-

ben az apa az, aki kivonul, kiszorul a mindennapi gyermeknevelésből, és átlényegül „vasárnapi apukává”. Másrészt egy férfi tanár megjelenésével, tekintélyével erőt és biztonságot sugároz, amire a gyermeknek szüksége van.

A mintánkban jelentkező pályakezdő fiatalok ésa hatvan év feletti kollégák alacsony számának az okát abban látom, hogy a gyereklétszám évről évre való csökkenése miatt az időközben nyugdíjba vonult kollégákat nem kellett fiatalokkal pótolni, sőt az aktív korúak közül is az öszszevonások, iskolabezárások miatt sokaknak megszűnt a munkaviszonya. A másik ok az lehet, hogy a jelenlegi szabályozás szerint a nők 40 ledolgozott év után nyugdíjba mehetnek. Ezzel a lehetőséggel sokan élnek.

A kutatásunk során fontosnak éreztük, hogy mind az életkorra, mind a pályán eltöltött időre rákérdezzünk, hiszen e két változó nem feltétlenül mozog együtt. Az eltéréseket a 2. és a 6. diagramon is láthattuk. Azért lehet eltérő az életkor és a pályán töltött idő diagramja, mert ha valaki nem kap rögtön állást, vagy a főiskola befejezése után gyereket vállal, esetleg más területen kezd el dolgozni, később kerül a pedagóguspályára.

Az első hipotézis szerint a kezdő pedagógusok kiégettebbek, mint a régebben pályán levők. A korábbi nemzetközi és hazai kutatások rendszerint arra jutottak, hogy a fiatal, irreális pályaképpel, elvárásokkal érkező kollégák veszélyeztetettebbek, mint az idősebb társaik, bár az is lehet, hogy akit érint a kiégés, sok esetben pályaelhagyóvá válik.⁵⁶ Azt vártuk, hogy az ő adataik ezt valószínűsítik. Sajnos nagyon kevesen voltak a tíz évnél rövidebb ideje pályán lévők – csupán 14% az összes válaszadóhoz képest –, és az érzelmi kimerültség vizsgálatában ez a hipotézis nem teljesült. A deperszonalizáció átlagában még az első két csoporton belül sem volt közel egyforma eredmény. A 0–2 éve pályán levőkkel szemben, sőt a többi életkori csoporttal szemben is a 3–9 éve tanítók deperszonalizációs átlaga elég magas, viszont láthattuk, hogy ők érzik magukat legkevésbé kimerültnek. Talán nem véletlen, hiszen sok esetben a deperszonalizáció, a személytelen, távolságtartó viselkedés úgy jelenik meg, mint védekezés az érzelmi terhekkel szemben. Elképzelhető, hogy itt is ezzel a jelenséggel állunk szemben. A személyes hatékonyságcsökkenés átlagában sem érhető tetten a kiégés fokozottabb jelenléte. Vizsgálatunkban nagyon hasonló eredményt találtunk a kiégési profilt illetően Tandari-Kovács Mariann egészségügyi dolgozók körében végzett vizsgálatához, miszerint az érzelmi kimerülés a kiégés legérzékenyebb dimenziója, ez tipikusan megemelkedik, a deperszonalizáció visszafogottabb értékeket mutat, míg a teljesítmény szempontjából tartják magukat az általunk megkérdezett pedagógusok is.⁵⁷

A válaszadók több mint fele nem készítette el a portfólióját. Ez a tény árnyalhatja majd azt a képet, amelyet a pedagógus-életpályamoddellel kapcsolatos állítások értékelésénél kapunk. Ugyanis az, aki még nem rendelkezik portfólióval, nem is sejtí, mi vár rá: elkészítése majd a szabadidő rovására megy, s akkor szembesül azzal, hogy mekkora külső nyomást és stresszt kell elviselnie, amikor már benne van a munkában. Elképzelhető, hogy van olyan pedagógus, akinek ez nem számottevő feladatnövekedés, de véleményem szerint a többség stresszforrásként éli meg. Ez az összefüggés oly módon vizsgálható majd meg, ha a portfóliójukat elkészítők és a portfóliójukat el nem készítők válaszait vetjük össze a pedagógus-életpályamoddellel bevezetésével kapcsolatos kérdések mentén.

Második hipotézisünk szerint a pedagógusok az életpályamoddellel bevezetéséhez kapcsolódó

56 Kovács Mariann: *A kiégés jelensége a kutatási eredmények tükrében*. *Lege Artis Medicinae*, 16(11), 2006, 981–987.

57 Tandari-Kovács Mariann: *Érzelmi megterhelődés, lelki kiégés az egészségügyi dolgozók körében*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.

stresszforrásokat fognak említeni. A pedagógus életpályamodell negatív hozadékai – a hátrányokra vonatkozó válaszok átlaga – magasabb értéket kapott, mint a pozitív hozadékok – az előnyökre adott válaszok átlaga –, tehát a hátrányok, az életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó többletterhek érzékelése számottevőbb az előnyökhöz képest. A pedagógus-életpályamodell negatív hozadékaira vonatkozó tételeket külön-külön vizsgáltuk. Ez a hipotézis igazolást nyert.

Az életpályamodell bevezetése során a válaszadók 60%-a érzékelt változást: javulást a munkahely vonatkozásában, romlást a testi és lelki egészség, valamint a magánélet területén. Ez azért is aggasztó, hogy épp azokon a területeken látható romlás, amely védőfaktor lenne a kiegész ellen. Évekkel ezelőtt hallottam arról, hogy van olyan ország, ahol a pedagógusok meghatározott tanítással eltöltött év után egy tanévnyi alkotói szabadságra mehetnek. Ezt az ötletet célravezetőnek tartom abból a szempontból, hogy segítene, feltöltődést adna épp akkor, amikor a pedagógus legveszélyeztetettebb a kiegész szempontjából. A munkahelyhez kapcsolódóan javulásról számoltak be a pedagógusok, ez talán nem meglepő, hiszen az életpályamodell bevezetésének célja a pedagógusok szakmai fejlesztése, minőségi munkavégzésének elismerése, emellett sokkal átláthatóbbá vált általa a szakmai életút, és a pedagógusok figyelmé e rendelet bevezetésével jobban ráirányult szakmai életükre, előmenetelükre.

A kapott eredmények alapján nem igazolható, hogy számottevő eltérés lenne az általunk megkérdezett egyházi és az állami intézményben dolgozó pedagógusok problémaközpontú és érzelmi központú megküzdési stratégiái között. Tehát a pedagógusok megküzdési stratégiái nem különböznek a fenntartó alapján képzett csoportokban végzett elemzés szerint.

A vallásos megküzdéssel kapcsolatos korábbi vizsgálatokban leírták, hogy rendszerint magasabb átlagértékeket kaphatunk a pozitív vallásosság skálán, mint a negatív vallásosság esetében.⁵⁸ Negatív vallásosság esetén a négyfokú skálán hajlamosak szélsőértékeket adni a válaszadók, míg pozitív vallásosság esetében a skála középső értékeit részesítik előnybe a válaszadók.⁵⁹

Minket elsősorban az egyházi, illetve az állami fenntartású intézményekben dolgozó pedagógusok vallásos megküzdésében rejlő esetleges különbség érdekelt. A negatív vallásos megküzdésben nem volt különbség az egyházi és állami intézményekben dolgozók esetében. Meglátásom szerint ez annak köszönhető, hogy az emberben eleve benne van a vágy Isten iránt. Negatív vallásos megküzdés során Istent hibáztatják az eseményért, vagy annak érzését, hogy Isten vagy a vallásos közösség elfordul az egyéntől. A pozitív vallásos megküzdés tekintetében azonban különbségeket találtunk, az egyházi intézményben tanítók azonban nagyobb számban használták a pozitív vallásos megküzdést, ezáltal a teljes vallásos megküzdésben is vezető szerepet játszottak.

A negatív vallásos megküzdés gyakoribbá válása az étellel való elégedettség csökkenését vonhatja maga után, a pszichés jóllétre negatív hatással van.⁶⁰ Lehetséges, hogy a pozitív vallásos megküzdés, a vallásos hit megélése védőfaktornak bizonyulhat a kiegész ellen.

5. ÖSSZEGZÉS

Célunk ezzel a kutatással az volt, hogy rávilágítsunk arra: a pedagógus-életpályamodell bevezetése az előnyökön kívül terheket is ró a pedagógusokra. Ezzel a terheléssel nem mindenki birkózik meg egyformán, erre is kitértünk a vizsgálatunk során. A pályamunka különlegességét

58 Pargament – Tarakeshwar – Ellison – Wulff: *Religiogus coping among religious. The relationships between religious coping and well-being in a national sample of Presbyterian clergy, elders and members. Journal for the Scientific Study of Religion*, 2001., 40: 3, 497–513.

59 The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping Kenneth Pargament, Margaret Feuille and Donna Burdzy *Religions* 2011., 2(1), 51–76.

60 Láng András: Az Istenhez való kötődés és a vallásos megküzdés szerepe az étellel való elégedettségben. In: *Orvosi Hetilap* 154. évf. 46. sz. (2013.) 1843–1847.

az is emeli, hogy a vallásos megküzdést is vizsgáltuk. Tudomásom szerint ilyen jellegű adatfelvétel nem készült pedagógusokra vonatkozóan. Módszerünk keresztmetszeti kérdőíves vizsgálat volt, a mintavétel hólabda módszerrel történt. Adél-alföldi régió egyházi és állami fenntartású intézményeinek pedagógusaiközül 63 személy válaszolt (9 férfi, 54 nő), ez a kiadott kérdőíveknek 53%-a.

Kutatásunkban szerettük volna igazolni azt a korábban már több helyen leírt összefüggést, hogy az életkor és a kiégés között fordított az összefüggés. Jelen vizsgálatban a pályán eltöltött időt használtuk mérőszámként, elképzelhető, hogy ez is szerepet játszhat abban, hogy ezt a hipotézist el kellett vetnünk.

Második hipotézisünket, miszerint a pedagógusok a pedagógus életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó stresszforrásokat fognak említeni – sikerült beigazolnunk. A pozitív hozadékok mellett az életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó feladatok, a minősítési eljárás mindenképpen az eddig meglévő feladatok és kötelezettségek mellé jött be, többlet munkát, többlet erőfeszítést, további stresszterhelést jelentve a pedagógusok számára.

A harmadik hipotézis a pedagógus-életpályamodell bevezetése utáni változások említését prognosztizálja. A válaszadók 60%-ánál történt változás, a magánélet, testi egészség, lelki egészség területén romlás, a munkahely vonatkozásában javulás. Tehát változásokat említettek, így harmadik hipotézisünk beigazolódt.

Negyedik hipotézisünk szerint eltérő megküzdési stratégiák jellemzik az egyházi, illetve az állami intézményekben dolgozó pedagógusokat. A vizsgálati eredmények közel egyforma átlagokat adtak, ezért ez a hipotézis nem igazolódt be.

Az ötödik hipotézis szerint feltételezzük, hogy az egyházi intézményben dolgozók körében gyakoribb a vallásos hit segítségével való megküzdés. E hipotézisünk részben igazolódt, mert a pozitív vallásos megküzdés és a teljes vallásos megküzdés vonatkozásában az egyházi intézményekben dolgozók átlagai magasabbak voltak, ám a negatív vallásos megküzdésre adott válaszok átlaga teljesen egyformának bizonyult. Az egyházi intézményekben dolgozók a pozitív vallásos hit segítségével való megküzdést nagyobb arányban használják fel a rájuk nehezedő nyomás ellen.

A kutatásunk rávilágított arra a tényre, hogy a pedagógus-életpályamodell bevezetése az előnyökön túl hátrányokat, nem kívánt változásokat is hozott magával. Ez már önmagában stresszkeltő tényező, mellyel a pedagógusok közel egyformán birkóznak meg. Figyelemre méltó, hogy a megkérdezettek döntő többsége megjelölte a szabadidő csökkenését, a testi változások során betegségre utaló tüneteket neveztek meg.

Pontosabb képet kaphattunk volna, ha több kérdőív érkezik vissza. Jelen kutatásban a fenntartó, mint csoportrendező elv érvényesült. Ennek is lehetnek korlátai, ugyanis a megkérdezett egyházi fenntartású iskolák néhány éve kerültek egyházi fenntartás alá, ennek fényében az ott dolgozók nem feltétlenül vallásukat gyakorló személyek.

A jövőbeni kutatások alapja lehet annak vizsgálata, mennyire szoros az összefüggés a vallásosság és a kiégés között, a negatív vallásos megküzdés milyen hatással van a vizsgált személyek testi-lelki egészségére, emellett vizsgálni lehetne a minősítési folyamatban jelenleg részt vevő pedagógusok kiégési mutatóit. Valószínűleg tanulságos lenne annak kutatása, hogy az inkább negatív vallásos megküzdést alkalmazók és a pozitív vallásos megküzdést választók között van-e eltérés a kiégés tekintetében.

6. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dávid Imre – Fülöp Márta – Pataky Nóra – Rudas János: *Stressz, megküzdés, versengés, konfliktusok*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2014.
- Folkman S. Lazarus RS (1980): *An analysis of coping in a middle-aged community sample*. J. Health SocBehavior, 213: 219–239.
- Gogola István: A tanári hivatás nehézségei egy kutatás tükrében. *Acta Beregsasiensis* 2010/1. 127–132.
(http://epa.oszk.hu/01600/01626/00003/pdf/acta_beregsasiensis_EPA01626_2010_01_127-132.pdf, letöltés: 2016. 10. 22.)
- Héjser Gábor: *Miért? – Rendszerszemlélet és lelki gondozói gyakorlat*. Budapest, Kálvin János Kiadó, 1996.
- Pargament Kenneth – Feuille Margaret – Burdzy Donna: The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping Religions. 2011. 2(1), 51–76.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot*. Budapest, Végeken Alapítvány, 1992.
- Kovács Mariann: *A kiegészítés jelentősége a kutatási eredmények tükrében*. 2006, *Legis Artis Medicinae*, 16 (11): 981–987.
- Láng András: Az Istenhez való kötődés és a vallásos megküzdés szerepe az élettel való elégedettségben. *Orvosi Hetilap* 154. évf. 46.sz.(2013.) 1843–1847.
- Pargament – Tarakeshwar – Ellison – Wulff: Religious coping among the religious: The relationships between religious coping and well-being in a national sample of Presbyterian clergy, elders and members. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 2001, 40: 3, 497–513.
- Petróczi Erzsébet: *Kiegészítés – elkerülhetetlen?* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2007.
- Sághy Krisztina: *A pedagógus életpályamoddell kapcsolatos benyomások*. Szakdolgozat-kézirat.
- Salavecz Gyöngyvér – Neculai Krisztina – Jakab Ernő: A munkahelyi stressz és az énhatékonyság szerepe a pedagógusok mentális egészségének alakulásában. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 7. (2006.) 95–109.
- Tandari-Kovács Mariann: *Érzelmi megterhelődés, lelki kiegészítés az egészségügyi dolgozók körében*. Doktori értekezés, Semmelweis Egyetem, Budapest, 2010.
- Tanyi Zsuzsanna: *A trauma pozitív hozadéka: A poszttraumás növekedés*. http://www.academia.edu/10518606/A_trauma_pozitiv_hozadeka_A_poszttraumas_novekedes, letöltés: 2017.01.10.
- Útmutató a pedagógusok minősítési rendszerében a Pedagógus I. és Pedagógus II. fokozatba lépéshez. Negyedik, javított változat. Budapest, Oktatási Hivatal, 2016.

7. MELLÉKLET

Kedves Kollegák!

Dékány Erika vagyok, végzős levelező hallgató hittanár-nevelőtanár szakon a szegedi Gál Ferenc Főiskolán. Szakdolgozatom témája: A megküzdés és a stressz a pedagógus életpályamodellel bevezetése kapcsán. Ehhez kérem szíves segítségét, a kérdőív kitöltése kb. 20 percet vesz igénybe. Nincsenek jó vagy rossz válaszok, az Ön személyes, őszinte véleménye tudja segíteni munkámat. Közreműködését hálásan köszönöm!

A következő kérdéseknél kérem, karikázással jelölje válaszát!

1, Neme: férfi - nő

2, Kora: 21-30; 31-40; 41-50; 51-60; 60 felett

3, Milyen településen dolgozik jelenleg? község város megyeszékhely

4, Milyen fenntartású iskolában dolgozik? egyházi állami alapítványi egyéb

5, Milyen oktatási szinten dolgozik? óvoda ált.isk. alsó ált. isk. felső középiskola egyéb

6, Mióta dolgozik pedagógusként? 0-2 év 3-9 év 10-20 év 21-30év 31 év felett

7, Elkészítette-e a portfólióját? igen nem

8, A következőkben a pedagógus életpályamodellel kapcsolatos állításokat olvashat. Kérem, hogy figyelmesen olvassa át az állításokat és karikázza be egy 1-5 fokú skálán, hogy mennyire ért egyet az adott állítással. Állítások értékelése: 1=egyáltalán nem ért vele egyet 5=teljes mértékben egyetért

A pedagógus életpályamodellel számomra előrelépési lehetőséget jelent	1	2	3	4	5
A pedagógus életpályamodellel köszönhetően magasabb lett a fizetésem	1	2	3	4	5
A pedagógus életpályamodellel visszajelzést nyújt számomra a teljesítményemről	1	2	3	4	5
A pedagógus életpályamodellel megnövekedett munkaterheket jelent	1	2	3	4	5
A pedagógus életpályamodellel kiszámíthatóságot és biztonságot nyújt számomra	1	2	3	4	5
A pedagógus életpályamodellel külső nyomást, stresszt jelent számomra	1	2	3	4	5
A pedagógus életpályamodellel járó túlmunka a szabadidőmből vesz el	1	2	3	4	5

9, Véleménye szerint okozott-e valamilyen változást az életében a pedagógus életpályamodellel bevezetése? igen nem

10, Ha igennel válaszolt, mely területen és hogyan? Több válasz is megjelölhető!

Terület	jobbá vált	romlott
magánélet		
testi egészség		
lelki egészség		
munkahely		

11, Az életpályamodellel bevezetése óta észlelt-e bármilyen lelki változást? igen nem

12, Ha igen, mely területen és hogyan:

Terület	jobbá vált	romlott
érzelmi/hangulati élet		
stressztűrés		
társadalmi élet		

13, Az alábbiakban felsorolunk olyan tevékenységeket, melyeket az emberek arra használnak, hogy megküzdjenek a mindennapokban felbukkanó kihívásokkal, nehéz helyzetekkel, hétköznapi stresszhatásokkal. Kérjük, jelölje meg, hogy Ön ezek közül melyeket használja! Több válasz is megjelölhető!

sport meditáció jóga olvasás tv nézés mozi színház hit vallás horgászat kézimunka hobbi karitatív munka humor emberi kapcsolatok fokozottabb ápolása egyéb, mégpedig:.....

14, A pedagógus életpályamodell bevezetése után érzékelt-e változást egészségi állapotában?

igen nem

Ha igen, milyen?.....

15, A pedagógus életpályamodellnek köszönhető fizetésemelkedéssel megváltozott-e az életszínvonala?

igen, jobb lett nem változott rosszabb lett

16, A keresetnövekedést mire fordítja?

kultúra sport wellness szolgáltatások orvos gyógy-
szer utazás luxuskiadások egy-
éb.....

17, Kérjük, hogy gondoljon az életpályamodell bevezetéséhez kapcsolódó nehéz eseményekre. Mennyire jellemezték Önt az alábbi állítások?

	egyáltalán nem jellemző	alig jellemző	jellemző	Teljesen jellemző
1. Próbáltam elemezni a problémát, hogy jobban meg- értsem.				
2. Engedtem, vagy egyezkedtem, hogy valami jó is szár- mazzon a dologból				
3. Gondoltam, minden rosszban van valami jó is, pró- báltam derűsen felfogni a dolgokat.				
4. A helyzet valamilyen kreatív, alkotó tevékenységre ösztönzött.				
5. Más emberként kerültem ki a helyzetből jó értelem- ben véve.				
6. Igyekeztem megszabadulni a problémától egy időre, megpróbáltam pihenni, szabadságra menni.				
7. Evéssel, ivással, dohányzással vezettem le a feszültsé- gemet.				
8. Nyugtatók, vagy gyógyszerek szedésével próbálkoztam.				
9. Egy lapra tettem fel mindent, valami nagyon kocká- zatosba fogtam.				
10. Egy általam nagyra tartott baráttól vagy rokontól kértem tanácsot.				
11. Nem akartam, hogy mások megtudják, milyen nehéz helyzetben vagyok.				
12. Másokon vezettem le a feszültséget.				
13. Több különböző megoldást találtam a problémára.				
14. Imádkoztam.				
15. Igyekeztem a dolgot a másik személy szempontjából nézni.				
16. Próbáltam humorosan felfogni a helyzetet.				

18, Gondoljon a pedagógus életpályamodell bevezetése óta azzal kapcsolatban átélt stresszkeltő helyzet(ek)re. Emlékezzen vissza, mit tett, mit érzett!

	Egyáltalán nem jellemző	Inkább nem jellemző	Inkább jellemző	Nagyon jellemző
1. Úgy éreztem, Isten megleckéztetett	1	2	3	4
2. Megpróbáltam Isten segítségével túljutni a helyzetemen	1	2	3	4
3. Isten szeretetét és gondoskodását kerestem	1	2	3	4
4. Minden tőlem telhetőt megtettem, a többit Isten gondjaira bíztam	1	2	3	4
5. Dühös voltam Istenre, mert nem hallgatta meg az imáimat	1	2	3	4
6. Istentől kértem segítséget és útmutatást és erőt	1	2	3	4
7. Úgy gondoltam Isten a bűneimért büntet engem	1	2	3	4
8. Megpróbáltam Isten tanítását megtalálni ebben a helyzetben	1	2	3	4
9. Istennel együtt próbáltam megoldást találni a helyzetre	1	2	3	4
10. Azon tűnődtem, vajon Isten elhagyott engem	1	2	3	4
11. Azon tűnődtem vajon Isten a bűneim miatt büntet engem	1	2	3	4
12. Megtettem, amit tudtam, a többi Isten kezében van	1	2	3	4
13. Úgy éreztem, hogy a lelkipásztorom félreért	1	2	3	4
14. Megosztottam kereszténytársaimmal a bánatomat	1	2	3	4
15. Lelkipásztorhoz fordultam	1	2	3	4

19, A kiégést mérő kérdőív

A kérdőív célja, hogy feltárja, vajon a segítők foglalkozásúak, a tanárok, tanítók hogyan tekintenek munkájukra és azokra az emberekre, akikkel dolgoznak. A következőkben 22 állítást fog olvasni, melyek a munkához kapcsolódó érzésekről szólnak. **Kérem, olvassa el valamennyi állítást figyelmesen és döntse el, hogy érzett-e valaha így munkájával kapcsolatban!** Ha soha nem találkozott azzal az érzéssel, ami az állításban szerepel, akkor írjon egy „0” (nullát) **az állítás mellett található vonalra**. Ha már találkozott az említett érzéssel, akkor jelezze egy számmal (1-6-ig), hogy milyen gyakran érez így.

MILYEN GYAKRAN:

0: Soha 1: évente néhányszor 2: havonta egyszer 3: havonta néhányszor 4: hetente egyszer 5: hetente néhányszor 6: naponta

1. _____ Úgy érzem, hogy a munkámból érzelmileg kikapcsoltam magam.
2. _____ Úgy érem, a munkanap végére elhasználódok.
3. _____ Fáradtnak érzem magam reggel, mikor felkelek, és szembe kell néznem **egy újabb nappal a munkámban.**
4. _____ Könnyen megértem, hogy diákjaim, klienseim mikor mit éreznek.
5. _____ Úgy érzem, van néhány gyerek, akit úgy kezelek, mintha nem is lenne külön egyéniségük **(személytelen tárgyak lennének).**
6. _____ Egész nap emberekkel foglalkozni igazán kimerítő és feszültségkeltő számomra.
7. _____ Nagyon eredményesen kezelem diákjaim/klienseim problémáját.
8. _____ Kiegyettnak érzem magam a munkámtól.
9. _____ Úgy érzem, munkámon keresztül, pozitív hatással vagyok más emberek életére.
10. _____ Mióta ezt a munkát végzem, érzéketlenebb lettem az emberek iránt.
11. _____ Aggódok, hogy ez a munka érzelmileg megkeményít.
12. _____ Nagyon energikusnak érzem magam.
13. _____ Frusztráltnak érzem magam a munkámtól.
14. _____ Úgy érzem, túlságosan keményen dolgozom a munkámban.
15. _____ Nem törődöm igazán azzal, hogy mi történik néhány diákkal.
16. _____ Túl sok stresszel jár számomra az, hogy közvetlenül emberekkel dolgozom.
17. _____ Diákjaimmal könnyen ki tudunk alakítani egy oldott légkört.
18. _____ A gyerekekkel, diákokkal végzett közvetlen munka után felüldülve érzem magam.
19. _____ Sok értékes dolgot végzek ebben a munkában.
20. _____ Úgy érzem, erőim végén tartok.
21. _____ Munkám során az érzelmi problémákat nagyon nyugodtan kezelem.
22. _____ Úgy érzem, a diákjaim engem okolnak problémáik miatt.

Nagyon szépen köszönöm válaszait!

*Dékány Erika Ilona
hittanár-nevelőtanár MA, II. évfolyam
Gál Ferenc Főiskola*

NEVELŐKKEL SZEMBENI ETIKAI ELVÁRÁSOK: SZÜLŐK KONTRA PEDAGÓGUSOK

1. BEVEZETÉS: AZ ETIKAI ELVÁRÁSOK ÖSSZHANGJA?

Kutatásainkban, vizsgálatainkban szeretném összehasonlítani a szülők és az óvodapedagógusok attitűdjét a legfontosabb pedagógusetikai kérdésekben. Elemzem a szülők elvárásai és a pedagógusok prioritásai közti összhangot vagy eltérést. Szeretnék választ kapni arra a kérdésre, hogy mennyire ismert szakmai, illetve laikus körökben a pedagógusetikai kódexek tartalma. Végül, a szülőkre vonatkozó, sok intézményben még nem lefektetett szülői-etikai kódex elfogadottságát, létrejöttének szükségességét mérem fel.

Dolgozatomhoz az online kérdőíves módszert választottam. Két kérdőívet készítettem el az óvodapedagógusok, illetve az óvodáskorú gyermekeket nevelő szülők részére. A kitöltés önkéntes volt, ezért az eredmények nem reprezentatívak. A kérdező biztos hiánya előnyökkel és hátrányokkal járhat, úgymint az őszinte válaszadás vagy a kérdések esetleges félreértelmezése. Azért választottam ezt a módszert, mert nagyszámú mintavételre ad lehetőséget, így országosan mérhettem fel a pedagógusok és a szülők etikai attitűdjét. Feltételezéseim szerint eltéréseket találok a szülők és az óvodapedagógusok által támasztott elvárások, szubjektív vélemények között.

Kérdőiveimet az Oktatási Hivatal honlapján lévő, Központi Információs Rendszerben található óvodai címekre küldtem el. A kérdőívek 13 és 15 kérdésből állnak, melyekből nyolc feleletválasztás, hét pedig értékelési skálák segítségével válaszolható meg. Kérdéseimet igyekeztem egyszerűen, világosan és befolyás nélkül megfogalmazni.

A téma azért keltette fel a figyelmemet, mert már hallgatóként is feltűnik a szülők és az óvodapedagógusok közt kialakult „feszültség”. Ennek gyökere összetett, mindkét felet érintő bonyolult folyamat. Dolgozatomban nem céloztam ezt a komplex interakciót elemezni. Véleményem szerint a hivatáserkölcsei normák elfogadottságának, illetve a pedagógusok személyiségjegyeivel szemben támasztott elvárások megismerésével és tudatos alkalmazásával javítható a pedagógusok és szülők közötti kommunikáció, viszony. Jelenleg Magyarországon több, pedagógusokat érintő etikai kódex található, melyek közül hármát megpróbálok röviden bemutatni.

A rohamosan változó világban bekövetkező társadalmi metamorfózisok, illetve a pedagógusokkal szemben támasztott megváltozott elvárások felmérése és követése elengedhetetlen a sikeres együttműködéshez és gyermekneveléshez. Szeretném összehasonlítani a mai szülők és óvodapedagógusok véleményét pedagógusetikai kérdésekről.

A kérdőívem összeállításakor felhasználtam a Független Pedagógus Fórum, a Nemzeti Pedagógus Kar és a Katolikus Egyház köznevelési intézményeinek etikai kódexét. Kérdéseimmel igyekeztem a három dokumentumban leggyakrabban előforduló normák elfogadottságát, fontosságát feltárni mind a pedagógusok, mind a szülők körében.

A dolgozatom végén kitérek a Magyarországon kevésbé hangsúlyos, szülőket érintő etikai kódex megalkotásának szükségességére. Számos külföldi példát találtam a szülőkkötelessé-

geinek, viselkedésének szabályozására. Feltételezésem szerint a szülő-pedagógus kapcsolat együttműködő, tiszteleten alapuló partneri viszony kialakulásában segítene a kötelességek és elvárások nagyobb egyensúlya, összhangja.

2. PEDAGÓGUSETIKAI KÓDEXEK

2.1 *Etikai kódex meghatározása*

Az etikai kódex szakkifejezés az elmúlt évtizedekben kifejezetten hangsúlyos szerepet kapott. Olyan hivatások alkották meg saját kódexüket, amelyek az emberi életet közvetlenül vagy közvetett módon befolyásolják, így a foglalkozási kötelezettségek mellett szükség volt az erkölcsi kötelességek rögzítésére is. A legismertebbek közé tartozik az orvosi és az ügyvédi etikai kódex. Az etikai kódex olyan gyűjtemény, amellyel etikai célok elérését határozhatjuk meg, olyan szabályokat tartalmaz, amelyek mindenki számára elfogadhatók, betartásuk önkéntes.¹

„A társadalom működését, az emberek életét és a gazdaságot több normarendszer fogja keretek közé. A vallás mellett az erkölcs és a jog tölt be fontos szabályozó szerepet.”² A jogi és az etikai normák gyökerei azonosak, a helyes és a helytelen viselkedésformák pontos meghatározására, elkülönítésére töreksenek. Eszközrendszerükben azonban eltérnek, hiszen a jogi normák betartatását jelentős eszköztár biztosítja. A foglalkozásetikai kódexekben olvasható elvárások gyakran egyeznek a jogrendszerben lefektetett szabályokkal, de formájukban, nyelvezetükben eltérnek.³ A kódexek nyelvezete, szerkezete könnyebben értelmezhető, szakmaspecifikus.

Magyarországon – más hivatásokkal ellentétben – nincs egységes pedagógusetikai kódex. Három ismert és elfogadott dokumentumot: egy egyházi és két világi intézményekben használt etikai kódexet tekintek át röviden. Azért választottam a katolikus felekezet kódexét, mert a katolikus egyház rendelkezik Magyarországon a legtöbb nem állami fenntartású oktatási intézménnyel. Céлом feltárni a dokumentumok közötti azonosságokat, különbségeket, illetve megismerni a pedagógushivatáshoz szükséges közös etikai alapelveket.

2.2 *A Független Pedagógus Fórum etikai kódexe*

A Független Pedagógus Fórum 2001 februárjában újította és fogadta el szakmai etikai kódexét. Az írás nyolc oldalban rögzíti a pedagógusokat érintő hivatás erkölcsi normákat. A kódex értékelméleti alapját az antikvitás és a zsidó-keresztény kultúra képezi.

A dokumentum hat fő részre oszlik. Első részben a pedagógus személyiségével, munkavégzésével kapcsolatos etikai normákat írja le. Kiemelve az önképzés, a testi, lelki egészség és a pozitív irányú hatni tudás képességét. Ebben a fejezetben nagy hangsúlyt kap a pályakezdekők szakmai alázata, idősebb munkatársaiktól kapott kiemelt figyelmé és támogatása. A második részben maga a nevelő-oktató munka etikai normái kerülnek előtérbe, részletesen kifejtve a jogi eszközökkel nem szabályozott területeket is. Például: a tanítványok pályaválasztásának

1 PRÓKAI M.: *Etika és etikai kódex. Tudományos és műszaki tájékoztatás* (2005) 52/6. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3998&issue_id=463 (letöltve: 2016. 10. 02.)

2 MISKOLCZI BODNÁR P.: *Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata*. Polgári Szemle, 2015. december, 11. évfolyam 4–6.szám. <http://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-evfolyam-4-6-szam/a-karoligasparr-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkolcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (letöltve 2016. 10. 03.)

3 Uo.

segítése, szabadidős programok szervezése, valamint a személyre szóló fejlesztő feladatok kidolgozása. A harmadik fő részben a gyermekekkel való kapcsolat etikai szabályai olvashatók. A kívánatosnak és elérendőnek a mester-növendék viszony kialakítását tartja. A mester-növendék kapcsolat egy pozitív, elfogadó, tiszteleten alapuló viszony. Elismeri, hogy a pedagógusok különböző egyéniségükből fakadóan más-más módszereket, eljárásokat alkalmazva érhetik el céljaikat. A következő fejezetben a szülőkkel kialakítandó kapcsolat etikai szabályait rögzíti. A kapcsolat alapjául az egyenrangú, kölcsönös tiszteleten nyugvó partneri viszonyt írja le. Kitér többek között a titoktartásra, az információátadásra, az ajándékozás és a pénzgyűjtés kényes, de fontos kérdéseire. Az utolsó előtti fejezet a pedagógusok szakmai kapcsolatait érintő normákat tartalmazza. A munkatársak tiszteletét, munkájuk iránt való érdeklődést, a szakmai vitakultúrát, a vezető és a vezetett kapcsolatának korrektségét. Utolsóként az egyéb szakmai etikai normákat rögzíti, mint a nem pedagógus beosztású dolgozókkal kialakított viszony, az intézmény és a hivatás jó hírének megőrzése és az önkritika.⁴ A fejezetek arányosak, a dokumentum nyelvezete egyszerű, világos és könnyen értelmezhető.

2.3 A Nemzeti Pedagógus Kar etikai kódexe

A Nemzeti Pedagógus Kar etikai kódexe 2015. november 4-én került elfogadásra. Hat fő részre tagolódik, terjedelme 24 oldal. A bevezető rész tartalmazza a legfontosabbnak tartott 17 etikai alapelvet: önkéntes jogkövetés, nemzeti érdek, elkötelezettség, felelősség, szakszerűség, szakmai alázat, jóhiszeműség, méltóság és példamutatás, személyes példamutatás és elvárások összhangja, pártatlanság, igazságosság, védelem, előítélet-mentesség, átláthatóság, együttműködés, konstruktivitás és lelkiismeretesség.⁵ A második rész a pedagógusokat érintő etikai szabályokat írja le. Foglalkozásetikai normákat, tanítványokkal, szülőkkel, munkatársakkal, vezetőkkel, illetve szakmai szervekkel kialakítandó kapcsolat elvárásait rögzíti. A Független Pedagógus Fórum kódexéhez hasonlóan itt is kiemelt szerepet kap a mester-tanítvány viszony kialakítása, az erőszakmentesség, a kölcsönös tiszteleten és megbecsülésen alapuló szülő-pedagógus viszony, a tájékoztatási kötelezettség, a szakmai ismeretek átadása, a kollégák tisztelete. Újdonságként jelenik meg az intézmény vezetőivel, fenntartóival és más szakmai szervekkel történő kapcsolattartás szabályozása. Szintén új elem a kutatásetikai elvek rögzítése, a tárgyilagosság, a pártatlanság, a jogszerűség, a megbízhatóság és a felelősség, melyeket a harmadik fő rész tartalmaz. Az utolsó két részben az etikai bizottság és az etikai eljárásrendek alapfogalmait, felépítését ismerhetjük meg. A három vizsgált etikai kódex közül a Nemzeti Pedagógus Kar Etikai kódexe a legnagyobb terjedelmű, legrészletesebb, legtöbb részterületre kitérő dokumentum, nyelvezete nehezebb a Független Pedagógus Kar kódexénél.

2.4 A Magyar Katolikus Egyház etikai kódexe

A katolikus köznevelési intézményekben dolgozó pedagógusok számára 1998-ban került kiadásra egy 14 oldalas dokumentum, melyet a Magyar Katolikus Püspöki Kar Iskolabizottsága készített el. „Az etikai kódex nem illemszabályok és előírások gyűjteménye, nem is olyan

4 Független Pedagógus Fórum: Pedagógus szakmai etikai kódex. <http://www.fpf.hu/etika.pdf> (letöltve: 2016. 10. 03.)

5 Nemzeti Pedagógus Kar: Etikai kódex. <http://www.nemzetipedkar.hu/wp-content/uploads/2015/11/NPK-Etikai-K%C3%B3dex-Hat%C3%A1lyos-2015.-nov.-14.> (letöltve: 2016. 09. 29.)

kézikönyv, amely részletesen szabályozza a nevelők felelős cselekvését. Csupán azokat az íratlan, de közmegegyezéssel elfogadott etikai normákat sorolja fel, amelyek mindenkor időszzerűek.”⁶ A bevezető részben olvasható mondatból is kiderül, hogy a kódex elveinek lefektetése nem szankcionáló céllal született, hanem iránymutatásként a katolikus egyház intézményeiben dolgozó pedagógusok számára. Az első részben olvashatunk a katolikus nevelés szentírási alapelveiről, miszerint a katolikus intézmények pedagógia elveit a Szentírásból méritik. A második fő részben található, egyházi nevelésre irányuló alapelvek szerint a katolikus egyházi intézmények legfőbb célja a teljes ember kidolgozása.

A katolikus etikai kódex az iskola fogalmát a következőképpen határozza meg: „Az iskola: hely, ahol a műveltség módszeres és kritikus elsajátítása által kifformálódik a teljes ember.”⁷ A katolikus iskola sajátos jellegét az adja, hogy életeszmenye és példaképe Krisztus. Műveltségét ezen világlátáson keresztül adja át. A nevelési célok megvalósításának sikerét elsősorban a nevelő személyisége határozza meg, nem a kiválasztott pedagógiai módszer. Kiemelten fontos a hit és tudomány, valamint a hit és az élet szintézise. A katolikus nevelő erkölcsi alapelvei között szerepel a példamutatás, az igényesség, a szakszerűség, az önzetlenség, a pontosság és rendszeresség. Az eddig megismert dokumentumok közül itt található a legtöbb konkrét példát: „A nevelő soha nem teheti meg, hogy kollegájával kapcsolatos panaszait kiviszi a növendékek közé, de még súlyosabb eset az, amikor a növendékeket az érintett kollega ellen hangolja. Nem csorbíthatja kollegái emberi és szakmai hitelét.”⁸

A nevelő–munkatársi, nevelő és iskola közötti, nevelő és szülő közötti viszony szabályozása kiegészül a nevelő–egyház, a nevelő–haza és a nevelő–szaktantárgy viszonyának ajánlásával. „Tudását azért gyarapítja, hogy minél több ismeretet adhasson át tanítványainak.”⁹ A katolikus köznevelési intézményekben alkalmazott kódex szóhasználata világos, előíró jellegű. Könnyen értelmezhető kijelentéseket, megállapításokat és példákat tartalmaz.

2.5 Az etikai kódexek rövid összefoglalása

Mindhárom pedagógusetikai kódex hangsúlyozza a pedagógusok testi-lelki egészségének fontosságát, a pedagógus és nevelt közötti mester-növendék viszonyt, a szülőkkel történő kommunikáció szabályait, valamint a pedagógusok között kialakuló kollegiális kapcsolat normáit. A dokumentumok célja olyan pedagógus norma rögzítése, mely alkotó módon segít hozzá az értékteremtéshez.

	Független Pedagógiai Fórum kódexe	Nemzeti Pedagógus Kar kódexe	Magyar Katolikus Egyház kódexe
Terjedelem	8 oldal	24 oldal	14 oldal
Megjelenés éve	2001	2015	1998

6 Magyar Katolikus Egyház Pedagógus Etikai Kódexe. <http://www.kpszt.hu/ki/etika.doc> 2. (letöltve 2016. 10. 03.)

7 Uo.

8 Uo.

9 Uo.

Értékméleti alapja	zsidó-keresztény kultúra és antikvitás	humanista és keresztény etikai alapelvek	keresztény erkölcsi alapelvek
Szabályozott területek	A pedagógus munkavégzésével kapcsolatos normák. Kapcsolat a gyermekekkel, szülőkkel, és munkatársakkal.	Kapcsolat a növendékekkel, szülőkkel, munkatársakkal és vezetőkkel. Kutatásetikai alapelvek. Etikai eljárásrend és etikai bizottság.	A katolikus nevelő erkölcsi alapelvei a tanítványokkal, munkatársakkal, iskolával, szülővel. A katolikus nevelő viszonya az egyházzal, a nemzethez és a szaktantárgyához.

3. A HATÉKONY NEVELÉS ÖSSZETEVŐI

3.1 A pedagógusszakma összetartozása

A pedagógusetikai kódexek megalapozhatják és megerősíthetik a pedagógushivatás belső összetartozását és társadalmi megbecsültségét. A tanító az európai közösségek elfogadott és megbecsült tagja volt, véleményét fontosnak tartották¹⁰. Ez a megbecsültség tovább inspirálta a pedagógusokat szakmai tudásuk bővítésében, módszereik fejlesztésében. A társadalmi megbecsültség és a belső összetartozás romlása a 20. század végére felgyorsult. A pedagógusréteg létszámnövekedésével és a pedagógusbérek elmaradásával nem volt elvárható minden egyes egyéntől, hogy erkölcsi minőséget képviseljen. A tömegkommunikáció rohamos fejlődésével a pedagógus szakma veszített korábbi hatóköréből.¹¹ Nehéz és összetett kérdés, hogy ez a folyamat hogyan állítható meg. Az oktatáspolitikai fontos feladata a pedagógusszakma belső összetartozásának támogatása, valamint a társadalmi megbecsültség fokozása. A kormányzat a pedagógusfizetések emelésével mindenképpen hozzájárult a pozitív folyamatok elindításához.

3.2 Gondolatok a nevelésről

Az európai oktatás és nevelés a keresztény gyökerei miatt erkölcsi és lelki indíttatású. Quintilianus szerint: „Az ember legfőbb értékmérője nem a tudás, hanem az erkölcsiség.” Ezen gondolatával később John Locke felvilágosult gondolkodó is egyetértett: „Te magad is nagy balgának tartanád azt, aki az erényes és bölcs embert nem becsüli százszorta többre a tanult embernél.”¹² A nevelés fogalma Bábosik István szerint: „Célirányos akciók összessége, amelyek a gyermek fizikai, erkölcsi, értelmi erőinek fejlesztésére irányulnak; értékközvetítő folyamat.”¹³ A nevelés célja, hogy felkészítse az egyént a magasrendű szociális funkciók ellátására, a meghatározott minőségű társadalmi aktivitásra és az eredményes, boldog, önálló életre.¹⁴ „Az emberiséggel egyidős nevelés mára bonyolult szellemi, lelki és közéleti kérdéssé vált. A különféle

10 PÁLINKÁS J.: *Párhuzamos gondolatok az erkölcs erejéről a nevelésben*. Mester és tanítvány, 2004/1, 9.

11 DR. ZRINSZKY L.: *Nevelélmélet*. Műszaki Kiadó, Budapest, 2006. 290.

12 PUKÁNSZKY B. – NÉMETH A.: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 228.

13 BÁBOSIK I.: *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004. 1.

14 BÁBOSIK 2004. 33.

nevelési elméletek között csak akkor remélhetünk rendet, ha az etika alapján kíséreljük meg megválaszolni a nevelés fő kérdéseit, és csak akkor fordulunk szervezeti, irányítási, politikai módszerekhez, ha az etika nem ad eligazítást.”¹⁵

„Az etika az ősidóktól fogva három alapkérdésre keres választ: Melyek azok a morális értékek, amelyek az emberi cselekvés lehetséges céljaiként számításba jöhetnek? Milyen erkölcsi normákat kell követnünk, hogy értékes életet éljünk? Milyen cselekedetek véghezvitele biztosítja a választott morális célok elérését?”¹⁶ A nevelési módszerek kiválasztásakor figyelembe kell vennünk a pedagógus személyiségét, egyéniségét is. A megismert pedagógusetikai kódexek alapján a leggyakrabban elvárt személyiségjegyek közé tartoznak az emberszeretet, az optimizmus, a nyíltság, a türelem, az empátia, a kreativitás, a rugalmasság és az együttműködő képesség. Stöckert Győző szerint annak a pedagógusnak, aki releváns eredményeket szeretne elérni a nevelő munkájával, a következő tulajdonságokkal kell rendelkeznie: „Mester legyen, alázattal, tartással, stílussal, és sugározzék belőle egyénisége. Szelleme világos, zavaros eszméket, gondolatokat nem közvetít, a gyerekeket körülvevő egységes világot mutat be, hisz abban, amit tanít. Tudása nagy, de nem öncélúan, nem azért törekszik a tudásra, hogy önmagát állítsa középpontba. Célja, hogy ezt a tudást minél több diákjával megossza és vonzóvá tegye a tudást. Szíve jó, szeresse a diákokat, és kívánja a boldogságukat.”¹⁷ Összefoglalva: mester legyen nagy tudással és egyéni stílussal, szeresse a munkáját és a gyermekeket. Számomra ezek a gondolatok adják a pedagógushivatás alapját. A pedagógus sikereit, önbizalmát, szakmájába vetett hitét a gyermekek elismerése, ragaszkodása, szeretete tovább fokozhatja. A sikeres pedagógusokra jellemző, hogy az erkölcsi parancsokat betartják, őszinték; amit a diákjaiktól elvárnak, önmaguk is betartják, egymás szeretetére és tiszteletére nevelik őket.¹⁸

3.3 A nevelő személyiségének funkciói

A pedagógushivatás összetettsége révén a nevelő személyisége és magatartása sokféle funkciót tölt be. Bábosik István szerint a két legfontosabb funkció a szelektív és a kapcsolatépítő funkció. Szelektív funkció alatt azt értjük, hogy a pedagógus bizonyos mértékben szűri az információt a gyermek és a környezete között. A szelektív funkciók közé soroljuk a modellkövetítőt, a megerősítőt, a leépítőt és az igazoló-cáfoló hatás együtteseket. A szelektív funkció hiánya esetében pedagógiai közömbösségről beszélünk. Bábosik írásában a második fontos nevelői magatartás a pedagógus kapcsolatépítő funkciója. A pozitív tanár-diák viszony kialakulásához elengedhetlenül fontos az empatikus bánásmód. Ez alatt a beleélő bánásmódot értjük, melyben a pedagógus felméri diákja szükségletrendszerét, és ezt figyelembe véve választja ki a megfelelő eljárásmodot.¹⁹

3.4 Az erkölcsi ítélőképesség fejlődése kisgyermekkorban

A pedagógus egyéniségén kívül a sikeres nevelő munkához ismernie kell a gyermekek társas fejlődési szakaszait, egyéni sajátosságait. Ezen dolgozat az óvodapedagógusokat érintő etikai kérdések attitűdjével kíván foglalkozni, így csak a kisgyermekkorot érintő társas fejlődés egy-

15 PÁLINKÁS 2004. 9.

16 HELLER Á.: *Bevezetés az etikába*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999. 183.

17 STÖCKERT GY.: *Az erkölcs és tanáregyéniségek*. Mester és tanítvány, 2004/4. 137.

18 BÁBOSIK I.: *A pedagógus személyiségének és magatartásának szerepe a nevelési folyamatban*. Mester és tanítvány, 2004/4. 11–12.

19 Uo.

két momentumát írnám le röviden. Kisgyermekkorban bekövetkező nagy változás az önszabályozás képességének fejlődése. Miközben az óvodáskorú gyermekekben kifejlődik az identitástudat, elsajátítják, mely viselkedés helyes és helytelen. A szülői elvárás szerint a gyermeknek fokozatosan képessé kell válni a lefektetett szabályok betartására. A gyermekek kezdetben az általuk szeretett, azonosulni vágyott személy kedvében járnak, és az ő reakcióira alapozzák véleményüket a helyes és a helytelen cselekedetekről.²⁰ „Piaget szerint a kisgyermek erkölcsi kérdésekkel kapcsolatos gondolkodását a következő három megfontolás segíti: A nálam nagyobb hatalmú emberek által állított szabályoknak engedelmeskednem kell, legyenek azok bármilyenek. A szabály betűjének, és nem szellemének kell engedelmeskedni. Ami számít, az a cselekedeteim eredménye. Még ha szándékaim jók is, ha az eredmény rossz, akkor én rossz vagyok.”²¹ Piaget ezt a korszakot heteronóm moralitásnak nevezte. Iskoláskorba lépő gyermekeknél belép a kortársak befolyásoló szerepe, a felnőttek által alkotott szabályok megkérdőjeleződnek és egyre megváltoztathatóbbnak tűnnek.

Lawrence Kohlberg amerikai pszichológus Piaget nyomán meghatározta az erkölcsi ítélőképesség fejlődésének szakaszait, melyeket három szintre osztott: prekonvencionális, konvencionális és posztkonvencionális szintre. A kisgyermekkorra jellemző prekonvencionális szinten a szabályok betartását a feltétel nélkül elfogadott tekintélyszemélyek irányítják.²² Lawrence és Piaget meghatározásából egyértelműen levonható az a következtetés, hogy az óvodáskorú gyermeket nevelő szülők és az óvodapedagógusok példamutatása, szabályalkotása elengedhetetlenül fontos. Lawrence Kohlberg szerint bizonyos erkölcsi alapelvek univerzálisak, minden kultúrában megtalálhatók, például: egyenlőség, igazságosság, tisztelet.²³

A megismert pedagógusetikai kódexek mindegyike említi a példamutatást, mint a pedagógus számára nélkülözhetetlen személyiségjegyet. Zrinszky László Neveléstudomány című könyvében a legértékesebb morális magatartásfejlesztő tevékenységek közé sorolja a szellemi, fizikai, közéleti munkát, az értékek óvását, a kölcsönös segítségnyújtást és a fegyelmezettséget.²⁴ Ahhoz, hogy a nevelési viszony ne csupán egy formális, célvezérelt kapcsolattá váljon, a pedagógusnak teljes személyiséggel részt kell venni annak folyamatában²⁵. Carl Rogers, a humanisztikus nevelés megalkotója szerint a tanuló személyiség kifejlődését a pedagógus tudja segíteni. A pedagógus ne egy szerepet vegyen fel, váljon azzá, aki. Rogers szerint a pedagógus facilitátorként működjön a nevelési folyamatban.²⁶ Szemléletében fontosnak tartotta a kapcsolatteremtést mind a diák-pedagógus, mind a szülő-pedagógus között, biztosítva ezzel, hogy a gyermekek ne egy személytelen, rideg környezetben tanuljanak. A szülő felelőssége az otthoni nevelés, a pedagógusé az intézményi, de a céljaik közösek, így elengedhetetlen a jó kommunikáció és a zavartalan kapcsolat. A munkatársak együttműködését szintén fontosnak tartotta a sikeres nevelői munkához.²⁷

20 COLE, M. – COLE, S. R.: *Fejlődéslélektan*. Osiris kiadó, Budapest, 1997. 390.

21 Uo.

22 BUGNYÁR Z.: *Erkölc, egyén, közösség*. Új pedagógiai szemle, 1999. júl.-aug. 137-152.

23 Uo.

24 DR. ZRINSZKY 2006. 188.

25 Uo. 33.

26 Uo. 34.

27 Pedagógiai program. <http://www.rogersiskola.hu/hogyan-tanitunk/pedagogiai-programunk.html> (letöltve: 2016. 11. 02.)

3.5 Pedagógus-szülő kapcsolat

Az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramja szerint: „Az óvodáskorú gyermek nevelésének elsődleges színtere a család.”²⁸ Az óvodai intézmény a családi nevelés kiegészítője. „Az óvodai nevelés a családi neveléssel együtt szolgálja a gyermek fejlődését. Ennek alapvető feltétele a családdal való szoros együttműködés.”²⁹ A családdal való szoros együttműködés alapja a jól működő kommunikáció. Az óvoda pedagógiailag eredményes és demokratikus működéséhez nélkülözhetetlen a kölcsönös tájékoztatás és tájékozódás.

A szülők és pedagógusok közt kialakuló viszony és kommunikáció ideális esetben egyenrangú. Céljaik közősek, egymást kiegészítve fáradoznak a gyermekek fejlődéséért.³⁰ A szülő és pedagógus között létrejövő kommunikáció mindkét fél részéről kölcsönös bizalmon és tiszteleten alapul. Kívánatos, hogy az érintkezés hangneme nyílt, őszinte és elfogadó legyen. „Az időhiányra hivatkozva kialakult az a szokás, hogy szinte csak akkor keres kapcsolatot a szülő és a pedagógus, ha probléma van. Ez olyan hátrányos következményekkel jár, hogy a problémamentes gyermekről szinte nem tud meg semmilyen többletinformációt a pedagógus.”³¹ Több tényező nehezítheti a szülők és a pedagógusok között létrejövő kapcsolatot. Ilyen többek között a család szerkezetének átalakulása. A válások számának növekedésével emelkedik a töredék- és mozaikcsaládok száma. Válási krízist követően nehéz kiválasztani azt a személyt, akivel következetesen lehet kommunikálni. A szülők és a pedagógusok szociokulturális környezete eltérő lehet, nyelvhasználatukban és interakcióikban különbözhetnek.³² „A megfelelő együttműködés kialakításának hatékony eszköze a szülőre irányuló kommunikáció figyelemmel kísérése.”³³ A szülő és pedagógus közt létrejövő kommunikáció során kölcsönösen ismernünk kell az egymással szemben támasztott elvárásokat, a negatív eseményeken kívül időt kell szakítanunk a pozitív események, fordulatok felidézésére is.

4. KUTATÁSI EREDMÉNYEIM

Kutatásom alapját a pedagógusetikai kódexek adták. Az utóbbi évek viharos szakmai vitái keltették fel a figyelmem a téma iránt. Mentoraimmal és tanáraimmal folytatott beszélgetések során kiderült, hogy a szülőkkel való kapcsolattartás az évek előrehaladtával nehezebbé vált. Az elvárások mértéke az óvodapedagógusok felé folyamatosan nőtt. A kérdéseim célja a szülők és az óvodapedagógusok attitűdjének, az elvárások összhangjának, illetve az összhang hiányának vizsgálata pedagógusetikai kérdésekben.

Dolgozatomhoz az online kérdőíves módszert választottam, így nagyszámú minta gyűjtésére volt lehetőségem. Egy tizenhárom kérdésből álló kérdőívet készítettem óvodapedagógusok részére, melyet a Központi Információs Rendszer adatbázisában található e-mail címekre továbbítottam. 1400 címre küldtem el a nyomtatványt, 618 válasz érkezett. Ezúton is szeretném megköszönni a kitöltőknek, hogy így ismeretlenül válaszoltak, üzeneteikkel biztattak, és érdeklődtek a kutatási eredményeim iránt. A másik kérdőívet óvodáskorú gyermekeket nevelő szülők részére készítettem, hasonló kérdésekkel: milyen elvárásokkal és

28 ONAP. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200363.KOR (letöltve: 2016. 11. 02.)

29 Uo.

30 Kapcsolat a pedagógusok és a szülők közt. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=36> (letöltve: 2016. 11. 02.)

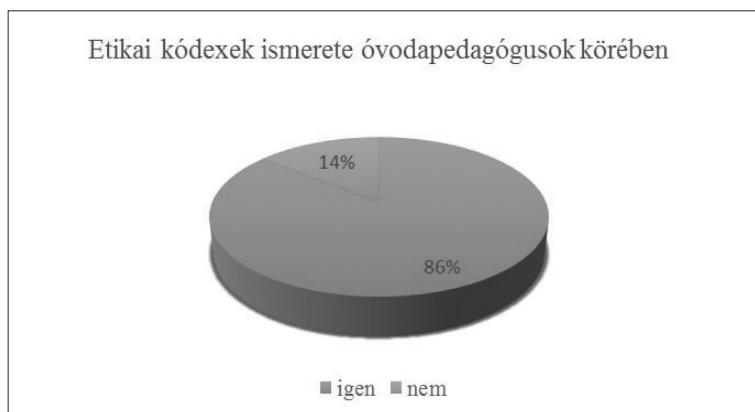
31 KATONA N. – SZITÓ I.: *Szerepkonfliktusok felismerése és kezelése*. Mester és tanítvány, 2005/7 47.

32 Uo. 48.

33 Uo. 55.

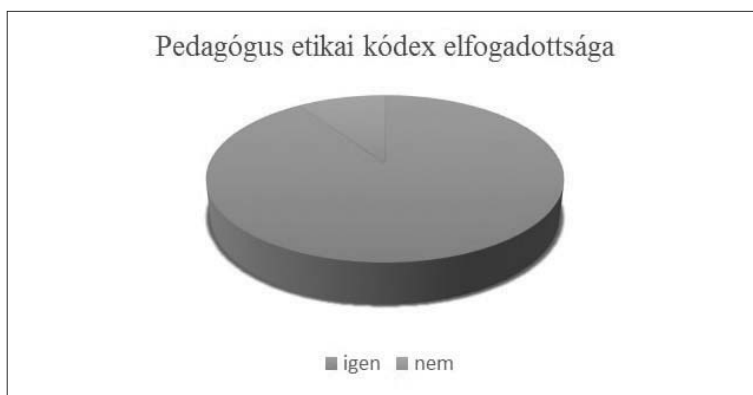
tapasztalatokkal rendelkeznek pedagógusetikai kérdésekben. A szülőknek szánt nyomtatványt az intézményvezetők segítségével, illetve a közösségi médián keresztül terjesztettem. Erre a kérdőívre 235 fő válaszolt. A válaszadók településszerkezet szerinti eloszlása arányos, mind a négy településtípusból sikerült adatokat gyűjtenem.

A kérdéseim alapját a Nemzeti Pedagógus Kar, a Független Pedagógus Fórum és a Katolikus Egyház pedagógusetikai kódexe képezi. A második kérdésben a pedagógusetikai kódexek ismertségét mértem fel. A különbség jelentős: saját bevallásuk szerint az óvodapedagógusok 86%-a, míg a válaszoló szülők 29%-a ismeri valamelyik pedagógusetikai kódexet. Ez a szám számomra meglepetéskeltető volt. Több érdekes kérdést vetnek fel bennem ezek az adatok: Miért ilyen alacsony azon szülők száma, akiket a kódexek tartalma érdekel? Hogyan tehetnénk ismertebbé, elérhetőbbé a pedagógusetikai kódexeket? Vajon ismertebbek-e egyéb hivatások etikai kódexei, úgymint az orvosi vagy ügyvédi kódex a pedagógusénál? A válaszadó óvodapedagógusok 14%-a úgy végzi mindennapi munkáját, hogy nem ismeri a szakma rögzített hivatáserkölcsei normáit. Az időhiány, az érdektelenség, az etikai kódexek tartalma, esetleg terjedelmük okozhatja ezt az arányt?

A harmadik kérdésem azt mérte fel, hogy mennyire tartják szükségesnek a pedagógushivatás erkölcsi normáinak rögzítését. Az itt kapott eredmények mind a két kérdőív esetében hasonlóak. A két csoportot egybevetve, a válaszadók 91%-a igennel válaszolt, mindössze kilenc százalék vélekedett úgy, hogy a hivatáserkölcsi normák rögzítése nem szükséges. Ez némileg ellentmond az előző kérdésben feltett válaszok arányára, hiszen, ha a pedagógusok és a szülők 91%-a úgy vélekedik, hogy szükség van a dokumentumra, akkor miért ilyen alacsony az ismertsége?

Megkértem a szülőket, illetve az óvodapedagógusokat 1–7-ig tartó skálán pontozzák a pedagógusszakma belső összetartozását. Az együttműködés teljes hiányától (1) a kiváló szakmai együttműködésig (7). Kíváncsi voltam a szülők külső szemlélőként alkotott véleményére, valamint a pedagógusok belső értékelésére. Az eredmények nagyjából igazolták előzetes feltevézéseimet, miszerint mind két csoport közepesen jónak tartja a pedagógusszakma belső összetartozását. A jónak mondható ötös, hatos és hetes értékelést a szülők 63%-a, míg a pedagógusok 62%-a jelölte meg válaszként. Súlyozott átlag szerint a szülők eredménye 4,93, az óvodapedagógusoké 4,81. Tehát mind a két vizsgált csoport véleménye a belső összetartozásról hasonló, közepesen jó. Az óvodapedagógusok minimálisan rosszabbnak érzik a szakma összetartozását. A szakma belső összetartozásának növelésével javítható a társadalmi megbecsültség és tisztelet. Az ismertetett pedagógiai kódexek részletesen kitérnek a pályakezdő kolléga támogatására, a szakmai eredmények, a kritika megfogalmazására és átadására.

Meglátásom szerint a belső összetartozáson az óvodai intézmények vezetői is sokat javíthatnak, tárgyilagos, nem részrehajló, határozott és konstruktív vezetési stílussal.

Arra a kérdésre, hogy van-e olyan kollégája vagy kolléganője, akivel szívesen beszél szakmai kérdésekről, kikéri véleményét, elfogadja tanácsait, a válaszadó óvodapedagógusok 98%-a igen-nel válaszolt, ami egy megnyugtató eredmény volt számomra.

Következő kérdésemben a szülők és az óvodapedagógusok számára öt legfontosabbnak tartott etikai alapelvre voltam kíváncsi. Kiemeltem tíz alapelvet, melyek mindhárom etikai kódexben szerepeltek. Ezek voltak a szakszerűség, a szakmai alázat, a lelkiismeretesség, a konstruktivitás, a példamutató, a nemzeti érdek, az igazságosság, az egyenlő bánásmód, az átláthatóság, valamint a gyermekek és szülők jogainak védelme. Számomra is meglepő módon az első öt helyre – kisebb sorrendi különbséggel, de – ugyanazok az alapelvek kerültek fel. Az öt legfontosabb pedagógusetikai alapelv a szülők és a pedagógusok egyöntetű véleménye szerint a példamutató, a lelkiismeretesség, az igazságosság, a szakszerűség és az egyenlő bánásmód.

Szülők		Óvodapedagógusok
példamutató	1.	lelkiismeretesség
lelkiismeretesség	2.	példamutató
igazságosság	3.	igazságosság
egyenlő bánásmód	4.	szakszerűség
szakszerűség	5.	egyenlő bánásmód

A szülők 86%-a a példamutatót az öt legfontosabb pedagógusoktól elvárt etikai alapelv közé sorolta. Az első öt alapelv utolsó tagja a szakszerűség, melyet a szülők 60%-a jelölt meg válaszként. Ebből a táblázatból az derült ki számomra, hogy a példamutató, a lelkiismeretes-

ség és az igazságosság kiemelkedően fontos mindkét megkérdezett csoport szerint. A tíz felsorolt alapelv közül a szülőknél az utolsó három helyen végzett a gyermekek jogainak védelme, az átláthatóság és a nemzeti érdek, az óvodapedagógusoknál pedig a konstruktivitás, az átláthatóság és a nemzeti érdek. Egyik csoport sem sorolta az átláthatóságot az öt legfontosabb pedagógusetikai alapelv közé. A Nemzeti Pedagógus Kar Etikai Kódexe szerint az átláthatóság fogalma a következő: „Munkánkat úgy végezzük, hogy megfelelően dokumentált, könnyen áttekinthető és követhető, valamint munkatársaink számára a munkájukat segítő mértékben megismerhető legyen.”³⁴ A nevelőmunka dokumentált tervezése és értékelése fontos, de a leterheltség és az adminisztrációs köteleességek növekedésével csökken a népszerűsége. Megítélésem szerint a nevelői munka és adminisztráció harmonikus aránya még kialakulóban van Magyarországon.

A szülőknél feltett kérdésemben kíváncsi voltam a véleményükre az általuk megismert óvodákkal kapcsolatban. „Ön szerint előfordult-e gyermekével, hogy a pedagógus etikai vétéséget követett el?” A válaszoló szülők 77%-a szerint nem, 23%-a szerint igen. Itt szeretném tisztázni az etikai vétés fogalmát. Etikai vétéséget követ el, aki megszegi a hatályos köznevelési törvényben foglaltakat, vagy az intézmény által elfogadott, illetve megalkotott etikai kódexet vagy házirendet. A jelenleg hatályos 2011. évi CXCV. számú köznevelési törvény középpontjában a gyermek, a tanuló, a pedagógus és a szülő áll, akiknek köteleességei és jogai egységet alkotnak.³⁵

Mindhárom etikai kódex rögzíti a pedagógusoktól elvárt megfelelő szellemi egészséget, fizikai kondíciót. Felmértem a szülők és a pedagógusok véleményét a két területtel kapcsolatban. Az óvodapedagógusok 70%-a szerint pályájuk során néhány alkalommal előfordult, hogy nem megfelelő szellemi vagy fizikai állapotban végezték munkájukat, 20% szerint sokszor előfordult ilyen, 10% szerint soha nem végezték munkájukat nem megfelelő állapotban. Számomra elszomorító az az adat, hogy a válaszadó pedagógusok 90%-a saját bevallása szerint végezte már munkáját nem megfelelő szellemi vagy fizikai kondícióban. Ennek okai összetettek lehetnek, de a legegyszerűbb és legkézenfekvőbb magyarázat a munkaerőhiány, a helyettesítések megoldatlansága lehet.

34 Nemzeti Ped. Kar: Etikai kódex <http://www.nemzetipedkar.hu/wp-content/uploads/2015/11/NPK-Etikai-K%C3%B3dex-Hat%C3%A1lyos-2015.-nov.-14..pdf> (letöltve: 2016. 09. 29.)

35 Köznevelési törvény http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV (letöltve: 2016. 10. 30.)

Thomas Gordon elveti a „szuperpedagógus” szerepét. Hiszen a pedagógus is ember, így hibázhat. „Szeretnénk a jó tanár definícióját egy olyan modellre kicserélni, ami nem csak embe-
ribb, realisabb, hanem lehetővé teszi a tanárok számára, hogy megszabaduljanak szerepeiktől,
és azok legyenek, amik: emberek.”³⁶

A szülők véleménye a gyermeküket nevelő óvodapedagógus szellemi és fizikai kondíció-
járól ennél lényegesebben pozitívabb: 82% megfelelőnek tartja, 18% pedig elégedetlen vele.
Véleményem szerint ez az adat megnyugtató, a szülők nagy többsége elégedett a gyermekét
nevelő óvodapedagógusok szellemi és fizikai kondíciójával. A szülők és az óvodapedagógu-
sok által fontosnak tartott példamutatás így nem válik üres közhellyé, mivel a megfelelő kon-
díció segítheti a pedagógusokat a sikeres és harmonikus munkavégzésben. Példamutatásukkal
további figyelmet irányíthatnak az egészséges életmódra, táplálkozásra és a mozgás örömére.

Következő kérdéssel a szakmai továbbképzések elfogadottságát, fontosságát szerettem
volna felmérni. Előzetes feltételezésem, miszerint mindkét csoport kiemelkedően fontosnak
tartja a továbbképzéseket, megvalósult. A szülők 93%-a nagyon fontosnak tartja az óvoda-
pedagógusok szakmai továbbképzését. A pedagógusok 98%-a vesz részt szívesen továbbkép-
zéseken, de arra a kérdésre, hogy vett-e már részt olyan továbbképzésen, ahol informá-
ciókat kapott pedagógusokat érintő szakmai etikai alapelvekről, sajnos az óvodapedagógusok
56,7%-a nemmel válaszolt. Ezen az arányon meglátásom szerint érdemes lenne a jövőben ja-
vítani. Ahogyan korábban idéztem: „Az emberiséggel egyidős nevelés mára bonyolult szellemi,
lelki és közéleti kérdéssé vált. A különféle nevelési elméletek között csak akkor remélhetünk
rendet, ha az etika alapján kíséreljük meg megválaszolni a nevelés fő kérdéseit.”³⁷

A következőkben felmértem egy 1–7-ig tartó skálán, hogy mennyire jellemzőek bizonyos
személyiségjegyek az óvodapedagógusokra, a pedagógusok, illetve a szülők szerint. Nem várt
módon eltérések mutatkoztak a két csoport válaszai között. Az óvodapedagógusok véleményét
személyiségjegyeikről súlyozott átlag szerint a következő táblázat mutatja be.

Óvodapedagógusok véleménye		Szülők véleménye	
1. empátia	6,6	1. kreativitás	5,6
2. emberszeretet	6,54	2. emberszeretet	5,48
3. együttműködő képesség	6,5	3. együttműködő képesség	5,28
4. rugalmasság	6,25	4. empátia	5,17
5. nyíltság	6,19	5. türelem	5,15
6. kreativitás	6,1	6. rugalmasság	5,06
7. türelem	6,04	7. optimizmus	5,02
8. optimizmus	6,01	8. nyíltság	5,004

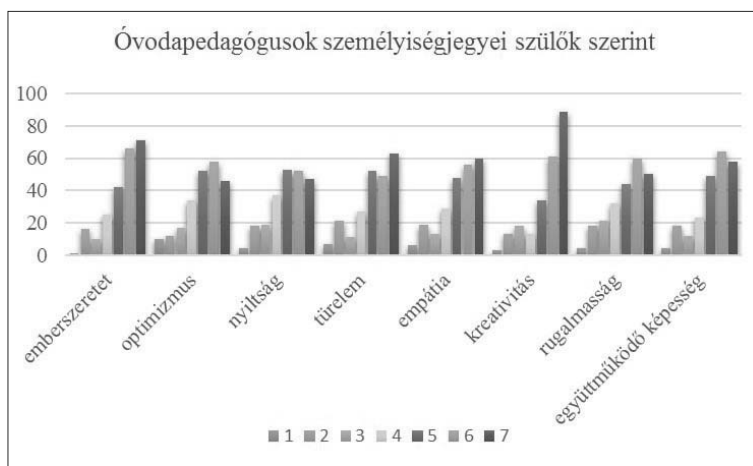
Számomra szomorú eredmény, hogy a kreativitás, a türelem és az optimizmus került
az utolsó három helyre. A szülők véleménye a gyermeküket nevelő óvodapedagógus szemé-
lyiségjegyeiről már sokkal nagyobb szórást mutat. Súlyozott átlag szerint is rosszabb értékkel
pontozták az adott személyiségjegyeket, mint a pedagógusok.

Összehasonlítva a két táblázatot, a személyiségjegyek sorrendje egyáltalán nem egyezik
a két csoportnál. A pedagógusok válaszaiban az utolsó helyek egyikén szereplő kreativitás

36 ZRINSZKY L.: *Nevelélmélet* 35.

37 PÁLINKÁS J.: *Párhuzamos gondolatok az erkölcs erejéről a nevelésben*, Mester és tanítvány 2004./1 12.

a megkérdezett szülők szerint a legjellemzőbb tulajdonsága az általuk megismert pedagógusoknak. Az utolsó helyek egyikén foglal helyet az optimizmus. A következő diagramok jól mutatják a két csoport válaszaik közötti eltérést.

Az óvodapedagógusok pozitívabban vélekednek saját tulajdonságaikról, válaszaik kisebb szórást mutatnak, a szülők válaszaik szórása nagyobb, gyakoribb a negatív értékelés. A két csoport véleménykülönbsége az óvodapedagógusok személyiségjegyeiről szembetűnő. Két oldalról lehet megközelíteni a problémát: az egyik lehetséges oldal a szülők rossz tapasztalata az intézménnyel és a pedagógusokkal kapcsolatban, az időhiány okozta nem megfelelő kommunikáció, esetleg a szülők alulinformáltsága a pedagógiai programokról, fejlesztésekről, tervekről. A másik lehetséges ok a pedagógusok saját személyiségfejlesztésének elmaradása. Időről időre szükséges a pedagógiai munka önbírálata, felülvizsgálata, esetleg szupervízió segítségével egy külső szakmai vélemény meghallgatása.

A diagramok tovább erősítették véleményemet arról, hogy munkámban törekednem kell majd a szülőkkel való jó és informatív kommunikációra, hangsúlyt kell fektetnem az átláthatóságra. A szülők számára is érthető és élvezetes nyelven kell megfogalmaznom pedagógiai terveimet.

Szekszárdi Ferencné cikke alapján „A pedagógus és a szülő partnerkapcsolata, tehát az egyenrangúságon alapuló, egymásra odafigyelő, kölcsönös empátiát tartalmazó viszonya a hatékony nevelés alapfeltételei közé tartozik.”³⁸ A szülő és pedagógusok közt kialakult konfliktusok alapja lehet, hogy tisztázatlanok az intézmény és a szülői ház kompetenciájának határai. „A cél a konszenzusra törekvő konstruktív kommunikáció lehet.”³⁹

Felmértem a szülők és a pedagógusok között kialakuló kapcsolat minőségét. Előzetes feltételezésem az volt, hogy eltérést tapasztalok a két csoport válasza között.

38 SZEKSZÁRDI FERENCNÉ: A ped. gyakorlat jellegzetes konfliktusai http://mek.oszk.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich0019/balogh_pedpszich0019.html (letöltve: 2016. 10. 22.)

39 Uo.

Megvizsgálva az eredményeket, elmondható, hogy az 1–7-ig tartó skálán súlyozott átlag szerint a szülők válasza pozitívabb, 5,65-ös értéket, míg a pedagógusok átlagosan 5,26-os értéket képviseltek. Ez a szám a megadott skálát figyelembe véve egy közepesen jó eredménynek számítható, azonban mindannyiunk közös érdeke a szülő-pedagógus közt kialakuló viszony folyamatos értékelése, javítása, a hibák okainak feltárása. A maximum értéket a szülők 31%-a, míg a pedagógusok csupán 8%-a jelölte meg válaszként.

Mentoraimmal, tanáraimmal folytatott beszélgetések alapján felmerült bennem a kérdés, hogy hogyan érzékelik az óvodapedagógusok a szülőkkel kialakult konfliktusok számának alakulását az utóbbi években?

A kapott eredmény meglepett: a konfliktusok, egyet nem értékek számának egyértelmű növekedésére számítottam. A válaszadó óvodapedagógusok véleménye pozitív képet mutatott: 75,4% szerint a konfliktusok száma csökkent, vagy az utóbbi években nem változott jelentősen. Mindössze 24,6% jelölte meg a növekvő tendenciát válaszként.

A válaszokat látva felmerült bennem a kitöltők kor szerinti eloszlásának feltételezett aránytalansága. Az online kérdőív számos előnnyel rendelkezik, emellett gyors, nagyszámú minta gyűjtéséhez nyújt lehetőséget. Figyelembe kell vennünk azt, hogy az idősebb generációt nehezebb elérni az online kérdőívek segítségével.

Utolsó kérdésem alapját – miszerint egyetért-e azzal, hogy Magyarországon is szükség lenne a szülőket érintő etikai alapelvek rögzítésére – főként az Egyesült Államok iskolai honlapjain olvasott, szülők számára lefektetett etikai alapelvek alkották. Terjedelmükben gyakran alig maradtak el a pedagógusoktól elvárt etikai alapelvektől. Például a New York állambeli North Bellmore Union School is határozottan rögzíti a szülőktől elvárt szabályokat.⁴⁰ Leírja, hogy a gyermek oktatási sikere a szülő és az intézmény közös feladata. Elvárható a szülőktől, hogy jó kapcsolatot ápoljanak a pedagógusokkal, szülőtársakkal és diákokkal. Ismerjék az iskola szabályrendszerét, és segítsék gyermekeiket a szabályok megértésében. Tájékoztassák az iskolát a tanuló teljesítményét befolyásoló otthoni változásokról. Biztosítsanak megfelelő helyet a tanuláshoz, a házi feladat megoldásához. Figyeljenek gyermekük ápoltságára, ruházatára az is-

40 Parent's and visitor's guidelines: <http://www.northbellmoreschools.org/Domain/385> (letöltve: 2016. 10. 22.)

kolai öltözködési szabályok figyelembevételével. Segítsenek gyermekeiknek megérteni, hogy a demokratikus társadalmak által alkotott szabályok a biztonságot és a nyugodt légkört biztosítják. Meglátásom szerint a szülőkkel szemben támasztott elvárások teljesíthetők, reálisak.

A 2011. évi CXCV. köznevelési törvény 42. pontja rögzíti a szülők kötelességeit és jogait. „Gondoskodjon gyermeke értelmi, testi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételekről és arról, hogy gyermeke teljesítse kötelességeit, továbbá megadjon ehhez minden tőle elvárható segítséget, együttműködve az intézménnyel, figyelemmel kísérje gyermeke fejlődését, tanulmányi előmenetelét, biztosítsa gyermeke óvodai nevelésben való részvételét, továbbá tan kötelezettségének teljesítését, tiszteletben tartsa az óvoda, az iskola, kollégium vezetői, pedagógusai, alkalmazottai emberi méltóságát és jogait, tiszteletet tanúsítson irántuk.”⁴¹ Feltételezésem szerint mind az óvodapedagógusok, mind a szülők fontosnak tartják a szülőktől elvárt alapelvek közérthető, reális megfogalmazását. Előzetes elvárásaim beigazolódtak: a szülők 92%-a, az óvodapedagógusok 94%-a tartja szükségesnek a dokumentum rögzítését.

A válaszadó szülők és óvodapedagógusok egyöntetű véleménye szerint szükség van a szülőket érintő óvodához kapcsolódó etikai alapelvek rögzítésére. Egyes intézmények házirendjükben kitérnek ezen szabályokra, például a Baptista Szeretetszolgálat Napraforgó Művészeti Óvodája. A dokumentumban külön fejezet található a szülők jogairól és kötelezettségeiről.⁴² A szülők kötelességei között szerepel többek között a pedagógusok és az intézményvezető tiszteletben tartása, a gyermek tisztán tartása, valamint gondoskodás a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételekről. A határozott, mindenki számára elfogadható szülői etikai iránymutatás megfogalmazása és rögzítése erősíthetné a pedagógus-szülő között kialakuló partneri viszonyt, melyben mind a két fél egyenrangú, tiszteli egymást, teljesíti kötelességeit, és betartja az előírt jogszabályokat.

41 Köznevelési törvény http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV (letöltve: 2016. 10. 30.)

42 Napraforgó Óvoda Házirend http://napraforgo.baptistaoktatas.hu/file/list_e/663/file/hazirend.doc (letöltve: 2016. 11. 02.)

5. ÖSSZEGZÉS

A továbbiakban szeretném összefoglalni a kérdőívek legfontosabb eredményit, hibáit, emelt kitérek a lehetséges további kérdésekre is. Dolgozatomban szerettem volna összehasonlítani az óvodapedagógusok, illetve az óvodáskorú gyermeket nevelő szülők etikai elvárásait a pedagógusokkal szemben. Bebizonyosodott előzetes feltételezésem, hogy releváns különbséget találok a két csoport válaszai között egyes kérdésekben, másokban viszont nem.

A kérdőívek egyik hibája a válaszolók korosztályának feltételezett aránytalansága. Az online formula használata nyilvánvalóan a fiatalabb generációt szólította meg nagyobb százalékban. A szülők részéről több esetben merült fel az általuk megismert óvodapedagógusok sokszínűsége, így nehézséget jelentett számukra egyes kérdéseknél egy általános vélemény megfogalmazása.

A pedagógusetikai kódexek mélyebb tanulmányozása számos új és érdekes információt nyújtott számomra. Az alacsony ismertségi eredmények alapján fontos lenne a szülők és a pedagógusok körében szemléletesen, érthetően, figyelemfelkeltően és röviden bemutatni azok tartalmát. Számos külföldi, főként nyugat-európai, amerikai és ausztrál etikai kiadvány található az interneten, melyek illusztratívák, hangnembükben biztatók, terjedelmükben áttekinthetők. Talán itthon is emelhető lenne a pedagógusetikai kódexek ismerete ilyen rövid, egyszerű és látványos kiadványokkal.

A legtöbb válasz kiértékelése pozitív eredménnyel zárult, a szülők összességében jó eredménnyel értékelték az általuk megismert óvodapedagógusok személyiségjegyeit, fizikai állapotát és szellemi kondícióját. Ez az adat azt sejteti számomra, hogy az óvodapedagógusképzés megfelelően működik Magyarországon, a rendszerben dolgozó pedagógusok személyiségjegyei a hivatás elvárásaival megegyeznek.

A leginkább borúlátó eredményt a pedagógusok belső összetartozását mérő kérdés kiértékelése adta. Az összetartozást 1-től 7-ig tartó skálán a két csoport átlagosan 4,87 pontra értékelt. Azt gondolom, a pedagógusszakma belső összetartozásának javítása elengedhetetlen feladat mind a pedagógusok, mind az intézményvezetők, mind pedig az oktatáspolitikai számára. További kutatások tárgyát képezhetné, hogy milyen tényezőkkel növelhető a pedagógusszakma belső összetartozásának mértéke.

A válaszoló óvodapedagógusok nagy többsége a szülők és pedagógusok közt kialakuló konfliktusok számának növekedését nem igazolja. Az óvodapedagógus-képzésből személyesen hiányolom a szülőkkel történő asszertív kommunikáció gyakorlását, helyzetgyakorlatok kialakítását, amellyel felkészülhetnénk, illetve megtanulhatnánk a ránk váró nehéz és összetett kapcsolatrendszerek kialakítását.

Kutatásomat nem tartom lezártnak, újabb és újabb kérdéseket vetnek fel az eredmények. Dolgozatomat John Dewey idézetével zárom: „Vallom, hogy az egyedüli igaz nevelés akkor valósul meg, ha a gyermek szellemi erőit annak a társadalmi környezetnek az igényei formálják, amelyben él. Ezek az igények ösztönzik arra, hogy a közösség tagjaként cselekedjen, s magát abból a szempontból ítélje meg, hogy mennyire van hasznára a közösségnek.”⁴³

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÁBOSIK I.: *A nevelés elmélete és gyakorlata*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

BÁBOSIK I.: *A pedagógus személyiségének és magatartásának szerepe a nevelési folyamatban*. Mester és tanítvány, 2004/4., 11–24.

43 MÉSZÁROS I. – NÉMETH A. – PUKÁNSZKY B.: *Neveléstörténet*. Szöveggyűjtemény 152.

- BUGNYÁR Z.: *Erkölc, egyén, közösség. Új pedagógiai szemle* (1999) 49/7-8, 137–152.
- COLE, M. – COLE, S. R.: *Fejlesztélektan*. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- HELLER Á.: *Bevezetés az etikába*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1999.
- KATONA N. – SZITÓ I.: *Szerepkonfliktusok felismerése és kezelése a pedagógus-szülő kapcsolatban*. Mester és tanítvány, 2005/7., 47–59.
- MÉSZÁROS I. – NÉMETH A. – PUKÁNSZKY B.: *Neveléstörténet*. Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- MISKOLCZI BODNÁR P.: *Az erkölcs és a jog szoros kapcsolata*. Polgári szemle, 2015. december, 11. évfolyam 4-6.szám. <http://polgariszemle.hu/archivum/99-2015-december-11-efolyam-4-6-szam/a-karoli-gaspar-reformatus-egyetem-tudomanyos-muhelyebol/688-az-erkoelcs-es-a-jog-szoros-kapcsolata> (letöltés: 2016. 10. 03.)
- PÁLINKÁS J.: *Párhuzamos gondolatok az erkölcs erejéről a nevelésben, a tudományban és a politikában*. Mester és tanítvány, 2004/1., 9–17.
- PUKÁNSZKY B. – NÉMETH A.: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- PRÓKAI M.: *Etika és etikai kódex*. Tudományos és műszaki tájékoztatás (2005) 52/6. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3998&issue_id=463 (letöltés: 2016. 10. 02.)
- STÖCKERT GY.: *Az erkölcs és tanáregyéniségek*. Mester és tanítvány, 2004/4., 134–136.
- SZEKSZÁRDI FERENCNÉ: *A pedagógiai gyakorlat jellegzetes konfliktusa*. Új pedagógiai szemle (1993) 43/7-8., 95–106. http://mek.oszk.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich0019/balogh_pedpszich0019.html (letöltés: 2016. 10. 22.)
- DR. ZRINSZKY L.: *Nevelélmélet*. Műszaki Kiadó, Budapest, 2006.

Internetes források:

- Független Pedagógus Fórum: Pedagógus szakmai etikai kódex*. <http://www.fpf.hu/etika.pdf> (letöltés: 2016. 10. 03.)
- Kapcsolat a pedagógusok és a szülők közt* <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=36> (letöltés: 2016. 11. 02.)
- Magyar Katolikus Egyház Pedagógus Etikai Kódexe* <http://www.kpszt.hu/ki/etika.doc> (Megtekintve 2016.10.03)
- Napraforgó Óvoda Házirend* http://napraforgo.baptistaoktatas.hu/file/list_e/663/file/hazirend.doc (letöltés: 2016. 11. 02.)
- Nemzeti Pedagógus Kar: Etikai kódex*. <http://www.nemzetipedkar.hu/wp-content/uploads/2015/11/NPK-Etikai-K%C3%B3dexHat%C3%A1lyos-2015.-nov.-14..pdf> (letöltés: 2016. 09. 29.)

ONAP:

- http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200363.KOR (letöltés: 2016. 11. 02.)
- Parent's and visitor's guidelines: <http://www.northbellmoreschools.org/Domain/385> (letöltés: 2016. 10. 22.)
- Rogers Iskola pedagógiai programja: <http://www.rogersiskola.hu/hogyan-tanitunk/pedagogiai-programunk.html> (letöltés: 2016. 11. 02.)
- Törvény a nemzeti köznevelésről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100190.TV (letöltés: 2016. 10. 30.)

MELLÉKLET

Kérdőív óvodapedagógusok részére

1. Népességszám alapján milyen jellegű településen dolgozik? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- község (5 ezer fő alatt)
 kisváros (5 és 20 ezer fő között)
 közép és nagyváros (20 ezer fő fölött)
 Budapest

2. Ismerie bármelyik pedagógusetikai kódexet? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

3. Egyetérte azzal, hogy szükség van a pedagógusszakma hivatáserkölcsei normáinak rögzítésére? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

4. A pedagógusszakma belső összetartozását 17ig tartó skálán hány pontra értékelné? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7
Az összetartozás és a szakmai együttműködés teljes hiánya	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kiváló együttműködés, jól működő szakmai kapcsolatok							

5. Van-e olyan kollégája/kolléganője, akivel szívesen beszél szakmai kérdésekről, kikéri véleményét, elfogadja tanácsait? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- nincs, szakmai problémáimat magam oldom meg
 van: 15 fő
 van: >5

6. Mindennapi munkája közben 1től 7ig tartó skálán mennyire tudja figyelembe venni, betartani, alkalmazni a következő etikai alapelveket? 1-es: kis mértékben, kevésbé. 7: nagyon fontos etika alapelv, meghatározza a mindennapi munkámat. Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7
szakszerűség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

NEVELŐKKEL SZEMBENI ETIKAI ELVÁRÁSOK: SZÜLŐK KONTRA PEDAGÓGUSOK

nemzeti érdek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
szakmai alázat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
példamutatás	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
igazságosság, méltányosság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
egyenlő bánásmód	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
átláthatóság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
konstruktivitás és önfejlesztés	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
gyermek és szülők jogainak a védelme	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
lelkiismeretesség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

7. Előfordult-e pályája során, hogy nem megfelelő testi vagy szellemi egészségben végezte a munkáját? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen, néhány alkalommal
 igen, sokszor
 nem, soha

8. Szívesen vesz részt szakmai továbbképzéseken? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

9. Vett már részt olyan továbbképzésen, ahol információkat, ismereteket szerzett a pedagógusokat érintő szakmai etikai alapelvekről? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

10. 1-től 7-ig tartó skálán mennyire jellemzőek az Ön személyiségére a következő jegyek? 1: kevésbé 7: nagyon Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7
emberszeretet, optimizmus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nyíltság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
türelem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
empátia	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kreativitás	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
rugalmasság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
együttműködő képesség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11. Jelenleg hány pontra értékelné 1-től 7-ig tartó skálán a pedagógusok és szülők között kialakult kapcsolatot? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7	
A pedagógus-szülő kapcsolat hiányos, bizalmatlan, a kommunikáció nem megfelelő	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	A kialakult kapcsolatok minősége kiváló, kölcsönös tiszteleten alapulna

12. Pályája előrehaladtával a pedagógus és a szülők között kialakult egyet nem értések, konfliktusok száma hogyan alakult? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- a konfliktusok száma csökkent
 számuk jelentősen nem változott
 egyre több szülői panasz, negatív vélemény érkezik a szülők részéről

13. 1-től 7-ig tartó skálán mennyire tartja objektívnek véleményét a gyermekkel kapcsolatban? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7	
Az objektivitást szinte megvalósíthatatlannak tartom a nevelésben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Mindig minden esetben törekszem az objektivitásra, gyakran vizsgálom felül a véleményem

14. 1-től 7-ig tartó skálán pontozza szakmai kapcsolatait! 1: Nem megfelelő. 7: Kiváló Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7
tanítványokkal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
szülőkkel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
munkatársakkal	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
vezetőkkel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
szakmai és érdekvédelmi szervezetekkel	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

15. Egyetért-e azzal, hogy Magyarországon is szükség lenne a szülőket érintő óvodai/iskolai etikai alapelvek meghatározására? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

Kérdőív óvodáskorú gyermeket nevelő szülők részére

1. Népességszám szerint milyen jellegű településen járt/ jár óvodába gyermeke? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- község (5 ezer fő alatt)
 kisváros (5 és 20 ezer fő között)
 közép és nagyváros (20 ezer fő fölött)
 Budapesten

2. Ismerie bármelyik pedagógusetikai kódexet? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

3. Egyetérte azzal, hogy szükség van a pedagógusszakma hivatáserkölcsei normáinak rögzítésére? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

4. 1-től 7-ig tartó skálán milyennek értékeli a pedagógusok összetartozását? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7	
Az összetartozás és a szakmai együttműködés teljes hiánya	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Kiváló együttműködés, jól működő szakmai kapcsolatok

5. Válassza ki az Ön számára az öt legfontosabb pedagógusetikai alapvet! Válassza ki az összeset, amely érvényes!

	1	2	3	4	5	6	7
szakszerűség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nemzeti érdek	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
szakmai alázat	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
példamutatás	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
igazságosság, méltányosság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
egyenlő bánásmód	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
átláthatóság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
konstruktivitás és önfejlesztés	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
gyermekek és szülők jogainak a védelme	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
lelkiismeretesség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. Véleménye szerint előfordult-e gyermekével, hogy az óvodapedagógus etikai vétséget követett el? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

7. Megfelelőnek találja a gyermekét nevelő pedagógusok szellemi egészségét, mentális állapotát? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

8. Megfelelőnek találja a gyermekét nevelő pedagógusok testi egészségét, fizikai kondícióját? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

9. 1-től 7-ig tartó skálán mennyire tartja fontosnak a pedagógusok szakmai továbbképzését? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7	
Kevésbé	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Nagyon

10. Az Ön által megismert óvodapedagógusokra 1-től 7-ig tartó skálán mennyire jellemzőek a következő személyiségjegyek? 1-es: kevésbé. 7-es: nagyon. Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7
emberszeretet, optimizmus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
nyíltság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
türelem	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
empátia	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
kreativitás	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
rugalmasság	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
együtműködő képesség	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

11. Jelenleg hány pontra értékelné az Ön és a gyermekét nevelő pedagógusok között kialakult kapcsolatot? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7	
Hiányos, bizalmatlan kapcsolat. Nem megfelelő kommunikáció	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	A kialakult kapcsolat minősége kiváló, kölcsönös tiszteleten és bizalmon alapul

12. 1-től 7-ig tartó skálán mennyire tartja objektívnak az Ön által megismert pedagógusok véleményét a gyermekekről? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

	1	2	3	4	5	6	7	
Az objektivitás szinte teljesen megvalósíthatatlan az óvodai nevelésben	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	Az óvodapedagógusok véleményem szerint minden esetben törekednek az objektivitásra

13. Egyetért-e azzal, hogy Magyarországon is szükség lenne a szülőket érintő óvodai/iskolai etikai alapelvek lefektetésére? Soronként csak egy oválist jelöljön be!

- igen
 nem

Ihászné Almási Csilla
óvodapedagógus, BA, II. évfolyam
Gál ferenc Főiskola

ÓVODÁSKORÚ GYERMEKEK TESTI ÉS MOTOROS TELJESÍTMÉNYÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA

1. BEVEZETÉS

1.1 *Problémafelvetés*

Óvodáskorban figyelhető meg az a fejlődésbeli változás, mely későbbi időszakokban nem jellemző ilyen mértékben az emberi szervezetre. Ebben a korszakban alakul ki a mozgásformák kezdeti fázisa, mely meghatározza a gyermek életét, és forrásként szolgál a különböző gyakorlatok megtanulásában. A már említett korosztály testmozgásának legmeghatározóbb foglalatossága a fejlesztés, mégpedig a motorikus képességek fejlesztése, újítása, illetve a kompetenciák, az ismeretek, a gyakorlottság és a készségek formálása. Egy kölcsönös viszony áll fent a képességek fejlődése és mozgáskészség kialakítása között. Az alapmozgások gyakoroltatása, a mozgás gyakorlása fejleszti a motorikus képességek minőségét, színvonalát. gyakoroltatás ideje alatt ugyanis jártasságból kiindulva eljutunk a készség szintjére is.

A motorikus képességek és készségek több fajtájának pozitív fejlesztése életkorhoz kötött, ami arra enged következtetni, hogy vannak olyan periódusok, amelyek során az ideális feltételek adottak az óvodás gyermekek pszichoszomatikus fejlettségében. Ha ez nem kerül fejlesztésre valamilyen okból kifolyólag, csak nagyobb mértékű óvodapedagógiai ráfordítással hozható helyre. A gyermekek életében meghatározó a megfelelő mértékű terhelés, amely segíti az egészséges testi és szellemi fejlődést. Testi fejlettségükre, fejlődésükre csakis az olyan terhelés lehet pozitív hatással, mely életkorukhoz és fejlettségi szintjükhez van kialakítva. A gyermekek ekkortájt nagyon motiváltak, tehát erre is lehet alapozni a terheltség mértékét, hiszen a motiválhatóság fontos eleme a mozgásnak.¹

1.2 *Témaválasztás indoklása*

III. évfolyamos, óvodapedagógus szakos, testnevelési beállítottságú hallgatókként elmondhatjuk, hogy az óvodáskorú gyermekek testi-fizikai állapotának megismerése vált fontossá számunkra. A gyakorlataink során olyan motorikus fejlődésbeli eltéréseket láttunk és tapasztaltunk az egyes intézmények óvodásai között, hogy felkeltette érdeklődésünket ezeknek az eltérő mutatóknak a felkutatása. Szerettünk volna magyarázatot kapni ezekre a látványos fejlődési és fejlettségbeli eltérésekre. Fontosnak tartjuk megemlíteni továbbá, hogy az általános és középiskolai tanulmányaink mellett tagjai voltunk a kézilabda- és kosárlabda-egyesületeknek Túrkevéren és Hódmezővásárhelyen.

1.3 *Elméleti alapok*

A mozgás, mint kommunikációs eszköz az emberiség legősibb nyelve. A mozgás által bizonyos, érdeklődéseket, érzelmeket, kognitív folyamatokat, szükségleteket fejezhetünk ki.

1 http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Bencze_Sandorne_dissertation.pdf (2016. 09. 09.)

Ezt a fajta nyelvet minden ember használja. Ugyanazzal a jelentéssel bír egy egész életen át, mégis folyamatosan fejlődik és változik.² A mozgás – kommunikációs funkciója mellett – az élő szervezet egy egyedülállóan fontos alapfunkciója, pontosabban az élő szervezet megnyilvánulása, melyet semmi más nem helyettesíthet. Miközben folyamatosan minőségi-mennyiségi fejlődésen és változáson esik át, nagyon fontos szerepet tölt be az emberi szervezet biológiai fejlődésében.³

Az elmúlt évtizedek során számos szakterület kutatói vizsgálták az ember testi és mozgásfejlődésére vonatkozóan. Testnevelés- és sportszakemberek, pszichológusok és biológusok egyaránt keresték a válaszokat az emberi test mozgásfejlődésének változásaira és törvényszerűségeire. A fejlődéslelektan a motoros készségek (skills), azon belül pedig a finomkoordináció területén vizsgáldott. Állításuk, hogy a mozgásfejlődés nem más, mint a szervezeten belül lejárló történés, mely során kialakulnak a mozgásminták, melyeket a mozgások finomodása és tökéletesedése követ. Egy másik irányzat képviselői a mozgásfejlődést egy általános, a környezettel kölcsönhatásban lévő magatartásváltozásnak ítélték meg. A környezet hatásai nagyban befolyásolják a gyermek mozgásfejlődését, amelyre ezen kívül hatnak még a gyermekek elé állított elvárások is – ugyanakkor a mozgásfejlődést a megismerés egy formájának tekintik.

A fejlődés humánbiológiai aspektusa a mozgásfejlődést a szomatikus és motorikus fejlődés egységeként értelmezi, illetve az egyik legjelentősebb területnek ítéli meg, a gyermekek fejlődésére vonatkozóan. Ezekre építve ma a testneveléssel, a sporttal és a sportteljesítménnyel keres válaszokat – az életkori sajátosságokat és teljesítményszinteket figyelembe véve – a motorikus fejlettség szintjeire.⁴

1.3.1 A mozgásfejlődés fogalma

„A fejlődés az élő szervezet élete során lejátszódó alaki, szerveződési és működésbeli változások összessége. A fejlődés olyan biológiai folyamat, amelynek meghatározott iránya van. Minőségileg különböző szakaszokra oszlik s van időbeli kezdete és befejezése.”⁵ Az auxológia az a tudomány, mely az egyén fejlődését vizsgálja a növekedés és a fejlődés figyelembevételével. A fejlődés során minőségi változások következnek be a mennyiségi változások által. „A mozgásfejlődését kutató szakemberek állításai alapján megfogalmazható, hogy a mozgásfejlődés átfogja az ember sokrétű mozgásformáinak és mozgáskészségeinek – kúszás, mászás, járás, futás, ugrás, dobás, elkapás, ütés, rúgás – egyéni fejlődését, valamint a kondicionális képességek – kinesztétikus differenciáló-, téri tájékozódó-, mozgásátállító-, ritmus-, egyensúlyozó képesség stb. – kialakulását.”⁶

2 GAÁL S.-NÉ – DR. FARMOSI I. – ANDRÁSNÉ DR. TELEKI J. – BAJOMI É.: *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában – Kézikönyv óvodapedagógusok számára.* Szarvas, Szarvaspress Nyomda, 2010.

3 GYŐRI P.: *Gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói – Tanulmányok.* Veszprém, OOK-PRESS Kft. Nyomdája, 1996. 35.

4 FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés – Az alapvető mozgásformák és képességek fejlődése.* Budapest. ITC PLANIN Kiadó és Nyomda Kft. 1992. 6.

5 Uo. 18.

6 FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 2005. 19.

1.3.2. A mozgásfejlődés összetevői

„Genetikai potenciál,
 Strukturális sajátosságok,
 A fejlődés örökletes elemei,
 Reflexek és elemi mozgásminták,
 Mozgástapasztalatok,
 Mozgás (edzés) – ingerek,
 Természeti környezet,
 Társadalmi és szociális viszonyok.⁷

A motoros képességek fejlődése két csoportba sorolható: a kondicionális és a koordinációs képességek csoportjába. A kondicionális képesség a mozgás energetikai feltételeit, míg a koordinációs képesség a mozgás szabályozási feltételeit adja.

1.3.3. Kondicionális képességek

Kondicionális képességeknek nevezzük azokat a motoros képességeket, melyeket energetikai tényezők alapoznak meg – ilyen képesség az erő, a gyorsaság és az állóképesség. Ezek a képességek egymással kölcsönhatásban és funkcionális összefüggésben vannak. Ennek alapján a kondicionális képességek közé sorolható a gyorsasági erő, a gyorsasági állóképesség, az állóképességi erő és az izületi mozgékonyaság is, mint motoros képesség.⁸

1.3.4. A koordinációs képességek fejlődése

„A koordinációs képességek a motoros képességeknek azt a csoportját alkotják, amelynek jellegzetes elemét a szabályozási folyamatok képviselik.”⁹ A koordinációs képességek tehát azok a mozgástulajdonságok, melyek a mozgástevékenységek szabályozási és vezérlési folyamatait szabályozzák. Ezen képességeken belül két nagy csoportot különíthetünk el: az alapvető és a speciális képességek csoportjait. Az alapvető képességek csoportjába tartozik a motorikus szabályozó, az alkalmazkodási és a tanulási képességek. A speciális képességek csoportját alkotják az egyensúlyozó, a ritmizálási és a kombinációs képességek, valamint a mozgáselaszticitás és a mozgásfantázia. Ez az elméletalkotás Schnabel nevéhez köthető (1977). Blume (1981) hét koordinációs képességet állapított meg: ritmizáló, vezérlő, egyensúlyozó, differenciáló, átállási, orientáló s reakcióképességet.¹⁰

1.3.5. Elméletek a mozgásfejlődésről

A gyermekek mozgásfejlődésével foglalkozó kutatók pozitívan értékelik az óvodások rendkívüli mozgásos tulajdonságait és motoros képességeit. Kiemelik a gyerekek nagyfokú alkalmazkodóképességét és relatíve nagy teherbíró képességét is. Lewin (1961) megállapította, hogy az ötéves gyermekekre már a dinamikus tagolt mozgások jellemzőek, a hatéves gyermek mozgását pedig célszerűnek, gazdaságosnak minősítette.¹¹ Israel (1977) egyértelműen fo-

7 FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005. 19.

8 Uo. 89.

9 Uo. 110.

10 Uo. 110.

11 LEWIN, K.: *Principi di psicologia topologica*. Firenze, Edizioni OS, 1961.

galmazta meg, hogy a gyermekkorban megszerzett motorikának stabil helye és szerepe van az egész életünkben.¹² Farfel (1979) kijelentette, hogy a morfológiai ismertetőjeleken kívül a mozgásképeségeket is öröklik a gyermekek.¹³ Hirtz (1985) kijelentette, hogy a mozgáskoordináció gyermekkorban válik tökéletessé, ha időben gyakorolják. Egy másik aspektusból közelítve mondhatjuk, hogy a 3-6 éves gyermekek hatékonyan és gyorsan tanulnak mozgásokat.¹⁴ A gyermeki mozgásról, a mozgás mennyiségi és minőségi megnyilvánulásairól több kutatási eredmény, számtalan összegző megállapítás látott napvilágot. Közülük szeretnénk néhányra utalni: Meinel (1997) szerint például a gyermekek mozgásainak erőssége, tempója és térbeli terjedelme a négy- és ötéveseknél jelentős mértékben fejlődik.¹⁵ Torsten (1999) hasonló megállapításra jutott: négyéves kortól ugrásszerűen fellendülnek a teljesítmények, ha elegendő lehetőség adódik a képességek gyakorlására. A kisgyermeknél minden képesség még viszonylag gyengén fejlett, mivel azonban nagyon gyorsan fejlődnek, az iskoláskor eléréseig általában jól fejlettek lesznek. Minden képesség javítható meghatározott mozgások segítségével – a gyakorlási lehetőségek hiánya a motoros képességek visszamaradásához vezet.¹⁶

Az óvodások motorikus tulajdonságainak különböző szempontú tanulmányozásáról az alábbi elméleti és szakmai vonatkozásokat az ONAP-ban találjuk. Néhányat megemlítünk, amelyek kapcsolhatók a saját vizsgálatunkhoz. Kunos Andrásné (1980) a 3-6 éves gyermekek testi fejlődését, fizikai teljesítőképességét vizsgálta – ugyanis az ifjúság testi-fizikai állapotának megítéléséhez szükséges biológiai fejlettségi és motoros teljesítőképességi referenciaértékek hiánya szükségessé és időszerűvé tette az első, országos reprezentatív növekedésvizsgálatot. Ez a minta reprezentatív az ország valamennyi területi-igazgatási egységének különböző típusú oktatási intézményeiben levő ifjúságára.¹⁷ Ezt követi Bakonyi Ferenc (1981), aki az óvodás korosztály testi fejlődését, biológiai fejlettségét publikálta.¹⁸ Eiben és Pantó (1981),¹⁹ illetve Barabás, Bánhidi és Schiller (1986) a biológiai fejlettség és a fizikai teljesítőképesség szintjén egyidejűleg azonos mintát vizsgált; hazánkban ezzel nyitott elsőként lehetőség arra, hogy a tudományos követelményeknek megfelelően, az országos minta adatai alapján, a mért teljesítőképességi mutatókban referenciaértékeket adhassunk meg. A kapott országos értékek összehasonlítási alapul szolgálnak a múltban elvégzett, a jelenben folyó és a jövőbeni vizsgálatokhoz.²⁰ Győri P. (1992) összefoglalta az óvodás korosztály testi fejlődésére, biológiai fejlettségére, fizikai erőnlétére és motorikus szintjére vonatkozó irodalom nagy részét.²¹ Famosi I. (1992, 1994), majd Famosi – Gaálné (1995) tanulmányában a motoros képességek

12 FARFEL, W.S.: *Sensomotorische und physische Fähigkeiten. Leistungssport*. A Veszprémi Egyetem szakfordítása, 1979.

13 KASLOV H. R. – FARFEL Z. – JOHNSON G. L. – BOURNE H. R., 1979. MOL. Pharmacol.

14 HIRTZ, P.: *Koordinative Fähigkeiten im Schulsport*. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1985.

15 MEINEL, K.: *Bewegungslehre*. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1997.

16 KUNZ, TORSTEN: *Pszichomotoros fejlesztés az óvodában*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999.

17 KUNOS A.-NÉ: *Óvodás korúak gyorsasági ereje és állóképessége. A sport és testnevelés időszerű kérdései*. 22. Sport. Budapest, 1980. 39–80.

18 BAKONYI F.: *A 3-6 éves óvodások testi fejlődése, fizikai erőnléte és motorikus szintje*. TSTT. Budapest, 1981.

19 EIBEN O. – PANTÓ E.: *A magyar ifjúság biológiai fejlődésnek áttekintése: Adatok az ifjúságpolitika természettudományos megalapozásához*. 1981. 39.

20 BARABÁS A. – BÁNHIDI M. – SCHILLER J.: *Az ifjúság fizikai teljesítőképessége vizsgálatának módszertani problémái és néhány eredménye*. In: *A fiatalok egészségi állapota és biológiai fejlődése*. Budapest, Tahn ed. Társadalom Tudományi Intézet, 1986. 213–214.

21 GYŐRI P.: *Óvodások és kisiskolások testkultúrája*. VEAB Tudományos Ülés. Veszprém, 1992.

fejlesztési lehetőségeiről olvashatunk.²² Farmosi – Gaálné (1999, 2001) az óvodák testi fejlettségét, fizikai teljesítményét és motorikus struktúráját vizsgálta.²³ A szarvasi Tessedik Sámuel Főiskola – mely az egyik jogelődünk volt – növekedési programjához kapcsolódóan óvodás és kisiskolás korú gyerekek testmagasság-, testtömeg- és motorosteljesítmény-adatait vették fel Farmosi István és Gaál Sándorné irányításával. A motoros teljesítményadatok között a 20 m-es vágtafutás, a helyből távolugrás, a 6 perces tartós futás, a medicinlabda-dobás és az akadálypálya szerepelt. Ennek a vizsgálatnak az egyik eredménye az volt, hogy a gyermekek testmagasság tekintetében a legkiegyenlítettebbek, testtömeg és teljesítménymutatókban pedig a vizsgált csoport heterogénebb. A saját vizsgálatunkban is az előbb említett motoros próbákat végeztük el a gyerekekkel, és hasonló megállapításra jutottunk.

1.4. Vizsgálendő kérdések

A téma előzetes tanulmányozása során az alábbi kérdések merültek fel bennünk:

1. Tájékozódni szerettünk volna, hogy az óvodás korú gyermekek motoros fejlettsége összhangban van-e az általunk elemzett pedagógiai (nevelési) programok követelményeivel, előírásaival.
2. Az alapvető mozgásformákban rendelkeznek-e olyan szintű mozgáskészségekkel, amelyek a motoros próbák végrehajtásához szükségesek?
3. Kíváncsiak voltunk, hogy a vizsgálat különböző helyszínein mért adatok milyen mértékben térnek el az országos eredményektől.

1.5. Hipotézisek

Az alábbi hipotéziseket fogalmaztuk meg:

1. Feltételezhető, hogy az óvodák pedagógiai programja, az ONAP, valamint a helyi program hatással van a gyermekek mozgásfejlődésére.
2. Feltételezzük, hogy a kondicionális és koordinációs képességek területén a fiúk és lányok teljesítménye között eltérés van.
3. Feltételezzük, hogy az eltérő körülmények (személyi és tárgyi feltételek) hatással vannak az óvodás korú gyermekek testi és motoros fejlettségére.
4. Feltételezzük, hogy a vizsgálatunkban részt vevő, óvodás korú gyermekek mozgásfejlődése hasonló az országos felmérésben szereplőkével.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. Mozgásfejlődés az első gyermekkorban (4–7 év)

Az első gyermekkorban két jelentősebb változás történik. A gyermekek három-négy éves koruktól óvodába, míg hat-hét éves korukról iskolába kezdnek el járni. Ez a változás a gyermekek mozgásfejlődésére igen nagy hatást gyakorol, ugyanis ebben az életkorban kapcsolód-

22 DR. FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés – Az alapvető mozgásformák és képességek fejlődése*. Budapest, ITC PLANIN Kiadó és Nyomda Kft. 1992.; FARMOSI I.: *Mozgásfejlesztés*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999.; FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások testi fejlődése, fizikai teljesítménye és motorikus struktúrája*. Kalokagathia, SOTE Testnevelési és Sporttudományi Kar Közleményei, XXXIX. évf. 2001. 1-2. sz. Budapest, 36–64.

23 FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások testi fejlettsége, fizikai teljesítménye és motorikus struktúrája*. Kalokagathia, 2001. 36–63.

nak be a rendszeres testnevelésbe. A gyermekek életkorának ezen szakaszában tökéletesednek a már megtanult mozgásformák, illetve újabb mozgáskombinációk alakulnak ki. E fejlődés három fő irányban mutatkozik meg: megfigyelhető a gyermekek teljesítményének javulásában, az adott mozgások végrehajtásának minőségében és a már ismert mozgások kombinációjában. Jellemzően megfigyelhető a mozgások kombinációja a futásban, járásban, dobásban, mászásban, tolásban és elkapásban. Hat-hét éves korra a gyermekek már képesek olyan mozgáskombinációkat végrehajtani, melyek 3-5 különböző elemet tartalmaznak. A mozgáskombinációk minőségét jelentősen befolyásolja a rendszeres és megfelelő gyakorlás. A kondicionális képességek fejlődését figyelembe véve két területen jelentősebb előrelépés tapasztalható: a testmagassággal kapcsolatban lévő állóképesség, valamint az idegrendszeri érést követő mozgás- és mozdulatgyorsaság jelentősen javul. A koordinációs képességek tekintetében is fejlődés tapasztalható. A nagyobb mértékű fejlődés megmutatkozik a motorikus tanulás, valamint a mozgásvezérlés és szabályozás területén, ezen belül pedig a gyermekek egyensúlyozó képessége is fejlődik. Ha a gyermekek nem részesülnek optimális mennyiségű és minőségű testnevelésben, az előbb említett kondicionális és koordinációs képességek fejlődése elmaradhat.

Erre az életkorra jellemző a nagy mozgásigény, melyhez párosul a kitartás és a célratörés. Szabad mozgástevékenység során eltérés mutatkozik a két nemet illetően. A fiúkra vonatkozó sajátosság, hogy erősebb és intenzívebb mozgást végeznek a lányoknál, valamint sokkal kitartóbbak ebben az életszakaszban. A lányok mozgásfejlődésének életkori jellegzetessége, hogy inkább a közepes intenzitású mozgásokat részesítik előnyben, és a mozgás során több pihenőidőt is igényelnek. A három-négy éves gyermekek mozgásában még megfigyelhetőek a kisgyermekekre vonatkozó mozgásos sajátosságok, míg ez hat-hét éves korra nagymértékben megváltozik. Az első gyermekkor mozgásfejlődését tekintve nem egységes életszakasz.²⁴

2.2. Mozgásfejlődés a második gyermekkorban (8–11/12 év)

A második gyermekkor a lányoknál 11-12, míg a fiúknál 12-13 éves korig tart. Tehát elmondható, hogy a második gyermekkor a serdülőkor kezdetéig húzódik. Ebben az életszakaszban egyre jelentősebbé válik a nemek közötti testalkati, fiziológiai és motorikus különbség. Elmondható, hogy a mozgásfejlődés szempontjából ez a szakasz nem egységes. Míg az életszakasz első felére, tehát a 7–10 éves korra a túlzott mozgékonyaság jellemző, addig a korszak végére a teljesítményre való törekvés a mérvadó. A második gyermekkorra jellemző még a motorikus tanulási képesség fejlődése, ennek eredményeként több mozgást sajátítanak el a gyermekek, melyek színvonala és pontossága javul. Legjellemzőbb a mozgás ritmusának fejlődése. Egy differenciációs folyamat során alapvető mozgásformákból sajátos sportági technikák fejlődnek ki. E folyamat hatására alakul ki a futásból a vágtafutás, valamint a differenciálatlan dobásból a távolba vagy a célba dobás.

Ebben a korszakban a gyermekek szóbeli utasítás és megfelelő bemutatás után képesek bizonyos globális mozgásfeladatot megérteni és egy vezető mozzanatot felismerni. Egyre inkább fokozódik a nemek közötti különbség a gyorsaság és a gyorsasági erő, illetve a teljesítmény tekintetében. Ez a szakasz a mozgásfejlődés szempontjából az első csúcsidezszaknak mondható. Ekkor a legbefogadóbbak a gyermekek a mozgástanulásra és mozgástanításra.²⁵

24 FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005. 57–58.

25 Uo. 62–63.

2.3. Vizsgálat helyszínei

Vizsgálatainkat három különböző helyszínen végeztük. 2015 őszén mértük fel a gyermekek testi és motoros teljesítményeit Szarvason, Hódmezővásárhelyen és Túrkevéen – az egymással szomszédos Békés, Csongrád és Jász–Nagykun–Szolnok megye egy-egy településén kerestük a számunkra érdekes eltérési mutatók magyarázatát.

2.3.1. Szarvasi Gyakorló Általános Iskola, Gyakorlóóvoda és Bölcsőde

Az általunk vizsgált szarvasi gyermekek alternatív pedagógiai program alapján szerveződött csoportba járnak. A csoport alkalmazott pedagógiai programja az Óvodai nevelés a művészetek eszközeivel óvodai program, amelyet Nagy Jenőné fejlesztett ki. Sajátossága abban rejlik, hogy alappillére kettős: egyrészt az érzelmekre épít, a gyermek esztétikai tevékenységét, alkotó készségének fejlesztését hangsúlyozza;²⁶ másfelől a művészeti értékek hangsúlyozásával igyekszik az óvodai életet tevékenyvé tenni. Ezzel segíti a gyermekek kreativitásának fejlesztését. Az óvodások gondolkodásfejlesztésével párhuzamosan történik tehát az alkotóerejük és képzelőerejük fejlesztése is. A pedagógusok mindehhez felhasználják a dramatikus játékokat, a mesét, a zenét, az énekes játékokat, a verseket és mondókákat, valamint a zenehallgatást, a rajzolást és mintázást. E tevékenységek által a gyermekek gyakran eljuthatnak az „Aha-élményig”.

Az óvodapedagógusi feladatok között található az esztétikus környezet kialakítása, megteremtése, a gyermek védelme, egészségének megőrzése, a testi szükséglet és a mozgásigény kielégítése. Az óvónő feladata anamnézist készíteni még nyáron a gyermekekről. Ez segít megismerni a gyermekeket, és szükségleteik feltárásában is segítséget nyújt. Ha a gyermek testi szükséglete megfelelő, akkor a közérzete jobb lehet, hiszen a jó közérzet minden óvodai tevékenységénél fontos.²⁷

A gyermekek fejlődése nem egyforma óvodáskorban, ebből kifolyólag a testmagasság, testsúly, szem, hajszín stb. különböző mérésekkel való feltárása is a pedagógusi feladatkörbe tartozik. A pedagógus személyisége befolyásolni tudja a gyermekek viszonyát kettőjük között. Ha az óvodapedagógus segítőkész, megértő, és a legtöbb pozitív jellemző megtalálható benne, a gyermek közeledni fog, és elfogadja gondoskodását. A dajkák bevonása segíteni tudja a gyermekek önállósodását a testápolás, étkezés, öltözködés, testápolási szokások stb. során. Az óvoda külön odafigyel a táplálkozásra: fontos számukra, hogy megfelelő mennyiségű, minőségű és változatos ételekhez jussanak a gyermekek.

Az óvoda biztosítja a mindennapi mozgást a gyermekek számára, hogy a természetes nagymozgásokat, mozgáselemeket gyakorolni tudják a mozgásfejlesztő eszközökön. Jellemző az óvodára a napi kocogó-futó mozgás, melyet az óvónőnek kell megszerveznie. Ilyenkor a gyermekekre kell bízni, hány kört szeretnének futni. A pedagógusokkal közösen végzett futás ösztönzően hat rájuk, és fokozza az állóképességet is. Tehát elmondható, hogy a Nagy Jenőné által kifejlesztett program nagy hangsúlyt fektet a gyermekek mindennapi, szabadban történő mozgásos tevékenységére, ezzel biztosítva állóképességük fejlesztését, egészségük megőrzését és a betegségek megelőzését.²⁸ Az Óvodai nevelés a Művészetek Eszközeivel Pedagógiai Program a fő hangsúlyt a művészeti területekre és játékokra fekteti.

26 NAGY J.-NÉ: *Óvodai Nevelés a Művészetek Eszközeivel*. Alternatív program I. fejezet. 1996. 2.

27 Uo. 8.

28 Uo. 10.

2.3.2. Herman Alice óvoda – Hódmezővásárhely

2015 őszén három alkalommal sikerült a vásárhelyi gyermekekkel a vizsgálati feladatot végrehajtani. Ahogy már említettük, a vásárhelyi óvoda nem rendelkezik tornateremmel, így a helyből távolugrást, tömött labdadobást előre, egyensúlyozást és a bumeráingfutást tudtuk a csoportszobában lemérni. Emellett a gyermekek testtömegének és testmagasságának lemérése sem igényelt nagy teret. A még kimaradt két motorikus képesség: a 20 m-es gyorsfutás és a tartós, hatperces futás. Természetesen ilyen alkalmakkor az óvodának lehetősége van a közelben lévő Aranyossy Ágoston Református Óvoda és Általános iskola tornatermét használni, így a két futást a gyermekek tornateremben teljesítették, nagy beleéléssel, egymás biztatásával. A vizsgálat során a gyermekeknek főleg a bumeráingfutást kellett többször bemutatni és átbeszélni, hiszen ez egy igen összetett feladat mindenki számára. A nagycsoportos gyerekek egy része egyébként az óvodán kívül is sportol – aerobic- vagy kézilabdaedzésre járnak, illetve néptáncolnak.

A hódmezővásárhelyi óvoda a „NEKEM SIKERÜL!” A Hermann Alice Óvoda Helyi Óvodai Nevelési Programja alapján működik. Ahogy a legtöbb pedagógiai program, úgy a vásárhelyi is az óvodai nevelés országos alapprogram által megfogalmazott alapelvek szerint készült el. Az óvoda a legnagyobb hangsúlyt a környezet megismerésére, valamint a környezetvédelmi projektekre helyezi. Kezdetben csak egy csoporton belül alkalmazták a programot, de ma már a továbbfejlesztéseknek köszönhetően minden csoportja alkalmazza. A pedagógiai program összeállításakor figyelembe vették a város oktatási elgondolásait, elveit, a szülők szándékát és a környező lehetőségeket.²⁹

A Hermann Alice óvoda középpontba helyezi a testi fejlődés kialakítását, a gyermekek egészségének megőrzése, edzése meghatározó az életében. Ezért megfelelő hangsúlyt kell fektetni kialakításukra, megteremtésükre. Az óvodáskorra jellemző, hogy ekkortájt kezdődik meg a különböző szokások kialakítása, például a testápolás elsajátítása. Természetesen, ha létfontosságú, olyan szakemberek bevonása is megtörténhet, akik a testi nevelési szokások, feladatok ellátásához nagymértékben hozzájárulhatnak. Elmondható, hogy az óvoda biztosítani szeretné mind az udvaron, mind a csoportszobában azokat a feltételeket, lehetőségeket, mely a gyermek szempontjából meghatározó tud lenni.³⁰

Az egyes témák korcsoportra bontása nem jellemző, szerintük az azonos korú gyerekeknek eltérő adottságaik lehetnek és eltérően fejlődhetnek. Ezek láttán alakítja ki az óvodapedagógus kellő figyelemmel a témát, hogy a gyermekek mozgásigényéhez, fejlettségéhez megfelelő legyen – a kondicionális és koordinációs képességek szoros kapcsolatban állnak egymással a mindennapi mozgásban. Az eredményesség elve meghatározó a hódmezővásárhelyi óvodában, hiszen elengedhetetlen, hogy az óvodapedagógus is nagy beleéléssel lelkesíteni, egy esetleges kudarc esetén pedig segíteni tudja őket. Néhány tevékenység: gurulóátfordulás, hossz tengely körüli fordulás, célba dobás labdával, eszközökkel stb. A mindennapi mozgás segít az egészséget megtartani, a betegséget pedig elkerülni. A tiszta, rendezett légkörben való testnevelés a gyermekekben kialakíthatja ennek fontosságát és gyakoriságát.³¹

29 „NEKEM SIKERÜL!” A Hermann Alice Óvoda Helyi Óvodai Nevelési Programja. 4.

30 Uo. 11.

31 Uo. 36–38.

2.3.3. Túrkevei Óvodai Igazgatóság és Bölcsőde – Deák Ferenc úti Óvoda

2015 őszén végeztünk vizsgálatokat a túrkevei Deák Ferenc úti óvodában. A méréshez szükséges tárgyi feltételek nagy része biztosított volt, ugyanis az óvoda rendelkezik egy modern és korszerű tornaszobával, mely korszerű eszközökkel fel van szerelve. A motorikus próbákhoz szükséges tornaeszközök közül viszont nem minden állt a rendelkezésünkre, ezért a helyi általános iskolától kértünk segítséget. Mielőtt a méréseket megkezdtük volna, a gyermekekkel ismertettük az általuk ismeretlen eszközök használatát. Mivel eddig még a gyermekek nem találkoztak medicinlabdával, megbeszéltük a tulajdonságait, és azt, hogy ezt az eszközt mire használhatjuk az óvodában. Ezzel arra a következtetésre jutottunk, hogy a gyermekek még nem voltak motorikus próbák elé állítva. Nem ismerték az egyes dobástechnikákat, az eszközöket és a megfelelő mozdulatokat. Ezzel szemben viszont nagyon befogadóak voltak, és hamar elsajátították az egyes technikákat. Ezek a gyerekek a tornaszoba, valamint a nagy óvodaudvar adta lehetőségeket kihasználva teljesen hozzá vannak szokva a mindennapos mozgáshoz. Túrkeve kisváros, általában a szülők biciklivel vagy gyalog hordják a gyermekeiket óvodába, ebből adódóan a gyermekek fizikális állapota jónak mondható. A vizsgálatokban részt vett alanyok között csak elvétve láttunk túlsúlyos gyermeket. A nagycsoportos óvodások közül többen járnak délutáni sporttevékenységre. A lányoknak lehetőségük van szertornára, kézilabdára, úszásra és judóra járniuk, míg a fiúknak kézilabdára, focira, judóra és úszásra.

A Túrkevei Óvodai Igazgatóság és Bölcsőde – Deák Ferenc úti Óvoda alkalmazott pedagógiai programja a *Tevékenységközpontú Óvodai Nevelési Program*. A tevékenységközpontú óvodai nevelés a gyermek középpontba helyezését és az óvoda nevelési funkciójának kiteljesítését tekinti alapvető feladatának. E programon belül kiemelt szerepet kap a gyermekek érzelmi nevelése és szocializációja, az egészséges életmód kialakítása és a gyermeki szükségletek kielégítése. A program nagy hangsúlyt fektet a komplexitásra is, amely megjelenik az óvodai nevelés és fejlesztés szinte minden területén. A tevékenységek összehangolt működése jellemzi a programot. Fontosnak tartja a gyermekek érzelmi, értelmi és erkölcsi nevelését. Ezeknek a megvalósulásaként egyes tevékenységekbe ágyazódnak bele a különböző tartalmak.³²

A túrkevei óvoda tevékenységközpontú óvodai nevelésének egyik nagyon fontos összetevője a gyermekek mindennapi testnevelése. Fontosnak tartják a szellemi fejlődést összhangba hozni a mozgás örömeinek megélésével.³³ Ezért a gyermekek napirendje úgy van kialakítva, hogy egymást váltakozva következnek a mozgásos tevékenységek és a pihenéssel töltött percek. Ezzel elkerülük az egyoldalú terhelést. Az egészséges életmód kialakítását és megismertetését a pedagógusok már óvodás korban elkezdik. Fontosnak tartják a mozgás megszerettetését és a gyermekek mozgásigényének teljes körű kielégítését. Megfelelő légkörrel és intenzitással teremtik meg a feltételeket a motoros képességek fejlődéséhez. Minden alkalmat kihasználva és az időjárás viszontagságait is figyelembe véve színes programokkal és túrákkal kínálják a gyermekek számára a mozgás sokoldalú lehetőségét: piaci séták, séta a helyi természetvédelmi egyesületben, udvari játékok stb.³⁴

A gyermekek napi 20-30 percet töltenek az óvoda udvarán, ahol nem csak kondicionális, hanem koordinációs képességeik fejlesztése is történik. A mindennapos testnevelés mellett párhuzamosan történik a gyermekek egészséges táplálkozásra való ösztönzése. Elengedhetetlen az óvodában a mindennapos zöldség- és gyümölcsfogyasztás, valamint az őszi hónapokban

32 Túrkevei Óvodai Igazgatóság és Bölcsőde Helyi Nevelési Programja. 45–63.

33 FÁBIÁN K.: *Tevékenységközpontú óvodai nevelési program*. Miskolc, 1996.

34 Túrkevei Óvodai Igazgatóság és Bölcsőde Helyi Nevelési Programja. 63.

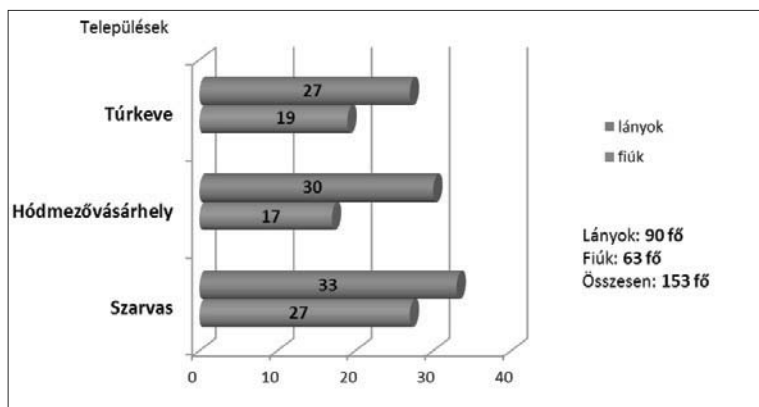
fokozottan odafigyelnek a vitaminok és a megfelelő tápanyagok bevitelére. Emellett a szülőkkel közösen egészségnapokat, egészségügyi vetélkedőket is tartanak.³⁵

Összefoglalva, a saját vizsgálatunkban részt vevő óvodák saját nevelési programjuk alapján dolgoznak. Programjukban különböző pedagógiai törekvések észlelhetők, mint például óvodai nevelés a művészetek eszközeivel, tevékenységközpontúság vagy a környezet megismerése nevelési program. Programjaik összhangban állnak az ONAP-ban megfogalmazottakkal, főbb vonalakban követik, mint például:

- a gyermekek harmonikus és összerendezett mozgásának fejlesztése és elősegítése;
- a mindennapos testnevelés biztosítása,
- a gyermeki szervezet egészségének megóvása és megőrzése, valamint védelme;
- az óvodai testnevelés mozgásanyagának tudatos használata;
- a gyermek gondozása, testi szükségleteinek, mozgásigényének kielégítése;
- az egészséges életmód, a testápolás, az étkezés, az öltözködés, a betegségmegelőzés és az egészségmegőrzés szokásainak alakítása.

2.4. Vizsgálati személyek

Vizsgálatink során az 5–7 éves gyermekek testi-motoros teljesítményét figyeltük meg. A vizsgálatok során összesen 153 gyermeknek sikerült a motorikus teljesítményét, fejlettségét megvizsgálnunk három település egy-egy óvodájában. A szarvasi gyakorlóban 60 gyermeket, azon belül 33 lányt és 27 fiút vizsgáltunk. Hódmezővásárhelyen 47 gyermeknek vizsgáltuk a motorikus mutatóit, 30 lány és 27 fiú aktuális motoros fejlettségét figyeltük meg. Túrkevéen összesen 46 gyermeknek néztük meg a mozgásfejlettségét, ezen belül 27 lánnyal és 19 fiúval sikerült a motorikus próbáinkat végrehajtani. A vizsgálati személyeink összesített, nemenkénti megoszlása a következő volt: 90 lány és 63 fiú vett részt a vizsgálatainkban.

35 Uo. 63–67.

2.5. Vizsgálati módszerek

Az óvodáskori motorikus fejlettség vizsgálatára a leggyakrabban alkalmazott módszerek a tesztek, amelyek elsősorban a teljesítményátlagokkal jellemzik a gyermekeket, de az alapvető mozgásformák fejlődési fázisairól csak részben közölnek információt. A testalkati mutatók közül a testmagasságot és a testtömeget mértük az antropometriában előírtak szerint. A motoros próbák kiválasztásánál a hasonló céllal szervezett és végzett vizsgálatok alapján azt az elvet követtük, hogy az emberi motorikum csak a kondicionális és koordinációs képességek együttes mérése alapján jellemezhető. Az alkalmazott tesztek képességek és faktorok szerinti csoportosítását az 1. táblázat tartalmazza.

1. Testmagasság
2. Testtömeg
3. 20 m-es vágtafutás
4. Helyből távolugrás
5. Tömött labdadobás
6. 6 perces tartós futás
7. Egy lábon állás
8. Bumerángthetés

Testmagasság, testtömeg

Az antropometriai vizsgálatokon belül két fejlettségi mutató kerül megvizsgálásra, a gyermekek testmagasságának és testtömegének mérése. A vizsgálatokhoz mérőszalagot és digitális mérleget szükséges használni.

20 m-es vágtafutás

A rövid távú futáshoz szükséges sík területen egy 20 m-es, egyenes szakasz kijelölése. Fontos, hogy a kimért szakaszon kívül kifutási lehetőség is biztosított legyen a gyermekek számára. Egy rajtvonal kijelölése szükséges, mely mögül állórajtból az „Elkészülni!”, „Rajt! vezényszóra indulhatnak a gyermekek, akiknek a lehető leggyorsabban, kettesével kell megtenniük a 20 m-es távot. A stopperóra elindítása a „Rajt!” vezényszóra történik, és a mérés 0,1 másodperces pontossággal kell, hogy történjen.³⁶

Helyből távolugrás

A helyből távolugrás során a gyermekeknek az ugrást egy elugró-vonal mögül kell homokba vagy szivacsra végezniük. Az adott gyakorlat végrehajtására két lehetőségük adódhat.³⁷ „Az ugrás végrehajtása kis terpeszállás, magastartás, karlendítés és térdrugózás hátra, majd előre, elrugaszkodás páros lábról előre – felfelé érkezés guggolásban.”³⁸ „Az elugró vonal és a sarok által hagyott nyom közötti távolságot cm-es pontossággal mérjük.”³⁹

36 GAÁL S.-NÉ – DR. FARMOSI I. – ANDRÁSNÉ DR. TELEKI J. – BAJOMI É.: *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában – Kézikönyv óvodapedagógusok számára.* Szarvas, Szarvaspress Nyomda, 2010. 41.

37 FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007. 24.

38 GAÁL S.-NÉ – DR. FARMOSI I. – ANDRÁSNÉ DR. TELEKI J. – BAJOMI É.: *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában – Kézikönyv óvodapedagógusok számára.* Szarvas, Szarvaspress Nyomda, 2010. 41.

39 FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése.* Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007. 24.

Tömöttlabda-dobás előre

A motoros próba 1 kg-os tömött labdával történik. A gyakorlat végrehajtása a dobóvonal mögött kis terpeszállásban, szemben a dobás irányával megegyezően folyik. „A labdát mellső mélytartásban tartva, térdhajlítással és előrehajlással szerzett lendülettel, felegyenesedve dobja el a gyermek.” Egy kis ellépés vagy előrelépés (maximum egy lábfejnyi) a gyakorlat végrehajtása közben megengedhető. Ebben a motorikus próbában is a végrehajtásához két lehetősége adódik a gyermekeknek. Minden esetben a jobbik eredmény kerül feljegyzésre.⁴⁰

6 perces tartós futás

A motoros próba elvégzéséhez Bös és Mechling (1985) által kidolgozott futásteszt alkalmazható. Egy 20m x 10m-es sík területet szükséges kijelölni, amely terület négy pontjára eszközöket kell kihelyezni, ami alkalmas a gyermekek figyelmének felhívására. A rajtvonal kijelölése a hosszabbik oldalon történik, hiszen fontos, hogy az óvodások innen induljanak. Az ez által kialakult pályán kell folyamatosan futniuk. A futás közben a köröket mérjük, majd a 6 perc leteltével a félbe maradt köröket méterben fejezzük ki. A mérések során több négyöt éves gyermek nem tudta a tartós futást végigcsinálni, mely legfőképp a motiváció hiánya miatt lehetett. Ebben az esetben nem zárhatjuk ki a gyermeket, hanem a megtett métert számítjuk be, eltekintve az időtől.⁴¹

Egy lábon állás

Nyitott szemmel kell állni egy lábon, csípőre tett kézzel, összesen 60 másodpercig. Ha a gyermek leteszi a lábát, vagy a kezét már nem tudja tartani a csípőjén, akkor az időt meg kell állítanunk. Fontos megemlíteni, hogy a gyermek mindkét kezét a csípőjén kell, hogy tartsa.

Bumerángthutás

A pálya téglalap alakú, mely szerint egy 100x150 cm-es pálya fog kialakulni jelölt sarkokkal és fontosabb pontokkal. A kijelölt pálya sarkaira szintén medicinlabdákat helyezünk. A terület középpontjától mind a négy irányba, az oldalvonallal felezőjén át 200 cm-re egy-egy alkalmas tárgyat helyezünk. A gyermek az egyik labdától elfut a tőle 2-m-re lévő tárgyhoz, melyet megkerül. A következő medicinlabdához érve a mászás technikájával ugyanabba az irányba megkerüli; miután megtörtént, feláll, és fut a következő, 2 m-re található tárgyhoz. A negyedik labdát is megkerülve, az említett mászással megérkezik, és átfut a rajtvonalon – ekkor állíthatjuk le a stopperóránkat.⁴²

40 GAÁL S.-NÉ – DR. FARMOSI I. – ANDRÁSNÉ DR. TELEKI J. – BAJOMI É.: *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában – Kézikönyv óvodapedagógusok számára*. Szarvas, Szarvaspress Nyomda, 2010. 41.

41 FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007. 25.

42 Uo. 25–26.

3. EREDMÉNYEK

3.1. Testmagasság

1. sz. táblázat

Életkor	Testmagasság (cm)		
	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	112,00	112,00	112,00
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 114,1		
	Eltérések		
	-2,10	-2,10	-2,10
	Lányok		
	107,30	106,56	106,56
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 113,39		
	Eltérések		
	-6,36	-6,83	-6,83
6 évesek	Fiúk		
	115,00	118,08	118,28
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 118,29		
	Eltérések		
	-3,29	-0,21	-0,01
	Lányok		
	117,35	115,32	118,22
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 117,75		
	Eltérések		
	-0,40	-2,43	0,47
7 évesek	Fiúk		
	121,00	117,95	120,45
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 122,3		
	Eltérések		
	-1,30	-4,35	-1,85
	Lányok		
	119,50	117,57	121,58
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 120,55		
	Eltérések		
	-1,05	-2,98	1,03

Az 5 éves fiúk testmagassága a vizsgálatban részt vevők alacsony elemszáma miatt alakult így. Az országos átlagtól -2,1 cm-rel tértek el. Az 5 éves lányok esetében a legmagasabbak

a hódmezővásárhelyiek, az országos átlagnak -6,36 cm-rel vannak alatta, amely a vizsgálatban részt vevő 5 éves lányok száma miatt alakulhatott így. A 6 éves fiúk Szarvason és Túrkevéen 3,08 cm-rel magasabbak a hódmezővásárhelyieknél, és az országos átlagtól csak minimálisan különböznek. A 6 éves lányok esetében megállapítható, hogy a túrkeveiek a legmagasabbak, és még az országos átlagot is meghaladja 0,47 cm-rel a testmagasságuk.

A 7 éves fiúk közül a hódmezővásárhelyiek, túrkeveiek, szarvasiak mind az országos átlagok alatt vannak. A lányok esetében a sorrend: túrkeveiek, hódmezővásárhelyiek, szarvasiak; az országos átlagot ebben az esetben a túrkevei lányok 1,03 cm-rel haladják meg. Egy korábbi testalkatvizsgálat (Eiben-Barabás-Pantó,1991) eredményeivel összevetve a saját vizsgálat eredményei (Békés és Csongrád megye vonatkozásában) annak fölött állnak.

3.2. Testtömeg

2. sz. táblázat

Testtömeg (kg)			
Életkor	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	19,44	19,44	19,44
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 20,53		
	Eltérések		
	-1,09	-1,09	-1,09
	Lányok		
	17,69	18,62	18,62
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 20,08		
	Eltérések		
-2,39	-1,46	-1,46	
6 évesek	Fiúk		
	20,94	22,12	21,69
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 22,13		
	Eltérések		
	-1,19	-0,01	-0,44
	Lányok		
	21,21	20,01	24,31
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 21,71		
	Eltérések		
-0,50	-1,70	2,60	
7 évesek	Fiúk		
	23,73	21,45	22,70
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 122,3		
	Eltérések		
	-0,60	-2,88	-1,63

	Lányok		
	25,33	20,95	22,08
	Farmosi I. - Gaálné (2007)		
	Eltérések		
	2,66	-1,72	-0,59

Az 5 éves fiúk testtömegére vonatkozó eredmények alakulása az alacsony elemszám miatt alakult így, ami miatt megbízható következtetést nem lehet levonni és az összehasonlításhoz sem szolgáltat elégséges alapot. A lányok esetében is hasonló esettel találkozhatunk, kivéve a hódmezővásárhelyiek esetét, mert a szarvasi és túrkevei, egymás közötti mérési eredmények közel 1 kg-os eltérés eltérést mutatnak. Az országos átlagtól való „kedvező irányú” különbség -2,39 kg. A 6 éves fiúk – mind a három helyszínen – testsúlyukat tekintve az országos átlag alatt vannak, illetve ahhoz közel. A szarvasi fiúk súlyosabbak a hódmezővásárhelyieknél és a túrkeveieknél. A 6 éves lányok esetében már nagyobb eltérés mutatkozik 2,6 kg-mal. A vizsgálat helyszínei között tapasztalható különbség a szarvasi és a túrkevei lányok között 4,3 kg.

A 7 éves fiúk a vizsgálat helyszínein mért adatok vonatkozásában az országos átlag alatt vannak, az egymáshoz való viszonyítás alapján a hódmezővásárhelyiek a legsúlyosabbak. A 7 éves lányok esetében is hasonló képet tapasztalhatunk a 25,33 kg-os átlag alapján. Az országosan mért adatokhoz képest is 2,66 kg a lányok súlytöbblete. A testtömegre vonatkozóan a megyékre (Békés, Csongrád) vonatkozó 1991-es adatokkal összevetve a 6 éves túrkevei és a 7 éves hódmezővásárhelyi lányok a legsúlyosabbak. A testmagasságra és a testsúlyra nézve megállapítható, hogy a vizsgálatban részt vevő gyerekek testalkata megfelelő az óvodai testnevelés mozgásanyagának az elsajátítására.

3.3. 20 m-es vágtafutás

3. sz. táblázat

20 m-es vágtafutás (s)			
Életkor	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	12,13	12,13	12,13
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 6,23		
	Eltérések		
	5,90	5,90	5,90
	Lányok		
	9,42	6,04	12,60
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 6,56		
	Eltérések		
	2,86	-1,46	6,04
	Fiúk		
	6,77	6,88	6,58

6 évesek	Farmosi I. - Gaálné (2007) 5,85		
	Eltérések		
	0,92	1,03	0,73
	Lányok		
	8,09	7,92	7,83
	Farmosi I. - Gaálné (2007)		
	Eltérések		
1,96	1,79	1,70	
7 évesek	Fiúk		
	10,70	21,45	22,70
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 5,45		
	Eltérések		
	5,25	0,58	-0,40
	Lányok		
	7,08	6,84	6,83
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 5,7		
Eltérések			
1,38	1,14	1,13	

Az 5 éves fiúk vágtafutásának eredménye majdnem kétszer gyengébb az országos átlagnál, amit feltehetően a mintában kevés elemszámmal szereplő gyerekek okoztak. Az 5 éves lányok esetében is hasonló eredmények születtek, a hódmezővásárhelyiek kivételével azonban mindegyik helyszínen felvett adatok alapján jelentős az elmaradás, rosszabb a futóteljesítmény. A 6 éves fiúk viszonylag jó eredményeket értek el, azonban még ezzel is alatta maradtak az országos szintnek, még az 5 éves fiúktól elvárható átlagot sem érték el. A 6 éves lányok körében a hódmezővásárhelyiek szerepelnek a legjobban, de ezzel az eredményükkel is közel 2 másodperc a lemaradásuk az országos átlagtól.

A 7 éves fiúk közel a legeredményesebbek a vágtafutásban a túrkeveiek és a szarvasiak voltak, a hódmezővásárhelyiek 5,45 másodperccel maradtak el a legjobban teljesítő túrkeveiektől. A 7 éves lányok eredményei a három helyszínen hasonlóak, és az országos átlagtól való eltérésük 1,13-1,38 másodperc között van. Megállapítható, hogy az életkor előrehaladtával a futógyorsaság javul, amit a futómozgás végrehajtásának tökéletesedése eredményez a rendszeres gyakorlás következtében.

3.4. Helyből távolugrás

4. sz. táblázat

Helyből távolugrás (cm)			
Életkor	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	84,18	84,18	84,18
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 97,16		
	Eltérések		
	-12,98	-12,98	-12,98
	Lányok		
	86,25	73,00	73,00
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 91,86		
	Eltérések		
-5,61	-18,86	-18,86	
6 évesek	Fiúk		
	103,26	100,40	104,81
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 105,36		
	Eltérések		
	-2,10	-4,96	-0,55
	Lányok		
	90,88	87,28	83,88
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 97,1		
	Eltérések		
-6,22	-9,82	-13,22	
7 évesek	Fiúk		
	107,06	102,60	112,60
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 111,75		
	Eltérések		
	-4,69	-9,15	0,85
	Lányok		
	98,50	99,00	99,00
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 104,68		
	Eltérések		
-6,18	-5,68	-5,68	

Ez a motoros próba a láb gyorsasági erejéről nyújt információt. A végrehajtásának módja befolyásolja az eredményességét. A táblázat adatait tekintve megállapítható, hogy a vizsgálatokban részt vevő 5–7 éves fiúk és lányok átlagai egy eset kivételével elmaradtak az országostól.

A 7 éves fiúknál tapasztalható 0,85 cm-rel jobb eredmény, ami jelentéktelennek nevezhető. A három mérési helyszín eredményei alapján az eltérések az 5 éves fiúk esetében -12,98 cm, a lányoknál -5,61 és -18,86 cm között vannak. A 6 éves fiúknál -0,55 és -4,96 cm, a 6 éves lányoknál -6,33 és -13,22 cm között állapíthattuk meg a lemaradást.

A 7 éves fiúk teljesítményei +0,85 és -9,15 cm-es közötti eltéréssel ingadoznak az országos átlag körül. A 7 éves lányok 5,68 és 6,18 cm-rel kevesebbet ugrottak, mint az azonos életkorú, országos mérésben szereplő gyerekek. Az elmaradások feltehető oka a nem elegendő gyakorlás és a gyakorlat meghatározó elemének helytelen kivitelezése (a páros lábról előre, felfelé történő elrugaszkodásra vonatkozóan).

3.5. Tömöttlabda-dobás előre

5. sz. táblázat

Tömöttlabda-dobás (cm)			
Életkor	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	134,06	134,06	134,06
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 264,2		
	Eltérések		
	-130,14	130,14	130,14
	Lányok		
	122,99	93,74	93,74
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 238,2		
	Eltérések		
-115,21	144,46	144,46	
6 évesek	Fiúk		
	179,67	220,13	237,5
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 315,7		
	Eltérések		
	-136,03	-95,57	-78,2
	Lányok		
	128,78	196,69	187,78
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 274,9		
	Eltérések		
-146,12	-78,21	-87,12	
7 évesek	Fiúk		
	183,4	245,65	280,65
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 351,1		
	Eltérések		
	-171,1	-109,45	-74,45

	Lányok		
	176,12	218,88	233,13
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 317,1		
	Eltérések		
	-140,98	-98,22	-83,97

A motoros próba elvégzésével az egész test, de főleg a felsőtest gyorsasági erejéről kaphatunk értékes információkat. Amíg az ugrásról elmondható, hogy önmagától is kialakul, addig a tömötlabda-dobás tanult mozgás, és a végrehajtásának színvonala gyakorlásfüggő. Az 5 éves fiúk eredményeinek jelentős elmaradását láthatjuk az országos átlaggal való összehasonlítás során, az elmaradás 130,14 cm. A mérés helyszínei közötti különbségektől a vizsgálatban alacsony létszámmal részt vevő 5 éves fiúk esetében el kellett tekintenünk. Az 5 éves lányok esetében a hódmezővásárhelyiek érték el a legjobb eredményt, viszont az országos átlagtól eléggé elmaradtak, 115,21, illetve 144,46 cm-rel. A különbségek okai között a helytelen technikai kivitelezés és a gyakorlás hiánya szerepelhet elsősorban.

A 6 éves fiúknál a legeredményesebbek a túrkeveiek és a szarvasiak voltak, a hódmezővásárhelyiek elmaradása 136,03 cm, és ez igen számottevő. Az életkori országos átlaghoz viszonyítva mind a három helyszín esetében negatív értékeket láthatunk. A 6 éves lányok közül a hódmezővásárhelyiek szerepeltek leggyengébben 128,78 cm-rel, 146,12 cm-rel elmaradva az országos átlagtól. A másik két helyszínen is az eredmények lemaradást mutatnak.

A 7 éves fiúk esetében a túrkeveiket a szarvasiak követték, a hódmezővásárhelyiek kevésbé szerepeltek jól 183,4 cm-rel. Az országos átlagtól való lemaradás jelentős, 355,1 cm. A 7 éves lányok között azonos a sorrend, itt a hódmezővásárhelyiek elmaradása 140,98 cm-ben állapítható meg az átlagtól. A helyszíneken mért eredmények különbsége az előbbinél alacsonyabb mértékű.

A tömötlabda-dobásban elért eredmények az életkor előrehaladtával javuló tendenciát mutatnak, azonban kevés kivételtől eltekintve elmaradnak az országos mutatótól. Feltehető, hogy a vezetőművelés helyes végrehajtásának, továbbá a rendszeres, változatos gyakorlásnak a hiánya, valamint a helyi óvodai pedagógiai programok mozgásfejlesztésének elégtelensége együttesen okozza a lemaradást.

3.6. Tartós futás

6. sz. táblázat

Tartós futás (m)			
Életkor	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	708,24	708,24	708,24
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 679,1		
	Eltérések		
	29,14	29,14	29,14
	Lányok		
	703,21	570,65	570,65
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 642,9		
	Eltérések		
60,31	-72,25	-72,25	
6 évesek	Fiúk		
	837,65	862,25	754,25
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 737,8		
	Eltérések		
	99,45	124,25	16,45
	Lányok		
	768,75	770,1	621,6
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 677,2		
	Eltérések		
88,55	92,9	-55,6	
7 évesek	Fiúk		
	756,5	824	774,4
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 749,6		
	Eltérések		
	6,9	74,4	24,8
	Lányok		
	597,75	685,5	622,95
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 724,3		
	Eltérések		
-126,55	-38,8	-101,35	

A tartós futás eredményeit tartalmazza a fenti táblázat. A futás természetes mozgás, az életkor növekedésével kiegyensúlyozottabb a gyermekek teljesítménye. Az elért eredmények vál-

tozékonyágát a motivációs tényezők is befolyásolhatják: pl. kivel futnak együtt, vagy milyen ösztönzéseket kapnak futás közben, a futásra kialakított hely milyensége stb.

Az 5 éves fiúk a vizsgálat helyszínein eredményesebbek voltak az országos átlagnál, közel 30 m-rel. Az 5 éves lányok közül a hódmezővásárhelyiek futottak legtöbbször és ezzel az eredményükkel 60,31 m-rel az országos adat fölött teljesítettek. A szarvasi és a túrkevei lányok 132,56 m-re maradtak el a hódmezővásárhelyiektől. Ebben szerepe lehetett az eltérő tárgyi feltételeknek, amely szerint az óvodákban és a gyermekek lakókörnyezetében is különböző a gyakorlásra alkalmas hely.

A 6 éves fiúk futásteljesítménye mindegyik mérési helyszínen jobb, mint a 2007-ben mért átlag. Az egymáshoz viszonyított futásteljesítmény a szarvasiaknál a legjobb, majd ezt követik a hódmezővásárhelyiek és a túrkeveiek. A 6 éves lányok esetében a hódmezővásárhelyiek és a szarvasiak bizonyultak eredményesebbnek. A túrkevei lányok a mérési helyszínek közül a legalacsonyabb eredményt érték el, amely 55,6 m-rel kevesebb az országos átlagnál.

A 7 éves fiúk mindhárom mérési helyszínen többet teljesítettek az országos eredményeknél, bár a pozitív irányú eltérés esetükben nem jelentős. Az eredményességük alapján a szarvasiak, a túrkeveiek és a hódmezővásárhelyiek sorrendben követték egymást. A 7 éves lányok eredményei mindegyik mérési helyszínen alatta maradt az országos átlagnak. Az eltérések közül a szarvasiak különbsége a legkisebb. Meglepő, hogy a vizsgálatban részt vevő 6 éves lányok eredményességben jobbak, mint a 7 évesek, még a túrkevei 6 évesek is 1,35m-re megközelítették őket. A tartós futásban az életkor előrehaladtával javul a teljesítmény, kivéve a 7 éves lányokat. Oka lehet az elmaradásnak a gazdaságtalan végrehajtás és a motivációs alap hiánya.

3.7. Egy lábon állás

7. sz. táblázat

Egy lábon állás (s)			
Életkor	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	26,28	26,48	26,48
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 26,48		
	Eltérések		
	0	0	0
	Lányok		
	31,39	25,79	25,79
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 25,79		
	Eltérések		
	5,8	0	0
6 évesek	Fiúk		
	37,5	29,39	20,96
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 29,67		
	Eltérések		
	7,83	-0,28	-8,71

	Lányok		
	33,3	37,53	20,13
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 32,35		
	Eltérések		
	0,95	5,18	-12,22
7 évesek	Fiúk		
	27,77	47,28	26,28
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 34,55		
	Eltérések		
	-6,78	7,73	-8,27
	Lányok		
	35,1	34,6	36,98
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 34,2		
	Eltérések		
	0,9	0,4	2,78

A teljesítményátlagokat a variabilitás jellemzi. Ez a változékonyság figyelhető meg az 5-7 éves kor között. A változékonyság oka feltehetően az egyén pillanatnyi állapota. A mérések során tapasztaltuk, hogy a figyelemösszpontosítás mértéke nem elegendő az egyensúlyozó teszt eredményes teljesítéséhez. Az 5 éves fiúkról és az 5 éves lányokról kevés információt szereztünk az alacsony részvételi elemszám miatt. A 6 éves fiúk esetében pozitív 7,83 másodperc és negatív, -8,27 másodperc eltéréssel. A 6 éves lányok közül a túrkeveiek elmaradása jelentős, 8,71 másodperc. A feltehető okokra már az előzőekben utaltunk.

A 7 éves fiúk két helyszínen elmaradnak az országosan mért átlageredményektől elég jelentős mértékben: -6,78 másodperc, -8,27 másodperc. A szarvasiak viszont 7,73 másodperccel teljesítettek jobban. Ebben az esetben is igazolódhat az a megállapítás, amely szerint ennek a képességnek a spontán fejlődése az első és a második gyermekkor határán lelassul, majd a serdüléssel befejeződik. Ezért az egyensúlyozási képesség fejlesztéséhez már többféle helyzetben kiváltott helyzetteremtésre van szükség.

3.8. Bumerángthetés

8. sz. táblázat

Életkor	Bumerángthetés (s)		
	Hódmezővásárhely	Szarvas	Túrkeve
5 évesek	Fiúk		
	25,81	25,81	25,81
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 25,81		
	Eltérések		
	0	0	0
	Lányok		
	24,7	27,44	27,44
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 27,44		
	Eltérések		
-2,74	0	0	
6 évesek	Fiúk		
	21,77	21,09	20,78
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 22,31		
	Eltérések		
	-0,54	-1,22	-1,53
	Lányok		
	20,61	21,77	22,98
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 23,56		
	Eltérések		
-2,95	-1,79	-0,58	
7 évesek	Fiúk		
	19,37	16,78	18,99
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 21,28		
	Eltérések		
	-1,91	-4,5	-2,29
	Lányok		
	22	20,04	22,28
	Farmosi I. - Gaálné (2007) 21,66		
	Eltérések		
0,34	-1,62	0,62	

Az óvodások számára kidolgozott teszt a ritmusképesség, a térbeli tájékozódó képesség, a dinamikus egyensúlyozás és a komplex ügyesség aktuális fejlettségi szintjének megállapítására lett kialakítva, elsősorban óvodáskorban alkalmazható. Az 5 éves fiúk és lányok eseté-

ben nem sikerült megbízható, következetes levonására alkalmas adatokat felvenni a vizsgálatban részt vevő óvodai csoportok összetétele miatt. A témával történő tovább foglalkozás során az 5 éves fiúk és lányok esetében feltétlenül növelni kell az elemszámot, vállalva ezzel a heterogén összetételű (vegyes) csoportok bekapcsolását is.

A 6 évesek csak igen kis mértékben maradtak el egymástól és az országos átlagtól. A legjobb teljesítményt a túrkeveiek érték el az összehasonlítás alapján. A 6 éves lányok mind a három helyszínen eredményesek voltak, rövidebb idő alatt teljesítették a feladatsort. Itt a hódmezővásárhelyiek 2,95 másodperccel rövidebb idő alatt teljesítettek. A leggyengébbnek a szarvasiak mutatkoztak.

A 7 éves fiúk gyengébb eredményeket értek el az országos átlagnál, közülük is a szarvasi gyermekek bizonyultak 4,5 másodperces lemaradásukkal, a kevésbé jól szervezett és végrehajtott feladatokkal. A 7 éves lányok egymás közötti eredményei kiegyensúlyozottnak tekinthetők, és az országos átlaghoz való viszonyításukra is ez jellemző. Amennyiben elfogadjuk azt a megállapítást, hogy a komplex ügyesség fejlődése erre az életkorra tehető, továbbá azt, hogy a lányok az ehhez hasonló feladatokban jobban teljesítenek a fiúknál, akkor ez igazolódni látszik az általunk végzett vizsgálat során.

4. ÖSSZEGZÉS

Az első hipotézisünkben azt fogalmaztuk meg, hogy az eltérő körülmények (tárgyi és személyi feltételek) hatással vannak az óvodás korú gyermekek testi-motoros fejlettségére. A mérések azt bizonyítják, hogy az eltérő körülmények nem feltétlenül befolyásolják a gyerekek testi-motoros fejlettségét. Bár a túrkevei és a hódmezővásárhelyi gyerekek kevésbé ismerték a medicinlabdát, így többszöri bemutatásra került a tömött labda dobása előre, de az eredményen ez nem változtatott. Míg a szarvasi gyerekeknek nem kellett bemutatni a tömött labdát, addig ők nem tudták, hogy a labdát nem felfelé, hanem előre kell dobni ennél a gyakorlatnál. Többször említettük már, hogy a három óvoda eltérő tárgyi feltételekkel rendelkezik. A tornateremmel nem rendelkező hódmezővásárhelyi óvoda értékei nem rosszabbak a többi adatnál, és Túrkevéen is csak tornaszoba van. Tehát elmondható, hogy azok az óvodák, amelyek nem rendelkeznek tornateremmel, ugyanúgy képesek a gyermekek fejlettségére odafigyelni és azt fejleszteni. Az összehasonlítás alkalmával megfigyeltük, hogy nagymértékű különbség nincs a három óvoda között, hiszen a hat motorikus próba során – igaz, több időt vett igénybe a túrkevei és hódmezővásárhelyi gyermekek mérése – elmondható, hogy megfelelő hozzáállással és tudással a gyermekek ilyen körülmények mellett is megfelelően fejlődhetnek.

A második hipotézisünk, hogy az óvodás korú gyermekek testi-motorikus fejlettsége eltérést mutat a fiúk és lányok teljesítménye között. Minden motorikus próba esetében a fiúk eredményei hol kevesebb, hol több eltéréssel voltak jobbak. A 20 m-es vágtafutás és az egy lábon állás próbáknál az 5 éves lányoknál jobb eredmények születtek, mint a fiúknál. A hipotézisünkben megfogalmazott állítás alátámasztható: a fiúk eredményei szinte minden esetben jobbnak bizonyultak.

A harmadik hipotézisünk, hogy az óvodák pedagógiai programja, az ONAP és a helyi program hatással van a gyermekek mozgásfejlettségére. Az alkalmazott kutatásaink során három óvoda három különböző pedagógiai programjában részt vevő gyermekek testi-motoros fejlettségét vizsgáltuk. Mindhárom óvoda helyi nevelési programja az ONAP-ban megfogalmazott előírásokat, követelményeket és ajánlásokat figyelembe véve készült, és a mindennapi, óvodai tevékenységek alapját az ONAP képezi. Ezen felül mégis más a három óvoda nevelési programja. Vannak hasonlóságok és vannak különbözőségek is a mindennapos testnevelést tekintve. Ezek a különbözőségek a vizsgálódásaink során nem rajzolódtak ki. A három

óvoda közül egyiknél sem mutatható nagy elmaradás vagy kiemelkedő teljesítményi mutató. A nyolc motorikus próba végrehajtásában hol a szarvasi, hol a hódmezővásárhelyi, hol a túrkevei gyermekek jeleskedtek. Tehát elmondható, a vizsgálati eredményeink által, hogy a pedagógiai programok nem voltak hatással a gyermekek testi-motoros teljesítményére.

A *negyedik hipotézisünkben* azt fogalmaztuk meg, hogy az országos mérések (Farmosi és Gaálné, 2007) adataival összehasonlítva az általunk mért adatok jobb eredményt mutatnak. E hipotézisünk a vizsgálat eredményei alapján nem nyert alátámasztást. Egy-két esetben találunk pozitív eredményeket, amikor a 2007-es országos adatok rosszabb eredményi mutatókat közölnek. A helyből távolugrás, a tömörtlabda-dobás és a 20 m-es vágtafutás motorikus próbáknál figyelhető meg, hogy mind a lányoknál, mind a fiúknál a három életkort figyelembe véve, az országos eredmények jobb eredményt mutatnak, mint az általunk mért adatok. A bumerángfutás-teszt esetében kijelenthetjük, hogy összességében az állításunk egy kivétellel alátámasztható. Az egy lábbon állás motorikus próbánál az eredmények igen eltérőek lettek. Hol az országos eredmények, hol az általunk mért eredmények a jobbak. Kijelenthetjük, hogy a fiúk esetében az országos eredmények a jobbak, míg a lányoknál ez pont fordítva alakult. A tartós futás tekintetében is hasonló eredményekhez jutottunk. Ez esetben az általunk megvizsgált fiúk jobban teljesítettek minden esetben az országos átlagnál, míg a lányok eredményei az országos eredményekkel összehasonlítva rosszabbak.

Összességében kijelenthetjük, hogy a hipotézisünk nem nyert alátámasztást egy motorikus próbát kivéve. Az általunk mért hat motorikus teszt eredményeiből csak a bumerángfutás eredményei lettek jobbak a 2007-es országos adatoknál.

5. KÖVETKEZTETÉSEK, AJÁNLÁSOK

5.1. Következtetések

A vizsgálataink során az alábbi következtetések vontuk le:

A saját vizsgálat során tapasztaltuk, hogy egy-egy gyermek a tesztek többségében vagy akár valamennyi tesztben igen jó teljesítményt ért el. Az ilyen gyermekek tehát motorikusan jól fejlettek.

Természetesen ennek ellenkezőjét is megfigyeltük, vagyis azt, hogy vannak olyan gyermekek, akik teljesítménye igen gyenge, tehát alulteljesítők.

A mozgásfejlődés trendjének megváltozását az eltelt nyolc év alatt a jelen vizsgálattal nem lehet igazolni, a mintánk elemszáma ezt nem teszi lehetővé.

Megállapítható, hogy az alapmozgásokkal kapcsolatos kialakított készség- és képességszint meghatározó szerepet tölt be a motoros teljesítmény eredményeiben.

A mozgásban jól teljesítő gyermekek viszonylag korán felismerhetők és célirányosan fejleszthetők.

A fiúk és a lányok motoros teljesítményei követték az első gyermekkor mozgásfejlődésének irányát.

Összefüggést tapasztaltunk az óvodák helyi nevelési (pedagógiai) programjainak a mozgástevékenységre vonatkozó tervezése és a vizsgálatban részt vevő gyermekek mozgásfejlettsége között.

A vizsgálat helyszíneinek személyi és tárgyi feltételei a mozgás végrehajtásának minőségét tapasztalataink szerint befolyásolták.

5.2. Ajánlások

- A követelményrendszer rugalmas megfeleltetése az eltérő fejlettségi szinten álló gyermekek mozgásfejlettségének.
- A nevelés céljának szem előtt tartásával a mozgástevékenység irányítását át kell hatnia a gyermek és a mozgás iránt érzett szeretetnek.
- A feladatok adásában arra kell törekedni, hogy a gyermekek önmagukhoz viszonyítva a fejlettségükhöz képest megfelelően teljesíthessenek.
- A mozgástanításnak és tanulásnak ebben a folyamatában ajánlott és szükséges az alapvető mozgásformák végrehajtásával kapcsolatos helyes és pontos mozgásképzet kialakítása.
- A mozgásfejlesztés tervezésében és szervezésében javasolt a „bemenet” megismerése, feltárása az optimális terhelés mértékének a meghatározásához.
- Az óvodáskorban a természetes mozgásformákkal kapcsolatban létrehozott tudásformák jelentős hatással vannak vagy lehetnek a későbbi életkorok mozgástanulásának minőségére.

6. A TÉMA FELDOLGOZÁSÁNAK HASZNOSÍTHATÓSÁGA A PEDAGÓGIAI GYAKORLAT SZÁMÁRA

- Az adott helyszínrre vonatkozó vizsgálati eredményekről az érintett óvodapedagógusok tájékoztatása, valamint a gyermekek testi és motoros fejlettségéről, ezáltal a célirányos mozgásfejlesztés tervezésének elősegítése.
- A mozgásban jól teljesítő gyermekek felismerésére alkalmas eljárások gyakorlat-közelségbe hozása.
- Tájékozódás a gyermekek mozgáskészségének fejlettségéről az alapvető mozgásformák esetében.
- A gyermekek motorikumának tervszerű és tudatos megismerése, fejlesztése a dolgozat elkészítése során szerzett többletismeretek alkalmazásával.
- Az egyéni fejlettséget figyelembe vevő differenciált mozgásfejlesztés gyakorlatban történő megvalósítása.

BIBLIOGRÁFIA

- BAKONYI F.: *A 3-6 éves óvodások testi fejlődése, fizikai erőnléte és motorikus szintje*. TSTT, Budapest, 1981.
- BARABÁS A. – BÁNHIDI M. – SCHILLER J.: *Az ifjúság fizikai teljesítőképessége vizsgálatának módszertani problémái és néhány eredménye*. In: *A fiatalok egészségi állapota és biológiai fejlődése*. Társadalom Tudományi Intézet, Budapest, Tahin ed., 1986.
- DR. FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés – Az alapvető mozgásformák és képességek fejlődése*. Budapest, ITC PLANIN Kiadó és Nyomda Kft, 1992.
- EIBEN O. – PANTÓ E.: *A magyar ifjúság biológiai fejlődésnek áttekintése: Adatok az ifjúságpolitika természettudományos megalapozásához*. pp. 1981.
- FÁBIÁN K.: *Tevékenységek központi óvodai nevelési program*. Miskolc, 1996.
- FARFEL, W. S.: *Sensomotorische und physische Fähigkeiten. Leistungssport*. A Veszprémi Egyetem szakfordítása. 1979.
- FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások testi fejlődése, fizikai teljesítménye és motorikus struktúrája*. Kalokagathia, SOTE Testnevelési és Sporttudományi Kar Közleményei, XXXIX. évf. 2001. 1-2. sz. Budapest, 2001.

- FARMOSI I.: *Mozgásfejlesztés*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999.
- FARMOSI I.: *Mozgásfejlődés*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2005.
- FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ: *Óvodások és kisiskolások testi és mozgásfejlődése*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2007.
- GAÁL S.-NÉ – DR. FARMOSI I. – ANDRÁSNÉ DR. TELEKI J. – BAJOMI É.: *Mozgásfejlődés és fejlesztés az óvodában – Kézikönyv óvodapedagógusok számára*. Szarvas, Szarvaspress Nyomda, 2010.
- GYŐRI P.: *Óvodások és kisiskolások testkultúrája*. VEAB Tudományos Ülés, Veszprém, 1992.
- GYŐRI P.: *Gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói – Tanulmányok*. Veszprém, OOK-PRESS Kft nyomdája, 1996.
- H. R. KASLOW – Z. FARFEL – G. L. JOHNSON – H. R. BOURNE: *MOL*. Parmacol. 1979.
- HIRTZ P.: *Koordinative Fahigkeiten im Schulsport*. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1985.
- KUNOS A.-NÉ: *Óvodás korúak gyorsasági ereje és állóképessége. A sport és testnevelés időszerű kérdései*. 22. Sport, Budapest, 1980.
- LEWIN K.: *Principi di psicologia topologica*. Firenze, Edizioni OS, 1961.
- MEINEL K.: *Bewegungslehre*. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1997.
- NAGY J.-NÉ: *Óvodai Nevelés a Művészetek Eszközeivel*. Alternatív program I. fejezet, 1996.
- „NEKEM SIKERÜL!” A Hermann Alice Óvoda Helyi Óvodai Nevelési Programja.
- SZABÓ E. – FARMOSI I. – GAÁL S.-NÉ – KERESZTESI K.: *Eltérő korú, különböző évszakokban született lányok szomatikus fejlettsége és motoros teljesítménye*. VII. Országos Sporttudományi Kongresszus Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar /TF/ Budapest, 2009. május 27-29.
- KUNZ, T.: *Pszichomotoros fejlesztés az óvodában*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó. 1999.
- Túrkevei Óvodai Igazgatóság és Bölcsőde Helyi Nevelési Programja.

Internetes források

- http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2009/Bencze_Sandorne_dissertation.pdf Letöltés: 2016. szeptember 9.
- <http://www.gyakorloovi-suli.hu/images/mainp.jpg> Letöltés: 2016. október 3.
- https://www.google.hu/search?q=h%C3%B3dmez%C5%91v%C3%A1s%C3%A1rhely+hermann+alice+%C3%B3voda&biw=1366&bih=623&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjMo-7j-I_RAhVDRxoKHa8xDXwQ_AUIBygC#imgrc=pQoNxZeFPM8ChM%3A Letöltés: 2016. október 3.

MELLÉKLETEK

Táblázatok

1. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek testmagasságának összehasonlító táblázata
2. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek testtömegének összehasonlító táblázata
3. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek 20 m-es vágtafutásának összehasonlító táblázata
4. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek helyből távolugrásának összehasonlító táblázata

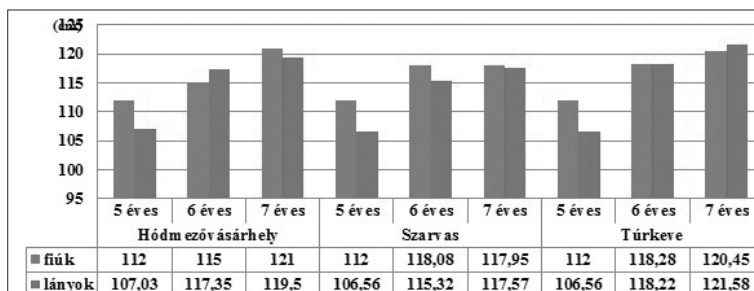
5. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek tömöttlabda-dobásának összehasonlító táblázata
6. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek 6 perces tartós futásának összehasonlító táblázata
7. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek egy lábón állásának összehasonlító táblázata
8. sz. táblázat: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek bumerángthatásának összehasonlító táblázata
9. sz. táblázat: Segédanyag a decimális életkor számításához Farkas (1973) szerint

	JAN 1	FEB 2	MÁR 3	ÁPR 4	MÁJ 5	JÚN 6	JÚL 7	AUG 8	SEP 9	OKT 10	NOV 11	DEC 12
1	000	085	162	247	329	414	496	581	666	748	838	915
2	003	088	164	249	332	416	499	584	668	751	836	918
3	005	090	167	252	334	419	501	586	671	753	838	921
4	008	093	170	255	337	422	504	589	674	756	841	923
5	011	096	173	258	340	425	507	592	677	759	844	926
6	014	099	175	260	342	427	510	595	679	762	847	929
7	016	101	178	263	345	430	512	597	682	764	849	932
8	019	104	181	266	348	433	515	600	685	767	852	934
9	022	107	184	268	351	436	518	603	688	770	855	937
10	025	110	186	271	353	438	521	605	690	773	858	940
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
11	027	112	189	274	356	441	523	608	693	775	860	942
12	030	115	192	276	359	444	526	611	696	778	863	945
13	033	118	195	279	362	447	529	614	699	781	866	948
14	036	121	197	282	364	449	532	616	701	784	868	951
15	038	123	200	285	367	452	534	619	704	786	871	953
16	041	126	203	288	370	455	537	622	707	789	874	956
17	044	129	205	290	373	458	540	625	710	792	877	959
18	047	132	208	293	375	460	542	627	712	795	879	962
19	049	134	211	296	378	463	545	630	715	797	882	964
20	052	137	214	299	381	466	548	633	718	800	885	967
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
21	055	140	216	301	384	468	551	636	721	803	888	970
22	058	142	219	304	386	471	553	638	723	805	890	973
23	060	145	222	307	389	474	556	641	726	808	893	975
24	063	148	225	310	392	477	559	644	729	811	896	978
25	066	151	227	312	395	479	562	647	731	814	899	981
26	068	153	230	315	397	482	564	649	734	816	901	984
27	071	156	233	318	400	485	567	652	737	819	904	986
28	074	159	236	321	403	488	570	655	740	822	907	989
29	077		238	323	405	490	573	658	742	825	910	992
30	079		241	326	408	493	575	660	745	827	912	995
31	082		244		411		578	663		830		997

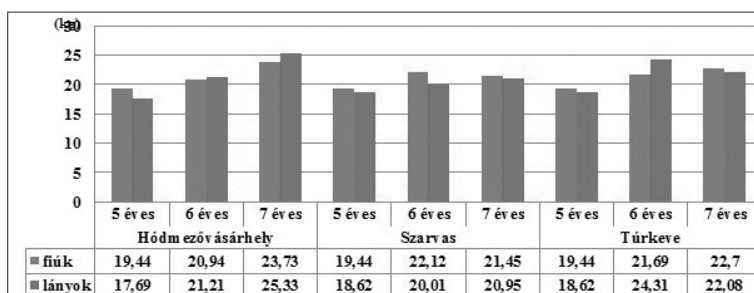
9. sz. táblázat

Diagramok

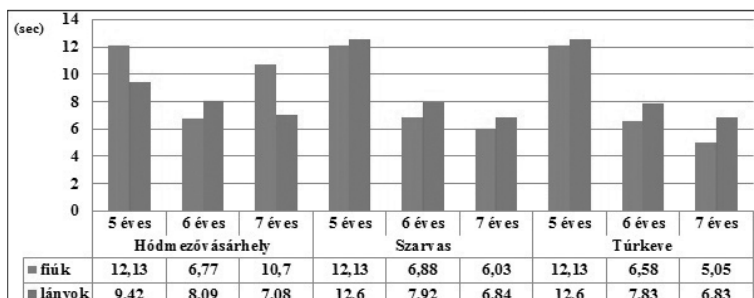
1. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek testmagasság diagramja

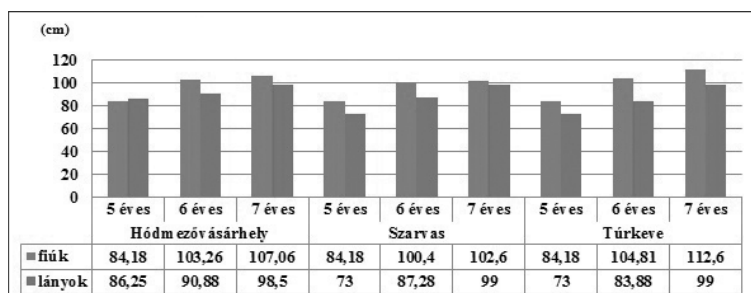
2. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek testtömeg diagramja

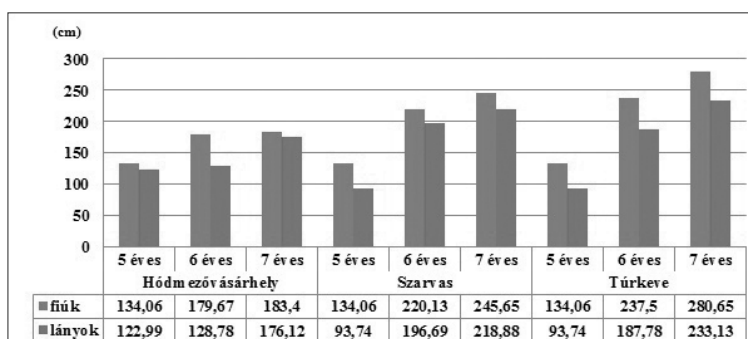
3. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek 20 m-es vágtafutás diagramja

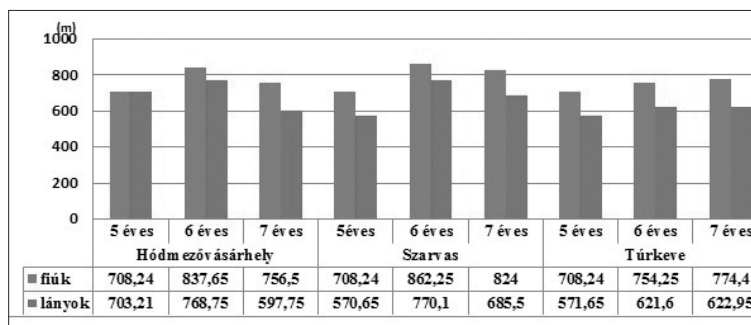
4. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek helyből távolugrás diagramja

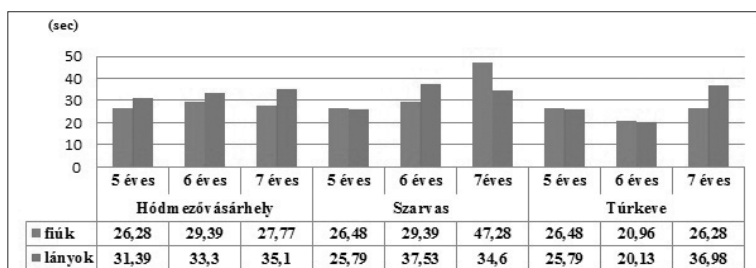
5. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek tömöttlabda-dobás diagramja

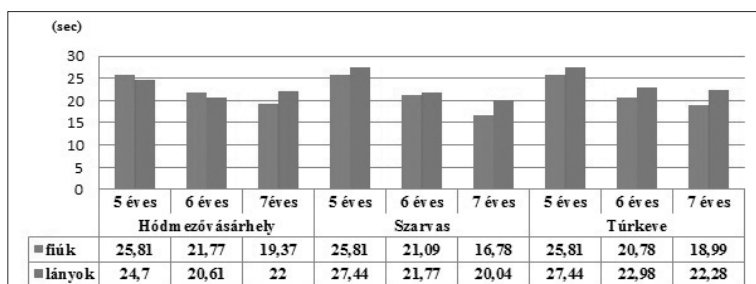
6. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek 6 perces tartósfutás diagramja

7. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek egy lábbon állás diagramja

8. sz. diagram: A hódmezővásárhelyi, szarvasi és túrlevei gyermekek bumerángfutás diagramja

Képek

1. sz. kép: A Gál Ferenc Főiskola Szarvasi Gyakorló Általános Iskola és Gyakorlóóvoda, Bölcsőde épülete

2. sz. kép: A hódmezővásárhelyi Herman Alice Óvoda épülete

3. sz. kép: A Túrkevei Óvodai Igazgatóság és Bölcsőde
Deák Ferenc úti Óvoda épülete

4. sz. kép: Veres Jenifer a vizsgálat során

5. sz. kép: Mészáros Inez a vizsgálat során

*Mészáros Inez és Veres Jenifer
óvodapedagógus, BA, III. évfolyam
Gál Ferenc Főiskola*

KERESZTÉNY ROMA SZAKKOLLÉGISTÁK ISKOLAI MOBILITÁS VIZSGÁLATA

A mobilitás vizsgálatok az utóbbi évtizedekben a társadalomtudományi kutatók érdeklődésének homlokterébe tartoztak. A magyar társadalom működésére vonatkozó mobilitáskutatások elméleti mellett empirikus adatfelvételekből nyert eredmények széles spektrumát találjuk különböző hazai és nemzetközi szakirodalmakban. A magyar társadalom mobilitására vonatkozó vizsgálatok jellemzően a foglalkozási státuszban bekövetkezett mérésekre koncentráltak/koncentrálódnak. Az iskolai végzettségre és az általa szerzett képességekre, kompetenciákra egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek, hiszen ezek együttese a munkaerőpiacon betöltött pozíciók (ezáltal a társadalmi státusznak) alapjául szolgálnak. A roma/cigány kisebbség iskolai végzettségéről szóló adatok bizonyítják, hogy szinte minden iskolafokozaton emelkedett a roma/cigány tanulók száma (Forray 2013, Kertesi 2005). A roma/cigány kisebbség iskolázottsági mutatói nem érik el a többségi társadalom végzettségi szintjét. Az iskolai egyenlőtlenségek hatása negatív irányba befolyásolja a társadalmi mobilitás megvalósulásának mértékét (Bukodi 1998, Ferge 1972). A társadalmi integráció az iskolai végzettség emelkedésével azonban hozzájárulhatna az egyének mobilizációjához.

A téma aktualitását adja, hogy Európában egyedülálló módon létrejött roma szakkollégiumi hálózat kevésbé kutatott terület a hazai társadalomtudományban. A keresztény roma szakkollégiumok küldetésnyilatkozatában alapvető célként szerepel a keresztény értékrendű, társadalmi párbeszédet folytatni kívánó roma/cigány értelmiség formálása. Országosan 2011 óta működnek keresztény roma szakkollégiumok, Budapesten, Debrecenben, Szegeden, Miskolcon és Nyíregyházán. A szakkollégiumok fenntartását a történelmi egyházak vállalták fel, így a Magyarországi Református Egyház, a Magyarországi Evangélikus Egyház, a Magyar Görögkatolikus Egyház, a Római Katolikus Egyház részéről pedig a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.

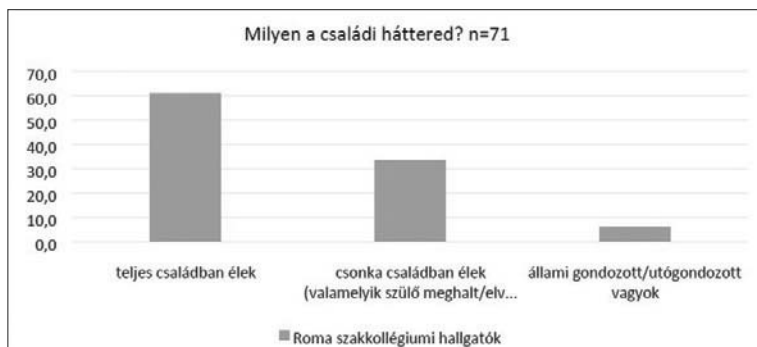
Munkám elméleti részét képezi a vizsgálatom szempontjából nélkülözhetetlen alapfogalmak tisztázása. A mobilitáskutatás módszertanát alapul véve egyszerű mobilitási táblákat használok. Kutatásom célja annak feltérképezése volt, hogy a keresztény roma szakkollégiumok roma/cigány származású hallgatói – leendő cigány/roma értelmiségiek – származásukat tekintve milyen szociokulturális csoportokhoz tartoznak; valamint annak feltárása, hogy továbbtanulásukat milyen külső és belső tényezők motiválták. Kutatásomba azt a 71 roma/cigány származású hallgatót vontam be, akik a szakkollégiumba való jelentkezéskor cigánynak/romának vallották magukat. A szakkollégiumi hallgatókról kapott általános adatok bemutatása során kitérek a szakkollégiumi hallgatók családi hátterére, a szülők származására, a testvérek számára, a testvérek iskolai végzettségére és a nagyszülők iskolázottságára. A szülők intragenerációs mobilitását vizsgálva az anyák és apák továbbtanulásának időpontját is mértem. A középiskolai és felsőfokú tanulmányok közötti eltelt évek száma mellett a továbbtanulási hajlandóságot befolyásoló tényezőket is vizsgáltam. Végül a kutatásba bevont roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók társadalmi helyzetének meghatározásához három csoportot hoztam létre.

A TÁRSADALMI MOBILITÁS ALAPFOGALMAI ÉS A REZILIENCIA

Az egyének társadalmi és gazdasági pozíciójának vizsgálatához néhány alapfogalmat szükséges definiálni. A társadalmi-gazdasági hierarchiában történő le- és felfelé való mozgást vertikális mobilitásnak nevezzük. A társadalmi mobilitás vizsgálatát kétféle módon tanulmányozhatjuk, az egyének saját életpályáján belüli mozgást nemzedéken belüli, tehát intragenerációs mobilitásnak nevezzük. A másik típus a nemzedékek közötti, tehát az intergenerációs mobilitás, amikor is a gyermek a szülőkhöz viszonyított helyzetváltozását vizsgáljuk (Andorka 2006, Giddens 2008). A klasszikus szociológiai mobilitás kutatások legfőképp a foglalkoztatási szintek vizsgálatával foglalkoznak. A módszerek később kiegészültek több társadalmi dimenzió vizsgálatával is, mint például az anyagi helyzet, a műveltség és a lakóhely (Róbert 1986). A kapott adatok által státuszindex-mutató számítható, ami azt jelöli, hogy az egyén származása és az általa elért pozíció milyen arányban van egymással. A korábbi vizsgálatok azt igazolják, hogy a társadalmi mobilitás legerősebb befolyásolási tényezője az iskolai végzettség (Róbert 2001). A mobilitási csatorna fogalma alatt a korábbi társadalmi helyzet és a jelenlegi társadalmi helyzet származásból következő elmozdulásait értjük. A legszélesebb mobilitási csatornába sorolhatjuk a munkamegosztási csatornát a hazai társadalomban. Az anyagi mobilitási csatorna keskenyebb a magyar társadalomban, amibe a fogyasztási életszínvonal és a lakáskörülmények is beletartoznak. A hazai neves mobilitás kutató a legkeskenyebb mobilitási csatornába sorolja a kulturális szférát. Ide tartoznak a különböző kulturális viselkedésformák, az olvasás, színházba járás (Róbert 1987). A mobilitási alapfogalmak mellett röviden összegzem a rezilienciával kapcsolatos megállapításokat is. A fogalmat nemzetközi szinten gyakran alkalmazzák, a hazai kutatásokban pedig egyre elterjedtebb. Reziliencia alatt azokat a személyeket értjük, akik a többszörös hátrányok ellenére sikereket érnek el pl. az iskolai pályafutásuk során. Alapesetben a kutatások azt igazolják, hogy a sikeres tanulmányok esélyére negatívan hat a kedvezőtlen társadalmi háttér. A reziliens személyek definiálásakor a „rugalmas”, sebezhetetlen és nagyfokú ellenálló képességgel rendelkezőket értjük (Ceglédi 2012).

A HALLGATÓKRA VONATKOZÓ ÁLTALÁNOS ADATOK

A megkérdezett 71 hallgató közül a fiúk és a lányok aránya közel egyenlő. A főiskolákon és egyetemeken tanuló hallgatók különböző szakterületen tanulnak. A családi háttért megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett szakkollégiumi hallgatók többsége (60,9%) teljes családban él. A második kategóriába sorolták magukat azok, akik csonka családban (33,3%) élnek (valamelyik szülő meghalt/elváltak). Magas az állami gondozott/utógondozott szakkollégiumi hallgatók aránya (5,8%) a teljes mintán belül. Ha az összes megkérdezett szakkollégiumi hallgatót nézzük, a hiányos családban élők száma (árvákkal, állami gondozottakkal együtt) megközelelti a teljes családban élők arányát. (1. ábra)

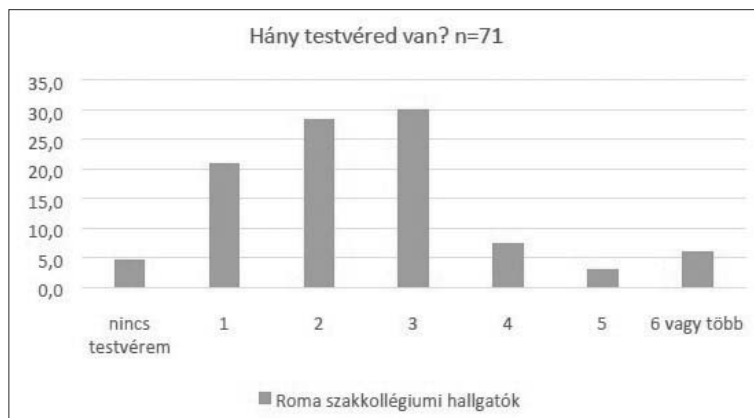
1. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók családi háttere (Forrás: saját szerkesztés, a kutatás során nyert adatokat felhasználva)

A szakkollégiumi hallgatók döntő többségének mindkét szülője roma/cigány származású (63,9%). Akiknek csak az egyik szülője roma/cigány származású, azoknál csak az édesanya (21,3%), illetve csak az édesapa (14,8%) közti különbség figyelhető meg. A szakkollégiumi hallgatók, származásukat tekintve többségükben teljes roma/cigány szülőktől származnak, míg egy másik részüknek csak egyik szülője (jellemzően az anya) roma/cigány származású. (2. ábra)

2. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók szüleinek származása (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

A testvérekre vonatkozó adatoknál azt mondhatjuk el, hogy a szakkollégiumi hallgatók közt nagyon kevés azok aránya, akinek ne lenne legalább egy testvére. A legtöbbjüknek három testvére van, de jelentős azok aránya is, akiknek kettő. A testvérek száma hatással lehet a taníttatás költségeinek szempontjából, mivel több gyermek taníttatása jelentősen megnehezítheti a családi költségvetést. (3. ábra) A testvérek iskolai végzettségét tekintve a legtöbbjüknek gimnáziumi érettségi bizonyítványa van, ugyanakkor az egyetemi diploma is jelentős arányt képvisel. Az ebben a kategóriában megjelenő arány már a mobilitás jeleiről tanúskodik a mintában. Feltételezhetjük, hogy a szakkollégiumi hallgatók szüleinek az iskoláztatással és taníttatással járó többletkiadásaik jelentős hányadot képviselnek a családi költségvetésben. (3. ábra)

3. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók testvéreinek száma (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

4. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók testvéreinek iskolai végzettsége (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

A család iskolázottsági mutatóinak feltérképezését a nagyszülők iskolai végzettségével kezdem. Arra kértem a válaszadókat, hogy jelöljék be azt a kategóriát, mely valamelyik nagyszülő legmagasabb iskolai végzettségét jellemzi. A diagram szemléletesen ábrázolja, hogy kiugróan magas az alapfokú (37,3%) vagy annál is alacsonyabb (27,1%) iskolai végzettségűek aránya (lásd 5. ábra)

5. ábra – A roma/cigány szakkollégiumi hallgatók nagyszüleinek iskolai végzettsége (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

A szakkollégiumi hallgatók szüleinek iskolai végzettségére jellemző, hogy az édesanyák 80,0%-ának, míg az édesapák 86,4%-ának nincs érettségije. A felsőfokú iskolai végzettségre vonatkozó adatok még rosszabb eredményekről árulkodnak: míg az édesanyák 90,6%-a nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel, addig az édesapák 95,3%-a. Egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a szakkollégiumi hallgatók szinte mindegyike első generációs értelmiségi lesz. Ha az oktatási mobilitásban bekövetkezett változásokat vesszük figyelembe, azt állapíthatjuk meg, hogy a szülők tekintetében csak minimális intragenerációs mobilitásról beszélhetünk. A két nem közti továbbtanulási hajlandóság az anyáknál valamelyest erősebben jelen van, hiszen az adatok azt mutatják, hogy a továbbtanulási hajlandóság az anyákat jobban jellemzi. Az anyák 4,6%-a szerzett érettségi bizonyítványt 31 és 40 éves kora között, míg az édesapáknál ugyanebben a kategóriában csupán 1,5%. (6. ábra)

6. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók édesapáinak intragenerációs mobilitás mintázata (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

Az érettségi és a felsőfokú tanulmányok között eltelt évek számának elemzésekor azt láthatjuk, hogy a szakkollégiumi hallgatók többsége (61,5%) az érettségi megszerzését követően elkezdte felsőoktatási tanulmányait. Jelentős azonban azok aránya (29,2%), akik egy vagy két év elteltével kezdik meg, illetve a hallgatók közel 10%-a három vagy több év elteltével. (7. ábra)

7. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók érettségi-jének és felsőfokú tanulmányai elkezdése között eltelt idő (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

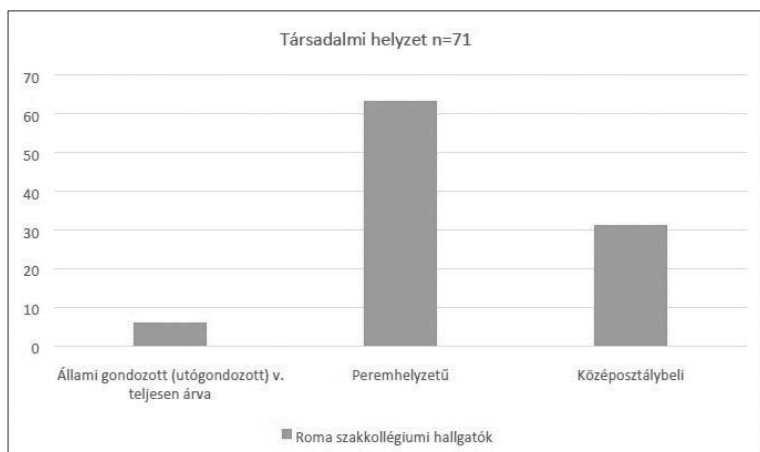
Ebből következően érdemesnek tartom vizsgálni azt is, hogy mi motiválja a hallgatókat a felsőoktatásba történő belépésre. Arra kértem őket, hogy egy 5 fokozatú Likert-skálán jelöljék be, hogy a következő tényezők mennyire motiválták a továbbtanulásra. A könnyebb elhelyezkedés és a jobb jövedelem a két leginkább fontos tényező számukra. Jelentős még a szülők, a család motivációs ereje is. A válaszadók a legkevésbé a vallás és a hitközösség szerepét említették a továbbtanulási ösztönzők között. (8. ábra)

8. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók tanulási motivációja (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

A hallgatók társadalmi helyzetére vonatkozóan három kategóriát hoztunk létre. A legtöbben peremhelyzetű (63,2%) családokban élnek. Azokat a hallgatókat soroltuk ide, akiknek mindkét szülője munkanélküli, illetve a szülők csak általános iskolai végzettséggel rendelkeznek. Állami gondozott (utógondozott) vagy teljesen árva kategóriába (5,8%) soroltuk azokat a hallgatókat,

akinek már nem élnek a szülei, vagy lemondtak róluk. Középosztálybeli kategóriába soroltuk (31%) azokat, akiknek középiskolai vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező szüleik vannak, illetve mindkét szülő munkaviszonnyal rendelkezik. (9. ábra)

9. ábra – A roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók társadalmi helyzete (Forrás: saját szerkesztés, a kutatásból nyert adatokat felhasználva)

ÖSSZEGZÉS ÉS KÖVETKEZTETÉS

A dolgozatom elméleti részét az alapfogalmak tisztázása mellett a társadalmi mobilitással kapcsolatos szakirodalom összegzésével kezdtem. Az intergenerációs és az intragenerációs mobilitás definiálását a reziliencia fogalmával hoztam összefüggésbe. A magyarországi vizsgálatoknál a különböző iskolafokokon megfogalmazott mobilitási eredményeket is alapul vettem. Tanulmányomban kérdőíves megkérdezéssel vizsgáltam a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat hallgatóinak szociokulturális háttérét, tanulási motivációját. A szakkollégiumokba felvett diákok közül azokat kérdeztem meg (71 fő), akik romaként/cigányként definiálták önmagukat. Az állami gondozott és teljesen árva hallgatókkal együtt háromnegyedük peremhelyzetű családban él. A tanulási motivációjuk háttérében leginkább a könnyebb elhelyezkedés, a jobb jövedelem és a család ösztönzése állt. Az intergenerációs mobilitás vizsgálat eredményei azt mutatták, hogy a szülőkhöz képest többségük kétlépcsős mobilitással fog integrálódni a társadalomba. A szülők intragenerációs mobilitás vizsgálatán belül az édesanyák hatása erőteljesebb, mint az édesapáké. Kutatásomban azt szeretném bizonyítani, hogy a többnyire mélyszegénységből érkező, kvalifikálatlan szülői, családi héttérrel rendelkező fiatalok számára milyen jelentős segítséget ad, adhat a szakkollégium. Az eredmények azt mutatják, hogy az alacsony háttérűek gyűjtőhelye a szakkollégiumi hálózat, és nem a magas státuszú roma/cigány származásúaké. Ezek alapján az is egyértelmű, hogy a hátrányos helyzet nem jelent képességbeli különbségeket. A tőkefajta együttesét nézve, egy átlagos egyetemi polgárhoz viszonyítva, a lényeges hátrányból induló roma/cigány származású szakkollégiumi hallgatók képesek leküzdeni ezeket a hátrányokat. Ezekkel a megküzdési képességekkel rendelkező személyeket pedig a szakirodalom reziliens személyekként azonosítja. Azt azonban fontos megjegyezni, hogy az oktatási expanzió hatására a felsőoktatásban keletkeztek úgynevezett

„üres férőhelyek”, melyeket főként elsőgenerációs értelmiségi szülők gyermekei töltenek be (Róbert 2000). Az oktatás területén létrejövő mobilitási csatornák ennek ellenére hazánkban igen zártak. A korábbi kutatások egyértelműsítik, hogy a felsőoktatás széles körűvé tétele nem járt az esélyegyenlőség lényeges javulásával. Kérdés tehát, hogy a reziliencia mennyi akadályozó tényező leküzdésére elegendő, illetve, hogy a szakkollégiumi hálózat milyen utánpótlásra számíthat a jövőben. Vizsgálatom során további kérdésként merült fel bennem, hogy a kedvezőtlenebb származás milyen mértékben küzdhető le, illetve mennyivel kisebb a mobilitás esélye az előnyös helyzetűek újratermelődéséhez képest. További kutatási terveim között szerepel a miskolci hallgatók lekérdezése és egy összevont adatbázis létrehozása, ahol a kontrollcsoport és a roma/cigány származású szakkollégisták egyes azonos változók mentén közös adatbázisban szerepelhetnek. Ezáltal különböző regressziós vizsgálatokra is lehetőség nyílna úgy, hogy a függő változó a hallgatók eredményessége és a magyarázó változó a roma származás mellett a társadalmi háttér, illetve egyéb háttértényezők.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANDORKA R.: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- BUKODI E.: *Nőtték-e az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek?* Századvég, 3. évf., 9. sz. 1998. 159–166.
- CEGLÉDI T.: *Reziliens életutak, avagy A hátrányok ellenére sikeresen kibontakozó iskolai karrier*. Szociológiai Szemle 22(2), 2012. 85–110.
- FERGE Zs.: *A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés*. Szociológia 1. szám, 1972. 10–25.
- FORRAY R. K.: *Cigány diákok a felsőoktatásban*. Romológia. 1. évf., 1. sz. 2013. 8–22.
- GIDDENS, A.: *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008.
- KERTESI G.: *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- KERTESI G. – KÖLLŐ J.: *Diplomások keresete 1992–2005*. In: Fazekas K. – Kézdi G. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2006*. Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2006. 80–87.
- RÓBERT P.: *A társadalmi tényezők mérhetősége*. Társadalmi szemle, 41. évf., 7. sz. 1986. 84–87.
- RÓBERT P.: *Mobilitási és reprodukciós folyamatok a magyar társadalomban*. Valóság 10. szám, 1987. 37–47.
- RÓBERT P.: *Bővülő felsőoktatás: Ki jut be?* Educatio, 2000. 79–94.
- RÓBERT P.: *Társadalmi mobilitás*. Budapest, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 2001.

Virág Ádám
szociológia, MA, II. évfolyam
Debreceni Egyetem

„IGE ÉS LÉLEK, EGYHÁZ ÉS VILÁG”

A REFORMÁTUS VILÁGSZÖVETSÉG ÁLTAL KEZDEMÉNYEZETT
REFORMÁTUS – PÜNKÖSDI FELEKEZETKÖZI PÁRBESZÉD-SOROZAT
ELSŐ FORDULÓJÁNAK (1996–2000) FELDOLGOZÁSA.

A PÁRBESZÉDIG VEZETŐ (GÖRÖNGYÖS) ÚT

Száztíz évvel ezelőtt, hónapokon keresztül zavaros jelenségekről közölt beszámolókat olvashatott a Los Angeles-i polgár az újságok hírlapjain. Hangos üvöltözések, lármás összejövetelek, természetfeletti megnyilatkozások, egyszerre rémisztő és mégis mindenkit letaglózó jelenségek kíséretében folyt az istentisztelet a nap huszonnégy órájában az Apostoli Hit névre keresztelt Misszió központjában, az Azusa utca 312. szám alatti romos épületben. Fehérek és feketék, mexikóiak és más bevándorolt munkások, köztiszteletben álló orvosok és egyszerű vasúti dolgozók – egy helyen, a másikat elfogadva vettek részt az alkalmakon. Így indult 1906 áprilisában William Seymour vezetésével az a láng, mely a huszadik században az egész világot átjárta, új szint hozva ezzel a keresztyén hitvilág palettájára. Jóllehet a pümkösdai mozgalom gyökerei nem a 20. század elején keresendők, s a természetfeletti lelki ajándékok megnyilvánulásai sem az Azusa utcában jelentek meg először – mégis, a legtöbben egyetértenek abban, hogy a William Seymour vezette Azusa utcai Misszió vált abszolút gyújtópontjává és bölcsőjévé az „első” pümkösdai hullámnak.¹ S a tűz gyorsan terjedt. A Misszió és a természetfeletti megnyilvánulások híre előbb a nyugati parton vált közbeszéd tárgyává, majd az Egyesült Államok minden szegletébe eljutott. Egy évvel később pedig már misszionáriusok lelkes hada indult világmisziós útra Mexikóba, Kínába, Afrika és Európa különböző országaiba – köztük Magyarországra is.

Országunkat több csatornán keresztül érte el az új hit. Egyfelől tudunk arról, hogy az első világháború alatt a móríchidai Sípos István, valamint Sebestyén István és Horváth János –

1 A kutatók többsége egyetért abban, hogy a pümkösdai mozgalom közvetlen (teológiai) gyökerei a XIX. századi angolszász világ legmeghatározóbb egyházi-lelkiségi jelenségében, a Wesley-féle metodista, s az abból kinövő szentségmozgalmi körökben keresendők. L. DAYTON, W. DONALD: *Theological roots of Pentecostalism*. The Scarecrow Press, Inc. Metuchen, N. J., & London, 1987, 35ff. Mások Kálvin János, a holland Theodore Frelinghuysen, Johnathan Edwards és más, a református hagyomány kiemelkedő képviselői hatását is kimutatták a pümkösdai teológiai meggyőződés formálódásában. L. MENZIES, W. WILLIAM: *The Reformed Roots of Pentecostalism*. In: *Asian Journal of Pentecostal Studies* 9/2 (July 2006), 265–282. A nyelveken szólás és egyéb rendkívüli ajándékok pedig már a XIX. század végén egyes szentségmozgalmi körökben is előfordultak, közvetlenül az Azusa utcai történések előtt pedig Charles Parhem topekai bibliaiskolájában is (először 1901-ben). ROBECK, C. M., JR.: *Az Azusa utcai misszió és ébredés. A pümkösdai világmozgalom születése*. Pümkösdai Teológiai Főiskola, Budapest, 2015, 63–64. Lucien Jinkwang Kim egyik tanulmányában pedig a pümkösdai mozgalom gyökereit egyenesen a montanizmusig vezeti vissza, mondva, hogy a montanista tanokban semmiféle doktrinális herezis nem volt jelen, inkább az egyház megújítását és a korábbi karizmatikus voltát igyekezett visszaállítani. L. KIM, LUCIEN JINKWANG: *Is Montanism a heretical sect or Pentecostal antecedent?* In: *Asian Journal of Pentecostal Studies* 12/1 (2009), 113–124.

elmondásuk szerint – Szentlélek-keresztséget nyertek a fogolytáborban.² Hazatérve Sáros István pünkösdi gyülekezetet alakított lakásán. Néhány évvel később a korábban Amerikába emigrált magyarok hazatelepülve hirdetni kezdték a pünkösdi tanokat, és sorra alapítottak gyülekezeteket. Többek között Rároha Dezső, Szalai József és Mihók Imre munkája folytán 1928-ban megalakult a pünkösdi gyülekezetek szövetsége Istengyülekezetek néven. Az 1932-es országos találkozón már 70 gyülekezet gyűlt egybe, s a nevüket Isten Gyülekezetei Szövetsége Magyarországonra változtatták. A jellemzően tradicionálisabb kegyességű lelkiséggel rendelkező köznép körében vegyes fogadtatásra lelt a pünkösdi mozgolódás: néhol a kíváncsiság dominált, máshol viszont az indulatok és a csúfolódás tárgyaivá lettek „a hívők”.³ A 30-as évek végétől kezdve a Teleki-kormányzás intézkedései miatt a gyülekezetek üldözéseknek voltak kitéve, s a II. világháború végéig csak más felekezetek gyámkodása alatt működhettek.⁴ A magyarországi pünkösdi mozgalom nem tudta sokáig fenntartani egységét. Az 50-es évekre már legalább öt számottevő szerveződés tömörítette egybe a pünkösdi lelkiségű híveket.⁵

Időközben újabb jelentős, a pünkösdi mozgalomhoz köthető fejlemény történt világviszonylatban a keresztyén egyházak életében. Míg mintegy hat évtizeden keresztül a Szentlélekkeresztséggel együtt különleges lelki ajándékokat is nyert híveknek – saját felekezetüket otthagyva – egy a pünkösdi mozgalomhoz tartozó egyházhoz kellett csatlakozniuk, addig a II. világháborút követő évtizedekben egy új irányvonal látszott kibontakozni, melyet egységesen karizmatikus megújulásnak vagy ún. „második” hullámnak szokás nevezni. Ennek értelmében, a Szentlélekkeresztséget átélte, különleges ajándékokat kapott és azokat gyakorló hívek saját egyházukon és hagyományukon belül maradván kívánták szorgalmazni annak Lélek általi megújulását.⁶

Az 50-es évektől Amerikából kiinduló új hullám hazánkat is elég hamar elérte. Sajátos, magyar (főként vidéki) színezetet kapott országunkban a karizmatikus megújulás. Református berkeken belül, a világháborút követő lelki ébredésből nőtte ki magát, s fokozatosan vett fel karizmatikus jegyeket.⁷ A megújulás Szabó Imre, sárbogárdi lelkipásztor és felesége, Szabó Éva emblematis alakja köré épült. A mozgalom elejétől kezdve józan, egyházunkat építő kegyességi vonalat képviseltek. S noha a gyógyítást, nyelveken szólást, prófétálást kezdetektől fogva gyakorolták összejöveteleiken, azt senki számára kötelezőnek nem tekintették. Alapvető üzenetként azt

2 TENKELY: *History of the Pentecostal Movement in Hungary* in Kay, K. William & Dyer, E. Anna (ed.): *European Pentecostalism*. Brill, Leiden – Boston, 2011, 244–248.

3 NAGY-AJTAI: *A pünkösdi mozgalom korai éveinek missziótörténete Magyarországon*. In: *Egyháztörténeti Szemle*, XVII/1 (2016), 32. A köznép (a történelmi egyházak lelkészeinek jelentős ráhatására) különböző gúnynevekkel illette a szokatlan módon imádkozó és extatikus állapotba eső híveket, többnyire a megfigyelésüknek hangot adva: „falra mászók”, „reszketők”, „üvöltők”, stb.; Szigeti, Jenő: *A kiségyházak megjelenése*. In: Dömötör T. (szerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Folklor 3. Budapest, 1990. (Magyar Néprajz 7.), 493.

4 TENKELY: *History of the Pentecostal Movement in Hungary*, 245.

5 *Evangeliumi Keresztyén Felekezet, Evangeliumi Pünkösdi Egyház, Őskeresztyén Felekezet, Isten Gyülekezeteinek Szövetsége, Élő Isten Gyülekezete*. Ez idő tájt belső nehézségekkel, vezetőségi rivalizálással, dogmatikai nézeteltérésekkel küszködtek a pünkösdi mozgalom felsorolt szervezetei. – RAJKI: *A pünkösdi mozgalom története az ötvenes években Magyarországon*. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 11/2 (2010) – <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/rajki-punkosd.htm> (megnyitva: 2016. április 7.)

6 SYNAN: *The Century of the Holy Spirit, 100 Years of Pentecostal and Charismatic Renewal, 1901-2001*. Thomas Nelson Publishers, Nashville, 2001, 149kk.

7 CZAGÁNY: *Lelkiségi mozgalmak a Magyarországi Református Egyházban*. In: Barna Gábor – Povedák Kinga (szerk.): *Lelkiségek, lelkiségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-közép Európában*. SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014, 15.

fogalmazták meg, hogy „vegyük komolyan a Szentlélek valóságát, mert ma is komolyan vehetjük.”⁸ Ugyanezt a célt kívánja továbbvinni a karizmatikus megújulás rendszerváltás utáni örököse, a mai napig működő Parakletos Alapítvány: főként helyi gyülekezetekre koncentrálva, különböző konferenciák és lelki alkalmak vezetésével kívánnak a Magyarországi Református Egyház Lélek általi megújulásáért munkálkodni.⁹

Jóllehet a református egyházakon belül is megnyilvánuló karizmatikus megújulásnak köszönhetően az évtizedeken keresztül tapasztalt ellenséges viszony alábbhagyni látszott, a tudatlanság, az ignorálás, a teológiai és lelkiség-gyakorlati feszültségek a felszín alatt mégis megmaradtak. Egyes esetekben pedig felszínre is törtek. Hazai viszonylatban legmarkánsabban Alföldy-Boruss Dezső református lelkipásztor rövid tanulmánya helyezkedik a lehető leghatározottabban szembe a – számára egyébiránt egyként kezelt – pünkösdi-karizmatikus mozgalommal. Az 1909-es csak „Berlini kiáltvány”-ként híressé lett pietista-szentségmozgalmi állásfoglalást, mely a pünkösdi mozgalmat „nem felülről, hanem alulról valónak” bélyegezte, egyenesen az igaz keresztyénség „lakmuszpapírjaként” gondolja: „akik elfogadják, azok még a Szentírás alapján állanak ebben a kérdésben, akik pedig elutasítják ezt a nyilatkozatot, azok lelki rokonságban vannak a pünkösdi mozgalommal, s a rajongás lelkének hatása alatt állnak.”¹⁰ Mondani sem kell, a mozgalomhoz tartozó hívekkel történő bármiféle közeledést vagy közösséget elítélendőnek tart: „A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy semmiféleképpen sem bölcs dolog szoros lelki közösségben lenni azokkal, akik a karizmatikus mozgalomban nyertek vagy nyernek lelki áldásokat. Hiszen azokban sokszor ellenőrizhetetlen lelki hatások és a Szentlélek nevében gyakran tévelyítő lelkek munkálkodnak.”¹¹

A PÁRBSZÉD KEZDETEI ÉS CÉLJA

Ilyen feszültségek, egymás félreismeréséből vagy inkább meg nem ismeréséből fakadó elmentések világszerte jelen voltak. Így e problémát és sürgető hiányt felismerve, a Református Világszövetség (World Alliance of Reformed Churches) 22. Közgyűlésén, a koreai Szöulban 1989-ben arról határozott, hogy nemzetközi szinten hívja párbeszédre a pünkösdi egyházak képviselőit.

1995-ben egy kisebb feltáró csoport alakult, amelyben a mindkét felekezetből érkezett résztvevők arra a megállapításra jutottak, hogy egy református és pünkösdi egyházak közötti teológiai dialógus számos pozitív eredménnyel járulna hozzá a meglévő feszültségek csillapításához. A feltáró bizottság pozitív végkövetkeztetésein felbátorodva, megkezdték a párbeszéd hivatalos programjába a tagok kijelölését és beválogatását mindkét felekezeten belül. Fontos megjegyeznünk, hogy a Református Világszövetség az ún. „klasszikus” pünkösdi egyházakkal került kapcsolatba, s 1996-ban az ehhez az irányzathoz tartozó egyházak delegáltjai ültek a párbeszédasztalhoz a református teológusokkal.¹² Az első hivatalos találkozóra 1996. május

8 SZABÓ: *A magyar református karizmatikus megújulásról*. In: *Theológiai Szemle* 31/6 (1988), 365–372.

9 DR. TATAI: *A Parakletos Alapítvány szolgálata a Magyarországi Református Egyházban*. Hatvan, 2016. február 6. http://parakletosalapitvany.hu/hirek/a_parakletos_alapitvany_szolgalata_a_magyarorszagi_reformatus_egyhazban (megnyitva: 2016. április 9.)

10 ALFÖLDY-BORUSS: *A pünkösdista és karizmatikus mozgalom rövid áttekintése és bibliai vizsgálata*. Magánkiadás, Gyúró, 1992. 20.

11 Uo. 54.

12 Syanan, a pünkösdi mozgalom krónikása szerint a „klasszikus” pünkösdi megnevezés azt a mintegy 660 hagyományosan nyugati felekezetet jelöli, amelyek közvetlenül merítenek a 20. századi pünkösdi mozgalom kútforrásából. Syanan leginkább az USA-ból származó, főként fehér-eredetű egyházakat sorolja ide: Holiness Pentecostals (Szentségi pünkösdiel), Baptist Pentecostals (Baptista pünkösdiel) és Apostolic Pentecostals (Apostoli pünkösdiel). – SYNAN: *The Century of the Holy Spirit*, 398–399.

15. és 20. között került sor az olaszországi Torre Pellice-ben. A találkozón elhangzott előadások és megbeszélések arra ébresztették rá a résztvevőket, hogy teljesen más teológiai nyelvezetet használnak. Ezt a nehézséget mintegy három éven keresztül¹³ csiszolgatták, s 1999-re a koreai Szöulban tartott alkalomra érezték úgy a felek, hogy valóban teljes hatékonysággal tudnak együtt dolgozni a kijelölt célok elérése érdekében. A következő évben, az öt éves ciklus zárásaként, a braziliai Sao Paulóban megrendezett találkozón született meg a záró beszámoló „Word and Spirit, Church and World” (Ige és Lélek, Egyház és Világ) címmel.¹⁴

A záró beszámoló kiadásával a munka azonban nem állt meg. A pünkösdi egyházak és a Református Világszövetség 2001-ben újabb párbeszéd ciklusba kezdtek, mely ezúttal tíz-éves együttműködést és együtt gondolkodást eredményezett. 2011-ben, a közös munka végeredményeként született meg az „Experience in Christian Faith and Life: Worship, Discipleship, Discernment, Community, and Justice” (A keresztyén hit és élet tapasztalata: istentisztelet, tanítványság, lelki megkülönböztetés, közösség és igazság) c. tartalmas és igencsak mélyreható kivonat. A párbeszéd harmadik fordulója, mely 2014 decemberében hazánkban, Berekfürdőn vette kezdetét, a „Misszió” témáját kutatja.¹⁵

Fontos néhány szót ejtenünk a párbeszéd kezdetén kijelölt útról is. Már az 1995-ben összeülő feltáró bizottság is figyelemre méltó megállapításokat, meggyőződéses kijelentéseket tett a párbeszéd létjogosultságára vonatkozóan, mely kijelentések egyúttal szilárd alapra is helyezték a közös munkát. Így olvashatjuk: „Arra a következtetésre jutottak, hogy mindazok, akik Jézus Krisztus tanítványai, az Anyaszentegyház tagjai is egyben.” (#2) Ezzel a kijelentéssel egy olyan mély meggyőződést juttattak kifejezésre a pünkösdi és református egyházak képviselői, amely radikálisan elhatárolódott a másik hagyományt degradáló, azt eleve elutasító és konfesszionális abszolutizmusért kardoskodó irányzatoktól. Ellenben egy olyan közös hangot sikerült így kifejezésre juttatni, amely a másikban a testvért üdvözli, s a „lentől való” helyett „közülünk való”-ként tudja szólítani azt. Ennek az alapnak a megvetésével pedig saját maguk fejezték ki annak a meggyőződésnek a fontosságát, amelyet jómagam így fogalmaztam meg: az ökumenikus párbeszéd elsősorban attitűd. Sokak szerint egy teológiai dialógus akkor eredményes, ha a két fél minden egyes dogmában közös nevezőre jut, vagy olyan érvekkel hozakodik elő, melyek elsöprő erővel képesek meggyőzni a másikat a maga részéről igazságnak kikiáltott válaszról. Alapvetően hibásnak tartom ezt a megközelítést. Alapvetően hibásnak vélem az olyanfajta ökumenikus beállítottságot, amely mint egy állóháborúban, két fél saját lövészárkai közötti lövöldözés színtereként tekint egy párbeszéd asztalra.

Nem kevésbé értékes az a megállapítás sem, mely ezt követően került kimondásra a feltáró bizottság részéről: „Fontosnak tartották azonban meghatározni, hogy ez a valóság ne csupán elvont, teológiai vagy ideológiai síkon kapjon figyelmet, hanem gyakorlati szinten is, ahol a református hagyomány és a pünkösdi mozgalom egyházai hatással vannak egymás életére.” (#2) A konkrét célok között megfogalmazódott az igény arra is, hogy a párbeszéd kétévenként a vendéglátó, helyi gyülekezet életét is behatóbban ismerje meg és vegyen részt benne (#5), valamint a párbeszédben részt vevő tagok egymással ne csak elvont, tudományos magasságok-

13 Ez idő közben 1997-ben Chicagóban, 1998-ban a svájci Kappel-am-Albisban tartotta találkozóit a párbeszéd.

14 Nyomatásban megjelent: *Reformed World* 50/3 (2000), 128-156; és *Asian Journal of Pentecostal Studies* 4/1 (January 2000), 41-72. Online elérhető: Cyberjournal for Pentecostal-Charismatic Research - <http://pctii.org/cyber/cyberj8/WARC.html> (megnyitva: 2016. április 21.)

15 „WCRC opens new round of dialogue with Pentecostals” in *Reformed Communiqué* 5/4 (December 2014), 14. Külön öröndetes, hogy ezúttal magyar résztvevő is képviseli a református hagyományt, dr. Rácsok Gabriella személyében.

ban, de közös istentiszteleti közösségben is találkozzanak, az imádság, bibliatanulmányozás, bizonyágtételek formájában (#7). Amint az a párbeszéd krónikájából is kiderül, ezek a lefektetett célok – az elvont(abb), teológiai vizsgálódáson túl – bizonyultak a leghatékonyabbnak és legcélravezetőbbnek (#6). Az 1999-ben, Szöulban tartott ülés tapasztalatai pedig egyenesen kiemelkedő segítségnek mutatkoztak a helyi presbiteriánus és pünkösdi közösségek közötti feszültségektől terhelt légkör csillapításában (#12). Ez a szem előtt tartott és az évek során meg is valósított gyakorlati cél, mely a párbeszéd folyamatot egy-egy gyülekezet kebelén belülré helyezte, egy rendkívül fontos és az ökumenikus párbeszédekben gyakorta figyelmen kívül hagyott területre irányította a pünkösdi és református dialógus résztvevőit. Tóth Károly szerint az ökumenikus párbeszéd talán leggyakoribb katasztrófája, hogy egy-egy ilyen dialógus gyümölcse nem válik közkinccsé, csupán a társalgásban részt vevő felsőbb szintek „zsebében marad”, de „a populus dei egésze alig tud róla”, egyszóval az egyházi, gyülekezeti recepció elmarad.¹⁶ Ennek elkerülése érdekében a vizsgált dialógus, úgy tűnik, tudatosan gyülekezet-közelivé kívánta tenni a megbeszéléseket.

Martin E. Brinkmann professzor, aki az utóbbi években református részről az ökumenikus közeledés egyik legkiválóbb úttörőjeként szolgált, az emmausi úton zárandokló tanítványok paradigmáján keresztül arról beszél, hogy a Krisztus egyházban való jelenléte az Írásokon való közös elmélkedés és a kenyér megtörése által válik közölt valósággá. De abban a pillanatban, amikor úgy tűnik, hogy megtaláltuk, jelenvalóvá tettük, akár birtokoljuk az Igazságot és annak Urát, eltűnik szemünk elől (vö. Lukács 24,31kk).¹⁷ Éppen Krisztus jelenlétének és hiányának a feszültsége az, amelyben az egyház sakramentális jellege kifejezésre jut. Ez az a feszültség, amelyben egy felekezeti párbeszéd létrejön. Brinkman paradigmáját továbbgondolva: a két emmausi tanítvány sosem birtokolhatja a feltámadott Krisztus jelenlétét, legkevésbé sem állíthatja egyik magáról, hogy őneki mégis sikerült, míg a másiknak ez nem is lehetséges, de a közösen járt úton a közösség megélésében ez a jelenlét felfedezhetővé és érezhetővé válhat mindkettejük számára. Ez az a közös út, melyre a református és pünkösdi hagyomány vállalkozott, s amelynek első lépéseiről szóló végeredményét kezünkben tarthatjuk az „Ige és Lélek, egyház és világ” c. zárójelentés formájában. A továbbiakban egyedül e beszámolóra kívánom fordítani a figyelmet.

A dokumentum négy fejezete keresztyén teológiánk alapjaival foglalkozik. Az első fejezet elején („Lélek és Ige”) a párbeszéd felek a Nicea-konstantinápolyi hitvallás alapjára állva kezdi teológiai vizsgálódásukat. A fejezetből továbbá megtudhatjuk, hogyan vélekedik a két közösség a Szentháromság viszonyáról, a Léleknek kultúrában, teremtésben és igehirdetésben betöltött szerepéről. A második nagyobb egység („Szentlélek és egyház”) ekkleziológiai kérdéseket taglal: számos ponton meglepően konvergens vélemények figyelhetők meg az egyház valóságáról és feladatáról, azonban sok ponton a különbözőségek is megmutatkoznak (pl. a lelki ajándékokról szólva). A harmadik (rövidebb) fejezet („A Szentlélek és a misszió”) felfedi a Lélek kultúrához való viszonyulásának és a misszió sokoldalú szerepének különböző aspektusait, amint a két hagyomány azokat látja. A negyedik, s egyben utolsó nagyobb egység („Lélek és Isten országa”) az Isten országa „már” és „még nem” eszkatológiai feszültségébe helyezi az egyetemes egyházat, s a társadalmi fellépés, átformálás és átalakítás imperatívuszát fogalmazza meg mindkét fél részéről.

16 TÓTH: *Ökumenikus dialógusok és egyházi recepció*. In: *Theológiai Szemle* 45/1 (2002), 53.

17 BRINKMAN: *A Reformed Voice in the Ecumenical Discussion*. Brill, Leiden-Boston, 2016, 32–33.

A PÁRBESZÉD UTÓREZGÉSEI

A következőkben a beszámolóra érkezett teológiai reflexiók felhasználásával a dokumentumban található kényesebb témák megvitatását kívánom bemutatni. Nyilvánvaló, hogy nem minden teológiai témában sikerült közös megegyezésre jutni az öt év alatt – ezen véleménykülönbségek sarkalatosabb pontjaira, úgy gondolom, kellőképpen rávilágítanak az általam vizsgált reflexiók. Az amerikai *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies* c. pünkösdi folyóirat 2001. tavaszi számában (kevéssel a zárójelentés megjelenése után) kilenc különböző nemzetiségű és felekezeti háttérből jövő teológust kért fel arra, hogy kommentálja a református-pünkösdi párbeszéd első fordulójának eredményeképpen létrejött záró beszámolót.¹⁸ A svájci református Walter J. Hollenweger, az amerikai konzervatív kongregaionalista David F. Wells, a koreai református Paul Chung, a koreai pünkösdi Sung Hwan Lee, a felekezethez nem kötődő amerikai pünkösdi Janet Everts Powers, a holland származású pünkösdi Paul N. van der Laan, wesleyánus Henry Knight III, a római katolikus Jaffrey Gros, a Krisztus Egyesült Egyháza (United Church of Christ) képviselőjében pedig Douglas Jacobson teológiai reflexióit olvashatjuk.

RÉSZTVEVŐK ÉS A DOKUMENTUM NYELVEZETE

Minden kétséget kizáróan mondhatjuk, hogy a párbeszéd leggyengébb pontjának talán annak kezdete és formálódása tekinthető. Már a zárójelentés első pontjaiból kitűnik, hogy korántsem indult zökkenőmentesen ez a közös út református és pünkösdi részről. Az egyik legnagyobb akadálynak az bizonyult, hogy „a pünkösdi és református közösség tagjai között eddig nem állt fent közvetlen kapcsolat” (#6). A korábbi, helyi szinteken létrejött relációk pedig gyakran feszültséggel terheltek, sőt egyenesen ellenségesek voltak, amint arról a 3-4. paragrafusokban is olvashatunk. Nem meglepő tehát az sem, hogy a fentebb említett teológiai reflexiók nagy hányada éppen e ponton tett kritikus megjegyzést a párbeszédre és a dokumentummal kapcsolatban.

Janet Everts Powers megjegyzéseit különlegesen figyelemreméltónak találtam. Powers, aki egyébként magát mindkét hagyomány „kiváló” ismerőjeként mutatja be (pünkösdi háttérrel rendelkezik ugyan, de a michigani Holland református Hope College egyetemi docense is egyben), bírálja azt a kritériumrendszert, amely a tárgyalóasztalhoz engedte a feleket mindkét táborból. Szerinte a dokumentumban fellelhető számos félreértés, nyelvi és értelmezési nehézség kétségekívül abból kifolyólag adódik, hogy „a csoportok tagjai közül többeknél is hiányzott a másik közösség hagyományának megfelelő ismerete, melyből adódóan gyakorta a nyelvezet is hiányzott, ami megnehezítette a két fél közötti kommunikációt” (#8). Úgy vélem, egyetérthetünk a kérdésével: „Miért olyan embereket választottak ki a párbeszédbe való részvételre, akik ilyen csekély mértékben értették meg a másik hagyományt, s nem is rendelkeztek szoros kapcsolatokkal a másik közösségen belül?” Hiányolja a református hagyományon belül maradt, karizmatikus lelkiséggel bíró tagokat, akik bizonyosan segítették volna a kölcsönös megértés göröngyös útját járhatóbbá tenni – úgy, mint ahogy az a katolikus-pünkösdi párbeszéd folytán is történt a katolikus egyház berkein belül maradt karizmatikusok esetében. Elmondása szerint őt magát is felkérték a munkacsoportban való részvételre. Végül mégsem vehetett részt a munkálatokban, mivel egyik „klasszikus”, történelmi pünkösdi egyházhoz sem tartozott, s annak ellenére, hogy református felsőoktatási intézményben tanít, református részről sem fogadták el. „Más szóval, mivel mindkét táborban megvettem a lábam, s nem csak és kizárólag egyikben, nem vehettem részt egy, a két tábor közötti párbeszédben!” Másrészről a „klasszi-

¹⁸ *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (Spring 2001), 44–94.

kus” pünkösdi besorolás is jelentős szűkítést jelent. Számos olyan karizmatikus csoport tagjait zárták ki ezzel a jelöléssel a dialógus lehetőségéből, akik pedig élénken jelen vannak egyházi porondon, s akiket az újabb ébredéseknek köszönhetően más egyházak leginkább azonosítanak a pünkösdi hagyománnyal.

Douglas Jacobsen szintén a „néhány” klasszikus pünkösdi képviselő fogalmát ragadja meg. Való igaz, hogy az ökumenizmus iránti érdeklődés pünkösdi körökön belül csupán az utóbbi időkben kapott újra lángot. Számára elég ellentmondásosnak tűnik, hogy míg a pünkösdi mozgalom kezdeti képviselői (Charles Parham, William Seymour, David Wesley Myland, Richard Spurling, David du Plessis) számára oly nagy jelentőséggel bírt a keresztyén egység hangsúlyozása és annak előmozdítása, addig a mában „mindössze néhány egyház engedte embereit felekezete képviselőjében ezekre a találkozókra.” Ezért figyelmezteti hozzászólásában a pünkösdi egyházakat, hogy támogassák a keresztyén egység létrejöttét az ehhez hasonló, a kölcsönös megértésért küzdő fórumok keretein belül is.

Paul N. van der Laan holland pünkösdi teológus nem is csupán teológiailag, sokkal inkább etnikailag találja pünkösdi részről színtelennek a „palettát.” Az öt év alatt az Amerikai Egyesült Államokból mindösszesen nyolcan, Európából hárman, a Fülöp-szigetéről szintén csak hárman képviselték a pünkösdiakat. Olyan fontos gócpontok maradtak így ki a tárgyalás folyamatából, mint Afrika, Latin-Amerika vagy Észak-Ázsia, amely helyeken azonban folyamatosan virágzik a karizmatikus mozgalom. Nyilván szerepet játszik ebben az is, hogy a pünkösdi képviselők mögött nem állt olyan hivatalos szervezet, amely finanszírozhatta volna részvételüket, mint ahogy azt a RVSz tette a református delegáltak esetében. Azonban ezzel valóban a színes és globális pünkösdi mozgalom volt a képviseltetés híjával.

Református részről is érkezett egy észrevétel a párbeszédes felekkel kapcsolatosan. David F. Wells, az evangéliumi Gordon-Conwell Theological Seminary (South-Hamilton, Massachusetts) egyháztörténeti és rendszeres teológiai professzora mutat rá arra, hogy noha az RVSz valóban számos református egyháztestet képvisel, azonban sok olyan egyház maradt a szervezeten kívül, amelyek magukat reformátusként határozzák meg. „Ennek okán a kérdés, mely szerint kik is vannak valójában képviseltetve e megbeszélésben – eléggé problematikus.” Szerinte sok ponton találkozhatunk például barthiánus megfogalmazásokkal (pl. #33), amelyeket református berkeken belül sem vall minden teológus magáénak.

E ponton talán érdemes annyit szövegeznünk, hogy noha igazat adhatunk a reflexióknak a kissé gondtalan szelektálást és képviselőt illetően, azonban fontos látni, hogy világméretű párbeszédről van szó. S éppen e globális jellegéből adódóan képtelenség minden magát reformátusnak és pünkösdiinek valló kis- és nagyegyházat tárgyalóasztalhoz ültetni. Olyan reménytelen próbálkozás lenne ez, mintha minden fűszálat szeretnénk megszámolni a réten. Tehát valóban, gondosabb odafigyelésre lett volna szükség a belépéshez szükséges kritériumok felállításában, azonban egy olyan induló párbeszéd esetében, ahol a felek világméretű szinten első nekifutásra próbálkoznak egymás megértésével – talán érthető, ha nem is elfogadható, némi göröngyös indulás. Nem is beszélve a református és pünkösdi hagyományon belüli rendkívül változatos irányzatok meglétéről.

A dokumentum nyelvezetével kapcsolatos hozzászólások nagy hányada lényegében a fent említett kritikákból következik. A szoros kapcsolatok, és a másik hagyomány ismeretének hiánya egyenesen ahhoz a következményhez vezetett, hogy a jelentésben belül néhol érthetetlen megfogalmazásokkal találkozhatunk – vallja Powers (főként a „lelki megítélés” [spiritual discernment] fogalmának tisztázásával kapcsolatosan). Jacobsen pedig a zárójelentés számított, paragrafuszerű jellegét támadja, mely szerinte egyenes jele annak, hogy a pünkösdi feleket – a maguk dinamikus hozzáállásával, mely eleve kizárna bármiféle statikus formalitást

– nem tekintették egyenlő félnek ebben a dialógusban. Továbbá hiányként mutat rá arra, hogy semmilyen személyesebb hangvételű bizonyágtételt nem tartalmaz a dokumentum.

Mindenféle hiányosság ellenére, a legtöbb válasz elismerően szól arról, hogy a párbeszédben részt vevők közös hittapasztalattal és istentiszteleti, bibliatanulmányozói alkalmakkal is közelebb kerültek egymáshoz, nem csupán formai, plenáris fórumok keretein belül találkoztak. „A zárójelentés azt a benyomást kelti, hogy a delegáltak rendkívül barátságosak és nyitottak voltak egymás irányába” (van der Laan). „Nem lepődtem meg azon, hogy a párbeszédese csoportok istentiszteleti tapasztalata mindkét hagyomány számára az egyik legjelentősebb eszköznek bizonyult egymás megértésének segítésében” (Powers). Amint azt korábban kifejtettük, a már kezdetektől fogva szem előtt tartott irányelvek így valóban gyümölcsöző együttműködést eredményezhettek. Örvendetes, hogy erre az alapra ilyen, a vitatkozás és széthúzás tűzét kiálló aranyat, ezüstöt és drágaköveket (vö. 1Kor 3,11-13) sikerült építenie a delegáltaknak.

TRINITÁRIUS, KRISZTOLÓGIAI ÉS PNEUMATOLÓGIAI HANGSÚLYOK

A református és pünkösdi felek egyaránt elfogadják és vallják a Nicea-konstantinápolyi hitvallást, ezzel trinitárius teológiai alapot szolgáltatva párbeszédük meggyőződéseinek és megállapításainak. Azonban a vizsgált válaszreakciók szép számmal mutatnak rá hiányosságra a dokumentum trinitárius teológiájának jellegével kapcsolatosan. A felmerült problémák és észrevételek zöme többnyire ontológiai természetű. Sang Hwan Lee koreai pünkösdi teológus szerint a zárójelentés összemosni látszik a Szentháromságon belül megkülönböztethető szerepeket. Így például a pünkösdi delegáltak a dokumentumban Jézus Krisztust nevezik Megváltónak, Megszentelőnek, Lélekkeresztelőnek, Gyógyítónak. Azonban mindezeket a Lélekre vonatkoztatva is használhatjuk. Wells is egyetért ezzel: „a Krisztus és Lélek közötti kapcsolódási pontok eléggé homályosak ebben a dokumentumban.” Pontosabb kontúrokat illetet volna húzni a krisztológia és pneumatológia között, mindeközben végig szem előtt tartva Krisztus és a Lélek elválaszthatatlan együttműködését.

Ugyanígy, „A Lélek és Ige a teremtésben és a kultúrában” c. rész (#19-21) is némi félreértésre adhat okot. Ugyanis e szakaszon belül sem egyértelmű az, hogy voltaképpen ki is az aktív, cselekvő személy, aki a kijelentést adja a teremtés és kultúra viszonylatában – az Atya-Isten, vagy a Lélek-Isten. Noha a 21. paragrafus azt sejteti, hogy a Szentlélek szerepe a Szentháromság Isten kijelentése, azonban nem lett volna hiábavaló tisztázni, hogy „az Atya-Isten önmagát jelenti ki megkülönböztethető teremtői munkájában az által, hogy a Szentlélek aktívan részt vesz abban” (Lee).

A SZENTÍRÁS TEKINTÉLYE, HERMENEUTIKAI KÉRDÉSEK

A Szentírásról szóló megfogalmazásokat főként a „Lélek, igehirdetés és lelki megkülönböztetés” című fejezeten belül találhatjuk (#22-35). A reflexiók nagy része örvendetesnek tartja, hogy a Szentlélek munkája ilyen nagy hangsúlyt kapott a Szentírás megértésében mindkét fél kijelentése alapján. Azonban a már említett barthiánus meggyőződés nyilván további kérdéseket vet fel a konklúziókkal kapcsolatosan. Lee jegyzi meg, hogy az egész dokumentum homályban hagyja a kérdést, miszerint a Biblia lapjain már eleve isteni szó található-e, vagy a Szentlélek megvilágosítása és hit által válik azzá. Más szóval: nem derül ki, hogy a kijelentés objektív vagy szubjektív természetű. A jelentés igencsak észrevehető módon szeretné elkerülni a végleteket a Szentírással kapcsolatban: egyrészt a bibliai formalizmust, mely csupán etikai kódexként tekint a Bibliára, másrészt a fundamentalizmust, mely a Bibliát a szó legszorosabb értelmében Isten Igéjével azonosítja. Lee szerint nagyon nemes megoldást követ az irat, mely az Isten Igéjét Jézus Krisztussal azonosítja, s a Bibliát, a maga 66 könyvével a Krisztusról szóló tanúbizonyság-

ként mutatja be számunkra. Azonban a Szentírás tekintélye, az isteni ihletettség mibenléte továbbra is kérdéses marad, annál is inkább, hogy a hit sem kerül külön hangsúlyozásra, mely a holt betűket kijelentésként véli felfedezni.

A Szentírással kapcsolatos megjegyzések másik nagy része már a hermeneutika területére vezet minket. Powers mutat rá arra, hogy a különbség, ahogyan a pünkösdi és református keresztyének a Bibliát olvassák, alapos bemutatásra kerül a beszámolón belül. A pünkösdiék az egyéni tapasztalás, megértés, bizonyásgtétel felől közelednek a Bibliához, a reformátusok pedig, nagy hangsúlyt fektetve az egyházi hagyomány interpretációira, a hitvallásosság oldaláról közelednek. Azonban hiányolhatjuk e két különböző hermeneutikai megközelítés ütköztetését, konfrontációját. Sajnos nem történt e fontos kérdésben érdemleges konszenzus.

A LELKI AJÁNDÉKOK

Knight – wesleyánus nézőpontból szólva – öröndetesnek tartja, hogy a lelki ajándékokról vallott református értelmezés, mely hosszú időn keresztül tartott magát a magyarázók között, végre eltűnni látszik. A koreai református teológus, Paul Chung ismerteti Kálvin nézetét, mely szerint a különleges, természetfeletti lelki ajándékok, mint például a gyógyítás ajándéka, és az ehhez hasonló csodás jelek, az apostolokkal együtt el is tűntek. Chung szerint Kálvinnak ezt a megközelítést szükséges a maga kontextusában vizsgálni: a római katolikus csoda-teológiával és az anabaptista fanatizmussal szembeni polémia tükrében. Mindenesetre, a lelki ajándékokról szóló állítások nagy hányada – amint Powers is rámutat – mégiscsak konszenzusos megegyezés, mely valóban öröndetes eredménynek számít e „kényesnek” mondható pont tekintetében.

Pünkösdi háttérrel rendelkező teológusok mégis további megjegyzéseket fűztek a lelki ajándékok református értelmezéséhez. Knight egyfajta kettős mércét érzékel a református kijelentések mögött e tekintetben. A református álláspont szerint nem kellene oly nagy figyelmet fordítani az olyan természetfeletti ajándékokra, mint a nyelveken való szolás vagy a gyógyítás. Ehelyett olyan természetes „csodákra” irányítják a figyelmünket, mint „a nők és férfiak egyenjogúságáért folytatott törekvés, az apartheid felszámolása, vagy a tömegpusztító fegyverek megszüntetéséért vívott harc” (#32). Knight szerint ezzel a felsorolással szükségképpen magasabb szintre helyezték a szociális szintéren elért sikereket az olyan lelki ajándékoknál, mint a glossolalia vagy a gyógyítás. Lee pedig arra mutat rá, hogy a pünkösdiék számára a lelki ajándékokra való összpontosítás nem csupán önmagáért való fontoskodás, hanem komoly ekklézológiai kérdés: az egyetemes papság megalapozottságának fontos teológiai építőköve. Van der Laan ehhez még hozzáteszi, hogy nem egyszerűen ekklézológiai, de szociológiai erő is, amely tudatosítja akár az elnyomott, perifériára szorult emberekben is, hogy Isten milyen nagyra tartja őket azzal, hogy ilyen megbecsülésben részesíti őket. A pünkösdi válaszok egyetértenek abban, hogy a lelki ajándékok tekintetében, hagyományuk nagymértékben gazdagíthatja a református értelmezést és hitgyakorlatot.

TÁRSADALMI-KULTURÁLIS SZEREPVÁLLALÁS

Powers úgy véli, hogy a fennálló legjelentősebb különbség a két felekezet között abban áll, miként vélekednek a kultúra, társadalom, világ és egyház kapcsolatáról. Általánosságban elmondható, hogy a pünkösdiék gyanúsán fogadnak bármiféle kulturális hatást, félve attól, hogy ez negatívan hatna az egyházra. Míg a reformátusok elismerik, hogy a Lélek nem csupán az egyházon belül, de jóval annak határain túl is munkálkodik, ezért sokkal nyitottabbak a kultúra, a társadalom és a világ által feltett kérdésekre és hatásokra. Knight is ebben ragadja meg a két értelmezés közötti különbséget: míg a református hagyomány képviselői a világot még elesettsége és bűnös volta ellenére is „Isten dicsősége színterének” látja, addig

a pünkösdi a „Krisztus nélküli világ” (#21) bűnösségére és újjáformálásának szükségességére koncentrálnak. A református világ- és kultúraértelmezés ilyenféle pozitív bírálatát túlságosan veszélyesnek tartja Wells, aki konzervatív kongregacionalista háttérből szólva, kiemeli, hogy jelen dokumentumban túlságosan nagy teret nyert a protestáns liberalizmus szelleme. Szerinte téves az a viszonyulás a református képviselők részéről, mely e világ romlottságát egyedül az „elnyomó struktúrák” és „társadalmi rendszerek” (#61), a „gazdasági kizsákmányolás és ökológiai pusztítás” (#93) fogalomkörein belül értelmezi, „csak és kizárólag társadalmi etikai nyelvezetet használva.” Így túlságosan nagy veszélyt jelent a „földhözragadt” teológia, mely elfelejtkezik a „túlvilági” aspektusokról. Wells úgy látja, hogy a reformátusok számára nem csupán a Niebuhr-i „Krisztus mint a kultúra átforgatója” viszonyulást kell elsajátítani, de látni kell, hogy Krisztus egyszersmind a kultúrával „szemben” is van. A dokumentum elismerően szól a református hagyomány rendkívül nagy szerepvállalásáról a történelem folyamán a pozitív társadalmi változások előremozdításában. A pünkösdi felek bevallása szerint a mozgalom missziós munkája mindeddig sokkal inkább az egyéni átváltozásra, megújulásra összpontosított, s ezáltal, mintegy „alulról” kívánta a társadalmi változásokat előidézni. A beszámoló szerint azonban olyan tendencia mutatkozik a pünkösdi egyházak missziói részéről, mely nem csupán az evangélium hirdetését, hanem a „közösséget, a világ felé végzett szolgálatot, az istentiszteletet és az igazságosságot” (#74) is igyekszik felkarolni és előmozdítani. Van der Laan, holland pünkösdi (!) teológus kritikusan mutat rá erre a megállapításra, aki szerint ezeket a célokat és szolgálati dimenziókat explicite egyik pünkösdi missziói szervezet célkitűzései között sem valószínű, hogy megtaláljuk.

Hollenweger az 59. paragrafus („... az Egyház a világ átforgatásának egyik eszköze...”) megfogalmazása ellenére is hiányolja a dokumentumból azokat a konkrét következtetéseket, melyek mellé odaállva, református és pünkösdi hívek egyaránt, közös bizonyosságot tehetnének hitükről.

ISTENTISZTELET ÉS EGYETEMES PAPSÁG

„Úgy tűnik, hogy a reformátorok által felfedezett 'egyetemes papság' tanítást a pünkösdi mozgalom valóságosan végrehajtja” – mondja Lee. Más pünkösdi háttérű reflexiók is felhívják a figyelmet arra, hogy noha a református tanításban nagy szerepet kap minden hívő egyéni felelőssége és az egyetemes papság gondolata, a valóságban ez csupán elmélet szintjén marad meg, a gyakorlatban már nehezen kimutatható. Leginkább az istentiszteleti formában érhető tetten e kettősségnek a feszültsége, ahol „a kezdéstől az Isten Igéje szentírási magyarázatáig minden a felszentelt lelkész körül összpontosul” – érvel Lee. És így folytatja: „Így nehéz azt mondani, hogy a 'minden hívő egyetemes papságáról' szóló reformátori tanítás valóban megvalósul és alkalmazásra kerül a hagyományos református istentiszteleten.” Powers úgy érzékeli, hogy a felszentelt lelkész ilyesfajta központi szerepéhez a párbeszédben részt vevő református felek is kényelmetlenül és kritikusan viszonyulnak, emiatt hangsúlyozzák a presbiterek és diakónusok, a férfiak és nők különböző szolgálatokban betöltött szerepét. Chung, koreai református teológus ezzel szemben arra mutat rá, hogy a zárójelentés rendkívül egyoldalúan mutatja be a református istentiszteletet. A sákramentumokat még csak nem is említik, melyek pedig igazán dinamikussá és láthatóvá, tapasztalhatóvá teszik a hívek számára a hirdetett Igét, s részvételt, bekapcsolódást kívánnak a laikus oldaláról is.

Amint azt a 25. paragrafus is állítja, számos pünkösdi gyülekezetben egyfajta decentralizáció figyelhető meg, mely a felszentelt lelkész igehirdetése mellett, azzal akár egy időben is, arra biztatja az egybegyűlt híveket, hogy saját maguk szólítsák meg Istent. Ezáltal minden hívő potenciálisan válhat igehirdetővé az istentiszteleten belül, de ugyanígy kívül is. Sajnos a református

felek részéről, akik egyébként – nagyon helyesen – előszeretettel hangoztatták a hirdett Ige központiságát a maguk istentiszteleti alkalmain, nem érkezett válaszreakció e ponton, pedig kétségkívül „... érdekes lett volna látni a református reflexiót” (Knight). Mindenesetre – van der Laan-nal egyetértésben – van mit tanulni a két hagyománynak egymástól e kérdésben, s további tanulmányozások, megbeszélések, eszmecserék csak gazdagíthatják a saját liturgiai, ekkleziológiai meglátásainkat és gyakorlatainkat.

MEGFONTOLÁSOK

A következőkben arra a kérdésre keressük a választ, hogy mely pontokon állítja kihívás elé egyházunk tanítását és gyakorlatát a tárgyalt záró beszámoló.

Legelőször is leszögezhetjük, hogy a vizsgált dokumentum elsősorban a püünkösdi testvérekkel történő párbeszéd fontosságára hívja fel egyházunk figyelmét. A múltban oly gyakran hangoztatott kijelentések, melyek szerint a püünkösdi mozgalom szektás és „alulról jövő” kezdeményezés, s a legjobb, ha elhatárolódunk tőle – a jelenben már semmiképpen sem találhatnak helyet maguknak református gyülekezeteinken belül. A világszerte mintegy hatszázmillió főt számláló felekezetre testvérként kell tekintenünk. Az RVSz által felismert szükség, mely szerint a teológiai párbeszéd elengedhetetlen egymás jobb megértésében és a kölcsönös közeledésben, magyar talajon is ugyanígy érvényes. El kell ismernünk, hogy gyakran előítéletektől terhes és kifigurázó kijelentéseink az esetek többségében tudatlanságból fakadtak. A záró beszámoló elsősorban tehát egy közös útra hív bennünket: püünkösdieket és reformátusokat egyaránt. Egy útra, amelyen közös istentisztelet, igetanulmányozás, imádság (#7) és teológiai diskurzusok keretein belül tanulhatunk a másiktól/másiktól, felfedezhetjük a közös vonásokat és az elválasztó elemeket. Két közösség, mely ugyanúgy hiszi és vallja az Atyát, a Fiút és a Szentlelket (#15), nem lehet egymás konkurense, legfőképpen nem ellensége. A MEÖT-ön belül felélénkült református és püünkösdi kapcsolatok ezért helyi, gyülekezeti szinten is szorgalmazandók, így keresve a közös bizonyoságtétel lehetőségét a világ előtt.

Még az olyan református teológusok is – akik egyébiránt neheztelően tekintettek a püünkösdi irányzat felbuklására, s gyakran pszichológiai és szociális (olykor: démoni) jelenségek összjátékának tekintették azt – kijózanító imperatívusként értelmezték az újabb lelkeségi hullámot, mely a gyakorta lelketlen, befásult tradicionális egyházak számára vészharangot húzott meg, s a Lélek elengedhetetlen jelenlétének és munkájának szükségességére irányította a figyelmüket.¹⁹ „...a modern keresztyénség minden gyengeségének és nyomorúságának egyetlen oka van, nevezetesen az, hogy Szentlélek-hiányban szenved” – állapítja meg Szabó Imre, a református karizmatikus megújulás vezető alakja.²⁰ S talán igazat adhatunk neki. A tapasztalatom szerint református egyháztagjaink vajmi keveset tudnak a Szentháromság harmadik személyéről, a Szentlélekről – talán a püünkösdi ünnepek körüli értetlenség és bizonytalanság is jól szemlélteti ezt. Elmondhatom, hogy nem egy alkalommal szomorúan kellett megállapítanom, hogy istentiszteletek zajlanak le anélkül, hogy a Szentlélek megelevenítő jelenléteért könyörögnénk, igehirdetések hangzanak el anélkül, hogy a Lélek személyéről és munkájáról tanítanánk. Pedig református egyházunk tanítása, teológiája, hitvallásai, énekei

19 Ld. például: HOEKEMA: *What about Tongue-Speaking?* The Paternoster Press, Exeter, England, 1966., 136.; GAFFIN, JR.: *Perspectives on Pentecost*. Presbyterian and Reformed Publishing Company, Phillisburg, New Jersey, 1979., 121.; CHANTRY: *Signs of the Apostles. Observations on Pentecostalism Old and New*. The Banner of Truth Trust, Carlisle, Pennsylvania, 1976., 120. Mindhárman ellenséges (néha egészen bántó) hangnemen közelítenek a püünkösdi mozgalom és jelenségek felé. Mégis elismerik, hogy református egyházunk egyik nagy hiányosságára tapint rá az újkori jelenség.

20 SZABÓ: *A magyar református karizmatikus megújulásról*. In: *Theológiai Szemle* 31/6 (1988), 365–372.

mind-mind pneumatológiai kincseshányagnak tekinthetőek. Kálvin unos-untalan hangsúlyozza a Lélek megelevenítő cselekvését a hitre jutás és a megszentelődés folyamatában, az egyház és a sákramentumok valóságának kifejeződésében – ezzel érdemelve ki a „Szentlélek teológusa” címet. Számára az egyház pneumatokrácia: a Lélektől vezetett közösség.²¹ A záró beszámoló tehát másodsorban arra hívja református egyházunkat, hogy – ismét Szabó Imre szavaival – „vegyük komolyan a Szentlélek valóságát”.²² Teológiánk elválaszthatatlan és szerves része kell, hogy legyen a pneumatológia. Istentiszteletünknek pedig azzá az alkalommá kell válnia, amelyen Isten Lélek általi különleges jelenléte (*presentia specialis*) érezhető és érzékelhető.²³ A pünkösdi egyházak valóban segíthetnek abban, hogy a „keresztység kezdetének dinamizmusát adó ’Szentlelkes’ lelkiségét” újra felfedezzük és tapasztaljuk.²⁴

Szinte már közhelyesnek számít azzal előhozakodni, hogy a protestáns istentiszteletek általában csakis az intellektust szólítják meg – de ez az állítás még mindig fennáll. Sajnos. Éppen emiatt hagyja el a legtöbb fiatal gyülekezeteinket, s keres olyan (kis)egyházat, ahol az érzelmi vágyait is kielégíti az istentisztelet.²⁵ Az már más kérdés, hogy ott viszont gyakran csak azokat. Amellett semmiképpen sem foglalhatunk állást, hogy olyan andalító zenével összekapcsolt légkört kell istentiszteleteinken teremteni, amely pusztán az ember érzelmeire kíván hatni – hiszen „csalárdabb a szív mindennél” (Jer 17,9), s tudjuk jól, hogy az érzelmeiktől vezérelt döntések és cselekedetek tisztavirág-életűek.²⁶ Azonban kérdésként szegezi nekünk a záró dokumentum, hogy hogyan lesz érzékelhetővé „manifesztációvá” (#24-25) Isten jelenléte istentiszteleteinken. A huszadik századi pünkösdi (és más neo-protestáns) egyházak nagy felismerése, hogy az embernek érzelmi szükségletei is vannak, s az egyház nem hagyhatja ezt figyelmen kívül. A Magyar Pünkösdi Egyház 2011-es népszámlálási adatai alapján kalkulált elmúlt tízéves 15%-os taglétszamos növekedése valószínűleg – többek között – ennek a holisztikus emberi (érzelmi-érzelmi) vágyak felismerésének is köszönhető.²⁷ Nagy szükségünk van a meghitt, szeretettel teljes légkör megteremtésére, a szenvedélyes, érzelmekre is ható igehirdetésekre, a betérő idegent kedvesen üdvözlő gyülekezeti tagokra, néha lágyabb hangszerelésű, zsoltárok és dicséretetek mellett felbukkanó, a mai kor embereihez dallamvilágában közelebb álló lelki énekekre (Ef 5,19-20; Kol 3,16). „A környezetünk templomba nem járó embereit nem vonzza egy olyan gyülekezet, amely hideg, mint a jég, és azok az igehirdetők, akik olyan szárazak, mint a por.”²⁸

Természetesen – református szemszögből nézve – rendkívül leegyszerűsítő és sekélyes a fentebb idézett pünkösdi kritikák nagy hányada, amelyek szerint az egyetemes papság reformátori

21 HESSELINK: *On Being Reformed. Distinctive Characteristics and Common Misunderstandings*. Reformed Church Press, New York, 1988, 70kk.

22 Uo.

23 DE JONG: *Heaven down here. Pentecostal and Reformed Perspective on the Presence of the Holy Spirit in Worship*. (Master’s Thesis Systematic Theology, Supervisor: Prof. dr. Barend Kamphuis, TU Kampen, January 2014), 74.

24 PATAKY: *A Szentlélekre figyelve*. <http://www.reformatus.hu/mutat/9131/?flavour=full> (megnyitva: 2016. április 6.)

25 FEKETE: *Az újprotestáns egyházak istentiszteletéről és liturgiájáról*. *Confessio* 36/3 (2012), 61–73.

26 SZÜCS: *Istentiszteletünk megújulása*. In: *Theológiai Szemle* 55/2 (2012), 109–112.

27 „A 2011-es népszámlálás adatai szerint azon kevés egyházak közé tartozik, amely tagjainak létszáma tíz év alatt nem csökkent, sőt 15%-al nőtt.” <http://www.punkosdi.hu/content/hazai> (megnyitva: 2016. november 15.)

28 HOEKEMA: *What about Tongue Speaking?*, 137.

elvét a gyakorlatban inkább a pünkösdi közösségek valósítják meg. Túlzó mértékben az istentiszteletre és a liturgiai keretekre és formákra korlátozódik ez a bírálat. Holott az egyetemes papság elve hitvallásaink alapján sokkal szélesebb és mélyebb jelentést hordoz ennél. Legkevésbé sem jelenti azt a homályos értelmű folyamatot (#25), amelynek folytán az istentiszteleten a felszentelt lelkész és az igehirdetés teljes mértékben elmozdul a középpontból, helyt adva így a jelenlévő tagok szabadabb megnyilatkozásainak. Ugyanis az egyetemes papság reformátori elve soha nem célozta meg a tisztségek, és az ezek nyomán előírt feladatok (lelkészeknél: sákramentumok kiszolgáltatása és igehirdetés) negligálását vagy bármilyen módon történő decentralizációját.²⁹ Jóllehet tehát az egyetemes papság tételének egy sokkal árnyaltabb elgondolását tartjuk célravezetőbbnek elfogadni, mégis az istentiszteleti rendtartásunkat ért pünkösdi kritikát e ponton megszívlelendőnek tarthatjuk, ugyanis az ún. „Ein mann system” még mind a mai napig uralkodó jelenség a legtöbb református istentiszteleten. Üdvözlendő egyházunk Liturgiai Bizottságának javaslata, mely szerint a laikus egyháztagokat bátran vonjuk be istentiszteleti liturgiánk számos elemébe (lekció-olvasás, imádság, hirdetések).³⁰ E gyakorlatnak normatívnak kéne lennie minden helyen: több lehetőséget kellene biztosítanunk a partitipatio-ra a gyülekezet részéről, mígnem „a karizmák gazdagságával megáldott gyülekezetben a pásztor, az episzkoposz valójában azért csak egy tag”³¹ lesz.³²

A párbeszéd végeredményeképpen örömmel nyugtázhathatjuk, hogy a magát sokáig tartó szeszacionista teológiai irány, mely szerint a különleges lelki ajándékok az apostoli korrallal együtt eltűntek, megszűnni látszik a református berkeken belül (#32). Valóban, ha visszatekintünk, sem Kálvin, sem hitvallásaink, sem pedig az utána következő évszázadokban élt kálvini teológusok nem tágítottak a szeszacionista nézetektől.³³ De vajon mi a helyzet hazánkban? A karizmatikus megújulás következetesen gyakorolta a különleges lelki ajándékokat (prófétálás, gyógyítás, nyelveken szólás) a maga körein belül. Elvértve ugyan, de ma is hallani olyan egyháztagokról, akik éppen ezeket a karizmákat kapták. Viszont ezek a hírek mindig gyanútól, félelemtől, kételkedéstől terhesek. Lehetséges, hogy gyülekezeti tagjaink azért fogadják ilyen negatív érzésekkel az ilyenféle megnyilvánulásokat, mert egész egyszerűen nem hallottak tanítást róluk? Jelen dolgozat írója megvallja, hogy noha gyermekkorától református gyülekezetben nevelkedett, egy olyan alkalmon sem vett részt, ahol komolyabb tanítás hangzott volna el

29 „A reformátorok természetesnek tartották, hogy szükség van egyházi szolgálattevőkre, akik az evangéliumot tisztán hirdetik, a sákramentumokat kiszolgáltatják és a pásztori vezetést gyakorolják, de Krisztus tekintélyét az egyházban nem egyes személyek reprezentálják, hanem a gyülekezet által, a saját tagjai közül választott testületek. Az egyetemes papság tétele nem a vezetés elvét veti el, hanem a különleges uralmi jogkörrel felruházott vezetők élre kerülésétől óv.” – FEKETE: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2013. 152.

30 „Törekedni kell arra, hogy az egész gyülekezet részt vegyen az istentiszteletben azáltal is, hogy a lelképásztor gyülekezeti tagokat is bevonjon a liturgiába.” – FEKETE (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2010. 40.

31 Szűcs: *A XXI. század református lelkésze*. In: Magyar Református Nevelés I/2 (2000), 10–12.

32 Rendkívül mély reformátori teológiai és pragmatikus lelkületű oldalról közelíti meg az egyetemes papság elvének valóságba való átültetését Klaus Douglas meg- és felrázó, prófétai erejű művében, melyben a negyedik fő célként egyházunk megújítását illetően a következőt fogalmazza meg: „Aktivizálni a hívők egyetemes papságát”. DOUGLAS: *Az új reformáció*. Kálvin János Kiadó, Budapest, 2005. 131kk. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg hazai vonalon Papp Vilmos, aki a hívek egyetemes papságának újra felfedezéséért kardoskodik könyvében. PAPP: *Az egyetemes papság*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.

33 MASHAU: *John Calvin's theology of the charisma: Its influence on the Reformed Confessions and its implications for the church's mission*. Missionalia 36/1 (2008 April), 86.

e témában. Természetesen egyetérthetünk a párbeszédes delegáltakkal református részről, miszerint hiba lenne figyelmünket túlságosan is a különleges karizmákra összpontosítani (#32), azonban a szeszacionista irányzattól való elválásnak szükségképpen magával kellene hoznia a lelki ajándékokról való tanítás fontosságát, nem is beszélve arról, hogy ellentmondásos lenne tiltani ezek gyakorlását a gyülekezeti alkalmakon (#55), természetesen a jó és ékes rend keretein belül. Megint csak: van mit tanulnunk pünkösdi testvéreinktől. Akár „természetes”, akár „természetfeletti” lelki ajándékokról is legyen szó, keresnünk, kérnünk kellene őket a Lélektől, s bátorítani a híveket, hogy használják őket – nem különleges „szupererőként”, hanem csak és kizárólag az egyház épülésére, elvégre is erre adattak.³⁴ Mindez rendkívüli mértékben gazdagítaná gyülekezeti életünket. Török István megállapítása ma is helytálló, és megfontolandó cselekvésre hív bennünket ezzel kapcsolatosan: „Ezért az egyházban az iskolázott tisztségviselők mellett teret kell engedni az esetleg kevésbé iskolázott karizmatikusoknak. Hadd legyenek kivételes lelki ajándékaikkal a gyülekezeti élet ébresztgetői. A felülről kapott ajándékok és alkalmak megragadása azonban lelki nyitottságot kíván, annak az előítélet-mentes tudatát, hogy a lelki ajándékok sohasem típusajándékok, hanem az ajándékozó Isten végtelen gazdagsága szerint sokfélék.”³⁵

BEFEJEZÉS

Hogy egy ökumenikus párbeszéd elért eredményei milyen sorsra jutnak, az egyedül attól függ, aki találkozik ezekkel az elért eredményekkel. Lehet mindezeket a letisztázott kérdéseket egész egyszerűen mellőzni, vagy akár nem tudomást venni róluk, s ezzel együtt fenntartani a szembenállás, ignorálás, szélsőséges esetben a gyűlölködés állapotát. A jelen dolgozat, s a záró beszámoló magyar nyelvűre történő fordítása abban a reményben született, hogy a mások által küzdelmes öt év eredményeképpen elért és megszületett teológiai megállapítások saját közösségeink számára is hasznosnak bizonyulhat. Amint fentebb is megállapítást nyer, az „Ige és Lélek, egyház és világ” elsősorban egy közös útra hívja a pünkösdi és református közösségeinket, amely úton találkozások, bizonyosságtételek, valamint gondolatébresztő és egymást gazdagító beszélgetések által születhetnek meg saját állásfoglalásaink és megállapításaink. Egy ilyen dialógusnak, amint Tóth Károly emlékeztet rá, állandó jelleggel dialógusnak is kell lennie, amelyben a két fél szüntelenül a coram Deo, Isten előtti megállás felelősségében és szabadságában áll.³⁶ Így, ebben az Istenre figyelő, megelevenítő közegben, a feltámadott Krisztussal való találkozásban nyílhat meg a szemünk az igazság közös felfedezésére.

Ezért a záró beszámolóval együtt arra bátorítunk mindenkit, hogy szakítsa le e dialógus gyümölcseit, s válják az mind pünkösdi, mind református közösségeink számára éltető és gazdagító táplálékká!

34 BERDING: *What are spiritual gifts? Rethinking the conventional view*. Kregel Publications, Grand Rapids, MI, 2006, 25kk.

35 TÖRÖK: *Dogmatika*. Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2006. 217.

36 TÓTH: *Ökumenikus dialógusok és egyházi recepció*. In: *Theológiai Szemle* 45/1 (2002), 53.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Források:

- „*Word and Spirit, Church and World*” - *The Final Report of the International Dialogue between Representatives of the World Alliance of Reformed Churches And Some Classical Pentecostal Churches and Leaders 1996-2000*, *Reformed World*, 50/3 (2000), 128-156; és *Asian Journal of Pentecostal Studies*, 4/1 (January 2000), 41-72.
- CHUNG, P.: *Korean Reformed Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 54-60.
- GROS, J.: *Roman Catholic Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 85-90.
- HOLLENWEGER, W. J.: *Swiss Reformed Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 44-48.
- JACOBSON, D.: *United Church of Christ Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 90-94.
- Knight, Henry III: *Wesleyan Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 81-85.
- LEE, S. H.: *Korean Pentecostal Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 60-68.
- POWERS, J. E.: *Non-denominational Pentecostal Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 68-75.
- VAN DER LAAN, P. N.: *Dutch Pentecostal Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 75-81.
- WELLS, D. F.: *Conservative Congregational Christian Response*, *Pneuma: The Journal of the Society for Pentecostal Studies*, 23/1 (2001), 48-53.

Felhasznált szakirodalom:

- BERDING, K.: *What are spiritual gifts? Rethinking the conventional view*, Kregel Publications, Grand Rapids, MI, 2006.
- BRINKMAN, M. E.: *A Reformed Voice in the Ecumenical Discussion*, Brill, Leiden-Boston, 2016.
- CHANTRY, W. J.: *Signs of the Apostles. Observations on Pentecostalism Old and New*, The Banner of Truth Trust, Carlisle, Pennsylvania, 1976.
- CZAGÁNY G.: *Lelkiségi mozgalmak a Magyarországi Református Egyházban*. In: Barna Gábor – Povedák Kinga (eds.), *Lelkiségek, lelkiismereti mozgalmak Magyarországon és Kelet-közép Európában*, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2014. 11-19.
- DAYTON, W. D.: *Theological roots of Pentecostalism*, The Scarecrow Press. Inc. Metuchen, N. J., & London, 1987.
- DE JONG, M.: *Heaven down here. Pentecostal and Reformed Perspective on the Presence of the Holy Spirit in Worship*, Master's Thesis Systematic Theology, Supervisor: Prof. dr. Barend Kamphuis, TU Kampen, January, 2014.
- DOUGLAS, K.: *Az új reformáció*. Kálvin János Kiadó, Budapest, 2005.
- FEKETE Á.: *Az újprotestáns egyházak istentiszteletéről és liturgiájáról*. In: *Confessio*, 36/3 (2012), 61-73.
- FEKETE K.: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2013.

- FEKETE K. (ed.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2010.
- GAFFIN, R. B. JR.: *Perspectives on Pentecost*, Presbyterian and Reformed Publishing Company, Phillisburg, New Jersey, 1979.
- HESSELINK, I. J.: *On Being Reformed. Distinctive Characteristics and Common Misunderstandings*, Reformed Church Press, New York, 1988.
- HOEKEMA, A.: *What about Tongue-Speaking?*, The Paternoster Press, Exeter, England, 1966.
- KIM, L. J.: *Is Montanism a heretical sect or Pentecostal antecedent?*, *Asian Journal of Pentecostal Studies*, 12/1 (2009), 113–124.
- MASHAU, D.: *John Calvin's theology of the charismata: Its influence on the Reformed Confessions and its implications for the church's mission*, *Missionalia*, 36/1 (2008), 86–97.
- MENZIES, W. W.: *The Reformed Roots of Pentecostalism*, *Asian Journal of Pentecostal Studies*, 9/2 (2006), 260–282.
- NAGY-AJTAI Á.: *A pünkösdi mozgalom korai éveinek missziótörténete Magyarországon.* In: *Egyháztörténeti Szemle*, 17/1 (2016), 24–40.
- PAPP V.: *Az egyetemes papság*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1997.
- PATAKY A.: *A Szentlélekre figyelve.* <http://www.reformatus.hu/mutat/9131/Flavour/full> (megnyitva: 2016. április 6.)
- RAJKI Z.: *A pünkösdi mozgalom története az ötvenes években Magyarországon*, *Egyháztörténeti Szemle*, 11/2 (2010), 131–154.
- ROBECK, C. M., JR.: *Az Azusa utcai misszió és ébredés. A pünkösdi világmozgalom születése.* Pünkösdi Teológiai Főiskola, Budapest, 2015.
- SYNAN, V.: *The Century of the Holy Spirit, 100 Years of Pentecostal and Charismatic Renewal, 1901-2001*, Thomas Nelson Publishers, Nashville, 2001.
- SZABÓ I.: *A magyar református karizmatikus megújulásról.* In: *Theológiai Szemle*, 31/6 (1988), 365–372.
- SZIGETI J.: *A kiségyházak megjelenése.* In: Dömötör Tekla (ed.): *Népszokás, néphit, népi valláosság.* Folklór 3, Budapest, 1990. 487–495.
- SZÜCS F.: *A XXI. század református lelkésze.* In: *Magyar Református Nevelés*, 1/2 (2000), 10.
- SZÜCS F.: *Istentiszteletünk megújulása.* In: *Theológiai Szemle*, 55/2 (2012), 109–112.
- TATAI I., DR.: *A Parakletos Alapítvány szolgálata a Magyarországi Református Egyházban.* Hatvan, 2016. február 6. http://parakletisalapitvany.hu/hirek/a_parakletos_alapitvany_szolgalata_a_magyarorszagi_reformatus_egyhazban (megnyitva: 2016. április 9.)
- TENKELY CZ.: *History of the Pentecostal Movement in Hungary.* In: Kay, K. William – Dyer, E. Anna (eds.): *European Pentecostalism*, Brill, Leiden – Boston, 2011, 225–260.
- TÓTH K.: *Ökumenikus dialógusok és egyházi recepció.* In: *Theológiai Szemle*, 45/1 (2002), 53–55.
- TÖRÖK I.: *Dogmatika.* Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár, 2006.

FÜGGELÉK

Ige és Lélek, egyház és világ
A Református Világszövetség képviselői és néhány
klasszikus pünkösdi egyház és vezetői közötti
nemzetközi párbeszéd záró beszámolója
1996-2000

Bevezető

1. Jelen dokumentum a Református Világszövetség (továbbiakban: RVSz) és néhány klasszikus pünkösdi egyház vezetői között létrejött nemzetközi párbeszéd (1996-2000) résztvevőinek záró beszámolója. Ennek kezdetei az RVSz Szöulban (Korea) megrendezett 22. közgyűlésére nyúlnak vissza, amelyen igényként merült fel a pünkösdi egyházakkal való nemzetközi párbeszéd lehetőségének felmérése. Erre 1993-ban nyílt lehetőség Milan Opočenský, a Református Világszövetség főtitkára és ifj. Cecil M. Robeck, a Fuller Teológiai Szeminárium egyháztörténelem és felekezettudományok professzora, pünkösdi lelkipásztor között létrejött kapcsolat révén. Az ezt követő két évben egy ilyen párbeszéd lehetőségéről váltottak leveleket és folytattak megbeszéléseket, melyeknek tárgya a dialógus szükségessége és lehetséges eredményei voltak. Végül abban állapodtak meg, hogy egy kisebb feltáró csoportot hívnak össze, akikkel együtt feltérképezhetik a tervezett párbeszédben rejlő lehetőségeket.
2. 1995-ben Opočenský megerősítést kapott az RVSz ügyvezető bizottságától, hogy tájékozdó jellegű találkozásokat kezdeményezzen a pünkösdiakkal. Opočenský az RVSz egyik munkatársát, Henry Willson-t jelölte ki arra, hogy elősegítse a tanácskozás megvalósulását az RVSz részéről. Ezt a feladatot a pünkösdi oldalon Robeck vállalta el. 1995. július 8-9-én az angliai Mattersey Hallba hívták össze a kis feltáró bizottságot.¹ A bizottság megállapította, hogy az RVSz és a pünkösdiak közötti párbeszéd számos hasznos célt szolgálhat. Egyetértettek abban, hogy mindazok, akik Jézus Krisztus tanítványai, az Anyaszentegyház tagjai is egyben. Fontosnak tartották azonban meghatározni, hogy ez a valóság ne csupán elvont, teológiai vagy ideológiai síkon kapjon figyelmet, hanem gyakorlati szinten is, ahol a református hagyomány és a pünkösdi mozgalom egyházai közvetlenül is hatással vannak egymás életére.
3. A bizottság megállapította, hogy a világ számos részén a pünkösdi és a református közösségek tagjait kellemtlenül érinti a másik jelenléte, olykor pedig kifejezetten ellenségesek egymással. Néhány helyen, így Dél-Koreában, Brazíliában és Dél-Afrikában a református és pünkösdi közösségek közötti feszültségek nyilvánvalók és gyakran fájdalmasak voltak mindkét fél számára. A bizottság aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy nincs azonosítható, hivatalos módja annak, hogy ezek a közösségek kapcsolatot teremthessenek egymással. Ezek a tények arra engedtek következtetni, hogy a szóban forgó felek közötti párbeszéd nem egyszerűen tanácsos, sokkal inkább elengedhetetlen és szükségszerű.
4. A feltáró bizottság feltételezése szerint ezek a feszültségek részben az egymás irányában megnyilvánuló tudatlanságból fakadtak. Más feszültségek mögött ugyanakkor valódi teológiai nézetkülönbségek álltak, melyek közül néhány egyik, vagy másik csoport történelmében gyökerezik mélyen, míg mások inkább jelenkori megnyilvánulások eredményei.

Megint más feszültségek valamelyik csoport aktuális gyakorlatának vagy tevékenységének tulajdoníthatóak. Egyes helyeken ez alapot szolgáltatott arra, hogy a közösségek egymást nyíltan tisztességtelen versengéssel, áttérettel (prozelitizmussal), fanatizmussal vagy halott vallásossággal vádolják meg. A bizottság meggyőződése azt volt, hogy ennek az állapotnak a fenntartása nem csupán a keresztyének számára egészségtelen, hanem hibás üzenetet közvetít a világ felé is. Ha a megbékélés evangéliuma erőtlennek bizonyul abban, hogy segítsen feloldani a keresztyének közötti különbségeket, akkor hogyan számíthatunk arra, hogy ez az evangélium megbékélést hoz az emberek és Istenük közé?

5. Mindezen megfontolások eredményeként a bizottság végül megállapította, hogy a két hagyomány képviselői közötti nemzetközi párbeszéd messzemenő segítségként szolgálna mindkét csoport számára egymás jobb megértésében, a közös kérdések feltárásában és a különbözőségek szembesítésében. Három konkrét célt határoztak meg, amelyekkel a diskurzus kezdetét veheti. Először abbéli reményüknek adtak hangot, hogy egy ilyen dialógus egymás kölcsönös megértését és tiszteletét növelné a református és pünkösdi egyházak között. Másodsor, kérekként fogalmazták meg, hogy a párbeszéd törekedjen a teológiai egyezések, különbözőségek és hasonlóságok felismerésére, hogy ezáltal mindkét közösség kölcsönösen erősödhessen. Harmadsor, szorgalmazták, hogy mindazok, akik részt vesznek a párbeszédben, egyszersmind segítsék a két közösséget a közös tanúságtételre nyíló alkalmak keresésével. Abban is bíztak, hogy a helyi gyülekezetek életének megismerése által a tervezett párbeszéd biztatásul szolgálhat mindazon lankadt, vagy épp új utakat kereső keresztyének számára, akik a megbékélés üzenetét kívánják a világ előtt megerősíteni.
6. A következő lépés még nehezebbnek bizonyult. Mivel a pünkösdi és református közösség tagjai között eddig nem állt fent közvetlen kapcsolat, a feltárási bizottság kereste a párbeszéd elindulásának módját. Mivel nem található olyan nemzetközi pünkösdi csoportosulás, amely egyenértékű lenne a Református Világszövetséggel, ezért nem állt rendelkezésre olyan hivatalos szervezeti forrás, amely hajlandó vagy képes lett volna támogatást és útmutatást biztosítani a pünkösdi résztvevőknek. Noha ez a tény bizonyos méltánytalanság lehetőségét hordozhatta magában, a bizottság mégis hasznosnak ítélte elkezdni a munkát. Több résztvevő számára ez teljeséggel új tapasztalatnak ígérkezett. A bizottság fontolóra vette a lehetséges releváns témákat és azokat a módszereket, melyek a tanácskozás során a leghatékonyabbak lehetnek.
7. A bizottság azt a javaslatot tette, hogy a párbeszéd egy kísérleti megbeszéléssel vegye kezdetét, amelyen a lelkiesség jelenkori értelmezései kerülnének megvitatásra, valamint az, hogy miként látják és gyakorolják ezt a felek a maguk közösségén belül. A bizottság szorgalmazta, hogy a párbeszédnek minden évben felváltva adjon helyet a két egyházi közösség, ezáltal a lelkiesség megértését nem csak teológiailag segítik majd, de megtapasztalt, gyakorlati vonatkozásban is. Továbbá szorgalmazták, hogy a párbeszédnek – az elkövetkezendő, közös munka részét képezve – lehetőségét kell biztosítani a különböző hagyományok keretein belüli istentiszteletra. Egytértettek abban, hogy a párbeszédcsoportok leendő tagjai vegyenek részt naponkénti közös imádságban és biblia-tanulmányozásban, valamint a vendéglátó, helyi közösség gyülekezeti életében. A közös istentisztelet és biznyságtétel bizonyult az egyik legjelentősebb eszköznek egymás kölcsönös megértésében.
8. A református-pünkösdi párbeszéd első hivatalos találkozására végül 1996. május 15. és 20. között került sor az olaszországi Torre Pellicében. A Valdens Egyház szolgált a találkozó

vendéglátójaként. Elnöklésre Abival Pires da Silveirat és ifj. Cecil M. Robeket kérték fel. A pünkösdi és református közösségek képviselői szó szerint, a világ minden tájáról érkeztek, hogy részt vegyenek a párbeszédben. A nyitó diskurzus témája a „Lelkiség és a ma kihívásai” („Spirituality and the Challenges of Today”) volt. Mindkét csoport tagjai vitaindító előadásokat tartottak a következő három témakörben: „Lelkiség és a Szentírás értelmezése”, „Lelkiség és igazság”, valamint „Lelkiség és ökumenizmus”.² Mindegyik előadás bepillantást adott a két hagyomány közötti hasonlóságokba és különbözőségekre. Amint azonban a párbeszéd tagjai egyre jobban kezdték megismerni egymást, két dolog vált felismerhetővé. Először is, túl nagy kérés volt a tagok felé, hogy a rendelkezésre álló idő keretein belül kellő figyelmet tudjanak fordítani az előadásokban felvetett valamennyi kérdésre. Másodszor, a csoportok tagjai közül többeknél is hiányzott a másik közösség hagyományának megfelelő ismerete, melyből adódóan gyakorta az a nyelvezet is hiányzott, amely lehetővé tette volna a két fél közötti kommunikációt. Arra az elhatározásra jutottak, hogy a következő találkozó alkalmával kevesebb vitaindító előadással terveznek, és több időt szentelnek az azok által felvetett gondolatok körülményezésére.

9. A párbeszéd második találkozására 1997. május 11. és 15. között Chicagóban (Illionis, USA) került sor. Jóllehet a pünkösdi csoport volt az alkalom házigazdája, a helyet mégis a McCormick Teológiai Szeminárium biztosította. A találkozó „A Szentlélek szerepe és helye az egyházban” címet viselte. Ezúttal három előadás került bemutatásra. Az egyik „A Szentlélek és a Biblia” kapcsolata címmel. A másik kettő a Szentléleknek az igehirdetésben betöltött szerepét, valamint az egyházon belüli karizmatikus megnyilvánulások helyét vizsgálták.³ Jóllehet mindkét csoport közösen elfogadta Istennek a Jézus Krisztusban adott kijelentését, amiről a Szentírás is bizonyosságot tesz, azonban nehézségekbe ütköztek a folyamatos kijelentés hitre és gyakorlatra vonatkozó következményeinek megértésében. Elismerték a Lélek szuverén szerepét az ajándékok hitközösségen belüli szétosztásában, mely az egyházban, a társadalomban és a világban felmerülő különféle szükségleteket célozza meg. Mindkét csoport arra a felismerésre jutott, hogy valójában sok közös vonás mutatkozik meg egymás között, ugyanakkor azt is fontosnak tartották megjegyezni, hogy néhány fontos kérdésben tényleges különbözőségek vannak jelen. Noha az erre a találkozóra felkért előadások száma fele volt az előzőhöz képest, mégis arra a következtetésre jutottak, hogy a következő alkalomra még ennél is kevesebb előadást célszerű tervezni.
10. Úgy tűnt, hogy a párbeszéd az 1998. május 14. és 19. között, a svájci Kappel-am-Albisban megrendezett találkozón találta meg igazán a maga ritmusát. A résztvevők számára kivételes alkalom volt Walter J. Hollenweger professzornak, a Svájci Pünkösdi Misszió egykori lelkipásztorának, jelenleg a Svájci Református Egyház lelkészének személyes üzenete. Hasonlóan egyedi alkalomnak bizonyult Ruedi Reich-vel, a párbeszéd házigazdájával, a Zürich Kanton Református Egyházának elnökével való találkozás is. Abival Pires da Silvera távollétében református részről az ülést Salvatore Riccardi vezette. A párbeszéd ez alkalommal egy-egy dolgozatot tanulmányozott ugyanabban a témában mindkét fél részéről: „A Szentlélek és a misszió eszkatológiai nézőpontból.”⁴
11. Ez alkalommal vált nyilvánvalóvá az is, hogy a párbeszéd munkáját nagyban segítené, ha az évek során nagyobb folytonosság lenne a párbeszédben részt vevő tagokat illetően. Noha a párbeszéd vezetői bíztak abban, hogy sikerül olyan embereket bevonni a munkába, akik számára egy nemzetközi találkozó személyes növekedéssel szolgál, a keresztyénség globális jelenségének megértése számos résztvevő részéről hiányzott, s ez folyamatosan akadályt

jelentett a közös munkában. Ehhez hasonlóan, korábban reményként fogalmazták meg azt is, hogy a párbeszédbe mindkét részről különböző tudományos szintről érkező tagokat delegálnak. Azonban ez is inkább akadályt jelentett abban a tekintetben, hogy a csoport továbbra is híjával volt annak a közös nyelvezetnek és módszernek, amellyel a kitűzött célok elérhetőek lettek volna. A harmadik ülés zárásaként a vezetők elhatározták, hogy olyan csoportokat ültetnek az asztalhoz, amelyek kiegyenlítettebb viszonyokat tükröztek.

12. 1999. május 14. és 20. között a dél-koreai Szöulban a párbeszéd „A Szentlélek, karizma, és Isten országa” témakört vitatta meg.⁵ Ebben az évben David Yonggi Cho lelkipásztor és a Yoido Full Gospel Church látta vendégül a résztvevőket. Ettől a ponttól kezdve a párbeszéd tagjai úgy érezték, hogy sikerült úgy összeállítani a csoportokat, ahogyan azok leginkább képesek legyenek a közös feladatok elvégzésére. Ezenkívül a helyszín közvetlen lehetőséget biztosított a párbeszéd résztvevői számára, hogy egy olyan környezetben vizsgálják a pünkösdi és református közösségek tagjait, ahol köztudottan feszültségek voltak jelen. Jóllehet az elsődleges megbeszélés a tárgyalóasztalnál az előre kitűzött témára összpontosított, ami a közös istentiszteletek, a helyi egyházaknál tett látogatások és egyéb minősített alkalmakkor történtek, fontosnak bizonyultak a feltáró bizottság által táplált remények beteljesítésében. Mindkét hagyomány helyi képviselői meghívást kaptak a tanácskozásokra, hogy vendégként figyelemmel követhessék azokat. A helyi keresztyén és világi sajtó képviselői is meghívást kaptak, hogy bizonyos üléseket megfigyelhessenek. A párbeszéd résztvevői számos alkalommal adtak sajtóinterjúkat, ahol lehetőségük nyílt beszámolni a párbeszéd reményeiről, s egyúttal aggodalmuknak is hangot adhattak a szülői presbiteriánus és pünkösdi közösségekben jelenlévő problémák miatt. Abban az időben ezek a sajátos keretek közé szorított találkozások nagymértékben sikeresnek bizonyultak a közösségek közötti hidak építésében.
13. Az RVSz és a pünkösdiel közötti megbeszélések első öt éves köre 2000. május 20. és 24. között a braziliai São Paulóban végződött. Az Independent Presbyterian Church of Brazil (Brazília Független Presbiteriánus Egyház) és a First Independent Presbyterian Church of São Paulo (São Paulo Első Független Presbiteriánus Egyház) közösen látta vendégül a párbeszédet. Református részről Milan Opočenský elnökölt az ülésen. Mindkét csoport tagjai számára az előző négy év alatt elkészített tanulmányok, az üléseken megfogalmazott jelentések és az ezekből származó vázlatos munkaanyag szolgált segítségül a záró beszámoló elkészítésében. A munka plenáris ülésekkel kezdődött, amelyek során négy csoport külön foglalkozott a beszámoló négy fő szakasza egyikének a kidolgozásával. A szöveg lektorálására és a bevezetés megírására külön szakemberek kaptak meghívást. A két hagyomány számára egy nap állt rendelkezésre, hogy saját csoportjukon belül tisztázzák álláspontjaikat. Végül a beszámolót a plenáris ülés elé terjesztették jóváhagyásra.
14. Mindkét csoport egyetértett abban, hogy ez a folyamat olyan új meglátások és információk felismerését tette lehetővé, amelyek csak a megbeszélés-sorozat végén váltak láthatóvá. Mindegyik év találkozója valamilyen szinten hozzájárult a párbeszéd egészéhez, ezeknek azonban meg kellett találni a helyét. Ezért mindkét csoport tagjai úgy vélik, hogy az itt következő megállapítások hűen tükrözik nem csupán saját, de mindazok véleményét is, akiket képviselni kívántak ennek a folyamatos párbeszédnek a során.

I. Lélek és Ige

A Lélek és az Ige a Szentháromság vonatkozásában

15. A pünködsdi és református csoportok tagjaiként a Nicea-konstantinápolyi hitvallással egyetemben hisszük, hogy a Szentlélek Urunk és Éltestünk, akit az Atyával és a Fiúval együtt imádunk és dicsőítünk. Hiszük, hogy az Atya, a Fiú és a Lélek küldi el az Egyházat a világba.
16. Úgy véljük, hogy szükséges helyreigazítani azt a korábbi elgondolást, mely a református és pünködsdi közösségek közötti ellentétet az Ige (református) és a Lélek (pünködsdi) közötti eltrő hangsúlyozásában kereste. A református és pünködsdi hagyomány a Szentlélek munkáját egyaránt Jézus Krisztustól teszi függővé.
17. A pünkösdiek tisztában vannak azzal, hogy némelyek úgy tekintenek a pünködsdi mozgalomra, mint amelyik túlzott mértékben összpontosít a Szentlélekre. Jóllehet a pünkösdiek a Lélek munkájára hívják fel a figyelmet, ezt általában mégsem választják külön Isten működésének trinitárius felfogásától. A pünkösdiek rendszerint egyetértenek abban, hogy Isten munkája és a mi hódolatot kifejező / hódolattal teljes válaszadásunk bizonyos trinitárius szerkezet szerint megy végbe (mely magába foglalja a Fiún keresztül az Atyát a Lélek erejében). A legtöbb pünködsdi vallja az isteni Szentháromságot, bár a mozgalom egyik szárnya csupán Isten egységét hajlandó elismerni.⁶ A pünködsdi üzenet középpontja Jézus Krisztus személye és munkája. A mozgalom kezdetektől fogva Jézus Krisztusra, mint Megváltóra, Megszentelőre, Lélekkel keresztelőre, Gyógyítóra és Eljövendő Királyra tekint. A pünködsdi gyakorlat valójában igyekszik magát alávetni annak a bibliai tanításnak, mely szerint Krisztus a zsinórmértéke mindazoknak a dolgoknak, amelyeket a Szentléleknek tulajdonítanak.
18. A Szentháromság vonatkozásában a református egyházak elismerték a Lélek munkájának krisztológiai kritériumát, ugyanakkor különös figyelmet fordítottak a három-egy Isten teremtésben véghezvitt munkájára is. A világ a három-egy Isten jó munkája, aki az Ige és a Lélek által hívta azt elő, s tartja fent mind a mai napig. A bűn és lázadás ellenére a Föld továbbra is „Isten dicsőségének színtere.” A világ Istent, Teremtőjét dicséri. E hangsúly eredményeként a református hagyomány nyitott a Lélek teremtésben és kultúrában véghezvitt munkájának felismerésére. Elhívásunkat e világban kell betöltenünk, amely fölött Jézus Krisztus Úr, s amelyet a Lélek teremt majd újjá, és vezet el végső beteljesedéséhez.

A Lélek és az Ige a teremtésben és a kultúrában

19. Egyetértünk abban, hogy Isten maradéktalanul kijelentette magát Jézus Krisztusban, az Egyben, akiben az Istenség teljessége lakozik. Isten Fia Isten örökkévaló Igéje, aki testté lett (vö. János 1,14; Zsidók 1,1-2 és Kolossé 2,3.9). Ezenkívül Isten az Írások által is kijelentette önmagát; és a Szentírást mint Isten Igéjét nem szabad elválasztanunk a Lélek munkájától.
20. Hiszük, hogy a Szentlélek nem csupán a keresztyén egyházban, de az emberi történelemben és különféle kultúrákban is jelen van és munkálkodik. A Lélek munkája sokkal átfogóbb, mint azt gondolnánk. Mindazonáltal hisszük, hogy minden kultúra, beleértve saját egyházaink hagyományait is, a Szentlélek átformálására szorul a Jézus Krisztusban kapott kijelentésnek megfelelően, amint a Szentírás arról bizonyosságot tesz. Hiszük, hogy Jézus Krisztus az Egy, akiben az Istenség teljessége lakozik, az Isten tökéletes képe, és az Isten legteljesebb önkijelentése az emberiség számára (Zsidók 1).

21. Az igehirdetésre és a Jézus Krisztus szolgálatának megtapasztalására összpontosítva a pünkösdiiek általánosan hangsúlyozták, hogy a Lélek kultúrában való munkája előkészíti Krisztusnak az Egyház által e világban végzett szolgálatát. Ezzel egy időben a „Krisztus nélküli” világ bűnösségét és szükségleteit is kiemelték. Újabban egyre többször találkozhatunk azzal a pünkösdi megállapítással, hogy a Léleknek a teremtésben és kultúrában való szerepe nem más, mint Isten kijelentése és Isten igazságos, szent akaratának megvalósítása, ami még nem egyenlő azzal a feltételezéssel, hogy megváltó kegyelem az evangélium szolgálatán kívül is létezhetne. Jézus Krisztus „az út, az igazság és az élet.” A református hagyomány azonban – anélkül, hogy Jézus Krisztus Isten megváltó tervében elfoglalt egyedi szerepét lekicsinyítené – a Lélek kultúrában betöltött szerepét sokkal szélesebb és pozitívabb vonatkozásban látja, mint egyedül az evangélium szolgálatára való felkészítést.

Lélek, igehirdetés és a lelkek megkülönböztetése

22. Mindannyian hangsúlyozzuk az Ige és a Lélek kölcsönös, egymáshoz való kötődését. A Biblia a Szentlélek által szólja Isten Igéjét. A Lélek nélkülözhetetlen cselekvése teszi a szöveget a Jézus Krisztusról szóló élő és életet adó bizonyágtétellé, mely emberi életeket formál át; a Szentírás tehát nem egy halott szöveg. Ez a hitvallás többet jelent pusztán egy bibliai igazság megfogalmazásánál, vagy egy tantétel kimondásánál. Elmondja, hogyan értelmezzük, viszonyulunk és alkalmazzuk a Bibliát a mindennapi életünkben. A Biblia táplálja Isten népét és képessé teszi őket a lelkek megkülönböztetésére.
23. A pünkösdiiek és a legtöbb református keresztyén hiszi, hogy Jézus Krisztus „az út, az igazság és az élet”, ezért senki sem mehet az Atyához, csakis a Fiú által (János 14,6). A Szentlélek győzi meg az embereket arról, hogy mi a bűn, mi az igazság és mi az ítélet (János 16,8-11). Ő vezeti el az embereket arra, hogy személyesen válaszoljanak az isteni hívásra, hogy keressék és megtalálhassák Őt (ApCsel 17,27). Mindkét hagyomány elismeri, hogy a Szentlélek minden nép között munkálkodik, más hitű népeket is beleértve, hogy felkészítse őket a hirdetett Ige befogadására (Zsolt 139; ApCsel 14,15-17). Ennek okáért, mindkét hagyomány hívei számára közös feladatként szolgál azoknak az utaknak a közös megtanulása, amelyek által Isten Lelke arra tanítja az egyházat, hogy a különböző kulturális elemeket hogyan hasznosíthatja az Isten szolgálatában és Isten Igéjének hirdetésében.
24. A pünkösdiiek meggyőződése szerint a keresztyéneknek folytatniuk kell Jézus Krisztus munkáját a Szentlélek felhatalmazása által. Az evangélium hirdetésével, a betegek gyógyításával és a démoni erőkkel való szembeszállással a pünkösdiiek annak a módját keresik, hogyan vehetnek részt az evangélium erőteljes hirdetésében. Ezzel gyakorta együtt járnak Isten hatalmának különféle megnyilvánulásai. A pünkösdi egyházakban világszerte valószínűleg a gyógyítás a leggyakoribb megnyilvánulása Isten hatalmának. A gyógyítások (beleértve az ördögűzést is) Isten jelenlétének, könyörületének és hatalmának megnyilvánulásai.
25. A pünkösdiiek számára a Lélek felkenése teszi az igehirdetést eseménnyé és találkozássá ember és Isten között. A szentírás üzenet Lélek által felhatalmazott hirdetése fontos szerepet játszik a pünkösdi istentiszteleteken. Azonban Isten akaratának és cselekvésének közlése nem korlátozódik csak és kizárólag az igehirdetés alkalmára. A pünkösdi istentiszteleten a Lélek számos ajándéka munkálkodik annak érdekében, hogy Isten jelenlétét közvetítse, és Isten akaratát közölje. A megkülönböztetés színtere sok pünkösdi egyházban az egész

gyülekezetre kiterjed, így akár istentiszteleten összegyülekezve, akár a társadalomban szétszóródva, minden tag arra hivatott, hogy éljen saját ajándékával a szolgálatban. Számos pünkösdi elmondása szerint, több alkalommal és helyen is előfordult már, hogy egy adott istentiszteleten a Lélek olyan drámai módon munkálkodott a különféle, rendkívüli lelki ajándékok által, hogy az Isten Igéje nem szokványos módon került közlésre. Sok pünkösdi gyülekezetben egyfajta törekvés figyelhető meg arra nézve, hogy megosszák (decentralizálják) Isten Igéjének a hirdetését, arra bátorítva az egyszerű hívőket, hogy a felszentelt lelkész igehirdetői szolgálata mellett ők is beszéljenek Isten nevében.

26. Kölcsönösség áll fent az Ige, a Lélek és a közösség között: így a Lélek megeleveníti az Igét, az Ige kontextust teremt a Lélek munkája számára, a közösség pedig megéli a Lélek iránymutatásait. A pünkösdiel egyénileg és közösségileg is elsődlegesnek tartják a „Lélek vezetését”.
27. Noha a pünkösdiel a Biblia magyarázására különböző metódusokat és megközelítési módokat használnak, meggyőződésük középpontjában az áll, hogy Isten Igéje ma is beszél a világhoz. A pünkösdiel arra törekcsenek, hogy meghallják, mit mond Isten Igéje nekik és ennek a kornak, hiszen Isten hatalmas tettei, ahogyan azok a Bibliában megtalálhatók, továbbra is jelen vannak életükben. A pünkösdiel számára a Biblia egy történet; saját életüket olvassák bele ebbe a történetbe, s ezt a történetet a saját életükbe. Fontosnak tartják, hogy vissza-visszatérjenek Isten megtapasztalásához, amint arról a Szentírás is tanúskodik, de készek továbblépni, mozdulni a világ felé, hogy tanúbizonyságot tegyenek Isten cselekedeteiről, amelyek új körülmények között általuk sokasodtak többszöröződtek. Ezért a magyarázó lelki nyitottsága és alkalmassága feltétlenül szükséges az Ige meghallásához. A pünkösdiel által hangsúlyozott szakadék, mely a Biblia és korunk között tátong, nem történelmi, hanem lelki természetű.
28. A pünkösdiel általában a Biblia egyfajta fegyelmezett tanulmányozását tartják helyesnek, olyan módszereket alkalmazva, melyek nem idegenítik el az olvasót a szövegtől, vagy nem vonják kétségbe Isten tetteinek csodálatos természetét a bibliai vagy a mai időkben. Ebből kifolyólag gyakran bizalmatlansággal fogadták a Biblia történetkritikai módszereket használó értelmezését. Vannak közöttük olyanok, akik a Szentírás tévedhetetlenségének fundamentalista védelmezéseit követve igyekeznek beszállni a Biblia értelmezésében használt történelmi módszer helyességéről szóló modern küzdelembe. Mások helyett a biblia-magyarázat posztmodern megközelítéseivel próbálják meg leküzdeni a történelmi módszer korlátait a Szentírás értelmezésében. De a pünkösdiel rendszerint hangsúlyozzák, hogy a Biblia egyedül a Lélek munkája által szól és változtat meg életeteket.
29. Jóllehet a pünkösdiel eredetileg különböző felekezeti háttérből érkeztek, mégis keresték a módját annak, hogy túllépjenek azon a közös megtapasztaláson, amelyet „halott formáknak és hitvallásoknak” neveztek, egy „élő, gyakorlatias keresztyénség” felé. Így Isten kijelentésének a Biblián alapuló hirdetését nem a múltbeli, felekezeti szokásokhoz, hanem a Lélek utolsó időköt jelző különféle jeleihez és csodáihoz való tudatos elköteleződés segítette, melyek közül az egyik legfontosabb a profétálás. A pünkösdi meggyőződés szerint Isten Lelke egyszerű keresztyéneken keresztül is szólhat számos olyan módon, amely összhangban áll a bibliai üzenettel (1Kor 12-14). Ideális esetben ezek az ihletett szavak az igehirdetést segítik abban, hogy Isten Szentírásban kijelentett akaratát erőteljessé és időszzerűvé tegye az egyház konkrét szükségleteiben. Amint azt az Apostolok cselekedetei is bemutatja, az Egyházat a jelenben a Léleknek kell profétailag vezetnie. „Akinék van füle, hallja meg, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek!” (Jelenések 1-3)

30. A református hit és élet számára nélkülözhetetlen a Biblia. Aki belép egy református templomba, általában egy Bibliát talál az úrasztalán vagy a szószéken. Az, hogy ez a Biblia nyitva van, azt mutatja, hogy Isten beszélni akar. Az Isten Igéje meg akarja válaszolni azokat a kérdéseket, amelyeket az ember a szívében hordoz. Az Ige egy létfontosságú kérdést is szegez a betérő emberhez. A templomban található nyitott Biblia szimbolikus jelentéssel bír: azt mutatja, hogy a református megtapasztalás és istentisztelet számára a Szentírás központi elem. Az istentisztelet legfontosabb része kétség kívül az Ige olvasása és hirdetése. Az egész liturgia úgy épül fel, hogy az Ige hirdetése a középpontban maradjon. Ugyanakkor a Biblia önmagában nem végcél, a Szentírás és az igehirdetés egyaránt az élő Igére, Jézus Krisztusra mutat.
31. A református egyházak szerint az Isten Igéje Isten egész népét szólítja meg. Ezért a gyülekezetek hangsúlyozzák a Szentírás tanítását, tanulmányozását, megbeszélését és tanulását, hogy ezáltal az egész hitközösség és annak minden tagja az Isten Igéjét annak teljességében hallhassa.
32. A korábbi évszázadok során általános volt az a református teológiai álláspont, hogy minden jel és csoda egyedül az apostoli korra korlátozódott. Egyre több teológus, lelkész és egyháztag látja úgy, hogy ennek a vélekedésnek semmilyen bibliai alapja nincs. Azonban Pál leveleinek figyelmes olvasása arra a meggyőződésre vezet a református keresztyéneket, hogy hiba lenne figyelmünket teljes mértékben az ún. természetfeletti ajándékokra fordítani, mint például a nyelveken szólás és a gyógyítás. A lelki ajándékok páli felsorolásában az olyan „természetes” ajándékok, mint például a vezetés, szervezés és tanítás a különleges ajándékokkal együtt kerülnek említésre. Valójában nem tudunk éles különbséget tenni „természetfeletti” és „természetes” ajándékok között. Amit mi „természetesnek” vélünk, akár csodaként is értelmezhető a természetben, személyes tapasztalatunkban vagy az emberiség történelmében. Mindez nyilvánvalóvá válik az olyan, egyre inkább a figyelem középpontjába kerülő „csodák” esetében, mint a nők és férfiak egyenjogúságáért folytatott törekvés, az apartheid felszámolása, vagy a tömegpusztító fegyverek megszüntetéséért vívott harc. Ezekben az eseményekben és fáradozásokban láthatjuk, miként munkálkodik napjainkban a Lélek világunk gyógyításáért.
33. A reformátusok azt vallják, hogy az Isten Igéje mindazok hűsége által jut el hozzájuk, akik az évszázadok alatt megőrizték és hirdették azt, bizonyosságot téve arról a szolgálatban és a misszióban. Pál apostol a hagyomány fontosságára hívja fel a figyelmet akkor, amikor a keresztyén üzenet olyan legalapvetőbb elemeivel kapcsolatosan ad rendelkezéseket, mint Jézus Krisztus feltámadása (1Kor 15,3) vagy az úrvacsora (1Kor 11,23). Mivel Isten Igéje hatalmas időbeli távolságon áthidalva ért el bennünket, minden olyan értelmezési lehetőséget meg kell ragadnunk, amely segíthet üzenete megértésében. Az egyik ilyen lehetőség – noha nem az egyetlen – a történetkritikai módszer. Azonban semmilyen magyarózó módszer nem veheti át magának az Igének a helyét. Jóllehet az exegetikai fáradozás segíti az egyházat a Szentírás jelentésének felismerésében, mégis egyedül a Szentlélek által válhat a Szentírás Isten élő Igéjévé az egyház számára.
34. Isten Igéje nem csupán az egyházat és az egyéneket szólítja meg, hanem az egész világot is, amelyet Isten annyira szeretett (János 3,16). Emiatt a református hagyományban az Ige hirdetése és az Igében való engedelmes élet központi jelentőséggel bír, ezáltal felhatalmazva az egyházat arra, hogy Isten nevében minden elnyomó hatalommal szembeszálljon. Ezt a fajta szembehelyezkedést általában az egyház „profétai” feladatának nevezik; azonban

az nem vehető teljesen biztosra, hogy minden ilyen megnyilvánulás valóban „prófétai”-e. Minden esetben először az egyház felé hangzik a profétai szó, így az egyház feladata mindenekelőtt hallgatni a profétákra, majd hűségesen és alázatosan érthetővé tenni Isten Igéje jelentését az adott nemzedék számára. Az egyház által hirdetett Ige egyedül ott és akkor válik profétaivá, ahol Isten jónak látja, és csakis a „törtétek után” lehet profétainak minősíteni az egyház megnyilvánulását.

35. A pünkösdi és református keresztyének osztoznak a megállapításban, miszerint a Biblia Isten Igéje abban, ahogyan Jézus Krisztusról tesz bizonyosságot a Szentlélek munkája által. Különbözőképpen látják azt, hogy milyen szerepet tölt be a Lélek kultúrában, és hogy milyen fontossággal bírnak a Lélek különleges ajándékai Isten hatalmának kinyilvánításában az evangélium hirdetésében. Hisszük, hogy a Bibliát, mint Isten Igéjét, a Lélek eszközként használja fel, hogy Jézus Krisztus kegyelmét minden ember számára hirdesse. Az Isten Igéje, amint az a Bibliában írva található, élő Igeként Isten Lelkének munkája által szólal meg, mivel a Lélek, aki a Biblián keresztül szól, ugyanaz a Lélek, aki jelen volt a Szentírás keletkezésekor is. A Bibliának ezt a szerepét (ti. a Lélek egyik eszköze) azonban nem mondhatjuk kizárólagosnak, hiszen a Lelket nem szoríthatjuk pusztán a Biblia szövegéhez. A pünkösdi és református hagyományok képviselőiként ugyan némiképp másként értelmezzük az egyház profétai feladatát, de egyetértünk abban, hogy Isten Lelke továbbra is az egyházban és azon keresztül szól a bibliai üzenettel összhangban.

II. A Szentlélek és az egyház

36. A pünkösdi és református teológusok közösségei a következő meggyőződésekben osztoznak a Szentlélekről és az egyházzal:

Az egyház az Ige és a Lélek teremtménye.

Az egyház a Szentlélektől vezetettek közössége.

Az egyház a Lélek ajándékainak közössége.

Az egyház a világban van, de nem a világból való.

Mindezen közös meggyőződések tekintetében a református és pünkösdi hangsúlyok gyakran különbözőek. Ezek az eltérések néha kiegészítik egymást, máskor pedig különböző irányba mutatnak. A közösségek közötti folyamatos párbeszéd mindenesetre segít tisztán látni ezeket az egymást kiegészítő és egymástól eltérő elemeket, valamint javaslatokat tesz a közöttünk lévő folyamatos kapcsolat elmélyítésére.

Az egyház az Ige és a Lélek teremtménye

37. A református és pünkösdi hívek abban a szilárd meggyőződésben osztoznak, miszerint az egyház Isten teremtménye. Az egyház az Ige által elhívott és a Lélek által formált nép Isten dicsőségére. Isten kegyelmes tette minden emberi formát, közösséget és intézményt megelőz. Az egyházzal szólva hangsúlyozzuk az Ige és a Lélek kölcsönös kapcsolatát, valamint hogy az egyház mint az Ige és a Lélek teremtménye – Isten kegyelmére való válaszként – a Lélekben és igazságban való imádásra hivatott el. Jóllehet a pünkösdi és református keresztyének e közös meggyőződés kifejezésére különböző nyelvezetet használnak.

38. A református keresztyének inkább a „szövetség” nyelvezetét használják Isten megelőző kezdeményezésének és Isten népe létrejöttének leírására. A szövetség Isten Krisztusban való kegyelmes tettét fejezi ki, amellyel minket önmagával és egymással is megbékéltet. Az egyházzal alkotott református felfogás Isten ígéreteiből és parancsolataiból indul ki. A szövetség legmélyebb célja a megbékélt élet, mivel a Krisztusban való megbékélés az alapja és indítéka a Lélek ereje általi, Isten akaratával egyező életnek. A szövetség a két nagy parancsolatban, Isten és a felebarát szeretetében jut kifejeződésre. A református keresztyének az igaz egyházat azzal a közösséggel azonosítják, ahol az Isten Igéjét helyesen magyarázzák és hallgatják, a sákramentumokkal pedig Krisztus rendelése szerint élnek. A református keresztyének vallják tehát, hogy a Krisztus evangéliumát a hívők élő, Isten Igéje által fenntartott és táplált közössége által kapjuk, úgy hogy a Szentlélek pecsételi meg az Igét bennünk.
39. A pünkösdiéink inkább a „Lélek kiáradása” megfogalmazást használják Isten megelőző kezdeményezésének és az egyház mint Krisztus teste létrejöttének leírására. Az igaz egyházat azzal a közösséggel azonosítják, ahol Jézus Krisztust felmagasztalják, az Isten Igéjét hirdetik és annak engedelmeskednek, és ahol a Lélek ajándékai nyilvánvalóak a hívek életében. A Lélek szuverén módon osztogatja ajándékait a közösség és annak tagjai számára. A Léleknek ezek az ajándékai olyan különböző módon nyilvánulnak meg, hogy az Ige szerepe és a Lélek tevékenysége új összefüggésbe kerülnek a közösségen belül. Minden pünkösdi közösség, mely a Lélek kiáradása által jön létre, és a Lélek ajándékai által formálódik, felismeri, mit mond a Lélek az Igén keresztül az egyháznak, s ily módon a Lélek által, az Igéhez igazodva formálódik.
40. A szövetségi elgondolásból következik az a református keresztyén elgondolás, hogy az egyház a gyülekezeteiben él. A pünkösdi keresztyének ezzel szemben sokkal inkább a helyi összejövetelek életére összpontosítanak, amint azok a Jézus Krisztus nevében és a Szentlélek erejében gyűlnek össze.
41. A közös állítás, miszerint az egyház az Ige és a Lélek teremtménye, gyümölcsöző párbeszédre vezethet bennünket azt illetően, mily módon nyer tért közöttünk az Ige és hogyan munkálkodik köreinkben a Lélek. A pünkösdi és a református keresztyének egyaránt úgy tekintenek az istentiszteletre, mint ami az egyháznak Isten kegyelmére adott legfőbb válasza. Abban a hitben is osztoznak, hogy a Lélek teszi képessé a közösséget az igaz istentiszteletre. Ugyanakkor a két hitközösség a Lélek jelenlétét és működését másként fejezi ki. Többet kellene beszélnünk az istentisztelet konkrét valóságáról. A sákramentumok vagy a szertartások szerepéről, illetve a Szentlélek ajándékairól folytatott további, mélyebb párbeszéd pedig kölcsönösen gazdagítaná a feleket.

Az egyház a Szentlélektől vezetettek közössége

42. A pünkösdi és református keresztyének is a Lélek vezetését ismerik fel az egyházban, amint az egyház megvallja hitét, istentiszteleti közösségként gyülekezik össze, növekszik a tanításban és a közösségben, és a világba való küldetésének engedelmeskedik. Ilyen és más módokon is segíti a Lélek vezetése az egyházat a lelkek megkülönböztetésében.
43. A református közösségek szerint a Lélek az egyházat, mint a keresztyén hitről folytonosan vallást tévő közösséget vezet. A reformátusokra mindig is jellemző volt a hitvallástétel,

mely által Istentől kapott szabadságukat és kötelességüket gyakorolták, hogy minden időben és helyen megvallják hitüket. A reformáció korai kezdeteitől egészen a 20. századig a református egyházak olyan hitvallásokat és krédókat fogalmaztak meg, amelyek konkrét közösségek megélt hitét fejezték ki. Az egyházak a Lélek vezetését abban ismerik fel, ahogyan a hitközösséget folyamatosan az igazságra vezérli, az evangéliumot pedig adott helyen és időben érthetővé és időszerűvé teszi. A hitvallásoknak ez a folyamatos újrafogalmazása a Szentíráshoz való hűségen alapszik, mely Isten Igéje, és amely a testet öltött Igeről tesz bizonyosságot.

44. A református egyházak az Ige és a Lélek általi kölcsönös megkülönböztetés (tisztánlátás) révén igyekeznek egyezsége jutni. Ugyanakkor valljuk, hogy az Igének tökéletlen hallgatói vagyunk, akik a Lélek vezetésének ellenállunk. Annak ellenére, hogy a megváltott bűnösök közössége vagyunk, még bűnösök maradunk. „Akinek van füle, hallja meg, mit mond a Lélek a gyülekezeteknek!”
45. Néhány pünkösdi ugyan fogalmazott meg vagy fogadott el hitvallásokat, vagy írott formába foglalt hitbéli tételeket, hitüket azonban gyakran inkább a hétköznapi életben, vagy istentiszteleti alkalmakon közölt személyes bizonyágtételek formájában vallják meg. A pünkösdi határozottan állítják, hogy a Lélek az, aki vezeti és teszi képessé őket Isten tiszteletére. Igyekeznek érzékenyek lenni a Lélek mozgására, mivel hitük szerint a Lélek minden igazságra elvezeti s Jézus Krisztus felé irányítja őket.
46. A református istentisztelet az a hely, ahol az összegyülekezett közösség megvallja közös hitét. Az ősegyházi, a reformáció korabeli és a kortárs krédókkal és hitvallásokkal az istentiszteleti közösség azoknak a hitbéli meggyőződéseknak ad hangot, amelyek összekötik az egyes híveket a közös hitben, életben és tanúbizonyosságban.
47. Ideális esetben a lelkek megkülönböztetése alapvetően fontos szerepet játszik a pünkösdzizmusban. A pünkösdi lelkiség vagy kegyesség gyakorlása kollektív módon készíti fel a gyülekezeteket, szolgáló csoportokat és felekezeteket arra, hogy konkrét helyzetekben felismerjék Isten akaratát. Az egyházon, mint közösségen belül számos szerepet betöltő, lelkek megkülönböztetésének dinamikája a Lélek segítségére és vezetésére támaszkodik abban, hogy a közösség imádsága megpecsételődjön. Ez egyfajta közös, a Szentírással megegyező, belső bizonyosság formájában nyilvánul meg. Az imádságos tanácskozások vagy megbeszélések lehetővé teszik a gyülekezet számára, hogy egy adott kérdést vagy helyzetet illetően konszenzusra jussanak. A lelkek megkülönböztetésének közösségi gyakorlása magába foglalja a pünkösdi és a társadalom közötti interakciót is.
48. A társadalmi változások és fejlődés gyakran készítetnek arra egy keresztyén csoportot, hogy egy adott problémával foglalkozzanak. A lelkek megkülönböztetésének közösségi gyakorlásához szorosan hozzátartozik az, hogy minden egyes tag személyesen is gyakorolja a lelkek megkülönböztetését. Minden személy részt vesz a lelkek megkülönböztetésének folyamatában oly módon, hogy feltárja saját véleményét a felmerülő, vagy már meglévő konszenzusos állásponttal kapcsolatban. A lelkiismeret sarkalatos szerepet kap az lelkek megkülönböztetésének egyéni gyakorlásában. Noha a pünkösdi ritkán használják a lelkiismeret kifejezést, hallgatólagosan gyakran hivatkozási alap. A pünkösdi egyén számára a lelkek megkülönböztetésében a lelkiismeretet részben a személy lelkisége, kegyessége határozza meg.

49. A pünkösdiiek bíznak abban, hogy a lelkek megkülönböztetésének gyakorlata az egész gyülekezetekre kiterjed, így akár istentiszteleten egybegyűlve, akár a társadalomban szétszórva, minden tag arra hivatott, hogy saját ajándékait hasznosítsa a szolgálatban. Minden egyes személy felelős a csoportért, és minden egyes személy felteheti a csoport számára a kérdést: „kiben van a Lélek értelme” egy adott kérdést illetően. A lelkek megkülönböztetése éppen ezért a közösség minden tagjától aktív részvételt követel. Figyelnek a Lélekre, amint az az Ige által igehirdetésen, tanításon, biznyságtételen és egyéb cselekedeteken keresztül szól. Arra bátorítják őket, hogy a találkozók alkalmával hozzák magukkal Bibliájukat, és saját maguk tanulmányozzák az elhangzottakat. A hallott igehirdetést mérlegre teszik a Szentírás, a Lélek „indíttatása” és az imádságban való elcsendesedés tükrében.

Az egyház a Lélek ajándékainak közössége

50. Annak ellenére, hogy a Lélek ajándékait gyakran a pünkösdi egyházakkal hozzák összefüggésbe, a református egyházak szintén elismerik, hogy az egyház az Isten népének kegyelmi ajándékokat ajándékozó Lélek kegyelmes jelenléte által jön létre és marad meg. A pünkösdiiek és reformátusok másképpen beszélnek az ajándékokról és az azokban való részesedésről, azt ugyanakkor egyaránt elismerik, hogy a Lélek karizmái létfontosságúak az egyházi élet számára.
51. A pünkösdiiek állítása szerint a lelki ajándékok növelik, erősítik a hívők hitét, elmélyítik Istennel való kapcsolatukat, építik az egyházat és képessé tesznek a misszióra a világban. Mivel a pünkösdiiek szeretik és tisztelik az Isten Igéjét, ezért bíznak abban, hogy Isten Lelke a kegyelem megnyilvánulásai által kijelenti hatalmát. A lelki ajándékoknak ezek a megnyilvánulásai jelei annak, hogy Isten az Ő népével van. Az olyan lelki ajándékok, mint a gyógyítás, prófétálás, démonok kiűzése, nyelveken szólás és más karizmák nem csak az egyén, de a hitközösség életét is gazdagítják.
52. A párbeszéd résztvevői vallják, hogy az egyháznak adott isteni ajándékok valóságok, az egyháznak adott ajándékok adományozója a Szentlélek, és ezek az ajándékok azért adtak az egyháznak, hogy a közjót szolgálja velük. Református és számos pünkösdi is elismeri, hogy a Lélek ajándékairól alkotott nézetük sokkal szerteágazóbb, mint a lelki ajándékokról szóló 1Korinthus 12,8-10-ben található klasszikus felsorolás. A Lélek ajándékaival kapcsolatos megfontolásokat tovább formálja az 1Korinthus 1,4-7-ben átívelő téma: „A kegyelmi ajándékok között ugyan különbségek vannak, de a Lélek ugyanaz. Különbségek vannak a szolgálatokban is, de az Úr ugyanaz. És különbségek vannak az isteni erő megnyilvánulásaiban is, de Isten, aki mindezt véghezviszi mindenkiben, ugyanaz. A Lélek megnyilvánulása pedig mindenkinek azért adatik, hogy használjon vele.”
53. A református keresztyének vallják, hogy a református egyházak gyülekezeti életében a Lélek ajándékai tapasztalható módon jelen vannak. Minden gyülekezet számos olyan esetre mutathatna, ahol a szavak és tettek – hivatalos vagy nem hivatalos módon – hűségben vezették a gyülekezeteket. Bárhol, ahol az egyházban megbékélés kezdeményeznek, Krisztus örömezenetét hirdetik, vigasztalást nyújtanak, igazságtalanságokat neveznek néven, vagy gyógyulásért és egészségért imádkoznak – ott a Szentlélek munkálkodik Isten népe között. A református egyházak képviselőinek elmondása szerint ugyanakkor egyházaik sokszor túlzott közömbösséget mutatnak a Lélek ajándékainak keresésében és fogadásában. A református keresztyéneknek éppen ezért erőteljesen hirdetniük kell, hogy

Isten az adományozója ezeknek az ajándékoknak, nem pedig mi magunk.

54. Ahogyan a párbeszéd református és pünkösdi résztvevőiként elgondolkodtunk a bibliai szövegeken és az egyház életén, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy egyetlen ajándék vagy ajándékok bizonyos csoportja sem tekinthető minden hívő, gyülekezet vagy egyház számára – tértől és időtől függetlenül – kötelező érvényűnek. Osztozunk azon a véleményen, miszerint egyetlen hívő, vagy gyülekezet sem birtokolhatja végérvényesen az ajándékokat, mivel a Lélek különböző helyeken a szükségekhez mérten osztja szét azokat.
55. Abban is egyetértünk, hogy a lelki ajándékokról szóló egyetlen bibliai felsorolás sem állítható példaként az egész egyház számára. Egyfelől, elismerjük, hogy számos pünkösdi a Szentlélek ajándékait az 1Korinthus 12,8-10-ben található felsorolásra korlátozza. Ők nem értékelik a Bibliában máshol (vö. 1Korinthus 12,27-30; Róma 12,3-8; Efézus 4,11; 1Péter 4,10-11) említett ajándékok karizmatikus természetét. Másfelől, számos református keresztyén elismeri ugyan az elméleti lehetőségét annak, hogy az 1Korinthus 12,8-10-ben említett ajándékokat más helyütt megfelelően gyakorolják, de ők maguk általában nem bátorítják, sőt inkább szankcionálják saját alkalmakon ezek gyakorlását. Ráadásul mindkét hagyomány képviselői között vannak olyanok, akik egyik ajándékot a másik fölé helyezik, vagy akik korlátozni kívánják az ajándékok Szentlélek általi szuverén szétosztását.
56. Mindezek mellett fontos megjegyezni, hogy a legtöbb pünkösdi úgy tartja, hogy a nyelveken szólás nem szükségképpen adatik minden keresztyén számára. Noha sokan közülük amellet érvelnek, hogy azok, akik a nyelveken szólás képességével bírnak, megkülönböztetett helyzetben vannak. Állítják, hogy az a pünkösdi élmény, melyet az ApCsel 2-ben a 120 tanítvány átélt – amikor is más nyelveken szóltak úgy, amint a Lélek adta nekik – minden hívő számára lehetséges (ApCsel 2,38-39). Ebben az értelemben véve, számos pünkösdi különbséget tesz a nyelveken szólás, mint a Szentlélek ajándéka (nem mindenki számára lehetséges), és a nyelveken szólás, mint a szentlélekkeresztségben részesülés jele vagy bizonyítéka között (mindenki számára lehetséges – ApCsel 1,8; 2,1-4).
57. Közös megállapításunk, hogy ezek az álláspontok végső soron a keresztyén egyházak egymástól elkülönült létezésének valóságából fakadnak. Hisszük, hogy akik magukévá teszik ezeket az álláspontokat, sőt dogmatikai vagy politikai állásfoglalások révén még magasabb rangba emelik őket, kiigazításra és saját korlátaik felismerésére szorulnak. Fel kell szólítani őket arra, hogy szélesítsék ki az ajándékokról alkotott értelmezésüket, melyeket a Szentlélek az egyház számára kíván adni. Csakis így léphetnek be teljes mértékben az egyház, mint Krisztus testének életébe. Csakis így részesülhetnek abban, hogy mit jelent a hívők egyetemes papsága. Csakis így tapasztalhatják meg azt a teljességet, amelyről Jól prófétált, és amelyet Péter pünkösdi napján hirdetett: Isten Lelke minden testre kitöltetik, ezáltal felruházva őket az Istennek e világban folyó munkájában való részesülésre.
58. A református keresztyének vallják, hogy Isten férfiakat és nőket hív el különféle szolgálatokra, különböző ajándékokkal ruházza fel őket a szolgálat különféle formáiban, hogy felkészítsék Isten népének egészét a világban való küldetésükre. A református egyházak ezen meggyőződésüknek azzal az állítással adnak hangot, hogy a szolgálatra való megbízatást mindenki megkapja a keresztségben. Az „egyetemes papság” klasszikus értelmezése a református gyülekezeteket arra sarkallja, hogy buzdítsanak minden keresztyént az egyház életében és szolgálatában való teljes részvételre. Néhány református egyház Isten egész népének szolgálatát oly módon is kifejezésre juttatja, hogy a felszentelt hivatalt

nem korlátozza az Ige és a sákramentumok szolgálatára. Ezek az egyházak presbitereket és diakónusokat is felszentelnek, hogy a lelkészekkel teljes értékű munkatársak legyenek az egyházi szolgálatban. Más gyülekezetek tagokat jelölnek ki különféle szolgálatok teljesítésére, mint például a szegényekkel és a társadalom peremére szorultakkal való törődés, vasárnapi iskolai tanítás, ifjúsági munka, nők szolgálatba bevonásának támogatása stb. Ezáltal felismerik az egyén ajándékait és biztatják annak használatára.

Az egyház a világban van, de nem a világból való

59. A párbeszédben részt vevő mindkét fél vallja, hogy mivel az egyház a világ átformálásának egyik eszközeként rendeltetett, ezért az „a világban van, de nem a világból való.” Az egyháznak a hívők közösségeként „példának” kell lennie, meg kell mutatnia – még ha sokszor elégtelen módon is –, hogy milyen lesz az eljövendő Isten országa. Mint ahogy a hitben való egység a gyülekezeti tagok egymás iránti szeretetében, helyi szinten nyilvánvalóvá válik, hasonló módon a Lélek egysége Isten által már most nekünk adatott, és megnyilvánulhat a területi, nemzeti és globális szinteken, a gyülekezetek, csoportok, egyházak és felekezetek közötti kapcsolatokban.
60. Az egyház az Igéhez és a Lélekhez hűségesen munkálkodik, hogy megélje Isten üzenetét és akarátát. A közösség tagjai felajánlják magukat, hogy szemek, fülek, szájak és kezek legyenek, amelyeken keresztül a Lélek és az Ige gondoskodhat az egyházban és a világban megjelenő szükségletekről.
61. A református egyházak időről időre részt vettek olyan prófétai cselekedetekben, amelyek megváltoztatták a társadalomban jelentkező elnyomó helyzeteket. Olykor azonban a református egyházak maguk voltak részesei ilyen elnyomó struktúráknak. Ezért az egyház életének egyfelől a Szentírás állandó tanulmányozásával, másrészt pedig a Szentírás különböző helyzetekre és társadalmi rendszerekre történő alkalmazásával kell telnie. Az, hogy az egyház Isten uralmáról tanúskodik, azt is jelenti, hogy aktív kötelezettséget vállal a társadalom különböző területein.
62. A pünkösdiiek a struktúrák helyett inkább az egyénekre összpontosítanak, minden személyt külön egyéniségnek tekintve. Ha egy személy szükségét szenved, a pünkösdiiek gyakran a közvetlen szükségéről gondoskodnak, anélkül hogy állandóan elemeznék azt a rendszerproblémát, amely előidézhette a helyzetet. Amint azonban mélyebb vizsgálódásba kezdenek, leleplezik azokat a rendszerproblémákat, amelyek előidézték vagy súlyosbították a szóban forgó pasztorális esetet. Ebből adódóan sok pünkösdi egy egyén vagy embercsoport iránt érzett erős pasztori törődéstől indítva konfrontálódik bizonyos rendszerproblémákkal. Jóllehet a pünkösdiikkel kapcsolatos sztereotípiák miatt gyakran passzívnak és „másviláginak” festették le őket, a társadalom alján élők életében végbement személyes megújulási programok gyakorta messzemenő következményekkel járultak hozzá társadalmi változásokhoz.

III. A Szentlélek és a misszió

63. A Szentlélek és a misszió közötti kapcsolat tisztázza annak a kérdését, hogy kinek az elhatározásától függ a misszió, és miként hajtható az a legjobban végre az egyes kon-

textusokban. Vajon a misszió elsősorban az egyház munkája, vagy az egyház csupán résztvevője az Isten által kezdeményezett misszióknak?

A Szentlélek és a Missio Dei

64. Amikor azt állítjuk, hogy a Missio Dei részesei vagyunk, egyben azt a korábbi elképzelést is szeretnénk helyesbíteni, miszerint a keresztyének közreműködésével végzett misszió pusztán az egyház missziója. Az egyház annak az isteni uralomnak a jele, melyet Jézus Krisztus hirdetett meg. Jóllehet erre a kiváltságra hivatott, ez nem jelenti azt, hogy kor látozhatja Istennek az egész teremtményi világa fölötti uralmát és hatalmát. Látjuk, hogy a misszió forrása és tekintélye a Szentháromság Istenben keresendő. A bibliai megalapozása ennek arra szólít fel, hogy szóban és tettben, minden ember előtt tegyünk bizonyosságot (Máté 28,18-20; Lukács 24,46-47; János 20,21-23; ApCsel 1,8).
65. Hisszük, hogy a Szentlélek nőket és férfiakat hatalmaz fel az Isten világában folyó misszió végzésére. A református közösségeken belül szokatlan ezt a felhatalmazást a Szentlélekkel való megkeresztelkedés fogalmával leírni. A kegyelem, melyben a közösség tagjai részesülnek, már eleve magában hordozza a felhatalmazásnak ezt az ajándékát. Mostanság azonban egyre inkább teret nyer a felismerés, miszerint a kegyelem ajándéka azzal a céllal adatik, hogy a keresztyének Isten munkatársaivá váljanak Jézus Krisztusban (1Korinthus 3,9). Néhányan ebből kifolyólag az „elhívás” (vocatio) fogalmának hangsúlyozását javasolják, mely különös jelentőséggel bír a megigazulás és megszentelődés mellett.
66. Az ApCsel 2-ben olvasható megtapasztalás alapján a pünkösdiek meg vannak győződve arról, hogy missziói megbízatásuk van az Úr visszajöveteléig. Úgy látják, hogy ez a megbízatás a Jóél 3,1-3 próféciájában gyökerezik. A legtöbb pünkösdi úgy hiszi, hogy a Szentlélekkel való megkeresztelkedés arra hatalmazza fel a hívőket, hogy az evangélium hathatós tanúivá legyenek a föld végső határáig (ApCsel 1,8). Ez a felhatalmazás az isteni elhívást, az alkalmassá tételt és megbízást is magába foglalja, valamint biztosítja a Szentlélek folyamatos jelenlétét a misszió során.
67. Közös meggyőződésünk, hogy a Missio Dei számos következménnyel szolgál a kultúráról és vallásról alkotott elképzeléseinkre nézve. Hisszük, hogy a szuverén Isten jelen van minden társadalomban és kultúrában. Hisszük, hogy Krisztus Lelke az egyház előtt járva előkészíti a talajt az evangélium fogadására.

Szentlélek és kultúra

68. A pünkösdi és református egyházak közös feladata azoknak az utaknak a megtanulása, amelyek által Isten Lelke megtanítja az egyházat a különböző kulturális elemek felhasználására és arra, miként lehet ezeket a bibliai kijelentéssel összhangban Isten szolgálatába állítani.
69. A Szentlélek aktívan jelen van az emberi történelemben és kultúrában csakúgy, mint a keresztyén egyházban. Ugyanakkor minden kultúra a Szentlélek átformálására és változtatására szorul Jézus Krisztus kijelentésének megfelelően, ahogyan arról a Szentírás bizonyosságot tesz.

70. A pünkösdiiek a Lélek munkájára hivatkoznak az egyház világban végzett missziójának alátámasztására. Meggyőződésük, hogy az emberi kultúra elidegenedett Istentől és Isten igazságától. Az evangélium szolgálatának az a célja, hogy megszabadítsa az embereket a kultúra istentelen fogságából. Továbbá hiszik, hogy a kultúrában fellelhető istentelenség megfosztja az embert méltóságától, és alkalmat teremt a társadalmi elnyomásokra. Az evangélium szolgálata elsősorban az ember megváltását tűzi ki célul, ugyanakkor az emberi méltóságért és szabadságért is felemeli a szavát.
71. A pünkösdiiek és reformátusok hiszik, hogy a kultúra Isten teremtésének része, és éppen ezért – a bűn ellenére is – számos pozitív elemet foglal magába. Az evangélium és kultúra dialogikus viszonyban áll egymással: senki sem él kulturális vákuumban. Ezért az evangéliumról szóló bizonyágtételnek kulturális formát is kell öltetni. A missziós erőfeszítéseink azt mutatják, hogy nem mindig szenteltünk kellő figyelmet a kulturális tényezőknek.
72. Jelenleg számos református teológus között vitatott, hogy vannak-e más vallásoknak megváltó elemei. Bár a pünkösdiiek és sok református elfogadhatatlannak tartja az elképzelést, miszerint az üdvösség Jézus Krisztuson kívül is megtalálható, néhány református egyetért a Missziói és Evangelizációs Világkonferencia (San Antonio, Texas, USA, 1989) ökumenikus megállapításával: „Nem mutathatunk Jézus Krisztuson kívül más utat az üdvösségre, ugyanakkor nem korlátozhatjuk Isten üdvözítő hatalmát”⁷⁷ (vö. ApCsel 17,28).
73. A pünkösdiiek alapjában véve nem ismerik el a nem keresztyén vallásokban fellelhető megváltó elemek létét, mivel a Biblia tanításával ellentétesnek vélik azt. Az egyház arra hivatott, hogy a Szentlélektől kapott karizmákon keresztül, Isten Igéje által különböztesse meg a lelkeket (1Korinthus 12,10; 14,29; vö. 1Thesszalonika 5,19-21; 1János 4,2-3). Az első keresztyénekhez hasonlóan, a pünkösdiiek is kritikusan viszonyulnak a más vallásokban található és a bibliai tanítással összeegyeztethetetlen elemekhez. Arra kapnak bátorítást, hogy a Szentlélek vezetésére bízzák magukat.

A sokoldalú misszió

74. Eszkatológiai távlatból nézve, az egyház missziója bizonyágot tenni arról az igazságról, hogy az Isten országa, melynek teljes beteljesülése még várat magára, Jézus Krisztusban már betört e jelenvaló világba. A Jézus Krisztus küldetése tehát folytatódik a világban a Lélek ereje által, Isten eszkatológiai népe munkáján keresztül. A misszió egysége a sokoldalú misszió iránti elköteleződéssel párosul. Ez a sokoldalúság az evangélium hirdetésében (Máté 28,19-20; ApCsel 1,8), a közösségben (2Korinthus 5,17-20), a világ felé való szolgálatban (Máté 25,34-36), az istentiszteletben és az igazságosságban (ApCsel 2,42-47) mutatkozik meg, anélkül hogy csupán ezekre korlátozódna.

A világ felé való szolgálat

75. A Szentlélek kegyelme, melyet az Isten országáról szóló igehirdetés által Jézus Krisztustól kaptunk, arra ösztönöz minket, hogy részt vegyünk Istennek a világban végzett missziójában. Ez a misszió az igehirdetést és a társadalmi szerepvállalást egyaránt magába

foglalja – e kettő elválaszthatatlan egymástól. A misszió az igazságosságot célozza meg úgy az embertársainkkal és a természettel való horizontális, mint az Istennel való vertikális kapcsolatunkban.

76. Elismerjük, hogy a misszióról szóló értelmezésünk nagyban függ az adott helyzet társadalmi jellemzőitől. A Szentlélek a társadalom strukturális és önmagunk egyéni átforgalmazására hatalmaz fel és vezet el bennünket, anélkül hogy mindeközben az egyház bármilyen politikai ideológia mellett kötelezné el magát. Ez az átalakulás az Isten országa eljövételéért való könyörgés állandó folyamata és megvalósulása.

IV. Lélek és az Isten országa

Az Isten országának meghatározása

77. Az Isten országa egyszerre apokaliptikus és prófétai, jelenbéli ajándék és jövőbeni reménység. Az Isten országa alatt azt az átfogó jelentésű teológiai fogalmat értjük, amely kifejezi Isten igazságának és igazságosságának szuverén, kegyelmes és átforgalmazó uralmát, amely szembemegy, sőt felül is múlja a gonosz és a bűn minden erejét. Jóllehet Isten uralkodik és cselekszik a történelemben, Isten országa mégsem azonosítható egyetlen földi hatalommal sem. Valójában még az Egyházzal sem azonosítható teljes mértékben, noha az egyház, az egész teremtettséggel egyetemben, Isten országa beteljesedésének eszkatológiai reménységében él.

Lélek, Isten országa és az eszkatológia

78. Az eszkatológiát gyakran korlátozták a végső dolgok teológiájára, Isten országa kiteljesedésével kapcsolatban. A református és pünkösdi egyházak számára viszont az eszkatológia nem pusztán a végső dolgokról szóló teológia, s ezzel együtt a tanbeli rendszerünk záró fejezete, hanem teológiánk és életünk átfogó nézőpontja. Jóllehet Isten országa Jézus Krisztusban, a Lélek ereje által már eljött, mégis Krisztus visszajövetelével, a jövőben fog kiteljesedni egészen. Addig is, Isten a Lélek ereje által uralkodik a világban, aki a kiteljesedett ország előízét adja számunkra (2Korinthus 1,22; 5,5; Efézus 1,7-14). Isten arra hív bennünket, hogy legyünk az Ő országának hirdetői és résztvevői.
79. A református és pünkösdi egyházak egyetértenek abban, hogy a Lélektől született egyház a Jézus Krisztus által hirdetett és nyilvánvalóvá tett Isten országa egyik eszközeként szolgál. Az egyház az Isten országa szolgálatára hivatott, nem pedig arra, hogy saját önérdékét kiszolgálva, önmagára végcélként tekintsen. A Léleknek az a szerepe, hogy bevezessen az Isten országába, az egyházban való jelenlétéhez kötődik.
80. A református és pünkösdi keresztyének abban is egyetértenek, hogy az evangélium, az egyház missziójának központi üzeneteként, nem csupán a Lélekben való egyéni életre és a halál utáni élet reménységére mutat, hanem a jövő felé, a halottak feltámadása, az új ég és új föld felé is. A keresztyén hit nem pusztán az egyénről szól és a mennyre összpontosít, hanem szociális és kozmikus (Róma 8) is, amely a Krisztus visszajövetelével eljövendő Isten országára néz.
81. Azzal, hogy a református és pünkösdi hívek a misszió értelmezését az eszkatológiával összefüggésben látják, egyben azt is kifejezik, hogy Isten örökkévaló országának legfőbb

követeléseit a keresztyéneket és az egyházakat továbbra is az engedelmesség feladatával szembesítik. Az Isten Lelkének megtapasztalására, mint az időben megnyilvánuló „örök-kévalóság” tapasztalatára, Istennek az emberiségre és az egész teremtettségre irányuló végső, jövőben bekövetkező tervével összefüggésben kell tekintenünk. Krisztus bűn és halál felett aratott diadala és Isten Lelkének jelenléte arra ösztönöz bennünket, hogy bátran és reménységgel telve engedelmeskedjünk Isten missziói hívásának. Mivel azonban Isten országa nem érkezett még el a maga teljességében, ezért a megpróbáltatásokat és gyengeséget türelemmel kell viselnünk. Isten országa kiteljesedésének a „már” és „még nem” közötti dinamikus feszültségét tapasztalva a világban, türelmes cselekvésre és cselekvő türelemre kötelezzük el magunkat. Cselekvéseinkben és imádságainkban türelemmel, de buzgón sóvárogunk arra, hogy Isten akarata legyen meg, amint a mennyben, úgy itt, e földön is.

82. A református egyházak hiszik Krisztus második eljövételét. Ugyanakkor tisztában vagyunk azzal, hogy az Isten ideje különbözik a miénktől. Ennélfogva, a vég pontos bekövetkeztéről szóló bármiféle jóslatok kizárandóak. Krisztus végső diadala végleg megadja e világi életünk jelentőségét, mivel Isten ideje betört a mi időnkbe. A Krisztusban levő élet eszkatológiai élet.
83. A református közösség tud arról, hogy Krisztus, mint ítélőbíró tér majd vissza, de azt is hangsúlyozza, hogy az ítélőbíró nem más, mint a megváltó. Az ítélet nem korlátozódik egyedül a jövőre, mivel a bűn és a halál ítélete már a mi időnkben is folyik. Missziói magatartásunknak és motivációnknak állandóan szeretetteljesnek és könyörületesnek kell lennie, visszatükrözve ezzel az Úr Jézus kegyelmét, Isten szeretetét és a Szentlélek közösségét.
84. A pünkösdi mozgalom a 19. század és a Krisztus ezer éves uralmát váró teológiai optimizmus iránti mély, növekvő csalódottság miliójében született. Az Egyesült Királyságban és Amerikában ezt a posztmillenista teológiát néhány körben egyfajta premillenista eszkatológia váltotta fel, amely Krisztus visszajövetelére fektette a hangsúlyt, aki majd elragadja az egyházat. Eszerint Krisztus személyes visszajövetele hozza el Isten országát, nem pedig csupán átveszi az uralmat az Isten országa felett, amely már megvalósult a földön. Ez a fajta eszkatológia a kezdetektől fogva formálta a pünkösdi missziót, maga után vonva ezzel a misszióra, mint evangelizációra való összpontosítást.
85. A pünkösdiiek úgy hiszik, hogy a keresztyének az imádság és a gonosz erők ellen folytatott küzdelmek által, fáradhatatlanul közelednek Isten országának végső kiteljesedése felé. A keresztyén reménység „már” és „még nem” közötti feszültsége mindeközben annál nagyobb mértékben növekszik, amint az Isten Lelke még nagyobb bőséggel kiárad a Krisztus visszajövetelekor bekövetkező végső kiteljesedés felé haladva.
86. A pünkösdiiek kezdetektől fogva abban a szilárd meggyőződésben élnek, hogy Krisztus visszajövetele már a küszöbön van. A korai pünkösdiiek, a Krisztus visszajövetele fényében, buzgón hirdették az evangélium üzenetét az egész világnak. Az olyan szentírási helyek, mint a János 15,12-16; Máté 25,31-46; 1Thesszalonika 4,13-17 és a 2Péter 1,8-9 továbbra is táplálják a pünkösdi misszió tüzét. A Szentlélek munkája a pünkösdiiek misszionáriusi, szolgáló és adakozó tevékenységek ösztönzésére, az Isten országának előlize. A pünkösdiiek által megélt eszkatológiai sürgetés nem csupán a Krisztus visszajövetelében való reménység, de az a szilárd meggyőződés is, mely tud az emberiség iránti felelősségről, s kész gondoskodni az emberek szükségéről, akár menedék, oktatás, étel vagy egészségügyi ellátás biztosítása által is.

87. Általában elmondható, hogy a pünkösdi misszió a teljes személyről gondoskodik. A gyógyulásért való könyörgés és az emberek személyes szükségleteiről (pl. étel vagy oktatás) való gondoskodás szolgálata valójában mindig is jelen voltak a pünkösdi misszióban. Azonban elmondható az is, hogy a pünkösdi missziók nem minden esetben szólították meg prófétai módon a fennálló társadalmi vagy strukturális problémákat. Ennek legalább két oka van. Először is, a pünkösdi társadalmi jelenléte a társadalom egészéhez mérve csekély jelentőségűnek bizonyult, így a pünkösdi korlátozott mértékben férhettek hozzá a társadalmi intézmények hatalmi központjaihoz. Másodsor, a fennálló struktúrákra úgy tekintettek, mint egy olyan rendszer részére, melyet Jézus visszajövetelekor Isten igazságos uralma mindenképpen felvált.

Lélek, Isten országa, teremtés

88. A teremtés Lélekhez és az Isten országához fűződő kapcsolata számos pünkösdi és református egyház számára sarkalatos eszkatológiai motívum. A téma próbára teszi azokat a megnyilatkozásokat, amelyek korlátozni kívánnák Istennek az emberi történelem feletti uralmát. A teremtés, mint a Lélek és az Isten országa tárgyalásán belüli téma, az egész kozmoszt úgy mutatja be, mint Isten elköteleződésének tárgyát.
89. A református és pünkösdi egyházak számára a Szentlélek tevékenyen részt vesz a teremtésben. Mindkét fél elismeri a Léleknek a teremtés kezdetekor, valamint annak fenntartásában és megújításában betöltött szerepét. A református és néhány pünkösdi egyház számára az Isten országának várásába beletartozik a kozmosz helyreállítása és megújítása is.
90. A pünkösdi istentiszteleten olyan sóhajok is kifejeződésre juthatnak, melyek túl mélyek ahhoz, mintsem szavakba lehetne önteni őket. Ezeket gyakran értelmezik nyelveken szólásként (Róma 8,26), melyeket a maga teljességében eljövendő Isten országa utáni várakozásban ajánlanak fel. Az ehhez hasonló, mély sóvárgás az elveszett megtalálása és az egész teremtettség megváltása iránti vágyakozást juttatja kifejezésre. A teremtettség iránti törődés a pünkösdi részéről a különösen száraz időszakokban esőért, vagy a bő termésért elmondott imádságokban is megnyilvánul. Az egész teremtettség részesedik ebből a törődésből, és hitük szerint Isten áldása nélkül maga a teremtettség sem marad fent.
91. A Megváltó eljövetelére való várakozás a református egyházak számára nem zárja ki, sőt magába foglalja Isten országa várakozását is. A kiteljesedett királyi uralom nem csupán a hívők egészének közössége, de az egész teremtettségnek adott salom is egyben. A kozmosz helyreállításának és megújításának kifejeződése ez. A református hagyomány egyházai igyekeznek e teremtettséghez hűségesnek bizonyulni, mivel Isten is hűséges marad hozzá. Az emberek a kozmosz részeként, az egész teremtettséggel egyetemben, arra kaptak meghívást, hogy az élet ünneplésének részeseivé legyenek.

Lélek, Isten országa, világ

92. A Lélekről és Isten országáról szólva fontos, hogy a világ helyéről is beszéljünk, mivel központi szerepet játszik abban, hogy meghúzzuk annak a szintérnek a határait, ahol a Lélek és az Isten országa keresztezik a történelmet. Kulcsfontosságú kérdések ezért: A Lélek

munkája egyedül az egyházra korlátozódik? Az Isten országa magába foglalja a világot is? A világ vajon a Léleknek vagy az Isten országának színtere?

93. A református egyházak elismerik, hogy minden keresztyén Isten gazdag ajándékainak sáfáraként, arra hivatott, hogy felelős hitben cselekedjen az egész teremtett világért. Ezért arra hívtunk, hogy szóban és tettben egyaránt Isten akaratát hirdessük a személyes és társadalmi igazságtalanságokat, a gazdasági kizsákmányolást és az ökológiai pusztítást illetően. A református egyházak ezen kívül vallják, hogy a Szentlélek a hívót arra vezérli, hogy a társadalom személyes és strukturális megváltoztatásáért munkálkodjék, ezáltal részt vállalva az Isten országa eljöveteleért mondott imádság állandó folyamatában és megvalósításában.
94. A pünkösdiiek más nézeteket vallanak a Szentlélek emberi társadalmat fenntartó, megújító és átformáló szerepéről. Néhány pünkösdi dualisztikusan magyarázza a valóságot. Úgy látják, hogy Isten népe és a „világ” között egyfajta hadiállapot áll fenn. Hitük szerint a Szentlélek lesz az, aki győzedelmeskedni fog az „erők és hatalmak, a sötétség urai és a gonoszság lelkei [felett], amelyek a mennyei magasságokban vannak.” A kérdésre, hogy mit is jelent valójában ez a háború, különböző válaszokat adnak azok, akik ezt a hadakozást erkölcsi fogalmakkal írják le, s megint másként felelnek, akik a „lelki hadviselés” kifejezést használva, az isteni és istentelen erők csatájaként írják le azt. Az erkölcsi fogalmakat használó pünkösdiiek szerint a Lélek visszatartja a gonoszt e világban. Mások szerint a Lélek az, aki a keresztyéneket a társadalom átformálására és megújítására hívja. E nézőpont alapján, a Szentlélek egyszersmind meg is feddi az emberi társadalmat az igazságosság tekintetében.
95. Vannak pünkösdiiek, akik világszerte csupán a háttérben maradva vesznek részt a politikai életben. Sokan olyan országokban élnek, ahol nincs számukra tér biztosítva arra, hogy közvetlen módon kapcsolódjanak be a politikai rendszerbe. A társadalmi elhelyezkedésük a Szentlélekről kialakított értelmezésükre is hatással van. Jóllehet, közöttük olyanok is akadnak, akik a többségtől eltérő módon válaszolnak. Ők a saját egyházi struktúráikon belül olyan alternatív társadalmakat hoznak létre, melyek így a társadalmi problémák megoldásaira példaként szolgálhatnak. A gonoszság olyan problémáit célozzák így meg – jóllehet nem kizárólagosan –, mint a rasszizmus, osztályharcok, materializmus vagy szexizmus.

Befejezés

96. A párbeszéd közvetlen eredményeként számos kézzelfogható haszon könyvelhető el. Az egyik ilyen, napjainkig tartó gyümölcs a felekezeti és különböző hagyományok határvonalaival között átívelő barátságok létrejötte. Ezek a barátságok, túlmutatva a mindennapi élet területein, egészen a közös kegyesség és egyházi tapasztalatok elmélyüléséig terjednek. A valódi ökumenizmus ott kezdődik, amikor a keresztyének egymásra találnak, és megtanulják, hogyan legyenek egymás életének részeseivé.
97. A párbeszéd másik egyértelmű érdeme az egyéni kutatások lehetősége, amelyek bemutatására az egyes előadások teremtettek lehetőséget. Néhány ezek közül kiadásra is került, így szólítva meg mindazokat, akik a párbeszéd-asztal korlátozott számú helyei miatt, nem tudtak részt venni a megbeszéléseken. Ráadásul a találkozókön készült sajtónyilatkozatok

számos újságban és folyóiratban is kiadásra kerültek, így a párbeszéd híre sok egyházi és tudományos körben is visszhangra lelt. A publikációk megtalálták a maguk útjait a tantermekbe, ezzel hozzájárulva a következő generáció lelkészeinek és tanítóinak öku-
menikus formálódásához mindkét közösségen belül.

98. Harmadsorban, a párbeszéd képes volt adni és kapni azon helyszínek keresztyénjeitől, ahol éppen találkozóit tartotta. A párbeszéd mély forrásból meríthetett azoknak a keresztyéneknek az életéből, akik – sokszor nehéz körülmények között elve – akár az olaszországi Alpok egy kisebbségben élő közösségének tagjaiként, vagy egy USA-beli afroamerikai közösségben, esetleg egy jómódú svájci református közösség tagjaiként, akár egy koreai pünkösdi gyülekezet híveiként, akiket szeretteiktől egy mesterséges határ választ el, illetve az egyik hatalmas brazíliai város református közösségében élőként – mindnyájan reményben és bánatban bővelkednek.
99. Végül pedig a párbeszéd arra a rendkívüli szükségre ébresztette rá résztvevőit, hogy elengedhetetlen e két élő és virágzó keresztyén hagyomány közötti folytatólagos kapcsolat. A beszámoló zárásaként, a párbeszéd résztvevői arra kívánnak másokat is bátorítani, hogy saját közösségükön belül csatlakozzanak ehhez a kölcsönös felfedezéshez maguk is.

JEGYZETEK A FÜGGELÉKHEZ

Jelen dokumentum részei az 1996 és 2000 közötti öt év alatt formálódtak. Jóllehet az évek alatt rengetegen járultak hozzá lényegi segítséggel e beszámoló elkészültéhez, a végső vázlatok elkészítésében és a jelen dokumentum szerkesztésében egyedül azok vettek részt, akik jelen voltak 2000 májusában, a brazíliai Sao Paulóban megrendezett találkozón. A felsorolásban őket csillaggal jelöltük (*). Azok, akik részt vettek egyes ülések elnöklésében, az (e) jelölést kapták. Azok neve mellett, akik előadásokat tartottak, az (E) jelölést tüntettük fel, valamint az évszámot, amikor az előadást tartották. A találkozón megfigyelőként jelen lévőket (m) betűvel jelöltük. Azok az állandó résztvevők, akik már a kezdeti feltáró bizottság tagjaiként is részt vettek a munkában, az 1995 jelzést kapták.

Pünkösdi résztvevők

*Daniel Albright
Scotts Valley, CA, USA – 1996 E, 1997, 1998, 2000

Miguel Alvarez
Honduras/Fülöp-szigetek – 1999

Arto Antturi
Helsinki, Finnország – 1996

*Anthea Butler
Los Angeles, CA, USA – 1996 E, 1997, 1998, 2000

*David Daniels
Chicago, IL, USA – 1996, 1997, 1998, 1999, 2000

Harold Hunter
Oklahoma City, Oklahoma, USA – 1996, 1997, 1998, 1999

Richard Israel
San Jose, CA, USA – 1995, 1996 E, 1997, 1998, 1999

*Veli-Matti Kärkkäinen
Jyväskylä, Finnország – 1997, 1998, 1999, 2000

Byron Klaus
Costa Mesa, CA, USA – 1998 E

*Julie [Jungjia] Ma
Baguio City, Fülöp-szigetek – 1997 E, 1998, 1999, 2000

*Wonsuk Ma
Baguio City, Fülöp-szigetek – 1997E, 1998, 1999, 2000

*Frank Macchia
Costa Mesa, CA, USA – 1995, 1996, 1997, 1998, 1999 E, 2000

*Jean-Daniel Plüss
Zürich, Svájc – 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000

*e ifj. Cecil M. Robeck
Pasadena, CA, USA – 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000

Református résztvevők

Solomon D. L. Alagodi
Balmatta, Mangalore, India – 1996

Aldo Camba
Torre Pellice, Olaszország – 1996 E

Hugh Davidson
Skócia – 1995

*Paul A. Haidostian
Chouran, Bejrut, Libanon – 1999, 2000

*Marsha Snulligan Haney
Atlanta, GA, USA – 1997, 1998, 1999, 2000

*Yohan Hyun
Szöul, Korea – 1997, 1998, 1999 E, 2000

Moses Jayakumar
Bangalore, India – 1998

*Gesine von Kloeden
Bad Salzuflen, Németország – 1999, 2000
Margaret M. McKay
Anglia – 1995

*Nisse E. Norén

Vétlanda, Svédország – 1999, 2000

*Aureo R. Oliveira

Fortaleza, CE, Brazília – 1999, 2000

*Cephas Omenyo

Legon, Accra, Ghána – 1996 E, 1997 E, 1998, 1999, 2000

Jana Opočenská

Genf, Svájc – 1999

*Milan, Opočenský

Genf, Svájc – 1998, 1999, e 2000

Vludio Pasquet

Luserna San Giovanni, Olaszország – m 1996

Silas Pinto

Brazil [Wheaton, IL, USA] – 1997

*Abival Pires da Silveira

São Paulo, SP, Brazília – e 1996 P, e 1997, e 1999, 2000

*Salvatore Ricciardi

Milánó, Olaszország – 1995, 1996, 1997, e 1998, 2000

Silvia Rostango

Ladispoli, Olaszország – 1996

Sydney Sebastian Salins

Balmatta, Mangalore, India – 1997

*Joseph D. Small

Louisville, KY, USA – 1999, 2000

*Jan Veenhof

Gunten, Svájc – 1996, 1997 E, 1998, 1999, 2000

Henry Wilson

Genf, Svájc – 1996 E, 1997, 1998

1 Akik a mattersey-i feltárási konferencia tagjai voltak: református részről Hugh Davidson, Margaret M. McKay, Salvatore Ricciardi és Henry Wilson; pünkösdi részről pedig Richard Israel, Frank Macchia, Jean-Daniel Plüss és ifj. Cecil M. Robeck.

2 Az 1996-os találkozón elhangzott előadások református részről: Aldo Comba, „Spirituality and Ecumenism: Reformed” („Lelkiség és ökumenizmus református nézőpontból”), Abival Pires da

Silveira, „Spirituality and Justice” („Lelkiség és igazság”) és Henry Wilson, „Spirituality and Interpretation of Scripture” („Lelkiség és a Szentírás magyarázata”); pümkösi részről: Daniel Albrecht, „Spirituality and Ecumenism: Pentecostal” („Lelkiség és ökumenizmus pümkösi nézőpontból”), Anthea Butler, „Facets of Pentecostal Spirituality and Justice” (A pümkösi lelkiség és igazság szempontjai) valamint Richard Israel „Pentecostal Spirituality and the Use of the Scripture” (A pümkösi lelkiség és a Szentírás használata). Az Anthea D. Butler és Richard D. Israel által bemutatott előadások szerkesztett változatai azóta kiadásra kerültek. In Hubert van Beek, szerk.: *Consultation with Pentecostals in the Americas: San Jose, Costa Rica, 4-8 June 1996* (Geneva, Switzerland: World Council of Churches, 1996), 28–55. Daniel Albrecht előadása „Pentecostal Spirituality: Ecumenical Potential and Challenge” („Pümkösi lelkiség: ökumenikus lehetőség és kihívás”) cím alatt megjelent in: *Cyberjournal for Pentecostal Charismatic Research* [www.pctii.org/cyberj/cyber2.html] #2 (July 1997).

3 1997-ben pümkösi részről Wonsuk és Julie Ma közösen adtak elő „An Immanent Encounter with the Transcendental: Proclamation and Manifestation in Pentecostal Worship” („Immanens találkozás a Transzcendenssel: ige hirdetés és megnyilatkozás a pümkösi istentiszteleten”) címen. Jan Veenhof az „Orthodoxy and Fundamentalism” („Ortodoxia és fundamentalizmus”) jelenségéről tartott előadást „Rövid megjegyzést a próféciát illetően” címen, Cephas Omenyo a „The Role of the Spirit in Proclamation and Manifestations of the Charismata within the Church” („A Lélek szerepe a karizmák hirdetésében és megnyilvánulásában az egyházon belül”) témában fejtette ki a református hagyomány nézőpontját.

4 1998-ban Byron Klaus „The Holy Spirit and Missin in Eschatological Perspective: A Pentecostal Viewpoint” („A Szentlélek és misszió eszkatológiai perspektívában: egy pümkösi nézőpont”) című előadása került bemutatásra, majd Cephas Omenyo református részről a „The Holy Spirit and Mission in Eschatological Perspective” („A Szentlélek és a misszió eszkatológiai perspektívában”) címmel tartott előadást.

5 1999-ben Yohan Hyun „The Holy Spirit, Charism and the Kingdom of God from the Reformed Perspective” („A Szentlélek, karizma és Isten országa református szemszögből”), míg Frank D. Macchia „The Struggle for the Spirit in the Church: The Gifts of the Spirit and the Kingdom of God in Pentecostal perspective” („A Lélekért való tusakodás az egyházban: A Lélek ajándékai és az Isten országa pümkösi szemszögből”) címmel tartott előadást. Az 1999. évi szülői találkozót követően ezek az előadások kiadásra kerültek: Yohan Hyun és Frank Macchia, *Spirit's Gifts – God's Reign Theology & Worship Occasional Paper No. 11* (Louisville, KY: Presbyterian Church [USA], Office of Theology and Worship, 1999), 66pp.

6 A párbeszédben nem vettek részt a tágabb értelemben vett pümkösi mozgalom ezen szárnyának képviselői. Ezeket a pümkösdieket gyakran úgy ismerik, mint „apostoliak” („Apostolics”), „egység” („Oneness”) vagy „Jézus neve” („Jesus' Name”) pümkösdiek. Ők az ApCsel 2,38 szerint keresztelnek és Istennek egyfajta modalista értelmezését vallják.

7 Ld. „Reports of the Sections: Section I: Turning to the Living God” („A szakaszok beszámolóí: Első szakasz: Az élő Istenhez való fordulás”), Heading IV. „Witness Among People of other Living Faiths,” („A más élő hitű emberek közötti bizonyágtétel”), 26. paragrafus, in *International Review of Mission* LXXVIII, Nos. 311-312 (July/October 1989), 351.

Homoki Gyula
teológus-lelkész, osztatlan MA, V. évfolyam
Sárospataki Református Teológiai Akadémia

A MEGTÉRÉS, MINT A CIGÁNY INTEGRÁCIÓ EGYIK ALTERNATÍVÁJA

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretném megragadni az alkalmat arra, hogy köszönetemet és tiszteletem fejezzem ki mindenkinek, aki a tanulmányom elkészülésében segített.

Rugalmasságáról, precizitásáról és készségességéről bizonyosságot téve szeretném megemlíteni és elsőként hálámát kinyilvánítani konzulensemnek, dr. Povedák Istvánnak, a MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársának. Rendkívül inspirálónak találtam az Identitás Kutató Műhelyen tanultakat és a munkám felépítéséhez szükséges adatokat utólag is nagyon köszönöm.

Emellett hálámát szeretném kifejezni a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium igazgatójának, Mészáros Ferencnek és az intézmény tudományos munka felelősének, Kalányos Krisztinának a lehetőségért, hogy részt vehettem a tutori programban, és támogattak a Gerhardus Tudományok Diákköri Konferenciára való jelentkezésemben.

Továbbá köszönettel tartozom a Biblia Szól, a Kegyelem békési gyülekezet és az Édenkert közösség közvetlenségéért és együttműködésért, amellyel elősegítették a munkám gyors haladását.

Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozom Szombathelyi Nórának, barátomnak és mentoromnak, aki hitt bennem, és állandóan a kiválóságra ösztönzött. Köszönet érte!

BEVEZETŐ

A roma társadalom integrációjának fontosságát, ez alatt főleg a fiatal korosztályt értve, nem lehet elégszer hangsúlyozni napjainkban. A hátrányos sorsú gyermekek felemelkedését a magyar állam az oktatás útján, az egyházak pedig a pasztorációval próbálják előmozdítani. Annak ellenére, hogy az oktatáspolitikai törekvései hatására egyre nagyobb számban jutnak cigány fiatalok szakmához, érettségihez és diplomához, ez még így is messze elmarad a többségi társadalom mutatóihoz képest. Jól látható, hogy a cigányok integrációjában az oktatáspolitikai hosszú távon eredményes befektetésnek minősül, ezzel szemben úgy tűnik, hogy az egyházak cigánypasztorációs törekvései lényegesen gyorsabb és radikálisabb változást tudnak előidézni a cigány közösségek életében. Persze, e téren sem lehet egyenlőséget tenni a különböző keresztény felekezetek közé. A Római Katolikus Egyház, mint a legnagyobb tömeget a táborában tudó szervezet lassabban reagált, és csak az utóbbi néhány évben fordít kiemelt figyelmet a cigányságra, ezzel szemben az új protestáns gyülekezetek lényegesen hamarabb fordultak feléjük, és méreteikhez képest jelentős eredményeket is tudhatnak maguk mögött.¹

¹ GYETVAI – RAJKI: *Cigány missziós mozgalmak hatásai Magyarországon*. Cigány Módszertani és Kutató Központ, Békés, 2014. 43.

Jelen dolgozat arra a kérdésre keresi a választ, hogy a különböző keresztény felekezetek – ez alatt most a Római Katolikus Egyházat és a Magyar Pünkösdi Egyházat értve – milyen módon viszonyulnak a cigánysághoz. Milyen pasztorációs stratégiákat választanak, ezeknek milyen előnyei és hátrányai vannak? A dolgozat második részében pedig a megtért cigány családok fiatal, tizenéves gyermekeire fókuszálok, és az ő attitűdjeiket veszem vizsgálat alá. A cigányság integrációja ugyanis közép és hosszú távon rajtuk, a gyermekeken múlik.

MÓDSZERTANI MEGHATÁROZÁS

Ahhoz, hogy megválaszolhassuk, hogy milyen helyzetben és miért kell az egyháznak a cigányság felé fordulnia, a dolgozatban elsőként bemutatom, hogy az egyházak milyen pasztorációs programokat indítottak az integrálás jegyében. Ezután áttérek a megtérés elemzésének lélektani aspektusára, és azt vizsgálom, hogy miként éli meg a roma származású fiatal szüleinek keresztény hitre való áttérését? Milyen módon változik meg szülei hatására saját világképe, hogyan térnek meg ők maguk, hogyan és mennyire válik számára immanensé a keresztény tanítás és gondolkodásmód, milyenné formálódik saját vernakuláris vallásossága (megélt vallásosság: Istenkép, vallási gyakorlatok, -hiedelmek, -rítusok, világkép, vallás szerepe a hétköznapiakban), milyen módon változnak meg közösségi kapcsolatai? Ennek teljes körű elemzéséhez pedig röviden bemutatom, hogy a roma tanulók milyen előítéletekkel és hátrányokkal indulnak az iskolai szférában, milyen motivációs akadályokkal küzdenek, és ezeknek mi áll a háttérében. A téma érdekessége abban rejlik, hogy az eddigi vallástudományi munkák kizárólag a felnőtt cigányok megtérésére fókuszáltak, ám azt, hogy ez mennyire válik tartóssá, milyen intenzív és mekkora hatással bír a megtért családjának többi tagjára, már kevéssé vizsgálták; a gyermekek és fiatal felnőttek aspektusát pedig szinte teljes mértékben elhanyagolta a vallástudományi kutatás.

A kutatás külön értékét alkalmazott antropológiai vetülete adhatja, azaz eredményeinek visszajuttatása a lokális kultúrába, úm. a megtért cigány család, a gyülekezet vezetői és tagjai, kisebbségi oktatás, valamint a lokális politikai szféra résztvevői felé. Ezen a ponton ugyanis már nem l'art pour l'art vallástudományi vizsgálatokkal állunk szemben, hanem a cigány integrációt és identitást rendkívüli erővel formálni képes, és mindeközéig nem kellőképpen kiaknázott jelenséghalmazzal. Az első és legfontosabb, talán legnehezebb lépés az összetett, az interdiszciplinaritás talaján álló téma szakirodalmi bázisának feltárása és megismerése volt. Ez irányú munkálataimnak fel kellett tárniuk a valláslélektan (megtéréslélektan), a roma népi vallásosság, a vallási identitás, a vallásszociológia, az ifjúságszociológia, a kulturális és vallásantropológia vonatkozó szakirodalmát.

A téma összetettsége megköveteli a multidiszciplináris módszertan alkalmazását is. Ennek során több résztvevős terepmunkát végeztem a szegedi Éden Gyülekezet, a Biblia Szól Gyülekezet, valamint a békési Kegyelem Gyülekezet rítusain, amelyeken figyelmem kiterjedt az istentiszteletek szerkezetére, az interperszonális kommunikációra, valamint a gyermekek, fiatalok bevonódására és szerepére az egyes fázisokban. Ennek eredményeképpen olyan sűrű leírás birtokába jutottam, ami a vallási rítus és a vallásos közösség emic (belső) megismerését tette lehetővé. Mindezeket személyesen felvett, félig strukturált mélyinterjúkkal (10 db) egészítettem ki, valamint a közösségek online felületein jelen lévő anyagait is bevontam a holisztikus kép érdekében.

CIGÁNYPASZTORÁCIÓ

Az egyház szerepe minden korban példaértékű és nagy horderejű volt, soha sem csak a templom falain belülre korlátozódott, hanem jelentős társadalmi és szociális missziót is betöltött és betölt mind a mai napig. Igyekszik az élet minden területén jelen lenni és aktívan részt venni a társadalmi feladatvállalásokban, mint ahogy teszi ezt romák felkarolása ügyében is. Kutatásom e részében a különböző keresztény felekezetek cigánypasztorációs és cigányok közötti missziós munkásságát vizsgálom meg, ezek történelmi hátterét, integrációs irányelveiket, illetve tevékenységük hatásának sikerességét.

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZ

„A cigányság egy önálló nép, sajátos adottságokkal, történelemmel. Csak a sajátos jegyek figyelembevételével vihetjük az evangéliumot körükbe” – írja Dúl Géza a cigányság evangelizációjáról szóló munkájában.² A szerző a Váci Egyházmegyéhez tartozó Valkó plébánosa, a római katolikus egyház országos cigánypasztorációs referense. A cigánypasztoráció a roma közösségek célirányos lelki gondozása a római katolikus egyházon belül, ugyanakkor fontos szegmensét képezi a cigányság felzárkóztatását célzó társadalmi programoknak is. A cigánypasztoráció tulajdonképpen Krisztushoz, az egyház közösségéhez, a szentségekhez történő vezetés, amely csak ott lehetséges, ahol befogadó emberi szívvel, baráti közösséggel találkozik a hitet kereső. Begyógyulhatnak emberi méltóságán esett sebei az Isten szeretetével és igazságaival való találkozásában.³

Irányelvek

„Az Egyház nem tudja, és nem akarja átvállalni az állam felelősségét a cigányság mindennapi megélhetésének és a társadalomban beilleszkedésének súlyos gondját” – jelenti ki az Irányelvek a cigánypasztorációban, de mindjárt hozzáfűzi, hogy „az Egyház maga is részt akar vállalni benne.”⁴ Az egzisztenciális életfeltételek hiánya elleni küzdelem legközvetlenebb módja a segélyek biztosítása (élelmiszer, ruha, pénz). Amikor a lelkipásztor az evangélium jó hírével akar közeledni a cigánysághoz, nem hagyhatja figyelmen kívül az emberi élet legelemibb feltételeinek hiányát. Az emberi segítségnyújtás másik nagy területe az emberi fejlődés elősegítése. A cigányoknak meg kell tanulniuk az őket körülvevő társadalommal érintkezni, olyan módon, hogy saját kultúrájukat, kulturális, etnikai identitásukat ne veszítsék el, sőt továbbfejlesszék. Nem asszimilálni (beolvasztani), hanem integrálni (befogadni) kell kultúrájukat.⁵

Történelmi háttér

Habár a cigánypasztoráció – úgy tűnik – napjaink szüleménye, ez csak a felszín. Az egyház már jóval korábban felismerte a cigányság megtérítésének fontosságát és szükségességét. Persze, sokáig mindez nem tudatosan és nem összehangoltan, akár külön adminisztratív egységek irányítása és összehangolása alatt működött, hanem az esetlegesség jelét mutatta. A 17. század-

2 DÚL: *A cigányság evangelizációja*. Magyar Figyelő, 2007.

http://www.ceferino.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9:a-ciganysag-evangelizacio-ja&catid=19:pasztoracio&Itemid=32 2017. 01. 17.

3 DÚL: *Krisztus „Cigányország útjain.”* Cigánypasztoráció Magyarországon, 2002.

<http://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/dul.html> 2017. 01. 10.

4 „Irányelvek a Cigánypasztorációban” 55.

5 DÚL: *A cigányság evangelizálása*. Magyar Figyelő, 2007. http://www.tavlatok.hu/75/75magyar_figyelo.htm 2017. 01. 10.

ban Néri Szent Fülöp bíborosi védnöksége alatt jött létre a cigányokkal foglalkozók kongregációja a Madonna Dei Monti kerületben (ez volt a cigányok számára kijelölt hely Rómában). Nagyobb lendületet a cigányok körében folytatott misszióknak is a II. vatikáni zsinat (1962–1965) adott, amikor kimondta, hogy „az egyház nem kötődik kizárólagosan egyik fajhoz vagy nemzethez sem.”⁶ Ezzel minden népcsoport felé tudatosan nyitott az egyház (bár köztudomású, hogy mindez már a páli fordulat lényegi eleme is volt két évezreddel ezelőtt). A pápa ezután személyesen fordult a cigánysághoz. 1965-ben VI. Pál pápa a zsinati atyák kíséretében meglátogatta a cigánytábort Pomeziában. Máig híres mondata – „*Ti nem az Egyház peremét képviselitek most, hanem éppen a központját alkotjátok, az Egyház szívében vagytok*” – is ekkor született. 1988-ban II. János Pál pápa hozta létre a Vándorlók és Utazók Lelkigondozásának Pápai Tanácsát, és rábízta a cigányság evangelizálását is. Szimbolikus jelentőségű aktus volt, hogy 1997. május 4-én II. János Pál boldoggá avatta Ceferino Gimenez Malla spanyol cigányt, aki szentségi házasságban élt, kitént a felebaráti szeretetben, az üzleti életében is az embertárs tisztelete és szeretete vezette, majd egy katolikus pap védelmében 1936-ban életét áldozta hitéért.⁷

Magyarországon az első cigány származású katolikus papot, Pozsár Imrét⁸ (1856–1930) 1879-ben szentelték pappá Vácott. A nagy feltűnést keltő eseményről az ország legnépszerűbb képes hetilapja, a *Vasárnapi Újság* augusztus 3-i száma is beszámolt, ugyanis a paplakodalom különlegessége volt, hogy részt vett rajta a kor egyik leghíresebb cigány „sztárprímása”, Rác Pali is.⁹ Káplánként szolgált Bujákon, Bagon, Romhányban, Kunszentmiklóson, Újkécskén, Csépan, Csongrádon, Kiskunmajsán, Dorozsmán, Turán, Hatvanban, majd 1901-től 1928-ig Szentlőrinc-káta plébánosa volt. 1941-ben megalapították a Sója Miklós görögkatolikus pap által kezdeményezett első magyarországi cigány gyülekezetet Hódászon, ahol 1969-ben felszentelték a világ harmadik cigány templomát is. Magyarországon többen fölismerték a cigánypasztoráció szükségességét. A legjelentősebb központok: Hodász, Kántorjánosi, Mikóháza, Baktalórántháza, Sajópetri, Szendrőlád, Esztergom (maristák), Arló, Alsószentmárton, Budapest-Józsefváros. A Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) 2001-ben mindezek koordinálására felállította Migrációs Irodáját. 2003-ban a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat a MKPK engedélyével és támogatásával a világon először fordította le a teljes Újszövetségi Szentírást lovári nyelvre. 2006-ban a Váci Egyházmegyében, először Magyarországon, cigánypasztorációt koordináló iroda létesült Gyömrőn egy függetlenített cigány kisebbségi lelkész vezetésével, Ceferino Ház néven. 2007-ben a Szeged-Csanádi Egyházmegye családi napja a cigány-magyar kapcsolatokra fókuszált. Az eseményről a következőképp számolt be Povedák István a *Familia Magazinban*: „*A Szeged-Csanádi Egyházmegyében 2007. április 28-án lezajlott az egyházmegyei családnapi Szépen, rendben, de csöppet sem csendben. Pedig nem voltunk annyian, mint a korábbi évben, mégis többen voltunk, mint bármikor. Cigányok, magyarok, egy nemzet, két etnikum, rengeteg probléma. Sírás, öröm, zene, tánc, beszélgetés, megosztás és szeretet – s mindez egyetlen napba sűrítve. Nagy feladat ez, hiszen a cigányság helyzete teljes mértékben megosztja a többségi magyar társadalmat, köztük sajnos a keresztényeket is. A nap célja ennek megfelelően nem is az volt,*

6 Uo. 58. Gaudium et spes.

7 DÚL: *Krisztus „Cigányország útjain.”* Cigánypasztoráció Magyarországon, 2002. <http://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/dul.html> 2017. 01. 10.

8 LUKÁCS: *Interjú Landauer Attilával.* In: Gereben Ferenc – Lukács Ágnes (szerk.): *Fogom a kezét és együtt emelkedünk.* Tanulmányok a roma integrációról. Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2013. 45–62.

9 NÉMETH: *Az első cigány pap.* Magyar Nemzet, 2011.

https://mno.hu/migr_1834/az_elso_cigany_pap-163025 2017. 01. 10.

hogy megoldást és kiutat találjon minden gondra, hanem az, hogy elindítson egyfajta kölcsönös közeledést cigány és magyar, magyar és cigány között. Kölcsönös közeledést viszont csak úgy lehet elérni, ha mindkét fél nyitott és elfogadó a másik iránt, meghallgatja annak búját-baját, és nem zárja be előtte az ajtót, mert valljuk be őszintén, sokan közülünk ezt nem teszik meg. Diszkrimináljuk a másikat, különbséget teszünk ember és ember között, mintha az egyik jobb vagy nemesebb lenne, mintha nem Isten teremtményei lennénk mindnyájan. [...] Mi, akik jelen voltunk a családnapon, az első lépést talán már megtettük. Az utat azonban folytatni kell... Ande Dad, Ande Shavo, thaj ande Sunto – az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.”¹⁰ 2011-ben elindultak a katolikus roma szakkollégiumok, elsőként a Jezsuita Roma Szakkollégium Budapesten, és a Miskolci Görögkatolikus Cigány Szakkollégium. 2012-ben megnyitotta kapuit a Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium is.

Érdemes külön pillantást vetnünk a hazai katolikus cigánypasztoráció egyik központjának, a Ceferinó Ház missziójának céljaira. Egyrészt, természetesen fontos az evangelizációs munka. Ezen belül a meglévő helyi evangelizáló kezdeményezések fölmérése, a közöttük lévő kapcsolat kiépítésének elősegítése. Kiemelt feladat az ún. hídcsoportok, cigányok és nem cigányok közötti közösség építése, az evangelizációs csoport(ok) képzése, továbbképzése, amely képes a cigányok és nem cigányok közötti egyenrangú, testvéri közösségre mintát adni a környező társadalom számára (lelkiségek ICP 78.) Az evangelizációs tevékenységen belül szükséges a cigány és nem cigány lelkipásztori munkatársak képzése, az evangelizáló lelki napok, lelkigyakorlatok szervezése, a lelki továbbképzés a cigány csoportok számára, továbbá a plébánosok szentség-kiszolgáltatási gyakorlatának segítése a cigányok szentségekhez járulásában, a zárandoklatok szervezése, hagyományos zárandokhelyek „*evangelizálása*”, illetve a liturgiában, paraliturgikus formákban keresni az inkulturáció lehetőségeit. Második fő terület a kulturális, tudományos szellemi előkészület, a társadalmi kiengesztelődés elősegítése. Ennek alapjai tárgyilagos, szociológia fölmérések kell, hogy legyenek az egyházmegye településein a cigányok létszámáról, a helyi társadalomban betöltött szerepükről, helyzetükről. Lehetőség szerint jöjjön létre ciganologiai könyvtár, filmtár, CD-, DVD-tár, legyenek gyűjtemények a cigány kultúra értékeiről (dalok, mesék, siratók), zene, tánc, próza, költészet, cigány nyelv. Mindezekon keresztül a legfőbb cél a társadalmi megbékélés elősegítése, a többségi társadalomban a valósághoz közelebb cigánykép formálása, előítéletek eloszlátása (média: egyházi és világi), amihez eszköz lehet a cigány kultúra értékeinek megismertetése a többségi társadalommal, példáján keresztül. Harmadik fő terület a szociális szféra, az emberi fejlődést szolgáló kezdeményezések. Keresni kell a lehetőséget, hogy a munkahelyhez segítsük a velünk kapcsolatba került cigányokat: munkahely-közvetítés, pályázat, munkahely teremtése (Kht.). Munkahelyi szakképzéshez segíteni, tanácsolni a képzés híján lévőköt. Számon tartani a szakmai tanfolyamokat és segítséget nyújtani abban, hogy részt vegyenek a tanfolyamokon. Figyelni az EU-s és magyarországi pályázatokat, szociális segélyeket szervezni (máltai, karitás), valamint a tanulók iskolai felzárkózásának szolgálata¹¹

10 POVEDÁK – VIDA: „*Én mindent tudok rólad, te semmit rólam*” *Família Magazin*, 2007. http://www.familiamagazin.hu/cikk/2007.j%C3%BAnius/en_mindent_tudok_rolad_te_semmit_rolam/2/#ide 2017. 01. 10.

11 Ceferino Ház: *Szociális terület, emberi fejlődést szolgáló kezdeményezések*, 2009. http://www.ceferino.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=7 2017. 01. 10.

Hatékonyáguk

A katolikus egyház országszerte megtalálható a településeken, cigány missziós sikereket is ért el, ám azt is észre kell venni, hogy viszonylag későn, jórészt csak az utóbbi tíz évben kezdett szervezett, összehangolt, egységes cél alapján működő cigánypasztorációs tevékenységbe. Ezt mutatja az is, hogy ha katolikus cigánypasztorációról beszélünk, akkor a katolikus egyház országos jelenlétéhez képest kevés a felemlíthető példák száma, illetve, ha példákat emlegetnek, rendszeresen ugyanazok a szereplők (elsősorban Cursillo, Szendrőlád, Hofher József atya, Dúl Géza, Székely János, újabban a roma szakkollégiumok) kerülnek elő. Ezek közül külön érdemes szólni Szendrőládról, ahol kiemelkedő (a helyiek bevallása szerint több mint 500 fő) a cursillo-s hétvégén részt vett cigányok száma. A Cursillo egy Spanyolországból eredő katolikus lelkeségi mozgalom, amely a kisegyházakhoz hasonlóan erősen figyel az egyházi életből korábban kimaradt szegényekre, etnikai kisebbségekre, deviánsnak megjelölt társadalmi csoportokra.¹² Külön vesznek részt rajta a férfiak és a nők, hogy az oldott, őszinte, baráti légkör gyorsan alakuljon ki. A tanfolyam három napig tart, a résztvevők száma 25–35 fő körül van. Összesen már több száz cigány származású ember vett részt a tanfolyamok valamelyikén. A cigány résztvevők számára az egyik alapvető élmény, hogy elfogadják és befogadják őket a közösség. A szeretet hatására rádöbben saját értékeire, és benne is kialakul a másik elfogadására irányuló készség. A régi környezetébe visszatérve kovászként működik, tud elfogadni, szeretni és másokat is erre indít. Azóta már cigány lelkipásztori munkatársak is kinevelődtek.¹³ Szendrőládon a cursillo-s cigányok jól működő kórust hoztak létre Rézműves Jenő vezetésével. A kórus a helyi cigány népzenei sajátosságot (pászítás) is alkalmazva adja elő gitáron, kantán, mandolinon kísérvé a legnépszerűbb katolikus könnyűzenei dalokat (Sillye Jenő, Signum stb.). Szerepelnek szinte minden cigány zárándoklaton (Csatka, Mátraverebély-Szentkút), de jártak már II. János Pál pápánál, szolgáltak Berlinben, a porrajmos áldozatainak emlékére rendezett szentmisén, és ők tartották 2016 tavaszán Szegeden, a ferences rendházban az ország első cigány női és férfi cursillo-s hétvégéjét.

A másik fontos település Hodász. A település görög katolikus cigányainak saját templomuk van, ahol anyanyelvükön vesznek részt a szent liturgián. Jelenleg Hodászon már roma közösségi ház, emellett a cigányok számára épült idősek napközi otthona is működik. A kezdeményezés elindulásánál Sólya Miklós és Mosolygó Béla görögkatolikus lelkészek bábáskodtak, a jelenlegi plébános Gelsey Gábor. Mindkét falu közössége aktív résztvevője a máriapócsi cigány búcsúnak.¹⁴ Ezek alapján leszűrhetjük, ahogy Dúl Géza is fogalmaz tanulmányában, hogy a római katolikus cigánypasztorációban közreműködő intézmények és közösségek kivétel nélkül alulról jövő kezdeményezések. Papok, szerzetesek és világi hívők kezdeményezései, akik az adott helyi igények alapján a lehetőségekhez igazodva végzik munkájukat. Példaértékű a roma szakkollégiumok megalapítása az esélyteremtés jegyében, hogy minél több roma értelmiségit neveljen ki az ország. Szintén figyelemre méltó az identitás erősítése az egyház részéről a Biblia cigány nyelvre való lefordítása által és a roma nyelvű istentiszteleti alkalmak meglétével, viszont továbbra sem sikerült feloldani az idegenség érzését a roma hívőkben, a szeparáció továbbra is fennáll a kisebbségi és többségi felekezeti tagok között. (Arról számoltak be a szendrőládi

12 SZUHAY: *Sosemlesz Cigányország*, Osiris, Budapest, 2012. 268

13 Human Contact Bt.: *Roma integráció a Magyar Katolikus Egyház segítségével*.
http://www.parlament.hu/biz39/isb/tan/roma_integracio.pdf.

14 DÚL: *Krisztus „Cigányország útjain.”* Cigánypasztoráció Magyarországon, 2002.
<http://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/dul.html#21> 2017. 01. 10.

kórus tagjai is, hogy hosszú időn keresztül kinézték őket a szentmiséről, sokáig nem is engedték leülni őket.) Az evangelizálás hatása sem volt minden esetben mélyen meggyökerező, hiszen voltak, akik alig hagytak fel régi szokásaikkal, illetve, hogy ha valamilyen más, esetleg karizmatikus felekezet érkezett a településre, nagy számban tértek át a katolikus hitről.

A MAGYAR PÜNKÖSDI EGYHÁZ CIGÁNYMISSZIÓJA

Az eddigi olvasmányok és kutatási eredmények azt erősítették meg, hogy a pünkösdi egyház korán és fokozott figyelemmel fordult a magyarországi cigányok irányába, ennek következtében kiemelkedő a cigány-gyülekezetek és a cigány megtértek aránya körükben, illetve számos szociális missziót is folytatnak körükben.

Irányelvek

A pünkösdi-karizmatikus mozgalom, pünkösdi mozgalom vagy pünkösdzizmus napjainkban a fejlődő országok egyik legdinamikusabban növekvő keresztény mozgalma, megújulási célú irányzata. A mozgalom követői fontosnak tartják az Istennel való közvetlen és személyes megtapasztalásokat, élményeket. Fő jellemzői a Jézus Krisztusba vetett hit és a megtérés (metanoia) mellett a Szentlélekben való alámerítkezés (baptisma), melynek különböző bibliai jelei lehetnek. A 20. század elején útjára indult pünkösdi–karizmatikus mozgalom az Istenismeretben, a keresztény életben és szolgálatban a Szentlélek bibliai szerepének helyreállítását célozta meg. A mozgalom alaptétele lett Jóel próféta kijelentése, amely szerint: *„lészen az utolsó napokban, azt mondja az Isten, kitöltök az én Lelkemből minden testre: és prófétálnak a ti fiaitok és leányaitok, és a ti ifjaitok látásokat látnak, és a ti véneitek álmokat álmodnak. És az én szolgálóimra és szolgálóleányaimra is kitöltök azokban a napokban az én Lelkemből és prófétálnak”*.¹⁵

A pünkösdi gyülekezetek aktív missziós tevékenységet folytatnak, tagjaik jelentős része megtért, azaz nem családi tradícióként hozta magával a kereszténységet.

Vallják, hogy a Szentlélek által megelevenített Ige teszi képessé a bűnös embert arra, hogy romlott életmódjával szakítson, és az Úr akarata szerint éljen. Ez az átfordulás jelenti a megtérést. A megtérés gyümölcse a megigazulás, ami azt jelenti, hogy Isten Jézus Krisztus igazságát a megtértnak tulajdonítja, aki felszabadul a végső kárhóztató ítélet, a bűn és a büntudat érzése alól, s hiszi, hogy Jézus Krisztus által örök életet nyert. A vízkeresztség (Bemerítés) alkalmával a hívó teste teljesen a víz alá merül. Ez egy engedelmségbeli és hitbeli tett, amelyben a hívó azonosul Jézus Krisztus halálával, eltemetetésével és feltámadásával.

A bemerítés jelképezi a bűnök eltörlését, az óember megfeszítését és eltemetését, a föltámadott életre való újjászületést, a szív körülmetélését és a Krisztus Testébe, az Ekléziába (Gyülekezet, Egyház) való beépülést. Jézus Krisztus főpapi szolgálatának egyik legfontosabb része a Magyar Pünkösdi Egyházban ma is az, hogy Szent Szellemmel keresztel. Ezáltal a hívó Isten erejének részesévé válik, ami alkalmassá teszi őt arra, hogy eleget tegyen tanítványi kötelezettségeinek (az evangélium hirdetése, bizonyágtéves, gyógyítás, szabadítás, stb.) A Szentlélekkel való betöltekezés leggyakoribb jele a nyelveken szólás/imádkozás, ami természetfölötti jel: ilyenkor az ember imádkozik nyelveken Istenhez, és a Szentlélek adja a kiejtést hozzá. Ez egy tökéletes, titkos ima, melyet csak Isten ért. A Szentlélek vételének feltétele a megtérés és a hit Jézus Krisztusban. Az újjászületés is a Szentlélek munkájának gyümölcse, de nem azonos a Szentlélekkel való betöltekezéssel, ami a megtérés után a második megtapasztalást jelenti a hívó életében.

¹⁵ ApCsel 2,17–18.

A Szentlélek természetfölötti ajándékai három kategóriába oszthatók, ezek az ún. Kijelentés ajándékai: tudomány beszéde, bölcsesség beszéde, szellemek megkülönböztetése; az erő ajándékai: hit, gyógyítás, csodatevés, és a szólás ajándékai: prófétálás, nyelvek nemei és nyelvek magyarázata. Ezen ajándékok céljai: Jézus Krisztus szolgálatának folytatása és kiterjesztése minden nemzetre (evangelizálás), Krisztus Testének (egyház) felépítése és megszilárdítása, az egyház szellemi és fizikai szükségeinek kielégítése és ellátása. A pünkösdi–karizmatikus mozgalom követői úgy tartják, hogy e természetfölötti ajándékok működése és megnyilvánulása kívánatos része az istentiszteletnek, azonban használatuknak jó és ékes rendben, Isten Igéjének alávetve kell történnie.¹⁶

Történelmi háttér

A Magyar Pünkösdi Egyház cigánymissziójának kezdetei Békés városába vezetnek vissza. Az első cigány személy 1961-ben csatlakozott a békési pünkösdi gyülekezethez (Horváth Béláné). Már az 1970-es évek elején kezdtek Békésen mozgolódni a gyülekezet tagjai a helyi cigánytelepen. 1976-77-ben kapcsolatba kerültek a Szabadkeresztyén Gyülekezettel és Kopasz Jenővel is, aki ekkor az északkelet-magyarországi Szatmár cigány településein, elsősorban Uszván folytatott házról házra járva cigány-missziót. Ennek a kapcsolatfelvételnek egyik következménye volt, hogy 1977-ben az uszvai misszió eredményeként mintegy húsz főt merítettek be. A közös munka nem tartott sokáig, Békés azonban a misszió kiinduló pontja maradt. D. Nagy Gábor gyülekezeti presbiter kezdett el kijárni a cigánytelepre már az 1970-es évek elejétől. Ezzel az ifjúsági munka is elkezdődött a romák között. Durkó Sándor kimutatása szerint 2000-ig 162 romát keresztelt meg a békési gyülekezet összesen. A Magyar Pünkösdi Egyház Országos Cigánymissziója az első olyan hivatalos egyházi szervezet, amely a cigányok evangelizációjára szerveződött Magyarországon 1996-ban Békés városában. 1996-ban megszervezték az első cigánymissziós találkozót, 1997-ben megalapították a Keresztény Cigány Népfőiskolát. A szervezet 2012-ben 250 települést ért el, amelyből 130 helyen szociális szolgáltatásokat is biztosítanak napjainkban is. A munkavállalók között egyre több a cigány származású. 2012-ben az MPE OCM megalapította a Cigány Módszertani és Kutató Központot, békési székhellyel. Az MPE OCM 2012 óta egy középiskola, egy általános iskola és egy óvoda fenntartója is, amelyekben sok cigány is tanul.¹⁷

Hatékonyág

A felekezet népszerűségének indoklására a következő teóriák vannak. Roma gyülekezetek vallási típus szerinti megoszlása alapján a karizmatikusak 85,7 % -os többségben voltak az adott kutatás szerint¹⁸ Tény, hogy a pünkösdi-karizmatikus gyülekezetek voltak leginkább élenjárók a cigány gyülekezetek szervezésében, ezáltal ők tudtak több közösséget alapítani, valamint náluk alakult ki legelőször az a nyitottság, amely a romák befogadását eredményezte. Mindemellett a karizmatikus hívás illeszkedik a legkompatibilisebben a cigányság különböző csoportjainak az érzelmi életéhez, világképéhez, mentalitásához és vallási gondolkodásához.¹⁹

Emellett szót kell említeni arról a jelenségről, hogy bár a pünkösdi gyülekezetekbe megtért romák száma arányaiban kiemelkedő, az ide megtértek a cigány identitásukat alapjaiban érintő,

16 Pünkösdi Egyház: Hitvallás. <http://www.punkosdi.hu/hitvallas> 2017. 01. 10.

17 GYETVAI – RAJKI 2014. 60-63.

18 Uo. 136.

19 Uo. 90.

gyökeres változáson mennek keresztül. A megtéréssel elhagyják régebbi bűnös életük és teljes mértékben a kereszténység válik identitásuk alapjává. Ez viszont, főleg a romungrók esetében, akik sokkal bizonytalanabb cigány etnikai identitástudattal rendelkeznek, tovább gyengítheti cigány etnikus identitásuk. Mivel a cigányságuk alapjait képező szokásaikat levetkőzik, keresztény romákká válnak, és ebben a keresztény szó a hangsúlyosabb.²⁰ Tehát ezek a felekezetelek az integrálás helyes értelmezésének gyakorlati megélésében szorulnak segítségre.

MEGTÉRÉS – KERESZTÉNNYÉ VÁLNI CIGÁNYKÉNT

A megtérésnek, egy ember átalakulásának folyamatát távolról, a gyermeklélektan oldaláról közelítve érthetjük meg. A megtérőnek sok vonatkozásban ugyanazt az utat kell végigjárnia, amit a gyermek megtett „első világgépének” kialakulásáig. A kisgyermek „világgépe”, annak kategóriái nem racionális tanulás útján alakulnak ki, hanem elsősorban az anyával, illetve a szülővel volt érzelmi azonosulás révén (primer szocializáció). A gyermek identifikálja magát a szeretett lénnyel, a számára érzelmileg döntően „jelentős másikkal”, majd különösebb okoskodás nélkül átveszi annak „világát”. A szocializációnak és a „világgép” kialakulásának másik oldala kifejezetten „közösségi” jellegű: itt kezdődik a családi közösség jelentősége. A gyermek elsajátítja a társas élet alapszabályait, megtanulja a szeretetet, önzetlenséget. Azonban a család nevelő tevékenységében is lényegesen fontosabb szerepe van az értelemnek az értelemnél, a példának az elméleti magyarázatoknál. A gyermek csak közvetlenül tapasztalt magatartásformákkal képes azonosulni; esetleg jól kidolgozott, de elméleti magatartásmodelleket nem tud elsajátítani. A pedagógia, a lélektan pótolhatatlan szerepet tulajdonít az első évek „érzelmi tanulásának”, amely döntően hat az ember egész későbbi életére. A felnőtt is egész életén át a gyermekkorban elsajátított kategóriák prizmáján keresztül fogja látni a világot.²¹

A VALLÁSOS CIGÁNYOK

A közgondolkodásban számtalan jelzővel illetik a romák vallásos szokásait, sokszor vallási jellemzőiket is a cigánysághoz kötődő negatív sztereotípiák alapján ítélik meg. Így mondják sokszor, hogy csak felszínes a megtérésük, az érdek hajtja, és közben nem változik meg a személyes életük, hogy a cigányok vallása legtöbbször a körülöttük élő népekével azonos, valójában minden egyediséget, cigány sajátosságot nélkülöz, s mindent csak átvesznek. A vallástudományi szakirodalomban elterjedt továbbá, hogy a temperamentumosságuk miatt a karizmatikus vallás jobban vonzza és kiszolgálja hangulatban őket. Vonzó számukra, hogy a pünkösdi karizmatikus istentiszteletek kevésbé formalizáltak, alkalmat teremtenek az egyének közvetlen bekapcsolódására, érzelmeik kinyilvánítására, sokszor sírásra, megosztásra, tanúságtételre. A legújabb kutatások szerint emellett hangsúlyos a tanítás hívóereje, ami sokszor erősebb, mint az istentisztelet hangulata.²²

Ugyanakkor a katolikus valláshoz pedig a Mária-kultusz miatt tudnak kötődni, továbbá a katolikus tradíciók begyökereszettsége is hozzájárul ahhoz, hogy a tradicionalitáshoz amúgy erőteljesebben kötődő cigányság jelentős része Magyarországon is katolikusnak vallja magát.²³

20 Bővebben erről lásd Povedák Kinga: *Belonging, Integration and Tradition: Mediating Romani Identity Through Pentecostal Praise and Worship Music*. In: *Congregational Music-Making and Community in a Mediated Age*. Congregational Music Studies Series. Ashgate, Farnham, 2015. 161-182.

21 DR. TOMKA: *A megtérés lélektana*.

<http://tomkaferenc.hu/lelkipasztorokodas/kozosseg/a-megter-es-lelektana> 2017. 01. 10.

22 GYETVAI – RAJKI 2014. 159.

23 DÚL: *A cigányság evangelizációja*. http://www.ceferino.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9:a-ciganysag-evangelizacioja&catid=19:pasztoracio&Itemid=32 2017. 01. 17

A cigány megtérés elemzése során, Szegeden és Békésen összesen 10 darab interjú készíttettem pünkösdi-karizmatikus gyülekezetek tagjaihoz tartozó felnőttekkel, valamint ugyanennyit megtért cigány család gyermekeivel.²⁴ Kíváncsi voltam a környékbeli kiségyházak cigánymiszsiós munkájára és a jelenlegi integrációs folyamatokban részt vevők megtérés-élményeire. Először is megkérdeztem, milyen különbségek létezhetnek a cigány és nem cigány megtérések között. Eltérő válaszok születtek ezzel a kérdéssel kapcsolatban. Ivett szerint nincs különbség cigány és nem cigány megtérése között, talán a cigányok hűségesebbek, de mindenképpen jobban ragaszkodnak az adott közösséghez és Jézushoz. Norbi és Alex szerint, köztudottan a romákban mindig is nagyobb nyitottság volt a természetfeletti felé, talán ezért könnyebb egy romának megtérnie. És ha ott valaki megtér, az egész rokonságra hatással van, pontosan amiatt, mert nagyon családcentrikusak és összetartóak. A másik fontos momentum, hogy nagyon nagy alázat és hála van bennük, hiszen tudják, hogy Isten miből emelte ki őket, hogy a múltjuk, származásuk vagy hiányosságaik ellenére elfogadja és szereti őket. A folyamatos diszkrimináció és kisebbségi komplexus miatt talán egy cigány ember emiatt is fogékonyabb a megtérésre.

A MEGTÉRÉSEK FOLYAMATA

A megkérdezett fiatalok életében radikális változást idézett elő a megtérésük. Ezek a fiatalok nem egy esetben már drogproblémával, illetve valamilyen függőséggel küszködtek, vagy szélsőséges gondolkodás jellemezte őket. Mindegyiküknek volt egy fordulópont az életében, amikor elmondásuk szerint nem tudtak ugyanolyanok maradni, mint azelőtt. Az interjúalanyok esetében, ez lehetett: a közösség megtartó ereje, mint Alexnél: *„Aztán egyszer elhívott egy idősebb nő, ezután azt vettem észre, hogy minden héten ott vagyok”*

- a családi minta ereje, mint Joelnél: *„szoktunk imádkozni is reggel, vacsorakor, ebédnél és este. Meg reggel, amikor felkelek, akkor azt látom, hogy anya olvassa a Bibliát, meg, ha beteg valaki.”*

- egy prédikáció, mint Norbinál: *„Mikor azon a vasárnap én elmentem, és eldöntöttem, hogy megtérek, mert hallottam egy darabot az Istenből. Mind fizikálisan és lelkileg nagyon megtört az élet, és azt mondtam, hogy vasárnap én megtérek, és nem érdekel senki és semmi. Amikor kimentem, és imádkozott értem a pásztor, akkor találkoztam az élő igaz Isten szeretetével, és megértettem, hogy Jézus meghalt értem a golgotai kereszten a bűneimért, akkor kaptam egy új szívet és egy új életet”* – hasonlóképpen Lisánál: *„Amikor elmondták nekem az evangéliumot, és megértettem, hogy mit tett értem Jézus, és ez mi módon befolyásol engem, felcserélődtek a dolgok fontossági rendje”*

- egy látomás, mint Izánál: *„Kisebb koromban volt egy látomásom, miszerint a pokolra megyek, ha itt lesz a világvége, és aztán felkeltem, és az volt a Bibliába írva, hogy térj meg, és élsz. Ezután kerestem Isten akaratát és egy gyülekezetet”*

- egy természetfeletti tapasztalat, mint Roxynál: *„Igen, 2009-ben tért meg, és ez abban is megmutatkozott, hogy ezután több mint 8 éven keresztül nem fogott piát magához. Számomra ez hatalmas csoda volt, mert tudtam, hogy apának nincsen ekkora akaratereje, hogy egyedül le tudja rakni az alkoholt”.*

VILÁGKÉP VÁLTOZÁSA, KAPCSOLATI HÁLÓ

Az életüket a megtérés után szélsőségesen, bipolárisan látják. Korábbi bűnös énükkel és tetteikkel áll szemben az új, megtisztult egén, aki feloldódott a kereszténységben. *„Az aktív*

24 A teljes interjú részek a mellékletben olvashatók el.

függőség több okból elszigetelve tartott. Az elején elkerültem a családot és a barátokat, hogy ne jöjjenek rá. Ma az életem sokkal teljesebb. Más felépülő függőkkel folytatott tevékenységekben lelem örömet. Van idő a családra.”

Az eddig kialakított kapcsolati hálójukat, a keresztény identitás kialakulása és megerősödése miatt le kellett építeniük. Az esetek jelentős részében hirtelen törés állt be a külvilághoz való viszonyaikban. Baráti körük lecserelődött, szokásaik megváltoztak. *„Onnantól kezdve szabad lettem, és a régi gondolatokat és társaságot elkezdtem hanyagolni, új barátok alakultak, testvérek a gyülekezetben, akikkel mai napig tartom a kapcsolatot, és számíthatok rájuk.”* Van olyan is, aki a magatartásával missziózik a rokonai vagy a barátai között: *„És mondtam, hogy Bogi nekem el kell, hogy menjek, nem tudom, de ha jössz, jössz, ha nem nem, de én megyek, mert érzem, hogy nekem ott kell legyek... Elmentünk végül az istentiszteletre, eljött végül ő is és még két ismerősünk is.”* *„Négy barátnőmmel, akikkel jóban vagyok, és suli után is együtt lógunk. Ilyenkor el kezdünk beszélgetni, és felvállalom, hogy hogyan gondolkodom és bizonyosságot tudok tenni.”*

Az integráció folyamatában az előítéletek felszámolása szempontjából lehetne az egyik járható út a megtérés. Frappánsan fogalmazza meg Danis Lídia cigány színművésznő egyszerű, de annál velősebb véleménye a megtérésben rejlő lehetőséget: *„Mit lehet csinálni? Nem tudom, dolgozni kell, és ezzel példát mutatni, nem csak dumálni”*. Nem igazán foglalkoztam a cigánysággal, sosem gondoltam volna, hogy ez bárhol számítana, de sajnos mégiscsak számít. Egy olyan világban élünk, ahol az emberek tele vannak előítéletekkel, és tudom, hogy felelősséggel tartozom, nem csak a saját életemért, hanem cigányságról kialakított kép lerombolásáért. Nem szabad hagynom, hogy én is csak növeljem az előítéleteket. A megtérés száraz döntés kérdése, mi határozzuk el, hogy mennyire vállalunk felelősséget a saját sorsunk felett. Ehhez egy nagyon jó erőforrás lehet a megtérés és a hit közvetői az, egyházak.

A fiatal cigány megtértekkel felvett interjúk tanulsága tehát az egyén életében bekövetkező gyökeres fordulat. Általános, hogy bánják bűneiket, a megtérés után saját bevallásuk szerint tisztábban látják a cigánysággal kapcsolatos problémákat, azt, hogy az integrációjuknak sok esetben önmaguk voltak a gátjai és ugyanezt vélik igaznak a teljes cigány lakosságra is. Ebből a szempontból képesek kívülről szemlélni saját etnikumukat. Persze, több kérdés is felmerülhet mindezzel kapcsolatban. Milyen mértékig nevezhetők ők még ugyanúgy cigánynak, mint megtérésük előtt? Mennyiben maradtak meg cigánynak külső jegyeiken túl? Mennyiben maradtak meg cigánynak családi tradícióik, öltözködésük, értékrendjük alapján? Ha a válaszaikat nézzük, azt mondhatjuk, nem sokban. Korábbi cigány identitásuk gyökerei olyan mértékben leépültek, hogy ezek alapján a cigánysághoz való tartozásuk megkérdőjelezhetővé válik. Előbb keresztények, és csak ezután cigányok már. Sokkal fontosabb azonban annak kiderítése, hogy miképp változott meg cigány társaik véleménye róluk? Vajon képesek e szűkebb közösségük számára követendő mintaként szolgálni? A római katolikus szendrőládi cigányok esetében jól látható volt, hogy rengetegen követték őket, ám Szuhay Péter kötete (*Sosemlesz cigányország*) arra is fényt derített, hogy milyen sokan elfordultak tőlük amiatt, hogy egyre inkább „magyarra” váltak. Az ugyanis, hogy rendszeresen dolgoztak, nem jártak mulatni, kocsmába, kártyázni, szerencsejátékozni, nem erőszakoskodtak stb., az ő szemükben a cigányságtól való részleges elfordulásként volt értelmezhető. A válasz tehát összetett. A megtéréssel radikális változás idézhető elő a cigányokban (is), s ennek következtében a többségi társadalom szempontjából való elfogadottságuk jelentős mértékben megnőhet, változhat munkaerőpiaci helyzetük, kilátásaik, életkörülményeik. A lényeg mindeközben, hogy a megtérés úgy történjen, hogy közben megmaradhassanak cigánynak is. Olyan cigánynak, akit a közössége követendő cigány példaként tud értékelni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALOGH E.–CSAPÓ E.–SIPOS GY. (S)–TARNÓCZI M.–ZÁMBÓ A.: *Cigányélet. Szeretet Földje* Szolgálat, Törökbálint, 2013.
- ERDŐS K.: *A békés megyei cigányok és cigány dialektusok Magyarországon*. Gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1979.
- ERDŐS K.: *A magyarországi cigányság* (1958). In: Erdős Kamill cigánytanulmányai, Gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989.
- FORRAY R. K.: *Ciganológia-Romológia*, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2000.
- FORRAY R. K.–HEGEDŰS T. A.: *Cigány gyermekek szocializációja*. Aula Kiadó, Budapest, 1998.
- GYETVAI G.–RAJKI Z.: *Cigány missziós mozgalmak hatásai Magyarországon*. Cigány Módszertani és Kutató Központ, Békés, 2014.
- KOPASZ JENŐNÉ A.: *Igazgyöngyöt találtam*. Pharmaprint nyomda, Debrecen, 2011.
- LUKÁCS Á.: *Interjú Landauer Attilával*. In: Gereben Ferenc – Lukács Ágnes (szerk.): *Fogom a kezét és együtt emelkedünk. Tanulmányok a roma integrációról*. Faludi Ferenc Akadémia, Budapest, 2013. 45–62.
- PÉTERFI R.–SZŰCS H.: *A beilleszkedés lehetséges útja*. In: *A feladatra készülni kell*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- PETI L.: *A moldvai csángók vallásossága*. Lucidus Kiadó, Budapest, 2008.
- SZEGŐ L. (szerk.): *Cigány tanulók az iskolában*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.
- SZUHAY P.: *Sosemlesz Cigányország*. Osiris, Budapest, 2012.
- SZUHAY P.: *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Medicina, Budapest, 2006.
- VÁRNAGY E.: *Tanulmányok a cigány gyerekekkel foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból*. Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kara, Pécs, 1985.
- VÁRNAGY E.: *A cigány fiatalok a nagyvilágban*. Lámpás Kiadó, Abaliget, 1993.

Internetes források:

Az iskolai hatékonyság a roma fiatalok körében.

<http://tanitoikincseim.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=1192326> 2017. 01.10.

Ceferino Ház: *Szociális terület, emberi fejlődést szolgáló kezdeményezések*, 2009. http://www.ceferino.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=7 2017. 01. 10.

DR. TOMKA F.: *A megtérés lélektana*.

<http://tomkaferenc.hu/lelkipasztorkodas/kozosseg/a-megteres-lelektana> 2017. 01.10.

DÚL G.: *A cigányság evangelizációja*.

http://www.ceferino.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=9:a-ciganysag-eva-ngelizacioja&catid=19:pasztoracio&Itemid=32 2017. 01.10.

DÚL G.: *Krisztus „Cigányország útjain.”* Cigánypasztoráció Magyarországon, 2002.

<http://vigilia.hu/regihonlap/2002/9/du.html> 2017. 01.10.

FEHÉRVÁRI A.: *Lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás trendjei.*

http://nevelestudomany.elte.hu/downloads/2015/nevelestudomany_2015_3_31-47.pdf
2017. 01.10.

Human Contact 2001 Bt.: *Roma integráció a Magyar Katolikus Egyház segítségével.*

http://www.parlament.hu/biz39/isb/tan/roma_integracio.pdf 2017. 01.10.

LÁZÁR F.: *Nordic walking Jézussal.* Magyar Nemzet, 2017.

http://mno.hu/nagyinterju_magazinban/nordic-walking-jezussal-1380051 2017. 01.10.

LÓRINCZ T.: *Megtértek – Roma missziós monológok.* Replika, 2014.

http://replika.hu/system/files/archivum/88_01_monolog_lorinczi.pdf 2017. 01.10.

NÉMETH GY.: *Az első cigány pap.* Magyar Nemzet, 2011.

https://mno.hu/migr_1834/az_első_cigany_pap-163025 2017. 01.10.

Pünkösdi Egyház: *Hitvallás.*

<http://www.punkosdi.hu/hitvallas> 2017. 01.10.

INTERJÚK

Alex:

Kegyelem gyülekezet
Cigány származású
Szakmunkás végzettség
Tetoválásból él

Hogyan tértél meg?

Kiskorom óta gyülekezetekbe jártam, de valahogy nem fogott meg. De nagyon szerettem a dicsőítéseket, és zenéltem kiskorom óta én is, és emiatt jártam is gyűlibe, de csak elmentem, és ennyi. Aztán egyszer elhívtott egy idősebb nő, ezután azt vettem észre, hogy minden héten ott vagyok. Így folyamatosan elkezdtem járni ide, a Kegyelembe. Utána mégsem akartam megtérni, mert éreztem, hogy szükségem van rá, hogy kell. Egyik nap rendesen éreztem, hogy itt van az alkalom, és meg kell térjek, és egy ifi alkalmon megtértem.

Milyen változáson mentél keresztül?

Világi szemmel is jó ember voltam, nem cigiztem, nem drogoztam, nem ittam, szórakozóhelyre is csak dolgozni mentem, mert én hordtam a DJ-t meg ilyenek, de talán ez volt a rossz. Rendesen ott voltam a diszkóba, de ott sem csináltam semmi rosszat. A csajozás az jellemző volt rám, nagyon sok nőt ismertem sajnos. Azok, akik akkor voltak barátaim, a bulis barátaim, mind megszűntek, már a megtérésem előtt is megszűntek, meguntam, és nem akartam ilyen helyen dolgozni. Elindultam délután hat órakor, és másnap tíz órakor jöttem haza, s ez minden szombat vasárnap és még szerdán is így volt. A baráti köröm teljesen átalakult, csak hívó barátaim vannak. Van egy családi szórakozóhelyünk, ahova néha besegítettem, de már oda se megyek többé, talán kerülöm is az ilyen helyzeteket. Ennyiben változtam meg, hogy a nőket el tudtam hagyni, nem járok szórakozni.

Vannak-e példaképeid, akire felnézel?

Példaképem nem nagyon van, nem tetszenek, emberekre nem is akarok hasonlítani, nem tudok rájuk felnézni, hogy ő jó, vagy rossz. Jézusra lenne jó egyre jobban, egyre erősebben hasonlítani, ami nagyon nehéz, de ez a dolgunk, hogy érzük el azt a szintet, hogy Jézusra hasonlítsunk.

Ivett:

Házas
Cigány származású
Kegyelem gyülekezet
22 éves
Dolgozik
Szakközépiskolát végzett

Hogyan tértél meg?

Nálam úgy kezdődött, hogy beszélgettem egy barátommal, aki járt gyülekezetbe, és engem is elhívott. Belülről hittem én, hogy van Isten, imádkoztam a miatyánkot, de az felszínes volt. Nem olyan mély. Szóval, elmentem, és a dicsőítések alatt elkezdtem sírni, mert megérintettek azok a dalok, amik szóltak. És én nagyon elkezdtem szégyellni magam, hogy mindenki engem néz, és én nem tudom, miért, de sírok. Aztán rájöttem, hogy a Szent Szellem érintett meg, mert ezekben a dalokban több van, mint egy átlagos énekekben. Éreztem, hogy belül valami más, és egy ellenállhatatlan vágy volt bennem, hogy én ezt akarom még. És kérdezte ez az ismerősöm, hogy jó volt-e, én pedig mondtam, hogy igen, de többet nem mentem, mert féltem, hogy kinéz, ki nem néz. És hiába unokatesómmal mentem volna, valami mindig visszahúzott, és hiába indultunk el, nem jutottunk el odáig. Egyszer, amikor Bogival a városban voltunk, elment a gyűli előtt, ahol felhívás volt, hogy menjünk évnyitó istentiszteletre, és bennem egy nagyon erős vágy lett emiatt. Mondtam, hogy „Bogi, nekem el kell mennem, nem tudom, de ha jössz, jössz, ha nem nem, de én megyek, mert érzem, hogy nekem ott kell lennem!” Pedig tudnivaló, hogy novemberben hamar sötétedik, és én félős vagyok, nem merek egyedül kimenni, amikor besötétedik. Elmentünk végül az istentiszteletre, eljött végül ő is, és még két ismerősünk is. Nagyon-nagyon jó volt a prédikáció és a dicsőítés is, mert ebben éreztem, hogy benne van az Isten jelenléte. Annyira jó volt, és vonzott ez az egész, hogy elhatároztam, járni fogok még többet. Jártam rendszeresen, megragadtam minden alkalmat. Mondták, hogy van ifi is, ahol nagyon sokat segítettek nekünk, beszélgettünk, Kis Pisti nagyon sokat segített nekem. Ő nagyon sokat tanított nekem, ő az szellemileg, aki segített növekedni, meg mindenben. Példaképnek ő volt előttem, mindenben tanított. Egyszer csak azon kaptam magam, hogy nem vágyom a diszkóba, nem kerestem azokat a barátokat, akikkel oda jártam. Akik rosszba akartak vinni, azokkal nem foglalkoztam. Azok is kérdezték, mi van velem, miért nem megyek velük, és mondtam, hogy járok gyülekezetbe, megismertem Istent, hívő szerettem volna lenni. Nagyon csodálkoztak rajtam, meg azon is, hogy régen csúnya beszédű voltam, meg szerettem diszkóba menni, társasággal lenni. Főleg közösségben szerettem lenni, nem voltam én nagy diszkós akkor sem, háromszor-négyszer, ha elmentem. Drogozni nem drogoztam, nem is volt olyan a nevelésem, egyedül a cigit próbáltam ki, de nem jött be, és aztán a gyűliben nem is engedték, ugye... Szüleim nem voltak keresztények, de mama igen. Viszont nem hallottam olyan sokat Istenről, csak úgy, hogy „Jaj, istenem!”, meg ha baj van, akkor Istenhez kiáltanak az emberek, meg hogy ha valami rossz történik, akkor Istenre fogják. Elkezdtem olvasni a Bibliát, kaptam valakitől, sajnos nem tudom pontosan, kitől. Ezáltal elkezdtem növekedni bennem a szellem,

és megváltoztak bennem a dolgok, megváltozott a gondolkozásom, a világról alkotott nézetem. Azok a dolgok, amik eddig nem voltak értékesek, azzá váltak. Elvette tőlem a csúnya beszédet, a vágyat a diszkózásra; amikor utoljára voltam, nem éreztem jól magam, bűnösnek éreztem magam és rosszul, pedig előtte azzal a társasággal éreztem magam a legjobban. Formálódott a gondolkodásom, hogy igenis van menny, igenis van pokol, örökélet. Nem mindegy, hogy hova kerülök. Kezdtém megérteni, hogy van egy Isten, aki nem csak ima meghallgató, nem csak ott ül fent, hanem cselekszik, meggyógyulnak emberek, megváltoznak az emberek, élő istenünk van, olyan volt, mintha felkapcsolták volna a villanyt. Ezáltal én nem tartottam magam különbnak, mint egy más ember, hiszen Isten gyermeke vagyok, csak annyival, hogy ismerem Istent, és tudom, hogy milyen az Ő szíve az ige által, a Biblia által és a Szellem által, aki vezet. Ezáltal hiszem azt, hogy az életem olyan irányba megy, ami Neki kedves. 2011. szeptember 21-én merítkeztem be, rá egy évre, hogy megváltozzon minden, hogy elhatározzam, hogy megtérek, megkeresztelkedem. A Kegyelem gyülekezet tagja lettem. Azóta férjhez mentem, és ebben is Isten vezetését láttam, nem akartam olyan dologba belemenni, ami megrabol, ami kifoszt. Nem akartam belemenni, vártam Istenre, hogy mit akar. Azóta máshol lakom, és az ottani karizmatikus közösségébe járok. Most illeszkedek be, hála istennek, dolgozom, és várom mindennap az Ő vezetését. Nagyon szeretem, és mióta megismertem, nem szeretnék nélküle élni. Azóta az életem Krisztus, és a meghalás nyereség – én így gondolom.

Norbi:

Kegyelem gyülekezet
25 éves
Szakközépiskolát végzett
Cigány származású
Dolgozik

Hogyan tértél meg?

2014 szeptemberén tértem meg, előtte foglya voltam mindenféle bűnnek, nagyon rossz körökben voltam, mint minden fiatal, jártam szórakozni. Mikor azon a vasárnap elmentem, eldöntöttem, hogy megtérek, mert hallottam egy darabot az Istenből. Mind fizikálisan és lelkileg nagyon megtört az élet, és azt mondtam, hogy vasárnap én megtérek, és nem érdekel senki és semmi. Amikor kimentem, és imádkozott értem a pásztor, akkor találkoztam az élő igaz Isten szeretetével, és megértettem, hogy Jézus meghalt értem a golgotai kereszten a bűneimért, akkor kaptam egy új szívet és egy új életet. Onnantól kezdve szabad lettem, a régi gondolatokat és társaságot elkezdtem hanyagolni, új barátok alakultak, testvérek a gyülekezetben, akikkel a mai napig tartom a kapcsolatot, és számíthatok rájuk.

Mit jelent neked az Istennel való járás?

Az Istennel való járás azt jelenti, hogy olvasod a Bibliát, megérted, és a szerint élsz, úgy gondolkodsz, úgy cselekszel, úgy élsz. Amikor Bibliát olvasol, tanulmányozod és szívedbe vésed az igéket.

Iza:

20 éves
Cigány származású
Vallásos család
2. nevelő apuka
2 testvér, az egyik hisz, a másik nem
Általános iskolai végzettségűek a szülők
Éden gyülekezet

Hogyan tértél meg?

Kisebb koromban volt egy látomásom, miszerint a pokolra megyek, ha itt lesz a világvége, aztán felkeltem, és az volt a Bibliába írva, hogy térj meg, és élsz. Ezután kerestem Isten akaratát és egy gyülekezetet.

Mit jelent számodra a megtérés, vagy hogy valaki keresztény?

Amikor teljesen Isten akaratát cselekszi élete minden területén. Nem elég csak egy-két dologban a segítségét kérni, mert akkor nem vagyunk mások, mint a névleges keresztények. Akkor is az Ő akaratát kell követnünk, amikor ez nekünk nagy áldozattal jár, tudva, hogy ő meghalt értünk, és ő a legjobbat akarja számunkra, még akkor is, ha mi mást akarunk.

Miben látod, hogy a szüleid keresztények a hétköznapiakban, ha azok persze?

Nálunk inkább az anyák voltak vallásosak, nagymama, anyu, dédi. Anyut sokszor látom Bibliát olvasni és imádkozni, ilyenkor mindig nyugodtabb, és nem aggódik annyit az anyagi helyzetünkön és a jövőnkön. Látom, hogy nagyon vendégszerető, volt például a falunkban egy hajléktalan, aki rendszeresen járt hozzánk enni. Szeretem látni, ahogy az emberekkel bánik, szeretettel és jóindulattal. Dolgos, egésznap csak tesz-vesz a házban, és a közmunka után is, amint hazaér, rögtön takarít, mos, főz, begyűjt, ha kell. Nevelőapám meg éjjel-nappal dolgozik, de szó szerint, volt, hogy 24 órán át munkában volt, mert amint végzett a csirketelepen, rögtön ment maszekba dolgozni valakihez, és csak másnap ért haza. És szerintem Isten szemében ez tetsző, mert a lustaság bűn, és nem is azért megy dolgozni, mert kapzsi, hanem mert nekünk akar minél többet adni, ezért felnézek rájuk.

Milyenek voltak megtérés előtt?

Anyunak nagyon csúnya volt a szája, állandóan veszekedett mindenért. Igazi házsártos teremtés volt, és nem mondom, hogy néha nem jön elő belőle, de mára már sokkal szelídebb, és a munkahelyén is szívesen felolvassa a mai igét a munkatársainak, és beszél istenről, ami miatt szintén felnézek rá. Régebben cigizett, de ma már nem. Nevelőapám még nem tért meg, de anyu dolgozik rajta.

Miben vagy más, mint a világi osztálytársaid?

Igyekezem nem kibeszélni a többieket, és tudatosan említem, hogy szoktam imádkozni a zárthelyi dolgozatok előtt, megemlítem, hogy „hál’ istennek”, de leginkább abban látják meg a másságomat, hogy nagyon toleráns vagyok, és őszinte figyelmet szentelek másoknak, amire szinte mindenki vágyik.

A kereszténység miatt értek-e kellemetlen helyzetek?

Voltak necces pillanatok, amikor feljött a pasizás, meg az abortusz téma, akkor kicsit pelengérré lettem állítva, hogy miért is gondolom én másképp, mint a többi, de megtanultam bárátságosan kezelni a helyzetet, és máris nem neveltség tárgya az, amit mondok, hanem egy alternatíva, ami valakinek járható út, valakinek nem, és őszintén, ezek a beszélgetések a hitemet is erősítették, szóval, hálás lehetek ezért is.

Ebben a közösségben, ahova jársz, milyen alkalmak vannak, és mit kapsz ezek során?

Hetente három alkalom is van a gyülekezetben, női klub szerdán, pénteken Dávid sátra, főleg dicsőítés és vasárnap Isten tiszteleti alkalom. Nyaranta közös kirándulások, csapatépítések vannak, fürdőzés, kirándulás, sátorozás, ilyesmik. Jó érzés tartozni egy közösséghez és főleg egy ilyen szerető, melegszívű emberekhez, akire mindig számíthatsz. Mindenképpen feltöltődik szeretet-tankom, és hatalmas lelkiezőt kapok a hétköznapi harcokhoz egy-egy ilyen alkalom után. Volt olyan, hogy ételcsomagot is kaptunk.

Van-e személyválogatás a gyülekezetekben?

Abszolút nem, hiszen sokan vagyunk cigányok a gyűlibe, és sem emiatt, sem a múltunkban elkövetett hibáink miatt nem bántanak, sőt annál jobban támogatnak minket.

Joel:

7 éves

Lelkészgyermek

2 testvér, keresztények

Édenkert gyülekezet

Diplomás szülők

Cigány származású

Meg tudnád fogalmazni, hogy mi az, hogy megtért valaki?

Az, hogy imádjuk Jézust, hogy régebben Barnabás ellökte a tesómat viccből, és most már nem teszi meg, mert megtért, és nem szegi meg a Tízparancsolatot, nem cigizik.

Szoktatok-e olvasni otthon?

Igen, szoktunk, és imádkozni is reggel, vacsorakor, ebédkor és este. Meg reggel, amikor felkelek, akkor azt látom, hogy anya olvassa a Bibliát, meg ha beteg valaki. Meg, ha nem annyira sikerülne valami, és szeretnénk, akkor is szoktam imádkozni, meg ilyenek. Meg egyszer Andrásék felhívták apát este tíz óra felé, mert folyt a víz a lakásukban, csőtörésük volt, és apa segített nekik.

Miben más a te családot, meg a suliban lévő társaid családja, te meg a többi gyerek?

Hát, az én apukám nem káromkodik, a többieké igen. Meg van egy idegesítő fiú, aki, amikor tanultunk egy mondókát, ahol a kiséger vetkőzik, ő is vetkőzött, és tanító néni nem szól rá egyszerűen, de nekünk otthon biztos szóltak volna, hogy ezt nem szabad. És vannak Simon osztálytársai, akik cigiznek, de ő nem, de emiatt sem szólt az igazgató. Akkor a lányok hisztisek, hazudnak, és én nem, de emiatt sem szól a tanító néni. Már bánom, hogy ebbe az iskolába mentem.

A gyülekezetben milyen programok vannak? Azért, ugye, oda szeretsz járni?

Gyerekfoglalkozás, dicsőítés, amiben én dobolok néha, prédikáció és közös ima. Gyerekfoglalkozáson barkácsolunk, Bibliával kezdünk már eleve, olvassuk. Meg dicsőítő dalokat hallgatunk, és otthon is azt mondtam apának, hogy a kedvenc dalomat tegye be, és anyának is azt mondtam a kocsiban, hogy inkább dicsi dalokat kapcsoljon be, mint hogy ezeket az undorító zenéket kelljen hallgatni.

Bántottak már azért, mert keresztény vagy a suliban?

Igen, mert azt mondtam, hogy inkább ilyen istenes dalokat hallgatok, mint ilyen buta városi zenéket.

Mi szeretnél lenni, ha nagy leszel?

Focista, azért, mert az jól keres, meg azért, mert nagyon jól tudok focizni.

Szeretnél megkeresztelkedni?

Igen, mert akkor velem is jobban foglalkoznak, és a mennybe jutok.

Sára:

10 éves

Lelkészgyermek

Anya, apa diplomás

Karizmatikus felekezet tagja

Mit jelent neked a keresztyénség, a megtérés?

Azt jelenti nekem a keresztyénség, hogy befogadom a Szent Szellemet a szívembe, és hogy bemelegítek.

Milyen szerepe van a Bibliának az életetekben?

Általában este mindenki olvas egy zsoltárt, és az alapján imádkozunk. Étkezéseknél szoktunk imádkozni és betegekért is.

Ki neked Jézus, hogyan gondolsz rá?

Úgy gondolok rá, hogy Ő szerintem egy megbízható ember, és neki mindent elmondhatok, ha nekem valami rosszulesik, vagy nem szeretném senkinek elmondani, de szorong bennem, de neki elmondom.

Mesélsz arról, hogy miben más a te családod az iskolában lévő világi családokhoz képest?

Általában minden pénteken és vasárnap járunk gyülekezetbe. Nem mondom azt, hogy imádok valamilyen tárgyat vagy ételt, hanem Istent imádjuk.

Miben vagy más az osztálytársaidhoz képest?

Van egy osztálytársam, akit a többiek bántani szoktak, és én meg szólni szoktam, hogy hagyják békén, mert neki ez nagyon rosszulesik, és nekik is fájna, ha piszkálnák őket. Isten mindenkit másnak teremtett, nem tehet róla, hogy ő így néz ki.

Szeretsz iskolába járni, és ha igen, miért?

Szeretek, mert együtt tudok lenni a barátnőimmal a szünetekben, és vannak nagyon jó órák is.

Szoktál otthon segíteni?

Szoktam a szobámat kitakarítani, és magam után berakom a mosatlant a gépbe. Szoktam a testvéreimnek segíteni a leckéjükben.

Mit szoktatok csinálni a gyermekfoglalkozáson a gyülekezetekben?

Bibliai színezőket szoktunk kapni, vagy igekirakóval játszunk, meg szoktunk olvasni Bibliát.

Milyen gyülekezeti programok szoktak lenni?

Szoktunk menni nyáron fürdőbe, ahol általában együtt marad a közösség, és mindig olyan programot csinálunk, ami mindenkinek megfelel. Általában a Balatonra megyünk. A hét-köznapokon pedig van, amikor közösen pizzázunk, és beszélgetünk Istenről.

Szoktak-e bántani azért, mert te keresztény vagy?

Nem szoktak engem ezért bántani, mert természetesnek veszik.

Van keresztény osztálytársad?

Van egy lány rajtam kívül, de ő csak a szüleivel jár el a templomba, és ettől még nem keresztény az ember. Nekik nem olyan fontos az ima, és a közösségük sem olyan családias, mint a miénk, zárkózott a lány és a családja is.

Van-e különbség a közösségekben a cigányok és nem cigányok között?

Itt nem számít, mert mindenkit Isten teremtett, és nem szoktak kiközösítések lenni.

Mi szeretnél lenni?

Állatorvos, mert nagyon szeretem az állatokat, és szeretnék rajtuk segíteni.

Miért szeretnél megkeresztelkedni?

Mert szeretném a Szent Szellemet befogadni a szívembe, hogy legyen egy jó életem, és nem szeretnék a pokolba kerülni.

Számíthatsz a közösség tagjaira?

Bármi történik, számíthatok rájuk, igen, vannak olyan személyek, akihez fordulhatok bizalommal, mivel testvéries a kapcsolatuk velem és a családommal.

Simon:

11 éves

Lelkészgyermek

Anyja, apja diplomás

2 testvére van, ők is keresztények

Karizmatikus gyülekezet tagja

Mit jelent neked a megtérés?

Mikor az ember átadja az életét Jézusnak. Ez változással jár, például nem fog csúnyán beszélni, elkezd járni gyülekezetbe.

A te családotod keresztény, miben mutatkozik meg a hétköznapiakban, hogy azok vagytok?

Minden nap imádkozunk, reggel étkezésnél, lefekvésnél. A rászorulókon, ha tudunk, segítünk étellel vagy pénzzel.

Neked kicsoda Jézus, mit jelent az ő személye számodra?

Mindenkinél magasabb és mindenki fölött áll. Nem csak emberi tulajdonsággal rendelkezik, hanem istenivel is. Amikor hozzá imádkozunk, akkor megkapjuk vagy megtörténik. Személyes kapcsolatom van vele ezáltal, hiszen imán keresztül beszélgetek vele.

Van-e különbség a te családotod és a mások családja között, illetve te és a többi gyerek között?

Az én családom nem beszél csúnyán, de az osztálytársaim szülei kivétel nélkül káromkodnak. Nem tanulnak a gyerekeik, de nálunk fontos, hogy felkészülten menjünk suliba. Főleg akkor jött ki az, hogy én máshogy gondolkodom, amikor megnéztünk egy filmet, és utána volt egy közös beszélgetés. Az értékrendekről kellett beszélni, és én akkor említettem a kereszténység fontosságát.

Miért szeretsz iskolába járni?

A barátaim miatt, és van néhány jó fej tanár is.

Sok keresztény barátod van?

Nem sok, csak egy-két személy.

Otthon segítesz-e a háztartásban vagy a testvéreidnek?

Igen, szoktam, és a tesóimnak is a leckében, ha anyuék nem érnek rá.

Mikor szoktatok gyülekezetbe járni?

Pénteken és vasárnap, az egyik inkább a dicsőítésről szól, a másik alkalommal rendes istentisztelet zajlik.

Mi szeretnél lenni?

Ügyvéd, mert jól keres.

Szeretnél-e később bemerítkezni?

Igen, mert szeretnék a mennybe menni.

Mennyire számíthatsz a tagokra, mennyire családias a közösségetek?

Nagyon lehet számítani, persze, itt is vannak kivételek, de nincs olyan dolog, amiben ne tudna segíteni egyik a másiknak.

Fanni:

19 éves
Szakközépiskolás
Félig cigány
Neoprotesztáns
Szakmunkás szülők
Keresztény családba született
2 féltestvér, akik közül az egyik karizmatikus, a másik nem tért még meg.

Miben látod, hogy a szüleid keresztények a hétköznapiakban?

Sok mindent Isten kezébe adnak, nem aggódnak az anyagi gondok miatt, mint egy átlagos ember, pedig nem vagyunk gazdagok. Illetve, a bibliai elvek alapként ott vannak a mi családkunk életében is.

Mit jelent számodra a megtérés?

Számomra a megtérés azt jelenti, hogy átadom az életem Krisztus kezébe. Nem a saját gondolataim szerint élek, mert tudom azt, hogy ez nem helyes, mivel magamban már csalódtam, és Istenben még egyszer sem. Számomra az a megtérés, amikor hiszem azt, hogy Krisztus az én megváltóm, aki értem adta az életét, elhiszem az Ő szeretetét, és hagyom, hogy uralkodjon az életemben.

Hogyan jelenik meg nálad a hétköznapiakban?

Fontos, hogy Istennel időt töltsék, hiszen Ő egy személy, és ezt a Biblia-olvasás során, a dicsőítő zene éneklése során vagy ima alkalmával élem meg. Változás volt az életemben a régebbi énemhez képest, hogy érettebben álltam Istenhez. Ő most már nem egy távoli figura, mint gyerekként, hanem megtapasztaltam a valós jelenlétét. A Biblián keresztül láttam azt, hogy személyes terve van velem, ezen keresztül beszélget velem. Megnyilvánul ezen keresztül, és elmondja, hogy mennyire szeret, és hogy a legjobbat akarja nekem, válaszol kérdésekre, ki tud nyitni ajtókat, és tudom azt, hogy Isten kezében van az életem. Leginkább a dicsőítés során érzem a jelenlétét, de tudom, hogy sokszor Isten nem nyilvánul meg az érzéseimben, attól viszont még tudom, hogy ő ott van. Prédikációhallgatás és Biblia-olvasás során a gondolatok érintenek meg.

Miben vagy más, mint a világi osztálytársaid?

Az osztálytársaim azt gondolják, hogy szabadok, és szabadon rendelkeznek az életükkel, de attól, hogy igent mondanak olyan dolgokra, ami nem biztos, hogy jó az életükre, az nem szabadság. Úgy érzem, Isten segít abban, hogy nemet tudjak mondani olyan dolgokra, amik nem helyesek, mint például olyan szerekhez nyúlni, amik miatt másokban kárt tehetek, vagy bármilyen más dologra, ami miatt függő leszek.

A kereszténység miatt értek-e kellemetlen helyzetek?

Nekem nagyon szerencsém volt, mert sem általános iskolában, sem középiskolában nem voltak velem szemben bántóak, sőt érdeklődők voltak. Hallottam viszont, hogy másokat sokszor bántották emiatt, de én ilyet nem tapasztaltam.

Ebben a közösségben, ahova jársz, milyen alkalmak vannak, és mit kapsz ezek során?

Elég gazdag programok vannak, hétköznapi Biblia-iskola van, ami inkább elméleti szintű, valamint történelmi betekintést is kapunk a Biblia világáról. Van egy ifjúsági alkalom hetente,

ahol a fiatalokkal kapcsolat- és csapatépítés zajlik, egymás által közelebb kerülünk Istenhez. Vasárnap nagyobb összejövetel van, ahol a gyülekezet pásztora tanít. Ez az alkalom erőt ad a hétköznapi nehézségeihez és tisztánlátást is, hiszen ezért van a gyülekezet, hogy egymás támaszai legyünk.

Van-e személyválogatás a gyülekezetekben?

Nagyon toleránsak és elfogadóak, nincs különbség, sőt nagyon sok segítőkész ember van. Voltak már szituációk, amik erről tesznek tanúbizonyságot. Volt egy fiú, aki olyan helyzetbe került, hogy átmenetileg befogadta az egyik tag a lakásába. Van egy külön csoport is, ahol különböző kérésekkel fordulhatunk egymáshoz a Facebook-on keresztül.

Mivel szeretnél foglalkozni, hol látod magad 5 év múlva?

Nehéz átlátni, mert igazából úgyszólván az lesz, amit Isten akar. Nekem lehetnek terveim, de igazából, ha Isten nem akarja, akkor úgysem az lesz. Szívesen dicsőítem Őt, és remélem, hogy azért kaptam ezt a talentumot, hogy így is tudjam őt szolgálni, dicsőíteni.

Lisa:

Skóciában él
Középiskolás
Félig cigány származású
Szülei vallásosak voltak, ma már nem
Biblia szőlban tért meg
Van egy ikertestvére, ő még kereső, valamint egy nővére is
Elváltak a szülők
Szakmunkás apuka és diplomás anyuka
17 éves

Keresztény családban nőttél-e fel, hányan vagytok, hol éltetek?

Keresztény családban nőttem fel, anyukám Skóciában él, apukám itthon, nemrég váltak el. Főleg apukám életében voltak változások, mivel ő világból megtért ember, régebben nagyon sokat aggodalmaskodott, most meg már megtanulta átadni ezeket Istennek, és sokkal nyitottabb is az emberek felé, többet beszél Istenről, nem annyira mogorva.

Meg tudnád fogalmazni, hogy neked mi a kereszténység, neked ez mit jelent, és hogyan jelenik meg az életedben?

Eddig valahogy gondoltam, volt egy világnézetem, világgépem, és amikor elmondták nekem az evangot, és megértettem, hogy mit tett értem Jézus, és ez mi módon befolyásol engem, felcserélődött a dolgok fontossági sorrendje. Nyilván ez egy folyamat volt, de ekkor történt meg a változás, és azóta más szemüvegen keresztül látom a világot. Nagyon várom, hogy egyedül élhessek, legyen egy kis munkám, és belegondoltam, hogy az ünnepek alatt nagyon sokan vannak egyedül, de én tudom, hogy ez nem zavar, mert ott van nekem Isten, akivel több időt tudnék tölteni. Nem nehezedett súly rám, hogy szegény én, hanem tudtam, hogy Isten mindig itt lesz. Nekem nagyon fontos, hogy beszélgessek a keresztény barátnőmmel, Leával vagy Eszterrel, számomra ez a number one, ami nagyon sokat ad és feltölt. A tanítások és a dalok is, valamint az ima, szintén nagyon sokat ad. Szeretnék mostanában bibliázni, de még nehezebb oda fókuszálni, koncentrálni.

Mi az, amit a szüleidtől látsz, ahogy képviselik a kereszténységet előtted, és szeretnéd követni a mintát?

Lehet, hogy rossz példa, de anyukám, amiken aggódik, például, szeretne párt találni, az nekem már nem jelent gondot, mivel Isten által már annyira szeretve vagyok, hogy ez engem kielégít, nem félek a magánytól. Igazából ez volt számomra egy tükör, amiben megláttam, hogy miben változtam ez idő alatt. Apu meg, mióta megtért, felém is nyitottabb, és amit látok, az az, hogy sokat bibliázik, amit majd én is szeretnék elkezdni.

Mit gondolsz, miben vagy más, mint a világi osztálytársaid?

Van egy lány, aki idegesít, vagy egy tanár, akire megharagszom, de ilyenkor belegondolok, hogy Jézus érte is meghalt, hogy mennyire értékes lehet Isten számára, és ilyenkor lecsillapodok. A többiek cigiznek, én nem, és volt alkalom, amikor ők kihívtak magukkal, hogy jobban megismerjenek, és csak szomorúan vettem észre, hogy nehéz mélyebbre menni velük. Mostanában ezt igényelem, és tőlük nem mindig kapom meg, de a keresztény ismerőseimtől igen. Igyekszem úgy tekinteni a nem keresztény ismerőseimre, hogy Isten azt akarta, hogy valamiért beszélnem kell velük is.

Van ifjúsági programotok, illetve más ilyen rendezvényetek, és ha igen, mit kapsz ezekről az alkalmaktól?

Van ifink, ahol sok a kedves fiú és lány. Nagyon tetszik, hogy nagyon aktívak. Az elején kicsit sok volt, de most már ez tetszik, mert nem engedik, hogy szétcsússzak, nagyon segítőkészek, és sok magánbeszélgetést folytatunk az ificsoporton kívül is. Van Életfa, hétköznapi házi csoport. Sok fiatal van, és ide merem hívni a barátaimat is, főleg az Életfára, mert az egy kis bevezető, kedvcsináló esetleg a közösségünkhöz. Ezért hálás is vagyok. Van kedvem jönni, motivált vagyok. Voltak nyáron kirándulások, és találkoztunk a pestiekkal is, ez nagyon hasznos csapatépítő volt, s talán ilyenkor sokkal viccesebb is. A vonatút is már egy kaland, és építő jellegű, sok képet készítünk, már az egy élmény. Engem elsősorban a társaság fogott meg, de aztán Isten miatt maradtam.

Élted meg már azt, hogy bántottak a suliban azért, hogy keresztény vagy?

Nemrég tértem meg, a nyáron, és azóta nem volt még alkalmam beszélni a többiekkel, mert egyelőre építkezek belülről. Talán nővéremmel volt egy kis incidensem, de az sem volt olyan vészes, hiszen csak egy-két szellemes viccet engedett meg magának Istennel kapcsolatban, de azt sem rosszindulatból.

Tapasztalsz-e személyválogatást a gyülekezetben, számít-e az, hogy ki honnan jött?

Nem igazán, azt vettem észre, hogy minél rosszabb körülmények közül jössz, annál jobban örülnek neked, annál nagyobb csodának élék meg, mert annál jobban mutatkozik meg Isten ereje.

Mi a terved a jövővel, akár a hitéletteddel kapcsolatban vagy a családalapítás terén?

Szeretnék családot majd, és szeretnék továbbtanulni is, de nagyon fontos számomra, hogy megerősödjek a hitemben, hogy tudjam, Isten mit akar velem, hogy ne kelljen semmit sem megbánnom, mert egyelőre semmi ötletem sincs, hogy mi lenne nekem a legjobb. Meg kell tanulnom teljes mértékben bízni Istenben, és meg is kell értenem, hogy mit is akar. Szeretnék úgy élni, hogy ne számítsom, miből élek, mert tudom, hogy Ő ott van, és biztonságban vagyok ezáltal, de ezt meg kell tanulni. Van egy lány, Ruth, aki kiment Németországba, de nem tudtam

aggódni érte, mert annyira Istenre építette az életét, hogy tudtam, bárhol lenne, Isten akkor is vele lenne, és támogatná, és én ezt szeretném megtapasztalni.

Roxy:

19 éves
 Szülei alkoholisták voltak
 Szakmunkás végzettség
 OKJ-s tanfolyam hallgatója
 3 testvére van, ők is keresztények
 Biblia szól tagja
 Félig cigány származású

Keresztény családba születél-e?

Nem, ráadásul két alkoholista szülő között nevelkedtem fel.

Hogyan találkoztál a kereszténységgel?

Amikor apukám elment Dömösre, egy elvonókúrára, ami egy keresztény intézmény volt, és ott a gyülekezet egyik tagja hívott el minket. Amikor apu hazajött, elvitt minket, így kerültem a gyülekezetbe. De valójában Istennel még ekkor nem találkoztam, csak azzal a közeggel, amivel korábban sosem.

Ezek szerint akkor apukád megtért az elvonókúra alatt?

Igen, 2009-ben tért meg, és ez abban is megmutatkozott, hogy ezután több mint nyolc éven keresztül nem vett italt magához. Számomra ez hatalmas csoda volt, mert tudtam, hogy apának nincsen ekkora akarateréje, hogy egyedül le tudja rakni az alkoholt. Ezenkívül apa régebben dühös, erőszakos, nagyon szigorú volt, és azóta, hogy onnan hazajött, teljesen megfordult az élete, egészen más lett.

Vannak vallásos szertartások, ami jellemzi a hétköznapjait?

Igen, reggelente szokott Bibliát olvasni és imádkozni is, s amikor beszélgettünk egymással, akkor mindig bedobott ilyen keresztény gondolatokat, s én csak néztem és csodálkoztam, hogy „Jó, oké, ki vagy te?”

Neked mit jelent a megtérés szó, és hogyan mutatkozik meg a hétköznapjaiban?

Az apuval történtek hatására bennem is felmerült a kérdés, hogy akkor Isten mégiscsak létezik. Annak ellenére, hogy katolikus suliban nevelkedtem, jártam misére, sokszor még a prédikációt sem tudtam visszamondani, annyira nem érintett meg a dolog. Mégis valahol foglalkoztatott a kérdés, hogy ilyen ember nem tud csinálni, annyira látszott a természetfelettség. A gyülekezetbe is többször elmentünk, és annyira furcsa volt, hogy rögtön pusztit adtak, és nagyon közvetlenek voltak. Csak gondolkodtam, hogy ez mennyire lehet őszinte, vagy ennek tényleg kell, hogy legyen egy forrása. Aztán hazamentem, imádkoztam, és mondtam, hogy „Jó Uram, hallottam rólad, de nem hiszem, hogy nekem egy személyes Atyám vagy, hogy személyes Istenem vagy. Ha tényleg létezel, akkor szeretném, ha megmutatkoznál nekem valahogyan”. Másnap, mikor apa hazajött, a szokásos Biblia-olvasás és imádkozás után mindenki elmesélte, hogy mi történt vele aznap. Apa veszélyes munkahelyen dolgozott akkor, és az acélbetétes cipőjét kettévágta egy vágóeszköz. Pont a lábujja fölött állt meg a gép, nem tudni, miért, de úgy állt meg, hogy

senki nem kapcsolta ki, vagy állította meg. Miközben jött haza a munkahelyéről, imádkozott, mert nem álltunk anyagilag úgy, hogy másnap tudjon venni egy új acélbetétes cipőt. Imádkozott, hogy „Uram, ha azt akarod, hogy holnap dolgozzak, akkor adj nekem egy cipőt!” És amint hazaért, akkor azt látta, hogy egy acélbetétes cipő van a kuka tetején, ami pont az ő lábmérete volt. Amikor ezt elmondta, akkor tudatosult bennem, hogy tényleg megmutatkozott Isten.

Konkréтан neked mit jelenet a kereszténység, és te miben vagy más a régi önmagadhoz képest?

Szerintem sok mindenre rá lehet mondani, hogy keresztény, de nekem mindig is fontos volt, hogy az illetőn ne csak egy bélyeg legyen rajta, hanem lássam meg az ő életén ezt a változást. Mivel katolikus suliban nevelkedtem, sokszor nem tapasztaltam tanároknál sem, és ez nekem csalódás volt. Persze lehet mondani, de valójában nem vagy csak névlegesen az valaki. Az osztályban is sokan tudják rólam, hogy keresztény vagyok, de ez nekem nem azt jelenti, hogy különleges vagyok, mert ugyanúgy elkövetek bűnöket, mint a többiek, de nekem ott van Isten, aki felsegít, ha elbuktam, és örökéletem van. Ekkor fordul meg az életem, hogy oké, ha ezt kaptam Istentől, akkor én nem akarom elpazarolni az életemből azt, ami még itt van. Jézus szemén keresztül kell látni az embereket, hogy mindenkiért meghalt, és akkor én azt az embert nem ítélem meg.

Mennyi időt töltesz a Bibliával, jársz-e gyülekezetbe, mennyi időt szánsz Istenre az életedből?

Amikor megtértem, nem tudtam lerakni a Bibliát. Mivel a szüleim alkoholisták voltak, én nem kaptam igazi szeretetet. Ha engem nem szeretnek, akkor minek születtem, akkor miért vagyok? Istentől személyesen megtapasztaltam, hogy Ő különleges szeretettel szeret engem, hogy különleges terve van velem. Nem egy vagyok a sok közül, hanem az ő szeme fénye vagyok a Biblia szerint, meg ilyenek. És emiatt rengeteg időt töltöttem vele, mert ez annyira feltöltött és megvigasztalt, hogy órák teltek el az Ő jelenlétében. Az ima nekem nagyon fontos, mert így lehetünk Istennel kapcsolatban, ugyanúgy, mint a barátnőnkkel, amikor telefonon beszélünk, Istennel meg így, és még össze kell sem tenni a kezünket. Rájöttem, hogy ne csak én beszéljek, hanem maradjak csöndben, és hallgassam meg Őt is! Nekem most ezt kell megtanulnom. Vannak keresztény barátaim, akikkel sok időt töltök, és számomra ez fontos, mert látok olyan fiatalokat, akiknek jó az életük, és kívánatosá teszik a keresztény életet, nem úgy, mint a világiak. Nekem ez vonzó. Emellett járok gyűlibe is, ami vasárnap van, és ez is hihetetlen feltöltődést tud adni: hasonló keresztényekkel találkozni, ami egy pozitív megerősítés számomra.

A testvéreid keresztények?

Három testvérem van, a 18 éves a Patrícia, ő igen, a 17 esztendő Lili még keresi az Urat, a 12 éves Olivér pedig szintén kereső fázisban van.

Vannak közös szertatásotok a családdal, amikor bibliáztok, vagy együtt imádkoztok?

A közös étkezéseknél ott az ima. Régebben volt az, hogy esténként közösen bibliáztunk és imádkoztunk, de sajnos ma már nem olyan sűrű, pedig tényleg nagy ereje volt, és egészen máshogy néztem a napomra, sokkal nagyobb erőm volt. Az biztos, hogy az ima elválaszthatatlan része a keresztény életnek.

Miben viselkedsz eltérően, miben vagy más, mint a világi osztálytársaid? Volt-e ebből valami konfliktusod?

Már említettem, hogy nem tartom magamat különbnek a világi osztálytársaimtól, hiszen ha ez nem lenne így, nem lennének barátaim. Nem tudok nem bűnbe esni, és akkor okkal mond-

hatnák azt, hogy na, akkor ez a nagy kereszténység? Gondolkodásban látszódik néhány dologban, de elfogadják. Középiskolában ez nem volt probléma, nagyon jó volt az, hogy megtapasztalták, én sem vagyok tökéletes, és jó előttük elbukni. Tavaly nyáron történt, hogy elbuktam előttük, és azt tudtam mondani, hogy „látjátok, én sem vagyok más, mint ti”, és ezáltal ők is a bizalmukba fogadtak. Most vagyok egy OKJ-s közegben, ami világi, és ettől egy kicsit félttem. Egyáltalán nem tudtam, hogyan tegyem egyértelművé, hogy ez nekem nagyon fontos, hogy keresztény vagyok, de mostanra már van négy barátnőm, akikkel jóban vagyok, és akikkel suli után együtt lógunk. Ilyenkor elkezdünk beszélgetni, és felvállalom, hogy hogyan gondolkodom. Konfliktusom még nem volt, inkább érdeklődés, de fontos, hogy ne nyomjuk le a torkukon a világnézetünket. De bajom még nem volt ebből kifolyólag.

Van-e valamilyen ifjúsági közeg, ahova eljárhatsz, milyen programok vannak, és mit kapsz ezektől az alkalmaktól?

Van a Biblia szólnak szombatonként életfája, délután fél hattól, de mivel én csapattag vagyok, ezért mi már ott vagyunk négy óraker. Nekem annyira jó látni, hogy mi, fiatalok így összejövünk, és összerakjuk a termet, hogy barátságos légkör legyen a világi barátok számára. És nagyon jó megtapasztalni azt, hogy bár különbözőek vagyunk, viszont egy a célunk, és igen, a világban is van ilyen, de ez a cél nem örökkévaló. Mindezt nap mint nap lehet látni, és ezek nekem hihetetlen megtapasztalások.

Mennyire van személyválogatás a gyülekezetekben, mennyire számíthatok egymásra, mennyire nézik ki az elesettebbeket?

Én nem vagyok egy gazdag lány, és számomra fontos volt, hogy az öltözködésem miatt esetleg kinéznek-e vagy ilyesmi, sőt sajnós én is beleesek ebbe néha sajnós, de itt a gyűlben ezt egyáltalán nem tapasztalom, mert annyira nagy szeretettel veszik körül egymást, hogy nincs személyválogatás. Nekem az jött le, hogy a keresztény nem a gazdag ember, hanem mindenki. A Bibliában is benne van, hogy ne legyünk személyválogatók, mert az Úr sem az, akkor mi miért legyünk?

Milyen terveid vannak a jövőddel kapcsolatban?

Nekem nagyon fontos a hit, a keresztény élet, de az időnk nagy részét a világban töltjük, és ott folyamatosan azt sugallják, hogy legyen karriered, legyen sok pénzed, mert ez az érték, és bevallom, néha én is beleesek ebbe, hogy „oké, nekem ezt kell tanulnom, hogy legyen sok pénzem, és boldog legyek”. De közben ott van az is, hogy nekem nem kell ez, mert e nélkül is boldog vagyok. Persze, ehhez kell még idő, hogy ebben meggyökerezek, és bizonyossá váljak, hogy nekem nem kell pénz, hogy boldog legyek, elég a személyes kapcsolatom Krisztussal. Jelenleg nem tudom, mi akarok lenni, de fontos, hogy minél többen tudják, hogy keresztény vagyok, és tudom, hogy az örökkévaló dolgokkal kell foglalkozni, mert ha Jézus visszajön, csak ez fog számítani.

*Iovanovici Afrodita
magyar, BA, III. évfolyam
Szegedi Tudományegyetem*

A PROBABILISTA VITA

EGY MÚLTBÉLI KÉRDÉS MODERN SZEMSZÖGBŐL

1. BEVEZETÉS

A gondolkodás akkor tud igazán fejlődni, ha a nézőpontokat a gondolkodók ütköztetni tudják. Dolgozatom témája egy ilyen ütköztetés, mely a morálteológia színterén zajlott: a probabilista vita története. Munkámban be szeretném mutatni a vita háttérét és eredményeit, illetve a vitában részt vevő felek álláspontjait.

A probabilista vita a XVII-XVIII. században kibontakozó, meglehetősen heves szellemi küzdelem volt az erkölcssteológiában, mely két évszázadon keresztül nagy hatással volt az eszmeiség fejlődésére. Tárgya, hogy a lelkiismeret miként jut biztos meggyőződésre. Ezt a kérdést a korban fellelhető morális szisztémák segítségével próbálták megmagyarázni. A morális szisztéma ebben a témában egy általános szabály, mely révén a lelkiismeret kétsége esetén megállapítható, hogy mit kell tenni, azaz, hogy fennáll-e erkölcsi kötelesség vagy sem.¹ A probabilista vita fő problémája az erkölcsi kétely (dubium morale) esete. A tudósok arra keresik a választ, hogy ilyen kétely esetén a „valószínűség milyen mértéke elég a lelkiismeret bizonyosságához.”² A valószínűség mértéke alapján a teológusok különböző elméleteket dolgoztak ki, amelyeket később élénk levelezésekben és traktátusokban állítottak szembe egymással. Dolgozatom célja megismertetni ezen teológiai disputa háttérét és lényegét, hogy jelen helyzetünk aktuális kérdéseit eretebben tudjuk látni, és megfontoltabb válaszokat tudjunk rájuk adni.

A vita jelzője, a „probabilista” szó a latin probabilitas szóból származik, melynek jelentése bizonyíthatóság, valószínűség. A vitával kapcsolatban ez azt jelenti, hogy a bizonyíthatóság mely fokán hozhat a lelkiismeret biztos ítéletet, azaz milyen valószínűség esetén. Ez a kérdés nem új a történelemben, hiszen a gyakorlatban mindenki foglalkozott vele. Szent Ágoston például kijelentette, hogy a hitetlenek házassága nem törvénytelen, mivel az Újszövetségben nincs kimondottan elítélve.³ Nazianzi Szt. Gergely pedig a második házassággal kapcsolatban jelenti ki, hogy nem törvénytelen, mivel a tiltás kétséges.⁴ A történelem folyamán az volt újdonság, hogy a témakör fókuszpontba került. A teológusok sokkal intenzívebben foglalkoztak a témával s ezt a társadalmi és eszmei változások tették lehetővé, amelyek a XVII-XVIII. századot megelőzték.

1 WEBER, H.: *Általános erkölcssteológia – Hívás és válasz*. SZIT, Budapest, 2001. 212.

2 FLEMING, J. A.: *Defending probabilism: The moral theology of Juan Caramuel*, Georgetown University Press, Washington D.C., 2007., 5.

3 „Quoniam revera in Novo Testamento nihil inde praeceptum est, et ideo aut licere creditum est, aut velut dubium derelictum” („De Fide et Operibus”, c. xix, n. 35 in „P.L.”, XL, 221). Probabilism. In *The Catholic Encyclopedia*.

4 „Quo argumento id confirmas. Aut rem ita esse proba, aut, si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas” (Or. 39, „In sancta Lumina”, n. 19 in „P.G.”, XXXVI, 358). Probabilism. In *The Catholic Encyclopedia*.

2. A PROBABILISTA VITA ESZMEI ÉS TÁRSADALMI ELŐZMÉNYEI

2.1 A szabadság értelmezésének változása

A probabilista vitát megelőzte a szabadság értelmezésének változása az újkorban. Vajon kibontakozhatott-e volna ilyen mértékű vita, ha az emberiség filozófiája megmarad a középkorban? Minden bizonnyal nem, mert az újkori szabadságértelmezés alkotta meg a kazuisztika tudományát. Ez a tudományág képezte a talaját a különböző véleményeknek, melyek a vitán belül ütköztek. A két szabadságértelmezés különbségét Beran Ferenc tanulmánya⁵ alapján fejtem ki, hogy meglássuk a kor filozófiai hátterét, mely a probabilista vitát megalapozta.

2.1.1 Aquinói Szt. Tamás szabadságértelmezése

A középkori ember világmésképe központjában a Teremtő és az általa megszabott örök törvény (*lex aeterna*) áll. Ebből az örök törvényből részesedik minden létező a földön. A bolygók mozgása, az évszakok változása, a fizikai törvények mind az örök törvényből részesednek valamilyen fokon. Az ember életét is az örök törvény teljesíti ki. Amennyiben az ember az örök törvényt keresi, hogy részesedjen belőle döntései révén, annyiban valósítja meg célját ezen a földön. Minden ember akkor találja meg szabadságának valódi, teljes értelmét, ha ez a szabadság a végtelen vonzásában áll. A figyelem az embert teljesebbé tevő hatásra irányul. A szabadság akkor teljeseedik ki, ha az ember a Teremtő törvényére igent mond. II. János Pál *Veritatis Splendor* kezdetű enciklikája fogalmaz úgy, hogy az ember helyesen értelmezett szabadsága „teremtményi szabadság, azaz ajándékozott szabadság, melyet úgy kell fogadni, mint egy magot, s felelősségteljesen nevelni kell.”⁶ Ezenfelül Isten örök törvényétől függ, ugyanis nélküle nem mondható teljes értékűnek.⁷ Ez abból a tapasztalatból ered, hogy az embert semmiféle véges érték nem teszi maradéktalanul boldoggá, hanem csak az a végtelen érték, amelyet a *lex aeterna* képvisel. A szabadság ebben a gondolati rendszerben tehát nem a jó és a rossz közötti választás lehetősége, hiszen a szabadság nem teljes értékű, ha az ember a rosszat választja. A szabadság itt az abszolút Jó által biztosított mozgástér. Ezt a szabadságszemléletet erősíti meg egyébként II. János Pál 1993-ban, az előbb idézett enciklikában. Ez a rendszer arra szeretné elvezetni az embereket, hogy – részesedve az örök törvényből – megfelelő erkölcsi viselkedést tanúsítsanak. Mindennek célja az ember boldogsága, tehát a rendszer eudaimonisztikus.

A középkori, tomista eszme következménye, hogy az ember minden helyzetben keresheti azt, hogy az örök isteni törvény miként érvényesülhet. A rendezettség révén a kétely nem szüremkedik be az ember gondolatai közé, hiszen a szabadság helyes megvalósulásával az embernek mindig lehetősége van Isten törvényének behatóbb megismerésére akár a kinyilatkoztatásból, akár a természetes erkölcsi értékrendből. Ezenfelül kevésbé fordultak elő erkölcsi kétellyel kapcsolatos helyzetek a középkorban, így a tudósok sem dolgozták ki olyan részletesen ezt a problémát.

5 BERAN: *A szabadság értelmezése a kazuisztikában*. In: *Erkölcsteológiai Tanulmányok: A szabadság*, JEL Könyvkiadó, Budapest, 2008.

6 II. JÁNOS PÁL PÁPA: *Veritatis Splendor*, 86.

7 Vö. BERAN 2008. 80.

2.1.2 Az újkori szabadságértelmezés

Az újkori szabadságértelmezés egészen más jellegű, hiszen a világgép megváltozása miatt a gondolkodók már nem juthattak ugyanazokra a következtetésekre. Itt a gondolkodó ember áll az univerzum középpontjában, hiszen a lét is csak a gondolkodó emberből kiindulva igazolható. René Descartes (1596–1650) elhíresült axiómája – „Gondolkodom, tehát vagyok”⁸ – teljesen megfordítja az addig fennálló, ám az újkori ember számára meghaladott világgépet. Descartes nem akarta száműzni Istent rendszeréből, viszont a lét alapját mégsem Istenbe helyezte, hanem a gondolkodó, módszeresen kételkedő emberbe, aki csak önmaga létre tudja minden kétséget kizárólag kimondani az igent. Ezzel megszűnt az aktualitása annak a tanításnak, mely szerint az örök, isteni törvény mindennek alapja, és hogy az az ember fölött áll, aki ebből szabad akarattal részesedik. A kinyilatkoztatott törvények valóságát szintén nem lehet az „egoból” levezetni, ezért az ember arra szorul, hogy értelme segítségével az emberből, az emberi méltóságból fakadó törvényt fogalmazzon meg, amelyek általános érvényűek.⁹

A kételynek alapvető jelentősége van. Ez nem meglepő, hiszen Descartes kezdetben úgy fogalmazta meg mondását, hogy „Kételkedem, tehát vagyok.” Mindent kétségbe vonva jut el az ember az egyetlen bizonyossághoz, mely önmaga. Viszont kételyében az ember elfelejt Istenhez fordulni. Amíg a középkori gondolkodás Isten örök törvényéhez fordult, hogy célra leljen, kételyeit eloszlassa, és így megtalálja a boldogsághoz vezető utat, addig az újkor embere saját értelmére hagyatkozva, önmagát középpontba állítva szeretne a boldogságra eljutni. Ez igaz azokra is, akik az újkor gondolatvilágát magukénak vallották, ugyanakkor mély keresztény hittel rendelkeztek. Ez viszont figyelmen kívül hagyja azt aényt, hogy az ember nem célja önmagának. Az én-központú eszmerendszer Isten nélkül nem tud olyan természetfeletti célt biztosítani, amely az ember ösztönös boldogságvágyának megfelelné. Az emberből kiindulva keresnek az újkori filozófusok célt, de nem találnak. Végül tehát kénytelenek megfogalmazni azt, ami eddig fennállt, bár egy egészen más úton, hogy „a szabadság Isten akaratának szabad elfogadását jelenti.”¹⁰

Sokan az újkori gondolkodók közül tagadták az ember jóra irányultságát, és azt, hogy a jó értelemmel felismerhető, amely az emberi döntésre hatással van. Voltak, akik szerint az ember képes közvetlenül felismerni a jót, Isten akaratát. Ők képviselték a misztika útját. Ebben az elképzelésben jelen van egyfajta dinamikus kapcsolat, mely Isten és ember között megvalósulva lehetővé teszi a boldogsághoz vezető út felismerését. Hasonló ez Szent Tamás útjához.

A másik út, amely abból az elképzelésből fakad, hogy az ember nem képes megfelelően felismerni a jót, a kazuisztika útja. Itt Isten akaratának elfogadása nem más, mint az Istentől való, az Egyház által adott törvények szabad elfogadása és alkalmazása az élet minden területére. A kazuisztika útja extrém módon értelmezve nem hagy teret egy dinamikus, kreatív istenkapcsolatnak az ember életében. Az Istennel való kapcsolat ebben a szemléletmódban jogi, legalisztikus formát ölt. Ahhoz, hogy a jót megtegyük, be kell tartanunk a törvényeket. A kazuisztika ilyen értelmezése beszűkíti az embert, és visszataszítja a törvények szolgásgába, amelytől Szent Pál annyira óvja a frissen megtérő keresztényeket.¹¹

8 DESCARTES: *Discours de la methode*, IV, 3, in Simon E., *Filozófiai szöveggyűjtemény*, Budapest, Holnap Kiadó, 1996. 234.

9 Vö.: BERAN 2008. 80.

10 Uo. 83.

11 Uo.

A szabadság értelmezésének változásai és ezzel párhuzamosan az emberi értelem cél- és értékelismerő képességéről alkotott kép változásai egy olyan eszmei légkört teremtettek a XVII-XVIII. században, amelyben két ellentétes pólus feszült egymásnak: a szabadság és a törvény. A törvény oldalán állók a kazuisztikát alkalmazhatónak vélték az élet minden területére. A szabadság oldalán állók felismerték, hogy a törvény képtelen lefedni az élet minden területét. Ezen eszmei légkör tükröződött a társadalomban is.

2.2 A *probabilista vita* társadalmi háttere

A szabadság és a törvény feszültsége a lelkiismeretben ütközik össze. A lelkiismeret az a koordináló tényező, amely egyedi esetekre alkalmazza a megismert általános, egyetemes igazságot. A *probabilista vita* olyan szociális háttérben zajlott, mely az ember szabad lelkiismeretét nem tartotta olyan értéknek, amilyennek korunk tartja. A *probabilista vita* egy meglehetősen tekintélyelvű és elnyomó társadalomban zajlott, mely alól nem volt kivétel az Egyház. A társadalom hatást gyakorolt a centralista Egyházra, annak közigazgatási struktúrájára és döntéshozatalára egyaránt. A korban a legtöbb pápa több időt töltött adminisztrációval a világi szférában, mint a nyáj lelki gondozásával. Az egyházi Tanítóhivatal a püspökök és pápák hatalmától szorosan függött. Egy olyan társadalom öltött testet, melyet rabul ejtett a hatalom és a törvény. A hangsúly többé nem az emberben felfedezhető lelkiismereti törvényre esett, hanem a tekintélyelvű döntésekre, melyet az Egyház a természeti törvény alapján hozott.¹² Az erkölcsiség a rendszer stabilitását szolgálta, és háttérbe szorította az őszinte megkülönböztetést. A változások utáni vágy sokak szemében az egyik legnagyobb bűnnek tűnt. A kor erkölcsi íróinak nagyon kellett vigyázni az egyházi cenzúrára és a talán még szigorúbb világi cenzúrára is. Bernard Häring megjegyzi itt, hogy a prófétai lélek ilyen környezetben nem tudott gyümölcsöt teremni. A morálteológia például érveket hozott fel a rabszolgaság léte mellett, ahelyett hogy felemelte volna szavát annak eltörlése érdekében. A legtöbb gyónóknak írt kézikönyv kevés érdeklődést mutatott a szociális és nemzetközi igazságosság erkölcsi kötelességével kapcsolatban, mert az átlagos gyónó számára ez nem volt fontos. A felelősségvállalást a kulturális, szociális és politikai szférában egyáltalán nem bátorították.¹³ Az erkölcssteológusok főként a gyónóknak írtak könyveket, saját magukra pedig a gyóntatószékben olyan bíróként tekintettek, akinek a feladata a törvény és a fegyelem megtartása az Egyház megbízásából. Voltak azonban olyan gyóntatók is, mint pl. Ligouri Szent Alfonz, akik megértették valódi feladatukat, mégpedig, hogy Isten irgalmas szeretetét közvetítsék, és így előmozdítsák az emberek életszentségét.¹⁴ A *probabilista vita* egyes elképzelések szerint „korszakos mérkőzés” volt, mely „a középkori legalitás-eszmény és az újkor változásra és megújulásokra ösztönző mentalitása között zajlott.”¹⁵ H. Weber kiegészíti ezt a gondolatot azzal, hogy a középkorban általánosan az emberek azt engedték történni, ami már igazoltnak, próbáltnak és biztosnak tűnt. A korszak határán azonban olyan felfedezések és feltalálások történtek, melyek az emberiséget egészen új helyzet elé állították. Az embereket foglalkoztatták ezek a törekvések és tapasztalások. Az újkor változásaival felborult a középkor rend-eszménye, mely így nem tudott mit kezdeni az új, nem igazolható

12 HÄRING: *Free and Faithful in Christ Vol. 1 – Moral Theology for Clergy and Laity*, Crossroad, New York, 1982, 46–47.

13 Uo. 47.

14 Uo. 285–286.

15 W. SÖLLGEN: *Die soziologischen Grundlagen der katholischen Sittenlehre*, Düsseldorf, 1953, 190–199. In: B. Häring 1997, 192.

dolgokkal, amelyek először mindig csak valószínűsíthetően jók. A probabilista rendszerek melletti döntés oda vezetett, hogy végre ki lehetett lépni a középkori kategóriák közül, hogy valami újat és valószínűleg jót lehessen megkísérelni. Ezek a viták hozzájárultak ahhoz, hogy az ember az értelem fényénél nyithasson új dolgokra, és így jobban élni tudjon szabadságával, ne pedig csak egy kidolgozott rendszer kiszolgálója legyen.¹⁶

A középkori társadalmi rendszer ugyanis lehetetlenné tette azt, hogy egy hitét komolyan vevő keresztény jelen lehessen a gazdasági és kulturális életben. Például ott volt az Egyháznak az a teljesen világos és egyértelmű törvénye, hogy hitelért cserébe semmiféle hasznot nem lehetett viszonzásul kapni. A törvény létrejöttének háttere Isten ószövetségi megnyilatkozásai, melyek tiltják a szegények kizsákmányolását. A kölcsönadás témája az Ószövetségben igen hangsúlyos, mert a pénzzel való ingyenes segítségnyújtás a szeretet megnyilvánulásának formája. „Boldog, aki szívesen ad kölcsön” – mondja a 112. zsoltár. A világ gazdaságának fejlődésével azonban kialakultak a hitel olyan formái, melyek nem a szegények létfenntartására irányultak, hanem előnyhöz juttatták azokat, akik éltek velük. Ezek a hitelek segítették a vállalkozások beindulását, mely a vállalkozók meggazdagodásához vezetett. A felesleges büntudat elkerülése végett, és hogy ne törjön ki lázadás, az Egyház hivatalos berögzült tanítása ellen a teológusok azt javasolták, hogy lehessen ilyen helyzetben mértékletes kamatot elfogadni. Az Egyház világos parancsával ez a vélemény látszólag szembemegy, mégis a változó világban ilyen átgondolásra volt szükség.¹⁷

3. A PROBABILISTA VITA

3.1 Az erkölcsi kétely fogalma és gyakorlati alkalmazása

A disputa filozófiai és társadalmi hátterének ismeretében rátérek a vita legfőbb kérdésének tárgyalására. A probabilista vitában kifejlesztett morális szisztémák arra a kérdésre keresték a választ, hogy miként lehet értelmezni az erkölcsi kétely esetét, hogy egy vélemény milyen valószínűséggel elegendő a lelkiismeret bizonyosságához. A kor embere belátta, hogy véges teremtmények vagyunk, és nem mindig tudunk bizonyosságra jutni döntéseinkben. Az erkölcsi kétely akkor áll elő, amikor nem biztos, csupán valószínű véleményre alapozva kell döntést hozni. A kétely elosztatása fontos, mert különben az élet sokszínűségében előforduló különböző helyzetek könnyen megbéníthatnak bennünket. A gyakorlati kétely egyik alapelve az, hogy nem kell döntést hozni, ha nem vagyunk bizonyosak. Ugyanakkor az élet egyes helyzeteiben nincs lehetőség nem dönteni. A kételyen való felülkerekedés érdekében létrejött a kazuisztika tudománya – mint arról már a filozófiai háttérnél értekeztem –, mely az emberi ész használatával próbált felülkerekedni az erkölcsi kétely esetein. A katolikus etika ennek segítségével módot akart nyújtani, hogy ilyen helyzetben is lehessen mit tenni.¹⁸

A kazuisztika a gyakorlatban azt jelenti, hogy az ember az általános elveket egyedi helyzetre alkalmazza elméje segítségével, melyben a szabad akarat mérlegel. A módszer előnye a gyakorlatiasság és az érthetőség, melynek köszönhetően nagyon elterjedté vált. Ehhez hozzájárult az is, hogy a tridenti zsinat után fellendült a vallási élet (gyónások száma), és a papképzésben nagyon könnyen alkalmazhatóak voltak a kazuisztikus szemléletű erkölccstan könyvek. A kazuisztikus erkölccsteológia azonban elválik a dogmatikától, és az egyes bűnesetekre helyezi

16 WEBER 2001. 214.

17 HÄRING 1997. 48.

18 FLEMING 2007. 6.

a hangsúlyt, ahelyett hogy a bűnt az Isten-felé való törekvés szempontjából elemezné Szent Tamás rendszeréhez hasonlóan. A Veritatis Splendor enciklika megállapítását figyelembe véve elmondhatjuk még, hogy a kazuisztika útkeresése csak olyan helyzetekre vonatkozott, amelyben a törvény bizonytalan volt.¹⁹ A törvény bizonytalanságának kérdése viszont épp amiatt éleződött ki különös módon ebben a korszakban, mert a bűnt a középkor eudaimonisztikus, emberi boldogságra törekvő rendszerén kívül szemlélték.²⁰ A kazuisztika tudományágként törekedett arra, hogy átfogó válaszokat fogalmazzon meg, éppen ezért sok egyházi személy azon igyekezett, hogy minden helyzetre általános szabályok legyenek. A keresztény ember nagyszerű hivatását és istengyermeki szabadságát már nem tartotta szem előtt, így gyakran lélekölő legalizmusba torkollott.

A gyakorlatban megismerni az erkölcsi kétely eseteit, amelyekről valójában a vita folyt, meglehetősen nehéz, mert a legtöbb erkölcssteológiai munka megelégszik azzal, hogy a probablista vitában kidolgozásra került elméleteket, morális szisztémákat csak elméletileg tárgyalja gyakorlati példák bemutatása nélkül. Így azonban lehetetlenné válik annak megismerése, hogy miben is áll konkrétan az erkölcsi kétely, amelyet a viták során feloldani szerettek volna.

Az erkölcsi kétellyel kapcsolatban érdemes megjegyezni azt, hogy a jóra irányul. Nem azért merül fel kétely, hogy az ember mentesüljön valaminek a betartása alól, hanem azért, hogy egy adott helyzetben még inkább megvalósítható lehessen Isten akarata, az abszolút Jó, melyet az emberi törvények hivatottak megfogalmazni. A kölcsönrel kapcsolatos példára, amelyet az imént ismertettem, egészen érvényes ez a kikötés. A megváltozó társadalmi és gazdasági struktúrák mellett sokkal valószínűbb, hogy a törvény betartása nem minden egyes helyzetben Isten akarata.

Amennyiben a kazuisztika alapján az erkölcsös cselekvésről mint az általános törvény egyedi esetre történő alkalmazásáról beszélünk, úgy a kétely kétféle módon valósulhat meg. Az első a jogi kétely, mely esetben a törvény meglétében kételkedünk, vagy bizonytalanok vagyunk abban, hogy ez a törvény egy bizonyos konkrét esetben érvényes-e, vagy sem. A második fajta kétely a tény-kétely, mely akkor valósul meg, ha az egyén bizonytalan a tények tényleges adottságaira vonatkozóan. Ilyen eset, amikor azon morfondírozunk, hogy a tény, amely már megtörtént, milyen súlyossággal rendelkezett, vagy hogy a tény, amely megtörtént, egyezik-e azzal a kategóriával, amit súlyos bűnnek nevezünk.²¹

Bernard Häring Krisztus követése című átfogó munkájában – összekapcsolva a jogi kétely és tény-kétely fogalmát – azt írja, hogy az erkölcsi kétely esetében a kérdés éppen az, hogy a krisztusi szabadságból fakadóan kell-e „minden esetben és minden körülmények között azt a törvényt követni, melynek meglétében vagy konkrét esetre történő alkalmazásában kételkedünk, vagy kétséges törvényesség esetén szabadon kockáztathatunk.”²² Az erkölcsi kétely leggyakoribb esetei az életben meglátásom szerint azon helyzetek, amikor kételkedünk egy törvény konkrét esetre történő alkalmazásában. Ezenfelül olyan helyzetek is előfordulhatnak, amikor a törvény megléte kétséges. Egyértelműen következik ebből, hogy nem kinyilatkoztatott isteni törvényekről beszélünk, hanem olyan szabályokról, egyházi törvényekről, melyek az egyház vagy a társadalom rendjét bizonyítják. Az isteni törvényekre nem érvényes az erkölcsi kétely esete.

19 II. JÁNOS PÁL PÁPA: VS, 76.

20 BERÁN: *Előszó a könyvhöz*. In: Ligouri Szt. Alfonz: A Jézus Krisztus iránt való szeretet gyakorlása, (ford.: Dombi Márk) JEL Kiadó, Vác, 2002.

21 HÄRING 1997. 190.

22 Uo.

Az amerikai katolikus enciklopédia a kételyt a következőképpen magyarázza: két végső álláspont létezik. Amikor tudjuk, hogy egy törvény alatt állunk, mely tilt egy cselekedetet, akkor tartózkodnunk kell a cselekedet megtételétől, ha csak nincs felmentésünk az általános felmentő indokok alapján. Másrésről, ha nincs olyan bizonyos törvény, mely tiltja a cselekedetet, akkor nem kötelességünk tartózkodni a cselekedettől. A két végső álláspont között azonban jelen vannak a bizonytalanság különböző fokai a törvény létezésével vagy érvényességével kapcsolatban. Szigorú értelemben – az enciklopédia meghatározása szerint – akkor beszélhetünk erkölcsi kételyről, ha nincsenek se negatív, se pozitív érvek a törvény mellett vagy ellen, vagy ha a mellette és ellene szóló érvek egyenlő súlyúak.

A probabilista vita sokkal jobban érthető példák alapján. A definíciókból ugyanis nem derül ki, hogy az élet mely helyzeteinek és történéseinek volt szüksége ilyen komoly elméleti megalapozásra. A vita háttérével kapcsolatban szoltam arról a legalista, törvényközpontú társadalomról, amelyben zajlott. A kor gyónatóihoz a társadalmi gondolkodás következtében sorra jöttek olyan gyónók, akik az élet aprócska helyzeteivel kapcsolatban aggályokat fogalmaztak meg. Ezek a gyónók semmiképpen sem akarták megbántani Istent, éppen ezért lelkükben nagy bizonytalansággal és sok kétellyel éltek. Az aggályoskodásra hajlamos lelkekre a kor legalista szemlélete sok terhet rótt. A gyakorlatban a következőképpen nézhetett ki egy ilyen helyzet. Adott a törvény, hogy nagybőjt péntekjein nem eszünk húst. Tegyük fel, lefekszik az ember nagybőjtben csütörtök este aludni, de csakhamar felébred, és megéhezik. Nincs óra a lakásban, hogy megnézzük, mennyi az idő. Ha péntek reggel van, nem ehet húst. Ha még csütörtök este van, ehet. Bizonyosságot nem tud szerezni, ezért erkölcsi kétely áll elő.

Ez utóbbi példából láthatjuk, hogy olyan problémák és helyzetek is felvetődtek, amelyeket a mai kor embere sokkal egyszerűbben kezel. Egy másik típusa merül fel az erkölcsi kételynek akkor, ha egy olyan helyzet elé kerülünk, amellyel az egyház még nem szembesült, s amelylyel kapcsolatban nem hoztak még törvényt. A kölcsönrel kapcsolatos szituációt is ide lehet sorolni. Abban a formában akkor a gazdasági tevékenységet folytató keresztények előtt nem volt világos, hogy mi az erkölcsös megnyilvánulás. Az élet hétköznapi helyzeteiben sok ilyen szituáció adódik. Adott például Jézus parancsa, hogy tilos bűnös vágyakozással asszonyra nézni. Viszont nincs egyházi törvény azzal kapcsolatban, hogy szabad-e csókolózni vagy sem. A kétely abban áll, hogy hol a határ egy ember számára. Ha valószínű, hogy a csókolózás olyan vágyakhoz vezet, melyek ellen Krisztus szólt, de emellett egyaránt valószínű az, hogy az ember tudja magát fegyelmelni és nem esik bűnbe, akkor szabad-e végül is csókolózni? Szintén az erkölcsi kétely esete ez, amely a probabilista vitában valóságos példa lehet. A későbbiekben választ adok arra, hogy egy ilyen helyzetben mit tenne a kor tudósa.

3.2 A probabilista vita eszméi

A korban kiélesedő erkölcsi kétely miatt tehát a tudósok kidolgozták a morális szisztémákat. Ezek a probabilizmus, probabiorizmus, tutorizmus és laxizmus. Mindegyikről elmondható, hogy más alapelveket állít fel, s így bizonyos helyzeteket máshogy értelmez. A hangsúly vagy a szabadságra, vagy a törvény iránti hűségre kerül. Helmut Weber szerint „morális szisztémán nem annyira egy rendező szerkezetet vagy tagolási elvet értettek, hanem általános szabály értelmében egy elvet azoknak az eseteknek megoldására, amelyekben a lelkiismeret kétségben van, vajon fennáll-e vagy sem egy erkölcsi kötelesség.”²³ Az erkölcsi szisztémák akkor adnak helyes irányelvet, ha egy erkölcsi döntéshelyzet nem egyértelmű. Abban különböznek, hogy

23 WEBER 2011. 212–213.

a törvényre vagy a szabadságra több vagy épp kevesebb hangsúlyt helyeznek. Fontos megjegyezni, hogy a XVI-XVIII. században a terminológia nem volt még kidolgozva, így a meghatározások, amelyeket most használunk, utólagos elnevezések, melyek egy-egy főbb irányzatot neveznek meg.

3.2.1 *Probabilizmus*

A vita alapját a probabilizmus tétele képezte. Ezzel szemben dolgozták ki a többi álláspontot. A probabilizmus atyja Bartolomé de Medina domonkos szerzetes, aki Szent Tamás egyik művének magyarázata közben írja le sajátos tételét, amely aztán a probabilizmus fő tételévé válik: „Úgy látszik számomra, hogy ha egy vélemény valószínű, szabad követni, még ha egy másik valószínűbb, akkor is.”²⁴ Rendszere hamar általánossá vált a teológusok körében, olyannyira, hogy a jezsuita Terill atya (†1676) *Regula Morum* című művében azt mondja, hogy 1638-ig a katolikus teológia minden iskolája probabilista volt.²⁵ Az első típusú erkölcsi kétellyel kapcsolatban a probabilizmus tétele a következőképpen alkalmazható. Adott, hogy egy pap, ha misét mutat be, miseruhát kell felvennie. Tegyük fel, hogy valami okból a pap nem tudja, hogy ahová misézni megy, van-e éppen felvehető miseruha. Tegyük fel továbbá, egy szegény helyre megy misézni, ahol erősen valószínű, hogy nincs miseruha. A probabilizmus tétele szerint nem bűn, ha nem visz miseruhát, még ha valamivel valószínűbb is az, hogy ott nincs. A szabadság ilyen helyzetben valamivel nagyobb, mint a törvény előírásaihoz való szigorú alkalmazkodás. A probabilizmus szerint lényegében „lehet követni valószínű véleményt akkor is, ha a törvény mellett szóló vélemény valószínűbb. Akkor is, ha tiltott dologról van szó.”²⁶

Az erkölcsi kétely második típusa vonatkozik azokra a helyzetekre, melyek nincsenek törvénybe foglalva. Ennek kapcsán a probabilizmus első képviselői szerint Isten akarata kizárólagosan és egyoldalúan a törvény általános közlésében mutatkozott meg. A biztosabb megoldás ebben az esetben mindig az, ha az ismert törvényt szigorúan alkalmazzuk egyes esetekre anélkül, hogy a kegyelem ösztönző erejét vagy a szituációt figyelembe vennénk. A kegyelem ugyanis olyan dolgokra ösztönöz, amelyet törvénybe foglalni lehetetlen.²⁷ A törvény ismerete esetén tehát nincs kétség, míg ha olyat tapasztalunk, ami a törvényen felül áll, azzal kapcsolatban döntést kell hoznunk. Ehhez szolgál a Medina-féle tételmondat segítségül. Ha valakigondos vizsgálódás után úgy látja, döntéshelyzetében valószínű az, hogy egy cselekedet erkölcsstelen, megteheti, még ha az erkölcsösségnek ennél valamivel kisebb valószínűsége is van. Például, ha van egy könyvünk, de nem vagyunk biztosak abban, hogy a miénk, azonban van valószínűsége, akkor kérdés nélkül megtarthatjuk, amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik.

A vita történetében a probabilista teológusokat sok esetben laxistának bélyegezték, megfélemlítve arról, hogy a kétely esetei mindig a jóra irányulnak. Ez a tétel kizárólag az élet olyan aprócska helyzeteire vonatkozott, amely nem veszélyeztet nagy dolgokat, csupán a lelkiismeret tisztaságát. Ha valamilyen erkölcsi jó veszélybe kerül a probabilizmus tételének alkalmazásakor, akkor nem megengedett a kevésbé valószínű véleményt követni. Bernard Häring három dolgot említ, mellyel kapcsolatban nem szabad kockáztatni: a szentségek érvényes kiszolgáltatását, az ember egyéni üdvösségét, illetve súlyos anyagi vagy lelki károk okozását.²⁸

24 PINCKAERS SERVAIS (TH.): *A keresztény erkölcssteológia forrásai – Módszere, tartalma története* (ford.: Turgonyi Zoltán). Paulus Hungarus/Kairosz, Martonvásár, 2001. 283.

25 *Probabilism*, in: Catholic Encyclopedia.

26 BERAN 2008. 87.

27 HÄRING 1997. 195–196.

28 UO. 196–199.

Később – Bernard Häring elemzése szerint – a társadalomban főként azok a lelkipásztorok és teológusok képezték a probabilista irányt, akik tisztában voltak a történelem, az emberi természeti és a természeti törvény dinamikus voltával. Ezen teológusokat főként az érdekelte, hogy megmaradjon az őszinte, emberi lelkiismeret tisztelete. Ezzel nem a törvény és rend érvényességét vonták kétségbe, mert bizonyos szempontból nem szálltak szembe a tekintélyelvű hatalmakkal és a törvénynek, penitenciák lesújtó számával. Egy adott rendszeren belül ugyanakkor megadták a lelkiismeret elsőbbségét, amennyiben az őszinte volt. Így tanították azt, hogy azokban az esetekben, melyben a törvény érvényessége, igazságossága és helyes alkalmazása kétségesnek tűnik, a kreatív szabadság léphet előtérbe.²⁹ Ha a hitel kérdését a probabilizmus szemüvegén keresztül nézzük, meglátjuk, hogy ez az álláspont nagyon is kreatív, mert bár ismeretes, erősen valószínű a törvény, mely szerint nem lehet kamatot adni, kevésbé valószínű vélemények megléte esetén azonban mégis igazolható a kamatkövetelés gazdasági szempontból.

3.2.2 Probabiliorizmus

A probabiliorizmus szellemi irányzata az 1700-as évek elejétől kezdve uralkodóvá vált, és fokozatosan egyre több követőre talált. Egy megjegyzés szerint 1710-ben húsz probabilioristára egy probabilista jutott, míg 1747-ben negyven probabilioristára egy probabilista.³⁰ A probabiliorizmus tétele, hogy mindig a törvénynek kedvezőbb véleményt kell követni, ha az ellenkező vélemény nem jelentősen valószínűbb. A szociális háttér ismeretében láthatjuk, hogy ez a morális szisztéma legalább lehetőséget ad új értelmezéseknek, ha van egy sokkal erősebb vélemény a törvénnyel szemben. Ha a hitellel kapcsolatos esetre alkalmazzuk a morális szisztémát, csak erős érvek esetén lehetséges a hitel megadása, melyek jelentősen valószínűbbek a törvénnyel. Ugyanakkor mégis megszorítás ez a probabilizmus alaptételéhez képest, hiszen nehezebb erősen valószínű tételeket találni, mint pusztán olyanokat, melyek rendelkeznek valószínűséggel.

Juan Caramuel (1606–1682) spanyol teológus a probabilista vita eszmei légkörében nevelkedett fel. 1606-ban született Madridban. Jezsuita oktatásban részesült, mielőtt továbbtanult volna Alcalában. Ott lépett be a ciszterci rendbe, amely Salamancába küldte, az ottani híres egyetemre, hogy elmélyüljön teológiai tanulmányaiban. Addigra a salamancai egyetem aranykora már tovatűnt, mégis itt mélyedt el azokban az eszmékben, amelyek hatással voltak gondolkodására.³¹ Caramuel, aki az elsők között próbálta védeni a probabilizmus álláspontját a probabiliorizmus szemben, míg mielőtt az elterjedt, a következőképpen érvel: kötelesek vagyunk a valószínűbb véleményt követni; mégis a valószínűbb vélemény azt mondja ki, hogy a kevésbé valószínű vélemény elegendő; így kötelesek vagyunk ragaszkodni hozzá, és azt gondolni, hogy akik a kevésbé valószínű véleményt követik, nem követnek el bűnt.

Saját gondolatát belehelyezi az ellenkező véleményt feltevésébe. Azzal érvel, hogy véleményét több más teológus véleménye és nemesebb érvek támasztják alá, ezért valószínűbb. A spanyol teológus úgy látja, hogy a probabiliorista vélemény túl szigorú, míg a probabilizmus egy jóságos irányzatot képvisel, amely tükrözi Jézus könnyű és szelíd igáját. A zsolozsmázás példája jól megvilágítja a két álláspont közötti különbséget. A probléma a „benső figyelem” megőrzésével kapcsolatos. Az egyik valószínű vélemény az, hogy a zsolozsma érvényességéhez szükséges azt benső figyelemmel mondani. A másik valószínű vélemény az, hogy nem szükséges benső

29 HÄRING 1982. 48.

30 FLEMING 2007. 6.

31 Uo. 7.

figyelem, feltéve, ha valaki elolvassa. Mivel mindkét választás valószínű, ezért a cselekvő szabadon eldöntheti, melyikhez tartja magát. A probabiliorizmus ebben az esetben csak a valószínűbb véleményt fogadná el, mert több érv áll a zsolozsma benső figyelemmel való végzése mellett. A jóságosabb és – mondhatni – „evangéliumibb” ebben az esetben a probabilizmus, éppen ezért összességében is arra következtet a teológus, hogy helyesebb álláspont. Caramuel véleménye szerint a vallásos életet megrontja az, ha oda is kötelezettséget helyezünk, ahol nincs. Munkássága rámutat arra, hogy a probabilista vitában a teológusok álláspontja Isten-képüktől nagyban függött.

Az utóbbi két álláspontot az Egyház sohasem ítélte el, ugyanakkor nem is támogatta. A későbbiekben kitérek arra, hogy az Egyház melyik álláspontot fogadta el a kettő közötti vitában.³²

3.2.3 *Tutorizmus*

Volt két álláspont, amellyel az Egyház egyértelműen szembeszállt: a tutorizmus és a laxizmus. A tutorizmus a törvények szó szerinti értelmezése mellett száll síkra. Ellenzői rigorizmusnak nevezték. Elve az, hogy kétes esetben a mindenkor szigorúbb véleményt kell követni.³³ Ez az irányzat nem tolerálja azokat, akik a törvény értelmezését bármilyen szempontból kérdőre vonják. A hitel minden esetben rossz, ha eddig rossz volt. A törvény törvény marad. Ez az irányzat azzal érvel, hogy az Egyház állandó, ezért nem lehetséges a törvényben változás. A rigorizmussal kapcsolatos következő tételt VIII. Sándor pápa ítélte el: „A valószínű vélemények közül még a legvalószínűbbet sem követhetjük.”

A szociális háttér ismeretében érthető, hogy hol helyezkedik el ez az irányzat a korban. Főként azok szálltak síkra a gondolat védelmében, akiknek meggyőződésük volt az Egyház törvényeinek stabilitása és érvényessége minden esetben. Jellemző volt a tutorizmus képviselőire, hogy a probabilistákat laxistának bélyegezték, akik megpróbálják az erkölcsöket aláásni. Még a híres tudós, Blaise Pascal is beleesett ebbe a feltételezésbe, amikor szembeszállt a jezsuiták erkölcsi tanításával.³⁴ Ezen kívül még a janzenisták folytattak keserű küzdelmet a probabilista tanok ellen, ugyanis a legalista gondolkodás jellemzőbb volt tévtanaikra. Mentségükre lehet mondani – Bernard Häring összefoglalója alapján –, hogy a probabilisták a törvény iránti hűség jobb megértése és a szabadság kreatívabb értelmezése céljából olykor olyan érveket is felhoztak, melyek a törvényeket valamelyest eltorzították.³⁵

3.2.4 *Laxizmus*

A laxizmus szerint, ha egy vélemény valószínű, akkor szabad követni. A laxizmus tétele az, hogy minden valószínűség, még a legcsekélyebb is, elégséges ahhoz, hogy a törvénnyel szemben lehessen dönteni. XI. Ince elítélte ezt a véleményt: „Nem minden valószínűség élvez elsőséget és jogvédelmet.”³⁶ A laxizmus igazából nem létező irányzat, mert konkrétan egy csoport vagy teológus sem állt mögötte. Főként a tutorizmus képviselői bélyegezték így a probabilizmus képviselőit, mert egyes tételeiket és megjegyzéseiket kisarkítva, extrém módon értelmezték.

32 FLEMING 2007. 33–36.

33 WEBER 2001. 213.

34 BLAISE PASCAL: *Lettres Provinciales*, 1656. In: Häring 1982.

35 HÄRING 1982. 49.

36 HÄRING 1997.

A probabilizmus képviselői nem állították, hogy minden valószínűség elsőséget és jogvédelmet élvez, hanem csak bizonyos esetekben, melyek nem veszélyeztetnek valamilyen abszolút jót. A laxizmussal kapcsolatban tehát elmondható, hogy nem volt olyan teológus, aki valóssággal ezt az álláspontot hirdette volna általános érvényű szabályként.

3.3 A *probabilista vita rendeződése*

A vitát főleg domonkos és jezsuita teológusgárda folytatta. A domonkosok a probabilizmus szigorúbb ágát képviselték, míg a jezsuiták az engedékenyebb megoldások felé hajlottak. Az Egyház a tutorizmus és laxizmus tételeit elutasította, a probabilizmust és a probabiliortizmust egészében nem, de nem is fejezte ki egyértelmű támogatását. Az Egyház által támogatott irányzat az aequiprobabilizmus lett, melyet Ligouri Szent Alfonz (1696–1787) munkásságához kötünk. Az aequiprobabilizmus tétele az volt, hogy „egyenlő vagy majdnem egyenlő valószínűségű véleményt is lehet követni a törvénnyel szemben. Kivéve azt, amit az isteni vagy emberi törvény kifejezetten tilt.”³⁷ Szent Alfonz tanítása éppen a probabilizmus és a probabiliortizmus tanítása között helyezkedik el. Az egyháztanító mindkét irányba tesz egy lépést, s ez a lehető legbölcsebb választásnak bizonyul a vita rendeződése érdekében.

Szent Alfonz korának gyermeke. A kazuisztikus szemlélet jelen van az életében. Az ehhez köthető rossz gyakorlatot próbálta orvosolni tételével. Mérsékelt szemléletén érződik a lelkipásztori buzgóság, a hívek iránti szeretet. Tisztán látta a mélyen vallásos, túlérzékeny emberek lelki világát. Nem akarta, hogy ők aggályosságban maradjanak a hibás döntésektől való alaptalan rettegés következtében. Az új helyzetekkel kapcsolatban világos volt előtte, hogy a lelkileg egészséges embereket is gátolja a törvény merev megtartására irányuló figyelem a hétköznapokban. Ez a lelkület nemet mond az élet helyzeteivel kapcsolatos kreativitásnak.³⁸ Alfonz szem előtt tartja, hogy „a keresztény ember, aki az istengyermekség szabadságának törvénye szerint él, Isten akaratának megvalósulását keresi mind a törvényileg meghatározott, mind pedig a törvényileg nem meghatározott előírásokban. Erkölcsei döntése mindig azt az utat követi, melynek meglétére komoly indokai vannak.”³⁹ A probabiliortisták aggodalmával is tisztában volt. Nagyszerűsége abban áll, hogy a két irányzatot sikerült kibékítenie saját morális szisztémájával, melyet az Egyház 1831-ben hivatalosan elismert. Halála után ő lett az erkölcssteológusok védőszentje. Egyben egyháztanító is volt, akik tiszteletbeli megnevezése: doctor zelandissimus.

A csókolózásra visszatérve, Ligouri Szent Alfonz valószínűleg arra intené a kételyben lévő szerelme, hogy először is őszintén tájékozódjon, hogy mik az erkölcssteológiai vélemények a csókolózással kapcsolatban. Ez esetben egymás mellé kell állítani a valószínű véleményeket. A XX. század elején például a teológusok nagy része meg volt győződve arról, hogy csókolózni vagy csak egyszer megcsókolni a másikat a házasságon kívül bűn. Voltak ezzel kapcsolatban tehát irányadó vélemények, de ezeket törvénynek nevezni nem lehetett. Ligouri Szent Alfonz szerint „ha a törvény előírásainak betartására vonatkozó vélemény biztos, vagy minden fontolgatás nélkül valószínűbb... akkor ez a vélemény erkölcsileg bizonyos és egyáltalán nem nevezhető többé kétségesnek. Ha döntésünk nem erre a véleményre támaszkodik és a kevésbé

37 BERAN 2008. 87–88.

38 B. HÄRING 1997. 48.

39 Uo. 196.

bizonyos véleményt követi, akkor cselekvésünkkel bűnt követünk el.⁴⁰ Teljes bizonyosság viszont nem származik a teológiai véleményekből, hanem sokszor valószínűbb az, amit az ember saját megfigyelése alapján vélemez. Ligouri Szent Alfonz szerint tehát, ha olyan valószínű, hogy nem követünk el bűnt, mint az, hogy elkövetünk, nem vétkezünk, ha megpróbáljuk. De amint már valószínűbb a másik vélemény valamilyen tényező folytán, például felismertem, hogy a nőkhöz való viszonyulásom nem tiszta szeretetből fakad legtöbbször, akkor nem szabad megpróbálni a csókolózást, nehogy bűnbe kerüljön az ember.

4. MODERN ELKÉPZELÉSEK A PROBABILIZIMUSRÓL

A jelenkori teológusoknál is beigazolódik az a meglátás, mely szerint a probabilista vita problematikáját a mai ember egészen másképpen látja. Már olyan apró dolgok nem jelentenek erkölcsi kételyt, mint például, hogy csütörtök vagy péntek van-e a húsevés szempontjából. Az Isten-kép sem olyan legalisztikus már, mint amelyet egy legalisztikus társadalomban közvetítenek. Sok tekintetben oldottabb lett a légkör a világban. A probabilista vitában felmerülő problémákból érezhető, hogy az emberre a kor teológusai úgy tekintettek, mint Isten szolgájára, aki minden tekintetben aláveti magát Hatalmas Urának. Ez utóbbi Isten-képre jellemzőek az olyan mondások, mint hogy „Isten szeme mindent lát”, mely azt hivatott kifejezni, hogy Isten előtt a legapróbb tévedés sincs rejtve, ezért meg kell fontolni, hogy mit teszünk. A mai ember Istennel inkább a személyes, közvetlen, misztikus kapcsolatra törekszik, amelyben jelen van az ember iránti szeretet. Egyrészt azért, mert ez tölti be az ember szívét, másrészt pedig azért, mert kulturálisan is kínossá vált az uralkodó Isten-képének hangsúlyozása egy olyan individualista világban, amelyben az ember az úr. A kétellyel a mai ember másképpen birkózik meg, mint régen. Nem mint szolga, hanem mint Isten partnere.

Például Helmut Weber a lelkiismeret kétségét nem morális szisztémák segítségével kívánja megoldani, hanem utakat javasol, amelyek segíthetik a helyes döntést. A következő öt utat javasolja a helyes lelkiismereti döntés keresésére:

- 1) Az embernek időt kell szánnia arra, hogy a meggyőződéseket és ítéleteket érni hagyja.
- 2) Foglalkozni kell a kérdéssel és helyzettel, mindenekelőtt azzal a megoldással, amit a lelkiismeret válaszul kínált.
- 3) A lelkiismeret által javasolt megoldásokat felül kell vizsgálni a felebaráti szeretet és a mások iránti szolgálat szempontjából. Az önző megoldásokkal szembe bizalmatlannak kell lenni.
- 4) Elképzeléseinket másokkal megbeszélve érdemes tisztázni, akár dialógusban, akár hagyományos morállal foglalkozva.
- 5) Imádkozni kell a helyes belátásért és döntésért. A lelkiismeret nem csalhatatlan, megváltásra (kegyelemre) szorul, miként az emberben minden. A mi feladatunk, hogy keressük a helyes meglátásokat, de nem a mi teljesítményünk, ha megtaláljuk, hanem Isten Lelke dolgozik bennünk.

Helmut Weber az erkölcsi kétely helyzeteire további tisztázást javasol, amelyet az egyházi közösség és maga az Egyház is elősegít. Ezenfelül támaszkodik az egyén saját intelligenciájára, amely képes megvilágosodni, és felismerni azt, ami jó. Ezzel egy olyan szentírási alapú megoldást kínál, amit már Szent Pál is. „Ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,2)

40 LIGOURI SZT. ALFONZ: *Theologia Moralis*, liber 1. tract. 1. n. 55. in B. Häring 1997. 200.

5. BEFEJEZÉS

Munkámban bemutattam, hogy a probabilista vita milyen társadalmi és eszmei környezetből nőtte ki magát. Választ adtam arra, hogy miként készítette elő az újkori filozófia a vita lét-rejthetét. Törekedtem elhelyezni a vitát a történelemben, ezért röviden felvázoltam a társadalmi hátteret, amelybe bele kell vetítenünk ezt a teológiai párbajt nekünk XXI. századi embereknek. A probabilizmus megértését leginkább a Juan Caramuel teológiájáról szóló könyvnek köszönhetem, amely segítette meglatni, hogy az egyes álláspontok nem száraz gondolatok, hanem olyan törekvések, amelyek egy-egy Isten-képet is képviselnek. Erre fókuszálva törekedtem a lehető legerősebbé tenni a morális szisztémák közötti különbséget. Fontosnak tartottam a példák alkalmazását, mert a példát könnyebb a mai korban értelmezni, mint egy száraz elméleti vázlat.

Úgy látom, hogy a probabilista vita ma sem egészen idegen tőlünk. A téma napjainkban sem lehetne aktuálisabb, amikor az Egyházon belül nagy feszültségek mutatkoznak az elvált és polgárilag újraraházasodott hívek Eucharisztiahoz járulásával kapcsolatban. Bernard Häring zsinat utáni erkölcssteológiai reflexiójában, melynek címe *Free and Faithful in Christ*, a probabilista vitát új szemszögből tárgyalja. A 80'-as években felteszi a kérdést: „Megvan-e a bátorságunk ahhoz, például, hogy megvizsgáljuk a kötelező önmegtartóztatás kérdését a szentségektől való eltiltás terhe mellett, azoknál az elvált embereknél, akik olykor hősiessé küzdöttek házasságuk megmentéséért? Igaz, hűségesebbnek kell lennünk ahhoz az ítélethez, amellyel az Úr szigorúan elítéli azokat, akik könnyörtelenül elválnak, hogy egy másik emberhez menjenek hozzá, de nem kellene ugyanakkor még hűségesebbnek lennünk ahhoz a parancshoz, ami a legfőbb célunk: legyetek hát irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas?”⁴¹

A feltételezett erkölcsi kétely két irányzat között valósul meg. A tradicionálisabb irány Jézus parancsára hivatkozva egyértelműen kétségbe vonja ennek lehetőségét. A liberális teológusok a lelkiismeret méltóságára és az irgalmas Jézus megértő szeretetére hivatkozva, bizonyos esetekben engedélyeznék az áldozást – például, ha az adott személyt házastársa teljesen magára hagyta, és a kapcsolat helyreállítására nincs reális esély. A látszólagos feszültség Isten törvénye és Isten irgalma között áll fenn. Vajon hasonló helyzet tapasztalható jelenleg is, a hitel esetével kapcsolatban? Vajon kell, hogy az Egyház ilyen jellegű engedményeket adjon? Vajon itt lehetséges a válás egyértelmű tilalmát a korban felmerülő valós igényekkel összeegyeztetni? A probabilizmus képviselői sokszor próbálkoztak hasonlóval Jézus édes igájára hivatkozva. A kérdést ez a dolgozat nem hivatott eldönteni. Viszont munkámmal buzdítani szeretném minden teológustársamat a válasz őszinte keresésére, hogy az őszinte aggodalmak összeütköztetéséből korunkban is megvalósulhasson egy olyan szintézis, amelyre Ligouri Szent Alfonz képes volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERAN F.: *A szabadság értelmezése a kazuisztikában*. In: *Erkölcssteológiai Tanulmányok: A szabadság*, JEL Könyvkiadó, Budapest, 2008.
- FLEMING, J. A.: *Defending probabilism: The moral theology of Juan Caramuel*. Georgetown University Press, Washington D.C., 2007.
- HARTY, J.: *Probabilism*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York, Robert Appleton Company. Letöltve 2016. 10. 11-én a New Advent-ről: <http://www.newadvent.org/cathen/12441a.htm>

41 HÄRING 1982. 293.

HÄRING, B.: *Free and Faithful in Christ Vol. 1 – Moral Theology for Clergy and Laity*. Crossroad, New York, 1982.

HÄRING, B.: *Krisztus Törvénye I. - Általános erkölcssteológia* (ford.: Németh Mihály). Pannonhalma-Róma, 1997.

LIGOURI SZT. ALFONZ: *A Jézus Krisztus iránt való szeretet gyakorlása* (ford.: Dombi Márk). JEL Kiadó, Vác.

Első kiadás: Szent István Társulat, 1922. Letölthető:

http://www.ppek.hu/konyvek/Liguori_Szent_Alfonz_A_Jezus_Krisztus_irant_valo_szeretet_gyakorlasi_1.pdf

PINCKAERS SERVAIS (TH.): *A keresztény erkölcssteológia forrásai – Módszere, tartalma története* (ford.: Turgonyi Zoltán). Paulus Hungarus/Kairosz, Martonvásár, 2001.

SCHÜSSLER R.: *On the anatomy of Probabilism*. In: *Moral Philosophy on the Threshold of Modernity*. Springer, Berlin, 2005.

WEBER, H.: *Általános erkölcssteológia – Hívás és válasz*. SZIT, Budapest, 2001.

*Kovács Zoltán
teológia, osztatlan, IV. évfolyam
Gál Ferenc Főiskola*

STRUKTURÁLIS ÉS EGYÉNI FELSZABADÍTÁS LEONARD BOFF TEOLÓGIÁJÁBAN

BEVEZETÉS

Dolgozatomban a katolikus Leonardo Boff, brazil ferences szerzetes, felszabadítás-teológus strukturális és egyéni felszabadításról szóló nézeteit vizsgálom. A felszabadítás-teológia a társadalmi igazságtalanságok iránti érzékenységéről és az – elsősorban gazdaságilag – kiszákmányolt rétegek melletti kiállásáról ismert. Teológiája tehát elsősorban etikai karakterű, bár maga Boff a legnagyobb hatást ekkleziológiájával fejtette ki. Olyan irányzatként jelenik meg, mint ami teológiaként az egyház nevében politikai és társadalmi szerepet vállal. Ezt a vonását erősen befolyásolja Latin-Amerika történelmi kontextusa.

Fő kutatási kérdésem az volt, hogy miben látja Boff a strukturális felszabadítást, s mi az alapja a társadalmi ügy melletti elköteleződésének. Ebből kifolyólag dolgozatomban első felében megvizsgálom az említett teológus strukturális felszabadításról szóló teológiai nézeteit. Forrásaimat nem csak a felszabadítás-teológia történetének első időszakában, hanem jelenében is kerestem, hogy minél inkább átfogó képet kapjak az irányzat alakulásáról. A téma kutatás során Boff *Miatyánk, Nueva evangelización és Jesucristo, el liberador. Ensayo de Cristología crítica para nuestro tiempo* című műveit használtam, valamint 2015-ben megjelent, a témához kapcsolódó cikkeit. Az általam kutatott teológus fő problémájának a strukturális, azaz a társadalomban és történelemben megjelenő bűnt tekinti, tehát az igazságtalan társadalmi rendszerek ellen emeli fel hangját. Strukturálisbűn-értelmezésének kulcsszavai az elnyomás és kiszákmányolás, mely lehet kulturális, politikai vagy gazdasági. Dolgozatomban csak a legutóbbival foglalkozom, egyrészt terjedelmi okokból, másrészt pedig azért, mert a felszabadítás-teológia leginkább gazdaságkritikájáról ismert.

Leonardo Boff a latin-amerikai kontextus miatt a kapitalizmust tartja a bűn rendszerének, s kapitalizmuskritikájában alkalmazza a marxista társadalomanalízist, ezért gondolkozását összevetem a marxizmus gazdaságkritikájával. A strukturális felszabadítást elsősorban Isten országának társadalomban való megvalósításában látja, mint a társadalmi igazságtalanságoknak helyet nem adó új rendet, ezért Isten országáról szóló tanítását részletesen vizsgálom, valamint főbb pontjait összevetem a felszabadítás-teológiára jellemző Exodus-paradigmával.

Második kutatási kérdésem, hogy mi az alapja Leonardo Boff teológiájában a társadalomért érzett felelősségnek. Első olvasmányélményeim után megszületett a hipotézis, amely szerint a felszabadítás-teológia nem pusztán az imitatio miatt érzi fontosnak a társadalmi igazságtalanságok elleni harcot, a szegények és a társadalom periferiájára szorultak melletti kiállást. Tehát nem annyit mond, hogy ha Krisztus közösséget vállalt a szegényekkel és elnyomottakkal, akkor az egyháznak is közösséget kell vállalnia velük. Feltételeztem, hogy van ennél egy mélyebb, teológiai alapja. Az említett alapot Boff krisztológiájában, azon belül Jézus Krisztus kettős természetéről szóló tanításában fedeztem fel. Tézisem szerint a latin-amerikai felszabadítás-teológia társadalomért érzett felelősségének alapja Jézus Krisztus kettős természetének dinamikus értelmezésében található, amely egyben megjeleníti az *imago dei*-t is. Az *imago dei*-vé

válás teszi érzékennyé az embert a másik ember és a társadalmi ügy iránt, s alapozza meg a keresztyén etikát. Így a dolgozat második felében Jézus Krisztus kettős természetének dinamikus értelmezését ismertetem, mely szerint Krisztusban az isteni és emberi természete egymásra kinyílván, egymással bensőséges, intim egységben létezett. Megvizsgálom ennek emberre vonatkozó következményeit. Eszerint Jézus Krisztus ugyanazt az emberi természetet vette magára, amellyel mi is rendelkezünk, melynek Boff értelmezésében legfontosabb tulajdonsága a nyitottsága. A Szentháromság második személye ezt az emberi természetet vette magára, ez azt jelenti, hogy Isten elfogadja az emberi természetet, ezért az ember is elfogadhatja. Sőt, ahogyan Krisztus kiteljesítette magában, tökéletesen megvalósította az emberi természetet, úgykell az embernek is elkezdenni kiteljesíteni, s minél jobban ki kell nyílnia Istennek és embertársnak. Így lesz egyre inkább imago dei-vé. Ez a folyamat az, amely felveszi a harcot az eredendő bűn, vagyis az Istentől elidegenedett állapot ellen, egyben érzékennyé teszi az embert az embertárs iránt. Az imago dei Istenre kinyílván, mintegy az Ő színe előtt állva hozza meg döntéseit. A dolgozat ezen részében Boff Jesucristo, el liberador. Ensayo de Cristología crítica para nuestro tiempo című könyvét használtam forrásként, illetve két inkarnációról szóló cikkét.

KONTEXTUS: A LATIN-AMERIKAI FELSZABADÍTÁS-TEOLÓGIA ÉS LEONARDO BOFF

A felszabadítás-teológia tágabb értelemben több irányzatot foglal magába. Idetartozik a feketeteológia és a feministateológia is, ugyanis mindkét irányzat elnyomó helyzetekkel foglalkozik, s mindkettőben kulcskifejezés a „felszabadítás” fogalma. Minden felszabadítás-teológia egy gyökerre vezethető vissza, a latin-amerikaira, éppen ezért felszabadítás-teológia alatt rendszeresen a latin-amerikait értjük. Röviden így fogok rá hivatkozni.¹

A latin-amerikai felszabadítás-teológia egyik szülőhelyének a CELAM² 1968-as meddelíni (Kolumbia) konferenciája tekinthető. Ekkor kezdte használni a katolikus teológiai gondolkodás a latin-amerikai társadalmi mozgalmak nyelvét és társadalom-analízisüket.³ Az egybegyűltek nyilatkozatukban elítélték a kapitalista rendszert, azaz a pénz nemzetközi birodalmát, valamint a szegények kizsákmányolását.⁴

Kezdetben a felszabadítás-teológia tanítása az egyház társadalmi problémákkal szembeni felelősségéről szólt, azon belül az elnyomott, perifériára szorult néprétegek és a szegények melletti kiállásról. A felszabadítás-teológia arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy az egyház által prédikált értékrend Latin-Amerikában ellentétben áll a történelem során az egyház társadalomban betöltött szerepével, valamint, hogy az egyház Isten szeretetét és az evangéliumot egy olyan környezetben prédikálja, ahol az Ige hallgatói legtöbbször nem a gondviselést, hanem a mélyszegénységet és elnyomást tapasztalják meg, mely ellen az egyház nem tesz semmit, sőt hozzájárult mindennek kialakulásához.⁵ A felszabadítás-teológiát tehát határozottan befolyásolja történelmi kontextusa, melyben él, így annak tanulmányozása elengedhetetlen tanítása értelmezéséhez.

A latin-amerikai felszabadítás-teológiát tehát a keresztyénség és a társadalmi igazságtalanságok kérdésköre érdekli. Ebből kifolyólag teológiájának karaktere elsősorban ekkleziológiai és etikai. Az a kérdés foglalkoztatja, hogy mit is kell tennie Jézus Krisztus egyházának az elnyomás láttán. Ebből következik, hogy fontos szerepet tölt be gondolkozásában a társadalom-analízis, s ezen a ponton jelenik meg a marxizmussal való kapcsolata. Célja a társadalmi igazságtalanságok megváltoztatása, mindezt keresztyén hitéből fakadóan az emberi méltóság védelme miatt. Humanizáló hatást kíván kifejteni, hogy mindenki emberhez méltó életet élhessen.

Nem elavult azonban a felszabadítás-teológiát kutatni. Mára már ugyanis más témákban is megszólal, s továbbra is az egyház felelősségét hangsúlyozza, de eredeti témájának, a szegé-

nyek melletti kiállásnak továbbra is van létjogosultsága, hiszen a probléma nem szűnt meg. Ilyen jelenlegi téma az ökológia védelme és a nők melletti kiállítás. A téma aktualitását mutatja Ferenc pápa munkássága is. A jezsuita egyházfő a felszabadítás-teológiához hasonló gondolkodást képvisel. Boff gyakran hivatkozik is rá cikkeiben, valamint egy 2014-ben vele készült interjúban kifejtette, hogy milyen reményeket fűz Ferenc pápához, illetve, hogy mennyiben gondolkodnak hasonlóan.⁶

Leonardo Boffról elmondható, hogy nyitott új gondolatokra, illetve a régi hitigazságok új kifejezőmódjaira. Életműve nagyon izgalmas, sok lehetőséget biztosít a gondolkodását kutatóknak. Munkásságának kezdetén legnagyobb hatást ekkleziológiájával fejtett ki. Foglalkozott azonban Isten női oldalával is, legutóbbi könyvei pedig a globalizáció, az ökológia, valamint a férfi és női szerepek kapcsolatának témájából kerültek ki. Hetente megjelenő cikkeiben pedig aktuális történelmi, társadalmi és politikai eseményekre reflektál. Ő az a képviselője az irányzatnak, aki a legnagyobb hatást gyakorolta az európai gondolkodásra.⁷ Teológiája két részből áll: hit (Biblia és hagyomány) és társadalmi valóság. Úgy véli, elengedhetetlen a társadalomtudományok ismerete (pl.: antropológia, szociológia, pszichológia, politológia, gazdaságtan stb.) a társadalmi valóság felderítéséhez. Ezért használja a marxizmust, mint társadalomtudományt, és nem mint filozófiát, ideológiát.⁸

Bár támadhatóvá teszi mind a felszabadítás-teológiát, mind pedig általam kutatott képviselőjét a marxizmussal való kapcsolat, korlátozódjon akár a társadalomanalízisre, úgy gondolom, hogy nem szabad emiatt alulértékelni vagy kritikátlanul elutasítani ezt az irányzatot. Azért választottam többek között Boffot, mert a marxizmustól, mint ideológiától és világnézettől elhatárolódik, teológiája kutatásom szerint annak csupán kapitalizmuskritikájával mutat kapcsolatot.⁹ Ezt pedig elfogadhatónak tartom. Bár vannak olyan pontok munkásságában, melyekkel vitatkoznék több helyen – református gondolkodásomból kifolyólag, ahogyan azt jelezni is fogom –, teológiáját átgondolásra érdemesnek tartom.

A marxizmussal való kapcsolat mellett sok támadás érte a felszabadítás-teológiát a bűn és felszabadítás egyoldalú, strukturális értelmezése miatt is. Véleményem szerint az egyoldalú teológiai irányzatok mindig egy az ortodox teológia által elhanyagolt aspektusra kívánják felhívni a figyelmet, s így mindig van létjogosultságuk, ám nem önálló irányzatként, hanem próféta, kritikai hangként, s így gazdagíthatják az ortodox teológiát. A felszabadítás-teológiának ez volt eredeti célja. A latin-amerikai püspökök ugyanis Meddellín-ben nem egy új irányzat alapjait kívánták letenni (ahogyan a reformátorok sem), hanem saját egyházukkal szemben gyakoroltak kritikát (azaz önkritikát). Megtették azt, amit máshol, más történelmi események után az egyházak nem tettek meg, s talán azóta is fizetik ennek a mulasztásnak az árát.¹⁰ Talán épp az egyházkritika miatt lett megvetett a felszabadítás-teológia, s a marxizmussal való kapcsolat, illetve az egyoldalúság csupán ürügyként szolgált a katolikus egyház számára, hogy elhallgattassa.

Azonban meg kell jegyeznem, hogy amikor egy szempont egyoldalú hangsúlyozása valóban abszolúttá válik, azaz már nem hangsúlyoz, hanem egyoldalúan értelmez, az mindig káros. Sajnos van ilyen torzulása a felszabadítás-teológiának, tehát helye van a kritikának is. Mindazonáltal annak kijelentése, hogy a felszabadítás-teológia egyoldalúan értelmezi a bűnt és a megváltást, nem állja meg a helyét Boff esetében.

STRUKTURÁLIS FELSZABADÍTÁS: ISTEN ORSZÁGA

Strukturális, társadalmi bűn

Boff számára a gonosznak elsősorban strukturális karaktere van. Leírja, hogy nem csak személyes bűn létezik, hanem történelmi formákat ölthet magára, s létezik társadalmi bűn is.

Strukturálisbűn-értelmezésének kulcsszavai az elnyomás és kizsákmányolás, mely lehet kulturális, politikai vagy gazdasági. A felszabadítás-teológia és általam kutatott képviselője a kapitalizmust a bűn rendszerének nevezi, s a bűn struktúráinak létrejöttéért teszi azt felelőssé. A kapitalizmus bűnös struktúrájának pedig azt tekinti, hogy bizonyos társadalmi osztályokat kizárnak a javakból, s egy szűk uralkodó osztály élvezi azokat, melynek alig van társadalmi felelőssége, emellett pedig védi a rendszert, tehát felelős annak igazságtalanságaiért.¹¹ Mindehhez azonban hozzáfűzi, hogy nem szabad kizárólag a történelemben szemlélni a gonoszt, amely így a szervezett igazságtalanság volna, mert ez egy helytelen magyarázat lenne. A ferences szerzetes szerint, amitől valójában óv minket Jézus tanításaiban, az saját szívünk indulatai. „Az evangélium szerint a világ minden bajának fő oka az embertárs iránti érzéketlenség, a szolidaritás és a szeretet hiánya.”¹² Nem értelmezi tehát egyoldalúan strukturálisan a bűn fogalmát. Valójában Boff azt mondja, hogy minden nemzedéknek a saját történelmi adottságain belül kell megküzdenie a gonosszal, s a mai korban tartja legnagyobb problémának a kollektív önzést, mely miatt kialakul egy elit társadalmi réteg, amely nem ismer szolidaritást.¹³ Bár magát a bűnt nem értelmezi egyoldalúan, a kollektív önzést egyoldalúan a kapitalizmussal azonosítja. Egy adott rendszert titulál a bűn rendszerének. Ez azonban vitatható, hiszen a bűneset következtében az egész teremtett világ és annak struktúrái megromlottak. Így azt lehet mondani, hogy a jelen lévő világ a bűn rendszere. S mivel az eredendő bűn és a megromlott struktúrák miatt előbb-utóbb minden emberi közösségben (akarra vagy akaratlan) megjelennek igazságtalanságok, nem lehet egy konkrét társadalmi vagy gazdasági rendszert minden rosszért felelőssé tenni. Mivel élesen bírálja a kapitalizmust, kapcsolatban áll a marxizmussal, melynek társadalom-analízisét használja. A továbbiakban Boff társadalom- és gazdaságkritikájával foglalkozom.

Társadalom- és gazdaságkritika

A felszabadítás-teológiának szerves része a kapitalizmus-kritika, ahogyan az a kezdetkor kijelentésre került a medellíni konferencián.¹⁴ Boff kapitalizmusról szóló 2015-ös cikkeiben¹⁵ definiálja a tőke kultúráját, melyet élet- és boldogságellenes rendszernek nevez. A humánumentellenes rendszer kialakulását egy szójátékkal érzékelteti: „A produktív erők pusztító erőkké lettek.”¹⁶ Marxékhoz¹⁷ hasonlóan a kapitalista rendszer súlyos bűnének látja, hogy az emberi élet egyetlen céljának a profittermelést teszi meg, ő azonban ezen a ponton nem tesz különbséget elnyomottak és elnyomók között. Mindenki a profitért él. „Aki valójában nyer, az a pénz.”¹⁸ A pénzt bálványistenként mutatja be Ferenc pápa szavait idézve: „a kapitalizmusban már nem az ember irányít, hanem a pénz, az életre kelt pénz. A nyereség a motiváció.”¹⁹ A brazil teológus szerint a kapitalizmus a boldogság ígéretével kecsegtet, melyet a luxus testesít meg, azonban démoni módon éppen a boldogságot veszi el, mert a munkaidő mellett és az alacsony bérek miatt nem hagy sem időt, sem lehetőséget a munkásnak élni. Nem hagy teret a testvéri szeretetben megvalósuló szociális kapcsolatoknak, a természet-közelségnek, a szolidaritásnak, az életkedvnek. Elpusztít mindent, ami szükséges lenne ígérete teljesítéséhez.²⁰ Mondhatjuk, hogy a kapitalista társadalmi rendszer, mely a Tőke Isten uralma alatt él, elidegenedett az Élet Urától.

Fontos különbség a marxista kritika és Boff érvei között, hogy míg a Kommunista Párt Kiáltványában csak a munka jelenik meg emberi méltóságként, azaz végig „a kenyér és gazdagság utáni éhségről”²¹ beszél, addig a felszabadítás-teológia képviselője olyan emberi szükségleteket említ, különbséget nem téve kizsákmányolók és kizsákmányoltak között, mint az embertársal és az Istennel való kapcsolatteremtés szükségletét. Az ember éhezik a „kommunikációra, csodálkozásra, szerelemre, szépségre, művészetre és transzcendenciára.”²² Valójában a marxiz-

mus egyetlen célja a proletariátus anyagi kizsákmányolásának megszüntetése, a burzsoázia kárára. Boff azonban nem pusztán társadalmi igazságtalanságról ír, hanem magáról az életről és az élet szolgálatáról. Ezen a ponton ragadható meg legszebben keresztyén hite. Erre az okra vezethető vissza az is, hogy nem tesz éles különbséget a kizsákmányoló és kizsákmányolt réteg között, hanem magát a tőke kultúráját illeti kritikával, annak ember- és világgépével. Ezért is határozza meg kultúráként, hiszen minden kultúra magába foglal egy ember- és világgépet, s a kapitalizmus ilyen képződmény.

Fölvívja a figyelmet Fábio Konder Comparato megfogalmazására, mely szerint „*a kapitalizmus az első egyetemes kultúra.*”²³ A szerzetes a kapitalizmus kultúra voltában látja a rendszer ellenálló képességét, átörökítését. Számára ugyanis a piacgazdaság nem csak egy kereskedelmi mód, hanem életmód, termelési és fogyasztási mód, a természettel és az emberekkel való – egy adott minta szerinti – kapcsolatteremtés, egy mentalitás, egy hatalomgyakorlási technika és egy etikai kódex.²⁴ A kultúra hatalma pedig abban áll, hogy a társadalom többsége internalizálja annak értékeit, azaz azonosul vele, beépül a személyiségbe.²⁵ Tehát a tőke kultúrája megteremt egy fogyasztói társadalmat, s erre neveljük gyermekeinket, mert a kultúra öröklődik.²⁶

Boff a kapitalista kultúra értékrendszerének legfőbb hibáját a fogyasztói beállítottságban látja. Eszerint az ilyen társadalmat az élvhajhászat, a luxusimádat, az individualizmus és a közjó iránti érdektelenség jellemzi, vagyis a közösségi érdeket héttérbe szorítja az egyéni, s ez eredményezi a másokkal való szolidaritás hiányát, a gazdasági elnyomást. A teológus mindezt visszavezeti egy biológiai-kozmológiai jelenségre, amely szerint minden élőlényben két egymással feszültségben lévő erő él együtt. Az individuális létre és életben maradásra való irányultság, amihez meg kell erősítenie az „én” identitását, s ezzel szemben áll az integrációra való irányultság, azaz a nagy egészbe, a fajba való beletagolódás, amihez kapcsolatrendszereket hoz létre. Az egyik az individuális, a másik a közösségi út. Az egyik a kapitalizmus, a másik a szocializmus. Boff ezzel rámutat, hogy mindkét társadalmi rendszer valami valós emberi tényezőn alapul, de mindkettő betegsége, hogy ezt a tényezőt egyoldalúan és szélsőségesen bontakoztatja ki.²⁷ A két említett utat a Biblia is ismeri. A közösségi út Babel tornyának története, az individuális pedig a Lámek-mentalitás, melyet a vízözön történetével zár le Isten. Tehát a Szentírás szerint is beteg mindkét út, s a megoldást az Istennel való útban látja.²⁸

Alapvetése, hogy az emberi valóságban rejlő két erőt kell kiegyenlíteni, azok között egyensúlyt kell létrehozni. Valószínűnek tartja, hogy a demokrácia lehet képes arra, hogy igazságot szolgáltatson az individuumnak, egyszersmind betagolva azt a nagy egészbe.²⁹ Három konkrét példát hoz erre, nagy hangsúlyt fektetve arra, hogy új struktúrára van szükség, hiszen maga a probléma is strukturális, s határozottan kijelenti, hogy ennek az új struktúrának anti-kapitalistának kell lennie, nem lehet teljesítményorientált, emellett nem állhat céljában a folyamatos és határtalan növekedés. Egyik példának az andokbeli népek harmónián alapuló társadalmát hozza föl, melyben kiemeli a Földanyával való kapcsolatot, és gazdaságukat, mely a javak halmozása helyett csak a szükséges mennyiséget termeli meg. Második példának az ökoszocializmust hozza, melyet a demokrácia kontrollál, gazdaságát a társadalmi szükségletek alakítják, az élet rendszerét és a bolygót védi. A harmadik – s érezhetően a számára legszimpatikusabb – megoldási javaslat, mellyel legkönnyebben tud azonosulni a szerző, s talán minden keresztyén ember, az általa „*ferenci útnak*” nevezett új rend. Aktualitását Ferenc pápa adja, szellemiségét Assisi Ferenc. A leírásból kitűnik, hogy ez az új út szintén kulturális jelleggel bír, s így méltó ellenfele lehet a tőke kultúrájának. A ferenci út egy életmódot, egy spiritualitást és egy létmódot takar. Jellemzői az egyszerű életvitel, a mértékletes fogyasztás, a gyámoltalonok védelme, a szegénység új értelme (önmagunkról való „*megfeledkezés*”), a természet

minden teremtményével való testvéri kapcsolat kialakítása és az életkedv. Ezt a lehetőséget tartja a radikális antikapitalista megoldásnak.

Assisi Ferenc személye és szellemisége, s az út, melyet általa Boff élénk idéz, teljes mértékben összeegyeztethető a Biblia tanításával. Ahogy arra korábban utaltunk, az Írás az Istennel való útban látja a megoldást, s ennek az Istennel való út kiábrázolásának tekinthetjük a ferenci utat. Már csak egy kérdés maradt ezzel kapcsolatban: megvalósítható alternatíva-e a ferenci út? A kérdést maga a szerző is fölteszi, másképp: utópiák-e megoldási javaslatok? Válasza határozott igen. Utópia mind a három, de hozzáteszi, hogy szükségesek, mert nem is lesz más lehetőségünk az elkerülhetetlen ökológiai-társadalmi krízis után, amely közeleg. A teológus szerint ugyanis maga a Föld fogja elpusztítani azt, amit mi nem tudtunk: a kapitalizmust. A kapitalista gazdaság ugyanis kizsákmányolja a Földet, anélkül, hogy tekintettel lenne terhelhetőségére,³⁰ s ezzel mára már megállíthatatlan természeti és gazdasági folyamatokat indított el,³¹ amelyek végül elpusztítják az emberi élet kialakult rendszerét.³² Véleményem szerint, ahogyan azt a következő téma tárgyalásakor részletesen kifejtem, utópia, vagyis teljes strukturális felszabadítás megvalósítása a történelem keretein belül nem lehetséges. Megoldási javaslatokra, tervekre és azok kivitelezésére szükség van, de ezen javaslatok nem lehetnek utópiák. Amit reális célul tűzhetünk ki, az a korábbiaknál igazságosabb rendszerek létrehozása vagy a meglévő rendszerek hibáinak javítása, a tapasztalt problémák orvoslása. Úgy gondolom, ez reálisabb cél lenne, mindazonáltal elég nagy kihívást is jelentene.

Elemzésünkéből kitűnik tehát, hogy a latin-amerikai felszabadítás-teológia a marxista társadalomanalízist alkalmazza, társadalomkritikája azonban túlmutat azon, mert nem pusztán a társadalmi igazságtalanság érdekli, hanem a humánus és az élet, kiterjesztve azt a kozmoszra. Úgy is fogalmazhatunk, hogy egy átfogó teremtésvédelemmel van dolgunk, mely a teremtés minden aspektusára (tehát nem csak a természetre, hanem az emberre és a társadalomra is) kiterjed. Láthattuk azt is, hogy megoldási javaslatok szintén különböznek a marxizmus megoldásától. A felszabadítás-teológia szerint a strukturális bűnért, az elnyomásért és kizsákmányolásért az egyháznak is felelőssége van, mert az egyház nem maradhat érintetlen a szenvedést látva, s ezért munkálkodnia kell Isten országának e világi eszközökkel és rendszerekben való, vagyis társadalmi szintű megvalósításán. Mivel ebben az értelmezésben Isten országa az anyagi világban is megjelenik, így mondhatjuk, hogy a felszabadítás-teológia szerint Isten országának van materiális vonása.

ISTEN ORSZÁGA, MINT STRUKTURÁLIS FELSZABADÍTÁS

Exodus

A felszabadítás-teológia strukturális felszabadítás-értelmezése szorosan kapcsolódik az Exodushoz. A latin-amerikai teológusok kezdettől fogva alkalmazzák teológiájukban az Exodus-paradigmát (Gutiérrez, Assmann, Croatto, Alves stb.). Boffnál azonban nem találtam meg. Ő a strukturális felszabadítást Isten országában szemléli. Teszek azonban egy rövid kitekintést az Exodus-paradigmára, hogy lássuk a különbséget a két elmélet között.

Az Exodus legfontosabb jellemzője a felszabadítás-teológia számára, hogy megmutatja, Isten működik a történelemben, befolyásolja annak menetét. Emellett kifejezi azt is, hogy Isten nem csupán alakítja a történelmi eseményeket, de fölszabadítóként lép fel. Eszerint az Exodus története ígéretként jelenik meg az elnyomottak számára.³³ Mózeset nemzeti vezetőnek tekintik. A protestáns Jorge V. Pixley magyarázatában megjelenik a concursus-tan, amely szerint Egyiptomból a zsidókat nem Isten hozta ki, hanem az ember munkatársa Istennek, s mint társ-teremtők, együtt változtatják meg a történelmet. Lohfink³⁴ vitatkozik ezzel a gondolkodással.

Szerinte a szekuláris forradalmak nem Isten tervének kifejeződései, s az Exodust nem is tekinti politikai változásnak. Lohfink azzal érvel, hogy az Exodus során Isten nem változtatta meg a társadalmi struktúrát, hanem kihozta Izráelt Egyiptomból, azaz elmozdította a népet az elnyomás rendszeréből. Nem a rendszer változik, hanem a nép szabadul ki.³⁵ Számomra ez az érvelés nem tűnik teljesen meggyőzőnek, bár az igaz, hogy Isten kimozdítja a népet az elnyomó rendszerből. Azonban, véleményem szerint, mégiscsak következik Izráel történetében politikai változás a szabadulásnak köszönhetően, hiszen egy korábbi struktúra eltöröltetik számukra, s létrehoznak egy új társadalmi, politikai rendet.

Lohfink kritikával illeti azt is, hogy az egyiptomi szabadulás történetét nem lehet összefüggésbe hozni a concursus-tannal, mert az kizárólag Isten érdeme és csodája, s a Szentírás szerint a nép nem harcol, csak Jahve (2Móz 14,14).³⁶ Mózes nemzeti vezetőként való értelmezését a kálvini vindex publicus értelmezésében lehetne szemlélni, azonban Kálvin int mindenkit, nehogy önmagát bárki is könnyen ilyen „nyilvános megtorlónak” gondolja.³⁷ Vindex publicusnak azonban sokkal inkább tekinthetők a bírák, mint karizmatikus, politikai vezetők, s Mózes inkább prófétaként jelenik meg, ezért itt Lohfink álláspontját tartom helytállóknak. Maga a Szentírás több helyen úgy értelmezi az Exodust, mint Isten szabadító tettét, s a nép is így emlékezik rá. Izráel nem forradalomként, s nem önszerveződésenként élte meg az Exodust, hanem Istennel való kapcsolatának fordulópontjaként.

„Az Úr harcol értetek, ti pedig maradjatok veszteg!” (2Móz 14,14).

„Én, az Úr vagyok a te Istened, aki kihoztalak téged Egyiptom földjéről, a szolgaság házából. (2Móz 20,2).

„Akkor segítségért kiáltottunk az Úrhoz, atyáink Istenéhez, az Úr pedig meghallotta szavunkat, és meglátta nyomorúságunkat, gyötrelmünket és sanyarú sorsunkat. És kihozott bennünket az Úr Egyiptomból erős kézzel és kinyújtott karral, nagy és félelmetes tettek, jelek és csodák között.” (5Móz 26,7-8).

Enrique Dussel az Exodus-paradigmát feldolgozó tanulmányában a felszabadítás folyamatában 6 kategóriát és közöttük 9 kapcsolatot, relációt azonosít. A folyamatnak 3 fázisát különbözteti meg: múlt (Egyiptom), átmeneti idő (pusztai vándorlás), jövő utópikus eleme (Kánaán). Az ígélet földjére érkezéskor történik az új rendszer megalkotása.³⁸ Hozzáteszi, hogy az ígélet földje egy újabb Egyiptommá válhat, s meg kell különböztetni azt az eszkatológikus Isten országától.³⁹ Azonban itt fölvetődik egy kérdés: miért használják paradigmaként az Exodust, ha tudatában vannak annak, hogy történelmileg nem valósítható meg az utópia? Hiszen Izráel története Kánaánban nem Isten országának megvalósításaként folytatódik. Bár új társadalmi rendszert alakítanak ki, az sem lesz elnyomástól vagy társadalmi igazságtalanságoktól és bűnöktől mentes, ahogyan azt mutatják a történeti könyvek, s legfőképp a Bírák könyve vagy a királytörténetek. Valójában egy politikai programot akarnak kiolvasni a Szentírásból, mintegy legitimálva a társadalmi változtatásokat, forradalmakat, s bizonyos esetekben az erőszak alkalmazását.⁴⁰

Elfogadhatónak és biblikusnak tartom a felszabadítás-teológia azon gondolatát, miszerint Isten működik a történelemben. Ezt látjuk nem csak az Exodusban, de a babiloni fogság és az onnan való szabadulás történetében is. Azt már vitathatónak tartom, hogy Isten felszabadítóként jelenik meg. Felszabadítóként is megjelenik, de nem minden esetben, hiszen az északi országrész pusztulása, majd a babiloni fogság is az ő rendelése volt. Azt azonban ki lehet jelenteni – s ezt példázhatja az Exodus –, hogy Isten eredeti szándékának valóban a szabad állapot, nem pedig az elnyomó struktúrák felelnek meg, s Isten nem leli örömét az ember szenvedésében.

Isten akaratának ilyen értelmezése lehet ígéret vagy vigasztalás az elnyomottak számára. Problémásnak tartom azonban, hogy a Szentírásból egy politikai program paradigmáját kívánják levezetni. Úgy gondolom, az Ige nem politikai tartalmú. Isten ismerhető meg belőle, az ő szándékai és önkijelentése. Útmutatást adhat arra nézve, hogy hogyan gyakorolhatjuk helyesen a politikát,⁴¹ de konkrét, mindenkor követendő program nem olvasható ki belőle. A társadalmi és politikai programok megalkotása a világi hatalmak feladata, mely hatalom mellett az egyház kritikai-proféta hang lehet, s azzal együtt működhet, tanácsolhatja.

Boffnál, mint mondtam, a strukturális felszabadítás Isten országának képében jelenik meg. Ezt az értelmezést sokkal elfogadhatóbbnak és biblikusabbnak vélem. A brazil teológus elsősorban arról ír, hogy Isten országa nem csak ajándék, hanem feladat is, s a társadalmi igazságszolgáltatás, az elnyomással való leszámolás, valamint az emberi méltóságnak való érvényszerzés feladatát adja az embernek.⁴² *„Isten országa ott és akkor jön el, ahol és amikor a szegényeknek hirdetik az evangéliumot, ahol e szegényeknek és elnyomottaknak igazságot szolgáltatnak. Isten országa ott van, ahol a testvériség, az egyetértés és az ember iránti részvét megjelenik, ahol tiszteletben tartják az emberi méltóságot.”*⁴³

Isten országának feladat volta

A felszabadítás-teológia szerint az evangélium és Isten országának első címzettjei és befogadói a szegények. Ezt Boff azzal magyarázza, hogy Jézus (s a benne lévő Isten országa) véget akar vetni a társadalmi igazságtalanságoknak, elnyomásnak, s az ezekből fakadó szegénységnek, mert *„az Ő országában az ilyen visszasságok számára nincs többé hely.”*⁴⁴ A szegények tehát nem erkölcsi viselkedésük, hanem elnyomott létük miatt tárgyai Isten szeretetének. Erre példaként evangéliumi történeteket hoznak, legfőképp Lukács evangéliumára hivatkoznak. Olyan képet fest mind az evangélium, mind pedig a felszabadítás-teológia Jézusról, mint aki a kicsinyek, szegények, bűnösök és kirekesztettek barátja, mint aki Messiásként ezekkel a kicsinyekkel (a senkikkel és névtelenekkel) vállal közösséget. Ez az érvelés számomra nem tűnt egyértelműnek. Bár Jézus valóban közösséget vállal ezekkel az elnyomott rétegekkel, ez alapján nem láttam alátámasztottnak a tézist, hogy ezek a rétegek az evangélium első befogadói, illetve Isten országának első címzettjei. A gondolatot, hogy a szegények könnyebben fogadják el az evangéliumot, alá lehet támasztani a gazdag ifjú példájával (Lk 18,18-27): *„Milyen nehezen mennek be a gazdagok az Isten országába!”* Azonban ebből és hasonló igékből nem vezethető le az a kijelentés, hogy a szegények elnyomott létük miatt tárgyai Isten szeretetének, vagy, hogy ők lennének az evangélium és Isten országának első címzettjei. A Jn 3,16 alapján azt kell mondanunk, hogy Isten szeretetének tárgya az egész világ, és nem gazdasági okokból. Mondhatnánk, hogy a bűn miatt, de ez sem állja meg a helyét. A bűn miatt kellett megváltani a világot, de Isten szeretete a bűneset előtt is a világé volt. Hogy a világ miért tárgya Isten szeretetének, nem tudjuk, de azt tudjuk, hogy az.

Azon gondolatra, hogy miért a szegények az első befogadói (fontos különbséget tenni befogadó és címzett között, ugyanis nem minden címzettből lesz befogadó) az evangéliumnak, érthetőbb magyarázatot adott Boff Jézus Krisztus, a felszabadító című krisztológiai művében. Eszerint a szegények és társadalmilag jelentéktelen rétegek könnyebben meghallják az evangéliumot, mert nem kell lemondaniuk semmiről Jézus követéséhez, számukra az evangélium ajándék. Nem kell nagy áldozatot hozniuk. A farizeusnak viszont le kell mondania szociális helyzetéről és kényelméről is, de a megszokott, begyakorolt és stabil törvényről is.⁴⁵ A törvény a farizeus számára biztonságot ad, kézzel fogható üdvbizonyosságot, ha betartja, valamint keretei, eleje és vége van, ezért ellenőrizhető. Az evangélium tudatosabb istenkapcsolatot kö-

vetel meg, és állandó Istenhez való fordulást, ami nem ellenőrizhető olyan kézzelfoghatóan, mint a törvény betartása. Bár valóban kihívás egy tudatos istenkapcsolat kialakítása, és nehéz lehet lemondani bármiről, ami biztonságot ad, mégis úgy gondolom, nem lehet éles különbséget tenni az evangélium befogadói között. Elképzelhető, hogy a nehéz helyzetben lévők, legyen akár anyagi, akár lelki nehézségről szó, hamarabb keresik Istent, éppen azért, mert ilyenkor az ember elér önnön határához. De a tudatos istenkapcsolat kialakítása mindenkinek egyformán kihívást jelenthet.

Boff szerint Isten országának feladat volta jelenik meg a mennyekben lévő Atya képében is az Úri imádságban. Eszerint Isten egyszerre van közel és távol, s ez a kép azt is érzékelteti, hogy Istenhez csak fáradságos úton juthatunk el, amely küzdelemmel van kiköveve. Ilyen küzdelemnek tartja, hogy a világot Isten országává formáljuk. Ezen kijelentése minden bizonynyal a katolikus dogmatikára és az érdemszerző cselekedetek tanára vezethető vissza. A reformatori teológia szerint azonban egyedül kegyelemből, hit által igazulunk meg. Isten eljött hozzánk, Krisztus váltságműve miatt már nem kell eljutnia az embernek Istenhez, nem is tudna. Isten országának feladat voltát inkább abban látom, hogy az egyház és a keresztyén ember, mint Isten országának képviselője önazonos maradjon a világban, azaz legyen a föld sója.

A brazil teológus szerint a megszentelődés nem merülhet ki az egyéni életszentségre való törekvésben, mert az ember társadalmi lény, s ezért nem lehet csak individuálisan értelmezni, ahogyan azt napjainkban tesszük, amikor is a magánvallásosság idejét éljük. Továbbá kijelenti, hogy Istent korunkban leginkább társadalmi szinten sértik meg, s ezért oly fontos, hogy társadalmi szinten is megszentelődjék az Ő neve.⁴⁶ Véleménye, hogy „akkor szenteljük meg Isten nevét, ha életünkkel és szolidáris cselekvésünkkel hozzájárulunk ahhoz, hogy olyan emberi kapcsolatok alakuljanak ki a társadalomban, melyek a korábbiaknál igazságosabbak és szentebbek, s véget vetnek az erőszaknak, megakadályozva az embernek a másik ember által történő kizsákmányolását.”⁴⁷ Valamint, hogy „fel kell szabadítanunk a társadalmat azon mechanizmusok [...] alól, melyek a gazdagsághoz a szegények szájából kivett kenyér útján jutnak.”⁴⁸ Isten nevének megszentelése röviden: „hogy az emberhez méltó világ kialakításán munkálkodjunk”.⁴⁹ Odáig megy gondolatmenetében, hogy azt állítja, „megítéletésünk alapja is az lesz, hogy miként jártunk el embertársaink üdvösségének szolgálatában. Konkrétan az üdvöszerző cselekedet életünk során abban nyilvánul meg, hogy vajon szolidaritást vállalunk-e az elnyomottak felszabadításának ügyével.”⁵⁰ Krisztológiai művében ír a felebarát sákramentumáról,⁵¹ mely kifejezést a fent vázolt tartalommal tölti meg. Eszerint az üdvösséghez elengedhetetlen a felebaráti szeretet gyakorlása. Ezen utóbbi gondolata éppen a már említett okból – a katolikus teológiától való különbség miatt – nem helytálló.

Azonban mindaz, amit Isten nevének társadalomban való megszenteléséről ír, elfogadható. Ugyanis maga a Szentírás tesz bizonyosságot a társadalmi ügy és az elesettek segítségének fontosságáról. A Pentateuchos törvényei között és a prófétai irodalomban is találhatunk erre példát.

„Ne nyomorgasd a jövevényt, és ne sanyargasd őt, mert ti is jövevények voltatok Egyiptomban. Ne nyomorgassátok az özvegyeket és árvákat! Ha mégis nyomorgatjátok őket, és hozzám kiáltanak segítségért, bizony meghallgatom kiáltásukat. Fölgerjed haragom, és fegyverrel öllek meg benneteket, és majd a ti feleségeitek lesznek özvegyekké, és gyermekeitek árvákká. Ha pénzt adsz kölcsön egy szegény embernek, aki népekből való, és melletted él, ne bánj vele úgy, mint egy uzsorás: ne vessetek ki rá kamatot! Ha zálogba vetted felebarátod felsőruháját, napnyugtáig add vissza neki!” (2Móz 22,20-25)

„Elegem van az égőáldozati kosokból, a hizott marhák kövérjéből! A bikák, a bárányok és a bakok véreben nem telik kedvem. [...] tanuljatok meg jót cselekedni! Törekedjétek igazságra, térítsétek jó útra az erőszakoskodót! Védjétek meg az árvák igazát, képviseljétek az özvegy peres ügyét!” (Ézs 1,11; 19)

„Ne bízzatok ilyen hazug szavakban: Az Úr temploma, az Úr temploma, az Úr temploma van itt! Mert csak ha igazán megjobbítjátok útjaitokat és tetteiteket, ha egymással szemben igazságosan jártok el, ha a jövővényt, az árvát és az özvegyet nem nyomjátok el, és ártatlan vért sem ontotok ezen a helyen, nem követtek más isteneket a magatok romlására: akkor megengedem, hogy ezen a helyen lakjatok, azon a földön, amelyet őseiteknek adtam, öröktől fogva mindörökké.” (Jer 7,4-7)

Az Újszövetségben is találunk a szociális ügy fontosságát felmutató igéket, az evangéliumokban és levelekben egyaránt. A már említett Jakab-levél kitűnő példa erre, valamint a lukácsi mű egyik központi eleme a gazdagság és szegénység kérdésköre. Ezt mutatja a boldogmondások Mátétól eltérő közlése is.

„Ha egy férfi- vagy nőtestvérünknek nincs ruhája, és nincs meg a mindennapi kenyere, valaki pedig ezt mondja nekik közületek: „Menjétek el békeességgel, melegegdetek meg, és lakjatok jól”, de nem adjátok meg nekik, amire a testnek szüksége van, mit használ az? Ugyanígy a hit is, ha cselekedetei nincsenek, halott önmagában.” (Jakab 2,15-17)

„A gazdagok tegyenek jót, legyenek gazdagok a jó cselekedetekben, adakozzanak szívesen, javaikat osszák meg másokkal...” (1Tim 6,18)

„Semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartsátok egymást magatoknál, és senki se a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is.” (Fil 2,3-4)

„Boldogok vagytok, ti szegények, mert tiétek az Isten országa.” (Lk 6,20) vagy a szegény Lázár és a gazdag példázata (Lk 16,19-31).

„János így válaszolt nekik: Akinek két ruhája van, adjon annak, akinek nincs, és akinek van ennivalója, hasonlóan cselekedjék!” (Lk 3,11)

„Vagyonukat és javaikat eladták, szétoztották mindenkinek: ahogyan éppen szükség volt rá.” (ApCsel 2,45)

„Nem volt közöttük egyetlen szűkölködő sem, mert akiknek földjük vagy házuk volt, eladták azokat, az eladott javak árát pedig elhozták, és letették az apostolok lába elé, azután szétoztották mindenkinek, ahogyan éppen szükség volt rá.” (ApCsel 4,34-35)

Hitvallási iratunk, a II. Helvét Hitvallás is felhívja a figyelmet arra, hogy bár magukból a jócselekedetekből nem fakad üdvösség, mégis azokra szükség van egyrészt Isten dicsősége, illetve az iránta érzett hálánk kimutatásaként, másrészt pedig felebarátunk hasznára. Külön kötelességként említi a halottak hátramaradottairól való gondoskodást.⁵²

A társadalmi ügynek tehát fontosnak kell lennie a keresztyénység számára. Ha ugyanis az egyház Isten szeretetét és az evangéliumot hirdeti, akkor nem maradhat érintetlen a szenvedés láttán. Ez az a kérdés, amit a felszabadítás-teológia föltesz az egyháznak: ha Isten megérintette, érintetlen maradhat-e a szenvedés láttán? Fölhívnám azonban a figyelmet arra, hogy Jézus Krisztus sem gyógyított meg minden embert földi élete során, és Izráelt sem szabadította föl. Tehát a szolidaritás, a felebaráti szeretet gyakorlása és a társadalmi ügy nem abszolutizálható. Elkerülhetetlenül szembetalálkozik a keresztyén ember és az egyház a szenvedéssel. A valódi

kérdés az, hogy amikor szembetalálkozik vele, akkor hogyan reagál rá? Jézus is azokat gyógyította meg, akikkel találkozott, akik fölkeresték, de Ő nem kereste a betegeket.

Két kulcskifejezés: „Opción por los pobres” és ortopraxis

A felszabadítás-teológia fontosnak tartja a felebaráti szeretet gyakorlását, melyben azt is látjuk, hogy Isten szeretetét és gondviselését kívánja „materializálni”, azaz tettekben megtestesíthetővé tenni. Így szavaival és tetteivel is hirdeti az Igét. Az irányzatban a felebaráti szeretet gyakorlásának kulcskifejezései az ortopraxis⁵³ és az „*opción por los pobres*”.⁵⁴ Az „*opción por los pobres*”-t magyarul csak körülírva tudjuk hűségesen visszaadni: „*önkéntes döntés a szegények mellett*”. A kifejezés nem csupán a gazdasági elnyomottakra utal, hanem minden elnyomott rétegre, ideértve a kulturálisan (bennszülöttek, afro-amerikaiak) és társadalmilag elnyomottakat (nők, idősek, gyerekek).⁵⁵ Ez egy új aszkézist jelöl, amely másokért visel szenvedést,⁵⁶ a szegényekkel és elnyomottakkal való közösségvállalást jelenti. A velük való közösségvállalás fontosságát a felszabadítás-teológia a krisztuskövetés kritériumaként kezeli, ugyanis hangsúlyozza, hogy az evangéliumok beszámolóí szerint Jézus mindig közösséget vállalt a társadalmilag kirekesztettekkel.

Az ortopraxis látszólag mint az ortodoxia ellenpontja jelenik meg, valójában kiegészíti azt, bár valljuk be, polemizál a kizárólagos ortodoxiával. Az ortopraxis cselekedeteken alapuló etikát sürget. McGrath úgy véli,⁵⁷ a felszabadítás-teológia az ortopraxist, azaz a cselekedeteket olyan szinten preferálja, hogy azt kronológiailag⁵⁸ a kritikai reflexió elé helyezi. Ez a megállapítás azonban Boff teológiájára nézve nem helytálló. A felszabadítás-teológia maga is kritikai reflexió, igaz ugyan, hogy a keresztyén egyház társadalmi szerepvállalása mellett száll síkra, és a *corpus christianum*, valamint az egyén cselekedeteire reflektál, de a kettő (reflexió és cselekedet) kéz a kézben jár. Az ortopraxis – ahogy maga az elnevezés is mutatja – az ortodoxiához méltó igaz cselekedeteket konkretizálja, abban mintegy az ortodoxia inkarnálódik. Az ortopraxis nem kell, hogy időben megelőzze a hitvallást, a lényeg az, hogy nem maradhat el. A latin-amerikai teológus nem kívánja lecserélni az ortodoxiát ortopraxisra. Azért emeli föl szavát, amiért egykor Jakab apostol is, ti. ortopraxis nélkül üres és hiteltelen az ortodoxia, mert „*halott a hit cselekedetek nélkül.*” (Jakab 2,17)

Boff már-már egy szintre emeli a szegényekért való munkálkodást az imádsággal, amikor azt írja, hogy semmi sem pótolhatja a szegények megsegítéséért, jóllakatásáért való cselekedetet, még az imádság sem, mert „*jámbor szavakkal még sohase sikerült csillapítani az éhezők éhségét.*”⁵⁹ Ez azonban a Jakab-levél gondolatmenetével (Jakab 2,14-26) állítható párhuzamba, és semmiképpen sem azt akarja mondani, hogy az imádságot, az istenkapcsolatot, a teológiát és kritikai reflexiót meg kell előznie a felebaráti szeretet gyakorlásának, hanem azt akarja kifejezni, hogy a hiteles keresztyén ember és egyház tetteiben is hitvalló. Eszerint az egyház nem üdvintézmény, és nem csak a spirituális életben van szerepe, hanem olyan közösség, amelyben az emberek Istennel, mint Atyával és egymással, mint testvérekkel is felelősségteljes kapcsolatban vannak. Boff megfogalmazásában: az Istennel való fiú-anya vertikális kapcsolatból következnie kell a testvériség horizontális kapcsolatának. „*Nemde együtt imádkozzuk: »Miatyánk«?*”⁶¹

Az ortopraxis fontosságát mutatja, hogy a felszabadítás-teológia egyházkritika is volt egyben, hiszen az 1968-as CELAM gyűlés nyilatkozatában megvallotta, hogy az egyház bűnrészes Latin-Amerika elnyomásában, ugyanis gyakran a függő helyzetet kialakító politikai erőket támogatta,⁶² sőt a gyarmatosítás során az elnyomó hatalmakkal érkezett a kontinensre, s a hódítók egyike volt. Emiatt az egyház adósságot⁶³ halmozott fel Latin-Amerikával szemben, mert

bűnét nem vallotta be, s jóvá sem tette. A világ – benne az egyházzal – tartozik a kontinensnek, mert az egyház hagyta és hagyja, hogy kizsákmányolják, sőt részt vesz abban. Boff ebből vezeti le teológiájának két további kulcskifejezését, melyek az adósság⁶⁴ és a megtérés.⁶⁵ A két kifejezés a megbékélés kultúráját⁶⁶ idézi fel. Eszerint az adósság „*a mai napig nem lett kifizetve. Az egyháznak ki kell fizetniük.*”⁶⁷ Ehhez pedig megtérésre van szükség, a megtérés folyamatos, és együtt jár a megújulással.⁶⁸ Ebben a gondolatban tetten érhetjük a protestáns hatást, és pedig az *ecclesia semper reformanda est* elvet. „...*a megtérés folyamatos; más szavakkal: folyamatot jelent, amely alól az egyház sosem bújhat ki, annak ürügyén, hogy már elfogadta az Urat [...] Az egyháznak mindig meg kell térnie az Úrhoz.*”⁶⁹ A felszabadítás-teológia általam kutatót képviselője kijelenti, hogy a Katolikus Egyház legnagyobb bűnének a Léleknek való ellenállást tekinti „*a keresztyén üzenet új kulturális kifejezéseire.*”⁷⁰ A megtérés alatt érti a múlt bűneinek felvállalását, s az elnyomott kultúrákkal való párbeszéd kialakítását.⁷¹

ISTEN ORSZÁGÁNAK HÁROM SZINTJE: ISTEN ORSZÁGA MAGÁTÓL NEM JÖN EL?

Mivel a bűn az egész emberi valóságot és világot áthatja, s nem korlátozható egyetlen aspektusra, a bűn alóli felszabadításnak is érintenie kell nem csak az ember egyéni életét, hanem a világot és a társadalmat is: „...*a valóság egészét át kell formálnia Istennek.*”⁷² Boff a strukturális felszabadítást Isten országában látja, melyre mint a létező dolgok új rendjére tekint.⁷³ A brazil teológus ezt az új rendet három síkon szemléli.

Említi az apokaliptikus írókat, akik úgy gondolták, Isten országa magától jön el; a zélótákat, akik erőszak árán is meg akarták valósítani itt a Földön, s a farizeusokat, akik a törvények betartásával akarták siettetni annak eljövételét. Mindezzel pedig szembeállítja Jézus szavait, melyek szerint az Ő országa közel van (Mk 1,15), hisz benne kezdődött el. Ennek értelmében a latin-amerikai teológus szerint Isten országa nem területet jelent, hanem „*Isten uralmának és az Ő tekintélyének megvalósulását, ami Jézusban érzékelhetővé vált a világon... melyben minden nyomorúság gyógyulásra lel.*”⁷⁴ Éppen ezért Isten országa nem utópia (hely nélküli), hanem topia (valahol létező valóság),⁷⁵ mert Jézus megvalósította. Tehát Isten országának első szintje Jézus Krisztusban jelent meg. Udo Schnelle is hasonlóan vélekedik Isten országáról. Az ő megfogalmazása szerint Jézus Isten országát nem territoriálisan értelmezi, hanem dinamikus és funkcionálisan, s benne mindez megjelent.⁷⁶ Boff a Föltámadott Krisztusról írja, hogy benne megjelent az ember jövője, Schnelle pedig a húsvét előtt is Jézussal kapcsolatban írja: „*Isten országának nincs múltja, és megvan a maga ideje: a megjelent jövő.*”⁷⁷

Második szinten a felszabadítás-teológus szerint Isten azt akarja, hogy az ember működjön közre az Ő országa eljövételében. Tehát tőlünk is függ, hogy mennyire tud érvényesülni, megjelenni az Ő országa ebben a világban. Isten országának eljövételében az ember Jézus követésével működhet közre.⁷⁸ Ehhez hozzáteszi, hogy az ember azonban képtelen maradéktalanul megvalósítani a „*szentséget*”, nincsenek tehát illúziói afelől, hogy a társadalomban meg lehet valósítani teljességgel Isten országát.⁷⁹ Éppen ezért az embernek nem a földi paradicsom megteremtése a feladata. Ez azonban nem jelenti, hogy kivonhatja magát a történelemért való felelősségvállalás alól. „*Épp ellenkezőleg: az ember feladata az, hogy földi létét és a történelmet Isten akarata szerint vezérelje végső célja felé, Isten felé.*”⁸⁰

Isten országának harmadik szintje Boff interpretációjában az eszkatológiai perspektíva. Eszerint Isten fogja befejezni a Jézusban elkezdett művet, Ő fogja kiteljesíteni az Ő országát. Isten országa tehát már eljött Jézusban, de nem ment végbe benne, hanem az eszkatonban fog beteljesedni.⁸¹ A parúziáig pedig az ember munkálkodik rajta, mert Isten akarata az, „*hogy Isten országa megvalósuljon úgy, mint Isten tette, amivel a mi cselekvésünk együttműködik.*”⁸² Láthatjuk tehát, hogy a brazil teológus Isten országáról nem csak társadalmi szinten beszél,

de a felszabadítás-teológia képviselőjeként alapvetően kijelenti, hogy Isten a teljesség igényével lép föl az emberrel szemben, s hogy ebből fakadóan a hitnek az emberi élet minden területét át kell hatnia.⁸³ Az istenkapcsolat nem szorítható a lelki életre. Boff a megváltásról keveset ír, s látzólag a felszabadítás lép annak helyébe. Nem ír a könyvben sehol e két, felszabadítás-teológiában kulcsfontosságú terminus tartalmáról, viszonyáról. Azonban kitűnik gondolatmenetéből, hogy a kettő nem azonos egymással. Ennek megértése szempontjából az „is” kötőszó bír kulcsfontossággal. *„Tekintettel az embertestvéreinket sújtó borzalmas igazságtalanságokra, az egyház napjainkban azon fáradozik, hogy a hitet felszabadító összefüggéseiben is megélje, és végiggondolja.”*⁸⁴ A hit eme aspektusát hiányolja a keresztyén gyakorlatból, teológiából. Számára sem csak ebből áll a hit és keresztyén élet, de ez az, ami mellett síkra száll, mert mások méltatlanul mellőzik. Szerinte a megváltás művébe beletartozik a földi élet (emberi infrastruktúrák) formálása, az elnyomó rendszerek alóli fölszabadítás, mert *„a keresztyénségnek az emberi életet a maga teljességében kell evangelizálnia.”*⁸⁵ Tehát a megváltás által Isten nem „*csupán*” önnön bűneink terhe alól vált meg, szabadít meg, azáltal, hogy minket hív bűnbánatra, de mások bűne alól is, az áldozatiság alól, azáltal, hogy a minket elnyomókat hívja bűnbánatra. Hozzá kell tenni, hogy nem csak a minket elnyomókat, hanem az elnyomásban közvetlen részt nem vevő, úgynevezett pszichikai bűnsegedeket (jelen esetben az egyházat) is bűnbánatra hívja Isten (nevében a felszabadítás-teológia). Ez azt is jelenti, hogy a megváltás nem csak az eszkatonban lesz az ember valósága, hanem (és ez az egyházon áll) minden ember földi életében valósággá kell válnia, még ha töredékesen is. Ebben az értelemben lesz a megváltás történelmi tényező. Tehát a megváltás felszabadító vonásáról van itt szó, s nem arról, hogy a megváltás egyenlő lenne a felszabadítással.⁸⁶

De hogyan függ össze egymással Isten országának három szintje? A Krisztusban megjelent Isten országa miért és hogyan jelenik meg a keresztyén ember életében? S az eszkatonban történő teljes és abszolút fölszabadítás, vagyis az újteremtés milyen kapcsolatban van a keresztyén emberrel? Isten országának végső kiteljesedésében részt vesz az ember, vagy az kizárólag Isten munkája, s az embernek ígéretként adatik? A továbbiakban ezekkel a kérdésekkel foglalkozom.

Isten országa három szintjének összefüggései

Boff a megtérés alatt az ember belső forradalmian új átformálódását érti, amely gondolkodás- és cselekvésmód-változással jár. Ez egy Isten előtti új létmód lesz. A megtérésben az ember megnyílik Istennek, s a Krisztusban megjelent rend megjelenik a megtért emberben is – bár töredékesen. Először belső világában, majd tetteiben.⁸⁷ Schnelle szerint is Isten országa egy új etikát tesz elérhetővé, amely az emberiségnek az élet új útját mutatja meg.⁸⁸ Tehát a megtért, újjászületett ember imago dei-vé⁸⁹ lesz, akinek új valósága és létmódja: Isten országa. Mindez Krisztus analógiájára történik, hiszen ő a láthatatlan Isten képe (Kol 1,15), és benne jelent meg Isten országa (Lk 17,21), s mindnyájan az ő képére formáltatunk át (2Kor 3,18). A bűn alóli felszabadítás pedig az egyénben kezdődik, majd kiterjed a bűn személyes és kozmikus következményeire. Isten országának megjelenésének tehát két része van: „A személyes megtérése és az ember világának újrastrukturálása.”⁹⁰ Az első két szint tehát így kapcsolódik össze.

A fejezet elején röviden bemutatam a felszabadítás-teológia Exodus-paradigmáját, majd részletesen tanulmányoztam Boff strukturális felszabadítás-értelmezését, melyet Isten országának új rendjében szemlél. Azonban van még egy fontos kérdés: miért Isten országának képét használja az Exoduss-paradigma helyett? Schnelle rámutat, hogy Jézus Isten országa- hirdetésének fontos vonása, hogy az a teremtettség eredeti rendjére utal vissza, annak visszaállítása.

Ezt a Mk 2,27 és 3,4 igehelyekkel támasztja alá, melyekben Jézus a szombat Isten szerinti rendeltetéséről beszél, ti. a szombat van az emberért, s nem fordítva. Az újszövetséges teológus szerint Jézus igehirdetésének és „*etikai kijelentéseinek teremtés teológiai dimenziója van. A teremtés ugyanis a Teremtő Isten akarata szerinti életet jelenti...*”⁹¹ Az Exodus-paradigmával ellentétben tehát az Isten országa kép használata nem politikai-társadalmi felszabadítást jelent meg. Isten országa a bűn alá rekesztett világ teljes, totális és abszolút fölszabadítása a bűn alól. Isten újrendezi a valóságot, mintegy a teremtettség rendjét állítja vissza.

A második és harmadik szint összefüggésével kapcsolatban az a fő kérdés, hogy mi a szerepe az embernek Isten országának kiteljesedésében? Czagány a felszabadítás és politikai teológia összehasonlításakor írja, hogy „*a politikai teológiák sohasem azonosíthatnak egy politikai erőt, vagy célt Isten országával. Azt kell vallaniuk, hogy a végső társadalmi igazságot Isten fogja beteljesíteni, ezért feladatunk csak ennek az eszkatológiai jövőnek a következetes szolgálata lehet. [...] a felszabadítás-teológia töretlenül hisz abban, hogy a szegények gazdasági felszabadítása is lehetséges, mégpedig nem az eszkatonban, hanem a történelem keretein belül.*”⁹²

Ez utóbbi megállapítás Boff esetében nem igazolódott be, méghozzá Isten országának három síkon való értelmezése miatt. Bár a felszabadítás-teológia klasszikus értelmezése szerint a második és harmadik szint úgy függ össze, hogy az ember Istennel együttműködve megvalósítja Isten országát a Földön a történelem keretein belül, addig olybá tűnik, maga Boff itt inkább a politikai teológiákhoz áll közelebb. S ezt az álláspontot elfogadhatóbbnak is tartom, ugyanis véleményem szerint nem lehetséges teljes strukturális felszabadítást a történelemben megvalósítani. Úgy gondolom, hogy mozgalmak és társadalmi programok nem képesek igazságos társadalmi rendszert létrehozni vagy hosszabb távon működtetni, s legfőképp az egész világon nem. Azzal is vitatkoznék, hogy ezen programok megalkotása az egyház feladata lenne. Az egyház inkább kritikai-prófétai hang lehet egy társadalom életében, s ideális esetben az államhatalommal közösen szolgálhatják a társadalmat, ahogyan azt Luther „*két birodalom elmélete*” és Kálvin államelmélete⁹³ megmutatja.⁹⁴ Az egész világot átfogó igazságos rendszer meglátásom szerint csak az új teremtésben lesz, s Isten fogja létrehozni, nem az ember.

A felszabadítás-teológia a társadalmi ügy fontosságára hívja föl a figyelmet, s ezt elfogadhatónak tartom, hiszen a Szentírásban is megjelenik ez a gondolat, azonban, ahogy egyetlen tanítás sem, úgy ez sem abszolutizálható. Szintén elfogadható, hogy a megtért ember új valósága az Isten országa lesz, s ez kihat az ember környezetére is. A keresztyén ember és az egyház tehát képviselik az új rendet a világban. Így a Krisztus-esemény óta, melyet az egyház születése követett, mintegy Isten országának „*folyamatos kibomlásának*”⁹⁵ szemtanúi lehetünk. Így lehet a keresztyénség a föld sója. Isten országa tehát magától is eljön, de a keresztyén embernek és egyháznak feladata, hogy Isten országának új rendje szerint éljen, így annak képviselője legyen a világban.

Boff egy kulcsfontosságú gondolata segít értelmezni a fölszabadítás teológia motivációját és célkitűzéseit, s mely „*hitvallás*” választ is ad azon vádra, amely szerint a felszabadítás-teológia csupán egy társadalmi program lenne: „*...minden igaz felszabadulás az Istennel való bensőséges találkozásból fakad, és ez készlet bennünket az elkötelezett földi cselekvésre is. Isten szavát evilági összefüggésben halljuk meg, és ez szüntelenül buzdít: Menj és cselekedj!*”⁹⁶

Jézus Krisztus kettős természetének antropológiai következményei

Láthattuk, hogy a felszabadítás-teológia küldetésének tekinti, hogy fölhívja a keresztyénség figyelmét a felebaráti szeretet gyakorlására, azaz az ortopraxisra, valamint hangsúlyozza az egy-

ház felelősségét a társadalom elnyomott rétegeiért (a strukturális bűnért) Istennel szemben. Ez a beállítottsága elsősorban az imitatio Christi-ből fakad, azaz a Názáreti Jézus magatartását tartja követendő példának. Annak a Jézusét, aki, nem törődve kora és társadalma szokásaival, tisztelettel bánt a nőkkel és gyermekekkel, nem tekintette tisztátalannak a beteget, nem ítélte el a vámszedőket, házasságtörőket és prostituáltakat. Egy asztalhoz ült velük, közösséget vállalt a bűnösökkel földi útja során. De éppígy bánt a farizeusokkal és írástudókkal is. Nem volt személyválogató, nem tett különbséget ember és ember között nem, kor, társadalmi rang vagy szíve állapota⁹⁷ alapján. Ezzel kapcsolatban a felszabadítás-teológia képviselői leggyakrabban Lukács evangéliumára hivatkoznak, s a Názáreti Jézus magatartásának követésére szólítanak fel.

Van azonban egy ennél jóval mélyebb alapja, mely etikai meggyőződését táplálja, s amennyire igaz, hogy Isten országa nem pusztán spirituális, annyira igaz, hogy ez a meggyőződés Boff teológiájában éppen spirituális, pontosabban teológiai alapokon nyugszik. Ez az alap túlmutat a názáreti rabbi viselkedésének tanulmányozásán, s példájának követésén, amelyben Krisztus nem „puszta” mintaadóként, a keresztyén ember pedig nem „puszta” mintaátvevőként jelenik meg, azaz, amely jóval több egy egyszerű, bármely kultúrában vagy akár erkölcsi beállítottságú vallásban megtalálható értékátvételen. Ez az alap hitből fakad, nem „csupán” érték, hanem az emberi egzisztenciát megragadó és átformáló isteni titok és csoda. Ez az inkarnáció. Ezt találtam teológiájában a felszabadítás egyéni vonatkozását illetően.

A tetet öltésről leggyakrabban teocentrikusan, az oikonomia felől megközelítve beszélünk. Kutatásom során, szembesülve azzal, hogyan szemléli Jézus Krisztus személyét a latin-amerikai felszabadítás-teológia, jöttem rá, hogy az inkarnációról lehet és kell antropocentrikusan beszélni, azaz, hogy fontos az antropológiát krisztocentrikusan értelmezni. Ezalatt azt értem, hogy az inkarnáció tényéből nem „csak” az ember eljövendő életre való megváltása következik, hanem az ember Istennel, embertársával és önmagával való új kapcsolata. Ezt ilyen konkrétan nem jelenti ki Boff, de ezt az üzenetet fedeztem fel krisztológiai témájú írásaiban.

Jézus Krisztus kettős természete és a monofizitizmus állandó veszélye

A patrisztikában kristályosodott ki a tanítás Jézus Krisztus kettős természetéről. A kérdés sok vitát kavart. Kétféle tendencia bontakozott ki, az egyik az isteni természetet hangsúlyozta az emberi rovására, a másik fordítva, az emberi részt kiemelte, s elnyomta az istenit. Jézus Krisztus istenségét hangsúlyozta a doketizmus, a patripasszianizmus és a monofizitizmus, valamint Laodiceai Apollinarisz tanítása. Emberségét védte az adopcionizmus. Köztes megoldásként született az arianizmus, mely Jézust sem Istennek, sem embernek nem tekintette, hanem a legtökéletesebb, egyben első teremtménynek. Szintén köztes megoldás a nesztorianizmus, amelyben az istenség és emberség egysége mint esetleges valóság jelenik meg, amely során a két természet nem valódi egységben létezik, hanem össze vannak illesztve, s csak egymás mellett léteznek, különösebb kapcsolat nélkül.⁹⁸ Boff szerint Krisztus kettős természete olyan misztérium, amellyel minden nemzedéknek szembesülnie kell, minden kor megdöbben rajta, s mindegyiknek meg kell találnia a maga megfogalmazását rá.⁹⁹ A téma előkészítéseként elemzi a különböző tévtanításokat, valamint az alexandriai és antiókhiai iskolák irányzatait.¹⁰⁰ Az alexandriai iskolával kapcsolatban leírja, hogy a monofizitizmus veszélyét hordja magában,¹⁰¹ és szerinte a monofizitizmus ma is, illetve minden korban potenciális veszélyforrást jelent az ortodox teológiának. A monofizitizmus mint állandó kísértés jelen van a Krisztust tisztelő ember, azon belül is – Boff kiemelése szerint – a kegyes hívő számára.¹⁰²

Jó meglátás. Nem kell sok idő, hogy belássuk: komoly problémára hívja föl itt a figyelmet, amely a reformátusságot is érinti. Attól nem kell tartani, hogy a kálvinista ember számára

Jézus embersége jelentsen kísértést, azaz emberségét hangsúlyozza istensége rovására. Minden kálvini eszmét hitvalló személy (de ez áll bármelyik történelmi egyházra vagy akár az ébredési mozgalmakra) erősen tiltakozik, ha Jézus emberségét kicsit is jobban hangsúlyozzák a hagyományosnál. A református gyülekezeteket, prédikációkat, hitéletet, bibliaköröket ismerve, a Krisztusról szóló református bizonyoságtételt megfigyelve kitűnik, hogy Krisztust olyannyira tiszteli a kálvinista hívő, hogy emberi természetéről olykor elfeledkezik.¹⁰³ Jézus Krisztusra az istenség reprezentánsaként tekint, elfeledve, hogy egészen pontosan annyira reprezentánsa az embernek, mint az Istennek. Mert *imago dei*, azaz a legmélyebb értelemben véve ember,¹⁰⁴ mert a legmélyebb értelemben véve képe az Istennek.¹⁰⁵

Ezt a beállítottságot (Krisztus isteni természetére való irányultságot) mutatják a reformátusság hitvallási iratai és Kálvin *Institutio*-ja is. A Heidelbergi Kátéban a Krisztus valóságos emberségéről és valóságos istenségéről szóló kérdések szinte mind¹⁰⁶ az elégtételben való közbenjárásra vonatkoznak, azaz az oikonómia szempontjából vizsgálják a kérdést. Kálvin is az *Institutio*-ban a testet öltés szükségességéről ír, s annak okául az engesztelő áldozat és helyettes elégtétel elvégzését jelöli meg. „Egyszóval, az egyetlen ok a Szentírásban arra, hogy miért akarta Isten Fia a mi testünket magára venni, és hogy miért fogadta el ezt a parancsot az Atyától az, hogy áldozat legyen, mellyel kiengeszteli az Atyát irántunk.”¹⁰⁷ Úgy tűnik, mintha az emberi természetre csak mint járulékos eszközre lett volna szükség a megváltáshoz. Ha pedig az emberi természet szükségyszerűség avagy járulékos eszköz, akkor a hangsúly valóban az isteni természetre tevődik át, s a monofizitizmus Damoklész kardjaként lóg az ortodox teológia feje fölött, még akkor is, ha ezt a szükségyszerű emberi természetet valóságosnak és igaznak is nevezi. Ezen példák kellőképpen szemléltetik, hogy a brazil teológus megállapítása helyes.

A testet öltés valóban szükséges volt, ezt Boff sem utasítja el. Csupán arra kívánom fölhívni a figyelmet, hogy a testet öltésről általában elsősorban a szükségességgel kapcsolatban szokott szólni a református teológia, hivatkozva arra, hogy „Isten igazsága megköveteli, hogy ugyanaz az emberi természet fizessen meg a bűnért, amely azt elkövette.”¹⁰⁸ Az Ige testté lételét, avagy Isten emberré lételét az igazságossággal és a bűnért való elégtétellel kapcsolja össze a református gondolkodás. Boff krisztológiájának fontosságát és értékét abban látom, hogy megmutatja, az inkarnáció még ennél is több üzenetet hordoz az ember számára. Az Ige testté lételeből tehát nem „csak” a helyettes elégtétel következik. Éppen ezért szerzetes teológiájában a felszabadítás személyes (egyéni) vonatkozásait az inkarnáció szempontjából vizsgálom dolgozatomban.¹⁰⁹

Boff véleménye szerint Jézus Krisztus kettős természetének az a nehézsége, hogy a kettőt igazi egységben szemléljük, ami nem csak egy esetleges társulás az ember megváltásáért, hanem bensőséges, intim kapcsolat¹¹⁰ Isten és ember között. Ez az egység csillan föl a Heidelbergi Káté 35. kérdés-feleletében is, megfogalmazásra azonban jóval korábban került, a 451-es Kalcedoni Zsinaton. A továbbiakban, Boff Kalcedoni Hitvallás-értelmezése felé fordítom figyelmem, először a két természet egymással való kapcsolatának bensőségességét, majd dinamikus nyitottságát tanulmányozom.

Kalcedon: Jézus Krisztus kettős természetének dinamikus értelmezése

A Kalcedoni Hitvallás szerint Jézus Krisztus valóságos Isten, emellett valóságos és igaz ember, akiben a két természet összeegyeztetetlenül, elválaszthatatlanul, oszthatatlanul és elkülöníthetetlenül van jelen. Boff szerint a kalcedoni szöveg megfogalmazása nem metafizikai és nem is elméleti, hanem szótériológiai leírás kíván lenni. A két természet léte a Fiú személyében azt fejezi ki, hogy Krisztusban van valami, ami közös az Atyával, istenség, és van benne valami, ami közös az emberrel, emberség. Lényegileg azonos Istennel, és lényegileg azonos

az emberrel. Két természet van jelen egy személyben. A két természet személyes egysége pedig az intimitásban, a bensőséges kapcsolatban valósul meg, amely annyira intim, hogy Krisztusban Isten és ember egy, így mondhatjuk azt is, hogy Isten született meg, és azt is, hogy Jézus Krisztus mindenható. Ez az intimitás az oka annak, hogy Jézus életének alapja és centruma Istenben volt, önmagáról soha nem önmaga felől beszélt, hanem mindig Isten felől.¹¹¹

A latin-amerikai teológus a természet és személy krisztológiai kifejezéseket, valamint a kettő egységét dinamikusan értelmezi, az antik korrall ellentétben, amikor azokat statikus értelemben olvasták. Eszerint a természet sok belső és külső tényező alapján alakul ki,¹¹² és a személyt alapjaiban meghatározza. A személy elsősorban egy én, amely önmagában és önmagának létezik, de másodsorban lényegi jellemzője, hogy közösségben, kapcsolatban és párbeszédben valósul meg. „Az én egyedül akkor létezik és él, ha kinyílik egy te számára.”¹¹³

Boff dinamikus értelmezésében Jézus Krisztus személyében az isteni és emberi természet nyitott. Teljesen ki vannak nyílván egymás számára, így formálnak intim egységet. Minél inkább kinyílt Jézusban az emberi természet, annál inkább átítatódott az isteni természettel, s annál inkább Istenben volt, s fordítva: minél inkább kinyílt Jézusban az isteni természet, annál inkább egygyé lett az emberivel, s az emberben volt.¹¹⁴ Itt szó szerint azt írja, hogy az emberi természet ebben a dinamikus nyitottságban megistenül, az isteni pedig emberivé lesz, humanizálódik. Ezzel vitatkoznom kell. Nem állíthatja, hogy az isteni természet emberivé lesz, az emberi pedig megistenül, ebben a megfogalmazásban ugyanis tévúton indul el, mert így nem marad meg a két különböző természet kalcedoni kitétele, ti. összeegyítetlenül, elválaszthatatlanul, oszthatatlanul és elkülöníthetetlenül vannak jelen Krisztusban, s „az egyesülés által semmiképpen sem töröltetett el a természetek különbözősége, sőt inkább mindegyik természet megtartotta a maga tulajdonságát.”¹¹⁵ Amit a dinamikus nyitott kapcsolatból fontosnak és helytállóknak tartok, az a két természet bensőséges kapcsolata, intim egysége, ami éppen az egymásra való kinyílásban valósulhat meg. Az ezen túlmenő megistenülés és humanizálódás gondolatát nem tartom elfogadhatónak.

Van a Jesucristo, el liberador című könyvében egy figyelemre méltó mondat, ami magyarázatot igényel: „Jézus az a lény (teremtény) volt, akit Isten azért akart, és hozott létre (teremtett), hogy teljesen Istenben létezzon, olyan formán, hogy minél inkább egységben van Istennel, s ezért minél inkább kilép önmagából, annál inkább önmaga lesz, azaz ember.” A mondat fordítása körültekintést igényel, ugyanis a *criatura* és *crear* szavak elsődleges jelentése teremtény és teremteni. Ezen jelentések azonban Jézusra nem alkalmazhatók. Még a létre hozott kifejezés is problémás, hiszen a Fiú öröktől fogva létezik. Meg kell azonban különböztetni a Szentháromság második személyét, aki öröktől fogva létezik, Jézus Krisztustól, aki csak az első karácsony óta létezik. A Fiú, mint isteni személy vette magára karácsonykor az emberi természetet, az Ige testté lett, s megszületett Jézus Krisztus. „Istenség szerint eleve az Atyától, emberi lét szerint pedig ugyan az utolsó napokban érettünk és a mi üdvösségünkért az istenszülő szűz Máriától született.”¹¹⁶ Isten, aki mindig is Isten volt, és továbbra is az, karácsonykor magára öltötte az embert, ami nem volt mindig.¹¹⁷ Amennyiben így értjük a mondatot, helyesen értjük. Egy kivetnivaló mégis marad a mondatban: nem kellene Jézusról múlt időben írnia, a Föltámadott ugyanis ma is él.

A Jézus Krisztusban lévő két természet dinamikus kapcsolata, interakciója nem más, mint az önátadás aktusa.¹¹⁸ Ha egy töredékes emberi példát szeretnénk keresni ennek a bensőséges kapcsolatnak az ábrázolására, akkor legalkalmasabbnak az áldott állapotban lévő nő másállapota tűnik, aki egynek érzi magát gyermekével, hiszen testén belül, önmagán belül hordozza őt, és számára minden a gyerekekről szól. A nő lénye, annak fizikai és pszichikai valósága egyaránt ki van nyílván a kezdődő élet, az új lény számára. És ez fordítva is igaz. A prenatális kutatások

évtizedekkel ezelőtt bebizonyították, hogy a gyermek érzékeli anyját mind fizikai, mind pszichikai valóságként. Egyes elméletek szerint kezdetben a magzat pszichéje össze van olvadva az anyáéval, s önmagát nem tudja az anyjától különálló entitásként megélni.¹¹⁹ Tehát a gyermek is ki van nyilván anyja számára, neki is minden az életet adó lényről szól. Ehhez hasonlítható Boff leírása Jézus Krisztus két természetének egymásra való teljes nyitottságáról. Fekete Károly is utal erre a szoros kapcsolatra, amikor ezt írja a Heidelbergi Káté magyarázatában: „...*Isten önmagához kapcsolta ezt a születendő gyermeket.*”¹²⁰ Fontos, hogy Krisztus gyermekként jött a világra, ugyanis másképp nem lenne valóságos ember, hiszen csak így tudta megjárni az emberi élet teljes útját.¹²¹

Jézus Krisztus emberi természete

Boff azt írja, hogy Jézusban megjelenik minden, ami autentikus emberi tulajdonság. „*Isten ember akart lenni... Valóságosan egy közülünk, egy korlátolt ember, aki növekszik, tanul és kérdez, tud meghallgatni és válaszolni.*”¹²² Az evangéliumok úgy mutatják be Jézust, mint akinek normális emberi élete volt, megtapasztalta az éhséget, szomjúságot, s mély emberi érzésekkel rendelkezett, ismerte a magányt, a barátságot, sírt Lázár halálakor, volt szomorú, boldog, és félt, része volt megkísértésben és halálfélelemben.¹²³ A teológus kiemeli, hogy olyannyira emberi lelkiállapotokban volt része Jézusnak, hogy „*egyszer olyan mélyre süllyedt egy szörnyű depresszióba*”,¹²⁴ hogy így szólt „*Szomorú az én lelkem mindhalálig...*” (Mt 26,38) Jézus Krisztus megkísértésének története megmutatja, hogy neki is át kellett élnie emberi kríziseket, amelyek az emberi életszakaszokat jellemzik.¹²⁵

Az, hogy Jézus Krisztus megszületett, és emberi életet élt, megjárta az emberi életnek azt az útját, amit mi is; a bűn kivételével mindenben része volt, amiben nekünk, embereknek, azt jelenti, hogy Isten nem csak az ember eljövendő életére és nem csak a lelkére tart igényt. Isten a teljesség igényével lép fel, a földi életnek is Istene, az élet minden területét meg akarja váltani, újjá akarja szülni, s az élet minden területén lehet vele találkozása az embernek. Nincs olyan élethelyzet, amivel ne tudna azonosulni, nincs olyan érzelem, amit ne ismerne. Tehát az istenkapcsolat nem spiritualizálható, nem korlátozható a lelki életre. Ezt fogalmazza meg a Heidelbergi Káté 35. kérdés-felelete, ahogy arra Fekete Károly is föl hívja a figyelmet magyarázatában: „*A HK. 35. felelete hangsúlyozza tehát azt, hogy Isten örök Fia, aki valóságos és örök Isten, és az is marad, egyben teljesen ember is, aki valóságosan is részese az emberi természetnek.*”¹²⁶

Jézus Krisztus személyében tehát Isten magára vette a teljes emberi természetet, mindent, ami emberi, mindent, ami az emberi élet és valóság része, a bűnt kivéve. Isten karácsonykor föl vállalta az ember létet.¹²⁷ „*Mert nem olyan főpapunk van, aki ne tudna megindulni erőtlenségeinken, hanem olyan, aki hozzánk hasonlóan kísértést szenvedett mindenben, de nem vétkezett.*” (Zsid 4,15) „...*a mi Urunk Jézus Krisztust valljuk, aki tökéletes az istenségben, és aki tökéletes az emberi létben; aki valósággal Isten és valósággal ember, okos lélekből és testből való, egylényű az Atyával istenség szerint és ugyan egylényű velünk emberi lét szerint, mindenben hasonló hozzánk, kivéve a bűnt...*”¹²⁸ Jézus Krisztus személyében tehát az isteni természet a miénkkel megegyező emberi természettel létesített bensőséges kapcsolatot. A továbbiakban azzal foglalkozunk, hogy mi következik ebből az emberre nézve.

Infinitum capax finiti

Tanulmányomban Boff teológiájából kiindulva javaslatot teszek az infinitum capax finiti kifejezés használatára.¹²⁹ Jézus Krisztus kettős természetének csodája nem csak maga a tény,

hogy a Logos testet öltött, az Isten leszületett közénk. Jézus kettős természetének két üzenete van. Az egyik a már említett istenszületés, a másik, hogy a szent Isten a profán és tökéletlen emberi természettel lépett bensőséges kapcsolatba Krisztus személyében. Tehát csoda az is, hogy Jézus Krisztus a miénkel megegyező emberi természetet vette magára.

Ez utóbbi tényt jelölhetjük az infinitum capax finiti kifejezéssel. A végtelen isteni természet el- és befogadta, magába emelte a véges emberi természetet. „Isten behelyezte az embert az isteni szférába.”¹³⁰ Karácsony eseményének két jó híre van tehát: megszületett az üdvözítő, aki az Istennek fia, és az embernek fia, Dávidnak magva.¹³¹ Isten, aki mindig is Isten volt, és továbbra is az, karácsonykor magára öltötte az embert, ami nem volt mindig.¹³² Az infinitum capax finiti kifejezést mint az emberi természet isteni szférába való beemeléseinek mozzanatát használjuk, s csak erre. Azt ugyanis nem jelenti, hogy az isteni természet bizonyos része Jézuson kívül maradt volna, hiszen benne a teljes Logosz jelent meg.¹³³ A kifejezésnek nem metafizikai jelentése van.

Karácsonykor Isten magába fogadta az emberi természetet. Elfogadta azt úgy, ahogy van. Ebből az következik, hogy nem kell fölemelkednie Isten szintjére, szabad embernek lennie. Elfogadhatja önmagát tökéletlenségével, mert Isten az ember szintjén találkozik az emberrel. Az embernek nem kell Istenhez mennie, de nem is mehetne, mert közöttük egyetlen út létezik: Jézus Krisztus. Ezt az utat pedig Isten tette meg az emberért. „Én vagyok az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához, csak énáltalam.” (Jn 14,6) Kálvin is ír erről: „Bizonyos, hogy reménytelen lett volna a helyzet, ha maga Isten fensége nem szállt volna le hozzánk, mivel nekünk nem állt módunkban felmenni Őhöz. Ezért arra volt szükség, hogy az Isten Fia „Immánuel”, azaz „velünk az Isten” legyen számunkra, és pedig olyképpen, hogy az Ő istensége és a mi emberi természetünk – kölcsönös kapcsolat által – egyesüljön.”¹³⁴ Azzal, hogy Isten Krisztusban elfogadta a valóságos emberi természetet, fölszabadította az embert arra, hogy megmaradhasson annak, ami: embernek. Sőt Boff rámutat arra is, hogy a Fiú nemcsak hogy magára vette az emberi természetet, de ki is teljesítette azt. Benne teljességgel megjelent az igazi, a teremtés rendjének megfelelő ember, ezzel pedig Krisztus „visszaadta az embert önmagának.”¹³⁵ S az Ő példája nyomán, ahogyan azt a 6. pontban bemutatom, az embernek nemcsak elfogadnia kell önnön természetét, hanem kiteljesítenie is. Jézus Krisztus emberi természete tehát, a bűnt kivéve, tökéletesen megegyezik a mi emberi természetünkkel.¹³⁶ De hogyan egyezhet meg teljesen az Ő emberi természete a miénkel, hogy ha nem követett el bűnt, márpedig a mi természetünknek egzisztenciális jellemzője a tökéletlenség? A következőkben megvizsgálom, miként definiálja Boff a bűnt, s mit ért a bűn elleni harc alatt.

Bűn

Boff szerint Pál teológiájában és az I-II. század hagyományában Jézus bűntől való mentességét Istennel való bensőséges és megzavarhatatlan egysége jelenti. Jézus azért volt bűn nélküli, mert Istenbe helyezte léte központját, Istenben volt, áthatva általa. A dél-amerikai teológus szerint ezt nevezzük szentségnek. Ezzel ellentétben a következőképpen definiálja az ember bűnét: „önmagába való bezárkózás, míg nem számúzi Istent, énje középpontját saját magába helyezi, képtelen egoizmus nélkül szeretni.” Luther ugyanezt így adta vissza: „cor incurvatus in se ipse.”¹³⁷

A latin-amerikai teológus az eredendő bűnt mint skizofrén állapotot szemléli, melyben az ember nem tud szeretni, s önmaga helyett élete közepét képtelen Istenbe helyezni. Tehát a bűn az Istentől való elidegenedett állapot. Jézus Krisztus ettől az eredendő bűntől volt mentes, s büntelensége sokkal inkább ezt jelenti, semmint etikai cselekedeteinek tisztaságát.¹³⁸ A bűn-

telenség elsősorban nem erkölcsi tökéletességet jelent. A bűn tehát nem erkölcsi kategória, hanem teológiai, az Istentől elidegenedett állapotot jelenti. Ennélfogva a bűn elleni harc sem erkölcsi, hanem teológiai megoldás kell, hogy legyen, mégpedig az Istennel való találkozás, kapcsolat. Ez az imago dei-vé válás folyamata.

Imago dei

A felszabadítás-teológiai képviselője a nyitottságot nem csak Jézus Krisztus kettős természetének alapvető jellemzőjeként kezeli, hanem a názáreti rabbi legfontosabb tulajdonságának is tekinti. Tehát Jézus egész személyét a nyitottság jellemezte. Teljesen nyitott volt másokra, nem volt személyválogató, meghallgatta őket, elfogadta őket, nem moralizált. Boff Jézus létét mások-szá számára-való-lét-nek nevezi, s kiemeli a Nagy Másikra, Istenre való nyitottságát, akinek teljesen, totálisan nyitott volt.¹³⁹ Szerinte Jézus megüresítette önmagát, hogy lényének belsejében helyet készítsen arra, hogy megteljen a másik valóságával.¹⁴⁰

A teológus az ember legfontosabb tulajdonságának is a nyitottságot látja. Számára az ember csak teljes nyitottságában és kapcsolataiban értelmezhető, mint a kapcsolati háló egy csomópontja. A személy pedig csak akkor személy, csak akkor nevezheti magát énnek, ha egy tevel szemben áll, és kommunikál, kapcsolatot létesít, azaz, ha kinyílik valaki más számára. A kapcsolati hálónak az Istennel való kapcsolat is elengedhetetlen része. „Az ember minél inkább kapcsolódik, s kijön önmagából, önmaga annál inkább növekszik, és annál inkább emberré válik.”¹⁴¹ Sőt az emberség kritériumának tekinti, hogy az ember minél inkább kinyíljon Istenre. Az okfejtés nagyon egyszerű és logikus. Jézus a láthatatlan Isten képe (Kol 1,15), a valódi imago dei, így Benne a legmélyebb értelemben véve, azaz tökéletesen megjelent az ember (is).¹⁴² Ha pedig az ember eredeti és hamisítatlan önmaga, azaz imago dei akar lenni, akkor Krisztus példáját kell követnie. Minél inkább ki kell nyílnia Istennek, s bensőséges kapcsolatba kell vele kerülnie, továbbá ki kell nyílni embertársnak is. Az, hogy az ember imago dei-nek teremtett, ma azt jelenti, hogy „mindnyájan Jézus Krisztus képére és hasonlatosságára vagyunk rendeltetve.”¹⁴³

Az imago dei legfontosabb jellemzője tehát, hogy nyitott Istenre és a többi emberre. Az Istennel való teljes nyitottság az eredendő bűn, az Istentől való elidegenedett állapot legyőzése. Jézus Krisztus mindig intim egységben volt Istennel, status integritatis-ban, így Ő mentes volt az eredendő büntől, s egyszersmind így Ő az ember archetípusa,¹⁴⁴ végcélja, rendeltetése. Az imago dei-vé válás folyamatára tekinthetünk úgy, mint a bűn elleni küzdelemre. Ebben vélem felfedezni Boff felszabadításról vallott nézetét, melyet megkülönböztetnék a megváltástól. A megváltás egyszeri, a helyettes elégtétel elfogadása megteremti az Istennel való találkozás helyzetét. Az imago dei-vé válás azonban folyamat, mely egyre jobban felszabadít a bűn hatalma alól, amelyet meghatározhatunk folyamatos megtérésként, vagy azonosíthatjuk a kálvini megszentelődéssel.¹⁴⁵

„...A hit által ragadjuk meg Krisztus igazságát, és egyedül ezáltal nyerjük el kiengesztelésünket Istennel. Ezt az igazságot azonban nem nyerhetjük el anélkül, hogy ezzel egy időben a megszentelést is meg ne ragadnánk. Mert Krisztus »bölcességül, szentségül és váltságul« adatott nekünk (1Kor 1,30). Krisztus tehát csak azt igazítja meg, akit ugyanakkor meg is szentel. Ezek a jótétemények ugyanis örök és elválaszthatatlan kötélekkel vannak egymáshoz kapcsolva [...] Noha különbséget teszünk köztük, Krisztusban azonban ez a kettő elválaszthatatlanul együtt található. Megigazulást keresel Krisztusban? Akkor előbb birtokolnod kell Őt; Krisztust azonban nem birtokolhatod anélkül, hogy kiengesztelésének részese ne lennél, mert Ő nem

osztható részekre. (1Kor 1,13) Mivel tehát az Úr kizárólag csak önmaga odaadásával adja nekünk áldásul ezeket a javakat, azért mindkettőt egyidejűleg ruházza ránk és sohasem egyiket a másik nélkül. Így tehát világos, hogy mennyire igaz az, hogy nem igazulunk meg cselekedetek nélkül, de cselekedetek által sem, mert a Krisztusban való részesedésünk, amelyben megigazulunk, a megszenteltetést éppen úgy magában foglalja, mint a megigazítást...²¹⁴⁶

Az imago dei új valóságát Boff Isten országával azonosítja. „Az ember lelke mélyén meg van győződve arról: létének igazi középpontjában nem saját énje, hanem az isteni Te áll. Csak, aki személyiségének e végső centrumába hatol, az járhat helyes úton a földi életben. Csak akkor történik meg az életében is Isten akarata, és ha ez megtörtént, akkor hozzá is elközelgett az Isten országa.”²¹⁴⁷ Ha tehát az ember megnyílik Istennek, akkor életében megjelenik Isten országának új rendje. S mivel Jézus a valódi imago dei, ezért Boff értelmezésében csak rajta keresztül érthetjük meg, hogy kicsoda is az ember. Ő az út, és az út célja is. Ő a valódi ember, s csak őt követve válhatunk mi is valódi emberekké, imago dei-kké.²¹⁴⁸ „Kihívásunk: egyre jobban kinyílni mindennek és mindenkinek, avégre, hogy Krisztushoz hasonlóan, megtelhessünk az isteni és emberi kommunikációval. Bűnünk és Istentől való elidegenedetségek közepén, fogytékosan kell megvalósítanunk azt, amit a Názáreti Jézus teljesen és abszolút módon valósított meg földi és lelki életében.”²¹⁴⁹ Benne jelent meg az Isten országa, s az imago dei-vé válás során az emberben is megjelenik.

Azonban fölvetődik egy kérdés. Van-e különbség az ember Isten felé való kinyílása és Jézus Krisztus Isten felé való kinyílása között? Boff erről a problémáról nem ír, s nem is kezeli következetesen idekapcsolódó kijelentéseit. „Jézus (szó szerint: a teremtmény Jézus) annál inkább önmaga, minél inkább Istenben van, analogikusan: Isten annál inkább önmaga marad, minél inkább Jézusban van, és magára veszi valóságát. Láthatjuk, Isten és ember Jézusban egy egységet alkot.”²¹⁵⁰ A szerzőnek következetesen különbséget kellene tennie Jézus emberi természete és Jézus Krisztus személye között. Ha ezt a különbségtételt megtesszük, akkor kérdésünkre a válasz egyszerűen megfogalmazható: van különbség az ember és Jézus Isten felé kinyílása között, mert Jézus Krisztus ezt önmaga személyén belül valósítja meg, az ember pedig önmaga személyén kívül istenkapcsolatában, interperszonális síkon. Jézusban benne van az ember és benne van az Isten, a kettő egymásra kinyílván, intim egységben. Az emberben nincs benne az Isten. Az ember kinyílni Istennek, Isten beléphet az ember valóságába, és lehetnek bensőséges kapcsolatban, Isten formálhatja a személyt, de nem lesz a személy része természet szerint. Az ember nem istenül meg. Fogalmazzuk át a mondatot: „Jézusban az emberi természet annál inkább emberi, minél inkább kinyílik Istenre, és analogikusan Isten (értsd: Szentháromság egy igaz Isten) annál inkább önmaga marad, minél inkább Jézusban van, és magára veszi valóságát.”

Boff antropológiájában Isten és ember szorosan kapcsolódik egymáshoz, mert az ember Isten nélkül nem felel meg rendeltetésének, nem imago dei, csak árnyéka önmagának. Eszerint az ember annál inkább ember, minél inkább kinyílik Istennek. Fordítva is igaz lenne ez a dinamika? Az idézett mondat erre utal: „analogikusan Isten annál inkább önmaga marad, minél inkább Jézusban van, és magára veszi valóságát.” Itt azonban fölvetődik egy kérdés: ember nélkül nem Isten az Isten? Isten csak akkor válik valóban Istenné, ha kinyílik az embernek? Olyan mintha ezt állítaná. Ezt azonban nem lenne elfogadható. Isten önmagában, azaz ontológiailag Isten. Boffot korrigálva azt mondanám, hogy bár Isten önmagában is Isten, istenségének lényegét épp abban nyilatkoztatja ki, hogy kinyílt az ember számára, s őt végre teremtette, „hogy teremtő Istenét igazán megismerje, szívből szeresse és Vele örökké tartó boldogságban”

éljen.¹⁵¹ Tehát istenségét abban mutatja meg, hogy közösségben szeretne lenni az emberrel. A Krisztus-események is ugyanez a célja.

A brazil teológus, amikor Jézus Krisztus kettős természetét tárgyalva Jézus Istennel való bensőséges kapcsolatáról ír, majd mikor Jézust az ember – imago dei – tökéletes megvalósítójaként mutatja be, úgy ír Jézusról, mint aki az emberben eleve benne lévő lehetőséget valósította meg. „Az inkarnáció egy olyan lehetőség átfogó és totális megvalósítását jelenti, amit Isten a teremtés által az emberi egzisztenciába helyezett.”¹⁵² Ebben az esetben is fölvetődik az a kérdés, melyet korábban feltettem, hogy van-e különbség Jézus Krisztus és az ember Istennek való megnyílása között? Ezt a kérdést már megválaszoltam. Emellett azonban problémásnak gondolom azt a kijelentést is, mely szerint Jézus Krisztus valami olyat valósít meg, amire a lehetőség mindnyájunkban benne rejlik. Amennyiben imago dei-nek tekintjük Jézust, úgy elfogadható, hogy valami olyat valósít meg, ami minden ember rendeltetése. Ha viszont az Istenre való kinyílását kettős természetének dinamikájára értjük, akkor nem fogadható el ez a kijelentés, mert ebben az esetben nem különböztetjük meg az embert Jézus Krisztustól, hiába írja azt, hogy csak töredékesen tudja megvalósítani ugyanezt az ember.

Három pontban tudom összefoglalni a gondolatsor hibáját. Először is, ha az ember megvalósíthatná azt, amit Jézus megvalósított, akkor nem lenne szüksége megváltásra. Másodszor, ha Jézus Krisztus olyat valósított meg, ami minden emberben benne van, akkor Jézus vagy csak valóságos ember, de nem valóságos Isten, tehát nincs kettős természete, hanem „csak” tökéletes istenkapcsolata. Vagy pedig, és ez a harmadik, az embernek is kettős természete van.

A probléma feloldását abban látom – mint már korábban is írtam –, hogy ha különbséget teszünk az ember és Jézus Krisztus személye között, akinek valóságos emberi természete volt a valóságos isteni természete mellett. A két természet dinamikus kapcsolata az egy személyen belül valósul meg. Az ember azonban nem önmaga személyén belül van kapcsolatban Istennel, ez ugyanis azt jelentené, hogy Isten bennünk van. Bizonyos értelemben bennünk van, mert belép valóságunkba. A Szentlélek megragadja, újjászüli az embert. Viszont érdemes lenne megfordítani a kérdést, s ahelyett, hogy Isten bennünk van-e, inkább azt kellene kérdezni: benne vagyunk-e mi, emberek az Istenben? A választ pedig ismételt az infinitum capax finiti-ben látom, pünkösdi vonatkozásában. A Szentlélekre szimbolikus értelemben tekinthetünk Isten méheként, s az újjászületett ember benne van, mint magzat az anyjában. „Mert őbenne élünk, mozgunk, és vagyunk.” (ApCsel 17,28) Ebben az értelmezésben a hívek vannak Istenben, s nem Isten a hívekben, az ember nem istenül meg. Jézus Krisztus esetében ez a bensőséges kapcsolat azonban az Ő személyén belül valósult meg, az ember esetében csak interperszonális síkon. „Maradjatok énbennem és én tibennetek.” (Jn 15,4) Ezt az egymásra való kinyílásban, mély kapcsolatban tartom értelmezhetőnek, nem pedig természetszerű egységben.

Azt írja Boff, hogy ezt a lehetőséget Isten a teremtés által helyezte az emberbe. Ez elfogadható, amennyiben status integritatis-ként értelmezzük, amelyben az ember az Édenben volt, s amely elveszett a bűneset következtében. Jelen világunkban azonban ez már egy eljátszott lehetőség. Elképzelhetőnek tartom, hogy az új teremtésben ez az emberben lévő látens lehetőség visszaállíttatik, és személyén belül fog megvalósulni ugyanaz a kapcsolat, ami Jézusban, hiszen „még nem lett nyilvánvalóvá, hogy mivé leszünk.” (1Jn 3,2).

Boff az inkarnációt nem pontszerűen szemléli, karácsony nem az inkarnáció érkezési pontja. Inkarnációs folyamatról ír, amely karácsony előtt Isten gondolataiban kezdődött, karácsony az inkarnációs folyamat indulási pontja, végpontját, kiteljesedését pedig a feltámadásba helyezi. A teljes inkarnáció húsvétkor történt meg. A teljes ember a feltámadott, mert csak a Feltámadott az, aki teljesen mentes a tér és idő korlátaitól, s csak a halált is vállaló engedelmesség lehet az Istennek való teljes önátadás.¹⁵³ Jézus Krisztust tehát földi életében valamennyire korlátozta

a tér és idő Istennel való kapcsolatában, a föltámadás után azonban az isteni és emberi valóság teljesen eggyé vált. Ennek az analógiájára elképzelhető, hogy az ember is a feltámadásban azt a valódi emberséget kapja meg, ami eddig csak Krisztusban jelent meg. De milyen volt az első ember? Ugyanolyan, mint Krisztus? Vajon a tér és idő csak a bűneset óta korlátozza az embert? Különbözik-e az első ember status integritatis-a a Krisztusétól?

Amikor a latin-amerikai teológus szekuláris nyelvezettel, azaz jelen korunk világgépének kifejezéseit használva fogalmazza meg krisztológiáját, Jézus Krisztust „*az evolúció ómega pontjának*” nevezi. Ezzel arra utal, hogy Ő a legtökéletesebb, a végső ember. Ennek kifejtése során leírja, hogy a kozmosz minél inkább fejlődik, annál inkább összetettebb, bonyolultabb lesz, tehát a világ egy tökéletesedési folyamatban van. Ebből kiindulva a szellemet az anyag legteljesebb megvalósításának és koncentrációjának nevezi. Az emberi faj megjelenését pedig a teremtettség öntudatra ébredéseként definiálja, mely önkormányzásba kezd.¹⁵⁴ Érdekes, logikailag jól felépített gondolatsor. Azonban több kérdést is fölvet. Ha az anyag előbb volt, mint a szellem, akkor hol volt Isten a teremtéskor? Boff Istenre egyszer utal, a világot igazgató rejtett értelemként, de ennél részletesebb kifejtésre lenne szükség. S ha a szellem az anyagból fejlődött ki, akkor az anyagnak preegzisztensnek kell lennie.

Ebben a fejlődési folyamatban Jézus Krisztus, mint homo revelatus jelenik meg, mert Benne érte el kifejlett állapotát az ember, aki addig csak látenszen létezett a fejlődési folyamatban, mint potencia. Boff odáig megy, hogy kijelenti: „*az ember, akit Isten akart, és aki radikálisan az Ő képe és hasonlatossága, nem igazán az első, állatvilágból kifejlődött ember, hanem a föltámadott, az eszkatológiai ember. A testet öltött és feltámadott Krisztus jeleníti meg a végső ember jellemzőit.*”¹⁵⁵

Lehet-e olyat állítani, hogy az első ember nem volt igazán imago dei? Elfogadható-e ez a kijelentés? Ha az első ember nem volt imago dei, akkor nem volt status integritatis-ban, ebből kifolyólag nem volt Éden, sem bűneset, s a teremtés sem egy egyszeri isteni cselekedet, hanem egy folyamat, amely ma is tart. S ha a teremtés nem az Édennel kezdődött, s bűneset sem volt, akkor Isten és ember kapcsolatában nem következett be törés, s nincs eredendő bűn sem, mert az embernek nem volt mitől elidegenedni. A teológus tehát ellentmondásba kerül önmagával, ő ugyanis vallja az eredendő bűn tanát. Ebben a gondolatmenetben, ha nincs eredendő bűn, akkor Isten milyen joggon hívja az embert megtérésre, s Jézusnak miért kellett meghalnia, mitől kellett az embert megváltani?

Vajon a szerző célja ezzel az eszmefuttatással, hogy megszólítsa a szekularizálódott embert, s elvezesse Krisztusig, az evolúció ómegájáig, és ha ez sikerült, akkor adja elé az ortodox keresztyén tanítást? Erre nem utal, s nem is lenne célravezető, mert ellentmondásos és összezavaró lenne. Az „*evolúció ómegája*” kifejezés jó és hasznos lehet, de egy átgondoltabb és részletesebb kifejtésére lenne szükség. Boff leírja, hogy Jézus jelene a mi jövőnk. Feltételezem, az „*evolúció ómegája*” kifejezés ezt takarná, amely meg is állná a helyét, hiszen „*mi pedig, miközben fedetlen arccal, mint egy tükröben szemléljük az Úr dicsőségét mindnyájan, ugyanarra a képre formálódunk át az Úr Lelke által dicsőségről dicsőségre.*” (2Kor 3,18)

BOFF KRISZTOLÓGIÁJÁNAK KRITIKÁI

McGovern és Cook kritikaként hozza föl Boff krisztológiájával szemben, hogy nem sajátosan latin-amerikai krisztológia, hiszen európai teológusokból merít, és hivatkozik is rájuk, többek között használja Rahner, Kasper, Schillebeeckx, Pannenberg, Küng és Moltmann teológiáját.¹⁵⁶ Ezt a képet ki kell egészíteni Garret megjegyzésével, mely szerint maga a felszabadítás ideája szintén nem latin-amerikai specifikum, az ugyanis Európában és Észak-Amerikában fejlődött ki. Példaként Bultmann, Tillichet, Barthot, Berdyaevet és Moltmann említi.¹⁵⁷

Igaz, hogy a felszabadítás-teológia sokat használja az európai és észak-amerikai teológia eredményeit, mégis felszabadítás-teológia, mint irányzat nem fejlődött ki Európában és Észak-Amerikában, hanem éppen a harmadik világban (illetve idesoroljuk még a feminizmust). Ennek oka a társadalmi kontextus, az elnyomott, kizsákmányolt és perifériára szorult társadalmi valóság. Meglátásom szerint Latin-Amerikának nem szándéka kisajátítani a felszabadítás koncepcióját, s tisztelettel tekintenek azon teológusokra, akik munkája hatással volt az irányzat alakulására. Így ezen kritikát nem feltétlenül kell kritikának tekintetni, sokkal inkább ténymegállapításnak.

Az a megállapítás, hogy Boff krisztológiája nem sajátosan latin-amerikai, megállja a helyét. Azonban vitatkoznék a két említett forrással, hiszen a szerző könyvében nem lép fel azzal az igénnyel, hogy latin-amerikai krisztológiát ír, így nem lehet ezzel a kritikával illetni. A mű címe: Jézus Krisztus, a felszabadító. Kritikai krisztológia napjainkra. A könyv jelentős hányadában történeti áttekintést nyújt a krisztológia és hermeneutika alakulásáról. Ezen túl szintén fontos részét teszi ki a műnek az a szándék és próbálkozás, hogy a klasszikus krisztológiai tanításokat szekularizált nyelvezettel, azaz a modern ember nyelvén, fogalmi készletével írja le. Latin-Amerika egyetlen rövid alfejezetben kerül említésre a hermeneutikával kapcsolatban, csupán hat oldalon keresztül. A fejezet célja, hogy röviden bemutassa, Latin-Amerikában miképp értelmezik a Krisztusról szóló tanítást, és hogyan néznek Jézus Krisztus személyére, azaz miben tér el a latin-amerikai krisztológiai hermeneutika más kultúrák értelmezésétől. Ez Boffot természetesen befolyásolja, de nem erre alapozza krisztológiáját, hanem a Szentírásra, a dogmákra és a teológia eredményeire.

McGovern szerint Boff csak korrektúrázza a kritikai munkákban megjelenő Krisztus-képet, s nem hoz semmilyen forradalmi újítást.¹⁵⁸ Ez a kijelentés megállja a helyét. A felszabadítás-teológia általam kutatót képviselőjének (és más felszabadítás-teológusok) érdeme az lehet, hogy az európai teológiák vívmányait integrálta saját kultúrájába és egyházába, valamint katolikusként nyitott volt a protestáns teológia eredményeire is.

Egy brazil jezsuita, biblikus tudós, Terra szerint Boff gyengesége, hogy bultmanni hibákat követ el, s a Vatikán valódi problémája vele nem a felszabadítás-teológia, hanem a bultmanni liberális krisztológiája. Emellett azt is fölroja neki, hogy Jézus emberségéről vallott modern felfogása is problémás. McGovern azonban rámutat, hogy ez a kritika érinti Bernard Lonergant, Karl Rahnert, Schillebeeckxet és másokat is, s így a Terra kritikájára adott adekvát válasz őket is védené.¹⁵⁹ Terra kijelentései háttérben tehát nem a felszabadítás-teológia elleni kritikák állnak, hanem a neológia (pl.: nouvelle théologie) és az újítással szembeni ellenszenv.

ÖSSZEFOGLALÁS

Dolgozatomban Leonardo Boff strukturális és egyéni felszabadításról szóló nézeteit vizsgáltam. Fő kutatási kérdésem az volt, hogy miben látja Boff a strukturális felszabadítást, s mi az alapja a társadalmi ügy melletti elköteleződésének. Az említett alapot Boff krisztológiájában, azon belül Jézus Krisztus kettős természetéről szóló tanításában fedeztem fel. Tézisem szerint a latin-amerikai felszabadítás-teológia társadalomért érzett felelősségének alapja Jézus Krisztus kettős természetének dinamikus értelmezésében található. A Szentháromság második személye ugyanazt az emberi természetet vette magára, amellyel mi is rendelkezünk. Ez azt jelenti, hogy Isten elfogadja az emberi természetet, ezért az ember is elfogadhatja. Sőt, ahogyan Krisztus kiteljesítette magában, úgy kell az embernek is elkezdnie kiteljesítenie, s minél jobban ki kell nyílnia Istennek és embertársnak. Krisztus tehát az emberi természet paradigmáját adta az övéinek. Krisztus kettős természete megjeleníti az imago dei-t. A dolgozat

ezen részében Boff Jesucristo, el liberador. Ensayo de Cristología crítica para nuestro tiempo című könyvét használtam forrásként, illetve két inkarnációról szóló cikkét. A brazil teológus gondolkodásában az imago dei-vé válás folyamata az egyéni felszabadítás, amely megkezdí a küzdelmet az eredendő bűn (elidegenedett állapot) ellen. Az ember kinyílik Istennek és embertársnak. Az Istennel való találkozás, a megtapasztalt kegyelem és szabadítás pedig a keresztyén embert és az egyházat érzékenyvé teszi a társadalmi ügy iránt. Az Istenre való kinyílás által ugyanis megjelenik az ember életében Isten országának új rendje. Ennélfogva az újjászülett ember – az imago dei – és az egyház képviseli a világban Isten országát és annak új rendjét.

Isten országának új rendjében pedig központi szerepet tölt be a felebarát iránti szeretet gyakorlása, melynek egyik formája a társadalmi ügy iránti elkötelezettség. A téma kutatása során Boff Miatyánk, Nueva evangelización és Jesucristo, el liberador. Ensayo de Cristología crítica para nuestro tiempo című műveit használtam, valamint 2015-ben megjelent, témához kapcsolódó cikkeit. Más felszabadítás-teológusokkal ellentétben Boff nem használja az Exodus-paradigmát, hogy abból vezesse le a társadalmi ügy fontosságát. Teológiájának kulcseleme Isten országának képe, mellyel nem politikai programot kíván leírni, hanem a Jézus Krisztusban megjelent új rendet és létmódot, melyet a teremtettség visszaállításaként szemlél.

Boff a kapitalizmust a bűn rendszerének tekinti. Gazdaságkritikájában használja a marxista társadalomanalízist, azonban más konzekvenciákat von le, valamint saját megoldási javaslatokat ír le. A felszabadítás-teológia célul tűzi ki az igazságtalan és elnyomó társadalmi rendszerek megváltoztatását, s hirdeti, hogy lehetséges a strukturális felszabadítás megvalósítása a történelem keretein belül. Dolgozatomban azonban kimutattam, hogy teljes, totális és abszolút strukturális felszabadítás csak az eszkatonban lesz. Az általam kutatott teológus gondolkodásában is ez a vélemény mutatható ki. Mindazonáltal a felszabadítás-teológia és Boff munkássága szupervízióra hívja az egyházat, s rákérdez, hogy tud-e az egyház önazonosnak maradni a világban, tud-e a föld sója lenni? Megérint-e a világban látott szenvedés, tesz-e elene? Ha nem, érintve volt-e egyáltalán Isten által? Összefoglalva, a brazil teológus megfogalmazását használva azt mondhatom, a felszabadítás-teológia rámutat, hogy az atya-fiú vertikális kapcsolatból következnie kell a testvériség horizontális kapcsolatának. Dolgozatomat egy idézettel zárnám Bofftól, mely visszatükrözi az egyéni felszabadítás és a társadalmi ügy kapcsolatát: *„minden igaz felszabadulás az Istennel való bensőséges találkozásból fakad, és ez készlet bennünket az elkötelezett földi cselekvésre is. Isten szavát evilági összefüggésben halljuk meg, és ez szüntelenül buzdít: Menj és cselekedj!”*¹⁶⁰

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

A latin-amerikai kontextus

A felszabadítás-teológiát befolyásoló latin-amerikai kontextust ismertette elsőként beszélni kell a kulturális elnyomásról. Az Új Világ felfedezésekor a gyarmatosítók mellett hamar megjelentek a keresztyénség képviselői, akik meg kívánták ismertetni a pogány amerikai őslakosokkal az evangéliumot.¹⁶¹ Az indiánok azonban teljesen más erkölcsöt, életvitelt és kapcsolatteremtést tapasztaltak a gyarmatosítók részéről, mint amit a misszionáriusok tanítottak nekik a Bibliából. A középkori missziói paradigmát expanziós evangelizáció jellemezte, azaz Európa nem csak politikailag, de kulturálisan és spirituálisan is meghódította Amerikát.¹⁶² A félelmet evangelizációs eszközként használta az egyház, példa erre az első latin-amerikai katekizmus,

melyet 1510 és 1521 között alkottak meg, s mely kimondja, hogy az indiánok minden őse a pokolba került, s ha ők most nem térnek meg, szintén odajutnak.¹⁶³ A keresztyén egyházak a latin-amerikai vallásokat illegitimnek kiáltották ki, démonizálva azokat,¹⁶⁴ a depositum fidei elve alapján kialakult felsőbbrendűség érzete¹⁶⁵ miatt, így megfosztva az őslakosokat mindentől, ami számukra szent volt, s tiszteltek, elvettek tőlük vallást és ősoket egyaránt. Ezt a kritikát maguk az indiánok fogalmazták meg 1985-ben, mikor János Pál pápának indiánmozgalma három képviselője egy levelet adott át néhány szó kíséretében, melyekben a keresztyén hitet ideológiai fegyvernek nevezték, a keresztet pedig a spanyol kardhoz hasonlították.¹⁶⁶

Tovább tetézve a borzalmakat, a misszionáriusok katonák kíséretében érkeztek, Acosta miszteriós paradigmáját követve.¹⁶⁷ Latin-Amerika tehát a fegyverekkel háta mögött érkező keresztyénséget, Istent és Jézus Krisztust ismerte meg. Az örömhírből tragédia lett. Igaz háborút hirdettek az indiánok ellen, Isten nevében ölték.¹⁶⁸ Mindezt teológiailag igazolni igyekeztek, miszerint Isten „igazságos büntetését méri az indiánokra bálványimádásuk miatt”.¹⁶⁹ A teológiai bizonyítás egy irata Juan Lopez de Palacios Rubio 1514-es Requirimento-ja.¹⁷⁰ Valójában az expanziós evangelizáció a politikai hatalmakat szolgálta ki, a hódító államok (elsősorban Spanyolország és Portugália) így terjesztették nem csak politikai hatalmukat, de kulturális befolyásukat,¹⁷¹ s az egyház ebben a történetben nem az örömhír terjesztője, hanem egy papi ruhába öltözött hatalom a világi hatalom mellett. Európa tehát kulturálisan és vallásilag elnyomta Latin-Amerikát, mely elnyomásban az egyház kulcsfontosságú szerepet töltött be.¹⁷²

Mindezzel párhuzamosan a betolakodó európai elkezdte kizsákmányolni az amerikai indiánt, mint olcsó munkaerőt, s felélni szülőföldje természeti kincseit. Európa kereskedelembe kezdett az Újvilággal, s gazdasági függést alakított ki.¹⁷³ Az indián népet társadalmilag is elnyomták a gyarmatosítók, rabszolgaságba hajtva őket saját hazájukban.¹⁷⁴ Hitük, hagyományaik és népük története mellett, otthonukat és biztonságukat is elvették. A kontinens története az Újvilág felfedezésétől kezdve elnyomással és gyarmatosítással van szegélyezve.¹⁷⁵

További tényező Latin-Amerika elnyomott helyzetében a XIX. században megjelent neokolonizmus, mely egy gazdaságilag függő és kizsákmányolt helyzetben tartja a kontinenst, először Nagy-Britanniától, majd az USA-tól. Latin-Amerika eladósodott a külföldi hatalmakkal szemben, melynek anyagi terhe a szegények vállát nyomja.¹⁷⁶ Ráadásul az idegen tőkés vállalatok a megtermelt javakat inkább külföldön értékesítették a nagyobb haszon reményében, miközben a nyersanyagot és az olcsó munkaerőt a latin-amerikai kontinens szolgáltatta, így kizsákmányolva azt.¹⁷⁷

Latin-Amerika történetének ilyen alakulása vezetett a negyedik tényező kialakulásáig, mely nem más, mint a mélyszegénység. Szegénység, éhínség, nem megfelelő egészségügyi ellátás, munkanélküliség, alacsony bérek¹⁷⁸ és szétnyílt szociális olló, azaz „pocos ricos y muchos pobres”¹⁷⁹ jellemzi a felszabadítás-teológia létrejöttének történelmi kontextusát.

2. sz. melléklet

Leonardo Boff biográfiája

Leonardo Boff ferences szerzetes 1938-ban született, olasz emigránsok unokája. A politika és a teológia tiszteletbeli doktora a torinói és a lundi (Svájc) egyetemen. 2001-ben megkapta az Alternatív Nobel-díjat.¹⁸⁰ 1985-ben a Római Katolikus Egyház egy évnnyi hallgatásra¹⁸¹ kényszerítette nézetei miatt, majd 1986-ban világi nyomásra felmentették, de nem folytathatta minden korábbi tevékenységét. 1992-ben újabb egyházi büntetéstől fenyegetve lemondott lelkipásztori tevékenységeiről, megmaradt azonban teológusnak. Több mint 60 műve jelent meg a teológia, a spiritualitás, a filozófia, az antropológia és a misztika területein. Jelenleg is alkot.¹⁸²

3. sz. melléklet

Kalcedoni hitvallás

Követvén a szent atyákat, mindnyájan egybehangzólag kinyilvánítjuk, hogy egy és ugyanazon Fiút, a mi Urunk Jézus Krisztust valljuk, aki tökéletes az istenségben és aki tökéletes az emberi létben; aki valósággal Isten és valósággal ember, okos lélekből és testből való, egylényű az Atyával istenség szerint és ugyan egylényű velünk emberi lét szerint, mindenben hasonló hozzánk, kivéve a bűnt. Istenség szerint eleve az Atyától, emberi lét szerint pedig ugyan az utolsó napokban érettünk és a mi üdvösségünkért az istenszülő szűz Máriától született. Ugyanezt az egy Krisztust, aki Fiú, Úr, Egyszülött, két természetből összeegyítettlenül, elválhatatlanul, oszthatatlanul, elkülöníthetetlenül valónak ismerjük el. Az egyesülés által semmiképpen sem töröltetett el a természetek különbözősége, sőt, inkább mindegyik természet megtartotta a maga tulajdonságát, és egy személybe és egy lényegbe egyesült, nem két személyre oszlott, vagy vált szét, hanem egy és ugyanazon Fiú és Egyszülött, Isten Ige, Úr Jézus Krisztus; amiképpen hajdan szólottak felőle a próféták, és amiképpen maga az Úr Jézus Krisztus tanított minket, és amit az atyák hitvallása előnkbe adta.

4. sz. melléklet

Karácsony: Jézus Krisztus Isten és ember találkozásának sákramentuma

Az, hogy Isten nem „leszállt az égből félistenként” felnőtt ember formájában, hanem gyermekként megszületett, kiábrázolja, hogy a keresztyénség megtapasztalt és imádott Istene nem csak a transzcendens és végtelen Isten, név szerint: a VAGYOK, hanem az az Isten, aki kicsi lett, és megjelent a történelemben, név szerint: Jézus Krisztus.¹⁸³ Boff szerint ez megmutatja, mi mindenre képes a mi Istenünk. Képes egy teljesen más lényként, emberként létezni, miközben megmarad végig Istennek.¹⁸⁴

Jelenti azt is, hogy „Isten nem egy szakállas, átható pillantású öreg, sem egy szigorú bíró, aki megítéli minden cselekedetünk. Hanem egy gyermek. És mint gyermek, nem ítél meg senkit. Csak élni akar és szeretve lenni.”¹⁸⁵ Karácsonykor Isten nem azért jött el, hogy féljük Őt. Isten emberré létele azt hirdeti, hogy nem kell Tőle félni. A Biblia Istenre alkalmazott képeit – úgymint bíró, atya, anya, teremtő, gondviselő, ítélő, stb. – csak akkor értjük helyesen, ha azokat egységben szemléljük. Nem lehet az ítélő bíróra az Isten Báránya nélkül nézni, mert akkor torz istenképünk lesz.¹⁸⁶ Boff erre kívánja fölhívni a figyelmet, mikor a Gyermeke Jézus képének fontosságát írja le az olvasónak. Ezt az ábrázolást nagyon megkapóan, költőien teszi, így sokkal érthetőbb a laikus ember számára. Tudományos műveivel ellentétben cikkei jellemzi a szépirodalmi stílus, költői ábrázolásmód.

A teológus 2015-ös karácsonyi cikkében közöl egy idézetet, amely így hangzik: „Minden gyermek felnőtt akar lenni. Minden felnőtt király akar lenni. Minden király isten akar lenni. Egyedül Isten akart gyermek lenni.”¹⁸⁷ Ebben az ellentmondásban megjelenik, hogy az ember önmaga fölé, és egyre följebb akar törni, Isten pedig épp ellenkezőleg, lejött közénk. Erre a leérkezésre pedig az emberi valóságban is a legkisebb kezdetet választotta, melyben mindnyájunknak része van, a gyermeklétet. Ez megmutatja azt is, hogy Ő tökéletesen, teljes mértékben ember lett, egyenlő mértékben ember mivelünk. Egy kicsit sem jobban Isten, mint amennyire ember. Egyedül a bűnt nem vette magára. Megjárta ugyanazt az utat, amit mi, az emberi élet útját.

Boff szerint Isten felvette a teremtmény törekenységét, mert „nem akarta önmagát az isteni létre limitálni.”¹⁸⁸ Szerinte az inkarnáció ténye két dolgot jelent: először, hogy Isten áthatja Jézus személyében az ember valóságát, másodszer, hogy az emberi valóság aktívan áthatja az istenit a Fiú személyében.¹⁸⁹ Ez a dinamikus értelmezés a szentháromság perikorézisére

emlékeztet. Ez a kölcsönös egymásban létele Istennek és embernek Jézus Krisztus személyében, Isten és ember tökéletes találkozása, tökéletes egysége, bibliai képet használva: beteljesült szerelme.

Ezért Boff Jézus Krisztust Isten és ember találkozásának sákramentumának nevezi. „Jézus Krisztus úgy jelenik meg, mint az Istent kereső ember és az embert kereső Isten helye. Ő az útkeresztvezető, melyben Isten lefelé tartó útja és az ember felfelé tartó útja keresztezik egymást.”¹⁹⁰

5. sz. melléklet

Finitum non capax infiniti

Az egyház történetének egyik nagy dogmatikai vitája a finitum capax infiniti vagy non capax infiniti problematikája. A vita arról szólt, hogy vajon az inkarnációban a véges emberi természet befogadta-e a teljes, végtelen isteni természetet vagy sem? Jézus teljesen Isten volt-e, s birtokában volt-e minden isteni tulajdonságnak? A véges befogadhatja-e a végtelent teljességgel? A vita a finitum non capax infiniti tannal zárult, amely kimondja, hogy a véges emberi természet nem fogadhatja be teljességgel a végtelen isteni természetet.¹⁹¹

6. sz. melléklet

Legalizmus

Ha az ember követi Jézus Krisztus példáját, s kiteljesíti nyitott természetét, kinyitja önmagát Isten és emberek számára, ezzel megteremti önmagának a felelős keresztyén etika alapját. Az Istenre való kinyílás ugyanis fölszabadítja az emberi tudatot a törvény uralma, a legalizmus alól,¹⁹² amely a hitet vallási perfekcionizmusban látja, Isten lélekben és igazságban való imádása helyett, s így éppen az ember alapvető elidegenedtségén nem változtat.¹⁹³ A legalizmus elnyomja az emberi tudatot, pusztán szabályok gépies betartását követeli meg, az Istennel való kapcsolat elmélyítésére, felelősségteljes és tudatos döntések meghozatalára azonban nem ösztönöz.

Boff szerint Jézus viselkedése megmutatja ezt a fölszabadult állapotot. Ugyanis Krisztus hozzáállását a törvényhez függetlenség és szabadság jellemzi. Ha segítik az embert, ha táplálják a szeretetet, akkor elfogadja, ha azonban a szolgaságot legitimálják, akkor visszautasítja.¹⁹⁴

Jézus – a brazil teológus szerint – teológiátlanítja a törvény koncepcióját, s egyszerre nehezebb követelményt állít az ember elé: a szeretetet. Ez jelenik meg a Hegyi Beszédben is, ami nem egy szigorúbb és tökéletesebb törvény akar lenni a korábnál. Épp ellenkezőleg, arra tanít, hogyan értelmezzük helyesen a régi törvényt. Jézus prédikációja arról szól, hogy nem a törvény tart meg, hanem a szeretet, ami minden törvény fölött áll, egyszersmind fölülmúlja az igazságosságot. Az igazságosság szerint mindenkinek az őt megillető jár. A Hegyi Beszéd szakít ezzel. Nem tartja fenn a társadalmi status quo-t, és nem diszkriminál. A Hegyi Beszéd alapvető egyenlőséget hirdet: mindenkinek méltó a szeretetre. Eszerint nem lehet különbséget tenni felebarát és nem felebarát között.¹⁹⁵ Potenciálisan mindenkinek felebarát.

JEGYZETEK

¹ MCGRATH, A. E.: *Bevezetés a keresztyén teológiába*. Ford. Zsengellér József. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 109.

² Mozaikszó: Consejo Episcopal Latinoamericano – Latin-Amerikai Püspöki Tanács.

³ GÁL F.: *A felszabadítás-teológiája*. In: Boff, Leonardo: *Miatyánk*. A teljes felszabadítás imája. Ford. Bolberitz Pál, Budapest, Ecclesia, é.n. 12–13.

- ⁴ CHOPP, R. S. – REGAN, E.: *Latin American Liberation Theology*. In: Ford, David F. – Muers, Rachel: *The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918*. 3rded. Malden, Oxford, Carlton (Victoria), Blackwell Publishing, 2005. 470.
- ⁵ A latin-amerikai kontextushoz és az egyház abban betöltött szerepéhez Lásd: 1. sz. melléklet.
- ⁶ D. FOGLIATTO: „*Yo soy del movimiento de Jesús*.” Entrevista con Leonardo Boff, Interjú Leonardo Boff-al 2016.07.31-én <http://www.pensamientocritico.info/index.php/articulos/otros-autores/espanol/328-yo-soy-del-movimiento-de-jesus> (letöltve: 2016. 02. 19.)
- ⁷ CSELÉNYI I. G.: *Fölszabadítás teológiája*. In: Diós István (főszerk.) *Magyar Katolikus Lexikon*. III. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 773.
- ⁸ DUSSEL, E.: *Teología de la Liberación y el marxismo*. (C 1988-195 (Portada)) <http://enriquedussel.com/articulos.html> (letöltve: 2015. 04. 18.) 148.
- ⁹ DUSSEL, E.: *Teología de la Liberación y marxismo* 148.; McGovern, Arthur F., SJ. *Liberation Theology and Its Critics. Toward an Assessment*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock, 1989. 75. Terra brazil jezsuita, biblikus tudós mikor Boff-fal szembeni kritikáját fogalmazza meg, kijelenti, hogy Boff „egyetlen írásában sem alkalmazza a marxista analízist.” Ez így nem teljesen állja meg a helyét, ugyanis maga Boff kimondta, hogy a marxizmust mint társadalomtudományt alkalmazza. Ez a kapitalizmusellenességében látszik meg. Abból a szempontból azonban igaz van Terrának, hogy Boff nem igenli a marxizmust vagy a szocializmust, hanem saját megoldási javaslatokat fogalmaz meg.
- ¹⁰ Vö.: FAZAKAS S.: *Emlékezés és megbékélés: a múlttal való szembesülés egyházi és teológiai kritériumai*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2004.
- ¹¹ BOFF, L.: *Miatyánk. A teljes felszabadítás imája*. Ford. Bolberitz Pál. Budapest, Ecclesia, é.n. 170.
- ¹² BOFF: *Miatyánk*. 179.
- ¹³ BOFF: *Miatyánk*. 180–181.
- ¹⁴ GÁL F.: *A felszabadítás-teológiája*. 13.
- ¹⁵ BOFF, L.: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad* 2015.04.19., „¿Cómo reproducimos la cultura del capital? 2015. 04. 24., El capitalismo será derrotado por la Tierra 2015. 12. 04. archivum: <http://www.servicioskoinonia.org/boff/>
- ¹⁶ „Las fuerzas productivas se han transformado en fuerzas destructivas.” – fuerzas productivas megfelelője a termelőerő lenne, de mivel a magyar nyelvben ez egy meghatározott gazdasági kifejezés, magát a szójátékot a produktív erő jobban kifejezi, a spanyol nyelvben ugyanis a productivo szó nem csak a termelőerőre használatos, jelentéstartalma árnyaltabb: termékeny, termelő, hasznot hajtó, gyümölcsöző, produktív – a haszon mellett mindenféleképpen benne rejlik az élet és az életkörforgásának jelentése.
- ¹⁷ Vö.: Marx, Karl, Engels, Frederich: *A Kommunista Párt kiáltványa*. Ford. Nyilas Vera. 1848 <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/> (letöltve: 2014. 10. 10.)
- ¹⁸ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ¹⁹ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19. Ferenc pápa szavait az Exhortación Apostólica sobre la Ecología-ból idézi.
- ²⁰ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ²¹ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ²² BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ²³ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19. Fábio Konder Comparato gondolatát „A civilização capitalista” (Saraiva, 2014) 19. művéből idézi.
- ²⁴ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ²⁵ BOFF: *¿Cómo reproducimos la cultura del capital?* 2015. 04. 24.
- ²⁶ BOFF: *El capitalismo será derrotado por la Tierra*. 2015. 12. 04-i cikkében a kapitalizmus ideológiájának a neoliberalizmust nevezi meg.
- ²⁷ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ²⁸ K. H. MISKOTTE: *Wenn die Götter schweigen. Vom Sinn des Alten Testaments*, München, 1963.
- ²⁹ BOFF: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015. 04. 19.
- ³⁰ Ezen a ponton meg kell említeni, hogy a felszabadítás kapitalizmuskritikájának nagyon is hangsúlyos része a természet kizsákmányolása, így nem csak társadalmi igazságtalanságról beszél, hanem ökológiai igazságtalanságról is.
- ³¹ A 2007/2008-as gazdasági krízist említi, valamint a Föld túlterhelésének jelenségét. Eszerint jelenleg 1 év alatt olyan mértékben kizsákmányolja az emberiség a Földet, hogy azt csak 1,5 év alatt tudná pótolni. Minden évben megjelölik a the Earth overshoot Day-t amely az a nap, amikor az emberiség fölélte a Föld 1 év alatt „megtermett” kincseit. 2015-ben augusztus 13. volt ez a nap.

- ³² BOFF: *El capitalismo será derrotado por la Tierra*. 2015. 12. 04.
- ³³ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 65–67.
- ³⁴ N. Lohfink német, jezsuita teológus, exegéta, szül. 1928, Frankfurt am Main.
- ³⁵ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 68–69.
- ³⁶ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 69.
- ³⁷ Vö.: KÁLVIN: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 286–304.; Fazakas: Kálvin szociáletikája. 129–138.
- ³⁸ DUSSEL, E.: *El paradigma del Exodo en la teología de la liberación*. Concilium. Revista Internacional de Teología. Separata 209. (1987) 102–103.
- ³⁹ DUSSEL: *El paradigma del Exodo*. 103., 114.
- ⁴⁰ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 66.
- ⁴¹ Lásd: Luther két birodalom elmélete és Kálvin államelmélete, Vö.: FAZAKAS: Kálvin szociáletikája. 129–138.
- ⁴² BOFF: *Miatyánk*. 109.
- ⁴³ BOFF: *Miatyánk*. 112.
- ⁴⁴ BOFF: *Miatyánk*. 109.
- ⁴⁵ BOFF, L.: *Jesucristo, el liberador. Ensayo de Cristología crítica para nuestro tiempo*. Ford. García- Abril, Jesús. Santander: Editorial SalTerrae, 1985. 88–89.
- ⁴⁶ BOFF: *Miatyánk*. 97.
- ⁴⁷ BOFF: *Miatyánk*. 96–97.
- ⁴⁸ BOFF: *Miatyánk*. 132.
- ⁴⁹ BOFF: *Miatyánk*. 97.
- ⁵⁰ BOFF: *Miatyánk*. 119.
- ⁵¹ BOFF: *El liberador*. 228.
- ⁵² BULLINGER, H.: *Második Helvét Hitvallás*. XVI. 7. és XXVI. 1.
- ⁵³ Vö.: MCGRATH, A. E.: *Liberation theology*. In. uő. *The Blackwell Encyclopedia of Modern Christian Thought*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 1993, USA 1993, paperback 1995, 10 2006, 333., GÁL F.: A felszabadítás-teológiája. 7., 10., BOFF: *Miatyánk*, különösen Isten országa és Isten akarata fejezetek.
- ⁵⁴ Vö.: MCGRATH: *Modern Christian Thought*. 333., CHOPP-REGAN: *Latin American Liberation Theology*. 473., VIGIL, J. M.: *Sobre la Opción por los Pobres*. Archivum: <http://servicioskoinonia.org/biblioteca/bibliodatos1.html?VIGIL> (letöltve: 2015. 08. 16.)
- ⁵⁵ CHOPP-REGAN: *Latin American Liberation Theology*. 469.
- ⁵⁶ BOFF: *Miatyánk*. 98.
- ⁵⁷ MCGRATH.: *Bevezetés a keresztyén teológiába*. 110.
- ⁵⁸ Ennek értelmében, a hitéletben, ill. az egyház életében a cselekedetnek meg kell előznie a teológiai reflexiót.
- ⁵⁹ BOFF: *Miatyánk*. 129.
- ⁶¹ BOFF: *Miatyánk*. 72.
- ⁶² MCGRATH: *Bevezetés a keresztyén teológiába*. 110.
- ⁶³ Az eredeti spanyol szó, a „deuda” fordítható adóssággént, tartozásként, anyagilag is értelmezhető, de tágabb értelemben bünt, vétket is jelent. A kérdéses kontextusban ez utóbbi jelentéstartalom is megjelenik. Európa és az egyház vétkezett Latin-Amerika ellen. Ez nem került elismerésre, s erkölcsi tekintetben adósságot halmozott fel. A keresztyén teológiában azonban meg kell jelennie annak a gondolatnak is, hogy az egyház a Latin-Amerikával szemben elkövetett bűnért végső soron Isten előtt felel. A latin-amerikai nép mögött – ahogy azzal korábban foglalkoztunk A szegények és gazdagok viszonya a kora-keresztyénségben című fejezetben – az isteni te áll. Adóssága tehát Istennel szemben is él.
- ⁶⁴ BOFF, L.: *Nueva Evangelización. Perspectiva de los oprimidos*. Ford. Valderrey Falagán, José. México, Palabra Ediciones, 1991. 7–12.
- ⁶⁵ BOFF: *Nueva evangelización*. 76–77.
- ⁶⁶ Christoph Klein
- ⁶⁷ BOFF: *Nueva evangelización*. 12.
- ⁶⁸ BOFF: *Nueva evangelización*. 90–91.
- ⁶⁹ BOFF: *Nueva evangelización*. 91.
- ⁷⁰ BOFF: *Nueva evangelización*. 93.
- ⁷¹ BOFF: *Nueva evangelización*. 76.
- ⁷² BOFF: *El liberador*. 69.

- ⁷³ BOFF: *El liberador*. 68.
- ⁷⁴ BOFF: *Miatyánk*. 106–107.
- ⁷⁵ BOFF: *Miatyánk*. 147.
- ⁷⁶ SCHNELLE, U.: *Theology of the New Testament*. Ford. Boring, M. Eugene. Michigan: Baker Academic, 98.
- ⁷⁷ SCHNELLE: *Theology of the New Testament*. 99.
- ⁷⁸ BOFF: *Miatyánk*. 118–120.
- ⁷⁹ BOFF: *Miatyánk*. 99.
- ⁸⁰ BOFF: *Miatyánk*. 92.
- ⁸¹ BOFF: *Miatyánk*. 109.
- ⁸² BOFF: *Miatyánk*. 120.
- ⁸³ Vö.: BOFF: *Miatyánk*
- ⁸⁴ BOFF: *Miatyánk*. 46.
- ⁸⁵ BOFF: *Miatyánk*. 41.
- ⁸⁶ BOFF: *Miatyánk*. 75.
- ⁸⁷ BOFF: *El liberador*. 77–78.
- ⁸⁸ SCHNELLE: *Theology of the New Testament*. 110.
- ⁸⁹ Az ember imago dei-vé válásának folyamatával a dolgozat második felében, mint az egyéni felszabadítással foglalkozom.
- ⁹⁰ BOFF: *El liberador*. 78.
- ⁹¹ SCHNELLE: *Theology of the New Testament*. 113.
- ⁹² Czagány, G.: *A misszió, mint felszabadítás – tegnap, ma és holnap*. Református Egyház. 58. (2006) 7–8., 161.
- ⁹³ Kálvin tovább viszi az első reformtori nemzedék teológiai felismeréseit, Lutherhez hasonlóan megkülönbözteti a világi és lelki regimentet, de mindezt az örökséget szükség szerint módosítja, új hangsúlyokkal látja el reflektálva a tapasztalatra. FAZAKAS.: Kálvin szociáletikája. 130.
- ⁹⁴ Vö.: FAZAKAS: *Kálvin szociáletikája*. 129–138.
- ⁹⁵ KÓKAI NAGY V.: *Isten országa hit Jézusnál*. In: Peres Imre (szerk.). *Kezdetben volt az Ige*. Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére 80. születésnapja alkalmából. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2011. 56.
- ⁹⁶ BOFF: *Miatyánk*. 45.
- ⁹⁷ Ezalatt azt értem, hogy tudja-e magáról, hogy beteg, bűnös vagy önmagát különbnek tartja a többi embernél. Lásd: vámszedő imája, Lk 18,9-14.
- ⁹⁸ BOFF: *El liberador*. 193-198. Vö. PÁSZTORI-KUPÁN: *Követvén a szent atyákat: Az ógyház dogmatörténete 381-ig*. Kolozsvár, Napoca Star, 2009.
- ⁹⁹ BOFF: *El liberador*. 193.
- ¹⁰⁰ Mindkét iskola hibájának tekinti, hogy axiómának tekintették az arisztotelészi tételt, miszerint két teljes természet nem hozhat létre egy egységet. Lásd: BOFF: *El liberador*. 196., 198.
- ¹⁰¹ Boff az alexandriai iskola gondolkodásáról: „A Logos oly mélyen és radikálisan jelen van Krisztusban, hogy aki Jézus előtt áll, személyesen Isten előtt áll.” BOFF: *El liberador*. 196.
- ¹⁰² BOFF: *El liberador*. 197.
- ¹⁰³ Pl.: amikor olyan tanítások hangzanak el gyülekezetekben, hogy a keresztyén ember nem haragudhat, akkor elfeledkeznek arról, hogy Jézus is haragudott, ill. ignorálják a tudományos előrehaladást, ti. a pszichológia kimondja, hogy a harag egy egészséges emberi érzelem, azaz ekkor a dogmatizmus hibájába esnek.
- ¹⁰⁴ BOFF: *El liberador*. 245–246.; Boff Tillich-re hivatkozik, aki Jézus Krisztusnak ezt a jellemzőjét Gestalt-nak nevezi, Schillebeeck ugyanezt a humánus paradigmájaként, C. G. Jung pedig az ember archetipusaként határozza meg, ezek a meghatározások összefüggésbe hozhatók Pilatus megszólalásával: Ecce homo!
- ¹⁰⁵ Vö.: 1Móz 1,26 és Kol 1,15
- ¹⁰⁶ 15–18. kérdés-feleletek, kivétel: 35. kérdés-felelet
- ¹⁰⁷ KÁLVIN: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 1559 Rövidített formában. Ford. Békéssy Andor. Budapest, Zsinati Iroda, 1991. 99–100.
- ¹⁰⁸ HK 16. kérdés-felelet.
- ¹⁰⁹ Karácsony üdvtörténeti jelentőségét Lásd: 4. sz. melléklet.
- ¹¹⁰ BOFF: *El liberador*. 201.
- ¹¹¹ BOFF: *El liberador*. 200–202.

- ¹¹² „természet mindaz, ami fizikailag, pszichikailag, történelmileg, szociológiailag és spirituálisan adott”
BOFF: *El liberador*. 203.
- ¹¹³ BOFF: *El liberador*. 203.
- ¹¹⁴ BOFF: *El liberador*. 208.
- ¹¹⁵ Kalcedoni Hitvallás.
- ¹¹⁶ Kalcedoni Hitvallás.
- ¹¹⁷ BOFF, L.: *Él quiso ser como uno de nosotros*. <http://www.sjmex.org/reflexiones.html>, letöltve: 2016. 02. 19., 1.
- ¹¹⁸ BOFF: *El liberador*. 211.
- ¹¹⁹ VÖ.: RANSCHBURG J.: *Szülők kis könyve*. Budapest, Saxum Kiadó, 2013.
- ¹²⁰ FEKETE K.: *A Heidelbergi Káté magyarázata, Hálaadásra vezető vizsgatálás 129 kérdés-feleletben*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2013. 162.
- ¹²¹ Részletes kifejtését lásd: 4. sz. melléklet.
- ¹²² BOFF: *Él quiso ser como uno de nosotros*. 1.
- ¹²³ BOFF: *Él quiso ser como uno de nosotros*. 2.
- ¹²⁴ BOFF: *El liberador*. 104.
- ¹²⁵ BOFF: *El liberador*. 210–211.
- ¹²⁶ FEKETE K.: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. 162.
- ¹²⁷ FEKETE K.: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. 88.
- ¹²⁸ Kalcedoni Hitvallás.
- ¹²⁹ A kifejezést a finitum non capax infiniti vita alapján alkottam. Lásd: 5. sz. melléklet.
- ¹³⁰ BOFF: *El liberador*. 245.
- ¹³¹ Kálvin az Instituto-ban az Isten fia és Ember fia kifejezéseket Jézus Krisztus isteni és emberi természetére vonatkoztatja: „Ki tehette volna ezt, ha Isten Fia ember Fiává nem lett volna, ha nem vette volna magára azt, ami a miénk volt...” KÁLVIN: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 98.; „Mert nyilvánvaló, hogy a zsidó szóhasználatban az igazi embert nevezik »ember fiának.«” im. 101.
- ¹³² BOFF: *Él quiso ser como uno de nosotros*. 1.
- ¹³³ Extra calvinisticum.
- ¹³⁴ KÁLVIN: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 98.
- ¹³⁵ BOFF: *El liberador*. 92.
- ¹³⁶ FEKETE K.: *A Heidelbergi Káté magyarázata*. 88. Az antióchiai iskola és a helvét irányú reformátori teológia kapcsolatáról Pásztori-Kupán Istvánt idézve.
- ¹³⁷ „Önmagába visszafordult szív”. A kifejezés már Augustinusnál is megvan, Luther a Római levélhez írt kommentárjában használja, Martin Luther: Scholion zu Röm 5,4 WA 56 304, 25–29.
- ¹³⁸ BOFF: *El liberador*. 212–213.
- ¹³⁹ BOFF: *El liberador*. 206–207.
- ¹⁴⁰ BOFF: *El liberador*. 207.
- ¹⁴¹ BOFF: *El liberador*. 207.
- ¹⁴² BOFF: *El liberador*. 205.
- ¹⁴³ BOFF: *El liberador*. 214.
- ¹⁴⁵ KÁLVIN: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 152–173., különösen: 158–163.
- ¹⁴⁶ KÁLVIN: *Tanítás a keresztyén vallásra*. 161–162.
- ¹⁴⁷ BOFF: *Miatyánk*. 123.
- ¹⁴⁸ BOFF: *El liberador*. 244–246.
- ¹⁵⁰ BOFF: *El liberador*. 208.
- ¹⁵² BOFF: *El liberador*. 215. Itt Duns Scotus-ra hivatkozik, de a Gestalt (Tillich) kifejezés is utal ilyen gondolatra.
- ¹⁵³ BOFF: *El liberador*. 209–211.
- ¹⁵⁴ BOFF: *El liberador*. 247–249.
- ¹⁵⁵ BOFF: *El liberador*. 248.
- ¹⁵⁶ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 73., COOK, M. L. S.J. *Current Theology. Jesus from the other side of history: Christology in Latin America*. 257–271 ebscohost.com (letöltve: 2016.02.20.) 269.
- ¹⁵⁷ GARRET, J. L.: *Teología Sistemática, Bíblica, Historica y Evangelica*. Tomo II. Ford. Nancy Bedford de Stutz, Daniel Stutz, LaNell W. de Bedford. El Paso (USA): Casa Bautista de Publicaciones, 331.
- ¹⁵⁸ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 74
- ¹⁵⁹ MCGOVERN: *Liberation Theology and Its Critics*. 74–75.

- ¹⁶⁰ BOFF: *Miatyánk*. 45.
- ¹⁶¹ BOFF: *Nueva evangelización*. 104–106.
- ¹⁶² BOFF: *Nueva evangelización*. 72–73. Boff példaként hozza VI. Sándor pápa 1493-as bulláját, az Inter Coetera-t. BOFF: *Nueva evangelización*. 73.
- ¹⁶³ BOFF: *Nueva evangelización*. 28.
- ¹⁶⁴ BOFF: *Nueva evangelización*. 25., 27.
- ¹⁶⁵ BOFF: *Nueva evangelización*. 75.
- ¹⁶⁶ BOFF: *Nueva evangelización*. 12.
- ¹⁶⁷ BOFF: *Nueva evangelización*. 103–104.
- ¹⁶⁸ BOFF: *Nueva evangelización*. 26
- ¹⁶⁹ BOFF: *Nueva evangelización*. 27.
- ¹⁷⁰ BOFF: *Nueva evangelización*. 107–108.
- ¹⁷¹ BOFF: *Nueva evangelización*. 8.
- ¹⁷² McGRATH: *Modern Christian Thought*. 330.
- ¹⁷³ GÁL F.: *A felszabadítás-teológiája*. 7–8. ¹⁷⁴ Chopp-Regan, 470.
- ¹⁷⁵ CHOPP-REGAN: 469.
- ¹⁷⁶ CHOPP-REGAN: 470.
- ¹⁷⁷ GÁL F.: *A felszabadítás-teológiája*. 8.
- ¹⁷⁸ CHOPP-REGAN: 469.
- ¹⁷⁹ BOFF: *Nueva evangelización*. 77. „kevés gazdag és sok szegény”.
- ¹⁸⁰ Helyes életmód díj.
- ¹⁸¹ Minden vallásos kiadói és akadémiai tevékenységét szüneteltetnie kellett.
- ¹⁸² <http://www.leonardoBoff.com/site-esp/lBoff.htm> letöltve: 2016. 02. 02.
- ¹⁸³ BOFF: *El liberador*. 209.
- ¹⁸⁴ BOFF: *Él quiso ser uno de nosotros*. 2.
- ¹⁸⁵ BOFF: *Navidad*.
- ¹⁸⁶ Bővebb irodalomért lásd: FRIELINGS DORF, K.: *Istenképek, ahogy beteggé tesznek és ahogy gyógyítanak*. Ford. Tringer László, Budapest, Szent István Társulat, 2007.
- ¹⁸⁷ BOFF: *Navidad*.
- ¹⁸⁸ BOFF: *Él quiso ser como uno de nosotros*. 1.
- ¹⁸⁹ BOFF: *El liberador*. 204–205.
- ¹⁹⁰ BOFF: *Él quiso ser como uno de nosotros*. 2.
- ¹⁹¹ TÖRÖK I.: *Dogmatika*. 324–326.
- ¹⁹² BOFF: *El liberador*. 86.
- ¹⁹³ BOFF: *El liberador*. 87.
- ¹⁹⁴ BOFF: *El liberador*. 81. Vö.: Mk 2,27; Jn 8,5; Mk 10,9; Mk 7,15 stb.
- ¹⁹⁵ BOFF: *El liberador*. 82–85.

BIBLIOGRÁFIA

- BOFF, L.: *Jesucristo, el liberador. Ensayo de Cristología crítica para nuestro tiempo*. Ford. García-Abril, Jesús. Santander, Editorial SalTerrae, 1985.
- BOFF, L.: *Nueva Evangelización. Perspectiva de los oprimidos*. Ford. Valderrey Falagán, José. México, Palabra Ediciones, 1991.
- BOFF, L.: *Miatyánk. A teljes felszabadítás imája*. Ford. Bolberitz Pál. Budapest, Ecclesia, é.n.
- BOFF, L.: *La cultura capitalista es anti-vida y anti-felicidad*. 2015.04.19. <http://www.servicioskoinonia.org/boff/> (letöltve: 2015. 04. 19.)
- BOFF, L.: *¿Cómo reproducimos la cultura del capital?* 2015.04.24. <http://www.servicioskoinonia.org/boff/> (letöltve: 2015. 04. 24.)
- BOFF, L.: *El capitalismo será derrotado por la Tierra*. 2015.12.04. <http://www.servicioskoinonia.org/boff/> (letöltve: 2015. 12. 04.)

- BOFF, L.: *Navidad: Cada vez que nace un niño es señal de que Dios todavía cree en el ser humano.* 2015.12.25. <http://www.servicioskoinonia.org/boff/> (letöltve: 2015. 12. 25.)
- BOFF, L.: *Él quiso ser como uno de nosotros.* <http://www.sjmex.org/reflexiones.html>, (letöltve: 2016. 02. 19.)
- Leonardo Boff biográfiája: <http://www.leonardoBoff.com/site-esp/lBoff.htm> (letöltve: 2016. 02. 02.)
- CHOPP, R. S. – REGAN, E.: *Latin American Liberation Theology.* In: Ford, David F., Muers, Rachel (szerk.) *The Modern Theologians. An Introduction to Christian Theology since 1918.* 3_{rd} ed. Malden, Oxford, Carlton (Victoria), Blackwell Publishing, 2005. 469–480.
- COOK, M. L. S.J.: *Current Theology. Jesus from the other side of history: Christology in Latin America.* 257–271 ebscohost.com (letöltve: 2016. 02. 20.)
- CZAGÁNY, G.: *A misszió, mint felszabadítás – tegnap, ma és holnap.* Református Egyház, 58. (2006) 7-8., 161–164.
- CSELÉNYI I. G.: *Fölszabadítás teológiája.* In: Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon.* III. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 1997. 772–773.
- D. FOGLIATTO: „Yo soy del movimiento de Jesús.” *Entrevista con Leonardo Boff.* Interjú Leonardo Boff-al 2016.07.31-én <http://www.pensamientocritico.info/index.php/articulos/otros-autores/espanol/328-yo-soy-del-movimiento-de-jesus> (letöltve: 2016. 02. 19.)
- DUSSEL, E.: *El paradigma del Exodo en la teología de la liberación.* Concilium. Revista Internacional de Teología, Separata 209. (1987) 99–114.
- DUSSEL, E.: *Teología de la Liberación y el marxismo.* (C 1988-195 (Portada)) <http://enriquedussel.com/articulos.html> (letöltve: 2015. 04. 18.)
- FAZAKAS S.: *Kálvin szociáletikája* In: Uő. (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2009. 104–139.
- FEKETE K.: *A Heidelbergi Káté magyarázata, Hálaadásra vezető vizsgatétel 129 kérdés-feleletben.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2013.
- GÁL F.: *A felszabadítás-teológiája.* In: Boff, Leonardo. *Miatyánk. A teljes felszabadítás imája.* Ford. Bolberitz Pál. Budapest: Ecclesia, é.n.
- GARRET, J. LEO, H.: *Teología Sistemática, Bíblica, Historica y Evangelica. Tomo Ford.* Nancy Bedford de Stutz – Daniel Stutz – LaNell W. de Bedford. El Paso (USA): Casa Bautista de Publicaciones
- KÁLVIN J.: *Tanítás a keresztyén vallásra.* 1559 Rövidített formában. Ford. Békési Andor. Budapest, Zsinati Iroda, 1991.
- K. FRIELINGSBORF: *Istenképek, ahogy beteggé tesznek és ahogy gyógyítanak.* Ford. Tringer László, Budapest, Szent István Társulat, 2007.
- KÓKAI NAGY V. S: *Isten országa hit Jézusnál.* In: Peres Imre (szerk.): *Kezdetben volt az Ige. Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére 80. születésnapja alkalmából.* Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2011. 49–60.
- K. H. MISKOTTE: *Wenn die Götter schweigen. Vom Sinn des Alten Testaments,* München, 1963.
- M. LUTHER: *Scholion zu Röm 5,4 WA 56 304*
- MARX, K. – ENGELS, F.: *A Kommunista Párt kiáltványa.* Ford. Nyilas Vera. 1848. <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/> (letöltve: 2014. 10. 10.)

- McGOVERN, A. F., SJ: *Liberation Theology and Its Critics. Toward an Assessment*. Eugene, Oregon, Wipf and Stock, 1989.
- McGRATH, A. E.: *Bevezetés a keresztyén teológiába*. Ford. Zsengellér József. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- McGRATH, A. E.: *Liberation theology*. In. uő. *The Blackwell Encyclopedia of Modern Christian Thought*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 1993, USA 1993, paperback 1995, 10 2006, 330–334.
- PÁSZTORI-KUPÁN I.: *Követvén a szent atyákat: Az ógyház dogmatörténete 381-ig*. Kolozsvár, Napoca Star, 2009.
- RANSCHBURG J.: *Szülők kis könyve*. Budapest, Saxum Kiadó, 2013.
- SCHNELLE, U.: *Theology of the New Testament*. Ford. Boring, M. Eugene. Michigan, Baker Academic
- VIGIL, J. M.: *Sobre la Opción por los Pobres*. <http://servicioskoinonia.org/biblioteca/bibliodatos1.html?VIGIL> (letöltve: 2015. 08. 16.)

*Prém Alexandra
teológus-lelkész, osztatlan, V. évfolyam
Debreceni Református Hittudományi Egyetem*

BÁRÓ-FARKAS MARGIT CHIARA
BÁRÓ-FARKAS CSABA LÁSZLÓ

A CIGÁNYSÁGOT ÉRINTŐ JOGI SZABÁLYOZÁS A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

MDP – Magyar Dolgozók Pártja
PB – Politikai Bizottság
MT – Minisztertanács
BM – Belügyminisztérium
BO – Bűnügyi Osztály
NM – Népművelési Minisztérium
MM – Művelődésügyi Minisztérium
MCKSZ – Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége
MSZMP – Magyar Szocialista Munkás Párt
KB – Központi Bizottság
OTP – Országos Takarékpénztár
ÉM – Építésügyi Minisztérium
Agitációs és Propaganda Bizottság
MTA – Magyar Tudományos Akadémia
VB – Végrehajtó Bizottság
TKB – Tárcaközi Koordinációs Bizottság
CKB – Cigányügyi Koordinációs Bizottság

BEVEZETŐ

Magyarországon az előző években számos lépést tettek és tesznek a cigányságot segítő programok létrehozása, fenntartása érdekében, s e programok egy része kifejezetten jó eredményekről tanúskodhat. A cigányság azonban nem pár évtizede él Magyarországon, hosszú múltú népcsoport, a Kárpát-medencében több évszázada jelen vannak. A cigányságról érkező tanulmányok nagy része első passzusaiban definiálja a cigányságba tartozó személyek körét, azt, hogy kiket tekinthetünk igazán cigánynak. Több lehetőség is adatik: meghatározhatjuk őket néprajzi, szociális, nyelvészeti, identitási szempontok figyelembevételével, mégis pontos választ nem fogunk kapni, a jogi meghatározáson pedig el se gondolkozunk. Dolgozatunk megírásával egy járatlan terület feltárását tűztük ki célul. A cigánysággal kapcsolatos mai nehézségek egy része ugyanúgy jelen volt ötven évvel ezelőtt. Vajon mi lehet az oka ennek a folyamatos stagnálásnak, ismétli önmagát a történelem, vagy csak politika, emberi kompetenciák függvénye mindez? Egyfajta válasz a dolgozat kezdetekor megfogalmazódott bennünk: a cigány csoportok annak ellenére, hogy a támogatások hatására a korábbi kedvezőtlen helyzetük-

höz képest, önmagukhoz mérten behozták lemaradásukat, a többségi társadalomhoz viszonyítva még mindig hátrányban maradtak. A XX. század elején a „cigányügy” rendőri kérdés volt, megmaradt a „cigányvadító közigazgatás”.¹

I. FEJEZET

A párthatározat megalkotásának előzményei

A II. világháború befejezésével a magyarországi roma közösség részben túlélte, illetve megmenekült a koncentrációs táborok embertelenségétől, ellenben a már évszázadokon át fennálló kiközösítéstől koránt sem szabadult meg. Nem részesült bocsánatkérésben, és jóvátételt sem kapott a genocídiumért.² A különböző kedvezményekből csak elenyésző számban részesültek.³ A korabeli forrásokban csak elvétve találunk rá adatot, hogy házhelyhez vagy földterülethez jutottak volna.⁴ Helyzetükkel a korban néhány kutató már megállapításra jutott, közülük kiemeljük Kálmán Andrást, aki 1946-ban megjelent cikkében kifejtette, hogy a még nem asszimilált romák problémája nemzetiségi kérdés.⁵

A központi államigazgatás szintjén a Belügyminisztérium, az Egészségügyi Minisztérium és a Népművelési Minisztérium hatáskörébe került a kérdés, az MDP főleg közegészségügyi, népművelődési és rendészeti problémákat látott benne a század közepén.

A minisztériumok a következő intézkedésekről határoztak:

Egészségügyi Minisztérium

Bevezették az egészségügyi, más néven tisztasági felelős intézményt, melyet központilag igazgattak. Egészségügyi járőrök ellenőrizték a cigánytelepeket, s ha úgy ítélték meg, kényeszerfürdéseket és mosdatásokat erőszakoltak a telepen élőkre. Ezen intézkedést a hatóságok az Egyesült Államokban mezőgazdasági rovarirtó szernek használt DDT-porral hajtották végre. A Pest megyei tanács 1958-ban indítványozta, hogy a cigányok részére biztosított fekete személyi igazolványokba szerkesszenek egy külön rubrikát az egészségügyi ellenőrzés számára, és ennek hiányában vonják eljárás alá a személyt.⁶

Belügyminisztérium

Az MDP PB utasította a minisztériumot határozathozatalra a népesség személyi igazolványokkal történő ellátásnak ügyében. 1954-ben megszületett az 1/1954. (I. 9.) MT számú rendelet a személyi igazolvány bevezetéséről. A rendelet végrehajtási utasítása nem tartalmazott olyan kitételt, ami rögzítette volna a roma közösség megkülönböztetését, viszont az 1955-ben hozott pótlólagos intézkedés már igen.⁷ „Azok a cigányok, akik megfelelő munkát és lakóhelyet igazolni nem tudnak, feltehetően bűncselekmények elkövetéséből tartják fenn magukat

1 NAGY P.: *Cigány csoportok és az együttélési modellek változásai a Kárpát-medencében a 15-20. században*. http://www.tte.hu/_public/ttorszkonf/nagypal2007.pdf (2016. 10. 05.)

2 BÁRSONY: 2008: 224.

3 BALOGH S.: *A magyar állam és nemzetiségek. Magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*. Napvilág, Budapest, 2003.

4 NAGY P.: 2010: 37.

5 KÁLMÁN A.: *A magyar cigányok problémája*. Társadalmi Szemle, Budapest, 8–9., 1946.

6 BERNÁTH.: 2002: 13.

7 PURCSI.: 2001: 28.

[...] Javasoljuk, hogy ideiglenes igazolványt adjunk ki a részükre.⁸ Ezek az okmányok megőrzésüket tulajdonosaikat. A cigányok, akik ilyen irattal rendelkeztek, ezt faji megkülönböztetésnek érezték. A minisztérium az 1961-es évek elején elismerte a „fekete személyi igazolványok” létét, és országos kicserélésüket bejelentette.⁹

Népművelési Minisztérium

Osztályokat indított, aminek célja a cigányság körében az analfabetizmus felszámolása volt. Sikertelenségük miatt kiképeztek roma származású, írni-olvasni tudó oktatókat, akik, bár el tudtak érni eredményeket, hamar visszatértek eredeti foglalkozásukhoz.¹⁰

1956-ban az Országos Rendőr-főkapitányság és a NM javaslatokat nyújtott be az MDP-hez: a dokumentumok alapján az illetékes osztályok előterjesztési javaslatot dolgoztak ki, amiben – mint több korabeli iratban – megjelent a „cigánybűnözés” kategóriája, a roma társadalommal kapcsolatos sztereotípiák, a széttelepítés gondolata.¹¹ A kidolgozott előterjesztést a PB ekkor még nem fogadta el. Ezt követően az Adminisztratív Osztály megfogalmazta „a javaslat a Politikai Bizottsághoz a magyarországi cigánykérdés rendezésére”¹² című határozati javaslatot. A fogalmazvány helyzetképet adott a cigányság életviszonyairól. Elismeri, hogy hátráltatja a roma közösség beilleszkedését, s hogy velük szemben még mindig erősen érvényesül a kirekesztés, ami a lakosság és egyes állami szervek részéről származik.¹³ „Vannak olyan példák is, melyek azt mutatják, hogy egyes állami szervek nem veszik emberszámba a cigányokat, és megalázó, embertelen módszereket alkalmaznak velük szemben (pl. a bátaszéki eset, ahol januárban életkorra való tekintet nélkül, meztelenre vetkőztetve tartottak egészségügyi vizsgálatot rendőri fedezet mellett, közben lépten-nyomon megalázták őket).”¹⁴ A javaslatban 10 pontos intézkedési tervet állítottak össze, melyből megállapítható volt szinte minden tárca érintettsége. A közigazgatási feladatok megoldásában jelentős szerepet szántak a rendőrségnek. A tervezetben megfogalmazottak alapján a rendőrségnek, mint a „cigány probléma alapos ismerőinek”, támogatnia kell a helyi szerveket a cigánykérdés szerteágazó feladatainak megoldásában.¹⁵

A nemzetiség definiálása

Megállapítható, hogy a cigányság nem rendelkezett erős érdekvényesítő képességgel, emiatt rendszerint nem vonták be őket a nemzetiségi és kisebbségi jogokkal foglalkozó kérdésekbe. Az akkori eszmerendszer szabályrendszerével különösen nehéz lehetett a cigányságot leírni, a foglalkozás és lakóhely szerint meghatározott szociális jellemzőkkel.¹⁶ A Munkügyi Minisztérium két munkatársa, Pogány György és Bán Géza meghatározta többek között a nemzetiség fogalmát: „olyan közösség, amelynek tagjai más államalkotók területén

8 SÁGHY: 2008: 274. vö. Percsi: 2001: 26.

9 Jelentés a cigánylakosság helyzetének megjavításáról szóló párthatározat rendőri vonalon történt végrehajtásáról. BM. Bo. 1962. szeptember 19. MNL XIX-I-4-g. 46. d.

10 FEITL: 2008: 258.

11 FEITL: 2008: 261.

12 MNL OL M-KS 276. f. 91/85. ő. e.

13 Uo.

14 Uo.

15 MNL-276. f. 96. cs. 87. d./ 300. ő. e.

16 DOUGLAS, M.: 1991: 96

élnek, számuk elér egy bizonyos mennyiséget, és valamely más országban – nemzetként – államalkotó erők, vagy az adott állam területén rendelkeznek a nemzet minden ismérével.”¹⁷ Ennek alapján leszögezték tanulmányukban, hogy a cigányság nem nemzetiség, hanem „népcsoport”.¹⁸ Határozottan kinyilvánították, hogy „mesterségesen nemzetté/nemzetiséggé” nem szabad fejleszteni és asszimilációjukat gátolni sem kell.¹⁹ A korszakban a cigányságot érintő jogszabályalkotás az idézett sorok jegyében zajlott.

Több nemzetiségfogalom született és terjedt el, például a következő: „a nemzetiség fogalma olyan pre-nacionális etnikai-történelmi közösséget jelöl, amely a fejlődésben meghaladta ugyan a népközösség stádiumát, de még nem érte el a nemzetre jellemző evolúciós fokot”²⁰ A kor erőszakos asszimiláló rendszerébe egy színfolt jeleníthető meg az ekkor tapasztalható átmeneti félreértelmezéseknek köszönhetően, és a szovjet példa értelmében nemzetiségként kezelték a roma társadalmat is. A Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztálya létrehozta a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét – az időszak (1957–1961) a MCKSZ megszűnésével ért véget.

A Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége

A cigányság egy csoportjától érkező kezdeményezés alapján 1957-ben a Művelődésügyi Minisztérium hozta létre a szervezetet, mint már említettük. Első főtitkára László Mária, cigány származású asszony volt, aki a kezdeményezést elindította. A szervezet céljai között szerepelt: a cigány irodalom, nyelv és a kultúra támogatása, emellett érdekvédelmi feladatokat is ellátott, foglalkozott egyéni panaszos ügyekkel, valamint fellépett a romák érdekében az állami hatóságokkal szemben. Az alapszabály 1.§-ban a szövetség hivatalos nyelveként a magyart és a cigányt határozták meg.²¹ Az MCKSZ megalapításának javaslatában a Művelődésügyi Minisztérium Nemzetiségi Osztálya kiemelte annak fontosságát, hogy a cigányok problémájával a cigányokat kell megbízni, valamint felszólította az összes állami szervet együttműködésre. Sajnos ezen irány csak látszólagos intézkedés volt, mivel a minisztériumok sorra javaslatokat készítettek a cigánykérdés megtárgyalására a szövetség bevonása nélkül. 1958-ban leváltották László Máriát a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének elnöki posztjáról, aki harciasan kiállt nézeteivel, közreműködött a cigány kultúra, a cigány nyelv ápolásában, illetve az érdekvédelem területén. A Művelődésügyi Minisztérium osztályvezetője, Vendégh Sándor 1960-ban a következő megállapításokat tette: „Munkájában valamiféle hamis cigány öntudattól eltelve olyan tendenciák mutatkoztak, hogy a cigányságot nemzetiségnek ismertesse el, és ebből a hibás koncepcióból kiindulva, a cigány nyelv mesterséges felélesztését, cigány iskolák, kollégiumok, állami gazdaságok, Tsz-ek stb. létesítését kívánta megvalósítani, ezáltal konzerválni igyekezett a cigányok különállását, és akadályozta a társadalmi asszimilációjukat.”²² László Mária menesztésének több oka volt, közöttük az egyik, hogy az 1956-os forradalmat

17 OSZK MD 11 488.

18 A tanulmányban említett „népcsoport” alatt a vérségi fejlődési fokot túlhaladó, olyan társadalmi alakzatot értettek, amelyben már az osztálykülönbségek léteznek, de a nemzetté váló válás egy vagy több előfeltétele hiányzik. – POGÁNY-BÁN: 1957: 14.

19 Uo.

20 NAGY GY.: *A nemzetiség fogalma*: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00407/pdf/Korunk_EPA00458_1971_05_663-673.pdf (2016. 09- 12)

21 FSZEK 4-29429. *A Magyar Cigányok Kulturális Szövetségének egyesületi alapszabálya*. Budapest, 1957. december.

22 MNL OL XXVIII-M-8 1d.

követő megtorlások idején erélyesen fellépett a romák internálása ellen, kinyilvánította nemtetszését a BM-nél és a Főügyészségnél. Levelét ráadásul a megtorlások leggyászosabb napján keltezte, 1958. június 16-án, Nagy Imre, Gimes Miklós és Maléter Pál kivégzésekor. 1961-ben a PB határozata a szövetséget formálisan is megszüntette, arra hivatkozva, hogy nem alkalmas a cigányság átnevelésére.²³

A párthatározatok kora

A határozat előkészítése folyamán a központi szervek egyeztettek egymással, a Munkaügyi Minisztérium a Külügyminisztériumon keresztül tájékoztatást kért arról, hogy a többi szocialista országban miként alakul a cigányság helyzete.²⁴

Az első átfogó határozat 1961. június 20-án született, melyet az MSZMP Politikai Bizottsága adta ki: deklarálta, hogy a cigányság nem alkot nemzetiségi csoportot, és társadalompolitikai kérdésként tárgyalta, ami hosszan ható, a mai napig érezhető következményeket eredményezett.²⁵ A fellelhető források alapján megállapítható, hogy a roma népesség volt az a közösség a szocializmusban, akik legtovább lázadtak az államosító erővel szemben. A kijelentés már önmagában veszélyeztette a kommunizmus intézkedéseinek hatékonyságát, amit az ideológia nem engedhetett meg.²⁶

A cigányokat a határozat alapján lakhatásuk és munkaviszonyaik alapján sorolták csoportokba:

Beilleszkedett: akik elérték a gazdasági és kulturális mércét, és többségükben felhagytak a „cigány életformával”.²⁷

Beilleszkedésben lévő, be nem illeszkedett: vándoroló életformát folytató vagy cigánytelepen élő, „alacsony kulturális színvonalú” és a „társadalom terhére élőködnek”.²⁸

1961 – A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról

Az 1961-es határozat 5 pillérre épült (Oktatás, Foglalkoztatás, Egészségügy, Lakhatás, Szemléletformálás), hasonló alapokra, mint a ma használatos fejlesztéspolitikai irányzatok.

Oktatás

A határozat leírja, hogy fejleszteni kell a romák között a kulturális nevelőmunkát. Hatékony lépéseket kell tenni a cigánygyerekek oktatására, törekedni kell a szakképzettség elterjesztésére.

Foglalkoztatás

Megfogalmazták, hogy a munkalehetőségeket azokban az állami gazdaságokban és mezőgazdasági termelőszövetkezetekben kell biztosítani, ahol a lakhelyük található.

23 MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233 ő. e.

24 MOL XIX-C-5 3. d. 34.160/1957.

25 MAJTÉNYI: 2012: 59.

26 HAJNÁCZKY T.: *Az 1961-es párthatározat margójára II. Múltunk*, 3, Budapest, 2014.

27 MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233 ő. e.

28 U.o.

Egészségügy

A cigánytelepeken fokozottabban kell egészségügyi ellenőrző és felvilágosító tevékenységeket végezni. A tanácsoknak ki kell építeniük megfelelő kutakat és árnyékszékeket, szabályozni kell a hulladékok tárolását és ezek fertőtlenítését.

Lakhatás

A tanácsi szervek feladatkörébe került, hogy a lakásigényléseknél fokozottabban figyeljenek azokra a cigányokra, akik rendelkeznek munkahellyel, hogy egyenlően bírálják el kérelmüket a közösség többi lakójával.

Szemléletformálás

Utasításba adták, hogy az állami és társadalmi szervezetek vezetői lépjenek fel az előítéletekkel szemben, és szüntessék meg az elkülönülést.²⁹

Úgy gondoljuk, hogy a pártvezetés a megfogalmazott határozatával nem kívánt tényleges segítséget nyújtani, és agitációs eszközökkel kívánta megoldani a cigányság problémáját. Gondolatmenetünk megerősítésére Kádár János szavait idézzük: „A gyakorlatban az élet viszi a dolgot a megoldás irányába.”³⁰ Komoly tudatlanság állapítható a pártvezetés részéről a lakhatási ügyek tekintetében, mivel az ingyenes házhelyjuttatást egy kormányrendelet³¹ már 1958-ban megszüntette.

A határozat végrehajtásáról

A PB valószínűleg ekkor szembesülhetett a kérdés nehézségével – a lakhatási viszonyok rendezése terén kudarcot vallott a határozat. A tanácsi jelentések beszámoltak arról, hogy az ingyenes házhelyjuttatás megszűnt, és az OTP által meghatározott fizetési feltételeknek nem feleltek meg a cigánytelepen élők.³² Utasították a Pénzügyminisztériumot és az Építésügyi Minisztériumot egy terv kidolgozására, ami képes hatékonyan és gyorsan megoldást találni.

Az egészségügy területén fejlődés mutatkozott. Az oktatásban megállapítható, hogy nőtt a cigánygyermek száma, és csökkent a közösségeikben az analfabetizmus. Foglalkoztatás terén a határozat alapján felfüggesztették a kisipari szövetkezeteket.³³ Gyakori hibaként állapította meg a PB, hogy a tanácsok helytelenül faji kérdésként kezelték a pillérek végrehajtását.

Központi kérdés: a cigánytelepek felszámolása

„Tervezet a cigánytelepeken élő lakosság lakáshelyzetének megjavítására” – 1963 novemberére végül a kijelölt minisztériumok helyett az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztálya terjesztette elő a telepfelszámolás intézkedéscsomagját.

Kedvezményes lakásépítés konstrukcióján alapult a tervezet. A javaslat csak a cigánylakosság részére biztosított volna ilyen lehetőséget, az építésügyi miniszter kifogásolta ezen elképzelést, mivel, ha a hasonló életkörülményekkel rendelkező, nem cigány családokat nem illetné meg a kedvezmény, az feszültséget idézne elő.³⁴

A további tárgyalások eredményeképpen, 1964-ben a Magyar Forradalmi Munkás Paraszt

29 HAJNÁCZKY T.: *Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

30 http://epa.oszk.hu/00900/00995/00033/pdf/EPA00995_multunk_13_1_237-272.pdf, (2017. május 11.)

31 34/1957. (VI. 21.) Korm. számú rendelet házhelyértékesítés szabályozásáról.

32 MNL OL M-KS 288. f. 5/1963/293 ő. e.

33 MOL XIX-J-4-g 46. d. 66. t.

34 MNL OL M-KS 288. f. 5/1963/319 ő. e.

Kormány kiadta a 2014/1964. számú határozatát. Első pontjában kijelöli az Építésügyi Minisztériumot, hogy az illetékes tanácsi szervek útján mérjék fel a telepek számát, majd az Országos Tervhivatallal és a Művelődésügyi Minisztériummal közösen határozzák meg felszámolási idejüket. Az ÉM a 17/1964. sz. körendeletében utasította a tanácsokat a kormányhatározat alá tartozó telepeket összeírására. A cigánylakosság meghatározását teljes mértékben a tanácsok döntési kompetenciájára bízta. Ebből következően pontatlan adatok kerültek rögzítésre.³⁵ Az adatok alapján 222 160 személy lakott „szociális körülményeknek meg nem felelő telepeken”.³⁶ Kutatásunk alapján azonban kijelenthetjük, hogy számos cigánytelep nem került beazonosításra az 1964-es összeírás során.

Kiemelték, hogy az idegenforgalmi szempontokra is fokozottan figyelemmel kell lenni az ütemterv kapcsán,³⁷ „a telepek közül elsősorban az országos főközlekedési út- és vasútvonalak mellett, továbbá a kiemelt területeken, települések központjában, vagy idegenforgalmi szempontból jelentős egyéb helyeken lévőket kell megszüntetni.”³⁸ Ahogy dolgozatunkban már megállapítottuk, és jelen példából is jól tükröződik, a hatalomnak nem a cigányság életének javítása volt a célja, hanem, hogy a külső szemlélőkkel elhitesse: a szocializmusban nem létezik egyenlőtlenség, mint ahogy kirekesztett társadalmi csoport sem.³⁹

Tárcaközi Koordinációs Bizottság létrehozása (1968)

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága felülvizsgálta az 1961-es párthatározat eredményeit, megállapította, hogy végrehajtásuk komoly akadályokba ütközött. Javaslatot tett a PB-nek egy olyan szerv létrehozására, ami összehangolja a különböző társadalmi és állami szervek működését. A PB elfogadta a javaslatot, és létrehozták a 3347/1968. sz. határozattal a Tárcaközi Koordinációs Bizottságot, melynek feladata, hogy a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatban az állami és a helyi szervek tevékenységét meghatározzák, központilag irányítsák, továbbá hangolják össze a közöttük lévő tevékenységeket.⁴⁰

Kutatások

Az 1968-as állásfoglalás alapján az APB utasította az MTA Szociológiai Kutatócsoportját, hogy mérje fel az eddig elért eredményeket. Ennek jegyében szerveztek egy cigánysággal foglalkozó konferenciát. Többek között elhangzott, hogy az állam által megfogalmazott ideológiai alapok tarthatatlanok, és felszólaltak, hogy a cigányságnak is biztosítani kell nemzetiségi jogokat.

1971-ben Kemény István irányításával országos cigánykutatás vette kezdetét. Beszámoltak róla a kutatók, hogy a roma társadalmat a rendőrség „bűnöző életmódúnak” tekintette, és rendszeresen kényszerintézkedéseket alkalmaztak velük szemben. Sőt, mi több, a kutatócsoport tagjait is folyamatosan hátráltatták a munkájukban, több kutatóval szemben a BM úgynevezett „bizalmas nyomozást” is folytatott, például Csalog Zsolt ellen, akinek aktája a Csa-

35 MAJTÉNYI B. – MAJTÉNYI Gy.: *Jelen és múlt között (A romákat érintő 1960 utáni kisebbségi jogi szabályozás főbb állomásairól)*. In: Majtényi Balázs (szerk.): *Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai a változó világban*. Lucidus, Budapest, 2003, 241–258.

36 MNL OL XIX-A-83-b 2019/1969 (494 d).

37 MNL OL XIX-A-83-b 3162/1964 (367d).

38 A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3162/1964. sz. határozata a cigány- és más hasonló telepek felszámolásáról szóló 2014/1964 (V.4.) Korm. számú határozat kiegészítéséről.

39 SZALAI: 2002: 35.

40 MNL OL M-KS-288. f. 5/1968/474. ö.e.

logány nevet kapta.⁴¹ A következőképpen ír kutatómunkájukról: „A valóságban egy eldugott, nyilvánosságnak nem szánt kiadványban a Kemény Pista-féle gárda megírta a tapasztalatoknak egy részét, aztán utána a BM szétkergette az egész kutatást a befejezése előtt. De egyáltalán, mindvégig ott volt előttünk a kutató dilemmája, hogy szabad-e egy diktatúra számára adatokat szolgáltatni, [...] hogy szándékainak megfelelően alakulnak-e a dolgok, amikor ezt a kutatást befejezzük, vagy pedig hülye balekok vagyunk, akik itt a jó szándékuk révén hozzásegítik a hóhért a tökéletesebb munkához”.⁴²

A kutatás eredményeképp megállapították a roma lakosság tarthatatlan helyzetét, valamint kimutattak különböző visszasságokat a cigánytelepek felszámolása terén.⁴³ Rámutattak, hogy a CS-lakások (csökkentett értékű lakások) következtében „modernebb cigánytelepek” jöttek létre, amik erősítették a lakóhelyi szegregációt.⁴⁴

A vizsgálat eredményeit korrektúra alá vonták, és csak egy rövid, a pártállam felelősségét nem kritizáló tanulmány jelenhetett meg.

A határozat felülvizsgálata (1974)

Az MSZMP KB APB-je napirendre tűzte a TKB tájékoztatóját. Részletesen sorolta, hogy milyen intézkedéseket hajtottak végre a cigányság érdekében, azonban a kudarcokról is beszámolt.

Foglalkoztatás

A beszámoló alapján kiemelte a TKB, hogy a cigány munkavállalók aránya emelkedett, a megállapítások alapján az aktív munkaképes férfiak háromnegyedének volt állandó munkahelye, míg a nők mintegy harminc százaléka dolgozott. A foglalkoztatottak nagyrészt az építőiparban, illetve rakodó- és szállítómunkásként helyezkedtek el, a mezőgazdaságban tagként csupán töredékük, jellemzően segédmunkásként nehéz fizikai munkát végeztek. Nagymértékben nehezítették munkavállalásukat a velük szemben megnyilvánuló előítéletek.⁴⁵

Oktatás

Kétes képet festettek a témáról az ülésen: megállapították, hogy az iskoláskorú cigány gyermekek beiskoláztatása megtörtént, azonban egy részük nem vett részt rendszeresen az oktatásban. Ugyanakkor az általános iskola nyolc osztályát csak töredékük végezte el, szakmunkásképzőbe pedig csak alig-alig kerültek be.⁴⁶ A bevezetett nevelési tanácsadók rendszere megalkotta a szegregált és stigmatizált oktatási rendszert. A művelődésügyi miniszter hivatalosan is elrendelte a külön cigány osztályok, tanulócsoportok és napközis foglalkozások szervezését.⁴⁷

Lakhatás

A TKB elismerte a párthatározat kudarcát a telepfelszámolással kapcsolatban. A beszámoló alapján a felszámolásnak két változatát különböztették meg, amit a helyi közigazgatási

41 ÁBTL 3.2.4. K-586.

42 DARÓCZI Á.: *Kaptam a romáktól emberi gazdagságot. Csalog Zsolttal Daróczi Ágnes beszélget.* Beszélő, 10, 1997, 38. vő: CSALOG Zs.: Kilenc cigány. Kozmosz, Budapest, 1976.

43 KEMÉNY: 1974: 17.

44 CSALOG Zs.: *A cigányokon nem fog az átok.* Maeceans, Budapest, 1988.

45 HAJNÁCZKY: 2013: 248.

46 MNL OL XIX-A-83-b 3280/1976 (777. d).

47 KEMÉNY: 1999: 244 245, HAVAS-KEMÉNY-LISKÓ 2002: 7–20.

szervek irányítottak kényszerítő, erőszakos intézkedésekkel.⁴⁸ Az egyik változat a „hatósági átköltöztetés” és részben önerőre támaszkodó lakás vagy házcseres CS-lakás program. A másik változat a „széttelepítés” volt.⁴⁹ Megjelent a beszámoló hasábjain a 3254/1967. számú határozat, mellyel lehetőség volt a lakosságot karhatalommal áttelepíteni. A kormányhatározat célja ezzel az intézkedéssel az volt, hogy a telepen élő családokat minél előbb rejtsek el az idegenforgalom elől.

A további pontokkal, az egészségügyi és szemléletformáló kérdéskörökkel kapcsolatban más megközelítést nem alkalmaztak, mint ami már szerepelt az eddigi határozatokban.

Nemzetiségi kérdés

Az ülésen előterjesztett jelentés az 1961-es párthatározathoz hasonlóan ellentmondást nem tűrő hangnemben leszögezte, hogy a cigányságra továbbra sem lehet nemzetiségként tekinteni. A pártállam ezen elgondolását megkérdőjelezőket pedig „újbaloldali demagógiával” és „cigány nacionalizmussal” vádolta. Az ülés zárásaként kiadott párthatározat első pontja – Kádár János javaslatára – a kérdéssel kapcsolatban a következőket szögezte le: „Etnikum: azt mondom – a kormánynyilatkozatba persze nem kell bevenni, de a belső határozatban legyen benne világosan –, nyugodtan mondjuk ki, hogy a cigánylakosság nem nemzetiség, etnikum, amely fokozatosan integrálódik a társadalomba, sőt van még egy másik fogalom is, asszimilálódik. Ezt kell leírni és kész!”⁵⁰

Új irány

Közel egy évtizedes stagnálás után a pártállam az 1980-as években tudományosan alátámasztott ismeretek figyelembevételével kívánta kezelni a kérdést.⁵¹

Az MSZMP KB 3301/1979. sz. határozatában utasította az MTA-t, hogy kutassa fel a cigányság helyzetével foglalkozó vizsgálatokat. Közben a TKB munkacsoportot hozott létre az érintett kutatóintézetek, államigazgatási szervek és társadalmi szervezetek képviselőiből.

Munkájuk során vitaanyagot készítettek elő, melyben többek között bíralták a pártállam kényszerasszimilációs cigánypolitikáját: „A munkacsoport tagjainak többsége az asszimiláció lehetőségét (teljes beolvadást) mint egyedüli végcélként tartja, mindamellett, hogy néhány évtized távlatában az társadalmilag sem reális, politikailag pedig a »készített« asszimiláció szocialista társadalmunknak a kisebbségekkel szemben tanúsított elvi politikájával ellentétes.”⁵²

Továbbá a vitaanyagban érvelt a cigány kultúra, nyelv és identitás megtartása, erősítése mellett: „A cigány nyelv, etnikai kultúra, történelem kutatása terén nagy az elmaradás [...] Ez azért nagy gond, mert a cigányság társadalmi beilleszkedésében a jövőben különösen fontos a cigányság etnikai identitásának gyakorlati és tudati megalapozása, illetve továbbfejlesztése szempontjából az etnikus értékek mentése, bemutatása, felhasználása. A kutatások eredményeinek felhasználásának nagy fontossága van a cigány nyelvűség kérdései tisztázásának az oktatáspolitikában, a cigányság etnikus meghatározottságának elismertetésében, végül

48 BENCSIK I.: *A Magyarországon élő cigány lakosság társadalmi beilleszkedése az 1970-es évektől napjainkig*. ELTE BTK Tudományos Szocializmus Információs Továbbképzési Intézet, Budapest, 1988. 12–145.

49 MAJTÉNYI 2012: 66.

50 MNL OL M-KS 288. f. 5/1979/770. ö. e.

51 DUBCSIK Cs.: *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében 1980–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.

52 MNL OL M-KS-288. f. 50/1982/12. ö. e.

a vállalható hagyományok feltárásában és ezzel az etnikai egyenjogúság és egyenrangúság biztosításának megalapozásában.”⁵³ Az imént említettek az 1980-as évek második felére fokozatosan megjelentek a pártállam cigánysággal kapcsolatos jogalkotásában, sőt a pártállam néhány vezető funkcionáriusa nyíltan bírálta a korábbi évek gyakorlatát.

A nemzetiségi törvény megalkotásának előzményei

Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1988 novemberében naprendre tűzte a Javaslat a nemzetiségi törvény irányelveire című előterjesztés megvitatását, mely részletekbe menően taglalta egy tervezett nemzetiségi törvény céljait, alapelveit, valamint a nemzetiségnek biztosítandó jogokat. A törvény kiadásának szükségességét az előterjesztett anyag azzal indokolta, hogy a magyarországi jogrendszerben nincsenek kellő mértékben rögzítve a nemzetiségek jogai. A javaslat többek között ajánlotta a Politikai Bizottságnak irányelvek megjelenését a Társadalmi Szemlében, a nemzetiségi szövetségek lapjaiban, s külön kiemelve a Cigány Újságban is. Továbbá az előterjesztett anyag záradékában szerepelt, hogy juttassák el a nemzetiségi törvény irányelveiről szóló határozatot az érintett szervek, illetve a nemzetiségi szövetségek vezetőinek. A PB a napirend zárásaként úgy határozott, hogy a szükséges javításokat követően a javaslatot a Központi Bizottság elé terjeszti.⁵⁴ Továbbá lehetővé tette, hogy a magyarországi cigányság kezdeményezze nemzetiségként történő elismerését: „A Politikai Bizottság hatálytalanítja 1961-es és 1979-es cigányságról szóló határozatának azt a részét, amelyben a cigányságot etnikai csoportnak minősíti és elveti nemzetiségként való kezelésüket. Ez politikai oldalról lehetőséget ad arra, hogy a törvény hatálybalépését követően magukat cigánynak valló állampolgárok megbízásából szervezeteik kezdeményezhessék nemzetiséggé válásukat.”⁵⁵

II. FEJEZET

Bevezetés

A dolgozat elkészítése során elengedhetetlennek tartottuk, hogy a határozatok érvényesülését, a cigányságot ténylegesen érintő szabályozási formákat példákön keresztül szemléltessük, ezáltal sokkal kézzelfoghatóbb adatokat szolgáltatva, a rendszer megértését, átláthatóságát elősegítve. A példa eszközeként Békés megye és Csongrád megye szolgált. A 20. század második felét jelöltük meg a dolgozat időszávjaként, mindemellett szem előtt tartottuk az ezt megelőző időszakot, hiszen nagy hiba lenne csupán egy szakaszt kiemelve értékelni, a történelmi okfolyamatok figyelmen kívül hagyásával. Több esetben olyan forrásokhoz nyúltunk, melyek a fő tanulmányozott időkeret előttiék, még teljesebbé téve ezzel a pályamunkát.

Békés megyébe újratelepülése során, a 18. században érkeztek cigányok is, a betelepülő magyarok, szlovákok, németek és románok mellett a mezővárosokba, illetve falvakba. Különböző politikai, gazdasági célokból kifolyólag próbálkoztak bizonyos fokú rendszabályozással, adataik rendszerezésével.⁵⁶

Források sokasága áll rendelkezésre különböző korszakokra felosztva, igazolva a cigányok jelenlétét már a korai századoktól, azonban ezek összegyűjtése, kielemezése hiányos. Békés me-

53 Uo.

54 MNL OL M-KS 288.f. 5/1988/1043. ö. e.

55 MNL OL M-KS 288. f. 5/1988/1043. ö. e.

56 Mária Terézia nyilvántartást készítettett a cigány lakosságról, melyet a helytartótanácsnak kellett megküldeni.

gyében az első ilyen szisztematikus gyűjtést Erdős Kamil hozta létre, ez irányú munkássága 1952-től haláláig, 1962-ig tartott. Őt követte Bencsik János, aki folytatta a kutatást, kevésbé alapos részletességgel. A feldolgozott források alapján olyan eseteket fedeztünk fel, melyek szignifikánsak, csoportba rendezhetők egymással. Ezt követően törekedtünk – elemzésüket összevonva, kapcsolódási pontokat kiemelve – kutatást végezni.

1. A BÉKÉS MEGYEI CIGÁNYSÁG HELYZETE, A JOGI SZABÁLYOZÁS VÉGREHAJTÁSI RENDJE A FORRÁSOK ALAPJÁN

Békés megye tekintetében az 1944-es forrásoktól kezdtük a kutatást, az előzőekben is ismertetett struktúra felállítása végett. Minden évkörben megvolt a sajátossága a cigányok kapcsán alkalmazott jogi, gyakran közigazgatási lépéseknek. A történelmi eseményeket követve, a második világháború időszaka alatt, valamint az utána következő pár évben megfigyelhető hiátus a cigányok körülményeivel kapcsolatos ügyek, adott esetben az ellenük alkalmazott intézkedések dokumentálásában.

1.1. Pre források

1.1.1. A cigány katonai munkásszázadok felállításáról

Budapest, 1944. szeptember 2. – a 15 740/1944. VII. res. rendelet nyomán

A forrásban hivatkozott jogszabályok:

A 1939. II. t.c. 19.§ 5. bekezdése

A 11 860/1944. VII. res. számú rendelet, melyet az 1944. évi július hó 12-én kiadott statisztikai adatgyűjtésre vonatkozóan adtak ki.

A 653/1944. M. 42. számú ügyirat, mely a cigány munkaszolgálatról rendelkezett: a magyar királyi honvédelmi miniszterre vonatkozó részt a budapesti és vidéki főkapitánynak, valamint a csendőrkerületi parancsnokságok részére tájékoztatás céljából egy-egy példányban mellékeltek.

A magyar királyi honvédelmi miniszter utasítására az 1939. II. tc. 19.§ 5. bekezdése a kóbor cigányok, a letelepedett cigányok, a foglalkozás nélküli cigányok, a közéjük sorolható munkaképes – 18 és 52 életév közötti – férfiak összegyűjtését és katonai munkásszázadokba való beosztását rendelte el.

A statisztikai adatgyűjtésre vonatkozó rendelettel összefüggésben a gyűjtést városokban a magyar királyi rendőrség és az erre hatáskörrel rendelkező rendőri kirendeltségek, meghatározott napon végzik, majd az összegyűjtötteket átadják a helybeli állomásparancsnokság által megjelölt honvédelialakulatnak. Községekben, járasonként: a csendőrség, a honvédhadtest által küldött megerősítés (pótalakulatok) kíséretében jár el, a csendőrség által megküldött begyűjtendő cigány férfiak számadatainak arányában. Ezzel a karhatalmi intézkedéssel, a csendőrség vezetésével történik a cigányok összefogása és a bemutatási, illetve bevonulási helyre kísérése, rögzítése. Mindezen felül felhívták a települések képviselőinek figyelmét az illetékes hadtestparancsnokságokkal való előzetes egyeztetésre, az összegyűjtés pontos időpontjának meghatározására.⁵⁷

Fontossága ennek a forrásnak abban mutatkozik, hogy egy központi döntést, a magyar királyi honvédelmi miniszter utasítását tolmácsolta dr. Perlaky Gyula miniszteri tanácsos a helyi szerveknek végrehajtásra, illetve a végrehajtásban való közreműködés céljából. Sajnos dokumentumok magáról az országos folyamatról, a feladat megvalósításának kimeneteléről jelen állás alapján csak nyomokban találhatóak, mely részlegesen a II. világháború viharos

⁵⁷ BÉML V.B. 82. Békéscsaba város polgármestere iratai 5689/1944. Írógéppel írt tisztázat.

eseményeinek tudható be. Hivatalosan a Honvédelmi Minisztérium 1944 augusztusában rendelte el a cigány munkásszázadok felállítását, helyi szinteken az ezt követő hónapokban kezdték meg az utasítás végrehajtásához szükséges előkészületeket. A munkaképes cigányok döntő része vagy a fronton harcolt, vagy mezőgazdasági munkát végzett. A munkanélkülieket az utasításokat követve azonnal elszállították, folyamatosan „cigány razziákat” végeztek minél több ember begyűjtésére. Adatok a munkatáborba hurcoltakról Zemplén, Csongrád, Zala, Fejér, Baranya, Pest, Heves, Borsod, Komárom megyéből és a Felvidékről lelhetőek fel. A munkatáborokból megszökött katonaszökevényeket üldözték, majd elfogás esetén agyonlőtték.⁵⁸ A cigány munkaszolgálatos századok nagy része a zsidókhöz hasonlóan végezte.⁵⁹

1.1.2. A Dobozi Nemzeti Bizottság elnöke a „gettóba” összegyűjtött volt nyilasok és cigányok dolgoztatásáról (Doboz, 1945. április 12.)⁶⁰

Jelen esetben az összegyűjtött nyilasok és cigányok mezőgazdasági munkában való alkalmazását javasolta a kommunista párt – a nemzeti bizottság elnökének, Békési Lajosnak tolmácsolásában – a Mezőgazdasági Bizottságnak. Mindezt az előreláthatóan bizonytalan megművelésű földterületeken, a dolgozók etetésének biztosítása mellett. Természetesen a szövegezésből kiderül az ajánlás kötelező mivolta, s külön felhívja a figyelmet a gyors határozathozatalra: „Tekintettel arra, hogy a rendőrség holnap reggelre ezeket a gettóba gyűjti, kérjük a mezőgazdasági bizottságot, hogy ezekről még ma este hozzon határozatot.”⁶¹

Azonnal visszacsatolást kapunk az előző forráshoz, ahol a cigányok dolgoztatását taglaltuk, s feltűnik egy elem, amit a modern rabszolgasággal köthetünk össze: munkáért cserébe (esetleges) kosztolás jár. Ez az utasításban megjelent, a végrehajtásában azonban ritkán.

1.1.3. A Szarvasi Nemzeti Bizottság javaslata a cigányok dolgoztatásáról (Szarvas, 1945. április 14.)

Szarvas község képviselő-testülete reagált a Nemzeti Bizottság által javasoltakra, feldolgozta annak tárgyát: „a cigányok havi 2 napi ingyen munkájukat 16 évtől 60 éves korig meg ne válthassák.” A képviselő-testület elfogadta, illetve magáévá tette az indítványt, arról határozatot hozott, mely szerint a munkaszolgálatot személyesen kell teljesítenie kivétel nélkül minden érintettnek. A végrehajtást a község rendőrsége végzi, tájékoztatás végett a határozatot neki és Demeter András községi képviselő részére kiadták.⁶²

1.1.4. Határozat a mezőberényi cigánytelepek felszámoltatásáról (Mezőberény, 1945. április 5.)

A dolgozatban többször is kitérünk a lakótelepekkel kapcsolatos intézkedésekre, folyamatosan ismételt eljárási hibáira, a tervek „fapados” végrehajtására. E forrás jól tükrözi egyik szegmensét a telepek felszámolásának: „Párizs és London községrészek egészségtelen házainak lebontása”. A képviselő-testület e problémát házhelyakcióval és a kitelepítések végrehajtásával egyidejűleg kívánja letudni. A cigányputrikat, amelyek emberi lakásnak nem alkalmasak, lebontja. Fekvésük kedvezőtlen voltára is kitérnek, jelentésük szerint az mind vízállásos, mély fekvésű része a községnek, építkezésre nem alkalmas, különösen pedig a cigányok letelepítésére nem. Különösen nagy problémát láttak abban, hogy a putrik közvetlenül a vasút mellett

58 TELEKI E. (Thúry György Szakközépiskola): A cigány holokauszt. http://www.titzala.hu/letolt/Teleki%20Erika_A%20cigany_holokauszt.pdf (2016. 11. 20.)

59 KARSAI L.: *A cigánykérdés Magyarországon 1919-1945. Út a cigány holocausthoz*; Cserépfalvi, 1992.

60 BéML V.B. 309. Doboz nagyközségi iratai 673/1945. Kézzel írt tisztázat.

61 Uo.

62 BéML XXII. 255. Szarvas Nagyközség iratai. 1945. év közgyűlési jkv. 48/1945.

köztisztasági, erkölcsi, közbiztonsági, de még szépészeti szempontból is tarthatatlanok, ezért is feltétlenül megszüntetendők.

Érdekessége a forrásnak, hogy az országosan megfigyelhető vélemények itt is képviselőre találnak, Bányász József és Madarász Pál személyében. A két képviselő nem tartja megfelelőnek az intézkedést, jelzik, hogy több munkás cigány is található a telepeken, akik nem sorolhatóak a megrögzött munkakerülők csoportjába, ezért is eltérő kezelésüket indítványozzák. Egy további felszólaló az utasítást követve javasolja a cigányok más helyre való kitelepítését, a títusterv szerinti házak építésével. Az utolsó képviselő az előzőt követve indítványozza az arra alkalmas helyen történő házépítést. Kiemeli azonban azt is, hogy a következő lépéseket a község szociálpolitikai bizottsága végezze, mely jobban tudná kezelni a továbbiakat.

A képviselő-testület egyhangú határozattal kimondta, hogy a kitelepítések előtt elsősorban a munkára fogásukat tartja szükségesnek, ezért elrendeli minden munkaképes egyén részére munkanyilvántartó-lap kiállítását. Ez alapján tették ellenőrizhetővé alkalmasságukat, azt, hogy mennyire megfelelőek a munkába való elhelyezésre. Azoknak, akik szorgosan dolgoztak, a képviselő-testület megfelelő támogatás adását írta ki, a nem dolgozók számára azonban – a tervet követve – kitelepítést rendelt el, az előírt közegészségügyi követelményeknek megfelelően épített lakásokba. Ezzel összefüggésben az arra rászorulókat segélyezéssel kívánta ellátni a határozatban írtak szerint. A cigányok új helyének meghatározására a községi előljárást utasította. Az indokolásban kitérnek a már többször is említett közegészségügyi, köztisztasági, közbiztonsági és szépészeti szempontokra, amelyek teljes mértékben szükségessé tették a cigányok kitelepítését. A munkaerő-nyilvántartás, a munkateljesítmények ellenőrzése a termelő bizottságok feladatköre, a megfelelő házhelyek alkalmas területen való kijelölése pedig a földigénylő bizottságé.

1.2. Az 1940-es éveket követő források

Az első dokumentum, amit itt felfedeztünk, 1957-ből származik, a fentiekben taglalt eseményekre vonatkoztatva, tehát igen hiányos a jogi lépéseket hitelesebben nyomon követhető dokumentumok száma. Meglepetésként ért minket, hogy a Csongrád megyei levéltárban folytatott kutatás alatt több Békés megyei iratot találtunk, ezeket a Csongrád megyét feldolgozó fejezetben fogjuk említeni.

1.2.1. A Munkaügyi Minisztérium felmérése a cigányság helyzetéről (Budapest, 1957. július 15.)

A Munkaügyi Minisztérium cigányság helyzetének felmérését tartalmazó országos adatgyűjtésnek jelentősége legjobban az 1961. évi, cigánysággal kapcsolatos párthatározat létrejöttében mutatkozik; a felmérést értékelve bizonyosságot kaptak elképzeléseik.

Visszatérve a forráshoz, a felmérésre vonatkozó utasítást a Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának is megküldték. A községeknek egy részletes kérdéssort⁶³ kellett megválaszolni.

63 A melléklet a következő kérdéseket tartalmazta:

- „1. A cigányság száma és aránya az össznépegen belül a) Az összlakosság és ebből a cigányok száma (adat híján becsléssel). b) Növekvő vagy csökkenő irányú-e a létszámalakulásuk?
2. Társadalmi helyzetük a) Cigánynak vallják-e magukat, beszélnek-e, illetve milyen arányban beszélnek cigányul? b) Befogadja-e, magával egyenrangúnak tekinti-e őket a nem cigány lakosság? c) Előfordul-e hátrányos megkülönböztetés a cigányság rovására? d) Előfordul-e, hogy részt vesznek, illetve milyen arányban vesznek részt a politikai életben? (Pártban, tömegszervezetekben, ezen belül a tanácsokban, az úttörő- és ifjúsági mozgalomban. Előfordul-e, hogy funkciót viselnek?) e) Cigányok aránya a bűnözésben (az utolsó években).
3. Gazdasági helyzetük, foglalkoztatottságuk a) Milyen a gazdasági helyzetük a lakosság többi részéhez

niuk, valamint a tárgykörben dolgozó, mélyebb ismeretekkel rendelkező munkatárs esetén nevének megküldését kérték.⁶⁴

1.2.2. A Békés Megyei Végrehajtó Bizottsága megküldi a megye járási tanácsainak a felmérés kérdéseit (Békéscsaba, 1957. július 22.)

A maximális eredmény elérése érdekében a kérdéseket megküldik a városi, községi tanács vb-elnökének, mivel a helyi szintű közigazgatási szervek ismerték legjobban a területükön élő cigányságot. A szubszidiaritást alkalmazták ennek a kérdésnek mielőbbi rendezésére, melyek különös tekintettel érintették a foglalkoztatottságot, illetve annak felmerülő problémáit.

Békés megye települései közül 71 jelentést találtunk, ezekből 25 érdemben nem válaszolt a mellékelt kérdésekre, mivel adataik szerint településük területén a felmérés időpontjában cigány személy nem volt található. A minisztérium a válaszok legkésőbbi megküldési idejének augusztus hó 15-ét jelölte meg, a felhívást július 15-én terjesztették Békés megye elé. Mai szemmel vizsgálva, a közigazgatás helyi, illetve országos intézményeinek eljárási idejét ismerve a határidőt rövidnek találhatjuk. A települések folyamatos monitoring alatt tartották lakóikat, ismerték faji összetételüket, ennek arányát, ezt mutatja a beszámoló beküldésének gyorsasága, a rövid határidő tűzése. Korábbi adatok hiányában mélyebb elemzésre nehezen lehetek volna képesek nem csak a kisebb, de a nagyobb települések is.

1.2.3. Békés megye összefoglaló jelentése (Békéscsaba, 1957. augusztus 13.)

A dolgozat terjedelmére tekintettel, nincs módunk arra, hogy egyenként kifejtjük a települések állásfoglalását. Az utolsó jelentést augusztus 8-án küldte meg Dombiratos, ezt követően Békéscsaba összefoglaló jelentését augusztus 13-i keltezéssel továbbították a minisztériumnak.

A jelentésből a következő pontok kiemelését tartottuk fontosnak.

A cigányság létszáma tekintetében 96%-ban növekedést állapítottak meg. Rávilágítottak

viszonyítva? b) Mennyire tehető a cigányságon belül a foglalkoztatottság aránya, illetve a népgazdaság melyik ágában és szektorában dolgoznak? c) Vannak-e speciális „cigány szakmák», és a cigányság milyen arányban űzi azokat? Felvetődött-e a cigányokból alakított állami gazdaságok, illetve termelőszövetkezetek kérdése? Milyen álláspont alakult ki ezzel kapcsolatban? d) Előfordul-e és milyen arányban, hogy a cigányságból szakmunkások vagy értelmiségi foglalkozású dolgozók lettek, előfordul-e, hogy a cigányok földdel rendelkeznek, és paraszti munkát végeznek? e) Van-e lényeges különbség a cigányság életmódjában, műveltségi, egészségügyi és foglalkoztatottsági viszonyaiban az iparosított és a nem iparosított területeken?

4. Egészségügyi, kulturális és lakáshelyzetük a) Milyen a cigányság egészségi állapota a nem cigány lakossághoz viszonyítva? b) Mit tesznek az egészségügyi állapotuk megjavítása érdekében? c) Milyen arányú az analfabétizmus (külön az időseknél és a fiataloknál)? A fiataloknál kérünk külön kitérni az iskoláztatás mértékére, a fegyelemre, a lemorzsolódásra, az esetleges eredmények elérésére és a problémákra. d) A cigány fiatalok eljutnak-e, illetve milyen arányban jutnak el ipari stb. tanulóknak, esetleg közép- és főiskolai tanulóknak? e) Felmerült-e külön cigány iskolák (általános iskolák) létesítésének a gondolata, illetve vannak-e ilyen iskolák? Mi az álláspont ezzel kapcsolatban (politikai és a gazdasági vezetőknek, a lakosságnak, valamint a cigányságnak)? f) Vannak-e vándorcigányok? Ha nincsenek, letelepítéssel vagy milyen más módszerekkel oldódott meg ez a probléma? g) Milyenek a lakásviszonyok? h) Volt-e, illetve van-e (esetleg egyes helyeken) valamilyen lakásépítési vagy lakásépítést elősegítő akció?

5. A tanács mit tett és mit kíván tenni (mit vár el a központi szervektől) a cigányság helyzetének megjavítása érdekében?”

64 BÉML XXIII. 17. Békés Megyei Tanács V.B. Munkaügyi Osztálya iratai 197/1957. Sokszorosított másolat.

csoportjaik folyamatos asszimilációjára; 40%-ra tették azon személyek számát, akik más „nemzetiséggel keveredve”, illetve házasságkötés nyomán „fél cigányosodtak”. Ennek nyomán nyelvük ismerete, használata is csökkenő jellegű, 25% körüli. Igaz, hogy a nem cigány lakosság egy részét befogadja a cigányságnak, azonban egyenrangúnak magával nem tartja – ennek okát a jelentés további részében indokolták. Kiemelték a hatóságok és állami igazgatási szervek megfelelő eljárási rendjét, állításuk szerint hátrányos megkülönböztetést nem tanúsítanak a cigányokkal szemben. Bűnözés terén növekedő tendenciát véltek felfedezni, emberölés, verekedés, lopás büntette fordult elő a legnagyobb arányban. A kihágások nagy része lopás, tiltott fakivágás és egyéb más kisebb bűncselekményekben mutatkozott meg. Végezetül, többen kivették részük az 1956-os forradalomból, megfogalmazásuk szerint: „Több cigány részt vett az ellenforradalmi események alatt a tüntetésekből és a rendőrségek lefegyverzésében.”⁶⁵

Cigányságból alakított termelőszövetkezetek, állami gazdaságok létrehozására csupán két községben, Eleken és Békésen törekedtek, ezt a későbbiekben elvetette a végrehajtó bizottság, gyakorlatban történő megvalósíthatóságát nem látta lehetségesnek. Megjegyezték, hogy a cigányok is jutottak földhöz a földreformkor, de ezeket részben eladták vagy a tsz-be bevittele után kiléptek a szövetkezetből. Az egészségügyi összesítésnél az egyre gyakrabban alkalmazott egészségügyi ellenőrzésekről számolnak be – a járási egészségügyi dolgozók hetente ellenőrzéseket tartanak a cigánytelepeken, valamint szükség esetén azt fertőtlenítik.

Külön cigány iskola gondolata Elek községben fogalmazódott meg, de belátták, hogy ezt nagy eséllyel a cigányok sérelmezték volna. Az illetékes államigazgatási szerveknél jelezték volna megkülönböztetésüket, gyermekeik elkülönítését a nem cigány gyermekektől. „Véleményünk szerint a lakosság körében ez a megoldás jó hangulatot teremtene egyes községekben, mert a cigány szülők nem szívesen engedik gyermekeiket a cigányok mellé ültetni.” Ezen felül több példát hoznak a külön iskolák létrehozása mellett, azonban kardinális beismerést tesznek: ilyen lépések megtétele esetén felmerülhetne az alkotmányban biztosított jogok megsértése.⁶⁶

A legnagyobb problémát a cigányság lakhatásában látták, a putrik erkölcsstelen, egészségtelen, valamint gazdaságilag hátrányos mivoltát hangsúlyozva. Elmondásuk alapján építési akció keretében a megye egész területén a közhivatalok és intézmények segítik a cigányokat, azonban a dolgozatban többször tárgyalt lakhatási akciót – mint az ország nagy részén – itt is nehezen veszik igénybe, mivel a feltételeknek nem tudnak eleget tenni.

Végezetül ismertetik a Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága által tett lépéseket, mind az egészségügyi, mind a gazdasági szerveken keresztül tett intézkedéseket. A járások és községi tanácsok végrehajtó bizottságai – kapacitásuknak megfelelően – mindent megtesznek

65 BÉML XXIII. 17. Békés Megyei Tanács V.B. Munkaügyi Osztályának iratai 197/1957. Írógéppel írt tiszta-
táza.

66 1949. évi XX. törvény A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA 70/A. § (1) A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül. (2) Az embereknek az (1) bekezdés szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetését a törvény szigorúan bünteti. (3) A Magyar Köztársaság a jogegyenlőség megvalósulását az esélyegyenlőtlenségek kiküszöbölését célzó intézkedésekkel is segíti. –<http://alkotmany.hu/alkotmanyok/hatalyos/hatalyosalkotmany.pdf> (2016. 10. 15.)

a cigányság ügyének előremozdításáért, azonban véleményük szerint gyorsabb, illetve hatá-
sabb eredmények elérése érdekében a központi szervezeteknek is be kellene kapcsolódniuk.⁶⁷

1.2.4. Békés megye távlati terve a cigánykérdés megoldására (Békéscsaba, 1962. március 15.)

A MSZMP PB-je több ízben tárgyalta a cigánykérdést, ennek nyomán, helyzetük megjavítása érdekében határozatot hozott. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyetese 1-72/1962. I. szám alatt elrendelte a művelődésügyi osztálynak 1962. március 31-ig tervezet kidolgozását, valamint e távlati tervezetnek a végrehajtó bizottság elé való terjesztését. A Békés Megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztálya az érdekelt szakosztályok, a Népművelési Állandó Bizottság, valamint más állandó bizottságok bevonásával, javaslataik figyelembevételével elkészítette a távlati tervezetet. A cigányság helyzetleírása semmi újjal nem szolgál, tovább ismételik a „megszokott” problémaköröket. „Egészségügyi helyzetüket vizsgálva megállapítható, hogy azoknál nincs ezen a téren probléma, akik az egyéb lakosság között letelepedtek és normális családi életet élnek. Probléma van azonban a megye 25 cigánytelepén, ahol szűk, egészségtelen putrik a betegségek és az erkölcstelenség melegágyai.”

A tervezetben hat témakörre bontva fejtették ki a javaslatokat, amelyeket előzetes álláspontjuk szerint 20-25 év alatt a cigányság körében minden vonatkozásban meg lehet oldani. A következőkben egyes eljárási elemeket kiemelve fogjuk szemléltetni a tervezet fontosabb szegmenseit, nívumait:

Foglalkoztatás

Célkitűzés: anyagi elmaradottság felszámolása, munkaképes cigányok munkába állítása, állandó munkahelyekre, szükség esetén ideiglenes munkahelyre.

Ennek időkerete: 1965 – munkába állítás fellelhető helyekre, 1970-re minden munkahely állandósítása.

Feladatok szervek közt megosztva, felelőse: a megyei ipari, építés-közlekedési és munkaügyi osztály vezetője.

Ipari és Építési-közlekedési osztály: munkalehetőségek felmérése az irányítása alatt álló vállalatoknál 1962 májusában, majd minden év márciusában. Cigány munkaerő alkalmazása, ennek ellenőrzése.

Megyei Munkaügyi osztály: közvetítés, kapcsolatfenntartás, monitoring. Az Állami Gazdaságok Igazgatósága útján állami gazdaságokkal kapcsolatfelvétel, cigány dolgozók megfelelő számban való elhelyezése.

Elhatárolt feladatkörként jelenik meg a cigányok termelőszövetkezetbe utalása. Felelőse: a Megyei Mezőgazdasági osztály vezetője.

Megyei Mezőgazdasági osztály: a cigányok munkába állítása, termelőszövetkezeteken belül, törvényes munkafeltételek biztosítása, szociális helyzetük elősegítése. Alkalmask termelőszövetkezeti tagként való felvételre, az érintett cigányok számának meghatározása 1962. május 15-ig.

Oktatás, kultúra

Összefoglalva, a már régebben is kitűzött célok mellett lényeges újításként a következő eszközök jelentek meg: szükség esetén iskolákban „túlkoros” osztály indítása. (Ezzel az intézkedéssel nem volt szükséges a cigányok elkülönítésének konkrét kitézése, természetesen)

67 BÉML XXIII. 17. Békés Megyei Tanács V.B. Munkaügyi Osztályának iratai 197/1957. Írógéppel írt tiszta-
táza.

azt eredményezte.) Rászorulóik esetében napköziotthonok, illetve ebéd biztosítását, tanulásra fogékony cigány gyermekek továbbtanulását, valamint társadalmi ösztöndíjjal történő támogatását vetették fel. Az analfabetizmus kiküszöbölésére felnőtteknek tanfolyamok indítását javasolták.

A párthatározatot követve a cigányság kultúráját érintően is különböző feladatokat tűztek ki többek között a művelődési házak bevonásával: cigányzenekarok foglalkoztatásával, cigány tánccal, zenével kapcsolatos programok kitűzésével. Fontos szerepet kapott a nem cigány lakosság – mai nyelvhasználat szerinti – érzékenyítése, zárkózottságuk feloldása, a diszkrimináció csökkentése érdekében. „Az MSZMP Politikai Bizottság határozatának szellemében arra kell törekedni, hogy a cigány lakosság teljes egészében beilleszkedjék a társadalomba ezért minden elkülönítő törekvés helytelen, káros és tilos.” E programkör felelőse a művelődésügyi osztály vezetője volt.

Egészségügy

Felelőse: a megyei egészségügyi osztály vezetője és a Köjál igazgatója. Nagy változást ezen a területen nem véltünk felfedezni, az egészségügyi problémákat hasonlóan a többi jelentéshez, a cigányok lakási szokásaival kötötték össze, kiküszöbölésüket pedig az eddig is bevett módszerek alapján jelölték meg: szűrővizsgálatok, telepek féregtelenítése, fertőtlenítése stb.

Az előítélet-mentesség képét próbálták felállítani, azonban folyamatos ellentmondásokba ütköztünk a tervezeteket olvasva: „A közegészségügy megóvása érdekében a község területén elhullott állatokat azonnal el kell égetni, vagy eltakarítani azért, hogy a dögevő cigányok ezekhez ne juthassanak hozzá.”

Lakhatás

Különösebb ismertetést nem szenteltünk e fejezetnek, az 1961-es párthatározat teljes mértékben tükrözi az országos sémát, a Békés megyei tervek pedig minden szegmensében illeszkedtek ehhez.

Társadalmi vonatkozású feladatok

Deklarálják a társadalom jelentőségét (mai elnevezés szerint: társadalmi felelősségvállalást). Ehhez szükséges lépések: mindenütt művelődésügyi állandó bizottságok, melyek majd összefogják a cigánykérdés megoldásait. A következő fontos lépés a különböző szervek bevonása: a KISZ-bizottságé, a Nőtanácsé, a Vöröskereszté, a Hazafias Népfronté, valamint a megyei rendőr-főkapitányságé. Például a Nőtanácsnak a háztartási, szabás-varrás tanfolyamok mellett kiemeli a cigány nők felvilágosítását felölelő feladatkörét (születésszabályozás, gyermekápolás, nevelés stb.)

A tervben felvett feladatok megoldását biztosító intézkedések
E fejezet új feladatkört nem határoz meg, csupán a határidőket.

A fenti forrás részletes ismertetését több okból kifolyólag éreztük relevánsnak. Az 1961-es párthatározattal átfogóan, országosan kívánták a cigánykérdést véglegesen megoldani. Békés megye tervezete tükrözi a párthatározat szellemiségét, eljárási sokoldalúságát. A további források tekintetében kizárólag témamegjelölést, tömör bemutatást tettünk.

Tizenhárom dokumentumot találtunk a Vésztői Téglagyár témakörét érintően, mely a későbbiekben „cigány téglagyár” néven vált ismertté. „Mikor már jól ment minden, mikor már gépeket is vásároltam, és az emberek vizsgát tettek, az állam elvette a Cigány Téglagyárat.

Azt mondták, ami maszek, az nem működhet.”⁶⁸ – mondta Lakatos Menyhért, aki 1964-től 1969-ig volt a Cigány Téglagyár igazgatója.

Az 1970-es jelentés már kevésbé látja pozitívan a cigányság helyzetének instant megoldását. Belátja a statisztikai adatok pontatlanságát, ezáltal az addigi tervbe vett intézkedések hatásának elmaradását.⁶⁹ A Cigányügyi Koordinációs Bizottságot 1969-ben hozták létre a megyében. A Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya mellett felállította a Tárcaközi Koordinációs Bizottságot Békés megyében, amely az országos minta szerint folytatta tevékenységét. Feladata a cigányságot érintő központi döntések végrehajtásának nyomon követése, a tanácsi és társadalmi szervezetek cigányokkal kapcsolatos tevékenységének koordinálása volt.

*1.2.5. Jelentés a Békés megyében élő cigány lakosság élet-és munkakörülményeinek javítása érdekében hozott korábbi határozatok végrehajtásáról (Békéscsaba, 1986. január 2.)*⁷⁰

A Békés megye helyzetét tárgyaló utolsó iránymutató forrásként ezt, az 1986-os keltezésű kiértékelést, javaslatcsomagot választottuk. A többi jelentéssel ellentétben részletes történelmi látképet nyújt az eddigi szabályozási rendszerről, azok eredményességéről, helyenként kisiklásáról. A legnagyobb sikert a telepek felszámolásánál érték el, emellett folyamatos növekedés volt megfigyelhető a foglalkoztatottság területén, azonban a legtöbb cigány csak alacsony jövedelmezésű munkahelyeken tudott elhelyezkedni. Lakáskörülményeiket egészségesnek, legtöbb esetben problémamentesnek írják le. Probléma esetenként a védőoltások beadatásánál fordult elő: ekkor rendőri elővezetést alkalmaztak. Javaslatukban már az integrálásra kerül a hangsúly: „a cigány lakosság integrálását minden eszközzel elő kell segíteni és ezzel párhuzamosan differenciáltan, következetesen érvényesíteni kell az állampolgári jogokra és kötelezettségekre vonatkozó előírásokat, szabályokat is”.

2. A CSONGRÁD MEGYEI CIGÁNYSÁG HELYZETE, A JOGI SZABÁLYOZÁS VÉGREHAJTÁSI RENDJE, FORRÁSOK ALAPJÁN

Csongrád megyét érintő források jelentős részét a Szegedi Levéltárban kutattuk. A Békés megyében alkalmazott módszertan azonban itt nem állta meg helyét, jóval mélyebbre kellett ásni a kívánt dokumentumok felkutatása érdekében. Ezt a levéltárak iratanyagaik mértékének különbsége is magyarázhatja, több időt igényelt egy használható forrás felkutatása, főleg, hogy Csongrád megyében nem készült még gyűjtés ilyen témakörben. Országos kezdeményezés az előző pár évben tolmácsolásra került a levéltárak felé, ez azonban a részletesség igénye nélkül csupán a levéltárakban fellelhető cigányságot érintő fő csoportokat, keresési iránymutatásokat kérvényezte. Az alfejezetekben időszakokra bontva, a hosszas kutatás alatt felgyülemlett/összegyűlt források közül – követve az eddigieket – csoportokat hoztunk létre, szemléltetve a cigányság körében meghozott fő terveket, munkálatokat, illetve ezek dokumentációját.

2.1. Pre források Csongrád megyében

Rendeteg 1950-et megelőző forrással találkoztunk, ezek elemzése után két fő témakört emelünk ki: a cigányok kóborlásának visszaszorítását és a cigányoknak a lótartástól való eltiltásának kérdéskörét, az utóbbit részletesebben is tárgyaljuk. Kevermes község kérelmére a cigányoknak lóvásárlástól, illetve lótartástól való eltiltásának ügyében országos felmérést küldtek ki. Kevermes község indítványának célja új rendelet meghozatala volt, kifejezetten

68 LAKATOS M.: *Füstös képek*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 82.

69 BÉML XXIII. 8. Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai. Jegyzőkönyv 1970. 15. határozat.

70 BÉML. XXIII. 21. A Békés Megyei Tanács iratai. Tanácsstületi jegyzőkönyv 1986.

erre az ügycsoportra vonatkozóan. Az Csanád-, Arad-, Torontál vármegyék alispánja által megküldött kérdésben arra kerestek választ, hogy a kért törvényhatóságok területén hoztak-e ebben a kérdéskörben szabályrendeletet, és ha igen, egyben ennek megküldését kérényezték.⁷¹ Országosan megközelítőleg 60 település választ adott meg 1939 és 1943 között, ezek közül a legtöbben nem hoztak ilyen rendeletet, nem tartották szükségesnek az előbb leírtakat, többen hivatkoztak az 1928.B.M. rendeletre mely véleményük szerint kellően szabályozza eme kérdéskört. A válaszolók negyede, pl. Sopron teljes mértékben kivonja magát a további jelenlétből, mivel területén a jelentések alapján cigány származású személy nem tartózkodik, ennek okán a lótartható szabályozása községük területén okafogyott.

Veszprém vármegye kifejezetten támogatja a kezdeményezést, külön iratot csatol jelentéséhez, melyben hosszasan kifejtik a cigánysággal kapcsolatban felmerült nehézségeket, elengedhetetlen egészségügyi lépéseket.

Az iratokat Budapesten zárják 1944-ben, új rendelet meghozatalát elvetik, már 1943-ban a kérdésre válaszolva, dr. Wanié András minisztertanácsi titkár kifejti, hogy kifejezetten a cigányok lóvásárlásának tilalmazása, vagy a cigányok birtokában lévő marhalevel-tulajdon átruházásának tilalmazására vonatkozó földművelésügyi miniszteri rendelet náluk sem áll fenn.⁷²

2.2. Az 1950-es éveket követő források

2.2.1. A cigánytelepek helyzetéről jelentés⁷³

A cigányok lakhatása, a hírhedtté vált cigánytelepek, putrik felszámolása folyamatosan felmerülő kérdés volt már a szocializmus előtt is. Röviden ismertette: fő cél jelen esetben a meglévő telepek helyzetének felmérése, az egészségtelen állapotok mérséklése, a folyamat végkifejletként pedig a telepek felszámolása volt: a Cserepes-sor, a Csillag tér, a Kálmány utcai cigánytelepek tekintetében. A tervezet ismertetése nélkül is tudjuk a mai letaglózó tényeket a Cserepes sori cigánytelep ma is megtalálható Szegeden, aminek nem kellene alapján véve negatívumokkal járnia: azonban az itt található lakások eladósodtak, a cigányokat a kilakoltatás fenyegeti.

2.2.2. Jelentés a megyében élő cigányok gazdasági, társadalmi, kulturális helyzetéről

Csongrád Megye Tanács Végrehajtó Bizottsága 1962-es jegyzőkönyvének második fejezetében a cigányságot érintően tesznek megállapításokat, illetve ezek haladéktalan megoldását, nagyobb részben pedig gyökeres megszüntetését tűzik ki célul. Ezen belül két nagy fejezet található:

I. A cigány lakosságunk jelenlegi helyzete

II. A cigánykérdés távlati felszámolása

címekkel ellátva. Ezt követi a Határozathozatali javaslat, melyben több alpontban fejtik ki a szükséges lépéseket.

Az első fejezet indító gondolataiban a cigányságot szintén megoldandó problémaként kezeli, kulturálisan degradálja őket. A szocializmus kiteljesedésének illúzióját keltik, egyik fő akadályozó tényezőként a cigányságot jelölik meg. Ma már tudjuk, hogy ez az utópia harminc év után sem teljesedett ki, sőt darabjaira hullott. „A szocializmus építésének befejezéséhez közeledünk. Mindaddig azonban nem beszélhetünk teljes egyértelműséggel a szocializmus

71 Csanád-Arad-Torontál k.e.e. vármegyék alispánjától, 10127/1940 al.

72 170.368/1943. sz. Budapest.

73 1045-e/1959. EÜ.- Szeged mj. Városi Tanács Vb. Egészségügyi-, Munkaügyi- és Igazgatási Osztálya, Hiv. szám: 153-12/1959. Vb.

építésének sikeres befejezéséről, amíg állampolgáraink egy jelentékeny csoportjának élet- és kulturális színvonala a jelenlegi alacsony szinten áll.” Állításaik szerint a szocialista építés előrehaladása összeegyeztethetetlen a cigányok többségének elmaradott életformájával, ez pedig az eddigieknél hatékonyabb és célravezetőbb intézkedéseket igényel. „Nem várhatunk addig, amíg az elmaradott cigányrétegek önként belátják, hogy életformájuk káros és el-lentétben áll társadalmunk célkitűzéseivel. Ezt a folyamatot kívülről jövő beavatkozással meg kell gyorsítani.” A cigányságnak megnyílt a lehetősége a beolvadásra, vagyis az asszimilációra, azonban véleményük szerint ez a folyamat kezdetleges, felgyorsítást igényel.

Táblázatban létszám adatokkal szemléltetik a problémamentes, problémát jelentő családokat, illetve személyeket, valamint a megfelelő, nem megfelelő lakásokat. Felméréseik alapján a cigányok 59%-a problémát jelent, 53% pedig nem megfelelő lakásban él.⁷⁴ Adataik alapján a problémamentes cigányok asszimilálódtak, sőt nem is tekinthetők cigánynak. A problémát jelentő cigányok száma a rossz lakhatással (putrik), az egészségtelen életmóddal, a munkakerüléssel; a táplálkozással, a ruházattal, az alacsony kulturális színvonallal magyarázható.

Legnagyobb előrehaladást a tankötelesek iskolába járatása terén értek el, a tanköteles cigányok 75%-a rendszeresen jár iskolába, annak ellenére, hogy sokan válnak túlkorossá. Iskoláz-tatás terén másik fontos tényezőként az analfabéta felnőtté válás taníttatását jelölik meg.

Ezt követi a foglalkoztatottság kérdése, mely a „cigányság felemelkedésének alapfeltétele”. Ebben a kérdésben is az előzőekhez hasonló táblázatot készítettek a következő csoportosítás-ban: munkaképes, rendszeresen dolgozik, néha dolgozik, nem dolgozik. Eltérés természetesen a körülményeikből fakadóan volt a nők és a férfiak között, legszembetűnőbb a nem dolgozók köre: a nők 65%-ban, míg a férfiak 35%-ban nem dolgoztak. Álláspontjuk szerint igaz, hogy a cigányság egy része életmódjából adódóan még mindig kerüli a munkát, nagyobb részben azonban a munkaszerzést az előítéletek, a helytelen állásfoglalás, valamint az egyenlőtlen bánásmód nehezíti meg. „A cigány sem örül annak, hogy földkunyhóban lakik, hogy ruhátlan és gyengén táplált, de saját erejéből, a társadalom segítsége nélkül jórészt ma még egyéniségéből és helyzetéből fakadóan gyenge ahhoz, hogy jelenlegi helyzetéből kiemelkedjen.”

Következő pontban térnek rá az egészségügyi elmaradottságra, a halálozások korai arányára. Ahogy ez sokáig megfigyelhető Békés megye vonatkozásában is, az egészségügyben dolgozók iránt tanúsított bizalmatlanságuk sokáig fennáll. Sajnos sok esetben megalapozottan.⁷⁵

Szépen kirajzolódnak a fontosnak tartott területek: szemléletváltás, lakhatás, oktatás, foglalkoztatottság, egészségügy.

A második fejezethez érve kifejtik a problémafeltárás mibenlétét, annak megoldásának sürgősségét. Kállai Gyula miniszterelnök-helyettes 1-72/1961. I. sz utasítása alapján minden megyében távlati tervet kellett készíteni. Tisztában vannak azzal, hogy ezek a tervek általában nem alkalmasak a feladat megoldására, gyakran csak hozzávetőlegesek. Az is előfordul, hogy a jószándék és az igyekezet nem elég, van, amikor joggal igénylik a felsőbb szervek segítségét, elvi és gyakorlati iránymutatását. Négy pontba csoportosítják a főbb teendőket: munkára nevelés, cigányputrik felszámolása – emberileg elfogadható lakás biztosítása –, kulturális színvonal emelése – előldgeesen az oktatás által –, egészségügyi helyzetük megjavítása (higiénikus életmódra való nevelés által). E távlati pontok gyorsítása, elvégzése érdekében hoznak ha-

74 Vizsgált területek: Csongrád város, Hódmezővásárhely város, Makó város, Szentes város, Szeged járás, Szentes járás, Makó járás.

75 Kitekintés: még mindig megfigyelhető a cigányság hátrányos megkülönböztetése, gyakran következmények nélkül, elég, ha a 20. század végét tekintjük, amikor több cigány nőt beleegyezése, illetve tudta nélkül sterilizáltak.

tározatot. A határozat hét pontban részletezi a tervek végrehajtási folyamatát, megnevezi az illetékes szerveket, elrendeli azok megkeresését. Minden esetben a végrehajtó bizottságnak kell utasítania a felelős szerveket, azok vezetőit:

1. Megyei Munkaügyi Osztály: munkát kérő cigányok munkára való kiközvetítésének szorgalmazása, folyamatos figyelésük, segítségük

Állami Gazdaságok Igazgatósága: üzemegységekben való foglalkoztatásuk elősegítése, kijelölt személy által folyamatos figyelésük, beszámoló készítése, nevelő munka végzése

Termelőszövetkezeti Tanács elnöke: termelőszövetkezetbe jelentkező cigányok felvételének szorgalmazása

Ipari Osztály vezetője: a hódmezővásárhelyi Szegkovács KTSz. bővítésének, valamint Kis-kundorozsmán és Apátfalván fióktelep létesítése lehetőségének megvizsgálása, ezáltal nagy előrehaladást elérve a cigánytelepek felszámolása terén

2. Építés- Közlekedési Osztály vezetője: egészségügyi helyzet javítása, putrik felszámolása; a cigányok a többségi lakosság körében történő szétszórásának minél előbbi elérésének érdekében feladata: építésre, valamint azok lebonyolítására terv készítése, figyelemmel arra, hogy ezek minél olcsóbbak, gazdaságosak legyenek

3. Művelődésügyi Osztály vezetője: eddiginél is fokozottabb figyelem tanúsítása az iskolaköteles fiatalok iskolába járására, minden állandóan helyben lakó iskolaköteles fiatal beiskolázásának elérése az 1962/63-as tanévre. A szülői munkaközösség és a társadalmi szervek nyújtsanak segítséget a szükséges feltételek meglétéhez, ha ez szükséges.

– felnőtt cigányok további taníttatása, analfabetizmus csökkentése, tanfolyamok, valamint ismeretterjesztő előadások által, munka megszerettetése, beilleszkedés elősegítése

– cigány fiatalok középfokú iskolába történő beiskolázása, szakmunkás képzés növelése

4. Egészségügyi Osztály vezetője: illetékes egészségügyi szervek utasítása, eddiginél még rendszeresebb egészségügyi ellenőrzés végzésére a cigánytelepeken, vizsgálat tartása, eredményeiről jelentés készítése, valamint szervezzék meg a rendszeres fürdetés lehetőségét.

5. Pénzügyi Osztály vezetője: költségvetési lehetőségek felszámolásával intézkedések tétele, az arra rászoruló cigány tanulók ingyenes tanszer ellátására, valamint térítésmentes részvételük biztosítására a napköziotthoni étkezésben

6. Igazgatási Osztály vezetője: intézkedések, feltételek biztosítása a cigány lakosság családi körülményeinek törvényes rendeződésének érdekében, a házasságkötéseken túlmenően rendezzék a gyerekek hovatartozásának kérdését, ezáltal is elősegítve társadalmi helyzetük rendezését.

7. Járási és városi végrehajtóbizottságok elnökei: a jelentés teljes anyagának tanulmányozása, valamint a hozott valamennyi határozat ismeretével vizsgálják felül a felszámolási terveiket, a helyi lehetőségek fokozottabb felhasználásának figyelembevételével. Az elkészült terveket tárgyalják meg végrehajtóbizottsági ülésen, majd a bizottság által elfogadott végleges tervet küldjék meg a Megyei Tanács Végrehajtóbizottságának.

Ennél a forrásnál törekedtünk a részletes ismertetésre, ezáltal egyes fontos elemeket tudtunk szemléltetni. A gondolatok és egyben a tervezet irányvonala nagyban hasonlít a Békés megyében tapasztaltakéhoz; az egyedi ötletek ritkák, ennek fő oka a Párthatározat által nevesített öt pillér követése, valamint a mindent irányító, illetve körülölelő szocializmus. Magában a tervezetben találhatóak pozitív, valóban a cigányság ügyét előremozdító tervek, azonban ezek megvalósítása elenyésző. A későbbi forrásokból pedig tisztán kivehető, hogy a tervek folyamatosan csak tervek maradtak.

2.2.3. A megye cigány lakosságának helyzete és problémái^{76 77}

A források alapján (jelentés, valamint a jelentés megtárgyalása nyomán) 1964-ben a következőket állapították meg: véleményük szerint összesítve jó eredményeket értek el a munkába állítás, munkába nevelés, kulturális és egészségügyi helyzet terén, bár e területeken is vannak még tennivalók. Leglassúbb volt a javulás a lakáshelyzet, illetve az állandó munkaviszonyok biztosítása terén. Ekkor jelent meg a 2014-es Korm. határozat, mellyel egyrészt kedvezményeket próbáltak adni, másrészt rendelkezéseit nem csak a cigány lakosságra vonatkoztatják, hanem szociális helyzetnek megfelelően azokra, akik velük együtt, vagyis vegyes területen élnek. Az asszimiláció felgyorsult, elég magas a vegyes házasságok aránya. Egyes álláspontok szerint Szentés járásban nem kellőképpen foglalkoznak a kérdéssel.

A jelentés kapcsán fontosabb felszólalások:

Hantos Mihály elmondja, hogy a VB. 1962 márciusában tárgyalta ezeket a témaköröket, véleménye szerint az ott hozott határozat eredményét most le lehet mérni, mely pozitív, a helyi lehetőségekhez mérten. Katona Sándor kifejti a helyi adottságok szerinti előrehaladás indokoltságát, valamint egyetért a jelentéssel, abban hogy ez nem nemzetiségi kérdés, annál több, fontos szociálpolitikai kérdés. Csongrád megye tekintetében a jelentések, illetve határozatok nyomán is szembetűnő a kezdeti egyöntetű pozitívítás, mely országosan jellemezte a cigánykérdés tárgyalását. Elmondhatjuk, hogy mindez gyakran alaptalan volt, a mindennapok nem tükrözték a jelentésekben leírtakat.

2.2.4. A Cigányügyi Koordinációs Bizottság

A Koordinációs Bizottság munkája nyomán meghatározta a cigányság helyzetét a 80-as években, munkájuk tagadhatatlan. A CKB esetében találtuk a legtöbb forrást Csongrád megyében, megközelítőleg kétszeresét, mint az összes többi alcsoportban. Egyes megállapításaira, ellentmondásokra, a Hazafias Népfrent szerepvállalására fogunk röviden kitérni, mindezt a teljesség igénye nélkül, mivel ez a fejezet egy kisebb dolgozat anyagjául is szolgálhatna.

A Hazafias Népfrent Országos Titkársága Társadalompolitikai Osztálya szervezésében 1985-ben megtartott értekezletéről készült jegyzőkönyvben ilyen és ehhez hasonló megállapítások olvashatóak: „Magyarországon a cigányság a legnagyobb kisebbség. Akkor várhatunk el eredményt, ha a nemzetiségi kérdésekben megvalósult körültekintő politikát folytatunk, holott tudjuk, hogy a cigányság nem nemzetiség.”⁷⁸

76 1964 VB jegyzőkönyv 4. napirendi pont, előadó: Döme Mihály osztályvezető

77 140-7/1964. Műv.sz., Csongrád Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának.

78 Csongrád Megyei Tanács V.B., Cigányügyi Koordinációs Szakbizottság Titkára, Feljegyzés, 1985.

Az utolsó dolgozatba foglalt forrás 1987-ből származik⁷⁹ a Minisztertanács Hivatala szervezésében lebonyolított országos továbbképzés dokumentációja, melyen részt vett a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségének elnökségi tagjai, az Országos Cigánytanács tagjai, a megyei koordinációs bizottsági titkárok. Fő célja a képzésnek a szervek kapcsolatainak elmélyítése, a feladatok kölcsönös megismerése, a problémák megoldása volt. Számos kérdésben a leírtak alapján megállapodásra jutottak, azonban a képzés egészét áthatotta a cigányok két országos szerve vezetőinek és képviselőinek ellenszenvé.

Nevezetesen: a cigánytanács vezetői szerint a cigányság hazánkban 11 kasztra osztható. A kasztok közötti elkülöníthető határvonalak megszüntethetetlenek. Az „alacsonyabb kaszt”-ből való kiemelkedés lehetetlen, így a népcsoport vezetésére, képviselőire kizárólag a „legmagasabb kaszt” leszármazottja jogosult. A koordinációs bizottsági titkárok erre egyértelmű választ adva kifejezték, hogy a rétegződés elmélete tudománytalan, és károsan hat a társadalompolitikai gyakorlatra.

A dokumentumból továbbá a következők rajzolódtak ki: a vezető szerep biztosításáért folyó hatalmi harc megnyerése érdekében tisztességtelen eszközöket is igénybe vesznek, a cigány értelmiség szűkebb köre a cigányságból kívánt megélni.

A két megye forrásainak felhasználásánál elsődleges szempont a sokrétűség, a cigányság életét körülölelő intézkedések nagyjának szemléltetése volt.

ÖSSZEGZÉS

A szocializmus kiépülésével, a hatalom a kezdeti időkben e területen csak rendészeti, közegészségügyi intézkedések szükségességét látta. Az 1961-ben megszületett párthatározat meghatározta a magyarországi roma társadalom hétköznapijait közel 28 évig, hatása által megteremtette a mai napig kísértő cigánypolitikát. A pártállam intézkedéseivel fellazította az addig megformálódott társadalmi kötődéseket, kialakította a cigányság homogén értelmezés mezőjét. Ezzel szeparált egy belső, de egyben kívülálló közösséget, melyet át akar nevelni a jogszabályaival. A nemzetiségi jogokat egyszerűen megtagadja. Elhatárolódva térben és időben, egyes definiálás alatt, a határozat céljai nem tekinthetők egyértelműen kiközösítőnek és megbélyegzőnek, néhány megállapításában helyes elemeket is találhatunk, ha egy hosszadalmasan rászoruló, hátrányos helyzetű csoportot szemlélnék, csak hogy kivitelezhetetlen és eredetében téves, mert a koncepciója alapján sérti az alapvető emberi jogokat. A hazai szabályozás vizsgálata során elsőnek az állam jogszabály alkotási folyamatát vizsgáltuk meg, majd rátérünk az alsóbb szervek végrehajtási intézkedésire.

Dolgozatunk megírásának célja az volt, hogy rámutassunk a szocializmusban létrejövő felzárkóztató jogalkotás téves folyamatára, és rávilágítsunk arra, hogy ha egy nemzet segíteni akarja a kisebbségét, az csakis a kisebbség aktív közreműködésével valósulhat meg sikeresen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALOGH S.: *A magyar állam és nemzetiségek. Magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993.* Napvilág, Budapest, 2003.
- BÁRSONY J.: *Romák sorsa az 1941-es évek második felében Magyarországon.* Múltunk, 1, 2008, 22–56.

79 Csongrád Megyei Tanács V.B., Cigányügyi Koordinációs Bizottsága titkárságáról, Feljegyzés, 1987.

- BENCsik I.: *A Magyarországon élő cigánylakosság társadalmi beilleszkedése az 1970-es évektől napjainkig*. ELTE BTK Tudományos Szocializmus Információs Továbbképzési Intézet, Budapest, 1988. 12–145.
- BERNÁTH G. (szerk.): *Kényszermosdatások a cigánytelepeken (1940-1985)*. Roma Sajtóközpont Könyvek 3, Budapest, 2002, 12–14.
- CSALOG Zs.: *Kilenc cigány*. Kozmosz, Budapest, 1976.
- CSALOG Zs.: *A cigányokon nem fog az átok*. Maeceans, Budapest, 1988.
- DARÓCZI Á.: *Kaptam a romáktól emberi gazdagságot. Csalog Zsolttal Daróczi Ágnes beszélget.* Beszélő, 10, 1997., 38.
- DOUGLAS, M.: *Purity and Danger. An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge, London, 1991, 12–165.
- DUBCSIK Cs.: *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében 1980–2008*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
- FEITL I.: *A cigányság ügye a napirendről lekerült. Előterjesztés az MDP Politikai Bizottsága számára 1956 áprilisában*. Múltunk, 1, 2008, 257–272.
- HAJNÁCZKY T.: *Az 1961-es párthatározat margójára*. Múltunk, 1, Budapest, 2013.
- HAJNÁCZKY T.: *Az 1961-es párthatározat margójára II*. Múltunk, 3, Budapest, 2014.
- HAJNÁCZKY T.: *Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.
- HAVAS G. – KEMÉNY I. – LISKÓ I.: *Cigánygyerekek az általános iskolában*. Oktatókutató Intézet – Új Mandátum, Budapest, 2002.
- KÁLMÁN A.: *A magyar cigányok problémája*. Társadalmi Szemle, Budapest, 8–9, 1946.
- KARSAI L.: *A cigánykérdés Magyarországon 1919–1945. Út a cigány holocausthoz*. Cserépfalvi, 1992.
- KEMÉNY I.: *A magyarországi cigány lakosság*. Valóság, 1, 1974. 11–9.
- KEMÉNY I.: *Tennivalók a cigányok/romák ügyében*. In: *A cigányok Magyarországon*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1999.
- MAJTÉNYI B. – MAJTÉNYI GY.: *Jelen és múlt között (A romákat érintő 1960 utáni kisebbségi jogi szabályozás főbb állomásairól)*. In: Majtényi Balázs (szerk.): *Merre visz az út? A romák politikai és emberi jogai a változó világban*. Lucidus, Budapest, 2003, 241–258.
- MAJTÉNYI B. – MAJTÉNYI GY.: *Cigánykérdés Magyarországon 1945–2010*. Libri Kiadó, Budapest, 2012.
- NAGY P. (szerk.): *„Ugyanolyanok, mint mindenki más ember.” Válogatás a Szabolcs – Szatmár megyei cigányság történetének forrásaiból (1951–1961)*. Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár – Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Nyíregyháza – Gödöllő, 2010. 12–158.
- NAGY P.: *Cigány csoportok és az együttélési modellek változásai a Kárpát-medencében a 15–20. században*. http://www.tte.hu/_public/ttorszkonf/nagypal2007.pdf (2016. 10.05)
- NAGY GY.: *A nemzetiség fogalma*. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00407/pdf/Korunk_EPA00458_1971_05_663-673.pdf (2016. 09. 12.)
- POGÁNY GY. – BÁN G.: *A magyarországi cigányság helyzetéről*. Kézirat, Országos Széchényi Könyvtár, MD 11 488, 1957.
- PURCSI B. GY.: *Fekete személyi igazolvány és munkatábor. Kísérlet a cigánykérdés „megoldására” az ötvenes évek Magyarorszáján*. Beszélő, 1, 6, 2001, 26–37.

- SÁGHY E.: *Cigánypolitika Magyarországon az 1950–1960-as évek fordulóján*. Múltunk, 1, 2008, 273–308.
- STEWART, M. S.: *Daltestvérek. Az oláhcigányok identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon*. Ford. Sajtó Tamás, Szarvas Tamás, Szarvas Zsuzsa, Vargyas Gábor, T-Twins – MTA Szocialista Intézet – Max Weber Alapítvány, Budapest, 1994.
- SZALAI J.: *A társadalmi kirekesztődés egyes kérdései az ezredforduló Magyarorszáján*. Szociológiai Szemle, 1, Budapest, 2002. 34–48.
- TELEKI E.: (Thúry György Szakközépiskola): *A cigány holokauszt*. http://www.titzala.hu/letolt/Teleki%20Erika_A%20cigany_holokauszt.pdf (2016. 11. 20.)

Forrásjegyzék

- Magyar Nemzeti Levéltár
MNL-276. f. 96. cs. 87. d./ 300. ő. e.
MNL OL XXVIII-M-8 1d.
MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233 ő. e.
MNL OL XIX-A-83-b 2019/1969 (494 d)
MNL OL XIX-A-83-b 3162/1964 (367d)
MNL OL M-KS-288. f. 5/1968/474. ő.e.
MNL OL XIX-A-83-b 3280/1976 (777. d)
MNL OL M-KS 288. f. 5/1979/770. ő. e.
MNL OL M-KS-288. f. 50/1982/12. ő. e.
MNL OL M-KS 288. f. 5/1988/1043. ő. e.
MOL XIX-C-5 3. d. 34.160/1957.
MOL XIX-J-4-g 46. d. 66. t.
Országos Széchényi Könyvtár
OSZK MD 11 488.
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
FSZEK 4-29429. A Magyar Cigányok Kulturális Szövetségének egyesületi alapszabálya.
Budapest, 1957. december.
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
ÁBTL 3.2.4. K-586.

*Báró Farkas Csaba László és Báró Farkas Margit Chiara
jogász, osztatlan, IV. évfolyam
Szegedi Tudományegyetem*

ELMAGÁNYOSODÁS A TÁRSADALOMBAN ÉS A CSALÁDBAN – MÉLYINTERJÚK A RÁCKERESZTÚRI DROGTERÁPIÁS OTTHONBAN

BEVEZETÉS

1. 1. A kutatás célja

A kutatásom célja a drogfüggőség társadalmi, pszichológiai, illetve a családok működési zavaraiiban rejlő okainak bemutatása. Ennek kapcsán válik láthatóvá, hogy bár az interjú-részletekben megjelenő életsorsok egyediek, mégis mindegyik egy-egy válasz a társadalom-család patológiás működésére.

1.2. A témaválasztás okai

A témaválasztásom egyik oka az volt, hogy már korábban felfigyeltem arra, hogy a segítői munkán belül szenvedélybetegségek, függőségek mennyire periférián kezeltek. Az emberek egy része úgy gondolja, hogy fenti problémákban érintettek erről csakis önmaguk tehetnek, így az elfogadás és megértés kevésbé működik feléjük, mint más, hátrányos helyzetű csoport irányába. A dolgozatom ennek a hiedelemnek a feloldását kísérli meg. A témaválasztásomnak van egy személyesebb oldala is. Korábbi szakmai gyakorlatom ideje alatt – részt vevő megfigyelőként – néhány hetet a Ráckeresztúri Drogheterápiás Otthonban töltöttem. Az ott eltöltött napok során – a mélyinterjúk, beszélgetések révén – a gyakorlatban is kiderült, hogy milyen családi háttér generálja leginkább a drogfogyasztást. A drogfogyasztás – ahogy a médiában érzékelhető – csupán a felszín megjelenítésére irányul, az igazi valóság jóval mélyebb szinten van. Ez a dolgozat ennek a mélyebb szintnek a bemutatására vállalkozik.

1.3. A dolgozat szerkezete, felépítése

A dolgozat bevezető részében a kutatásom célját, a témaválasztásom okait, a kutatás módszerét, valamint az ehhez fűződő megjegyzéseket ismertetem. A következő fejezetben a fogyasztói társadalom fogalmát, ideológiáját és a működését jelenítem meg. Lényegesnek tartom annak ábrázolását, hogy az emberi személyiségre hogyan hat a modern társadalom, mutatószámára valódi értékeket.

Ezek után a szocializáció fogalmát, a családi szocializáció funkcióit, a kötődés fajtáit vizsgálom fel, majd megjelenítem a pszichoanalízis elmélete és a viselkedési problémák közötti összefüggéseket is. Ezt követően a jól működő, illetve a diszfunkcionális család párhuzamba helyezésével folytatódik a dolgozat. Itt jelenik meg a család – mely a társadalom által preferált értéket közvetít – működése és jelentősége a benne felnövő gyerekek számára.

A következő fejezet a drog fogalmával indul, majd a hazánkban jelen lévő „droghelyzet” jelenik itt meg, az a fajta hozzáállás, mely egyértelműen a kriminalizáció irányából tekint rá. Ezzel nem csak az a legnagyobb gond, hogy gátolja a rálátást a valódi problémákra, hanem az is, hogy akadályt képez a megoldás felé.

A következő rész a Ráckeresztúri Drogterápiás Otthon bemutatásával, célkitűzésével kezdődik, majd annak a terápiás módszernek a részletezésével folytatódik, melynek alkalmazása valódi segítséget nyújt a drogproblémákkal küzdő fiataloknak, férfiaknak. Ez a fejezet ad helyet az interjúrészleteknek is, mely gyakorlati szinten illusztrálja azokat az elméleti gondolatokat, melyeket a dolgozatom korábbi részében ismertettem. Ezt a gondolatsort a fentiekhez kapcsolódva egy olyan kutatás zárja le, mely az egyes drogfajták használóinak családi hátteréről – majd ehhez szorosan illeszkedve a droghasználat funkcióiról – ad tájékoztatást.

Az utolsó fejezet egy kitekintés arra, hogy milyen szemléletváltás szükséges egy más értékrend kialakításához, egy olyan élet és értékváltáshoz, ami nem azonos a modern társadalom által felkínált értékekkel. Ebben a fejezetben jelennek meg a humán erények, a pozitív pszichológia elemei, melyek segítséget nyújtanak a szubjektív jóllét eléréséhez. A dolgozatom a téma konklúziójával zárul.

1.4. A kutatás hipotézisei

A témára a vonatkozó szakirodalmak alapján a következő hipotéziseket fogalmazom meg:

1. A fogyasztói társadalom szerkezeti konstrukciója megfelelő társadalmi „klímát biztosít” a családok, emberek elidegenedésének.
2. Az ember mikrokönyezete és mentális állapota között szoros kapcsolat figyelhető meg.
3. A szenvedélybetegség kiváltó oka az esetek túlnyomó részében a diszfunkcionális család-szerkezet, az elfogadás, illetve a családtagok egymás iránti tiszteletének a hiánya.

Dolgozatomban a fenti hipotéziseket az elméleti alapok, illetve a gyakorlati kutatásom alapján igazolni vagy cáfolni fogom.

A téma feldolgozásának módszere

A kvalitatív kutatásom során alkalmazott módszer a félig strukturált, illetve a strukturálatlan mélyinterjú volt. Az otthon lakói közül 17 fővel készítettem mélyinterjút, további 6-8 fővel folytattam egyéni beszélgetéseket. Az interjúk alanyai 18 és 37 év közötti férfiak voltak, akik a társadalom szinte minden rétegét képviselték. Felülreprezentáltak voltak közöttük a hátrányos helyzetű, alacsony státuszú családok gyermekei, de jelentős számmal képviselték magukat az alsó, illetve felső középosztálybeli családok gyermekei is. Az interjúk többségében lehetőségem nyílt diktafon használatára, így a dolgozatom során megjelenített beszélgetések tükrözik az interjúalany stílusát, szóhasználatát, egyéni jellegzetességeit. A beszélgetések egy elkülönített helyiségben, a bizalmi légkör kialakításával párhuzamosan zajlottak. Az interjúalanyok maximálisan kommunikatívak, őszinték, szinte fáradhatatlanok voltak a gyakran két-három órás beszélgetés alatt. A közölt interjúrészletek végén zárójelben jegyzem meg az interjúalany életkorát és a terápiás hónapok számát.

A következő fejezet a mai társadalom bemutatására irányul, melyben a családok mindennapjaikat élik.

Hipotézis

1. A fogyasztói társadalom szerkezeti konstrukciója megfelelő társadalmi „klímát biztosít” a családok, emberek elidegenedésének.

Az első hipotézisem megválaszolását a fogyasztói társadalommal, illetve a társadalmi légkörnek az emberi viselkedésre, az emberi működésre adott hatásával kezdem. Ezekben a fejezetekben már felsejlik a kiút-lehetősége is, egyes irányzatok, boldogság-kutatások mentén.

A FOGYASZTÓI TÁRSADALOM**3.1. A fogyasztói társadalom fogalma, ideológiája¹**

Fogalma: társadalomtudományi fogalom, mely szerint a modern társadalom a termelés-elosztás-fogyasztás körforgására épül. A fogyasztás célja itt már nem a szükségletek kielégítése, hanem a társadalmi különbségek megjelenítése. A fogyasztói szemlélet az emberi kapcsolatok, személyes értékek elsorvadásához vezet.

Ideológiája: a gazdasági növekedéshez feltétlenül szükséges a fogyasztás.

A fogyasztói társadalom működése

A modern társadalomban élő ember nehéz helyzetben van.² A tudomány rohamos fejlődését emberi mértékkel lehetetlen követni. A modern kor embere az újabb és újabb technikai csodák közepette gyakran éli át az elveszettség érzését, hisz nem könnyű alkalmazkodni a felgyorsult technikához, s egyensúlyt találni az alkalmazkodás és az elkülönülés között. Ez az egyik oka annak, hogy rohamosan növekednek a mentális problémák, a pszichoszomatikus és civilizációs betegségek, függőségek, devianciák. Mindezek a társadalom torz működésére adott természetes emberi válaszok, olyan válaszok, melyeket az ember szinte öntudatlanul – az őt közvetlenül vagy közvetve ért hatásokra – ad.

A modern társadalomnak – melynek kezdetét az ipari forradalomtól számíthatjuk – legfőbb működési elve a technikai haladás. Itt minden az ember egyediségéről, az individuális emberképről, az önmegvalósításról szól. Egyik korban sem fejlődhetett úgy az emberi személyiség, mint jelenleg, de vajon képes-e az ember mindezt pozitív módon felhasználni?³ Láthatóvá válik-e ez számára, vagy belesüpped a fogyasztói lét örvényébe? Itt van hely a lehetőségnek, de a fogyasztói csapdának is, ezeket nem könnyű egymástól megkülönböztetni. Ahhoz, hogy az ember elkerülje a csapdát, fontos ismernie a társadalom működését. A média, a tömegkommunikáció közvetíti a boldogság lehetőségét, az emberek többsége mégis egyre távolabb kerül ettől. A társadalom által közvetített „jólét” az anyagi oldalt hangsúlyozza, a jólétet a birtoklással teszi egyenlővé. Az emberek mégis egyre boldogtalanabbak, egyre kiüresedettebbek, egyre magányosabbak. A társadalom sodrásában valódi emberi kapcsolatokra alig van lehetőség, ezekből is azok kerülnek előtérbe, melyek a társadalmi ideológiával összhangban vannak: az érdekkapcsolatok és a hedonista élethez jól illeszkedő, „instant” kapcsolatok.

Vannak, akiknek lehetőségük van arra, hogy jó anyagi körülmények között éljenek, mégis frusztráció, üresség van bennük, fénytelen tekintetük tükrözi a lelkük szenvedését. Nem értik, hogy miért van mindez, hisz megfelelnek a társadalom elvárásainak, mégsem lesz osztályr-

1 Fogyasztói társadalom – Ecopédia <http://ecopedia.hu/fogyasztoi-tarsadalom>

2 NAGY, szakdolgozat 2014. 1–2.

3 PIRÓ 2005. 7–11.

szük a boldogság. Mások örült munkatempóban élnek, hogy anyagilag gyarapodjanak, tisztességesen dolgoznak, a szabályokat hűen betartják és követik – mindez rengeteg erőfeszítést követel tőlük –, szinte belerokkannak a folytonos megfelelési kényszerbe, mégsem érzik a boldogságnak a szikráját sem.

S vannak egyre többen, akik a „piramis alján”⁴ léteznek, akik sem iskolai végzettség tekintetében, sem szociális helyzetükben, sem lakóhelyük jellegében nem tudnak felzárkózni az előbbiekhöz. Az ő tehetetlenségük tanult tehetetlenség. Nem érzik azt, hogy önmaguk bármit tudnának változtatni sorsukon, nagy részük kívülről várja a megoldást, s ha ez nem érkezik meg, kevesen képesek arra, hogy életüket önmaguk irányítsák. Így sorsuk olyan sors, mely nem emberhez méltó, hisz áldatlan körülmények között, szinte napról napra élnek. Itt fogalmazható meg az a kérdés, hogy hol is van akkor a boldogság? Miért nem boldogok az emberek, miért nem találják meg a boldogságot? Erre az az egyszerű válasz, hogy a társadalom által előtérbe helyezett jólét nem egyenlő a valódi, szubjektív jóléttel. A valódi jólét nem azonos a tárgyak felhalmozásával, a hedonista örömmel, a valódi jólét az, ha az ember önmaga értékrendjét követi, nem egy társadalmi ideológiát, egy olyan ideológiát, ami a valódi emberi szükségleteket figyelmen kívül hagyja.

Az ember nem csak ösztönök és szükségletek mentén élő lény, hanem van egy magasabb szintje is, a szellemi szint, ennek a szintnek a jelenléte teszi őt igazi emberré. Ezen a szinten jelennek meg az élet értelmével kapcsolatos kérdések is. Erről a szellemi szintről ír Viktor E. Frankl, a harmadik bécsi pszichoterápiás irányzat – a logoterápia – megalapítója:

„Minden kornak megvan a maga neurózisa – és minden kornak szüksége van saját pszichoterápiára. Valóban ma már nem szexuális frusztrációval állunk szemben, miként Freud idejében, hanem egy egzisztenciális frusztrációval. Napjaink tipikus páciense nem kisebbrendűségi érzéstől szenved, mint Adler idejében, hanem egy mérhetetlen értelmetlenségi érzéstől, mely ürességérzéssel társul – s emiatt beszélek én egzisztenciális vákuumról.” (Viktor E. Frankl, 1938)

3.3. Viktor Frankl terápiaja a modern korra

Frankl a fentiekben pontosan leírja a modern kori ember problémáját. Egyik korban sem kereste jobban az ember a létezésének az értelmét, azt, hogy miért is él ő, mi az értelme az életének, és egyik korban sem szenvedett jobban az értelmetlenség érzésétől, mint a modern társadalomban.⁵ A premodern társadalmakban még útbaigazították a hagyományok, a tradíciók, ma már egyikre sem támaszkodhat, ezt nevezte Frankl egzisztenciális vákuumnak.

„Hogy mivel magyarázom az értelmetlenség-érzés keletkezését, akkor csak azt mondhatom, hogy az állattal ellentétben az embernek nem mondja meg az ösztöne, mit kell tennie, a korábban élő emberekkel ellentétben nem mondja meg a tradíció, hogy mit tehet és úgy tűnik hogy már nem tudja igazán, hogy tulajdonképpen mit akar. Így az ember vagy azt akarja, amit mások csinálnak és ez konformizmus, vagy ezzel szemben azt teszi, amit mások akarnak és ez a totalitarizmus.” (Viktor E. Frankl, 1938)⁶

4 Maslow motivációs piramisa, http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/maslow_motivcis_piramisa.html

5 FRANKL 1997. 51–104.

6 FRANKL 2005. 11–52.

A mentális és szenvedélybetegségek, függőségek mélyén is ennek a hiányérzetnek a jelenlétét figyelte meg, melynek megválaszolása, feldolgozása az egyéni élet pozitív változását eredményezheti. A válaszok természetesen mindig egyénre szabottak, hisz az értelmes élet mást és mást jelent az emberek számára.

Most néhány gondolat erejéig visszakanyarodok a 19. század végére, az anómia megjelenésének idejére, hisz ez a mai társadalomban sem ismeretlen jelenség.

3.4. Durkheim – az anómia fogalma

A 19. század végén, 20. század elején a szociológusok úgy definiálták a társadalmi rend megbomlását, hogy azok nem egyéni, hanem társadalmi problémák. Ezzel függ össze Durkheim francia szociológus megállapítása a 19. század végén (1897) az anómiáról:⁷ az anómia a társadalmi rend megbomlása az értékek és normák elvesztése következtében. Ekkor a társadalom alapját képező csoportok gyengülnek, a közösségek felbomlanak, az emberek nem tudják megkülönböztetni, hogy mi a jó és mi a rossz. Ezáltal egyesek érdekei, viselkedése ellentétbe kerül mások normáival, így a társadalom az anómia állapotába süllyed. Az anómia jelenségét a társadalomban létrejövő váratlan, gyors változások fokozzák.

Bár a sorok százhusz évvel korábban íródtak, de a jelenlegi korra éppúgy jellemzőek. Durkheim szerint a deviáns magatartás nem az egyénre vezethető vissza, hanem az adott kor társadalmi szerkezetében keresendő, így a büntetés nem vezethet pozitív irányú változáshoz. A társadalmi szerkezet, a társadalom működésének ismerete a mai korban még fontosabbá válik, hisz ezáltal válnak felismerhetővé azok a társadalmi csapdák, melyek elkerülése fontos az egyéni jólét szempontjából, melyekhez Pikó Bettina könyvei nagy segítséget nyújtanak.

3.5. Pikó Bettina – a mai társadalom lélektana

Pikó Bettina könyvei a mai társadalom működését mutatják be:

„Nem véletlen, hogy a 20. századtól megnövekedtek a pszichopatológiai jelenségek, a deviáns magatartásformák, adaptációs zavarok. A szorongás és a depresszió népbetegséggé vált, s a függőséget okozó szerek lassan mindennapos szokássá válnak a hétköznapok szürkeségében.”⁸

A modern társadalomban rendkívül fontos az egyén tudatossága a lelki egészséghez vezető út keresésében, ami – a társadalom jellegéből fakadva – számos nehézségbe ütközik. A lelki egészség keresése – mely egy összetett, belső folyamat – ellentétes a társadalom azon törekvésével, hogy a boldogsághoz kizárólag a fogyasztási javak vásárlásával és birtoklásával lehet eljutni. Ebben a társadalmi közegben először mindenkinek magának kell észrevennie, hogy valami hiányzik, majd keresnie kell azt, hogy mi hiányzik, mire van szüksége, milyen értékekre, milyen emberi kapcsolatokra ahhoz, hogy szubjektív, belső elégedettség alapuló jólétet érjen el. A legfontosabb annak a tudatosítása, hogy a valódi boldogság nem a materiális javak szintjén található meg.

7 A bűnözői magatartás szabályai

http://www.ringmagazin.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=7705:a-bnoezes-es-a-bnoezi-magatartas-magyarazatai-az-anomiaelmeletek&catid=3:tudomany&Itemid=211

8 PIKÓ 2005. 7–38.

3.6. *Richard Easterlin – nemzetek boldogsága (kutatás)*

Egy 1974-ben kezdődött kutatás is ezt erősítette meg, mely Richard Easterlin⁹ nevéhez fűződik. Easterlin a nemzetek boldogságát kutatta, melynek eredménye az volt, hogy a gazdasági növekedés nem áll egyenes arányban a boldogság növekedésével sem az egyén, sem a társadalom szintjén. Ebben az empirikus kutatásban az egyik legfőbb szemléltető példa Japán volt, ahol a hatalmas gazdasági fejlődés ellenére sem lettek boldogabbak az emberek. Ezt a látszólag ellentmondó helyzetet nevezzük Easterlin-paradoxonnak. A kutatás eredménye – több országra kiterjesztve – az volt, hogy a boldogság (szubjektív jóllét érzése) tekintetében kiemelkedő szerepe van a kulturális háttérnek, mely befolyásolja az adott ország „életérzését” (a dél-amerikai, alacsony gazdasági helyzetű országok például igen előkelő helyezést értek el). Később a kutatást többször megismételték – évtizedek múltán is –, s a végeredmény az lett, hogy egy adott pontig (ez általában a létfenntartás) kapcsolódás van a gazdasági helyzet és a boldogság között, majd ez a kapcsolódás megszűnik, s az ettől magasabb jövedelmi szint már hátráltatja a szubjektív jóllét érzését. Ennek az oka – ahogy Fromann Richárd tanulmányának utolsó fejezetéből kiderül –, hogy egy magasabb jövedelemszint elérésekor bizonyos értékek – amelyek alapvetően fontosak lennének az egyén számára – háttérbe szorulnak. Ezek a valódi emberi kapcsolatok, az egyén képességeinek kiteljesedése, illetve az egyén hit- és normarendszere. Ez az eredmény szoros összefüggést mutat a dolgozatomban bemutatásra kerülő pozitív pszichológia elemeivel, illetve Csíkszentmihályi Mihály boldogságkutatásával.

3.7. *Csíkszentmihályi Mihály boldogságkutatása – a flow (áramlatélmény)*

Csíkszentmihályi Mihály¹⁰ magyar származású pszichológus, pedagógus is kutatása tárgyának a boldogság témáját, annak keresését választotta. Egészen kisgyerekkori élménye fűződik ehhez, hisz alig néhány éves volt, mikor megragadta a figyelmét az, hogy vannak olyan emberek, akik a borzasztóan nehéz körülmények ellenére is tudnak örülni és képesek valódi boldogságra. Nem értette, miért, hogyan történik ez. Hosszú időn keresztül tartott a kutatása ebben a témában, számos interjút készített – festőkkel, alkotókkal – a boldogságról. Végül úgy határozta meg, hogy a boldogság egy olyan cselekvés, egy olyan „áramlatélmény” (flow), amibe az ember belső indíttatásból és belső motivációból bele tud feledkezni, ahol a tér és idő megszűnik számára, ahol maga a cselekvés ténye, a belefeledkezés az adott tevékenységbe jelenti az örömforrást számára. Ezt tartotta igazi önmegvalósításnak.

A fenti, boldogságról szóló kutatások eredményének ismertetését azért tartottam fontosnak, mert kitekintve a fogyasztói lét világából elgondolkodtató, hogy ezek a kutatások gyakran évekig, évtizedekig tartottak, a világ más és más részén zajlottak, egymástól függetlenül, végeredményük mégis megegyezett abban, hogy a valódi boldogság nem az anyagi javak birtoklását jelenti.

9 FRÓMANN R.: *Nemzetek boldogsága és annak forrása az Easterlin paradoxon tükrében*. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=270:nemzetek-boldogsaga-es-annak-forrasa-az-easterlin-paradoxon-tuekreben&catid=30:nemzetek-europaja

10 Csíkszentmihályi Mihály bemutató http://www.iqc.hu/images/dokumentumok/aleas_csm_bemutato_20100519_v1.1.pdf

3.8. „Társadalmi defektállapot” (Erich Fromm, 1955)

A fentiek kapcsán felvetődhet az a kérdés, hogy az emberek többsége miért követi szinte „vakon” a társadalmi elvárásokat, a társadalmi ideológiát? Erre találtam egy választ a Kopp Mária és Skrabsky Árpád által megírt *A nevelésszociológia alapjai*¹¹ című könyvben, melyben a „társadalmilag szentesített defektállapot” (Erich Fromm, 1955) jelenségét emelik ki a szerzők. A „társadalmilag szentesített defektállapoton” azt értjük, hogy az ember alapvető viszonyulási formája a másoknak való megfelelés, akár a saját lelkiismeret ellenére is. Amennyiben az emberek többsége hasonlóan gondolkodik, ez már nem jelenik meg problémaként – hisz mindenki ennek megfelelően él –, így ez be is integrálódik az adott nemzet kultúrájába. Ennek számtalan megjelenési formáját láthattuk a szocializmus idején, de a jelenlegi társadalomban sem okoz nehézséget erre példákat találni. Ez a viszonyulás szoros kapcsolódást mutat a modern társadalom alapvető jellemzőjével, az elidegenedéssel, az embernek önmagától való eltávolodásával.

3.9. Az elidegenedés fogalma, jelensége

Az elidegenedés egyszerűen az ember és környezete közti viszony elromlása, egy olyan állapot, amikor az egyén nem jól érzi magát a környezetében. Pikó Bettina így ír erről: „az emberi viszonyok eltárgyasulása nyomán a társadalom, a világ idegen és riasztó jelenséggé válik az elmagányosodott egyén számára.”¹²

Miért pont ebben a korban figyelhető meg ez a jelenség? A premodern korban a kultúra, amiben régen éltek, egyértelműen meghatározta az értékeket és normákat. Ez egyben egy „kapaszkodót” is adott az ember számára, biztonságban érezhette magát a társadalomban, ahol élt. A modern korban ez megszűnt, akár csak az értékek és normák egyértelműsége, ami olyan zűrzavaros állapotot idézett elő társadalmi szinten, ami az emberek biztonságérzetének megszűnéséhez vezetett. Az egyén ebben a korban egyre inkább a külvilág irányítása alá kerül, belső motivációk helyett külső motivációk irányítják – ezzel egyre távolabb kerül önmagától is. Az elidegenedést a diktatúrák tovább fokozták, mert a külső tekintélynek való megfelelés gyakran kényszerítő erejű volt. Így ez gyakran szinte „beleégett” az emberek tudatába, az adott nemzet gondolkodásmódjába. A mai, individualizált világ rendkívül kedvező táptalajt biztosít az elidegenedésnek. Az egyén egyre távolabb kerül önmagától, párkapcsolatától, családjától, a közösségtől, ahol él. Igazi kapcsolatokra alig van lehetősége, e nélkül viszont frusztráltta, élete kiüresedetté válik. A frusztráltság ellen a fogyasztói társadalom felkínálja az anyagi javakat, szolgáltatásokat, így alakul ki és marad fenn a fogyasztás körforgása.

2. Hipotézis

Az ember mikrokörnyezete és mentális állapota között szoros kapcsolat van.

Ebben a hipotézisben a szocializáció, illetve az ezzel összefüggésben lévő elméletek, a család szerepe mutatkozik meg. A szocializáció folyamán jelenik meg először az ember és környezete közti kapcsolat, mely az egyes kötődési fajták bemutatása során még árnyaltabbá válik. A pszichoanalízis elmélete, illetve Erikson pszichoszociális elmélete ennek mélységét jeleníti meg, az elakadásokat, az egyéni fejlődési folyamatok regresszióját a nem megfelelő környezet

¹¹ SKRABSKY – KOPP 2009. 18–20.

¹² *Kafka világa, regényei*. Sulinet tudásbázis. <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-12-osztaly/franz-kafka/kafka-vilaga-regenyei>

kapcsán. Virginia Satir pontos meghatározása a jól és a rosszul működő családról már egyfajta bevezetés a gyakorlati részben prezentált interjúk légköréhez.

3.10. Egyén és környezet kölcsönhatása

A mai társadalomban az egyén lelki, pszichikai egészségét döntő módon befolyásolja a szociokulturális környezet, amiben él.¹³ Bármely mentális tünet az egyén és a környezet kölcsönhatásának függvénye. Annak, hogy az ember mennyire tudja feldolgozni életproblémáit, több összetevője van, mely egyrészt genetikai, másrészt tanult viselkedés. A feldolgozás sikeressége nem csak az egyéntől és a környezetétől, hanem a kettő kölcsönhatásától is függ.¹⁴ Az események akkor lehetnek számára provokálóak, ha olyan környezetben él, ahol a stresszforrások az egyéni tűréshatárát meghaladják. Ha kevésbé stresszes a környezete, akkor érzékenysége nem nyilvánul meg. Ezáltal vezethető vissza az egyéni problémás viselkedés a környezet, tágabb értelemben a társadalom hibás működésére.¹⁵ A legtöbb esetben az egyén környezete a családi környezet. A család legfőbb funkciója a szocializációs funkció, melynek során leginkább azokat az értékeket közvetíti a családtagok számára, melyeket a társadalom is előtérbe helyez. Ennek alapján, ha a társadalom működése nem megfelelő, az a családok életét is alapvetően befolyásolja.

SZOCIALIZÁCIÓ

A szocializáció folyamata, illetve a kötődési fajták még árnyaltabbá teszik a pszichológiai, illetve a környezeti tényezők hatását az emberi viselkedésre.

A szocializáció fogalma Buda Bélától: „A szocializáció nem más, mint interakciós folyamat, amelynek révén egy személy viselkedése úgy módosul, hogy megfeleljen a környezete által vele szemben támasztott követelményeknek.”¹⁶

A szocializáció során nem csak a társadalomba való beilleszkedést tanulja meg az ember, hiszen a szocializáció egy személyiségfejlődési folyamat is egyben.¹⁷ Egy személyiségfejlődés, mert a környezet érzelmi és értelmi atmoszférája, viselkedés- és normarendszere beépül az egyén személyiségébe, és így formálja őt. A szocializáció az élet végéig tart, mégis vannak bizonyos életszakaszok, amikor erősebb hatással van a fejlődő személyiségre. Ez a szakasz az élet első szakasza, az újszülöttkor, illetve a kisgyermekkor. A kisgyermek elsődleges szocializációs közege a család. Itt sajátítja el a különböző szerepeket, amelyek később a társadalomba való beilleszkedést könnyítik meg számára. A szülők viselkedése, egymáshoz való viszonya – a szociális tanulásmélet szerint – lényeges eleme a szocializációnak, hisz a szülői modellt a gyermekek elsajátítják, még akkor is, ha ennek nincsenek tudatában.

Buda Béla így ír erről: „A személyiségfejlődésben nagy szerepe van az emberi kapcsolatoknak, főleg a szülőkapcsolatoknak. A beépülő képpel a személyiség igyekszik azonosulni, hoz-

13 PIKÓ 2003.

14 PARK-JONES 2001.

15 PIKÓ 2005. 59–66.

16 BUDA 1980.

17 BUDA 1986. 135–145.

zá hasonlónak válni. A gyermek szocializációja a szülők egész személyiségének és nem nevelési intencióinak függvénye.¹⁸

Az anya–gyermek kapcsolat zavarai – főleg, ha ez később családi szocializációs hibákkal is párosul – a személyiséget mélyen, alapjaiban károsítják, emiatt alakulnak ki a fiatalkori bűnözésre vezető személyiségjegyek. A szocializáció az oka a leggyakoribb személyiségzavaroknak, a személyiség éretlenségének és úgynevezett neurotikus állapotainak. A neurotikus állapot jelenlétét az jelzi, hogy az egyén emberi kapcsolataiban nem viselkedik hitelesen, mivel a kommunikációja és a cselekedete nincs összhangban.

A személyiség éretlensége a korábbi társadalmakban kevésbé okozott problémát, hiszen a családi hierarchikus kapcsolati formák továbbéltek a párkapcsolatban, a vallásban, illetve más tekintélyszemélyekre kivetítve. Ekkor kevésbé volt jelentős az egyén, mint individuum, ellentétben a mai, modern társadalommal, ahol szükség lenne az egyéni identitás jelenlétére.

4.1. A kötődés fajtái¹⁹

A családban formálódó kapcsolatok alapvetően meghatározzák az ember későbbi szociális, illetve társas kapcsolatait.²⁰ Ez az életkor azért jelentős, mert az első emberi kapcsolat²¹ – az anyával való kapcsolat – kialakulásának ideje, mely a későbbi kötődések alapvető²² mintáját képezi. A kötődéelmélet Bowlby angol pszichiáter nevéhez fűződik, aki árvaházi csecsemők vizsgálata során vonta le a kötődéssel kapcsolatos következtetéseit. Az ő gondolatai szerint a „kötődés egy velünk született késztetés az anyával való közelségre.”²³ Erről szól a következő megállapítása is: „Ahhoz, hogy mentális egészségben nőjön fel valaki, gyerekkorában tapasztalnia kell a meleg, intim és folyamatos kapcsolatot az édesanyjával (vagy az állandó gondozójával,) amelyik mindkettejük számára kielégítő és örömteli.”

Ezt a csecsemő sírással, kapálódzással, nevetéssel próbálja „biztosítani” a maga számára. A kötődésnek a következő típusai különböztethetőek meg:²⁴

- A biztonságosan kötődő gyermek megbízik másokban, hisz az édesanyjával való kapcsolata során megtapasztalta, hogy a világ biztonságos, az ő létezése fontos a világban.
- A bizonytalan kötődésű gyermek másképp látja ezt, azt érzi, hogy érzelmei nem találnak viszonzásra, nem reagálnak rá megfelelően, így elkerülő kötődési módot alakít ki.
- Ambivalens kötődési módot alakít ki a gyermek, ha az édesanya viselkedése nem kiszámítható számára, vagy édesanyja saját érzelmi állapotától függően válaszol gyermeke érzelmi igényeire.
- A dezorganizált kötődési forma mutatja a legsúlyosabb tüneteket, ahol az anya nem csak a gyermek érzelmi igényeire nem figyel, hanem fizikailag bántalmazza is őt.

18 BUDA 1986. 135–152.

19 ZSOLNAI 2001. 35–59.

20 DR. JÓZSEF I.: *A korai anya-gyermek kapcsolat és a kötődés jelentősége*. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_korai_anya__gyermek_kapcsolat_s_a_ktds_jelentsge.html

21 BOWLBY 1969. 73.

22 <http://mipszi.hu/cikk/130815-kotodes>

23 BOWLBY 1969. 73.

24 CARVER – SCHEIER 1998. 285.

4.2. A kötődés erősségét befolyásoló tényezők

Vannak olyan tényezők, melyek alapvető hatással vannak a kötődésre:²⁵

- a szülő viselkedése – a gyerek aktuális érzelmi igényeire való reagálása
- a gyerek „természete” – könnyű vagy nehéz természetű-e a gyerek
- a család jövedelmi viszonyai
- családi problémák jelenléte (folyamatos veszekedés stb. – Cole, 2006)
- az ország kultúrája (az adott kultúra közvetíti a gyerekekhez való viszonyulást).

Ha a fentiek következtében a biztonságos kötődés nem alakul ki, az így felnőtt ember kö-zömbössé válik mások irányába, ami gátolja az elkötelezett érzelmi kapcsolat kialakítását. Már gyerekkorban is megjelenhet a problémás viselkedés, a szorongás, az önbizalomhiány, felnőve pedig erős korreláció figyelhető meg a deviáns viselkedés és az anyai szeretethiány között. Az interjúk során megszólaló férfiak életében a biztonságos kötődés nem volt jelen, ami a kötődést befolyásoló tényezők jelenlétéből egyértelműen kikövetkeztethető.

Még mindig a viselkedési problémáknál maradva, Freud pszichoanalízis elmélete is kapcsolódik ehhez.

4.3. A pszichoanalízis elmélete és kapcsolódása a viselkedési problémákhoz²⁶

Mivel ez az elmélet bármely viselkedési probléma esetén alkalmazható, így a dolgozatomban is részletesen bemutatom. Ennek az elméletnek a kiindulópontja az, hogy az ember lelki működése három különböző szint – ösztönén, én, felettes én – egymással való kapcsolatából alakul ki. A különböző szintek működése az alábbiak szerint történik:

Az ösztönén (id) az alapvető ösztönöket foglalja magába, az örömeire, az azonnali kielégülésre törekszik, primitív szükségleteket tartalmaz, tudattalan része a személyiségnek.

Az én (ego) működésében már jelen van a nevelés, a szocializáció, így az örömeit „megregulázza”, ezáltal realitáselvvé válik. Ez az én dönti el az ösztönén, illetve a felettes én közti vitás kérdéseket, közvetít a kettő között, uralja a személyiséget, tudatos része a személyiségnek.

A felettes én (szuperego) valójában ellenőrző szerepet tölt be a személyiségben, morális, erkölcsi elveket tartalmaz, mely a szülőktől, illetve a társadalomtól származik.

Az én-részek harmonikus, illetve diszharmonikus működése jelenti az egyén problémáját, azt, hogy mennyire építette magába a szülők, nevelők által közvetített normákat. A probléma akkor keletkezik, ha a szülők nem megfelelően adták tovább gyermekük részére a normákat, vagy a gyerek – talán a szülő nem hiteles mintája következtében – nem tudott vele azonosulni.

4.4. A pszichonanalízis elmélete alapján megfogalmazható állítások és a deviancia kapcsolata

Túl gyenge „felettes én”, „én”:

Ha gyermek életének első éveiben a szülőktől nem kapott elegendő és megfelelő minőségű érzelmi támogatást, akkor a felettes ében hiány keletkezik.

Ha a családban, ahol a gyermek nevelkedik, nem volt elegendő dicséret, jutalmazás, akkor az én (ego) működésében jelentkezik hiány.

²⁵ A deviáns veszélyeztetettség és az anyai kötődés kapcsolata. http://gyermeknevelés.tok.elte.hu/6_szam/pub/nasz.pdf

²⁶ ROSTA 2007. 96–100.

Túl erős „felettes én”:

A túl erős felettes én miatt elfojtások alakulnak ki, mely egy adott helyzetben „robban”, azaz a feszültség „kisül”, kompenzál – ekkor normatörés következik be.

Erős büntudat is kialakulhat, melynek oldására esetleg törvénybe ütköző cselekedetet követ el, s a kapott büntetés hatására enyhül a büntudat érzése.

A pszichoanalízis elmélete és a későbbi interjúkban megjelenő családi történetek között releváns kapcsolat van, melynek legfőbb oka az érzelmi hiány. Hogyan működik egy család, ahol az érzelmi hiány a jellemző és milyen az, ahol érzelmi biztonság van?

5. A CSALÁD

Ha a család szóba kerül, többen a szónak mágikus – egyértelműen csak pozitív – tartalmat tulajdonítanak. Viszont a fenti elmélet tükrében látható az, hogy a család gyakran nem a béke szigete, hanem inkább egy harcmezőhöz hasonlít. Ahogy felnőve egy gyerek önmagát látja, az a családban alakul ki számára. Annyira érzi magát szerethetőnek, amennyire figyeltek rá, ahogy törődtek vele, ahogy foglalkoztak vele, ahogy figyelembe vették az érzéseit.²⁷ Óvodás, majd kisiskolás korban ez a kör kibővül további személyekkel, de a család továbbra is referenciaként működik számára, hisz a külső kapcsolatok azt az értékesség vagy értéktelenség érzését erősítik meg benne, amit a családban önmagáról korábban kialakított. A családnak több funkciója is van, mely a gyerek fejlődését alapvetően befolyásolja:

5.1. A család funkciói²⁸

- biztonságérzet megteremtése
- érzelmi jóllét kialakítása (érintések, gyengédség, simogatás)
- beszéd és kommunikáció (erőteljesen befolyásolja az érzelmeket, a tanulást)
- emberi kapcsolatok modellje, mely alapját képezi a későbbi kapcsolatoknak
- alapvető viselkedési minták elsajátítása
- a társadalom alapvető és általános normáinak és értékeinek továbbadása.

A családhoz, a családi kapcsolatokhoz fűzhető Erik Erikson pszichológus, pszichiáter pszicho-szociális elmélete, amit Erikson az egyén családi, illetve társas kapcsolatait figyelembe véve fogalmazott meg.

5.2. A pszicho-szociális fejlődésemélet (Erik Erikson)²⁹

Az elmélet szerint az egyén egymást követő életszakaszok mentén folyamatosan fejlődik – ahol nem a belső folyamatokon, hanem a másokkal való kapcsolaton van a hangsúly. Itt az egyéni fejlődés – ellentétben Freuddal – nem csak az élet első néhány évét foglalja magába, hanem az egész életet végigkíséri. Az elmélet nyolc szakaszból áll, az emberi élet egy-egy periódusát foglalja magába. Minden periódus egyben egy konfliktust is, melynek megoldása pozitív vagy negatív lehet. A szakaszok sikerességét az egyén kompetenciájának kialakulása vagy kialakulatlansága jelzi az adott feladat terén.

²⁷ BAGDY – KALÓ – POPPER – RANSCHBURG 2007.

²⁸ SATIR 1999. 14–20.

²⁹ CARVER – SCHEIER 1998. 288–297.

Csecsemőkör – bizalom vagy bizalmatlanság (1 év)

A csecsemő alapvető életszükségleteinek kielégítését a környezetétől kapja meg. A körülötte lévő világgal szembeni bizalom alapja az, hogy amire szüksége van, azt megkapja, szülei következetesen, szeretettel, igényeit figyelembe véve fordulnak feléje. Ha nem az igényeinek megfelelő az odafigyelés, ha elutasítást vagy érzelmi ridegséget tapasztal, akkor rögzül benne, hogy a világ fenyegető számára. Ekkor sérül az ősbizalom.

Az interjúk során érezhető az ősbizalom alapvető sérülése.

Kisgyermekkor (2-3 év) – autonómia, szégyen

Ebben az életkorban a kisgyermek feladata az önálló cselekedet. Ha ezt folyamatosan megakadályozzák – kritizálják, gúnyolják –, akkor szégyelli magát, nem érzi önmagát értékesnek. Vizsgálatok alapján kimutatták, hogy az első szakasz sikeressége – ősbizalom – pozitívan hat a második szakaszra is, a gyerek önállóbbá válására.

Az interjúk alanyai gyerekkori élményként a gúnyolódást és a kritikát említették.

Óvodáskor (3-5 év) – kezdeményezés, büntudat

Ez alatt a két év alatt a gyermek próbálja felfedezni a körülötte lévő világot. Ha ekkor kudarcok érik – idegesíti a szülőt, esetleg rendszeresen büntetik miatta –, büntudatot érez, ami később csökkenti a kezdeményezőképességét. Ha ezt a feladatot a gyermek sikerrel oldja meg, felnőttként kialakul benne az énerő érzése: hogy elérheti a célokat, s mindezt úgy, hogy nem kell büntudatot éreznie emiatt.

A beszélgetésekből kiderült, hogy a gyermek kezdeményezése nem volt a szülők, nevelők részéről támogatva.

Iskoláskor (6-11 év) – teljesítmény-kisebbrendűségi érzés³⁰

Ebben a szakaszban a gyerek próbál megfelelni másoknak, hisz ezt várják el tőle az iskolában. Úgy kell cselekednie, hogy megfeleljen, értékeljék őt. Ez a szakasz akkor sikeres, ha azt érzi, hogy elfogadható. Ha csak kritikát és bántást kap szülőktől, tanároktól, akkor a kisebbrendűségi érzés alakul ki nála.

Az Otthon lakóinál a kisebbrendűségi érzés volt jelen (gyerekkorukban jelentős volt a kritika, a dicséret viszont hiányzott).

Serdülőkor (11–20 év) – identitás, szerepkonfúzió

Az egyik legnehezebb szakasz, hisz a serdülőnek nem csak a testi változásokkal kell megküzdenie, hanem a világban is meg kell találnia a helyét. Az identitás megtalálása azt jelenti, hogy megtalálja a választ a „Ki is vagyok én?” kérdésre. Ha nem elég erős az identitás, szerepkonfúzió alakul ki, az én-ézés gyenge marad, nem talál olyan irányt, ahová szívesen csatlakozna, esetleg egy-egy kiemelt csoporttal – akár deviáns szubkultúrával – próbál jobb híján azonosulni. Erikson az identitás megtalálását az élet legfontosabb feladatának tartotta.

A beszélgetésekből érezhető a szerepkonfúzió jelenléte.

30 CARVER – F. SCHEIER 1999. 288–297.

Fiatalfelnőttkor (20–26 év) – intimitás-izoláció

Az intimitás a meghitt, szeretetteljes kapcsolatot jelent másokkal, mely nem csupán a szexuális életre vonatkozik. Ez egyrészt jelenti saját megnyílását mások felé, másrészt nyitottságot arra, hogy mások megnyílását elfogadja. Az intimitást az előző fontos időszakban sikeresen megoldott identitás, önismeret jelenléte elősegíti. Hiszen, ha valaki önmagát sem ismeri igazán, akkor hogy tudna másokhoz nyitott szívvel közelíteni? A szakasz sikertelen „megoldása” az izoláció, távolodás az emberektől, képtelenség a kötődés kialakítására.

Az intimitás érzése az előző szakasz sikertelen volta miatt nem alakulhatott ki.

Felnőttkor (20–60 év) – alkotóképesség, stagnálás

Ennek a leginkább terjedelmes életszakasznak a középpontjában a létrehozás, alkotás, illetve a stagnálás áll. A létrehozás lehet egy gyermek születése is, bár ennek a szakasznak az értelmezési kerete sokkal tágabb perspektívájú. Hisz a létrehozás lehet mások tanítása, eszmék kialakítása is, azaz itt már az egyéni lét a társadalom irányába, annak jobbá tétele felé mozdul el. Akik a stagnálás állapotában maradnak, azok továbbra is csak önmagukkal foglalkoznak, így megmaradnak az én-központúság állapotában.

Az interjúk során tapasztaltam, hogy az Otthon lakóinak életéből hiányzott a jövőbe vetett hit.

Ez a szakasz elgondolkodtatott a fogyasztói társadalom kapcsán. Ahogy ennek a szakasznak a feladatát értelmeztem, abból egyenesen az következik, hogy a fogyasztói tömegkultúrát magukénak érző emberek mindannyian a stagnálás állapotában vannak. Hisz a fogyasztói lét az én-központúság állapotában tartja az embereket, mivel ideológiája alapján nem preferálja a másokra való odafigyelést, a társadalom felé nyitást, kifejezetten az egyéni, narcisztikus megnyilvánulásoknak ad helyet.

Az utolsó szakaszt – az időskort³¹ – jelen dolgozat kapcsán nem értelmeztem, hiszen az Otthon lakóinak életkora 18 és 35 év között volt.

Az elmélet hét pontjának bemutatása után – összevetve az interjúrészletekkel – elmondható, hogy az Otthon lakói egy-egy életszakasz krízisét, feladatát sikertelenül „oldották” meg. Ez sajnos várható volt, hisz az ösbizalom kialakulatlansága bizonyos mértékig már predestinálja az utána következő feladatok negatív kimenetelét.

Még egy rövid ideig a családok működésénél maradva, Virginia Satir családterapeuta gyakorlati tapasztalati következik a jól és rosszul működő családok jellemzőiről.

5.3. A jól működő család³² – egy védőfaktor

„Napi négy ölelés kell a túléléshez, nyolc a szinten tartáshoz, tizenkettő a gyarapodáshoz” (Virginia Satir, 1946)

Virginia Satir gondolata hatásosan kifejezi az érzelmek jelentőségét, az érzelmi biztonság erejét a családban. A terapeuta sok-sok családdal kapcsolatos tapasztalata alapján dolgozta ki

31 CARVER – F. SCHEIER 1998. 288–297.

32 SATIR 1999. 14–39.

a jól és rosszul működő családok ismérveit, melyek a következők:

- a kommunikáció őszinte és tiszta, az önértékelés magas
- a szabályok rugalmasak és megváltoztathatóak
- a társadalommal való kapcsolat nyílt és bizalmon alapuló
- az érzések bátran kifejezhetőek
- a kockázat vállalható, hisz minden kockázat legalább egy tapasztalás a fejlődés lépcsőjén
- minden családtag teljes jogú embernek érzi magát
- egymást meghallgatják és figyelnek a másokra
- egymás szemébe néznek, arcuk nyugalmat sugároz
- erőteljes, tiszta a hangszínük, a kisbabák is nyugodtak, hisz áthatja őket a család légköre
- szeretetüket egymásra figyélssel, hitelességgel fejezik ki, jelen vannak egymásnak
- az akadályok, életbeli problémák megoldását nem a pánik jellemzi
- a szülők hitelesek, felelősséget vállalnak
- bármilyen problémát meg tudnak beszélni, nem szégyenítik meg a gyereket, hisz tudják, hogy az negatívan hat az önértékelésére
- egyéni különbségeiket tiszteletben tartják.

A jól működő családokba belépve az ember nyugalmat érez, hisz az érzések itt szabadon kifejezhetőek, s ennek atmoszférája belengi a család légterét. A család olyan hely a benne felnövekvő gyermek számára, ahol megpihenhet, ahol támogatást, megértést kaphat, ahol vizsgálatot kap akkor is, ha máshol megbántják őt.

A fentiek jelenléte elősegíti a felelősségteljes emberi viselkedés, az érzelmi harmónia, a pozitív énkép kialakulását.

5.4. A nem jól működő (diszfunkcionális) család³³

A diszfunkcionális családok épp ellenkezőleg működnek:

- a család tagjainak önértékelése alacsony
- a családi légkör hideg, zavaros, túl udvarias
- a kommunikáció nem tiszta, nem nyílt, nem őszinte
- a szabályok merevek, rugalmatlanok, esetleg embertelenek
- a társadalommal való kapcsolat félelemmel teli, hierarchikus
- az érzések nyíltan nem mutathatóak ki
- vannak tabutémák, amelyekről nem lehet beszélni
- az apa irracionális tekintélyt képvisel, mely a félelmen és a hatalmon alapul
- nem lehet hibázni, a kockázatvállalást elkerülik (kudarckerülő attitűd)
- a benne élők nem érzik magukat teljes jogú embernek
- nem figyelnek igazán a másokra, és nem hallgatják meg egymást
- nem várt akadályok esetén pánikrohamban törhetnek ki
- a szülők nem hitelesek, mást mondanak és mást cselekednek
- ha hibázik a gyerek, gyakran megszegyenítik, ami mélyebb nyomot hagy az önértékelésben, mint a fizikai fájdalom
- egyéni különbségek tiszteletben tartásának hiánya.

³³ Uo. 14–102.

A rosszul működő családokba lépve az ember kényelmetlenül érzi magát. Egy idő után az érzékenyebb családtagoknál testi betegségek is megjelenhetnek, hisz az emberi test fizikai módon reagál az embertelen légkörre. A családtagok arcán, hangján jól megfigyelhető, hogy milyen rosszul érzik magukat, mivel a hangjuk vagy túl halk, vagy túl hangos. Nem tudnak igazán örülni egymásnak, a családi beszélgetés arra irányul, hogy utasítják egymást vagy a gyerekeket, hogy mit csináljanak, és mit ne csináljanak, vagy egyszerűen elmondják, hogy a másik mit csinált éppen rosszul. Azt szinte sosem mondják el, hogy mit csinált jól, hisz az természetes, ha valaki jól csinál valamit, ugyanis hibázni itt nem lehet. A kötelességérzet, a kényszerűség vagy a megszkokás az, ami összetartja őket. Még a humor sem igazi ezekben a családokban, hisz az vagy cinikus, vagy bántó, de sokszor fájdalmas. A túlélési stratégia itt a „nem jelen lenni” stratégiája. Így a családtagok belemenekülnek a munkába vagy bármi otthonon kívüli tevékenységbe, hogy minél kevesebb legyen a kapcsolat a többiekkel. E mögött gyakran próbálják elrejteni a valóságot, amire sok energiát pazarolnak el. Vannak, akik még kiabálnak, veszekednek – ebből érezhető, hogy még van bennük élet –, de vannak, akik jóval passzívabbak, akik némán elviselnek mindent, vagy pedig úgy érzik, hogy az egész világ összeesküdött ellenük.

Döbbenetes volt a fenti sorokat olvasni, hisz mintha az interjúalanyok beszéltek volna az otthonuk légköréről, annyira hasonló érzésekről számoltak be. Sajnos a diszfunkcionális családok atmoszférája a benne felnövekvő gyerekeket folyamatosan mérgezi. Ezekben a családokban az egyén értéktelenség érzéssel, ami utat jelent a lelki és egyéb mentális problémákhoz, a függőségekhez, az alkoholizmushoz, a drogfogyasztáshoz, a bűnözéshez, illetve egyéb társadalmi problémákhoz, melyek ma szép számmal jelen vannak.

Ezen családi atmoszféra „eredménye” az önállótlan, felelősséget kevésbé vállaló, érzelmileg kiegyensúlyozatlan, negatív énképpel rendelkező egyén.

Az Otthon lakóival folytatott interjúkból felismerhető a család diszfunkcionális légköre.

5.5. A család, mint rendszer³⁴

Amikor először hallottam a család, mint rendszer működéséről, még érthetőbbé vált a deviancia jelenléte a családban. A rendszerszemléletű megközelítés szerint a család olyan, szerkezettel rendelkező, interperszonális rendszer, mely más kibernetikus rendszerekhez hasonlóan működik. Tagjai kölcsönösen hatnak egymásra. (Dallos – Procter, 1984). Családi homeosztázisnak nevezzük, hogy a család működésének van egy optimális szintje. Ha ez a szint bármilyen ok miatt megváltozik, olyan folyamatok történnek, melyek a „visszarendeződést” segítik elő. A családon belül cirkuláris okságnak nevezik azt, hogy a család összes tagjának viselkedése oka és következménye a másik tag viselkedésének. Az egymásra hatás kölcsönös folyamat. A hibásan működő családi rendszer bezárul, így védi önmagát. Ha az egyensúly felbomlik, a családban betegség vagy viselkedési probléma, deviancia jelenik meg, mert a család egyensúlya ezzel a „problémával” van kiegyenlítve (pl. a gyerek súlyos betegsége megakadályozza a szülők válását, így ők ismét közelebb kerülnek egymáshoz – Solymosi, 2004).

34 A család rendszerszemlélete. http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Pedagogiai_pszichologia_jegyzet_vodapedagogusoknak/53_a_csalad_rendszerszemllete.html

6. A DROG FOGALMA

6.1. A drogfogyasztással kapcsolatos viselkedési attitűd Magyarországon régen és ma³⁵

A drog fogalma a WHO definíciója szerint: „drog minden olyan természetes vagy szintetikus kémiai anyag, amely pszichoaktív tulajdonságokkal rendelkezik, elsősorban a központi idegrendszer működését befolyásolja, megváltoztatja a mentális és pszichés státust, az érzelmi reakciót, a hangulatot, a tudatot, viselkedést.”

Magyarországon a 60-as években került először említésre a drogfogyasztás, azóta ez nagy változáson ment keresztül. Még a 60-as években alig volt jelen, a 70-es években a legális szerekkel történő visszaélés volt a jellemző (pl. különböző nyugtatók, altatók, illetve ragasztók és oldószerek). A 70-es évek vége felé kezdtek el a mákot drogként használni, míg az intravénás droghasználat a 80-as években kezdett terjedni hazánkban.

A rendszerváltás előtti időszakban a drog használatát, a kábítószer fogyasztását tabuként kezelték, nem lehetett róla még beszélni sem, afféle struccpolitika volt jellemző, az „amiről nem beszélünk, az nincs” attitűd.

A 90-es években nagy változás történt, hiszen Hollandiából egyre több LSD, marihuána, hasis és heroin került be az országba, a módosabb vásárlók számára pedig már a kokain is elérhetővé vált. Már nem lehetett nem beszélni róla, ugyanis Magyarország célszázzá vált. Később beindult az országban a marihuána „belföldi utánpótlása” is. A belső piac egyre nagyobb arányú növekedésével párhuzamosan egyre nagyobb és nagyobb lett a választék a kábítószerfajtákból. Jelenleg a legnépszerűbbek között van a marihuána, a felpörgetettség érzését még inkább fokozó stimulánsok (speed, ecstasy), valamint – kedvező áruk miatt – az egyre kiszámíthatatlanabb hatású dizájner drogok. Mivel az intravénás droghasználat is egyre jobban terjed, nagyon fontos lenne a tücsere-program.

6.2. Magyarországi viszonyulás a drogproblémákhoz

Ma Magyarországon a drogkérdéssel kapcsolatban a szélsőséges elutasítás tapasztalható, mely főleg a tömegkommunikációnak, a médiának köszönhető.³⁶ A média a drogfogyasztót kriminalizálja,különbségtétel nélkül. A tömegkommunikáció a kábítószer okozta haláleseteket főcímként kezeli, ennek megfelelően egy tévénező vagy újságolvasó észlelése nem a valóságnak megfelelően alakul az áldozatok pontos számát illetően. A drogproblémákkal foglalkozó szakemberek azokkal találkoznak a hétköznapiak során, akik rendszeres fogyasztók, így arról nincsenek információik, hogy valójában mennyien vannak, akik nem fogyasztanak drogot. A drogmentes társadalom megvalósítása csak utópia, hiszen a függőségek megjelenése a modern társadalomban egy válasz a társadalom patológiás működésére, ennek elterjedését a társadalmi problémák jelenléte okozza. A kelet-európai kultúrára – főleg Magyarországra – jellemző, hogy büntetéssel, szankcionálással, félelemkeltéssel próbálják a kérdést megoldani, ami – a társadalmi törvényszerűségek ismeretében – nem megoldás, hisz a problémák gyökerét érintetlenül hagyja.

³⁵ NAGY 2014. 23–24.

³⁶ DEMETROVICS 2003.

7. A RÁCKERESZTÚRI DROGTERÁPIÁS OTTHON³⁷

7.1. Előzmények

A Ráckeresztúri Drogterápiás Otthonról először egy könyvtári könyvben (Senki sincs itt véletlenül c. kötet) olvastam, melyet az Otthon korábbi lakói írtak. Ezt lapozva szinte magam előtt láttam azokat az embereket, akik kíméletlen őszinteséggel, álarc nélkül beszéltek életükről. A sorokból éreztem, hogy akik itt voltak, azok igazi emberek, hisz valóban szembenéztek önmagukkal, vállalták tévedéseiket, vállalták önmagukat, s ez olyan megkapó volt számomra, hogy még akkor elhatároztam, hogy az utolsó szakmai gyakorlatomat a szociálismunkás-képzés végén itt fogom eltölteni, mely két évvel később meg is valósult.

7.2. Az Otthon bemutatása

4. ábra – A Ráckeresztúri Drogrehabilitációs Központ
 Forrás: http://echosurvey.hu/index.php?pg=news_11_722

A Ráckeresztúri Drogterápiás Otthon Fejér megyében található. Azt hiszem, a neve nem véletlenül Otthon, hisz – ahogy a dolgozatomban olvasható – méltán nevezhető annak, mert légköre tükrözi a szó valódi jelentését. Az intézmény a település végén, egy hatalmas területen fekszik, s a református egyház működteti, mely drogmissziós szolgálatát 1984-ben indította el. Az egyház több helyszínen foglalkozik a drogmisszióval, s mindegyiknek megvan a maga speciális feladata. A különböző helyszínek egymással folyamatos kapcsolatban állnak. A Magyarországi Református Egyház (MRE) Kallódó Ifjúságot Mentő Missziója (KIMM) a drog-, alkohol-, esetleg más függőségben érintett férfiak segítését tartja alapvető céljának, melyet 12–14 hónapos, bentlakásos terápia során valósít meg. A cél itt nem csupán a szenvedélyproblémák elhagyása, hanem egy szemléletváltás, egy teljesen másfajta életvitel megteremtése, amely olyan szeretetteljes, elfogadó, tiszteletet adó környezetben valósul meg, amelyet a benti férfiak

³⁷ NAGY, szakdolgozat 2014. 27–34.

talán életükben még soha nem tapasztaltak. Ez a szemlélet az Otthon munkatársait egységesen jellemzi. A munkatársak alapvetően a rogersi szemlélet, a pozitív pszichológia, illetve a keresztyén értékek mentén működnek.³⁸

A terápiát akkor tekintik sikeresnek, ha az onnét kikerülő férfi nemcsak hogy drogmentesen él, hanem önmagára objektíven képes reflektálni, az adott helyzetnek megfelelően a családtagokkal normalizálódott a kapcsolata, lakhatása rendezett, és van munkaviszonya, mely jövedelmet biztosít a számára. Mindezek fontosak a sikeres terápiához, hiszen a felsoroltak olyan protektív erők, melyek biztosítják, hogy a kezelésről kikerülő egyén képes legyen megmaradni a terápiában elért szinten, sőt tovább is fejlődhet.

7.3. Az Otthon lakói

A lakók szerfogyasztó (alkohol-, drog-, esetleg számítógépfüggő) férfiak. Életkoruk 18 és 37 év közötti, bár ez azóta már kibővült egy olyan intézménnyel, ahol 14–18 éves korú fiatalokkal foglalkoznak. Sajnos a növekvő igény kényszerítette ki az újabb intézmény létrehozását, hisz egyre több kiskorú fiatal kerül a drog rabságába. Az az időszak, amit itt eltöltenek, meghatározó élmény marad számukra, hiszen magas szintű önismeretre tesznek szert, illetve olyan kompetenciákkal lesznek gazdagabbak, amelyeket a mindennapokban is hasznosíthatnak.

7.4. A mentor, a közösség, a hit szerepe a terápiában

A terápia elején – miután a próbahónap letelt – a lakók egy-egy mentorhoz kerülnek, aki végig mellettük van a terápia folyamán, miközben egy apaképet is megjelenít számukra. Egy olyan apaképet, melyet a legtöbben nem ismertek. A mentorok többsége saját élménnyel rendelkező férfi, így jól ismerik a buktatókat, melyeken a fiúk keresztülmentek. A mentor folyamatos kapcsolatot tart a mentoráltjával, egyéni, illetve csoportos beszélgetéseket folytat, kellő önismerettel rendelkezik, reális, elfogadható szabályokat állít fel, és ami nagyon fontos: elfogadással és szeretettel fordul feléje. Az egyéni beszélgetések olyan mélységűek, melyben eddig még soha nem volt részük.

A közösség ereje is terápiás hatású, mivel a bent eltöltött hónapok során, ahogy egyre inkább felengednek az addig elfojtott érzések sűrűjéből, egymás között megbeszélik gondolataikat, akár egyénileg, akár a benti napok során vagy a csoportos találkozókon. Ahogy feltárul a múlt, a maga elnyomott fájdalmaival, a félelmekkel és szorongásokkal, már önmagában gyógyító erejű, s segíti a gyógyulási folyamatot. A múlt feltárásai mentén szembesülnek önmagukkal, ki tudják fejezni érzéseiket, elnyomott fájdalmaikat. Mindennek hatalmas jelentősége van a múlt feltárásában, hisz az érzések elfojtása a férfiak körében a megbetegítő tényezők között az első helyen szerepel. Ez természetesen nem mindenkinél egyszerre történik meg, van, akinél hamarabb, s van, akinél később. Ezáltal tisztán tudnak ránézni saját életükre, mivel tudják, hogy nem kell hazudni sem önmaguknak, sem másoknak. Az elfogadás a terápia egyik legfontosabb eleme.

38 Droghatéria – Intézményünkrol: <http://droghatéria.hu/intezmenyunkrol/>

7.5. A Terápia³⁹

A próbahónap letelte után – a véglegesítést követően – kezdődik maga a terápia. Az első fázis az alapozás, melynek során a személyiségfejlődésben hatalmas lépést tesznek meg. Ebben a szakaszban történik meg mentoruk segítségével a múlt feltárása, a szenvedélybetegség okainak megtalálása és megértése, mely már egy alapot jelent a továbbfejlődéshez. Ekkor szembesülnek felismert érzéseikkel, felelősséget vállalnak egy-egy adott tevékenységben, illetve megkezdik a családtagokkal való optimális kapcsolat kiépítését. Ez az alapozás nagyon fontos részterülete a terápiának, hisz ennek hatékonysága utat biztosít a későbbi célok megvalósításához. A következő fázisba akkor léphet át az illető, ha egy szintfelmérőn sikeresen bemutatta a kompetenciák megfelelő elsajátítását. A szintfelmérők keretei szigorúak, hiszen a kompetencia saját szavakkal történő meghatározása után, konkrét – az Otthonban már megvalósított – cselekedetekkel kell igazolni, hogy megismerte és hatékonyan tudja hasznosítani az adott kompetenciát, majd a mentor és a társak kérdéseire kell válaszolni. Egy-egy szintfelmérő előtt komoly elméleti-gyakorlati tanulás zajlik, ugyanis a továbblépés egyben egy előrelépést is jelent a személyiség fejlődésében.

A második fázis is ugyanolyan fontos, mint az alapozó szakasz, csak más szempontok miatt, mert itt már az aktuális fázisnak megfelelő feladatokat kapnak. Előtérbe kerül a kompetenciák egyre természetesebb használata, a fiatalabb lakók segítése, számukra a már elsajátított tudás átadása, egyre több felelősség vállalása, csoportok vezetése, külső kapcsolatok ápolása, új kapcsolatok alakítása. Itt a kompetenciák egyre mélyülnek újabb kompetenciákkal, pl. alázat, problémamegoldó és döntéshozatali képesség. Ezek olyan kompetenciák, melyeknek az érett személyiség felépítésében nagy szerepük van.

Ezek után elérkeztünk a harmadik fázishoz. Ebben a szakaszban nem könnyű a feladatuk, mert nagy szerepet kapnak a közösség, a csoportvezetők irányításában, közvetítő szerepük van a munkatársak és a lakók között, emellett kapcsolatokat építenek ki támogató közösségekkel (utógondozó, NA stb.), illetve a szülőikkel. A harmadik fázisba kerülést egy – az előzőeknél jóval szigorúbb – szintfelmérő előzi meg, ami fontos is, hiszen a felelősség is egyre nő, mire elérkeznek ehhez a szakaszhoz. A fázis legfontosabb posztja az „öregfiú” irodavezetői tevékenység: feladata a ház működésének vezetése, közvetítés a lakók és munkatársak között, a felelősségterület szétosztása, részvétel a stábülésen, heti feladatokra javaslat – a szava nagyon jelentős az intézmény működésében. Ebben a fázisban megjelenik a kifelé orientálódás: rendszeres a hazajárás hétvégeként, melynek az előnyei mellett a hátránya is megvan, hiszen a kinti és benti élet között a harmonikus egyensúlyt meg kell találni. Végül, az utolsó szakasz az utógondozás szakasza, ami elősegítheti a beilleszkedést a társadalomba.

A hitnek óriási szerepe van a terápiában. Az ide bekerülő fiatal, ha azt érzi, hogy már mindenki elhagyta, Isten szeretetére mindig számíthat.

39 A terápia fázisai – Ráckeresztúri Droghatériás Otthon (<http://droghaterapia.hu/terapiarol/a-terapia-fazisai/>)

5. ábra – A kápolna (Ráckeresztúri Drogeterápiás Otthon)
 Forrás: <http://feol.hu/cimlapon/drogstrategia-az-igenyt-kell-csokkenteni-1116332>

„Istenem, adj lelki békét annak elfogadására, amin változtatni nem tudok, bátorságot, hogy változtassak, amin tudok, és bölcsességet, hogy felismerjem a különbséget” – olvasható A lelki béke imája a reggeli gyülekezőhely falán.

7.6. A kompetenciák

A kompetenciák közül néhányat kiemelnék, bár valamennyi kompetenciát egyaránt fontosnak tartok.

- objektív önreflexió – ez az érzések felismerését segíti, melynek segítségével kívülről, tisztán lehet rátekinteni egy problémás helyzetre vagy szituációra
- kezdeményezőkézség, mely folyamatosan alkalmazható egy-egy helyzetben
- az önkifejezés szükséges a megfelelő kommunikációhoz
- az empátia folyamatosan alakul ki, ahogy egyre megértőbben tudnak egymásra figyelni, megérik azt, hogy adott helyzetben a másik mit érezhet
- a következetesség kompetenciája – ez jelenti a viselkedések összhangját
- segítségkérés másoktól – ezt nem könnyű megtanulni, hisz korábban magányosak voltak, így a segítségkérés nem volt rájuk jellemző
- a konfliktuskezelés is a legfontosabb kompetenciák egyike, hisz ez segítséget nyújt a problémás helyzetek megoldásához
- az aktivitás és a fegyelmettség kompetenciája a különböző tevékenységekben realizálódik, abban, hogy milyen hozzáállással vesznek azokon részt
- az önismeret a kompetenciák terén előnyt élvez, hisz az egyén az önismeret segítségével tudja felismerni azt, hogy mi az, ami a legfontosabb számára az életben
- az alázat, önuralom – magasabb fázishoz tartozó kompetenciák.

Az Otthonban munkaterápia is folyik, ami egyben felelősséget jelent egy-egy adott munkafolyamat elvégzéséért. A házat és környezetét mindig a bentlakók tartják rendben, ennek megfelelően technikai személyzet nincs. Mindig az aktuális fázisnak megfelelő feladatot kapnak, tevékenységük olyan, mintha egy nagy családban élnének. Néhány a feladat, bár ettől jóval több tevékenységi kör van: portás, konyhafőnök, szakács, konyhai dolgozók, felszolgálók, hűtőfelelős, udvarfelelős, kertész, gépkocsivezető stb. Az elvégzett tevékenységek túlmutatnak az aktuális feladat teljesítésén, hisz ezek egyben a felelősségtudat kialakítását is elősegítik, illetve közben egyes kompetenciák is fejlődnek.

Az Otthon működése a református egyház keretén belül valósul meg.⁴⁰ A terápiának fontos pontja a hit valódi megélése, ami ugyanakkor senki számára nem jelent kényszerítő erőt, mindez szabad választás kérdése. Az Otthon nyugalmaiban, a munkatársak békéjében, odafigyelésében jelen van az igazi szeretet, és ez valódi nyugalmat biztosít a korábban ilyen békét nem ismerő férfiak életébe. A házban lévő kápolna természetes közeget jelent a hit megéléséhez, ahol a közös áhítat, a közös éneklés mellett a nap folyamán megélt érzések kerülnek megosztásra. Azért különleges ez a terápia, mert érezhető, hogy bár a múlt jelen van, de annak feldolgozási lehetősége egyben nyitás is a jövő felé. Sokan nagyon mélyről jöttek, melynek gyökerei hosszan nyúlnak le a múltba, de a magasság, a növekedés felé tartanak, melyhez a misszió a lényegét, az elfogadást és a szeretetet adja.

3. Hipotézis

A szenvedélybetegség kiváltó oka az esetek túlnyomó részében a diszfunkcionális család-szerkezet, az elfogadás, illetve a családtagok egymás iránti tiszteletének a hiánya.

A fenti hipotézis megjelenítésére irányulnak a kutatásom során elkészült interjúrészletek.

8. A KUTATÁS – INTERJÚRÉSZLETEK

8.1. A család légköre – az apa, az agresszió jelenléte

Az interjúrészletek első részében a gyermek növekedését, fejlődését biztosító családi légkört mutatom be, előtérben a fiúgyerek életének első férfimintájával, az apával. Az ismertetett esetekben látható, hogy milyen szorongó érzést kelt a családi légkör, melyben felnőttek. Az apa sokszor agresszív, gyermekeivel kevésbé törődő, szóltan, munkába menekülő ember. Ezek általában megjelennek az interjúk nagy részében, függetlenül attól, hogy hátrányos helyzetű vagy magasabb státuszú család gyermekével készült az interjú. Általában a család neurotikus, a szorongás szinte folyamatosan jelen van, mindkét, gyakran mindhárom generáció működésében. Jellemzőek a folyamatos családi veszekedések, melyek gyakran válással végződnek. Zsidi Zoltán következő sorai a neurotikus család gyerekekre gyakorolt hatását mutatják be:

„Egy neurotikus családban többnyire olyan szülők nevelik a gyerekeket, akik maguk is nevelésre, segítségre szorulnak, s a magatartászavaros fiatal számára kilátástalannak tűnő helyzetet teremtenek beavatkozásaikkal.”⁴¹

40 Drogterápia - Intézményünkről: //drogterapia.hu/intezmenyunkrol/

41 ZSIDI 1999. 74–81.

Az első interjúrészlet következik:

„Első emlékeim 3-4 éves koromból vannak. Apám akkor még intenzíven ivott, sokszor volt dühkitörése, agresszív volt velünk szemben. Így nem is testileg, de szavakban elég durván csinalta a dolgokat. Hát, ilyenkor én is szorongtam, félttem, nagyon felzaklattak az ilyen veszekedései. Volt egyszer, hogy anya már megelégtelte az ilyen mindennapos veszekedést, ami verekedéssé is fajult már, és hát kihívta apára a rendőrséget, én meg akkor elbújtam a lakásban. Másnapig gondolkoztam, hogy apám egy bűnöző. Én úgy gondolom, hogy azóta is így bennem vannak ezek a szorongások, félelmek az emberektől, meg minden.” (22 éves férfi, 6 hó)

A fenti idézetben szereplő fiú egy vidéki kisvárosban nőtt fel. A felnőtté válása ugyan teljes családban történt, de a helyes apai minta hiányzott. Jelen van a szorongás, mely kialakulásának a feszült családi légkör az okozója, az apa agresszív mintát ad tovább. A továbbiakban – a beszélgetés folytatásában – megjelenik a fiú részéről a sóvárgás az apai szeretet felé. Itt érezhető igazán, hogy mennyire vágyik az apai közelségre, csak arra, hogy – ha megtúrva is, de – ott lehessen mellette.

„Én szerettem apámat, csak szeretett ő is. Mikor hazajött, megpuszilt, és én nagyon örültem neki. Én mindig is szerettem apámat, hát én kisgyerekkoromban vele aludtam, nem anyával. Volt egy olyan időszak, amikor anyával aludtam, mikor apa nagyon »készen« volt. Kisgyerekkoromban éreztem a kötődést apám felé, mikor bütykölt otthon a műhelyben – asztalos –, türelmetlenkedett velem, kíváncsi gyerek voltam. Ő meg állandóan leteremtett, csúnya szavakkal. Sokszor sírtam is emiatt, meg dühös voltam, hogy a saját apám nem foglalkozik velem. Általában ritkán kért tőlem segítséget, pl. ilyen dolgok, hogy fahordás. Pedig én mindig érdeklődtem, amit csinált. Mindig bútorokat rakott össze, meg barkácsolt, engem foglalkoztattak ezek a dolgok. De mindig elzavart, és így nem tanultam meg azokat a dolgokat, amiket egy fiú megtanul az apjától.” (22 év, 5 hó)

A következő interjúban szereplő férfinak is hasonló tapasztalatai vannak az édesapjáról. A családi harmóniának még az árnyéka sem jelenik meg ebben az interjúban sem.

„Nem volt valami összetartó család, amiben én felnőttem. Édesanyám iskolázatlan, hat osztálya van. Édesapám bányász, elég agresszív volt, nem kaptam tőle semmit, családi értékeket. Sok emlékem nincs róla, kiskoromban elváltak. Mintha lett is volna, meg nem is. Nem nagyon törődött a családdal, elvult az itallal. A munka és az ital. Mindig csak ezt a sok balhét és veszekedést láttam, meg apám elissza a pénzt, nincs otthon mit enni, emiatt sokat voltam az édesanyám anyukájánál, a mamámnál. Szorongva jártam iskolába.” (29 éves, 2 hó)

A következő beszélgetésből kiderül, hogy itt még rosszabb a helyzet, már a börtön sem ismeretlen fogalom a kiscsalád életében.

„Születésem után anyám otthagya édesapámat, mert ő szipós volt. Amit tudok utána, hogy apám visszarabolt minket – anyámat meg engem –, és levitt bennünket. Amit még így tudok gyerekkoromból, nagyon csecsemőkorról, hogy anyám összejött a húgom édesapjával. És hát ő valami négy év után elkezdett alkoholizálni, de amúgy is volt ő is börtönben, nem olyan nagy bűnöző, de piti ügyek miatt, elkezdett alkoholizálni ő is. Azt az időszakot inkább a ter-

rorizálás jellemzi, foglalkozott ő azért velünk, tehát a húgommal meg velem, de annyira nem, akkor már fontosabb volt a tablettás bor, édesanyámmal sem foglalkozott.” (28 éves, 5 hó)

A következő fiú állami gondozásban nőtt fel, nem is ismerte az édesapját.

„Gyerekkoromra nem emlékszek vissza, a kiskoromra főleg nem. Az egész úgy kezdődött, hogy engem árvaházba adtak be a szüleim, rögtön a születésem után.” (21 év, 1,5 hó)

A dicséret hiánya az apától fájdalmasan hat egy fiúgyerek személyiségfejlődésére, önképére, önértékelésére. Érezhető az is, hogy mennyire fáj neki, hogy bántják azt a nagymamát, akit ő annyira szeret. Gyermeki lelke mélyen átérzi ennek igazságtalanságát. A család egy normál „átlag” család az ország nyugati részén. Megjelenik az értéktelenség érzése. „Nem értek semmihez, érted, csak arra, hogy belőjem magam” – mondta az interjú végén.

„Apám állandóan dolgozott, annyi, hogy nyáron néha kirándulni elmentünk. Apámmal annyi emlékem van, hogy vitt az ő szüleihez, vitt biciklivel. Oda is szerettem menni, de nem annyira. De ők szidták a mamámat, anyám anyját, meg apám is szidta őket. Ez fáj nekem. Apám elment reggel 5-kor, esete 6-7 órakor jött haza feszülten, fegyelmezni kellett, ideges volt, anyámmal is veszekedett. Apámtól nem a verés miatt félttem, kikaptam annyiszor, én is sokat verekedtem, miért félek a veréstől, a szégyenérzettől félttem apám miatt. Egyszer-kétszer fociztunk ugyan apámmal, szerettem volna többet, de dolgozott, dolgozott és dolgozott. Keményen. Dicsérni soha nem dicsért, ez az, ami hiányzott. Állandóan beleszólt, ha elkezdtünk valamit, hogy csináljam, már el is ment a kedvem tőle, hogy csináljam. Azért is nem értek semmihez, érted, csak arra, hogy belőjem magam.” (28 év, 1 hó)

A családi konfliktusok, a szülők közti rendszeres vita, veszekedés, verekedés folyamatosan jelen van a családban. A légkör diszharmonikus, a család diszfunkcionálisan működik, akár csak a többi interjúalany esetében.

„Kisgyerekkoromban legtöbbször anyuékkal voltam, nagyon sok volt a konfliktus anya és apa között. Ők veszekedtek előttem, meg verték egymást. Van testvérem is, egy bátyám, vele mindig elmentünk a mamához, mert mi nem bírtuk, inkább máshol aludtunk, mint otthon. Úgyhogy inkább eljártunk városokba, amint már kiskoromtól fogva bejött így az életembe.” (18 év, 2 hó)

A következő interjúalany látszólag már szerencsésebb helyzetben van, hisz megkapott sok mindent, ami anyagiakkal mérhető – de a szeretet hiányzott.

„Gyerekkoromban jó volt, mindent megkaptam, a legjobb ruhákat, legjobb játékokat. Anyáigal mindent megkaptam, maximálisan. De szeretetet nem éreztem, a szeretetet inkább anyagiakkal próbálták kimutatni. Szüleim elváltak 6 éves koromban. Édesapám vitt mindig, ahogy a bíróság engedte, ahogy nőttem, ezek egyre jobban elritkultak, amikor elvitt, volt, mikor csak ott voltam, volt mikor csak velem foglalkozott, volt, mikor dolgozott otthon, akkor a szobában tévéztem. Lehetett volna többet is velem, nem is tudom, az sem jó, ha sülvé-főve velem van, vagy nincs velem. Én nem éreztem ott jól magam nála, ő az anyjához költözött, az apai nagymamám, ő egyáltalán nem szeret engem, nem is ismer el engem unokának. Nem voltak konfliktusok csak érezhető volt a levegőben, hogy nem szívesen vagyok ott, nem szívesen lát a nagymama.” (27 év, 3,5 hó)

A fenti interjúrészletből érezhető, hogy annak ellenére, hogy a család jó anyagiakkal rendelkezett, a gyerek mindig megérzi, hogy az anyagiak valami helyett vannak, valamit pótolnak.

Ahogy Vekerdy Tamás gyerekpszichológus írja:

„A rossz lelkiismeretű szülő egyik alapreakciója az, hogy vásárol, tárgyakkal halmozza el a gyermeket, ha teheti. Leterhelt, elfoglalják a saját dolgai, fogalma sincs, hogy mit kezdjen a gyerekekkel, de szereti, és büntudata van, hát megvesz neki mindent. Nem képes elég érzelmet nyújtani. Ehelyett tárgyakkal halmozza el.”⁴²

A következő interjúból látható, hogy az apa nem tudja kezelni azt a helyzetet, hogy a gyereke egy tárgyból megbukott az iskolában. Nem érezte, hogy ennek oka lehet talán figyelemkérés, segélykiáltás is. Az apa már leírta a gyermeket, akiben ez mély nyomot hagyott. Harmincötévesen még mindig érzi azt a pontot, ahol „le lett írva”:

„Apu inkább dolgozott sokat, szerelőként, villanyszerelőként. Gyerekkoromra nem emlékszem, hogy foglalkoztak volna velem. Volt is édesapám, meg nem is, úgy éreztem, mikor történtek a problémák, lemondott rólam. Lehet, akkor nem éreztem így, de most így visszagondolva, 10-12 éves korom óta. Amióta elkezdődtek a problémák velem. Igen, azóta érzem, hogy 5.-ben megbuktam matekból. Volt a pótvizsga, azon sem mentem át.”(35 éves, 6 hó)

A következő interjúban is élesen látszik, hogy egy kisfiú számára mennyire fontos az apa. Ha még külön is nevelkedett az apától, mégis jó volt a tudat, hogy van apja. A kettejük között kialakuló kapcsolatot az apa halála szakította meg. A fiú tisztán érezte, hogy valami akkor megtört benne.

„Hát így kisgyerekként, nem tudom, ilyen 6-7 éves koromig, amíg emlékeim vannak róla, hát így előtte sokat veszekedtek a szüleim, és mondom, így 6-7 éves lehettem, mikor elváltak. Édesapám halála után – ott gondolom, hogy egy töréspont volt az életemben – volt az ital. 12 éves korom körül felkerestem apámat, és így tartottuk a kapcsolatot. De volt egy időszak, amikor ő nem keresett, de én meg túl kicsi voltam, és elkezdtem vele építeni a kapcsolatot, és utána meghalt, mikor 14 éves lehettem, teljesen 180 fokot vett az életem.” (36 éves, 5 hó)

A fiatal apa még szinte gyerek, így a fia azt érezte, hogy nem tudott vele érdemben foglalkozni. A kettejük közötti – még ki sem alakult – kapcsolatot az anya viselkedése sem könnyítette meg. A párkapcsolati problémák keresztüzében a gyerek sóvárog a figyelem után:

„Szüleimről annyit, hogy mikor én megszülettem, akkor az apám ilyen 14 órát dolgozott, merthogy elkezdte építgetni az életét. 21 éves volt, mikor én megszülettem, anyám 26. Én mindig anyámmal voltam, nem jártam bölcsődébe, faterom meg rengeteget dolgozott, de amikor hazament, akkor mindig az fogadta otthon, hogy rendtelenség van, meg ilyen füstfelhő – merthogy az anyám a lakásban cigizett, és így nem tudott vele megbeszélni semmit. Sosem tudtak semmiben sem dűlőre jutni, így apám került az otthoni légkört, velem nem foglalkozott soha, sokszor idegesítő voltam. Ott volt egy 21 éves fazon, aki folyamatosan piált, meg dolgozik amellett rendesen, hogy nekünk legyen mit ennünk, velem nem tudott foglalkozni.

42 VEKERDY 2013. 68–70.

Soha nem volt egy beszélgetés a fateral. Föl se ismertem, hogy ez mennyire hiányzik, de éreztem, hogy mindig is van egy ilyen fal közöttünk, főleg így 8-10 éves koromban jött így elő. Azt látom otthon folyamatosan, hogy a fater hazajön, folyamatosan veszekednek, üvöltöznek egymással, egymás háta mögött fikázzák egymást, hogy az anyád ilyen, az apád olyan. És másból sem állnak az eseték, csak ezekből a vitákból, és rám meg közbe nem figyeltek.” (26 év, 10 hó)

A következő interjúból látható, hogy az apa elszigetelődik a családjától, önmagától, saját érzéseitől is. Az interjú utolsó mondatában felsejlik, hogy talán mindez nem volt véletlen, hisz egy kapcsolat a két ember egymáshoz való viszonyán múlik.

„Vidéken nőttünk fel, én 18 éves koromig laktam családdal vidéken, kisebb nagyközségben. Apum vállalkozó volt, fuvarozás, földmunkák, egyébként ezermester, eléggé a munkának élt, abban élte ki magát. Volt egy melléképület, abban tevékenykedett. Ő nem vett úgy részt a családi életben. Nem azért, mert magának való lenne, de zárkózottabb típus, nehezen fejezi ki az érzéseit, meg el is volt nyomva.” (32 év, 3 hó)

Vannak olyan családok is, ahol az átlagosnál jóval kedvezőbbek az anyagi lehetőségek, de a családi légkör mégsem megfelelő. Az anyagiak nem képesek pótolni a valódi szeretetet és a harmonikus családi életet. Jellemző ezekre a családokra, hogy magas a tanulókkal kapcsolatos elvárás a gyerek irányába. Bár a szülők alapvetően jót akarnak – a gyerek adaptálódjon a modern társadalom teljesítmény-centrikusságához, az elvárásokhoz –, de figyelmen kívül hagyják a gyerek vágyait, érzéseit, nem tekintik a gyereket olyan embernek, aki bizonyos dolgok tekintetében kompetens a saját életét illetően. Minden életkornak megvan a maga kompetenciája, amiben a gyerek – ha a lehetőség adott számára – kell, hogy szabadon dönthessen. Ez vezetheti el ahhoz felnőtt élete során, hogy képessé válik a saját élete irányítására, kialakul benne az én-erősség érzése, értékeli önmagát. Ellenkező esetben cselekedeteiben mindig külső megerősítésre lesz szüksége, saját életét nem fogja tudni hatékonyan irányítani.

A most következő néhány beszámoló a fenti gondolatokat illusztrálja.

„Nagyon jó anyagi körülmények között nőttem fel. Apám szállodatulajdonos, van egy elég jól menő vállalkozása még most is, emiatt gyerekkoromban anyagilag nem volt semmi problémám, meg most sincs. Ettől függetlenül én nagyon szorongtam, mert úgy éreztem, hogy engem nem szeret az apám. Egyrészt soha nem volt otthon, rengeteget dolgozott, reggel elment, és este 8-9 felé ért haza, volt, hogy már rég nem is voltam ébren, mikor ő hazajött. És emlékszem, hogy mennyire vártam mindig, hogy jöjjön haza és foglalkozzon velem. És amikor így hazajött, akkor is az volt, hogy kajált, megnézte a híradót vagy valamit, és ment lefeküdni, így nem nagyon foglalkozott velem.” (21 év, 6 hó)

Bár a család anyagi értelemben nem szűkölködött, a légkör hideg és rideg. Nem működik itt sem a családi kommunikáció, a közös együttlét.

„Normális családba születtem, anyukám védőnő, apukám gyógyszerész. Hát... apukámmal a kapcsolatom olyan volt, hogy neki soha nem volt türelme hozzám, ő ilyen nagyon stresszes ember a mai napig, bár már változott sokat, de inkább a fegyelmezésben vett részt. Így el is hidegültem tőle úgy 10 éves koromtól, akkor már egyre jobban mentek a dolgai. 10 éves koromtól kezdve tulajdonképpen nem is volt jelen, sokszor volt olyan, hogy játszani akartam vele,

akkor nem játszott velem, igen, valahogy úgy kilépett. Teljesíteni kellett, volt, mikor úszásban nagyon jól teljesítettem az edzésen, akkor a tanulás ment kevésbé. Volt, mikor a tanulásban voltam jobb, akkor az úszásban kevésbé. Valami fogás mindig volt rajtam, amit nem csinálok éppen jól.” (26 év, 4 hó)

Az alábbi interjú is mutatja, hogy milyen szorongóvá válik az a valójában rendkívül okos, értelmes gyerek, akinek soha egy jó szó nem jut az életében, hanem mindig csak teljesítenie kell. Elidegenedik így nemcsak a családjától, hanem önmagától, érzéseitől is. Soha nem volt megengedve számára a döntés lehetősége.

„A gyerekkorom, nagyon kiskoromtól kezdve visszahúzódó, magányos voltam. Nem tudom, én nagyon sok rosszra emlékszem, tehát a szüleim nem tudták a helyén kezelni a helyzeteket, amik velem kapcsolatban voltak. Én voltam az első gyerek, én mindig is azt éreztem, hogy nekem nem jó, amit csinálnak. Apum leginkább veréssel tudott így fegyelmezni, azt hitte, hogy ezzel segít nekem, persze, hogy nem segített. Nem kaptam meg igazán, amire vágytam, a megértést, az elfogadást. Én elfogadást abszolút nem kaptam, tehát, ha teljesítenem kellett valamiben, és buktam, tehát rossz jegyet kaptam, vagy bármi, semmi megértés vagy elfogadás nem volt. Próbálkoztak ilyennel, hogy nyugodtan elmondhatom, nem lesz belőle baj, csak tudják, aztán persze, mikor elmondtam, ment az észosztás, ilyen félórás meg órás észosztás. Abszolút semmi elfogadás nem volt a szüleimben. Ha a tanulmányaimról volt szó, vagy bármiről, amit csináltam, és mondjuk esetleg nem úgy csináltam meg, ahogy akarták, legyen az házimunka vagy bármi, tehát nem az volt, hogy ha valamit elrontottam, hogy segítők szándékkal álltak volna mellém, hanem rögtön kritizáltak.” (18 év, 5 hó)

Ebben a családban is természetes a rossz hangulat, az érzések ki nem mutatása, a folyamatos stressz jelenléte, a kritika, a verbális bántás. Itt is érezhető, hogy a probléma nem a gyerekekben van, hanem az apa a stresszes hangulatát vetítette ki a gyerekekre, ezzel próbált rajta „fogást keresni”, hogy dühén könnyítsen.

„Apám Pesten dolgozott, nem sokat láttam. Apám az olyan, mint én vagyok, nem mutatta ki az érzéseit. Nehéz volt hozzá közel kerülni, meg nagyon a végletek embere volt. Vagy nagyon szeretett, vagy vert, szavakkal bántott. Vagy rossz hangulat volt, vagy nagyon jó hangulat volt, de általában rossz hangulat volt. Általában rossz hangulat volt, veszekedett, akármiért, ha stressz érte, azt hazahozta. Anyámat szidta sokszor, mindenbe belekötött, minden rossz volt, amit anyám csinált. Amíg nem drogoztam, akkor, hogy nem tanulok rendesen, addig az volt a baj... vagy valami balhézási okot mindig talált ezzel. Kaptam azért rendesen.” (19 éves, 3 hó)

8.2. A család légköre – az anya, a párkapcsolat

Milyen légkörben nő fel a gyerek? Milyen az anya, milyen a szülők egymással való kapcsolata? Ebben hogy érzi magát a gyerek? A családi légkör, amikben a férfiak felnőttek, játszmákkal tűzdelt, a családban hiányzik a valódi, tiszta kommunikáció. A szülőpár, ha nem is fizikálisan, de verbálisan rendszeresen bántja egymást.

„Hát, édesanyámmal kapcsolatban elég csúnya szavak, istenkáromlás jutnak eszembe, ezeket nem szeretném mondani. Elég felületes, nem mutatja ki az érzéseit. Szinte soha nem

mondta ki, hogy szeret, talán egyszer, ha kimondta, egyszer világeletemben. A szüleim kapcsolatában voltak szép pillanatok, mikor normálisan beszélgettek, akkor jó volt rájuk nézni, de sokszor úgy láttam, hogy utálják egymást. Lekezelően tudnak egymással beszélni. A legkisebb szóra robban a vita, és hát apa egyből robban, generálják egymással a vitákat. Anya nagyon felületes, apa inkább el tudja mondani az érzéseit, anya egyáltalán nem.” (22 éves)

Gyakran az anya sem ismeri az ölelés, a gyengédség mágikus erejét. Valószínű, hogy gyerekkorában ő sem kapta meg, s így saját gyermekét is szinte érintés, ölelés, gyengédség nélkül nevelte fel. De mennyire hiányzik ez egy gyereknek! Hisz az ölelés, az érintés az érzelmi biztonság kialakulásának alapvető tényezője.

„Nem mondhatnám, hogy harmonikusan éltek, nem beszélgettek, nem törődött velem apám, én sem nagyon törődtem vele. A családban mindenki magának való volt, gondolom én, a szülők közti konfliktus miatt. Mindig csak ezt a sok balhét és veszekedést láttam, meg apám elissza a pénzt, nincs otthon mit enni, emiatt sokat voltam az édesanyám anyukájánál, a mamámnál. Mikor elköltöztem anyáméktól, és hazamentem, és így puszi-puszi, utána egyszer-kétszer megöleltem anyámat, és ő csak így állt. Meglepődött, meg egyszer a nevelőapámat így megöleltem, és kérdezte, hogy mi ez a nagy boldogság?” (26 év, 1 hó)

A következő történetben érezhető a gyerek anyja iránti vágyakozása, hogy vele is foglalkozzanak már. A hospitalizáció is megjelenik, amikor arról beszél, hogy „vertem a hátam meg a fejem a falba, anyu, gyere haza”.

A hospitalizáció elnevezés a magyar származású Rene Arpad Spitztól⁴³ származik. Eredetileg az intézetben felnövekvő, illetve a kórházban tartózkodó gyerekek esetén az érzelmi hiány okozta zavarokat értették alatta. De ez nem csak állami intézményekben felnövekvő gyerekeknél fordul elő, hanem családban élő gyerekeknél is, ha az anya a gyermek érzelmi szükségletét vagy a nevelését elhanyagolja.

„Emlékeim úgy vannak anyuról, hogy már akkor is nehézkesen éltünk meg. Emlékszem a koszra meg a mocsokra, amikor így a plafonig állt a szennyes, az így bennem van, hogy így anyu nem vette a háztartásból a részét. Vagy nem tudta ellátni a munkája mellett, meg hogy azért velünk is foglalkozzon valamennyire. Ja, a szegénységre emlékszem, nagyon kevés szeretet és kiegyensúlyozottság vett körbe, inkább a terror meg az állandó kilátástalanság. Nekünk a húgommal együtt a gyerekkorunkat jellemezte a szeretet, meg hogy állandóan vitáztunk, egy lakótelep mellett laktunk, állandóan kerestem a húgomat. Állandóan vártuk haza anyut, abból már tudtuk, hogy kopogott a magas sarkúja, ahogy jött haza. Voltak nagy csalódások, mikor nem ő jött épp akkor az emeleten, már akkor úgy vártam őt, hogy vertem a hátam meg a fejem a falba, hogy »anyu, gyere haza«, ez még 8 éves korom előtt volt. Nyilván nem éreztük jól magunkat nevelőapámmal, ha berúgott, nekünk állandóan le kellett feküdni aludni, meg le voltunk térdelve a szekrény előtt, kocsmákba vitt el állandóan.” (24 év, 5 hó)

A szegénység, a kosz, a mocsok erőteljesen megjelenik a következő beszámolóban is. Az anya nyomorúságos körülmények közé viszi gyermekeit.

43 MÉREI – BINÉT 1978. 23–29.

„Aztán én anyámmal maradtam, ő összejött az előző férjével, akitől a nővérem van, és elköltöztünk nagyon rossz körülmények közé. Győrnek az egyik nyomornegyedébe, mert apám ott maradt abban a lakásban, ahol közösen laktak anyámmal. Akkor már ilyen kajak alkoholistája volt az az ember, kiköltöztünk abba a putriba, úgymond, ott laktunk. Volt egy szobakonyha, de mondom, ilyen nagyon lepukkant, úgy kell elképzelni, hogy ilyen udvar, és tele volt ilyen... hát szóval, nagyon putri egy hely volt. Egy szobában laktunk öten, anyám, a volt férje, két testvérem meg én, mivel nem volt több szoba, igen. Igazából arról szóltak a napjaim, hogy anyám megint belecsapott a lecsóba, mert apám nem volt alkoholistája, én nem tapasztaltam annyira veszélyesnek a helyzetet. Úgymond anyám csöbörből vödörbe került, mert ez az ember egy alkoholistája volt. Próbált velem foglalkozni, de egész nap csak a veszekedést hallottam, így éltük a napjainkat. Jó, az ember dolgozni dolgozott, de teljesen alkesz volt, vitt magával a kocsmába, meg borért küldtek el. Aztán így nem is tudom, hogy meddig ment ez. Anyám részéről úgy érzem, kaptam szeretetet, de azt, hogy eleget foglalkozott-e velem, hát nem tudom...” (35 év, 5 hó)

A következő beszélgetésből kiderül, hogy egy gyereknek mekkora terhet jelent, ha a családi rendszerben nem gyerekként működik, hanem az egyik szülő (ebben az esetben az anya) parentifikálja gyerekeit.

Parentifikáció: a családban a gyerektől a szülőnek megfelelő szerep betöltését várják el. (Böszörményi Nagy Iván – Sparks, 1973).⁴⁴

Ebben az esetben az anya azt a döntését, hogy elváljon-e a férjétől, a gyereke választól tette függővé. Ennek kapcsán a gyermekét olyan szerepbe kényszerítette, ami nem egy gyerekre tartozik, s így ez lelkiileg megterhelő volt fia számára. A fiú – ennek következtében – az apjával való kapcsolat megromlásáért sokáig önmagát hibáztatta. A család anyagiak tekintetében a legtehetősebb az interjúalanyok közül.

„Gimnáziumba jártam, mikor a szüleim elváltak, ami nagyon meghatározó így a szerhasználatomban, én azt gondolom. Egyrészt anyám úgy hagyta ott apámat, hogy megkérdezte tőlünk, a gyerekeitől, hogy ha azt akarjuk, hogy vele maradjon, akkor vele marad, meg minden. És én álltam, meg mondtam, hogy hát, ha nem szereted, akkor ne maradj vele, meg ilyenek. És akkor én magamra húztam így sokáig, hogy miattam szakítottak, meg ilyesmi. Vagyis miattam ment szét az egész család, azóta már nincs úgy, hogy egész családi találkozó, meg ilyesmi. Teljesen megváltozott úgy az életem onnantól kezdve, így anyámmal laktam, meg húgommal. És hát apámmal megromlott a kapcsolatam teljesen.” (24 év, 6 hó)

A következő történetrészletben kiderül, hogy a feszültség jelenléte mennyire meghatározóvá és jelenléte egy életérzéssé válhat. Ekkor az ember mindig törekszik a feszültségre, hisz az az ismerős „közeg” számára.

„Az elmúlt 15-20 évben alapfeszültségben éltem, nem tudtam úgy leülni könyvet olvasni, hogy kikapcsoljak, mint gyerekkoromban. Nem tudtam tovább olvasni 30-40 oldalnál, félre-

44 BYNG-HALL: *A parentifikáció jelentősége és hatása a családterápiára*. <http://www.csaladterapia.hu/content/john-byng-hall-parentifik%C3%A1ci%C3%B3-jelent%C5%91s%C3%A9ge-%C3%A9s-hat%C3%A1sa-csal%C3%A1dter%C3%A1pi%C3%A1ra>

raktam, és lehet, hogy nem olvastam tovább. Volt egy ilyen belső feszültség, voltak időszakok, amikor nem volt probléma, akkor meg az volt a baj, hogy nincs probléma, és akkor nem tudtam magammal mit kezdeni. Akkor meg üresnek éreztem magam, annyira megszoktam ezt a belső feszültséget, hogy valamit mindig meg kell oldani, valamiből mindig ki kell másznom, valamit mindig helyre kell tenni, hogy ez már lételememmé vált. És tényleg mikor nem volt probléma, dolgoztam, nem volt rendőrségi ügyem, nem volt semmi gondom, hát csináltam magamnak. Tehát akkor meg úgy éreztem, hogy jól van minden, akkor meg olyan boldogtalannak éreztem magam. Én szeretnék harmóniában, nyugalomban, boldogságban élni, csak amíg saját magamat nem győzőm le, addig nem tudok.” (35 év, 5 hó)

8.3. Szorongás a családban

A szorongás a fiatalokkal folytatott interjúk kapcsán folyamatosan jelen van, így gyakorlatban manifesztálódik a családi környezet hatása. Az egyik interjúban nem csak a szorongással találkozhatunk, hanem a hipochondria is megjelenik.

„Azzal szeretném most folytatni, hogy kisiskolás koromtól fogva, végig az összes iskolai éveimet szorongással töltöttem. Ami még úgy mély nyomot hagyott bennem – hatodik osztályos voltam –, akkor is volt bennem szorongás meg ilyenek. Egyáltalán nem csökkent, talán inkább felerősödött. És hát kialakult bennem olyan életfelfogás, hogy mindig vártam az éjszakákat, hogy aludjak, mert akkor nincs semmi probléma. Nem tudatosan, de alszok, és végre lenyugodhatok. Mindig vártam az éjszakát, hogy kikapcsolhassak egy kicsit. Ez biztos volt egy félév, annyi biztosan volt. Közben még hipochonder is lettem, pl. mindenre azt hittem, hogy kullancs, bármi kis elváltozás volt bennem, azt hittem, hogy kullancs. Ha fájt valamim, azt hittem, hogy daganatos vagyok. Ezt tapasztaltam a suliban. Nem volt soha egy nyugodt percem, csak ha aludtam, azt hittem, hogy meg fogok örülni. Azt hittem, hogy ilyen szerencsétlen vagyok, meg minden. Hajlamos vagyok a befordulásra. 7. osztályban is végig szorongtam, meg ilyenek.” (22 éves, 6 hó)

A következő interjúrészletben megfigyelhető, hogy a szorongás mellett megjelennek a beszédproblémák is. A dadogás, melynek egyik fajtája a traumás dadogás, melynek hátteréről a következőket találtam:

„Ennek a fajta beszédhibának a hátterében állhat gyengébb idegrendszer, bizonytalanabb személyiség, örökletes tényező (más is dadogott a családban) vagy egy komoly trauma: válás, betegség, elszakadás az anyától, szorongás, félelem, családon belüli problémák, agresszióval való szembesülés, valamelyik szülő elutasítása, egy komoly problémának az elhallgatása, tabuként kezelése, stb.⁴⁵

A fentiekben felsorolt háttér az alábbi részletben jól érzékelhető:

„Mindig csak ezt a sok balhét és veszekedést láttam, meg apám elissza a pénzt, nincs otthon mit enni, emiatt sokat voltam az édesanyám anyukájánál, a mamámnál. Szorongva jártam iskolába. Kiskoromról nincsenek élményeim. Hát... szóval így 4-5 éves koromról nagyon

45 GYARMATI: *Dadogás: mi állhat a háttérben?* – Családhaló. <http://csaladhalo.hu/cikk/hatter/dadogas-mi-allhat-hatterben>

nincsenek emlékeim. Nem is tudok visszaemlékezni, nincs róla emlékem. Szóval, zárkózott gyerek voltam, így, ahogy vissza tudok rá emlékezni. Két óvodába jártam, az utolsó évet egy másik óvodában töltöttem a beszédhiba miatt, irtózatosan dadogtam, egy szót is alig tudtam kinyögni. Diszlexia, vagy mi az, azzal is problémám van a mai napig. Az iskolatársakkal nagyjából kijöttem, de az osztályban sok volt az agresszió.” (29 év, 1 hó)

A következő történetben a legtehetősebb család gyermeke beszél arról, hogy a szülői túlféltés következtében milyen nehezen viselte a családtól való elválást, és mennyire nehezen illeszkedett be az óvodai környezetbe. A szülői túlféltés „önbeteljesítő jóslatként manifesztálódik a gyakorlatban, hiszen ha a túlféltett kisgyermek eltöri a kezét, a szülő visszaigazolvá látja aggodalmát. A gyerek a későbbiekben azzal kompenzálhat, hogy veszélyes sportokat választ, mely tudat alatt egy „válaszreakció” a korábbi szülői aggodalmakra.

„Így a gyerekkorom így olyan volt, hogy iszonyatosan szorongó, félős, nagyon könnyen zavarba jövő kisgyerek voltam. Folyamatosan próbáltam magamra felhívni a figyelmet mindenféle dologgal. Mert mikor megszületett a húgom, én azt éreztem, hogy nem szeretnek. És, amikor bekerültem óvodába, akkor emlékszem, hogy mennyire félttem, egyrészt attól, hogy tők idegen helyen vagyok, nem otthon, és nem tudtam, hogyan kell a többiek felé nyitni. Nagyon zárkózott voltam, meg hát ez a szorongásom csak felerősödött, hogy ott voltam idegenek között, gyerekek között, láttam, hogy ott játszanak, és én ott álltam, és néztem, hogy mit csinálnak. Inkább egyedül játszottam, nem kerestem másoknak a társaságát. Volt, hogy kimentem játszani játszótérre a többiekkel, de akkor is olyan szerencsétlen voltam, hogy eltörtem a kezemet. Ez erősítette anyámban azt a képet, hogy nem szabad sehová engednie, hogy balesetek történnek velem. Így teljesen értetlen meg dühös voltam a szüleimre, hogy hát nagyon béna gyerekként alkalmatlannak tartanak mindenre, én nagyon ezt éreztem. (...) Vele voltak ilyen harcaim folyamatosan, mondjuk, valamit elkezdtem csinálni, mondjuk gördeszkáztam, snowboardoztam, jégkorongoztam, és mindig kerestem az ilyen veszélyes dolgokat. Ezt nem tudom, hogy miért, erre még nem jöttem rá, de kifejezetten az ilyen dolgok érdekelnek most is. Meg imádom ezeket, az adrenalin, meg hogy túlélni ilyen dolgokat, amiket így nem lehetne. A snowboardozáson is szabadeséseket csinálunk, tényleg így mész, és még tíz métert kell zuhanni, meg minden, és így előtte az a gondolat, hogy most ezt így nem kéne, nem kéne, és mikor megcsinálsz, akkor meg egy felszabadulás-érzés meg sikerélmény. Szóval, ezek mindig adtak, a gördeszka is azért volt jó.” (24 éves, 5 hó)

Mély fájdalomról szól a 18 éves, tehetőcs családból származó, okos, vidéki fiú vallomása a folyamatos kritikáról, mely feléje irányult, ami egyben a dicséret hiányát is jelentette. A róla szóló döntésekben sosem kérdezték meg a véleményét, hisz szüleitől azt hallotta folyamatosan, hogy „ők tudják, mi a jó nekem”.

„Abszolút semmi elfogadás nem volt a szüleimben. Ha a tanulmányaimról volt szó, vagy bármiről, amit csináltam, és mondjuk esetleg nem úgy csináltam meg, ahogy akarták, legyen az házimunka vagy bármi, tehát nem az volt, hogy ha valamit elrontottam, hogy segítő szándékkal álltak volna mellém, hanem rögtön kritizáltak. Ezt nem éltem meg túl jól, egyre szorongósabb gyerek lettem emiatt. Nem volt magabiztosságom vagy önbizalmam, tehát nem alakult ki nálam. Nem kaptam szüleimtől semmi biztatást, amikor meg kaptam, az már nem ért semmit. Nem tudom, de annyira félttem ellentmondani nekik, mert sosem álltam ki magamért, velük szemben, mert abban nevelkedtem, hogy ők tudják, mi a jó nekem. És itt –

a pályaválasztásnál – már kijött nagyon, és én éreztem, hogy nekem az rohadtul nem lesz jó, meg fogok örülni, ha én oda megyek, ki fogok készülni, én meg fogok örülni.” (18 év, 5 hó)

8.4. *Összefüggések a korai deviancia és a figyelemhiány között*

A következőkben a magányos, szorongó fiú próbálja felhívni magára a szülei figyelmét. Ha másképp nem megy, akkor deviáns viselkedéssel. Úgy érzi, hanem figyelnek rá, akkor a rossz tettet követő negatív figyelem is figyelem. Legalább akkor észreveszik, hogy ő is ott van.

„Gyerekkoromban nagyon kíváncsi voltam, majdnem felgyújtottam a szalmát, kíváncsi voltam, a szikra mit tesz. Ebből már elege lett anyámnak, és állandóan azt mondta, hogy mindig csak a rosszat csinálom. A mai napig is hozzám vágja egyébként. Lehet, hogy anya is türelmetlen volt.” (22 éves)

A második történetben is az agresszió, mely belül keletkezik, az iskolában manifesztálódik. A gyerekekre nem irányul a családban figyelem, nincs közös beszélgetés az asztal körül, mely a családi összetartozás szimbóluma. Ez nem csak egyes családok életében van jelen, hanem az egész környezetben, gyakran egy adott térségre is vonatkozóan:

„Az iskolatársakkal nagyjából kijöttem, de az osztályban sok volt az agresszió, ilyen bányászváros. Mindig kiléptek a gyengébbek és a visszahúzódóak felé, agresszió, lehúzások és köpködések, meg ilyesmi. Sokszor ezt így nem tudtam elfogadni, és a nálam gyengébb embereken töltöttem ki az agressziómat. Soha nem volt a család, el tudod azt képzelni, hogy nem ülnek le a gyerekekkel megbeszélni valamit? Mert nálunk ilyen sose volt. Egy asztalnál, hogy leültünk volna, talán nem is tudok mondani ilyen pillanatot, talán mikor a bátyám ballagása volt, akkor ültünk talán egy asztalnál, a rokonság és a család.” (28 év, 1 hó)

Ebben az esetben is a gyújtogatás a figyelemfelkeltés eszköze. „Ha rossz vagyok, figyelnek rám” – ez olyan maladaptív viselkedési forma a gyermek életében, melyet ő a saját, családi környezetében megélt élményei alapján adaptívnek érez.

„Volt olyan, hogy így felgyújtottam az asztalterítőt otthon, tehát így, visszagondolva pirosmániás voltam. Nem tudom egyébként, hogy mi volt ennek a hátterében, de nyilván éreztem egy olyat, hogy nem igazán foglalkoznak velem, szeretethiányom volt. Hát igen, talán ez jellemezte ezt, hogy nem is nagyon foglalkozott velünk.” (22 év, 4 hó)

A következő interjúrészletből érezhető az óriási szorongás. A gyerek érzi, hogy ő ezt a környezetet normálisan nem bírja elviselni, nem oda való. Ezt érzi a lelkével, érzi, hogy más környezet kellene, hogy normális lehessen. A lezüllesztés szinte törvényszerű. A gyermek érzékeny lelke nem bír ki mindent, adaptálódik a környezethez.

„Én is mindig szorongtam, forrt a levegő, mindig éreztem, nem volt jó, sosem volt jó. Mindig próbáltam ragaszkodni valakihez, a legszakadtabbhoz a legkönnyebb. Sokszor napokig gondolkodtam, hogy nem az én családom ez egyáltalán, nekem teljesen más környezet és légkör kell, hogy egyáltalán normális tudjak lenni. 13 éves koromtól teljesen lezülleszttem, gyógyszerfüggő lettem. Gyógyszert szedtem 13-14 éves koromban, utána ehhez csatlakozott az alkohol is, 14 éves koromban.” (20 év, 4 hó)

8.5. Elhanyagolás, a gyerek veszélyeztetése, mint szülői attitűd

A gyerek azt érzi, hogy ő nem sokat számít. Hiányzik neki a szeretet, a törődés, a biztonság, az odafigyelés. Még a rendszer is jobb lett volna a számára, mint az, hogy szabadon van, és azt tesz, amit akar – érzi, hogy ez nem jó útra vezet.

„Végül is – 8 éves koromban – átköltöztünk nagymamámhoz. Ott igazából éreztem azt, hogy nem vagyunk szeretettel fogadva, nem egyszer ki voltunk dobva, mert mamám ivott, éjszaka, hogy takarodjunk innen. Ezáltal nem éreztem azt, hogy szeretnek. Nem örült nekünk. Aztán végül is elég jól összebarátkoztam az unokatesóimmal, akinek szintén alkoholista az anyja, aztán így végül is mi ketten kezdünk el barátkozni. Ketten jártunk ki focizni a parkba, de már akkor sem volt így velem foglalkozva, így hazamentem az iskolából, ledobtam a tanszert, és mentem focizni. Nem volt az, hogy először tanuljak, valamilyen rendszerhez szoktatva, nagyobbrészt azt csináltam, amit akartam, ami majd később elvezet ide. Már akkortájt elkezdtem kipróbálni a cigit az unokatesómmal, lopkodtuk otthonról. Párszor lebuktunk, de ment tovább minden. Még azt nagyon nagy nemtörődömségnek fogom fel, hogy asztmásnak születtem, és mellettem ugyanúgy cigizve volt a lakásban, meg minden. A mai napig nem tud anyu leszokni, hogy cigizzen a lakásban. Az asztmám elkezdett súlyosbodni, elég sokat jártam a szanatóriumba az asztmám miatt, akkor elkezdtem rá cigizni. Ekkor lehettem ötödikes talán, mikor megkaptuk ezt a lakást.” (25 év, 6 hó)

8.6. Anyai agresszió

A következő interjúrészletből látszik igazán, hogy az apa romboló viselkedésének kialakulásához az anyai viselkedés hozzájárult. A női erőszakra általában jellemző, hogy nem fizikai erőszak, hanem verbális agresszió, mely sokszor elég mélyen érinti a másik érzékenységét, s ezzel bizony elég nagyot lehet „ütni”. Hisz az embert a hozzá legközelebb álló másik személy ismeri a legjobban, ezáltal a gyenge pontokra is könnyen rá tud tapintani.⁴⁶

„Igen, most ugyanaz van otthon, mint 18 évvel ezelőtt. A nevelőapámmal. Ugyanolyan mocskos szemétládának hívja őt anyám, mint ahogy apámat hívta. A nevelőapám annyiban különbözik apámtól, hogy nem megy haza totál mocskos részegen, nem pisál be, nem kakil be, nem üti meg anyámat. Ő reggel elmegy dolgozni, megiszik egy konyakot, megcsinálja, ami dolga van, elmegy a bankba, délután 2-re vagy 4 órára otthon van, és a tévé előtt elalszik. Szóval, nem az a kötekedős, ha anyám békén hagyná, ha jó oldalát nézni az életnek. Már nyugdíjasok, ha csendesen minden problémát meg lehetne beszélni. Kopogok, bemegyek, alig van miről beszélni. Egész végig csak én beszélek, és anyám nem tud mást mondani, csak a férje így meg úgy. 60 fölött van, nem jár ki a lakásból, hetekig nem jár ki. Mindent a férje csinál, mindent. Mindig panaszkodik a pénzre.” (29 éves, 1 hó)

A gyermek érzelmi fejlődése akkor is sérül, ha anyja mellett nevelkedik ugyan, de anyja nem törődik vele, érzelmileg elhanyagolja. A szeretet-deficit egy életen át függőséget okozhat, lehetetlenné teszi az identitás és az autonómia kialakulását, súlyos személyiségzavarokhoz

⁴⁶ RANSCHBURG 2009. 195–204.

vezethet.⁴⁷ Milyen jól érzi a fiú, hogy a bizalmat a szülőnek kell kiépíteni. Ha az nincs, a gyerekek csak azt szokják meg, hogy bántják otthon, és az bántja, aki a legközelebb áll hozzá, akiben meg kellene bíznia.

„Az otthoni haverjaim meg az előző iskola által felépítettem magamról egy olyan képet, hogy ki merek állni magamért meg ilyeneket, és félttem ezt másoknak elmondani. Kettős életem, az iskolában voltam egy csicska, kint meg egy vagány. Hát, ezt lényegében szégyelltem volna elmondani, meg otthon is szégyelltem volna. Pedig azt gondolom, egy szülőnek magának kell kiépíteni a bizalmat. Ezekre most jövök rá, miközben így beszélgetünk, hogy miért nem mondtam el. Félttem a cikizéstől, a megszólástól, mert nem egyszer kaptam azt anyutól, hogy »jaj, de erős vagy, most csak a húgoddal mersz szemétkedni, menj oda, ahol agyonvernek«, meg ilyenek. Voltak ilyen dumák, meg hogy »olyan vagy, mint apád«. Ilyeneket nagyon sokszor hallottam, volt ez a kettősség, egyszer így éltem, egyszer úgy.” (25 év, 5 hó)

8.7. A személyiségbeli, családi hatások és a konkrét szerhasználat összefüggései

A fenti interjúkkal relevánsan összefügg Demetrovics Zsolt Drog, család, személyiség című könyve, ahol a drogfogyasztás személyiségpszichológiai és családi hátterének néhány tényezőjét mutatja be a szakember.⁴⁸ A kötet a drogfogyasztásnál felmerülő olyan kérdések megválaszolására irányul, hogy a drog használata milyen funkciót tölt be az egyén életében.⁴⁹ Ebből a nézőpontból érthetővé válik, hogy a drog fogyasztása a hiányzó készségek, képességek pótlására hivatott, ezáltal valójában egy maladaptív, mégis alkalmazkodási forma az élethez. A könyv az elméleti háttér, illetve a klinikumban tapasztaltak bemutatása után az empirikus kutatási eredmények segítségével is szemlélteti ezt. Ebből a szempontból különösen jelentős Khantzian⁵⁰ azon gondolata, hogy a drogfogyasztás az egyén öngyógyítási kísérlete a benne lévő indulatok vagy üresség kezelésére.⁵¹ Az opiátfüggők belső feszültségeiket, indulataikat, önmaguk szabályozását – melyeket nem tudnak adekvát módon megoldani – kezelik a droggal,⁵² mely valójában a széteséstől védi meg őket. A stimulánsokat használók ennek ellenkezőjét, az érzelmeiket próbálják megélni, az ürességet elfedni, ők ennek a hiánynak a kitöltése nélkül kerülnének a dezorganizáció állapotába.⁵³ A családi kapcsolatok még inkább tükrözik a drog használatát. Az opiátfüggők esetében az anyának erős szimbiotikus kötődése van gyerekéhez, így annak önállóvá válását, ezzel kapcsolatos törekvéseit – tudat alatti szinten – akadályozza. Természetesen a gyerek egyéni jellemzőinek és a környezet hatásának is jelentős szerepe van a későbbi élete alakulásában. Az opiátfüggőknél jelen lévő kontrolláltság és önszabályozás hiánya eredhet az anya erős dominanciájából és az apai minta gyengeségének kölcsönhatásából. Az apának is hasonló kontrollproblémája van, ez így negatív azonosulási minta. Ebben a környezetben az önállósodás lehetőségévé válik a drogfogyasztás. Bár az önállósodás csak

47 DR. JÓZSEF I.: *A szeretetkapcsolat hiánya*. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_szeretetkapcsolat_hinya.html

48 DEMETROVICS 2007. 11–142.

49 DEMETROVICS 2007.

50 KHANTZIAN 1985.

51 N. KOLLÁR K. – SZABÓ É.: *Pszichológia pedagógusoknak*. 2004. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_pszichologia_pedagogusoknak/ch09s04.html

52 WURMSER 1974.

53 WURMSER 1974., KHANTZIAN 1991.

látszati, hisz valójában nem következik be, mert a drogproblémák miatt továbbra is az anyai dominancia uralja a fiatal életét, s ennek nyílt vagy burkolt kijelentése miatt a fiatal önértékelése alacsony marad.

A stimulánsok esetén nincs lehetőség az előzőhöz hasonló árnyalt ábrázolásra a családi viszonyok tekintetében. De a kapott adatokból látszik, kimutatható, hogy hideg, elutasító,⁵⁴ viszont megengedőbb, kevésbé erős kontrollú a családi háttér.⁵⁵ Ennek következtében igazi szülői minták nem jellemzőek, a „felettes én” gyengén fejlett. A családi légkör hideg és elutasító volta miatt a családi légkört érzelmi üresség, kapcsolati problémák jellemzik, az agresszió és a feszültség elfojtódik. Így alakítja ki ez a környezeti háttér – az érzelmek, indulatok megélésének akadályoztatásával – az indulati, érzelmi töltet megélésének maladaptív módját, a drog fogyasztását. Természetesen az itt felnőtt gyermek számára is jelen vannak az önértékelési problémák, hisz ebben a környezetben sem pozitív érzelmi odafordulást, sem pozitív visszajelzéseket nem kapott. Bár a kannabisz esetében található a legminimálisabb adatmennyiség a családi háttér elemzéséhez, az azért elmondható, hogy a családi kép valamivel enyhébb az előzőnél – a szülői negatív viszonyulás, a kontroll kevesebb. A családi színen itt is jelen van a családi kapcsolatok hiánya, az üresség érzése, a sivárság. A kevesebb kontroll miatt ugyanakkor az elfojtás, a belső feszültség kevesebb.

Ezen összefoglalók után került sor az empirikus vizsgálatra, aminek célja a fenti személyi és családi hatások jelenlétének vizsgálata volt. A vizsgálat eredménye a hipotézisek megvalósulását igazolták. Az opiátfüggőknél az anya nem kongruens, fokozott szimbiotikus kapcsolati törekvése van, túlzott kontrolláló, túlvédő. Az apai hatás gyenge, hiszen az anya őt is kontroll alatt tartja. A fiatal önszabályozó képessége, felettes-én működése nem alakulhat ki, így önállósodásként a drogfogyasztás marad, mint lehetőség. A drogfogyasztás eredménye: a családi rendszer működésének fenntartása,⁵⁶ a szétesés elkerülése.

A stimuláns-használók esetén az apának van erőteljes hatása. Nárcisztikus, agresszív, mely akár szadizmusig is elmehet, így a gyerek kénytelen érzelmeit, indulatait elnyomni. A szülők itt sem képesek követhető mintát nyújtani. A kontrollfunkciók, az önszabályozó képesség gyengén fejlett.

Összefoglalva megállapítható, hogy a drog olyan funkciót tölt be a fogyasztók életében, mely az egyéni személyiségjellemzők és a családi dinamika kölcsönhatása következtében természetes módon nem alakulhatott ki. Az opiátok egyrészt a belső és külső feszültséget, az indulatokat mérsékelik a szer depresszív hatása következtében, így fenntartja a családi egyensúlyt és védi a személyiséget a széteséstől. A stimulánsok és a kannabiszok ennek az ellenkezőjében „segítenek”, azaz a belső űr kitöltését, az érzelmek, indulatok megélését segítik elő, ami a fenti családi légkörben nem fejlődhetett ki a maga normális módján.

Az összefüggések ismeretében azt gondolom, hogy az általam elkészített kvalitatív kutatás, a mélyinterjúk részleteiből felszínre került családkép, illetve Demetrovics Zsolt empirikus kvantitatív kutatásaiból bemutatott családi dinamika között szoros korreláció áll fenn, „kita-pintható” összefüggések fedezhetőek fel bennük. Az interjúk során megjelenő családi kép, a családi élet működése, a valódi szeretet megélésének hiánya mindazt a háttért sejteti, mely az egyes drogfajták funkcionális jellegének bemutatásánál megjelenik a könyvben. A drog egy

54 STANTON 1979.

55 DEMETROVICS – SZEMELYÁCS 2000.

56 DEMETROVICS 1999., 2007.

lehetőséget jelent számukra, olyan elfojtott érzelmek megélésének a lehetőségét, melynek valódi útját nem ismerik, hisz ezt a családi környezet nem biztosította számukra.

8.8. A szülők szerepe

Az interjúk végén a fájdalmas, szomorú sorsokat olvasva természetes a harag megjelenése a szülői viselkedéssel kapcsolatban. A szülők testi, de attól mélyebb nyomot hagyó lelki fájdalmat okoztak gyermekeiknek. Mégis rendkívül fontos erre egy tágabb kontextusban rátekinteni, mert valójában a szülők is áldozatok. Áldozatok, hisz azt az uralkodó normát tették magukévá, azt képviselték a gyermekeik felé, melyet a társadalom előírt számukra, s amelynek mentén saját családjukban is felnőttek. A családok, a szülők hibái a társadalmi rendszer problémáiból erednek. A szülők sajnos nem voltak tudatosak önmaguk érzéseivel kapcsolatban, hogy felismerhették volna: más utat is választhatnak, nem kell azt a családi mintát követniük, amiben ők is felnőttek. Életüket annak alapján irányították – még akkor is, ha az már az ő gyerekkorukban sem működött megfelelően –, amelynek valaha ők is szenvedő alanyai voltak. Ezt a mintát ismerték, ugyanis a szüleik őket is ennek a szellemében nevelték. Bár ez nem lehet igazán vigasztaló, hiszen sok-sok fájdalom mentek keresztül az interjúk alanyai, ezt személyesen éreztem és tapasztaltam, de az egymásra mutogatás egyben megakadályozza a kilépést, a továbblépés lehetőségét is. Ennek a „körfogásnak” a felszámolásához fontos, hogy a benne felnövekvő ember képes legyen múltját feldolgozni, és ha nem is látta, hogy milyen egy érzelmi biztonságot nyújtó családban felnőni, azt már tudja, hogy más módon kell élni, mint ahogy ő felnőtt. Ez pedig már egy lépés egy tudatosabb élet, a szülői mintától való eltérés felé, melyben az ember képessé válhat egy más minőségű élet kialakítására.

Ez a gondolat egyben már bevezetés a következő fejezethez, a pozitív pszichológiához. A pozitív pszichológia tudományos alapokon nyugszik, alapvető gondolata, hogy az életben való továbblépést elősegíti a negatív életeseményekre való tudatos rátekintés, annak az eseménynek a feldolgozása és beintegrálása az egyéni életbe.

9. EGY EGÉSZEN MÁS SZEMLÉLET – KILÉPÉS A FOGYASZTÓI LÉT ÉRTÉKRENDJÉBŐL⁵⁷

A pszichológia szinte a 20. század végéig – az orvostudományhoz hasonlóan – a problémákra összpontosított, a nehézségekre fókuszált. Ebben a megközelítésben a legnagyobb gond az volt, hogy figyelmen kívül hagyta az ember megküzdő képességét, belső erejét, melyek révén a változtatás lehetősége észrevehető lehetett volna. Ennek a szemléletnek a módosulásához több tényező együttes jelenlétére is szükség volt. Egyre inkább emelkedett a krónikus, a daganatos betegségek száma, fókuszba kerültek a mentális problémák, melyek gyakran öngyilkossággal végződtek. Ezért vált lényegessé a megelőzés, hisz preventív intézkedésekre volt szükség, amelyeknek révén csökkenhetnek a problémák. Ez vezetett a pszichológia egyik ágának, az egészségpszichológiának a térhódításához. Az egészségpszichológia alapvetően pozitív szemléletű – kapcsolatba hozható a Csíkszentmihályi Mihály és Martin Seligman nevével fémjelzett pozitív pszichológiával –, így a klinikai pszichológiával ellentétben nem a betegségre, hanem az egészségre fókuszál,⁵⁸ amely segítségével a mentális problémák csökkennek. A 20. század utolsó harmadában már kezdték keresni azokat a tényezőket, melyek

57 PIRÓ 2005. 81–160.

58 PIRÓ 2004a.

a lelki egészséget növelik. Ekkoriban figyeltek fel arra, hogy vannak olyan emberek, akiket a trauma, az életválságok nem emésztettek fel, sőt személyiségük pozitív irányba fejlődött. Ezért próbálták azokat a védőfaktorokat megkeresni, melyek ehhez segítséget nyújthatnak. A pozitív pszichológiai irányzat gyakorlati szinten keresi azokat a lehetőségeket, melyek segítségével az emberek szubjektív jólléte nő, életüket értelemmel telítettnek érezhetik. A pozitív pszichológia nem azt jelenti, hogy az egyén egy „cukormázon” keresztül tekint az életére, mint akinek semmi problémája, semmi megoldandó feladata nincs, hanem úgy gondolja, hogy az egyén életének eseményeit, kríziseit képes tudatosan feldolgozni, és a tudatosan feldolgozott életeseményeket beintegrálni az életébe. Ahogy erről Buda Béla is ír: „A krízis megrázza a személyiséget, újfajta viszonyulásokra készíti, újraértékelheti vele eddigi kapcsolatait. Társadalmi pozíció elvesztése, társadalmi lecsúszás, betegség hozhat ilyen élethelyzeteket.”⁵⁹

Az egészséges személyiség fejlődéséhez szükséges tényezőket kell megkeresni, illetve középpontba kell helyezni a humán erényeket és a másokhoz való odafordulást. A korábbiakban már néhány gondolatot írtam arról, hogy mennyire függ az egyén jólléte az őt körülvevő szűkebb, illetve tágabb környezetétől, attól, hogy viszonyulnak hozzá a körülötte lévő emberek. Régóta felismerték azt, hogy a másokhoz való hosszú ideig tartó negatív viszonyulás és a komoly szívproblémák között szoros összefüggés van,⁶⁰ viszont a másokhoz való pozitív odafordulás csökkenti ezeket a gondokat. A mai korban is ugyanúgy szüksége van az embereknek minőségi együttlétre, tartalmas beszélgetésekre másokkal. Az egyén felelőssége ezt felismerni, hogy bár a társadalmi norma az instant, érdekkapcsolatokat preferálja, az egészségi állapotára viszont a valódi kapcsolatok hatnak pozitívan. Meg kell vizsgálni a humán erényeket, a pozitív pszichológia alapjait, meg kell keresni és alkalmazni kell a védőfaktorokat.⁶¹ Erre azért van nagy szükség, mivel korábban a veszély kívülről jött és könnyen felismerhető volt, addig a mai társadalomban – ahogy Beck nevezte: a kockázati társadalomban⁶² – egyre több és több lett a kockázatok száma. Ezekkel a legnagyobb probléma az, hogy rejtetten vannak jelen, nehezen ismerhetők fel. Nagy részük az életmódból ered, abból, ahogyan élünk, s azért rejtett, mivel az életmódból eredő negatív hatások „átfutási ideje” hosszú, így a problémák is csak később jelentkeznek. Fontos figyelembe venni azt, hogy bár a humán erényeket a modern kor nem helyezi előtérbe, de ezek általános érvényűek, hiszen bármely korban pozitív hatást fejtenek ki az ember egészségére. Ezek alapján fontos a felismerés, hogy az embernek önálló döntést kell hoznia arról, hogy mi a jó és mi a rossz számára, nem pedig – egy marionettfiguraként – az uralkodó ideológiának engedelmessé válni. Ez egy tudatos ember jelenlétét követeli meg a társadalomban. A sokat emlegetett humán erények a következők:

9.1. A humán erények

- pozitív érzelmek: öröm, boldogság, hála, elégedettség stb. Ezek az erények segítenek a problémás helyzetekre is másképp rátekinteni.
- pozitív motivációk: belső motiváció, én-megvalósítás stb. Saját erőforrások, lehetőségek megismerése és kiteljesítése.
- intellektuális erények: kreativitás, bölcsesség. Itt kiemelkedő jelentősége a bölcsességnek van.

59 BUDA 1980. 150–170.

60 BRUMMET – WILLIAMS JR. 1998.

61 PIKÓ 2005. 81–160.

62 BECK 1986.

- interperszonális erények: kommunikáció, empátia. Kiemelkedő szempont a szociális készség, a másokkal való kapcsolat.
- társadalmi erények: szolidaritás, tolerancia, értékek és normák. A humán erények kibontakozását a szolidaritás elősegíti.

A fenti erények esetén érezhető ezek pozitív hatása, mégis ki kell hangsúlyozni. S hogy miért? A humán erények ellentétben vannak a fogyasztói lét által preferált „értékekkel”. A fogyasztói társadalom normarendszerén belül a humán erényeknek nincs jelentősége, hiszen nem „megfogható” dolgok, nem anyagi javak, mert a fogyasztó lét központjában a birtoklás áll. Az individualizmus egyre nagyobb térhódítása a közösségi és társas kapcsolatok gyengüléséhez vezet, melyet az elidegenedés vált fel, aminek oldására – ahogy írtam korábban – a fogyasztó ember vásárol és birtokol.

Ebből következik a pozitív pszichológia elemeinek, a humán erényeknek a felismerése és alkalmazása a hétköznapi életben. Ez egyéni felelősség kérdése, hisz jól látható, hogy hiába van a fogyasztó lét hierarchiájában a fogyasztás-vásárlás előtérbe helyezve, ha a mentális problémák egyre növekednek, az emberek pedig egyre boldogtalanabbak lesznek.

10. ÖSSZEGRÉS

Kutatásomban a drogfüggőséghez vezető okokat jelenítettem meg makro-, illetve mikro-társadalmi szinten.

A kutatásom első hipotézise, melyben azt feltételeztem, hogy „a fogyasztói társadalom szerkezeti konstrukciója megfelelő társadalmi »klímát biztosít« a családok, emberek elidegenedésének”, teljes mértékben beigazolódott.

A fogyasztói társadalom ideológiája, működése, jellege magával hozza az emberi lét elsivárosodását, másrészt kitűnő talajt biztosít az elidegenedésnek, az „ember embernek farkasa” lét érvényesülésének, mely egyben a fogyasztói lét lényegi paradigmáját is jelenti. A fogyasztói lét során az individuális egyénre helyeződik ki a fókusz, így az együttműködés, az ember tisztelete helyett a győzelem a versenyen, a mások feletti győzelmen van.

A mai uralkodó ideológia a materiális javak birtoklására helyezi a hangsúlyt, sőt határozottan állást foglal amellett, hogy kizárólag ezek birtoklása vezetheti el az embert a boldogsághoz. Ugyanakkor az emberek lelki egészségét megfigyelve jól látható, hogy az anyagi javak nem nyújtanak sem boldogságot, sem fejlődési lehetőséget az egyén számára. Egyik korban sem volt ennyi boldogtalan, mentális és egyéb problémával küzdő ember, mint ma. Az előző korokban természetes volt az egyén számára, hogy egész életében az maradt, aminek született, mert tudta, hogy nincs más lehetősége. Ez a kor látszólag már a múlté, az emberek többsége mégsem tudja, melyik út vezet a boldogsághoz. Elidegenedtek önmaguk érzéseitől, környezetüktől, embertársaiktól, a természettől, transzcendenciától, viselkedésük nem belsőleg kontrollált, hanem külsőleg, a fogyasztói ideológia alapján manipulált viselkedés. A külsőleg manipulált viselkedés összefüggésben van a fogyasztói lét hedonikus boldogságával, mely az élet élvezeteit helyezi középpontba. A „hedonista boldogság” ugyanakkor nem azonos

az ember belső jólétéből fakadó boldogsággal, hisz ez az emberi kapcsolatokat, a személyiség fejlődését háttérbe szorítja.⁶³

A kutatásom következő hipotézise „az ember mikrokörnyezete és a mentális állapota közötti szoros kapcsolat” jelenléte volt, mely a különböző szakirodalmak összevetése kapcsán egyértelműen beigazolódott.

Az egyén mentális egészségére alapvetően hat az a környezet, amelyben él. Az egyéni élet-problémák feldolgozásának sikerességét a genetikai tényezőkön kívül befolyásolják a környezeti hatások is, természetesen az egyéni érzékenységi határok függvényében. A szocializáció során – mely alapvetően a családokban történik – a környezet légköre, értékei, normái hatnak az egyénre, s így formálódik, alakul a személyisége. Ennek megfelelően a patológiás környezet az egyénben is patológiás viselkedési mintákat, személyiségfejlődésében zavarokat okoz. Ennek alapján elmondható, hogy nem ismerhető meg igazán egy ember addig, amíg az a társadalom, az a család nem válik ismertté, melyben szocializálódott és biológiai értelemben felnőtté vált. A különböző elméletek – a pszichoanalízis elmélete, a pszicho-szociális fejlődésemélet – az egyént folyamatosan érő hatásokat mutatják be finom részletezettséggel, a családi szocializáció, a hatások-ellenhatások függvényében. Virginia Satir családterapeuta szavai az ölelés fontosságáról komplexen kifejezik az érzelmi jelenlétet, az odafigyelést, a család, mint elsődleges szeretetkapcsolat lényegét. Ezek hiányát a család működési zavarai, a családi problémák jelzik. A deviáns viselkedés a család rendszerszemléletű megközelítése alapján pedig egyértelműsíti a családi patológiát, ahol a problémás viselkedés valójában egy tünet, ami a családi rendszer működési zavarára hívja fel a figyelmet. Sajnos az esetek többségében nem történik gyökeres változtatás, így a deviáns családtag – a problémákkal való szembenézés helyett – legtöbbször a bűnbak szerepét kapja meg.

A harmadik hipotézisem arra irányult, hogy „a szenvedélybetegség kiváltó oka az esetek túlnyomó részében a diszfunkcionális családszerkezet, az elfogadás, a családtagok egymás iránti tiszteletének a hiánya”, mely az elmélet és a gyakorlat egybevetéséből, az interjúrészletekben megismerhető kliensek beszámolójából egyértelműen kimutatható.

A közölt interjúrészletek, melyek hitelességét az interjúalanyok saját stílusával és szóhasználatával is igyekeztem fokozni, hűen tükrözik a családi patológiát. Az interjúkat olvasva a háttérben megjelenik a családszerkezet, a családi légkör, melyben a férfiak felnőttek, az a környezet, ahol a szerhasználat megjelent. Egy-egy érzelmileg-indulatilag felfokozott hangulatú interjúrészletből szinte érezhető a lezúllás törvényszerűsége az érzelmileg inkompetens, a gyermek alapvető igényeit elhanyagoló családi környezetben. Az interjúrészleteket igyekeztem úgy összeállítani, hogy azok a családi diszfunkciók egy-egy elemére hívják fel a figyelmet. Megjelenik az érzelmi biztonság, a dicséret, az apai jelenlét, a kommunikáció hiánya, párkapcsolati és anyagi problémák, az érzelmi ridegség, a hospitalizáció, a parentifikáció, az elhanyagolás, a szülői agresszió, a túlzott elvárások a gyerek kompetenciájának figyelmen kívül hagyásával, a gyújtogatás, mint a figyelemfelhívás eszköze stb. A legtöbb esetben ezek halmozottan vannak jelen, melyek fokozottan veszélyeztetik a családban felnövőket. A to-

63 FROMANN R.: *Nemzetek boldogsága*. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=270:nemzetek-boldogsaga-es-annak-forrasa-az-easterlin-paradoxontuekreben&catid=30:nemzetek-europaja

vábbiakban Demetrovics Zsolt empirikus kutatási anyagát fűztem hozzá saját kutatásomhoz, mely a különböző drogfajták személyiségpszichológiai és családdinamikai hátterével foglalkozott. Ennek bekapcsolódásával még árnyaltabbá és láthatóbbá vált a szerhasználat jelenléte, az, hogy a drog használata a hiányos szocializáció következtében ki nem alakult személyiségjegyek kompenzálását szolgálja. Ezen funkcionális megközelítés fényében a droghasználat az egyén kísérlete azon belső feszültség, indulati zavarok, üresség, érzelmek hiányának kezelésére, mely a teljes széteséstől védi meg a személyiségét. Talán így válik érthetővé igazán a probléma súlyossága, melynek jelenléte társadalmi probléma, hisz a társadalom legkisebb egysége a család, s a családi diszfunkciók, a család patológiás működése az egyéni sebezhetőséggel párosulva eredményezi a szer használatát.

Kutatásom színhelyén, a Ráckeresztúri Drogrerápiás Otthonban valójában ezen problémák ellensúlyozása, egy ismételt szocializáció történik – amennyire ez lehetséges – az ott töltött alig több mint egy év alatt. Sok-sok emberi értéket, szeretetet, tiszteletet és elfogadást kapnak azok, akik a benti terápiát választják. Ezek nem megfogható dolgok, hanem olyanok, melyek emberi létükre óriási hatást gyakorolnak. Azt gondolom, csak egy ilyen, valódi emberi értékeken alapuló terápia segíthet a személyiség fejlődésében, a továbblépésben. Ez komplex módon hat az emberre, minden oldalról segíti annak a kibontakoztatását. Mindez rendkívül fontos ahhoz, hogy a hányatott sorsú fiúk, férfiak olyan pozitív és felemelő odafigyelést tapasztaljanak meg, amiben korábban nem volt részük.

Elgondolkodtatóak voltak számomra az Otthonban töltött napok. Az volt a legkülönlegesebb benne, hogy ott a szeretet és elfogadás annyira jelen volt – ami a kinti életben, családjuk körében is természetes kellett volna, hogy legyen –, hogy ehhez „alkalmazkodva” egyre nyitottabbakká, egyre kommunikatívabbakká váltak. Igazi beszélgetések alakultak ki, érzésekről, gondolatokról, önmagukról. Mivel az Otthon falai között szeretetteljes és elfogadó volt a viszonyulás feléjük, természetes volt az ennek megfelelő „válaszreakció” is részükről. Még akkor is, ha kezdetben mindezt „furcsának” találták, hiszen egyáltalán nem ismerték az igazi szeretetnek ezt a természetes megnyilvánulását. Érezhető volt, hogy ami természetes kellene, hogy legyen – a kedvesség, a figyelmesség, a tisztelet –, illetve az, hogy mindez feléjük irányul, merőben szokatlan volt számukra. Ezáltal vált egyértelművé számomra – az interjúkban és az Otthonban személyesen tapasztaltak alapján –, hogy a deviáns viselkedés megjelenése a családban és a társadalomban egy válasz a főleg érzelmi – ugyanakkor fizikális – hiányokra, melyek a gyermeket a családban, a társadalomban körbevették.

A fogyasztói társadalomról a szakirodalmi adatok alapján egyértelműsíthető, hogy nem a valódi emberi értékek alapján működik. Ennek következtében azt gondolom, hogy egy védett, de igazi emberi értékek alapján működő, a szeretetet mindvégig képviselő Drogrerápiás Otthonból kikerülve egy olyan társadalomba, mely nem az emberi értékek alapján működik, hatalmas lelki erő, erős személyiség, határozott célok, a pozitív pszichológia erényeinek alkalmazása és erős hit szükséges a talpon maradáshoz és a visszaesés megelőzéséhez. Ezért fontos a pozitív pszichológia kutatási eredményeit, a humán erényeket figyelembe venni az emberi élet alakítását illetően. Ez a fajta hozzáállás egyben egy „kiút-lehetőséget” is jelent a fogyasztói létre orientált társadalmi létből. Egy olyan kiutat, melyet nem könnyű követni, hisz az uralkodó társadalmi ideológiával szöges ellentétben áll. Ezt az utat a társadalom által preferált úttal szemben kell felismerni, követni és végigmenni rajta, s ez az, ami az alapvető nehézségét adja. Ezt kevés ember képes megtenni, és ilyen módon életét tudatosan alakítani. De a

pozitív pszichológia – melynek eredményei tudományos kutatásokon alapulnak – ezt kínálja fel a gondolkodó ember számára, aki szeretne egy másfajta, minőségi értékrendet követni. A pozitív pszichológia azt az irányt mutatja meg, hogyan válhat a passzív, szinte „öntudatlan” fogyasztó ember aktív, cselekvő, életét hitelesen alakító emberré.

Az emberek többsége – szocializációja, neveltetése következtében – alapvetően csak kívülről figyel, a társadalom elvárásaira, ennek próbál megfelelni, más lehetőséget, értéket szinte észre sem vesz. Sajnos hozzájuk a legnehezebb, sőt talán csaknem lehetetlen közel férkőzni, hisz az adott kornak próbálnak megfelelni, mely természetes viszonyulás számukra. Vannak azonban olyanok is, akiket mélyebb szinten érdekel a társadalom és az emberi működés. Ők másképp figyelnek, hiszen figyelik a társadalom működését, figyelnek egymásra és önmagukra, így megfigyeléseik kapcsán észreveszik, megérik azt is, ha valami nem jól működik. Ahogy a számuk egyre növekszik – lehet, talán túl utópisztikus ez az elképzelés –, egyre több ember felé tudnak egy egészen újfajta hozzáállást megmutatni. Egy olyan elégedettebb, kiteljesedettebb élet lehetőségét, melyet saját példájukkal igazolnak, s ami ellentétben van a fogyasztói ideológiával. Ezzel összefüggésben a változtatás igénye egyre több emberhez is eljuthat, egyre több ember életében is megjelenhet. Ennek eredményeképpen válhat a mai kor egy minőségi életté, amikor nem a technikai csodák, vívmányok uralják az embert, hanem ezek előnyét kihasználva, de függetlenségét megőrizve az ember képes autentikusabb, hitelesebb, a belső érzéseiével harmóniában élő életet élni.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAGDY E.– KALO J. – POPPER P. – RANSCHBURGH J.: *A család: harcmező és békeziget*. Budapest, Saxum Kiadó Kft., 2007.
- BARNES, G. G.: *Családterápia és gondozás*. Családterápiás Olvasókönyv sorozat II. Budapest, 1991.
- BÍRÓ S.: *Az önpusztító életmód*. Budapest, Melania Kiadó, 1998.
- BECK, U.: *A kockázat-társadalom*. Századvég Politika Iskola Alapítvány, Budapest, 2003.
- BUDA B.: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. Budapest, Animula Kiadó, 1986. 135–152.
- BUDA B.: *Az empátia – a beleélés lélektana*. Budapest, Gondolat, 1998. 150–170.
- BUDA B.: *Szenvedélyeink*. Budapest, SubRosa Kiadó, 1995.
- DEMETROVICS Zs.: *Drog, család, személyiség – különböző típusú drogok személyiségpszichológiai és családi háttere*. Budapest, L'Harmattan Kft., 2007. 11–142.
- DURKHEIM, E.: *Az öngyilkosság*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982.
- CH. S. CARVER – M. F. SCHEIER: *Személyiségpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998. 285–297.
- MÉREI F. – V. BINÉT Á.: *Gyermeklélektan*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1978. 23–29.
- GREZSA F. (szerk.): *Érdemes beszélni róla – Szülőknek a kábítószer problémákról*. Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2013.
- KERTÉSZ T. – KEVE I.: *Esettanulmányok a deviációmisszió gyakorlatából*. KÖT, Budapest, 1997.
- KOTANSKI, M.: *Eladtam magam az embereknek*. Drog-Stop Budapest Egyesület, 1995.
- KUBISZYN V.: *Akik sztondulnak, azok velem vannak – Egypercesek a református drogmiszió 30 éves történetéből*. 2014.

- LUKAS, E.: *Hol találd oltalmadat? Az életigenlés logoterápiái irányelvei*. Budapest, Jel Könyvkiadó, 2006.
- NAGY E.: *A férfiak a gyengébb nem, avagy hogyan segítsünk nekik?* (Szakdolgozat), Miskolc, 2014. 23–24.
- NAGY E.: *A fogyasztói társadalom értékvesztettsége a logoterápia tükrében*. (Szakdolgozat) Vác, 2016.
- PIKÓ B.: *Fiatalok pszichoszociális egészsége és rizikómagatartása a társas támogatás tükrében*. Budapest, Osiris Kiadó, 2002.
- PIKÓ B. (szerk.): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2005.
- PIKÓ B.: *Lelki egészség a modern társadalomban*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2005. 7–160.
- PIKÓ B.: *Fiatalok lelki egészsége és problémaviselkedése a rizikó- és protektívvelmélet, a pozitív pszichológia és a társadalomlélektan tükrében*. Szeged, Akadémiai Doktori Értekezés, 2012.
- RANSCHBURG J.: *Nők és férfiak*. Budapest, Saxum Kiadó, 2011. 195–204.
- RÁCZ J. ÉS MUNKATÁRSAI: *A drogkérdésről őszintén*. Budapest, B-V Medical-Tecnical Lap és Könyvkiadó, 2005.
- ROSTA A.: *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest, Loisir Könyvkiadó, 2007. 96–100.
- SATIR, V.: *A család együttélésének művészete*. Budapest, Coincendencia Kft, 1999. 14–39.
- SATIR, V.: *A Satir-modell. Családterápia és ami azon túl van*. Budapest, Ursus Libris Kiadó, 2006.
- SERVAIS, E.: *A drogproblémák átfogó megelőzése*. Budapest, Poliworld Alapítvány, 1991.
- SKRABSKI Á. – KOPP M.: *A nevelésszociológia alapjai*. Vác, Váci Egyházmegye, 2009. 18–20.
- Történeteink – 25 éves a KIMM Ráckeresztúri Drogrterápiás Otthona*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2012.
- VEKERDY T.: *Jól szeretni*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó, 2013. 68–76.
- VEKERDY T.: *Érzelmi biztonság*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó, 2013.
- VIKTOR, E. FRANKL: *Orvosi lélekgondozás*. Budapest, ÚR Könyvkiadó és Multimédia Stúdió Kft., 1997. 51–104.
- VIKTOR, E. FRANKL: *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*. Jel Könyvkiadó, Budapest, 2005. 11–52.
- ZSIDI Z.: *Hagyjuk sorsára? Magatartászavar fiatalokban*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 12–81.
- ZSOLNAI A.: *Kötődés és nevelés*. Budapest, Eötvös József Könyv Kiadó Bt., 2001. 35–59.

Internetes források:

A bűnözői magatartás magyarázatai.

http://www.ringmagazin.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=7705:abnoezes-es-a-bnoezi-magatartas-magyarázatai-az-anomialemletek&catid=3:tudomany&Itemid=211 (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Byng-Hall, J.: A parentifikáció jelentősége és hatása a családterápiára.

<http://www.csaladterapia.hu/content/john-byng-hall-parentifik%C3%A1ci%C3%B3-jelent%C5%91s%C3%A9ge-%C3%A9s-hat%C3%A1sa-csal%C3%A1dter%C3%A1pi%C3%A1ra> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Kafka világa, regényei. Sulinet tudásbázis.

<http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-12-osztaly/franz-kafka/kafka-vilaga-regenyei> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

KISS A. – PIKÓ B.: *Az elidegenedett én a modern fogyasztói társadalomban.* In: Valóság. <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=157&lap=0> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

DR. GREZSA F.: *Iskola és drogmegelőzés.*

<http://mttoe.hu/wp-content/uploads/2013/12/Iskola-%C3%A9s-drogmegelőzés.pdf> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

DEMETROVICS Zs.: *Drogok és mítoszok.*

http://demetrovics.hu/dokumentumok/media/Drogok_es_mitoszok_030929. (Letöltés: 2017. 03. 20.)

GYARMATI É.: *Dadogás: mi állhat a háttérben? – Családháló.*

<http://csaladhalo.hu/cikk/hatter/dadogas-mi-allhat-hatterben> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Fogyasztói társadalom – Ecopédia

<http://ecopedia.hu/fogyasztoi-tarsadalom> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

DR. PIKÓ B.: *Fiatalok lelki egészsége és problémaviselkedése a rizikó- és protektív elmélet, a pozitív pszichológia és a társadalomlélektan tükrében.* Akadémiai Doktori Értekezés Tézisei. http://real-d.mtak.hu/566/1/dc_310_11_tezisek.pdf (Letöltés: 2017. 03. 20.)

A szeretetkapcsolat hiánya.

http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_szeretetkapcsolat_hinya.html (Letöltés: 2017. 03. 20.)

NÁSZ B.: *A deviáns veszélyeztetettség és az anyai kötődés kapcsolata.*

http://gyermeknevelés.tok.elte.hu/6_szam/pub/nasz.pdf (Letöltés: 2017. 03. 20.)

A család rendszerszemlélete – Pedagógiai pszichológia.

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Pedagogiai_pszichologia_jegyzet_vodapedagogusoknak/53_a_csalad_rendszerszemllete.html (Letöltés: 2017. 03. 20.)

A verbális bántalmazás hosszú távú következményei.

<http://jogpszichologia.hu/2016/12/26/a-verbális-bántalmazás-hosszútávú-következményei/> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

FROMANN R.: *Nemzetek boldogsága és annak forrása az Easterlin paradoxon tükrében.* http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=270:nemzetek-boldogsaga-es-annak-forrása-az-easterlin-paradoxon-tuekreben&catid=30:nemzetek-europaja (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Intézményünkről – Ráckeresztúri Dropterápiás Otthon.

<http://drogterapia.hu/intezmenyunkrol/> <http://drogterapia.hu/terapiarol/a-terapia-fazisai/> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Kötődés – Mindennapi Pszichológia.

<http://mipszi.hu/cikk/130815-kotodes> (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Maslow motivációs piramisa.

http://old.ektf.hu/hefoppalyazat/pszielmal/maslow_motivcis_piramisa.html (Letöltés: 2017. 03. 20.)

Bevezetés a szociológiába. Digitális Tankönyvtár.

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevezetes_a_szociologiaba/ch17s03.html (Letöltés: 2017. 03. 20.)

*Nagy Erika
szociológia MA, II. évfolyam
Miskolci Egyetem*

